Den uforbederlige bibliotekar

Niels Jensen

Nyt dansk Maanedsskrift

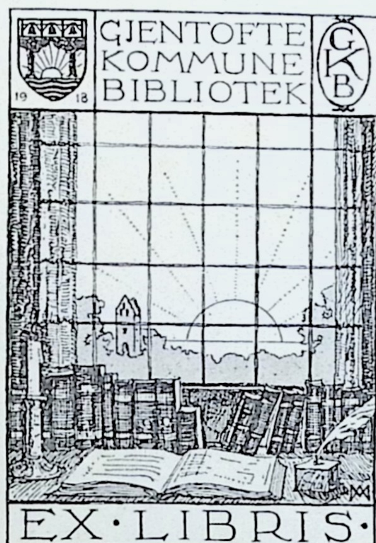
Udkom 1870-74. Bind 1-6

Mere om tidsskriftet og liste over indekset indhold på:

https://danskforfatterleksikon.dk/1850p/p104350.htm

Udarbejdet 2024 af Niels Jensen

J. Schiödte

Nyt Dansk Maanedsskrift.

Redigeret

af

Vilhelm Møller.

Tredie Bind.

Oktober 1871—Marts 1872.

Kjøbenhavn.
G. E. C. Gad.
Trykt hos C. Ferslew & Co.
1872.

Tredie Bind.

Side

Engelsk Familieliv.

En Masse Middags- og Frokostgilder i Byen, en Hob Landtoure med Folk af Storborgerskabet og Nogle af Adelen!

Aften- og Middagsselskaberne ere her som allevegne; der er et vist Jævnmaal af Luxus og Elegance, hvori hele den europæiske Rigmandsklasse mødes. Det Eneste, der vækker Forundring ved Bordet eller i Soiréen, det er Kvindernes overordenlig friske Udseende saavelsom deres Toilette; deres Hudfarve er ligefrem blændende. Igaar sad jeg ved Siden af en ung Dame, hvis Hals og Skuldre saae ud, som de vare af Snee eller snarere af Perlemor; denne overordenlige Hvidhed er saa stærk, at den for mig tager sig ud, som den ikke er levende; rosenrød Kjole, en Krands af røde Blomster, grønne Smaasløifer og en Guldkjæde om Halsen som en vild Dronning — det er sjeldent, at de have Farvesands.

Stort Aftenselskab hos en Minister! Opgangen er arkitektonisk skjøn; Værelserne ere høie og fyrstelige; men Sligt er sjeldent; almindeligviis er Huset ikke rigtig indrettet til at holde Selskab i. Naar der er mange Mennesker, ere de to Saloner i første Etage ikke tilstrækkelige; meget rige Folk og Saadanne, som ere nødte til at føre stort Huus, holde deres Aftenselskaber i to Etager; for at faae Plads og frisk Luft maa Damerne sætte sig paa Trappetrinene. Idag viser man mig en Mængde fremtrædende

Personligheder, men jeg har ikke Ret til at beskrive dem. Der er nogle meget smukke unge Koner og Piger, og Alle ere meget pyntede; flere Ladies have Haaret fuldt af Diamanter, og deres meget blottede Skuldre have den uforlignelige Hvidhed, som jeg nylig omtalte; en Lilies Kronblade, Atlaskets Glands kommer dem ikke nær. Men der er ogsaa mange storkeagtige Skikkelser i Gaze og Tyl, mange, der ligne skindmagre Arbeidsheste, med stærkt fremspringende Næser og Abekattekjæber; Grimheden er grimmere her end hos os. Mandfolkenes typiske Ydre passer daarligt i dette Element; de ere gjerne altfor store, altfor stærke, altfor automatagtige, med dvaskt eller vildt Udtryk i Øiet, med kantede og knoklede Træk. Jeg træffer her igjen to Franskmænd fra Gesandtskabet: hvor deres opvakte, livlige og muntre Ansigter tage sig behageligt ud som Modsætning!

Det er nok at være forestillet for at blive modtaget med en udmærket Forekommenhed. Franskmændene have Uret i at troe, at de indtage nogen Forrang heri; i saa Henseende ligne alle vel opdragne Folk i Europa hinanden*).

Et andet Aftenselskab hos Lady —! En af hendes Døttre synger ved Klaveret en norsk Sang og synger den godt, med Stemning og Foredrag, hvad der just ikke er almindeligt. Efter mine musikalske Venners Mening ere Englænderne endnu slettere begavede end vi i musikalsk Henseende; følgelig ere alle Illusioner mulige paa dette Omraade; Miss B . . ., som ubarmhjertig har radbrækket en Sonate, standser under almindelig Beundring; hendes Moder siger til mig: She has quite a genius for it**). To andre unge Piger ere smukke og gratiøse, men de have altfor meget Rosenrødt paa sig og paa dette Rosenrøde altfor stor Be-

*) Den hyppige Parallelisering med franske Forhold er bibeholdt, fordi Blikket for Raceforskjellen mellem de romanske og gothisk-germanske Folk er noget af det meest Karakteristiske for Taine.

Overs. Anm.

**) Det har hun just Geni til.

sætning af et skrigende Spinatgrønt, som kan bringe Ens Øine til Fortvivlelse.

Men hvor ere de til Gjengjæld naturlige og venlige! Naar man her taler med en Dame, føler man sig to af tre Gange udhvilet, bevæget, næsten lykkelig; de tale strax saa venligt, saa velvilligt til En, og hvor ligger der dog en mild og rolig Sjælegodhed i deres Smiil! Der er ingen Bagtanke, Ordenes Mening og Udtrykket — Alt er aabenhjertigt, naturligt, hjerteligt; man befinder sig langt mere vel end overfor en fransk Dame; man føler ikke denne dunkle Frygt for at blive kritiseret og gjort Nar af, man faaer ikke Indtrykket af at være ligeoverfor noget aandeligt Hvæsset, Gjennemborende, Skarpt, som med eet Snit kan skjære En itu i fire Stykker, eller ligeoverfor en heftig, fordringsfuld, blaseret Fantasi, som kræver Anekdoter, noget Pikant, noget Glimrende, Morskab, Smigren, alle Slags aandelige Lækkerier, og som lader En staae som en Tosse, dersom man ikke kan byde den noget Sukkergodt. Samtalen er hverken en Duel eller et Væddeløb, man kan fremstille sin Tanke, som den er, uden at pynte paa den, man har Lov til at være, hvad man er, et almindeligt Menneske. Man kan endog uden at kjede hende, uden at tage sig ud som en Pedant, tale til en saadan Dame om alvorlige Ting, faae positive Oplysninger af hende, tale logisk med hende som med et Mandfolk. Jeg nedskriver her nogle paa Stedet optegnede Samtaler.

Middagsselskab hos Mistress T . . .; hendes to Niecer ere ved Bordet i smaa, meget simple Kjoler, som om de kom fra en Pensionsanstalt. Den Ældste løfter ikke Øinene op under hele Maaltidet og skotter sky til Siden. Det er ikke, fordi hun er en Gaas; efter Bordet har jeg havt en meget behagelig Samtale paa en Timestid med dem. Deres Taushed er kun Frygtsomhed, barnlig Undseelse, en opskræmmet Hinds naturlige Vildhed. Naar man henvender Ordet til dem, farer Blodet op i Kinderne paa dem; jeg holder nu saa meget af denne Sjæleungdom; en ung Pige

skal ikke altfor tidlig træde op med Sikkerhed og med Selskabs-manerer; den franske Kvinde er en altfor hurtig udsprungen Blomst.

De tilbringe Vinter og Sommer paa Landet, en Snees engelske Miil fra Byen. De spadsere i det Mindste to Timer om Dagen, derpaa arbeider man i Dagligstuen eller hører En læse høit. Man tegner, musicerer, besøger Fattige, man læser; Damerne have abonneret paa en circulating library. De læse Romaner, Reisebeskrivelser, Historie og nogle Prædikener. Om Søndagen gaaer man i Kirke og holder Skole for Landsbyens fattige Børn. De kjede sig ikke, de længes ikke efter at faae Fremmede. Sidste Vinter have de været i Frankrig og finde de franske Damer very agreable, elskværdige, tiltalende og muntre. Men de ere forbausede og ilde berørte ved den stadige Opsigt, som vore unge Piger holdes under. I England ere de langt mere uafhængige. Endog i London kan enhver ung Pige gaae ud alene eller ialfald sammen med sin Søster. Dog kan dette ogsaa overdrives; de dadle the fast girls, som gaae med paa Jagt, behandle Mandfolk som Kammerater og undertiden endog ryge Tobak.

Alt er almindeligt hos disse to unge Piger, deres Opdragelse, deres Begavelse, deres Karakteer, deres Ansigt; de ere sunde, see friske ud, det er det Hele; det er average girls; men denne Beskedenhed, denne Sundhed, denne sunde Fornuft er tilstrækkelig til at skabe en god Hustru, som vil have nok i sit Huus, som vil faae Børn uden at blive syg, blive tro mod sin Mand og ikke ødelægge ham med sit Toilette.

Det, hvorpaa det Hele hviler, er deres fuldkomne Mangel paa Koketteri. Jeg skal strax anføre nogle smaa yderliggaaende, ikke tiltalende Exempler. I en Salon i Paris, hvor jeg var tilstede sidste Vinter, træder ind en tyk, rødmusset, oppustet, skaldet Mand, en Slægtning af en temmelig høitstaaende engelsk Personlighed. Han bragte en sextenaarig Datter med; hun havde et kjønt venligt Ansigt; men hvilken Uvidenhed i Alt, hvad der angik Toilettet! Hun har solide

brune Handsker paa, Haaret er sat op i Krøller, men uden Pomade, hun har et Slags hvid Kasseking paa, der sidder reent forkeert, og hendes Figur ligner et Stykke Favnebrænde i en Lærredssæk. Hun siger ikke et Ord hele Aftenen, hun sidder der som en Askepot midt i al Pragten, mellem de yderst elegante Dragter og de Skjønheder, som omgive hende. — Her i London, i Saint James-Park, paa Udstillingen, i Malerigallerierne bære flere unge, kjønne, velklædte Damer Briller. — Jeg forbigaaer andre lignende Træk; men det staaer klart for mig, at de i langt mindre Grad end de franske Damer ere i Besiddelse af det Instinkt, som gjør, at en Kvinde hvert Minut og overfor Alle og Enhver holder Vaabnet parat og tænker paa en Parade.

Som en Følge heraf er Naturen mindre under Tvang og bryder mere aabenlyst frem. I disse Dage have vi — paa et Sted tredive Miil fra London — gjort en lang Kjøretour med Husets Døttre, derpaa kravlede vi op paa en temmelig steil Bakke. Pigebørnene, der endnu ere unge, ere vevre som Geder; de bevæge sig altid i Spring, selv naar de stige op ad steile Skraaninger og mellem Stene. Den animalske Saft og Kraft svulmer frit i dem; der er intet Feminint; paa Vognen, førend vi kom derhen, ledte deres støiende, overgivne Passiar, deres funklende Øine og i Særdeleshed det Energiske og Stærke i deres Udtale Tanken hen paa lystige engelske boys i Ferietiden. Den Yngste har Kinder med en pragtfuld Kjødfarve som det deiligste røde og hvide Æble, men Begge have stærkt udviklede Kjæbepartier og store Fødder. Miss Charlotte (15 Aar) fortalte mig, at hun godt kunde gaae tyve Miil. — De have først lært Tydsk hos en nurse; men de kunne endnu ikke Fransk. „De har dog en fransk Gouvernante." — „Ja, men naar man nu er dum," — og saa en vældig Skoggerlatter. De lide visselig ikke af Forfængelighed; de tænke aldeles ikke paa at spille en Rolle; store og fuldt udviklede, som de ere, Døttre af en riig Nobleman, ere de endnu ganske Børn; ikke en eneste af deres Ideer, ikke een af deres Bevægelser røber den voxne

Kvinde. — Hverken for tidligt modne eller verdsligt anlagte — disse to Træk høre sammen, og en Mængde andre følge umiddelbart deraf.

Jeg har seet med mine egne Øine og kan bevidne, at de nyde en stor Frihed; jeg seer Mange om Morgenen i Hyde Park, som komme for at ride en Tour uden andet Selskab end en Tjener. Paa et Landsted — jeg var kommen der for to Timer siden — beder man mig om at byde en af Husets unge Døttre Armen for at ledsage hende til et Sted en Miil borte. S.., som har tilbragt et Aar her, er aldeles indtaget i denne ærlige og frie Omgang. „Kom og besøg mig," sagde en Gentleman, for hvem han var præsenteret, til ham; „saa kan De gjøre Bekjendtskab med mine Døttre." Det er, som om det var Kammerater, kun mere elskværdige og brave. Man rider ud med dem eller følger dem til archery meetings, man passiarer gemytligt med dem om Alt eller næsten om Alt; man leer med dem uden Bagtanke; selv for en Laps vilde det være umuligt at behandle dem anderledes, end om de vare hans Søstre. — To af mine Venner — Franskmænd — i Manchester komme og spise til Middag i et Huus; Klokken 11 om Aftenen beder man dem om at følge to unge Piger hjem, som ere der; alle Fire stige ind i en Droschke og kjøre omkring en halv Times Tid; de passiare muntert sammen uden Forvirring eller Forlegenhed fra nogen af Siderne.

I Kraft af slige Sæder maa selv det Menneske, der er meest vant til Livets Drøiheder og Smudsigheder, bevare en Krog i sin Sjæl for Poesien og for de finere Følelser. — Dette er Noget, som mangler os; en Englænder, som har reist i Frankrig, forbauses og forarges ved at see Mandfolk i Paris stikke Ansigtet lige op i Næsen paa Damerne og ikke gaae afveien for dem paa Fortouget. Man maa have levet i fremmede Lande for at erfare, i hvor høi Grad vore Manerer og vor Tale paa dette Omraade ere ubehagelige, ja selv saarende; de Fremmede finde, at vi ere Probenreutere, Lapse og Gadedrenge: Sandheden er den, at vi have ondt

ved at føle, hvad man kalder Ærefrygt; Kjønsforskjellen, Forskjellen i Stilling og Opdragelse avler ikke saa store Afstande hos os som hos andre Folkeslag. — Foruden at Individerne hos os nyde en større Lighed, have de i høieste Grad Trang til at føle denne Lighed.

Middagsselskab hos F....! Damerne fortælle mig om de unge Pigers Opdragelse.

I de velstaaende eller rige Familier lære de Alle Fransk, Tydsk og Italiensk, i Almindelighed lige fra Barndommen, af fremmede Bonner eller Lærerinder. Sædvanligviis begyndes der med Fransk; næsten Alle tale det flydende og Flere uden fremmed Akcent; jeg har anført den eneste Undtagelse, som jeg har truffet paa. De læse Dante, Manzoni, Schiller og Goethe, vore Klassikere, Chateaubriand og nogle Nyere. Flere lære lidt Latin; det kunne de faae Brug for ved Opdragelsen af deres Børn eller deres yngre Brødre. De lære Meget af Naturhistorie, Botanik, Mineralogi og Geologi; de have Interesse for alle Naturgjenstande; og paa Landet, ved Havets Kyst, paa deres talrige Reiser kunne de see Mineralier, Planter, Konkylier, gjøre Samlinger; forøvrig hænger dette sammen med en engelsk Sædvane, som bestaaer i at udruste sig med Kjendsgjerninger; derfor ere de mere og grundigere oplyste end vi. En anden Grund dertil er, at mange unge Piger ikke gifte sig, og at de forud maa berede sig en Stilling. Lady M... anfører som Exempel en Familie i sit Naboskab, hvor der er fem ugifte Døttre, Alle smukke; de ældste ere fem til sex og tredive Aar; det kommer af, at de ere blevne rigt opdragne, men næsten ingen Medgift kunne bringe. Ofte giver Faderen sin Datter kun en Sum, der svarer til hans ældste Søns, hans tilkommende Arvings Indtægt, og han forpligter endda den Gentleman, som tilbyder sig, til at udsætte a settlement for hans Datter, to, tre, fire hundrede Pund Sterling om Aaret, hvorover hun skal have fuldstændig Raadighed, naar hun

bliver gift, og som skulle være hendes Lommepenge (pin — money). Denne Fordring er til Hinder for mange Partier; forøvrig ere Alle enige om, at man bør gifte sig af Kjærlighed, af afgjort Tilbøielighed; nu hænder det jo stundom, at man ikke føler denne Tilbøielighed, eller at man ikke vækker den hos en Anden. Følgelig blive mange Piger siddende og blive spinsters. Af dem findes næsten i enhver Familie; Stillingen som Tante nyder megen Anerkjendelse. De hjælpe til med at opdrage Børnene, bestyre en eller anden Green af Husholdningen, Frugtkammeret eller Linnedskabet, lave Herbarier, male Akvareller, læse, skrive og blive lærde. Flere digte moralske Romaner og stundom meget gode Romaner; Miss Yonge, Miss Kavanagh, Miss Bronte, Forfatterinden til „John Halifax", Miss Thackeray og flere Andre ere velbekjendte; der er tidt virkeligt Talent hos disse »authoresses«, ja der er Talenter af første Rang: Mistress Gaskell, Miss Evans, Elisabeth Browning — disse to Sidste have ligefrem Geni. — Læg saa hertil Oversættelserne; en Masse tydske og franske Værker ere blevne oversatte af Damer og godt oversatte. Andre skrive i Magasinerne, udarbeide smaa populære Afhandlinger, træde ind i en Forening, holde Skole for fattige Børn. — Det gjælder altid om at finde en Anvendelse for Evnerne eller erhverve sig et Talent, som kan tjene til Forebyggelsesmiddel mod Kjedsomhed. Ikke engang den høieste Rang fritager En herfor. See engang hen til, hvad den kongelige Familie giver sig af med: Dronningen og hendes Døttre skjænke Akvareller, Raderinger, Tegninger, som ere udførte af dem selv, til Basarer i velgjørende Øiemed; Prinds Albert var en af de meest oplyste og virksomme Mænd i Landet; Enhver skaffer sig saaledes en eller flere Specialiteter, arbeider paa en eller anden Forbedring i Agerbruget, i en Videnskab, i et Foretagende, i en Stiftelse.

Derfor er der Alvor i Livet, og Alle, selv de unge Piger, vide, at de maa forberede sig og samle Forraad dertil. N..., som kommer til England hvert Aar, besøger en af sine gamle Venner, en riig Mand og Familiefader, og denne

siger til ham: „Det er kjedeligt, min Datter Jane er 24 Aar, vil ikke gifte sig, lukker sig ofte inde i Bibliotheket og læser tykke Bøger." „Hvor stor Medgift giver De hende?" — „To tusinde Pund Sterling." — „Og hvad faae saa Deres Sønner?" — „Den Ældste faaer Godset, den Anden en Mine, som indbringer to tusind Pund." — „Giv Miss Jane fem tusind Pund."

Denne Udtalelse aabner nye Udsigter for Faderen; han giver de femtusind Pund. Samme Aar bliver Miss Jane gift, hun faaer en Lille; hun er skabt til at være Moder; det havde været Synd at gjøre hende til en lærd spinster med Briller paa; naar der ikke tilbød sig Friere, saa var det, fordi man levede paa en altfor stor Fod i det Huus. Det, som jeg beundrer heri, er den store Koldblodighed, den praktiske Fornuft, det Mod hos den unge Pige, som, da hun seer, at hun er i en Situation, hvor hun hverken kan komme frem eller tilbage, pludselig skifter Livsmaal og i Taushed giver sig til at studere.

I intet af de Huse, som jeg har besøgt i London eller paa Landet, har jeg fundet en Modejournal. En af mine engelske Venner, som har levet i Frankrig, svarer mig, at her læser ingen velopdragen Kvinde slige Trivialiteter. Tvertimod indeholder et Specialtidsskrift (British women Review) i det Numer, som jeg gjennemblader, Dokumenter og Breve om Udvandringen til Australien, Artikler om den offenlige Underviisning i Frankrig og andre ligesaa alvorlige Afhandlinger; ingen Romaner, ingen Theaterpassiar, intet Modenyt. Alt er alvorligt, grundigt; see saa som Modsætning hertil hos os paa en Herregaard i Provindserne Modejournaler med illuminerede Stik, Mønster til den nyeste Façon af Hatte, Forklaring over et Broderisting, smaa sentimentale Historier, vammelsøde Komplimenter til Læserinderne og i Særdeleshed Udgiverindens Brevvexling med Abonnenterne paa den sidste Side, et Mesterstykke af Latterlighed og Flovhed. Man maa skamme sig over, at en menneskelig Aand kan

fordøie en saadan Føde. Det er dog bedre at have en slet syet Kjole end en tom Hjerne.

Jeg afskriver nogle Titler paa Artikler, alle skrevne af Kvinder, i Transactions of the national Association for the promotion of social sciences: Louisa Twining: om Opdragelsen ved workhouses; — Barbara Collet: om Distriktsskolerne for de Fattige i England; — Mary Carpenter: Anvendelse af Opdragelsesprinciperne paa Skoler for de lavere Samfundsklasser; — Florence Hill: Kolonien Mettrays nuværende Tilstand; — Florence Nightingale: Hospitalernes Statistik; — Bessie Parkes: De arbeidende Kvinders Stilling i England og Frankrig; — Sarah Remond: Slaveriet i Amerika og dets Indflydelse paa Storbritannien; — Mistress Wiggins: Om Forbedringen af »Nurses« i de agerdyrkende Distrikter; — Jane Crowe: Beretningen om det Selskab, der er stiftet for at skaffe Kvinden Arbeide, osv. osv. Størstedelen af disse Authoresses ere ikke gifte. Flere af dem ere Sekretærer ved virksomme Foreninger, hvis Hovedorgan er det nysanførte Tidsskrift; en af disse Foreninger skaffer Kvinden Arbeide, en anden besøger the workhouses, en tredie de Syge. Alle disse Artikler ere lærerige og nyttige; Vanen til at holde Skole, at besøge Fattige, at tale med Folk, Diskussionen, Studiet, det personlige Kjendskab til Tingene have baaret Frugt; de forstaae at gjøre Iagttagelser og at afhandle en Sag og indsee det sande Princip for enhver Forbedring. „Man maa fremfor Alt sætte det som Hovedformaal," siger Mary Carpenter, „at udvikle og lede Barnets Villie, at indrullere ham som den første Soldat, som den meest virksomme af alle Medarbeiderne i den Opdragelse, som man giver ham." Man kan kun blive forbedret og fuldkommengjort ved sig selv; Initiativet, den personlige Anstrengelse, the selfgovernment ere uundværlige; den moralske Regel kan ikke anvendes udenfra, men maa springe frem indenfra. Den, der har læst de engelske Romaner, veed, med hvilken Nøiagtighed og Rigtighed disse Authoresses skildre Karakterer; ofte

finder en Dame, som har levet paa Landet, i en lille Kreds, beskjæftiget med huslig Syssel, sig nødt til at skrive en Roman for at tjene sit Brød, og man opdager, at hun kjender det menneskelige Hjerte bedre end en Psykolog ex professo. At være dannet, lærd, at gjøre Gavn, at erhverve sig en Overbeviisning, at meddele den til Andre, at anvende sine Kræfter og anvende dem vel, det er allerede Noget; man kan lee deraf, om man vil, og sige, at saadanne Sæder skabe Skolebestyrerinder, Hunpedanter, Blaastrømper og ikke Kvinder. Vær saa god, men fæst saa engang Øiet paa vort Provindslivs tomme Ørkesløshed, paa vore Damer, der altid kjede sig, paa en gammel Jomfrus Liv, som gaaer op i at opdrætte Kanariefugle, bære Bysladder omkring, hænge paa som Burrer og følge alle Kirketjenester.

Jeg har saa megen mere Ret til at udtale mig saaledes, som langtfra alle det Slags Kvinder ere Pedanter. Jeg kjender fire eller fem Damer, som skrive, og som ikke desto mindre have holdt sig tækkelige og naturlige. Størstedelen af disse Forfatterinder, som jeg har nævnet, ere efter mine Venners Beretning huslige Kvinder med et meget naturligt Væsen. Jeg har nævnet to, som have Geni; en stor fransk Kunstner, hvis Navn jeg godt kunde anføre, og som har tilbragt flere Dage sammen med Enhver af dem, vidste ikke, at det var Damer med Talenter: ikke en eneste Gang i tyve Timers Samtale havde det literære Æselsøre, Trangen til at tale om sig selv og sine Bøger, stukket frem. M..., der er Gjæst paa Landet, opdager, at Fruen i Huset kan meget mere Græsk end han, han maa gjøre Undskyldning og sige Pas, da skriver hun for Løiers Skyld sin engelske Frase for ham paa Græsk. Læg saa vel Mærke til, at denne Hellenistinde er en endog elegant Verdensdame; hun har endda ni Døttre, to nurses, to Gouvernanter, Tjenestefolk i Forhold dertil, et stort, i alle Henseender vel udstyret Huus, hyppige og talrige Gjæster, og i Alt dette hersker der en fuldstændig Orden; der er aldrig Støi og Forvirring; Maskinen synes at arbeide af sig selv. Det er en Samling

af Evner og Forening af Modsætninger, som kunne yde os Stof til Eftertanke. Man er i Frankrig altfor tilbøielig til at troe, at en Kvinde ophører at være Kvinde, naar hun ophører at være Pyntedukke.

Samtaler med flere Englændere om Ægteskabet! De have levet i Udlandet, og jeg anseer dem for upartiske; forøvrig stemme deres Beretninger overeens:

En ung engelsk Pige vil kun gifte sig af Tilbøielighed, hun laver sig en Roman sammen, og denne Drøm udgjør en Deel af hendes Stolthed, af hendes Kydskhed; derfor vilde Flere, og det netop Kvinder med noget Storslaaet i Karakteren, troe at nedværdige sig, hvis de giftede sig uden at føle den Begeistring, som en udelukkende Kjærlighed til En medfører; at gifte sig, det er at give sig heelt og holdent og for bestandig; angaaende denne i Kvinden dybt nedlagte Følelse see de feminine Romaner, især „John Halifax" og andre af samme Forfatterinde; det er en reen, eensidig Sjæls Theorier, Theorier af en Personlighed, som synes at være gaaet gjennem Verden uden at være bleven — jeg vil ikke engang sige besmittet, men blot berørt af den.

I denne et Hjertes Roman er den unge Pige heelt igjennem Englænderinde, det vil sige positiv og praktisk. Hun drømmer ikke om Kjærlighedseventyr, om sentimentale Spadseretoure, Haand i Haand og i Maaneskin, men om at faae sin Deel i et Arbeide. Hun vil være sin Mands nyttige Medhjælper og Deeltager paa lange Reiser, i vanskelige Foretagender, i alle, selv kjedsommelige og farefulde Arbeider. Saaledes ere f. Ex. Mistress Livingstone og Lady Samuel Baker: den Ene har gjennemstreifet Afrika fra Ende til anden; den Anden er dragen til Nilens Kilder og har været nærved at sætte Livet til derved. Jeg har seet den engelske Biskop paa en stor Ø i La Sonde, et Land beboet af vilde Dyr og Menneskeædere; hans stakkels Kone bærer paa sit Ansigt Sporene af dette frygtelige Klima. — En ung Pige

i Omegnen, riig og af god Familie, gjør i dette Øieblik sine Tilberedelser, pakker et Fortepiano ind osv.; den Mand, som hun skal ægte, tager hende med til Australien; kun en eneste Gang, om fem eller sex Aar, vil hun komme tilbage for at omfavne sine gamle Forældre. En anden ung Dame paa 24 Aar, meget fiin og skrøbelig, har sin Mand i Pendjab (sex tusind Pund Sterling i Gage, tolv tusind Pund i Repræsentationsomkostninger!); hun har nu været to Aar i Europa med en Strubetæring, som vil komme igjen, saasnart hun kommer tilbage til Indien; hun har fire smaa Børn; før de ere to Aar, sender man dem til Europa; derovre slaaer Klimaet dem ihjel; der er her hele Pensioner, som rekruteres af disse smaa Englændere fra Indien. Meget ofte ægter en Lady, Datter af en Marquis eller en Baronet, med 75 eller 80,000 Francs i Medgift, en simpel Mister (ↄ: en Uadelig) og falder, ganske ifølge sit eget Valg, ned til en ringe eller dog langt lavere Stilling i Formue, i Livsbekvemmeligheder, i den hele Husførelse. Hun finder sig godt deri. Platsiden af Medaillen er, at man gaaer paa Jagt efter et Giftermaal. De verdsligt anlagte og plebejiske Naturer blive sig selv lige; visse unge Piger bruge eller misbruge deres Frihed til at faae bragt et Parti istand. En rig og adelig ung Mand er meget efterstræbt; altfor vel modtaget, smigret, fristet, ægget, bliver han mistroisk og holder sig paa sin Post; det er ikke saaledes i Frankrig; de unge Piger ere holdte altfor meget i Ave til selv at kunne gjøre Begyndelsen; der bliver Vildtet aldrig selv Jæger.

Sædvanligviis ere Medgifterne meget knappe. Man nævner mig flere Familier, hvor den ældste Søn har hundrede eller to hundrede tusinde Pund Sterling; Døttrene faae tre til femtusind Francs. Følgelig maa de nødvendigviis fatte en Lidenskab for at gifte sig. — Mange gifte sig ikke som Følge af en skuffet Kjærlighed og vedblive at leve hos den ældste Broder.

Enhver Englænder har i en Krog af sit Hjerte en Roman liggende angaaende Ægteskabskapitlet; han forestiller

sig »a home« med den Kvinde, som han har valgt, en Samtale under fire Øine, Børn osv.; det er hans lille Verden, der er lukket af og tilhører ham alene; saalænge han ikke har den, er han ilde tilpas, lige modsat Franskmændene, for hvem Ægteskabet gjerne er et Fald fra Dynen og i Halmen. — Ofte er den unge Englænder, hvis han er yngre Søn, nødt til at vente, fordi han endnu har for ringe en Indtægt til at kunne præstere, hvad en Husholdning koster (to maintain his wife). Han drager til Indien, til Australien, arbeider af alle Kræfter, kommer tilbage og gifter sig; her ere Lidenskaberne vedholdende og dybt rodfæstede. Naar en Englænder er forelsket (in love), sagde en af mine Værter til mig, er han istand til Alt. — Thackeray har tegnet denne Følelses Inderlighed og Vedholdenhed meget godt i sin Skildring af Major Dobbins, der er forelsket i Amelia (Vanity Fair); han venter femten Aar uden Haab; det er, fordi der for ham kun er en eneste Kvinde til i Verden. Deraf en Mængde tause Hjertelidelser og lange, lønlige Tragedier. En Mængde unge Mennesker forelske sig, og den lange Kydskhed, den Vane, man har til taus at indeslutte sig i sig selv, en Evne til Gemytsbevægelser, der er stærkere og mindre forjadsket end hos os, bringer deres Lidenskab til det Yderste; ofte naaer den slet ikke sit Maal, fordi de ikke ere gjenelskede, eller fordi Forskjellen i Rang er altfor stor, eller fordi de ikke have Penge nok til at underholde en Familie, Noget, der her er meget kostbart. Da blive de halvt vanvittige, reise for at adsprede sig, drage til Verdens Ende. En af dem, som man nævner mig, en udmærket Personlighed, har man kastet Vrag paa, fordi hans Medbeiler havde en Titel; i to Aar har man frygtet for hans Forstand. Han er dragen til Kina og Australien; nu beklæder han en fremragende Stilling, han er bleven udnævnt til Baronet, han staaer i Spidsen for betydelige Foretagender; men han har ikke giftet sig; fra Tid til anden trækker han sig heelt tilbage fra Verden, gjør en Fodreise for at være ene og ikke tale med Nogen.

Jeg har allerede bemærket, at unge Folk af begge Kjøn sees og omgaaes i al Frihed, uden Opsigt; de kunne altsaa studere hinanden og lære hinanden at kjende, saa meget som de have Lyst til; i fire, fem Maaneder og længer ride og passiare de sammen flere Saisoner i Rad paa Landet. Naar den unge Mand har bestemt sig, henvender han sig først til den unge Pige; først derefter beder han Forældrene om deres Samtykke: det er stik modsat Skikken i Frankrig, hvor Manden vilde ansee det for udelikat, hvis han sagde et eneste Ord, enten ligefrem eller antydende til den unge Pige, førend han havde talt med Forældrene. I dette Punkt dadle Englænderne os, de spotte vore Ægteskaber, der i Hui og Hast sluttes i Notarens Nærværelse. Dog indrømmer T...., som er Englænder og godt kjendt i Frankrig, at deres Inklinationspartier mere end een Gang ende med Uenighed og vore Konveniensgiftermaal med god Forstaaelse.

Konens Medgift er næsten altid anbragt i juridiske Tillidsmænds (trustes) Hænder, som bestyre den under eget Ansvar og kun aflevere Renterne til Huset; i Almindelighed er denne Rente Konens Lommepenge, desuden skal hun derfor klæde sig og Børnene. Formuen bliver saaledes et Slags Medgiftsfideikommis, der er unddraget Indflydelsen af ethvert Uheld, som kan møde Manden. Man træffer denne Forsigtighedsregel, fordi Loven, uden denne Klausul, indlemmer al Konens Eiendom i Mandens. Hun vilde da træde ind i Huset blottet for Alt; hun kan Intet eie paa egen Haand, hun er ligefrem et Barn i Forhold til sin Arvelod. Det er just en af de Grunde, som har drevet Stuart Mill til at træde saa stærkt op mod Kvindernes Afhængighed. De ere virkelig afhængige her, i Kraft af Loven, Religionen, Sæderne, og det i en ganske anderledes Grad end hos os. Manden er deres Overherre (lord), og meget hyppigt tager han denne Titel i fuldt Alvor. Da Konen ikke bringer synderlig Penge til Huset, og da hendes lille Særeiendom ikke regnes med, troer han sig berettiget til ikke at meddele hende Noget om sine Sager. Undertiden veed hun ikke, hvad han tager sig

for; han giver noget Vist om Maaneden til Husholdningspenge og gjør ikke Regnskab for det Øvrige. Han kan spekulere, bygge, sælge, kjøbe, det kommer ikke hende ved; ofte styrter Ødelæggelsen over dem, uden at hun har kunnet ane Noget derom. Hun er kun en Husbestyrerinde, hun maa kun beskjæftige sig med sit Huus og sine Børn. Som oftest finder hun sig i denne Rolle; i Kraft af sin Samvittighed og sin Opdragelse er hun from og underdanig. Alligevel har, efter hvad mine Venner have indrømmet, denne Ulighed alvorlige Ulæmper; ofte er Manden en Despot, og hvis han døer, er Konen, der hele sit Liv igjennem er holdt i Uvidenhed og Afhængighed, ude af Stand til, som det skeer hos os, at bringe Sagerne i Orden, at opdrage Børnene og erstatte Familiens Hoved.

Ægteskabet er Gjenstand for en dyb Ærefrygt, og i denne Henseende lader den offenlige Mening sig ikke rokke et Haarsbred; man behøver angaaende dette Punkt blot at læse Bøgerne, Aviserne, fremfor Alt de Skrifter, hvor hos os Forfatterne pleie at tage sig størst Frihed, nemlig Romanerne, Morskabsbladene. Ægteskabsbrud undskyldes aldrig, selv i de frie og fortrolige Samtaler mellem Mand og Mand fremstilles det altid som en Forbrydelse. Der er forresten en Hage ved den Ting, i Grossererlassen (trakdesmen) og blandt visse Adelige af anden Rang, der ere fashionable, som reise og følge Fastlandets Skikke. Men hos Massen af Nationen, hos velopdragne Folk, i den fornemme Verden, ere Konerne næsten altid troe. C . . . fortæller mig, at jeg kunde blive her halvandet Aar, og at jeg kunde gaae rundt i alle Selskabskredsene uden at træffe en eneste Undtagelse; man anfører kun en eneste blandt de meget Fornemme. Man vilde have fundet flere paa Lord Byrons og Alfieris Tid; siden er den offenlige Mening bleven streng, og Dronningen har af al Kraft arbeidet i den Retning, først ved sit Exempel, derpaa ved sin Indflydelse; hele den paatrængende Nødvendighed og Trykket af de offenlige Sager under Krimkrigen har maattet til for at bevæge hende til at taale under det samme

Tag som hende selv, i Windsor, en Statsmand, der var bekjendt som profligate. En anden Garanti er Frygten for Offenligheden og Dagbladene.

I den Henseende stødes de i overordenlig høi Grad af vor løse eller løsagtige Maade at tage Tingen paa. C . . . fortæller mig, at han i en Selskabskreds i Paris har hørt en Verdensmand sige til en Anden: Naa, min Kjære, din Kone har altsaa en Elsker". Denne Yttring syntes ham oprørende, og deri har han Ret. En Bog som Balzacs Physiologie du Mariage vilde vække uhyre Forargelse, maaskee vilde den blive forfulgt af „Selskabet til Lastens Udryddelse", sandsynligviis vilde den ikke have fundet nogen Forlægger. Et liberalt Tidsskrift National review har ikke stærke Udtryk nok til at betegne vore Romaner med: „Unævnelig Skændsel, en Moral for Lommetyve og Loretter". De glemme tre Ting. For det Første ere disse Uordener ikke almindelige hos os uden blandt vore elegante Lykkeriddere; de naae meget sjelden den rige eller velhavende Borgerstand, som har Familietraditioner. Desuden ligger i Provindserne Livet aabent for Hvermands Blik, og den meget frygtede Bysladder gjør Tjeneste som moralsk Politibetjent. Endelig krammer Franskmanden gjerne Alt ud, som den Fremmede skjuler; han har Rædsel for alt Hykleri og vil heller prale med sine Laster og gjøre sig værre, end han er.

Efter hvad mine Venner sige, maa de engelske Damers gode Opførsel forklares af flere Grunde: 1) ere de vante til at tee sig, da de have været frie ligefra deres Barndom; 2) ere de mindre tilgængelige for Illusioner, for enthusiastiske Drømmerier, fordi de have været sammen med unge Mennesker og have lidt Verdenserfaring; 3) ere de vante til at tænke over Tingene og have et Grundlag af sund Sands, fordi de have nydt en alvorligere Opdragelse, idet de have lært flere Sprog, kigget i nogle Videnskabsfag, næsten altid været paa Reise i England og ofte i Udlandet, hørt deres Fader tale om Politik og alvorlige Sager med sine Venner; desuden udvikler Protestantismen Hang til Tænkning og Overveielse;

endelig ere Romanerne alle moralske, og ved at komme i Berøring med de Fattige, i Velgjørenhedsselskaberne, ved at kommunale Anliggender ere blevne drøftede i deres Nærværelse have de faaet nogen Kundskab til det virkelige Liv; 4) de leve otte eller ni Maaneder af Aaret paa Landet og ere der mere i Ly for Fristelsen; 5) de have mange Børn, som beskæftige dem; et fuldt »nursery» med dets Følge af Bonner, Gouvernanter o. s. v. fordrer en stadig Opsigt; 6) de skaffe sig selv alle Slags Udenomsbeskæftigelser: Søndagsskoler, Arbeidsstuer paa Landet, Besøg hos de Fattige, Botanik, Mineralogi, Samlinger af Planter og Sommerfugle, Læsning. Hver velhavende Familie paa Landet faaer, foruden Times, forskjellige andre Aviser og Tidsskrifter af meget solidt Indhold, talrige Bøger, som the circulating library (Læseselskabet) sender dem. Moodies Læseselskab, som er det fornemste, kjøber 150,000 Bind aarlig; det har taget 3000 Exemplarer af Livingstones Reise i Afrika, 2400 af Macaulays Englands Historie; der kommer saaledes en Mængde Bøger af alvorligt Indhold og fornyes hver Maaned paa Bordet i Bibliothekværelset paa the country-seats. Blandt disse Bøger findes hyppigst Værker over Statsøkonomi, Naturhistorie, Historie og især Reisebeskrivelser. Hvert Aar udkomme de i Sneseviis. Efter den Fornøielse at reise er det den største Fornøielse for en Englænder at læse om en Reise; paa denne Maade forøger han sit Forraad af Kjendsgjerninger. Samme Smag findes hos Damerne; alle de, som jeg kjender, have reist i Frankrig, Italien og Tydskland. En ung Kone, hos hvem jeg var til Middag igaar, vil tilbringe Vinteren i Rom og Foraaret i Jerusalem; de, som have et svagt Bryst, drage til Kairo ligesaa let, som vi reise til Nizza. Paa disse Reiser skrive de Notitser, holde Dagbog; naar de komme tilbage, lade Nogle den trykke, Andre meddele den i Manuskript til deres Venner. De have saaledes stadig et Verdenskort ved Haanden, og jeg kjender Nogle, som interessere sig med Sagkundskab for the settlements i Melbourne, for Olieminerne i Pennsylvanien, for Taïpingernes Oprør i

Kina, for Dahomeys aarlige Myrderier. Føi hertil den store fysiske Bevægelse og de Talenter, som man dyrker; der er altid to eller flere Akvarelmalerinder i hver Familie, og Alle ride de en Tour hver Dag. Ved slige Beskæftigelser er der Anvendelse for Tanken og Noget, der fylder Tiden, hvilket lukker Døren for skadelige Ideer. Det er Hjælpetropper for det moralske Princip; men man maa ogsaa tage selve Principet i Betragtning. I Frankrig er det grundet paa Æresfølelsen, i England paa Pligtbegrebet. Nu er hiin noget Vilkaarligt, den rummer Mere eller Mindre ifølge de forskjellige Individualiteter. Mangen gjør sig en Ære af at være streng paa eet Punkt og troer sig fri ligeoverfor alt det Øvrige; af de slette Handlingers Kreds afgrændser han et Stykke, som han forbyder sig selv; men dette Stykke er forskjelligt ifølge hans Tilbøieligheder, han vil f. Ex. være sanddru, naar han taler, men ikke, naar han skriver, eller omvendt. Min Ære hviler i det, hvori jeg sætter min Stolthed, og jeg kan sætte den ligesaagodt i det Ene som i det Andet. — Derimod er Pligtbegrebet nøie bestemt og taaler ikke synderligt, at man gaaer paa Akkord med det. Englænderinden veed, at da hun giftede sig, har hun aflagt Troskabsløfte, og denne Erindring sidder fast som et Anker i hendes Bevidsthed. Efter mine Venners Mening er denne Ankergrund saa stærk, at Kvinden ofte bryder overtvert med Alt efter et første Feiltrin; hele hendes Fortid vælter over hende som en Oversvømmelse, i den Grad, at hun kvæles af Skam og Smerte. Forøvrig er hverken hendes Aand bøielig eller hendes Haand behændig nok til at faae en Kjærlighedsintrige og et husligt Liv til at gaae sammen; det Tvetydige er en Afsky for hendes ligefremme Karakteer; det at maatte dele sig oprører hende, den Nødvendighed at maatte leve i en stadig Løgn er utaalelig for hende. Hun fordrer da en Bortførelse for at naae en Skilsmisse.

Jeg vedbliver at berette Samtaler; Intet er mig behageligere end en Aften tilbragt paa denne Maade med en eller to oprigtige, velvillige, fordomsfri Deeltagere i Under-

holdningen, som have levet og reist. Den nationale Forfængelighed kommer ikke hindrende til; man taler sammen for at lære Noget, ikke for at strides eller for at glimre; man tør godt komme frem med det lille karakteristiske Faktum, den nøiagtige og bevisende Enkelthed; Enhver yder, saa kort han formaaer, sit Bidrag med det Bedste af sin Erfaring, med sit længe samlede Forraad, med det, som han nu har valgt som sit Yndlingsemne. Saaledes ere netop disse mine Venner, jeg har aldrig faaet saa megen og saa sund aandelig Næring; jeg blev ved at udspørge dem og at høre paa dem lige til Klokken Et om Morgenen.

Sædvanlig er en Englænderinde mere ligefrem smuk og sund end en fransk Dame. Hovedgrunden dertil er de hygieiniske Forhold, hvorunder hun lever; Børnene ride, bevæge sig meget i den friske Luft, spise ikke til Middag med Forældrene og faae ikke Slikkerier. Desuden ere Nerverne mindre anspændte, og Temperamentet er mere roligt, mere sagtmodigt, mindre fordringsfuldt; det, der nuomstunder fortærer Folk meest, er den uophørlige, utilfredsstillede Attraa. Paa Krim, for Exempel, levede Franskmændene mindre hyppigt efter deres Saar end Englænderne, fordi de ikke strax kunde give sig hen i deres Skæbne. Sandheden heraf bliver endnu mere indlysende i det civiliserede Liv, navnlig hos Kvinderne; hos dem forstyrrer eller udtørrer den urolige og brændende Hjerne Livets Kilder; i vore Dage maa en Kvinde finde sig i sine Vilkaar, dersom hun vil befinde sig vel. Derimod er der Meget ved Englænderinden, som er mindre tiltalende: hun vil ikke klæde sig smagfuldt paa for sin Mands Skyld, hun vil ikke gjøre Noget for at blive smuk; hun har ikke Talent til at være pikant og koket i det huslige Liv; hun er ubekjendt med en Mængde fine og zarte Træk af Ynde, hun holder de smaa Midler til at vække Kjærlighed eller Ømhed for under sin Værdighed; endnu oftere mangler hun Aand til at opfinde dem. Hun tager smukke nye Kjoler paa, er meget omhyggelig for sin Reenlighed, men heller ikke mere; hun er ikke tiltrækkende; man kjeder sig snart med

hende. — Man forestille sig en skjøn rosenrød Fersken, men næsten uden Smag, og ved Siden af den et duftende, kraftigt smagende Jordbær. Det forholder sig paa samme Maade med de andre Tilbøieligheder; B . . . siger, at de have en mere betagende Virkning i Frankrig, naar de ere stærke og oprigtige. Der er i Alt et vist Sving, en vis Form, et vist Farvespil; paa Følelsernes Omraade er det noget Forekommende, noget Opmærksomt, visse Ord, Tonen, hvori man udtaler dem, visse Hensyn, en vis Virksomhed, som uophørlig fornyer og bringer Afvexling i Gemyttets mildt bevægede Stemning.

Efter C . . . s Mening er en Englænderinde ude af Stand til at indrette en „Salon“ med den Dygtighed som en fransk Dame; jeg mener en Salon som de parisiske, hvor man morer sig; han kjender neppe to eller tre Damer i sit Land, som vilde kunne gjøre det. Englænderinden har ikke Takt, ikke Snarraadighed, ikke Smidighed nok til at læmpe sig efter Personer og Forhold, til at vexle i den Maade, hvorpaa hun modtager Folk, til at forstaae en halvkvædet Vise, til at liste en rosende Yttring ind, til at faae enhver Gjæst til at troe, at hun sætter megen Priis paa hans Nærværelse. Hun er kun venlig og ikke mere, hun viser kun Velvillie og rolig Mildhed. Ja, jeg forlanger nu ikke Mere, og jeg kan ikke tænke mig noget Bedre. Men det er klart, at en Verdensdame, det vil sige en Dame, som vil gjøre sit Huus til et søgt og attraaet Mødested for fremragende Folk af enhver Art, trænger til et mangesidigere og finere Talent. C . . . beundrer i høi Grad den Lethed, hvormed en ung Kone hos os lærer Selskabslivet at kjende; en Maaned efter sit Giftermaal forstaaer hun at modtage Alle, som det sig hør og bør; ligeledes sætter en lille Borgerkone sig ved Pulten Dagen efter sit Bryllup, forstaaer at holde Regnskab med Udsalget og at tale med Folk. Jeg har seet en Modsætning dertil paa en Restauration i Dieppe. Manden, der var Franskmand, var altid forekommende og smilende, løb rundt om Bordene, havde noget Høfligt at sige til Enhver og syntes at varte Folk op for sin Fornøielses Skyld;

Konen, Englænderinden, stiv og alvorlig, sagde i en iiskold Tone til Folk, som reiste sig fra Bordet: »Havé vo payé, mosieur?« Hun havde ingen Anelse om, hvor stødende et saadant fremført Spørgsmaal kunde være.

Til Gjengjæld sige mine Venner, at den franske Høflighed kun er noget Udvortes og en Pynt; mange Fremmede tage feil af den. De ere blevne vel modtagne, de troe, at Vedkommende er deres Ven, og ere meget forbausede over, at han har glemt dem tre Dage efter. Vore Høflighedsdemonstrationer ere ingenlunde Udtryk for en virkelig Sympathi og en naturlig Godhjertethed; vi gjøre dem ifølge vor Opdragelse, ifølge Vane, som en Æressag, og selv af lidt Egenkjærlighed. De ere kun et Beviis paa vort Omgangstalent; vi have en ubestemt Følelse af, at man vil gjengjælde os dem; vi træde for et Kvarteers Tid ind i en behagelig Atmosfære af gjensidige Forekommenheder og Behageligheder; vi gribe dette smukke Øieblik og give os hen i det, uden at det i vore Øine drager nogen Følge efter sig; en Høflighed betales med en Høflighed, som en Anekdote med en anden Anekdote; jeg har betalt, naar Tuskhandelen er skeet, ere vi kvit; jeg gaaer min, og Du gaaer din Vei; Ingen af os har mere Noget at fordre af hinanden, undtagen et Smiil og et Tag til Hatten, naar vi næste Gang mødes. Englænderen har mere oprigtig Hjertelighed og Tjenstvillighed. Han gjør sig Uleilighed for den Fremmedes Skyld, som er forestillet for ham, han gaaer mange Skridt for ham, gjør sig virkelig Umag for ham. Saavidt som jeg kan dømme af egen Erfaring, er denne Dom rigtig. For det Første har jeg aldrig truffet egoistiske og uhøflige Englændere, saaledes som man fremstiller os dem. I London og paa Landet har jeg hundrede Gange spurgt om Vei; alle Mennesker have viist mig den, og flere have gjort sig Uleilighed og have fulgt temmelig langt med mig for at bringe mig paa rette Spor. Naar jeg i en Omnibus eller paa en Jernbane beder min Nabo om en Oplysning, giver han den altid med stor Beredvillighed; naar jeg forsøger paa at tale med ham,

smiler han ikke ad mine Sprogfeil og underholder mig med en velvillig Mine. — En af de sidste Aftener, da jeg var gaaet tilfods temmelig langt fra mit Hôtel, vil en Gentleman, som jeg antaster, følge mig tilbage, omtaler Frankrig med stor Roes for mig, spørger mig om, hvad jeg synes om London, og trykker min Haand, da han forlader mig. Ved en lignende Leilighed lader en Anden mig staae op i sin Vogn og kjører mig til en Cabstation. — Aviserne melde Ankomsten af tretusind franske Sangforeningsmedlemmer og sige, at man maa modtage dem saa godt som muligt, for at de kunne bringe et godt Indtryk af England hjem med sig. Ved ingensomhelst Leilighed har en Policeman, en Embedsmand eller en Kudsk været studs eller grov imod mig. Men hvad der navnlig er beundringsværdigt og maaskee enestaaende i Europa, det er den Maade, hvorpaa Englænderne opfatte Gjæstfriheden; jeg kan ikke tænke paa den, der er bleven mig tildeel, uden en levende Følelse af Taknemlighed. Den, hvem man bringer et Anbefalingsbrev, troer ikke, at han har opfyldt sin Skyldighed ved en Indbydelse til Middag; han giver En Oplysninger, lodser En omkring, lægger Reiseplan for En, paatager sig at beskæftige og adsprede En; han indfører En i sin Klub, forestiller En for sine Venner, ledsager En til sine Slægtninge, giver En Adgang til sin Omgangskreds, indbyder En til sin Bolig paa Landet og giver En andre Anbefalingsbreve, naar man reiser; man siger tilsidst til ham: „Det er altfor Meget, jeg vil aldrig i Paris kunne gjengjælde Dem Alt det, som De gjør for mig.“ Samme Modtagelse hos Venner, for hvem man er forestillet paa anden Haand, og saaledes fremdeles; undertiden opfordrer den Gentleman, som man seer for første Gang, efter en Times Samtale En til at tilbringe en Uge paa hans country seat. Dersom man tager derud, bliver man behandlet som et Lem af Familien. Hvad der er endnu mere forbausende, er deres Aabenhjertighed; efter en eller to Dages Forløb faaer man let en Mand til at tale til sig om sine fortroligste Forhold. Jeg bad om Oplysninger om huslige Forhold

ofte angav min Vært mig, for at give mig noget Bestemt at holde mig til, Summen af sine aarlige Indtægter og Udgifter, hvad han gav i Husleie, sin Formues, sin Families, sit Ægteskabs Historie, en Mængde smaa huslige eller personlige Omstændigheder. Verdensmændene i Frankrig ere ganske anderledes tilknappede.

Naar vi søge Aarsagerne til denne Forskjel, saa ere de i kort Begreb følgende: Englænderen er gjæstfri 1) af Kjedsomhed; de fleste velstaaende Folk leve otte Maaneder af Aaret paa Landet; undertiden langt fra Byen, meget eensomt; de trænge til Samtale, til nye Tanker; 2) i Kraft af sociale Sædvaner; man taler neppe til hinanden i London; man tilbringer der sit Liv løbende; man opholder sig altfor kort der, ofte mindre end tre Maaneder; der er altfor mange Folk og altfor mange Forretninger; Landstedet er det sande Modtagelsessted, Stedet for Underholdning; 3) paa Grund af huslige Sædvaner: mange Børn, mange Tjenestefolk; et stort, veldisciplineret Huus maa have en vis Holdning, en vis Tilbageholdenhed; Karakterernes og Sædernes sædvanlige Stoicisme virker ogsaa hen i samme Retning. Følgelig kommer en Fremmeds Nærværelse ikke som hos os og forstyrrer en fortrolig Kreds, forhindrer, at man giver sig frit hen, standser Lystigheden, den gemytlige Passiar, tvinger Folk til at give Agt paa sig selv, lægger Baand paa deres Fortrolighed eller Ugeneerthed. Der er i det Høieste en Lænestol mere besat ved Bordet og ellers Intet; Tonen er slet ikke forandret; 4) af deres Sands for Hygge og opmærksom Betjening; Husets Organisation er fuldstændig, og Maskineriet i komplet Stand; Tjenestefolkene ere nøiagtige, Værelserne i Orden, hver Times Anvendelse bestemt; der er Intet at skaffe bort eller flytte om, og fremfor Alt intet improviseret Arrangement at træffe for en Fremmed; 5) af Godhed, Humanitet og endog af Samvittighedsfuldhed; det er en Pligt at være nyttig for Andre; og en Fremmed er saa vildfarende, saa ilde stedt i det nye Land, som han betræder! Man bør hjælpe ham.

Dette leder til at betragte det indre Husliv. Regelen og Disciplinen mærkes der stærkere end hos os; paa dette Gebeet som paa andre ere Maskerne i det sociale Net løse i Frankrig og fast knyttede i England.

Jeg har tre Huse for Øie; i det ene er der syv Tjenere, en Kokkepige og en Pige, der gaaer hende tilhaande, to house maids, Kammerpige, Kudsk, Kammertjener; i det andet femten, i det tredie atten. Et mandligt Tyende har fyrretyve til halvtredsindstyve Pund Sterling i Løn; og dersom han ikke faaer Kosten — hvilket er temmelig hyppigt i London — lægger man tolv Shillings til i ugenlige Kostpenge. Enhver har sin strengt afgrændsede Forretning. Arbeidet er deelt; Ingen overskrider sit Omraade eller stoler paa den Anden. For Exempel: i det sidstnævnte Huus er der en speciel Mand til at feie, bringe Kul op, gjøre Ild paa og vedligeholde den. Der er to Slags Tjenere, overordnede og underordnede; de Sidste ere ansvarlige og overbringe Herrens Ordrer; i Spidsen for det mandlige Tyende staaer the butler, og for det kvindelige den fornemste Kammerpige; dersom en groom fremstiller sig med en plettet Dragt, siger Herren Intet til ham, men giver the butler en Irettesættelse. Disse overordnede Tjenere ere et Slags Underbefalingsmænd, som have Bevidsthed om deres Rolle og Myndighed: at afstikke Grændserne for Forretningerne, at ordne Myndighedernes Hierarki, det er det første Træk af en virksom Organisation. Og deraf følge andre Træk; de sidste ere Fuldstændiggjørelsen af de første. Disse Tjenere holde paa deres Værdighed; de ville kun tage Tjeneste i et respektabelt Huus. S..., som føler Trang til at forøge sit Personale med en House-maid, kommer i Tanke om en Pige fra Egnen, som havde et Barn uden at være gift; men førend han antager hende, sætter han Sagen under Raadslagning blandt sine Tjenestefolk. Disse overveie den indbyrdes, og paa Grundlag af de fordeelagtige Oplysninger, som gives dem, optage de den stakkels Pige blandt sig. — I Almindelighed ere deres Sæder dadelfri, skjøndt Flere ere unge, ugifte og leve under samme Tag; i

hele sit Liv har S... kun havt eet Uheld i sit Huus. Paa den anden Side gjøre de samvittighedsfuldt deres Pligt, med fuldstændig Nøiagtighed og Regelmæssighed, paa den bestemte Tid, uden Snak; de have en Instrux, som de ordret følge. Følgelig seer det ud, som om Maskinen gaaer af sig selv; Herskabet har næsten ikke nødig at lægge sig derimellem; angaaende denne Sag paastaaer S... fremdeles, at Grundkarakteertrækket hos Englænderen er the sense of duty, at denne Følelse hersker i Kjøkkenet og i Forværelset saavelsom paa Skibet og i Værkstedet, at det er det Eneste, der forbinder den Overordnede med den Underordnede. To Omstændigheder bidrage fremfor Alt til at gjøre Byrden lettere. Tjenestefolkene have en vis begrændset Uafhængighed, og det sætte de Priis paa. Flere af dem have i London en Klub, en Forening, hvis Medlemmer indbyrdes forpligte sig til ikke at blive mere end to Aar i Træk i samme Huus; det er for at berøve Herskabet Leilighed til Overgreb. Da deres Arbeidstid er bestemt reguleret, ere de deres egne Herrer i de Mellemrum, som deres Tjenesteforretninger give dem. De have deres hall, en stor Sal, hvor de spise og opholde sig. I det omtalte Huus bliver deres Middagsmad og Frokost rettet an en halv Time før Herskabets. De have et lille Bibliothek til eget Brug, Dam- og Skakspil; efter Middagsmaaltidet kunne de gaae ud; man holder kun En tilbage, der kan komme, naar der ringes. Fordi man har Meget, bør man ikke fordre altfor Meget; den, som befaler, maa sørge for sine Underordnedes fysiske og moralske Velvære. Dersom han vil adlydes af god Villie, maa han være en leader for dem, et virkeligt Overhoved, ansvarlig og almindelig Formand i Alt, en anerkjendt og autoriseret Styrer af hele deres Færd. Til den Ende er han Søndag Aften deres aandelige Veileder, deres Kapellan; man seer dem Alle komme i Rad, Fruentimmerne foran, Mandfolkene bagefter, og med Alvor og Værdighed tage Plads i Dagligstuen. Familien og Gjæsterne ere samlede. Husets Herre læser en lille Prædiken, derpaa en Bøn op; da knæle Alle eller bøie

Hovedet med Ansigtet vendt mod Væggen; endelig fremsiger han Fadervor, og Vers for Vers svarer Forsamlingen. Derpaa ordner Tjenerskabet sig i Række og gaaer ud igjen i samme Orden, taust og andægtigt; jeg har betragtet dem nøie flere Gange; ikke et Træk rører sig i deres Ansigt. Ved denne Art Menighedsliv og denne moralske Sjælesorg faaer Herren først fuldstændigt sin sande Plads. I Frankrig er det langtfra, at han indtager sin retmæssige Plads og fylder sin hele Rolle ligeoverfor sine Folk, ja ikke engang ligeoverfor sine Børn.

Jeg skal strax angive Ulæmperne herved og Vrangsiden heraf. I det sædvanlige Livssamkvem ere Englænderne ikke utvungne; Stænderne ere hos dem skilte ved en Skranke, og istedetfor at anbringe Overgange plante de Tjørnehækker mellem dem. For Exempel: En Englænder, Hr. N..., der er bosat i Frankrig, vælger en fransk Huslærer til sine Børn. Efter en Maaneds Forløb finder Misstress N. ikke mere Smag i ham, taler ikke mere til ham og forhandler kun med ham gjennem Breve. En Aften, i Dagligstuen, falder Hr. N. isøvn, og Misstress N. giver sig til at læse. Da den unge Mand ikke tør tage en Bog og ikke kan tale med Nogen, falder han tilsidst efter megen Anstrengelse for at holde Øinene aabne ogsaa isøvn. Den følgende Morgen siger hun til ham i en tør og myndig Tone: „Min Herre, den Opførsel, som De har viist iaftes er meget upassende; jeg haaber ikke, at den vil gjentage sig." Nogle Dage efter er en ung Dame, som han kjender, indbudt; han vil sætte sig ved Siden af hende ved Bordet. „Min Herre!" siger Misstress N... ganske høit til ham, „Deres Plads er ikke der; gaa hen og sæt Dem hos Deres Elev." Han siger Nei, gaaer fra Bordet, forlader Huset og forlanger ifølge Akkorden et Aars Gage. Man afslaaer det; det kommer til Proces. Mr. N. bliver dømt. Dette minder om en Anekdote fra forrige Aarhundrede. Lord .... har antaget en fransk Huslærer og indskærper ham kun at tale Fransk med Børnene. „Det glæder mig meget, Mylord, at De

sætter saa stor Priis paa dette Sprog." — „Min Herre, vi foragte det; men vi ville have, at vore Børn i Frankrig skulle kunne tale ligesaa godt som de Indfødte." Man seer her den smilende, ivrige Mine hos Franskmanden, der opsøger en Kompliment, og det ubevægelige Ansigt og den mugne Tone hos Englænderen, som sender en Grovhed ud imod ham.

Det er ingen behagelig Stilling, Gouvernanterne indtage i England; see i denne Anledning Charlotte Brontës Romaner. De Fleste af dem, som jeg har seet, havde lagt sig et Træansigt til; Intet seer meer forunderligt ud, naar dette Ansigt er ungt: Tonen i Stemmen, Gangen, Alt er kunstigt og gaaer paa Kommando, det er sammenlavet og vedligeholdt saaledes, at man aldrig giver sig hen: selv efter flere Dages fortrolige Omgang og udenfor det Huus, hvori de undervise, blive de ved at indtage en Forsvarsstilling; Vanen til at give Agt paa sig selv og betvinge sig selv er altfor stærk; man faaer Indtrykket af Soldaten paa Parade. — Hvad Tjenerne angaaer, saa overgaaer deres Udtryk af en ydmyg og underdanig Ærbødighed i høi Grad, hvad vi ere vante til at erfare; det er endogsaa ubehageligt at see et Menneske indtage en saadan Holdning ligeoverfor et andet Menneske.

Den samme Stivhed er Hovedtrækket i Forholdet mellem Folk, der staae hinanden nær. En Mand siger, naar han taler om sin Fader, i fortrolig Stil: »My governor.« Og han er virkelig i Kraft af Loven og Sæderne Regent i sit Huus, som er hans Fæstning (castle), og over den Garnison, som han lægger deri. Under Betingelse af, at han indsætter en Anden som Arving, kan han gjøre sine Børn arveløse, og man har seet, at hans Kone er hans Undersaat. Hr. W... en riig Eiendomsbesidder og en Mand af den rigtige gamle Kaliber, har blandt andre Børn en Søn, som har Brystsyge. Det stakkels unge Menneske, som kommer hjem fra Nizza og føler sig Døden nær, er tagen ind i Boulogne; han vilde saa gjerne døe i det Huus, hvor han er født, hos sin Fader, men han tør ikke tage derhen uden at være indbudt, ja ikke

engang bede om Tilladelse dertil. Hans Moder, som er syg og gjerne vil tage Afsked med ham, tør ikke paa egen Haand tage hen til ham. Endelig har han i de sidste Dage faaet et Brev fra sin Fader og har begivet sig paa Vei. — Uliighed i Vilkaar er en anden Grund til slige kølige Forhold. Imellem den ældste Søn, som skal være Nobleman med 200,000 Francs i aarlig Indtægt, og den Yngre, der faaer 5000 Francs om Aaret, der lever i to møblerede Værelser og tilbringer Dagen i et Maskinværksted for at blive engineer, er Afstanden altfor stor; den sande Fortrolighed og Muligheden til at give sig hen ophører, trods den eensartede Opdragelse føle de Forskjellen. To Brødre, som man nævner mig, ere begge To ved Universitetet i Oxford, men den Ældre har hundrede Pund Sterling mere om Aaret end den Yngste. Den sidste Grund til, at hinanden Nærstaaende skilles ad, er Børnenes Uafhængighed; en Søn, en Datter kan gifte sig uden sine Forældres Samtykke og benytter temmelig ofte denne Ret; deraf fødes Brud, som varer hele Livet igjennem. Imidlertid veed Faderen, at hans Barn kan undslippe ham og rende Panden mod hans Planer paa det ømmeste Sted. Ofte siger han til sig selv: „Siden han har denne Ret, saa lad ham paatage sig det dermed følgende Ansvar.“ I Kraft af denne Tankegang er der Flere, i Særdeleshed de, som have en Masse Børn, som slet ikke give sig af med at faae deres Døttre anbragte; de maa selv finde En; det bliver deres egen Sag, som det bliver Drengebørnenes Sag at skaffe sig en Levevei. — Dette er meget forskjelligt fra vore Familieforhold, hvor Forældrene offre sig heelt og holdent og uden Forbehold for deres Børn, hvor de Ældre og de Yngre, Brødre og Søstre staae paa en saa lige Fod overfor hinanden og næsten paa lige Fod med deres Forældre, hvor Fortroligheden og det inderlige Forhold ere saa fuldstændige, hvor Enhver finder det naturligt hver Dag, hver Time at blande sig ind med Spørgsmaal og Raad i sine Nærmestes Tanker, Følelser og Handlinger; hvor Intet er aflukket eller forbeholdt, hvor hvert Gemyt lægger sig klart for Dagen

og ved Masser af Tankeudvexlinger aabner sig for sine Nærmestes Nysgjerrighed og Deeltagelse.

Englænderne forundre sig herover; S... beundrer i den Anledning meget vor Selskabelighed, vor gode Karakteer; han har i Frankrig ofte seet to eller tre Familier leve under det samme Tag og ved det samme Bord paa Landet i et heelt halvt Aar, ja undertiden hele Aaret igjennem paa Landet og i Byen, snart to gifte Brødre, snart Forældrene med deres Svigersøn og deres Datter eller med deres Søn og deres Svigerdatter; Intet er sjeldnere i England. Karaktererne vilde snart tørne fjendtligt mod hinanden; hver Familie har baade Trang til Uafhængighed og til egen Bolig. Vi Franskmænd ere tilbøielige til at smelte sammen, til at gjøre Alt fælles; naar Englændere derimod leve sammen, sondre de sig og forskandse sig; Jeget (self) er det stærkeste; Enhver af dem bevarer en Part af sig selv, en Krog for deres Eiendommelighed og deres Individualitet, et Slags aflukket Indhegning, hvortil Adgang er Uvedkommende forbudt, respekteret af Alle, selv af Broderen og Søsteren, Faderen og Moderen; at træde ind deri vilde være et Overgreb; Ingen trænger sig derind, undtagen maaskee Gjenstanden for Ens Elskov, den Ægtemand, den Hustru, hvem man vier hele sit Liv. Denne begrændsede Kreds er større eller mindre efter Personernes Individualitet; den omfatter snart Forretninger, Penge- og Ærgjerrighedsspørgsmaal, snart visse dybe Følelser, et Haab, en Kjærlighedssorg, en gammel og langvarig Sorg, snart de inderligste og høieste Ideer, for Exempel religiøs Tro, undertiden endelig omfatter den Alt; men da er vedkommende Person stum og holder ikke af, at man taler til ham. — Men i alle Tilfælde forbliver den Linie urørt, som han har draget omkring sig; han gaaer ikke udenfor den ved fortrolige Hjerteudgydelser, dersom man overskrider den, er det af Taktløshed, som saarer paa det Føleligste; Ens Nærmeste holde sig derfra som fra en Krænkelse af Husfreden. Følgelig er en Fader eller en Moder langt mindre end hos os inde i sin Datters Følelser, i sin Søns Beskæftigelser

eller Fornøielser. For at gjøre dette tydeligt maatte man fremføre altfor mange Enkeltheder; jeg skal kun anføre eet Træk. I Frankrig fortæller en Søn Alt til sin Moder, han fortæller hende endog, hvilke Elskerinder han har; det er gammel Skik og Brug. Madame de Sévigné fik fortrolige Meddelelser af sin Søn, hvilke hun fortalte til sin Datter, og det var endda meget slibrige, meget nøiagtige Meddelelser, som hun kun reddede fra det Hæslige ved sit Lune, sin Munterhed, sin vidunderlige Lethed i at haandtere Alt. Vi behøve ikke at gaae saa langt tilbage; endnu den Dag idag gjøre mange Sønner deres Mødre lignende Tilstaaelser, eller i det Mindste antyde og lade de dem ane, at de have en eller anden lille Kjærlighedshistorie; og Mødrene forarge sig slet ikke derover; de ere altfor lykkelige ved at være deres Sønners Fortrolige, ja næsten deres Kammerater. De skjænde en Smule, halvt smilende, og truende med Fingeren sende de den slemme Dreng afsted, idet de sige til ham, at han skal tage sig iagt. B... anseer det for en reen Umulighed i England; Sønnen vilde ikke vove det, Moderen vilde blive stødt eller oprørt derover. Saaledes gaaer det med alt det Øvrige; de kjende ikke Noget til disse uendelige Samtaler, disse fuldstændige Hjerteudgydelser, hvor Aldersforskjellen opveier Kjønsforskjellen, hvor Sønnen ved sin Indtrædelse i Livet finder i sin Moder, som er ved at sige Farvel til Livet, sin klogeste Veileder og bedste Ven.

Denne Hang til Tilbageholdenhed leder til et Slags Stoicisme. Selv naar man er blandt sine Egne, giver man sig ikke hen; man holder paa sig selv; i en Familie, som har mistet en meget nær Slægtning, en Fader, en Søn, hører man aldrig Graad eller voldsomme Smertesudbrud; strax den næste Dag komme Alle ned og sætte sig tilbords paa den bestemte Tid og paa den sædvanlige Maade; man taler blot lidt mindre end sædvanligt; selv om man har Sorg, er man nødt til at gjøre, hvad man skal, hvad det end er, ligesaa godt og ligesaa samvittighedsfuldt som den foregaaende Dag. Da Dronningen efter Prinds Alberts Død lukkede

sig inde i sin Eensomhed og syntes ikke at ville tage mod Nogen og at unddrage sig fra andre Pligter, som hendes Stilling medførte, lode Aviserne flere Maaneder gaae hen, men saa begyndte de at dadle hende og erklærede, at en privat Sorg ikke fritager Nogen for hans offenlige Forpligtelser. En Forfatter i National Review roser Eugénie de Guérin*), denne saa ædle og melankolske Skikkelse; men efter hans Mening har hun Uret i at lade Nogen see hendes Sorg, ja selv i at sørge. „En Englænderinde af en brav og reen Natur vilde mene, at Munterheden (cheerfulness) i og for sig er en Pligt, og vilde afholde sig fra at udtale Lede for Livet." Det er en daarlig Oversættelse, jeg har givet af det Ord cheerfulness, thi det kan ikke oversættes; det betegner det Modsatte af Nedslagenhed, et Slags smilende Ikke-Munterhed. Intetsteds tager denne Stemning sig ædlere, mere rørende ud end paa aldrende Damers Ansigt. En af dem, der havde ligget tilsengs i ti Aar, var endnu velvillig og rolig i Sindet; hver Morgen og Aften bragte man Børnene ind til hende, hun kjendte og ledede deres Beskæftigelse for hele Dagen, lod de Andre aflægge hende Regnskab for hele Husførelsen, udførte Smaaarbeider, læste, bad, var aldrig ledig et Øieblik; Kjedsomheden havde ikke sat en eneste Rynke paa hendes Pande. En Anden, fem og halvfjerdsindstyve Aar gammel, som var Oldemoder, havde en Nonnes stille, smilende Mine og eensartede Hudfarve. To iblandt dem have taget Plads i min Erindring som et smukt hollandsk Maleri. Det var paa Landet, i en høi Dagligstue, tapetseret med Hvidt og Perlegraat; den lyse Tone var tempereret ved Aftendæmringen. Det brede Midtervindus konvexe Glas buede sig udover et Blomsterbed, og gjennem dets klare Ruder saae man grønne Plainer. Paa

*) Søster til den tidlig afdøde unge Digter, Maurice de Guérin (1811—39); af hendes efterladte Papirer aftryktes Stykker i Revue des deux mondes, saavidt erindres, i Efteraaret 1867.

O. A.

en Stol, nærved hvor Lyset faldt stærkest, læste en ung Pige, med et forstandigt og koldt Udseende, med Alvor en religiøs Afhandling. I Midten underholdt to gamle Damer deres Gjæst, siddende foran et Theebord. Det var Ansigter med store, glade, men bestemte, endog bydende Træk; kun i dette ene Punkt afvege de fra de flamske Maleres Portræter. Deres Klædedragt bestod af sorte Silkekjoler med brede Folder, Kniplinger ved Halsen og Haandleddene, elegante Kapper af blødt nedhængende Gaze, hvide Broderier paa Livstykket som paa Miereveldts Figurer; det Anstrøg af Stivhed og Overfyldning, som mishager i de unge Damers Klædedragt, passede vel til deres Alder og deres Alvor. I det Hele Tegn paa en solid Velstand, paa en ubestridt, sikker Stilling, paa et Gemyt, der er i Ligevægt, paa en sund Sjæl og et agtværdigt Liv. Den Ene, som er halvfjerdsindstyve Aar, men kun seer ud til at være halvtreds, har aldrig været gift; paa Grund af sine Familieforbindelser er hun truffet sammen med de meest fremragende Aander i Frankrig og England; i Selskabssaisonen er hun paa Besøg hos Venner; naar hun er hjemme, læser hun; Dickens og de Moderne synes hende platte og urolige; hun holder mere af de Forfattere, der stile mod det Ophøiede og dog have en fast Holdning: Guizot, Mignet, Hallam, Macaulay, af den Sidste lidt mindre end af de Foregaaende, Arnold Stanley og nogle Andre, som skrive om Moral og Religion i liberal-respektabel Aand; saaledes læste ogsaa i Frankrig i det 18de Aarhundrede Kvinderne af Storborgerskabet du Guet og Nicole. Den Anden har fire Sønner, som ere bosatte i Udlandet, for Størstedelen Konsuler eller Chargés d'affaires; en i Afrika, en anden i Tyrkiet, en tredie i Sverig; hvert andet Aar kommer hver af dem og tilbringer fjorten Dage hos hende; hun bliver ikke tungsindig ved at være alene og saa langt fra dem; hun er, liig en romersk Moder, glad over at vide dem Alle „i en hæderlig og for deres Land nyttig Stilling".

Af Alt dette, troer jeg, blive to Ting indlysende: først den medfødte og erhvervede Energi, Karakteerstyrken, ved

Hjælp af hvilken Mennesket bliver Herre over sig selv, altid holder sig selv i Tømme, er sig selv nok, vover Noget og modstaaer Ulykke, Sorg, Modløshed; dernæst en hierarkisk Institution, som selv i det private Liv sætter Ulighed, Subordination, Autoritet og Orden. — Men hver Mønt har sin Platside; saavidt som jeg kan dømme derom, frembringer denne Karakteer og denne Leveviis mange Tyranner, Grobianer, ordknappe Automater, undertrykte og excentriske Personer. Et betydeligt Antal Familier ligne Familien Harlowe hos Richardson; men angaaende dette Punkt er en Iagttagers Mund lukket. Jeg henviser Læseren til Elliots, Dickens og Thackerays Skildringer, see især hos Thackeray Portræterne af Lord Steyne, Barnes Newcome, af Lady Kew, af den gamle Osborne og af Clive Newcomes Svigermoder.

Det er ikke let at faae en Englænder til at tale om uregelmæssige Kjærlighedshistorier; for Mange af dem er det en Bog med tre Segl, som det er stødende blot at omtale, og hos dem er det skrevne Ord endnu mere tilbageholdende end det mundtlige. Man veed, hvor forbeholdent deres Romaner udtale sig, der er ingen af dem, som ikke kunne læses af unge Piger. Dersom de bringe en Kvinde frem paa Scenen, som opfører sig ilde, er det for strax at tage hende bort derfra igjen med en Gestus af Foragt eller Modbydelighed; det seer da ud, som de gaae paa gloende Kul, de skye den slibrige Detail eller stille den hen i Skygge, i lang Afstand. Hos dem er et letfærdigt Fruentimmer aldrig tiltrækkende, men altid frastødende. Thackeray har i Vanity fair vovet at opstille en fordærvet Kvinde af første Rang; sammenlign hans ubehagelige Rebekka Sharp med Madame Marneffe hos Balzac. I »Pendennis« skitserer han en Grisetteforførelse, men Forførelsen naaer ikke sit Maal, og den lille Fannys Historie seer ud, som den var skreven af en Clergyman. I saa Henseende ere de Alle en Smule Clergymen og snerpede. Hvis man bragte Spørgsmaalet for en Naturalists Domstol, vilde han uden Tvivl sige, at

Racerne ere aldeles forskjellige, idet den ene havde en Hunds, den anden en Elefants Kydskhed, og at den sidste skjulte Alt det, som den første stiller tilskue. Følgelig er vor Stillen til Skue en Overdrivelse, og deres Tilbageholdenhed en Fortyndelse af det Virkelige; man maa slaae af paa, hvad vi sige, og lægge til paa det, som de sige.

Alligevel troer jeg efter flere Samtaler og mange Jagttagelser, at de ere mere tilbageholdne end vi. Man angiver følgende Grunde dertil: 1) Sandseligheden vækkes seent; allerede Tacitus har bemærket det*). Saavel i denne Henseende som i Almindelighed ellers er Nordboen mindre tidlig udviklet end Sydboen; det er et Racemærke, et af de Urkarakteermærker, som danne en Modsætning mellem Germaneren og Latineren. Endnu i vore Dage blive mange Studenter ved Universiteterne i Jena, Leipzig, Halle og Bonn enige om at aflægge et Afholdenhedsløfte. 2) Der gives mange meget ængstelige Mennesker, og i det Kapitel ere de næsten Alle ængstelige; 3) de arbeide meget, og Konkurrencen ansporer dem; det gjælder om at aabne sig en Levevei; da et konfortabelt Liv koster mange Penge, og man som en Følge deraf maa skaffe mange Penge, er Aanden altid i Spænding; der er ingen Frihed for Fantasien; 4) den legemlige Motion er en Afløbskilde; for at hvile sig fra Arbeidet, roe de, løbe paa Skøiter, spille Kricket, ride, reise, gaae paa Jagt i the Highlands eller i Udlandet, foretage Bjergbestigninger og Fodtoure; en ung, riig og ledig Mand tilbringer neppe mere end tre Maaneder i London, og Fristelserne i London ere langt mindre forførende end de i Paris; 5) den offenlige Mening er mindre overbærende end hos os, og man er meget bange for den; 6) Englænderen tænker tidlig paa Giftermaal, sammensmeder i Fantasien sin lille Hjerteroman, fuld af huslig Lykke. Hele den samtidige Literatur i Prosa og Vers støtter ham i denne Tanke, som, naar den har fæstet

*) Sera juvenum Venus.

Rod, udelukker den modsatte Tanke. Thi om end den rene og henrivende Drøm ikke tilintetgjør Dyriskheden, river den dog Kronen af den uregelmæssige Kjærlighed. Denne falder strax ned paa samme Trin som de sædvanlige, temmelig lave Adspredelser; man siger til sig selv: „Der er noget Bedre“, og for Fremtiden mister den sin kraftigste Tiltrækning, Udsigten til at forvexles med den høieste Lyksalighed; 7) Grisetten, Loretten, det lille morsomme og vevre Fruentimmer, er her noget sjeldent Forekommende. Der bliver da næsten intet Andet tilbage end Gadeskjøgen, der stinker af Gin, og som vækker Modbydelighed eller Medynk.

Paa den anden Side ere, som vi have seet, næsten alle gifte Koner deres Mænd tro. B . . . paastaaer, at der gives Undtagelser i den meget fornemme Klasse, Eventyr som Lady Adelinas i Byrons Don Juan, paa Landet, som drives hemmeligt og med uendelig Forsigtighed. Men det er hos de velstaaende shopkeepers (Butiksfolk), at slige Tilfælde ere hyppigere, fordi Konen Intet bestiller. Da de ikke som i Frankrig have Theatret eller Visiter som Udveie, ikke heller som Gentlemanskonerne den at kunne optræde som Beskytterinde eller at holde Skole for de Fattige, da de ere stillede over Sorgen for Udkommet og aldrig tage fat i Kjøkkenet eller paa Sytøiet, visne de hen af Kjedsomhed; paa Grund af den deraf følgende aandelige Tomhed aabnes Døren for Forførelsen. Elskeren er som oftest en Verdensmand, en rig Gentleman, som handler hos dem. Forresten er denne Situation yderst ubehagelig undtagen for enkelte »profligates«. En Englænder, der lever i Ægteskabsbrud, er ulykkelig; hans Samvittighed piner ham i det gladeste Dieblik.

Hvad de holdte Elskerinder (kept women) angaaer, saa skjuler man dem. I saa Henseende er Undseelsen yderlig og tvingende. En ung Mand, som man nævner mig, seilede i en Baad paa Themsen med sin Elskerinde og vilde tage hen at spise til Middag sammen med hende. Et Dampskib gaaer forbi, hvorpaa han opdager sin Søsters Forlovede; af Skam og Sindsbevægelse nægter han at fortsætte Touren og roer

til Land; dog var han ikke bleven seet. W . . . har reist meget; jeg har havt mangen fortrolig Passiar med ham i de sidste fjorten Dage; han er 28 Aar gammel, og jeg er vis paa, at han siger Sandhed. Naar jeg har villet bringe ham til at tale om det uregelmæssige Liv, har han forekommet mig at blive forlegen og ilde tilpas. Han erklærer, at han ingen Besked veed om det Liv eller om de unge løsagtige Mennesker, at han ingen Omgang har med dem, at man i London er meget optagen af sin Stillings Pligter og Pligterne mod sin Familie, af Legemsøvelser, Kricket, Ridning og af at gjøre Tjeneste som Frivillig. En Franskmand paa hans Alder, der som han havde Leilighed til at see begge Slags Verdener, vilde lade Munden løbe, ja klæde sig selv splitternøgen af. B . . . træffer ved Badet en Clergyman med en ung Kvinde med et sømmeligt Væsen, gjør Bekjendtskab med dem og vil forestille dem for sin Kone; Klergyman'en søger i nogle Dage Udflugter for ikke at tage mod Tilbudet, endelig beder han ham tilsidst om en Samtale i Eenrum, tilstaaer ham, at dette unge Fruentimmer er en governess, hans Elskerinde; efter denne Tilstaaelse trækker han sig tilbage; endogsaa midt i sit Feiltrin bevarede han sin Agtelse for Ægteskabet. — De iblandt de rige unge Folk, som have en Elskerinde, anbringe hende i et Huus udenfor London; de tage derhen om Søndagen for at vende tilbage om Mandagen. Selv i sin Uregelmæssighed elsker Englænderen den huslige Arne, the home; han vil have en Kvinde, der tilhører ham og ham alene og ikke offenligt; hans »petite maison« er et Slags Familie. Oftest er Elskerinden Datter af en eller anden »farmer« *), en Gouvernante; disse Sidste, Døttre af fattige Præster, ofte velopdragne og kjønne, eenlige i et fremmed Huus, hvor de leve halvt som Thende, halvt som Gjæster, ere særligt udsatte for Fristelser. Undertiden indbyder Elskeren En til Middag efter et langt Bekjendtskab: „Tag med til

*) See et Exempel paa en Forførelse af denne Art i „Adam Bede“ af Elliot.

min little girl, hun er en fuldstændig lady". Man finder saa et Pigebarn beskæftiget med sit Husvæsen, sømmelig, med et net Væsen; man maa tale til hende, som om man stod overfor en virkelig Dame; et upassende Ord vilde støde hende; hun gjør sig ikke til Gadedreng, Mandfolk eller Kammerat som i Paris. S..., som har levet blandt os, paastaaer, at der er tre af det Slags uregelmæssige Husholdninger i Frankrig for hver een i England.

Der er meget faa Loretter; den Art Skabninger, som i de sidste Tider er skudt saa stærkt op i Paris og har udbredt sig der, er i London kun en ubetydelig Koloni; jeg mener dem, som holde Salon, Kjøretøi, som man seer i Skoven, hvis Hændelser og Bedrifter Smaabladene fortælle os om, og som man kan sammenligne med de atheniensiske Hetærer, med det 16de Aarhundredes cortigiane; der er imidlertid nogle af dem, det er en fra Fastlandet indført Vare. I Hyde-Park har jeg seet tre eller fire meget frække Exemplarer af det Slags, som man formelig pegede Fingre ad, og som betegnedes tilstrækkeligt ved deres Klædedragts plumpe Skamløshed. En af mine Venner har været hos En af dem, der stod i høiest Ry. Hun tager mod Lorder, og man spiller Kort hos hende. Mandfolkene ryge i hendes Stue, lægge Benene overkors, Noget, som de gjøre temmelig klodset. Oprømthed, Satire, sprudlende og skummende Livsglæde maatte da være nødvendige Ingredienser til at krydre en saadan Aften; men her manglede de. B... tilføier leende: „Min første Visit har kostet mig en Guinee til Koncertbilletter; jeg har fundet denne Maade at uddanne mig paa altfor kostbar for en simpel Esquire, og jeg har sendt mit Kort til Damen med en Sonet og nedenunder p. p. c." Nogle af dem ride udmærket. Men de ere Alle tilsammen ude af Stand til at danne en Demi-monde, som kan rivalisere med det fornemme Selskabsliv; den Kløft, der adskiller Dyd og Udsvævelser, er her dyb og brat; der er ingen Trappe imellem dem som i Frankrig. Det er som i deres Religion:

paa den ene Side Himmerig, paa den anden Helvede; der er ingen Mellemstation, ingen Skjærsild.

Der er da kun een Udvei for Sandseligheden, den simpleste og plumpeste. Brillat-Savarin har sagt: „Dyret æder, Mennesket spiser, men kun Viinkjenderen forstaaer at spise.“ Ja ganske vist ere de her som i deres Kjøkken aldeles uvidende om Brillat-Savarins Forskrifter. Om Dagen fremvise en Mængde Butiker og Huse paa »Strand« og og »Haymarket«, der næsten see anstændige ud, denne Indskrift: Beds to let. Om Aftenen, paa de samme Steder og andetsteds, har en Mængde Skikkelser, som gaae ud og ind, hele den engelske Typus, Holdning og Værdighed. Hvad enten det er en Mand af sat Alder eller et ungt Menneske af agtværdig Familie, antager man, at den Spadserende gaaer sig en Tour eller gaaer i Klubben. Han er ikke fræk, han byder ikke Nogen sin Arm, hans Forehavende er hemmeligt og anonymt; det ligner ikke en Vellystigs Fornøielse, det er kun en Udskeielse af Dyret, som Enhver af os har i sig. To tykke Grosserere, som man nævner mig, ere fornylig komne til en stor By; de staae af paa et vist Sted hver med fyrgetyve Pund Sterling, indelukke sig der, gaae ikke ud derfra hverken Dag eller Nat og tilbringe Mellemtiderne med at drikke. Deres Familier troede, at de vare tagne paa Landet. Efter otte Dages Forløb underretter man dem om, at deres firsindstyve Pund ere fortærede, og saa tage de afsted igjen. Hos denne Race ere Drifterne voldsomme og frygtelige, see i forrige Aarhundrede den utilslørede Skildring af dem i Fieldings og Smollets Romaner og i det 17de Aarhundrede deres modbydelige Udbrud i Restaurationens Karnaval. Den offenlige Mening, Religionen og Samvittigheden kunne ikke noksom stilles op for at tøile dem. Mod denne Caliban*) trænge de til alle deres Kræfter, thi han er langt vildere og hæsligere end Frankrigs eller Italiens gemytlige og glade Satyr. De gjøre altsaa Ret i at drive

*) Det bestialske Uhyre i Shakespeares „Stormen“.

Strengheden til Snerperi; jo mere Ondt Drifternes vilde Stormflod afstedkommer, jo stærkere maa man gjøre Digerne, jo mere maa man passe paa dem. De Fruentimmer, som rives med af dem, rulle ned i Skarnet og naae til saadanne Dybder, hvorom vi ingen Anelse have; man kan finde Exempler derpaa i Smollets „Miss Williams", i den „følende Mand" af Mackensie, i Alfieris Erindringer. Nuomstunder vilde ingen Romanforfatter turde vove at røre ved saa drøie Sandheder, om det saa blot var med Fingerspidserne. Jeg har faaet Noget at vide om nogle saadanne, men det er bedre at fortie dem. Det kunde ikke nytte at gjøre en Forandring i Enkelthederne, man udsætter sig altid for at ramme en Familie. Undertiden spiller — som man kjender fra, hvad der mødte Alfieri — en Kudsk eller en Lakai Hovedrollen. I saa Tilfælde besørger man Vedkommende til Australien, og Familien skjuler sig i London eller i Udlandet. Man maa huske paa, at de unge Piger ere frie og maae passe paa sig selv, at de ofte ere uden Medgift og nødte til selv at søge en Mand! Hvor mange Leiligheder er der ikke til at snuble, og hvor maa Baandet udenfra og indenfra være stærkt for at holde dem tilbage! Mangen Datter af en Clergyman gjør hver Dag en Ridetour med Egnens unge Squire, gjør Spadseretoure med ham og kommer i Folkemunde; the flirtation, den Kunst at fiske efter en Mand, er ikke sjelden; Thackeray har beskrevet den i Vanity fair. I dette Spil vover man Meget, og man maa have en god Portion Koldblodighed for ikke at vove Alt. I the middle class, Mellemtrinet mellem Gentlemen og de Folk, der leve af deres Hænders Gjerning, tillader mangen ung Pige sig eiendommelige Friheder; hun gaaer saaledes hen og besøger den unge Mand, som hun har valgt. Paa dette Punkt har jeg fra første Haand faaet slibrige Enkeltheder at vide, og som intet Tilsvarende have i Frankrig; ganske vist ere de unge Pige i Smaaborgernes Huse hos os under større Opsigt, men de ere ogsaa mere uplettede. Man gjør Meget for at faae sig en Mand! Ofte er der Avertissementer des-

angaaende i Aviserne; hvis Læseren vil gaae ind paa Frieriet, bedes han foreløbig om et Fotografi i Selskabstoilette (full dress); dette afleveres da paa Udgiverens Kontor. To unge Mennesker, vore gode Venner i Manchester, lode en Notits af den Art indrykke; de erklærede, at de havde reelle Giftermaalshensigter, og bade Damerne om paa en vis Tid at gaae forbi en vis Kafé. De sørgede for at sætte sig i en anden Kafé ligeoverfor, og paa det angivne Klokkeslet kom tre ret smukke Damer af et anstændigt Udseende, gik frem og tilbage og stode endelig stille foran den angivne Dør paa en meget betegnende Maade. I denne Klasse og i dette Land trænger en Kvinde til en Mand for at kunne subsistere; hendes personlige Arbeide er ikke tilstrækkeligt; læg saa Kvindens Fattigdom og Mandens Brutalitet sammen, og man vil forstaae den ynkelige Opmarschering paa Haymarket. Mine engelske Venner indrømme, at Antallet paa disse stakkels Piger er umaadeligt i London. De opgive sig selv og gjøre ikke mere nogen Anstrengelse for at reise sig igjen; de have ikke den Elasticitet i Karakteren og Aanden, ikke den Opfindsomhed og de Udveie som et fransk Fruentimmer. De forstaae ikke at spare, at kjøbe eller skaffe sig forærende et lille Etablissement, at blive Linnedsyersker, Modehandlerinder, at handle med Toiletsager som i Paris. De have Bevidsthed om deres Nedværdigelse, de betragte sig som fortabte, spise op imorgen, hvad de tjene idag, blive tilsidesatte, fordrukne og døe i en Lemmestiftelse. Jeg veed ikke ret hvorfor, men naar jeg betragter denne skjønne Samfundsorden, støder jeg altid tilsidst, paa den anden Side af det menneskelige Hoved og det prægtige Brystshykke, paa den bestialske og smudsige Underkrop.

Efter H. Taine (ved S. Schandorph).

Det ubevidste og det bevidste menneskelige Sjæleliv.

1.

Blandt alle de Problemer, med hvilke Psykologien i vore Dage med fornyet Interesse beskæftiger sig, er der intet, der har et videre Omfang og en større Rækkevidde end Problemet om Forholdet mellem vort bevidste og vort ubevidste Sjæleliv. Den Række af Fænomener, det berører, naaer ligefra Individets første Tilbliven til dets Ophør, og de Livsformer, hvis Forhold det fordrer opklaret, vise tilbage til selve Tilværelsens Grundmodsætninger og til Forholdet mellem disse. Hvad der bestandig med uimodstaaelig Magt fører Erkjendelsen tilbage til dette Problem, er vor Aands uafviselige Trang til at finde Eenhed i os selv og i Tilværelsen, til ikke at blive staaende ved Deeltheden som det Sidste. Det er denne Trang, der i et Aarhundrede to Gange og i heelt modsatte Retninger har ført til eensidige Formler for Menneskets og Tilværelsens Eenhed: til Materialismens Eenhedsformel, der lader det Aandelige i Tilværelsen forsvinde i den bevægede Materie og det bevidste Liv i os blive et Resultat af Stof-Elementernes Forbindelse; — og til Spiritualismens Eenhedsformel, der lader Naturen forsvinde i den naturløse Aand og Tankelivet i os løsrive sig fra sin organiske Betingethed. Det er denne Trang, der atter, efterat de eensidige Formlers Uigjennemførlighed er bleven indlysende, fører til

en Stræben efter Eenhed, som ikke miskjender Modsætningernes Eiendommelighed, men vil see denne fremgaae af og atter sammensluttes i et høiere, rigere Forenende. —

Det var ved den nyere Filosofis Begyndelse, at den skarpe, dualistiske Sondring mellem det, som vor Tids Psykologi betegner som det ubevidste og det bevidste Sjæleliv og stræber at føre tilbage til Eenhed, blev fastslaaet gjennem en Konsekvens, der droges, ikke af en omfattende, uhildet Erfaring, men af metafysiske Forudsætninger. Aand og Materie, Tanke og Udstrækning, vare bestemte som Modsætninger, der ikke mødtes i fælles Prædikater, men kun udelukkede hinanden. I Mennesket havde man dog, tvungen af Kjendsgjerningernes Magt, maattet sætte Aand og Materie, Sjæl og Legeme, som forbundne og som paavirkende hinanden; men Forbindelsen bestemtes udtrykkelig som ubegribelig og kun som en Sammensætning, ikke som en virkelig Gaaen sammen til Eenhed. Alt, hvad der hører Sjælen til, skulde gaae ind under Tankens og Bevidsthedens Bestemmelse, Alt, hvad der hører Legemet til, under Udstrækningens og Bevægelsens, fra hvilken Tanke og Bevidsthed udelukkedes. Legemet blev derfor, om end Sjælen skulde have et „Sæde" deri — men som en fremmed Gjæst og ved et ubegribeligt Under — kun opfattet som en Maskine, som en „guddommelig Automat", og Alt, hvad der foregaaer deri, skulde skee efter Mekanismens Love. I Dyret, hvor der ikke anerkjendtes nogen Sjæl, fordi Dyret frakjendtes Tanke og Bevidsthed, saae man dette Forhold træde tydeligst frem. Den Vexelvirkning, der, om end kun gjennem en Inkonsekvens, sattes i Mennesket mellem Sjæl og Legeme, og som dog kun kunde virkeliggjøres i Mekanismens Former, faldt her bort, og enhver Tilskyndelse til en Virksomhed udgik her fra et Legemligt. Haardnakket vægrede man sig da ved at opfatte selv de Fænomener indenfor Dyreverdenen, der allermeest erindrede om den menneskelige Bevidstheds, som Yttringer af en sjælelig Virksomhed. Naar saaledes det mishandlede Dyr ved sit Skrig udtrykte sin Smerte, saa benægtede man, i Tillid til sine Forudsætnin-

gers Urokkelighed, dristigt, at Skriget var et Tegn paa en Fornemmelse. Dyrets Skrig, sagde man, var som Strengens Tone, en reen mekanisk Virkning af Slaget, der ramte det.

Fra denne dualistiske Theori, der sætter en uoverstigelig Grændse mellem Menneskelivet og de lavere Livsformer, og som i Menneskevæsenet vil forene det absolut Modsatte, altsaa Uforenelige, til Eenhed og lade det til absolut forskjellige Sfærer Henførte — der altsaa maatte mangle enhver Mulighed til en Berøring — træde i Vexelvirkningsforhold, maatte dog snart Erkjendelsen af de absurde Konsekvenser og af de uløselige Vanskeligheder, til hvilke den ledte, føre bort, og et friere, mere uhildet Blik paa Virkelighedens Fænomener og en skarpere Prøvelse af Modsætningernes Begreber maatte føre til at udvide Theoriens Bestemmelser af Aanden og Naturen og derigjennem bane Veien for Erkjendelsen af den Eenhed, der sammenslutter dem i Tilværelsens Heelhed og i Menneskelivets Former.

Det var fra Aandens Bevidsthed om sig selv som tænkende, at hiin dualistiske Theori havde taget sit Udgangspunkt, da den søgte et sikkert Fodfæste for Erkjendelsen, og idet Aanden, for at finde sin egen Væsensbestemmelse, sondrede sig fra Alt, hvorfra den kunde abstrahere, blev det Legemlige udskilt fra den som heelt fremmed for den og som det, der ingen Bestemmelse havde tilfælles med den. Derfor blev Tanke, og hvad der gjordes til Et dermed: Bevidsthed, ved en uoverstigelig Kløft holdt ude fra Aandens Modsætning; det sjælelige Liv fik kun een Form: Bevidsthedslivet, og mellem dette Bevidsthedsliv og det, der foregik i det Ubevidste, kunde ingen Eenhed tænkes. Og dog viser Bevidstheden med Nødvendighed hen til en Væsenssammenhæng med det Ubevidste. I dens Begreb ligger der et Væsens-Forhold til det, der er et Andet end Jeget, i hvilket Andet ogsaa det Materielle er omfattet; men et væsenligt Forhold indeslutter, som et nødvendigt Forhold, Væsenssammenhængen; kun ved den forklares Forholdets Nødvendighed. Og Bevidsthedslivet har en Vorden, og idet det vorder, fremgaaer det af en ubevidst

Leven, der er blivende Betingelse for Bevidsthedens Virkelighed. Ved selve det Begreb, der skulde holde det Aandelige ude fra det Legemlige, vises der saaledes hen til en Eenhed i Menneskevæsenet af Aand og Natur, af det Bevidste og det Ubevidste; og der vises derved hen til en fyldigere og rigere Bestemmelse af Modsætningerne end den, der kunde gives dem som abstrakt adskilte. For at Eenheden skal kunne virkeliggjøres for Tanken, maa Naturens Væsen ikke bestemmes ved det, der kun udtrykker det Reale (det Legemlige) ligesom i dets største Afstand fra Aanden, ved den passive Udstrækning; dens Begreb maa ikke dannes ud fra dens fattigste Former, men ud fra de høieste Fænomener, i hvilke den rigest og klarest udtrykker sit fuldstændige Væsen: fra det Organiske, det Levende, i hvilket Naturens Idealitet kommer tilsyne. Og Aandens Begreb maa ikke bestemmes alene ud fra de Fænomener, hvor Sammenhængen med Naturgrundlaget ligesom er bleven usynlig, men ud fra hele Kredsen af dens Former og derfor ogsaa ud fra dem, der vise det Aandelige i dets Tidsudvikling som baaret og betinget ved et realt organisk Grundlag, det bevidste Aandsliv i Eenhed med et ubevidst sjæleligt, gjennem hvilket dets Sammenhæng med Naturen bliver aabenbar. Der vil da, fra begge Udgangspunkter, fra Naturen og fra Aanden, naaes til den væsenlige Eenhed af Modsætningerne, og kun ved Anerkjendelsen af denne væsenlige Eenhed ville Kjendsgjerningerne kunne forstaaes efter deres Fuldstændighed.

Naar Modsætningerne i Menneskevæsenet sees i Eenhed, saa bliver Livets Begreb det, der forbinder dem; det er paa een Gang det, der udtrykker Naturens Væsen og det, der danner Grundlaget for Aandens. Vi see da Livet som omfattende de to Former: det organiske og det i snevrere Betydning sjælelige, det ubevidste og det bevidste Liv, og idet Menneskevæsenet sees som Eenhed og Eenheden bestemmes fra den høieste Forms Synspunkt, saa bliver Bestemmelsen af sjæleligt Liv i videre Forstand udstrakt til Livet i dets Heelhed, og Sjælen sees som Princip for al Livsvirksomhed i det Menneskelige. Sjælen er da Et med Livs-

principet, og dette er atter det ideelle Eenhedsprincip, ved hvilket Organismen er som Totalitet, som en Eenhed, der hævder sig selv i Forholdet til det Ydre og til sine Organer og Funktioner i deres Mangfoldighed. Vi opfatte altsaa ikke Sjælen som et Fremmed, der ligesom er en Beboer af Legemet, eller som et Immaterielt, der paa en ubegribelig Maade behersker Stof-Elementerne i Legemet; men vi opfatte den som den reale Organismes egen Idealitet, og dens Idealitet sætte vi ikke som eensbetydende med en absolut Modsætning til det Materielle, men som Formen for Eenhedens Væren som Eenhed i det reale Mangfoldige, der netop ved at kunne blive Led i en Totalitet, i en levende Heelhed, der er tilstede som saadan i sine enkelte Led, viser sig at bære Idealitetens Mulighed i sig.

Men naar vi i Begrebet: sjæleligt Liv indeslutte begge Livets Grundformer som i en høiere Eenhed, saa ligger der heri, at vort bevidste og vort ubevidste Liv maa staae i et gjennemgaaende Vexelforhold til hinanden i hele Rækken af det individuelle Sjælelivs Fænomener, og dette gjennemgaaende Vexelforhold, gjennem hvilket Væsenseenheden overalt hævder sig, skulle vi nu med korte Træk søge at paavise, idet vi forlade de abstrakte Begrebsbestemmelsers Sfære for at gaae over til Kjendsgjerningernes.

2.

Som den første Virksomhed af det Livsprincip, der, som Princip for begge Livsformer, bestemtes som sjæleligt Princip, finde vi den organiserende Virksomhed. Som frembringende en organisk Totalitet, ikke en Atomernes Sammenhobning, viser denne Virksomhed sig som en ideel, sjælelig Virksomhed, men som en saadan, der heelt er i det Ubevidstes Form. Den er Forudsætningen for det bevidste Sjæleliv, idet den uddanner de Organer, ved hvilke Bevidsthedslivets Virkelighed er betinget. Men den er ikke blot Tidsforudsætningen for Bevidsthedslivet; den er ogsaa, efterat dette er kommet til Virkelighed, den blivende Betingelse

for dette, idet den bestandig gjenfrembringer Bevidsthedslivets Organer.

Til denne organdannende, reent ubevidste sjælelige Virksomhed slutter sig saa med umærkelige, kontinueerlige Overgange, Bevidsthedslivets elementæreste Former i Fosteret og i det selvstændige Individ paa dets første Livstrin. Vi tage her Bevidsthedslivets Begreb i dets videste Betydning, i hvilken det ikke blot omfatter det Stadium, paa hvilket Jeget klart sondrer sig som Jeg fra hvad der ikke er Jeget, men ogsaa det Stadium, paa hvilket Bevidstheden endnu kun dæmrer under Fornemmelsen. Fra de ubevidste Reflexbevægelser gjennem de dunkleste Former af Organfornemmelser og Sandsefornemmelser, med deres mekaniske Fremtrængen og Tilbagetrængen, og til de bevidste Fornemmelser, og atter fra disse til de mere og mere udfoldede Bevidsthedsfunktioner af Forestilling og Tænkning, have vi en Række, i hvilken Overgangen skeer gjennem det uendeligt Lille, og hvor de kvalitative Forskjelles Grændse ikke lader sig drage ad Erfaringens Vei. Paa hvert Punkt i den fremskridende Række er der et relativt Ubevidst og et relativt Bevidst: den ubevidste Begyndelse stræber hen imod det Bevidste, og dette gjemmer i sig det Ubevidste som Rest eller som Element.

Hvorledes det Bevidsthedsliv, der paa denne Maade udvikler sig af det Ubevidste, bevarer sin uopløselige Sammenhæng med dette, kan fra mange forskjellige Synspunkter gjøres tydeligt. Vi see saaledes, at der ikke blot tilfældigt, men normalt og periodisk finder en Vexlen Sted mellem en Tilstand, i hvilken vor Bevidsthed er vaagen, og en Tilstand, i hvilken vort sjælelige Liv er sænket ned i det Ubevidste. I den drømfrie Søvn, Søvnens normale Form, finder denne vort totale Bevidsthedslivs periodiske Tilbagegang i det Ubevidste Sted paa en saadan Maade, at denne Tilbagegang viser sig som ubetinget nødvendig, som overvældende enhver Villiens Modstand. Og selve Bevidsthedslivets Sundhed, dets Samling og dets Klarhed, er betinget ved denne periodiske Neddukken i det Ubevidstes styrkende Bad.

Vi see det samme Vexelforhold i det Fænomen, at ethvert bestemt Bevidsthedsindhold gaaer tilbage i det Ubevidste og atter fremgaaer af dette. Hvad der i det enkelte Øieblik udfylder Bevidstheden, kan ikke blivende være dens Indhold; ethvert Forsøg paa, ud over en vis Tidsgrændse at fastholde det Enkelte i Bevidstheden, vil uundgaaelig mislykkes; det trænges ligesom med Magt bort derfra. Og at det maa det, ligger i Sagens Natur: det Enkelte er netop som Enkelt inkongruent med Bevidsthedens alt det Enkelte omfattende Almindelighed; Bevidstheden kan derfor ikke presses ind i dets snevre Grændser. Men det, der bliver draget bort fra Bevidsthedens Brændpunkt og snart rykkes heelt ud af dens Synskreds, gaaer ikke tabt for Bevidstheden. Det gaaer tilbage i det ubevidste Dyb og gjemmes der som Aandens Eiendom. Og ikke blot gjemmes det, saaledes at det under bestemte Betingelser atter kan hæves op til Lyset og erindres, men det drages ind i en Proces, der foregaaer i Selvet under Bevidsthedens Niveau: det indgaaer i Forbindelser med det øvrige Bevarede, det smeltes sammen med det og nuanceres derved. Der arbeides uafbrudt i det Skjulte, og en Udvikling kan finde Sted, der overrasker, idet dens Resultater komme frem for Bevidstheden, som naar under Søvnen en Tanke er modnet, en Beslutning klaret, eller naar under en længere aandelig Hviletid en aandelig Assimilationsproces er foregaaet, det spredte og fremmede Stof samlet og tilegnet. Denne Virksomhed i Sjælens ubevidste Dyb sender bestandig sine Virkninger op selv til de høieste og frieste Tankens og Villiens Virksomheder, og den bevidste Aand har ingen Magt til at afbryde det Arbeide og den Udvikling, der uophørlig foregaaer i den tilsyneladende bevægelsesløse ubevidste Inderlighed.

Fra et nyt Synspunkt see vi den væsenlige Sammenhæng mellem de to Livsformer, idet vi iagttage Bevægeligheden af Grændsen imellem dem. Saaledes bliver f. Ex. en Bevægelse, en Handling, der, naar den er uvant for

Individet, kun udføres, idet Opmærksomheden fæstes paa de bestemte Organdele, som medvirke til dens Udførelse, gjennem Vanen udført ubevidst, paa mekanisk Maade (f. Ex. Behandlingen af et Instrument). Kun det almindelige Billede af Resultatet, og det endda kun bestandig mere fordunklet, staaer for Bevidstheden: alle de Trin, gjennem hvilke Resultatet tilveiebringes, blive os ubevidste. Indenfor visse Grændser gjælder dette Sidste om enhver vilkaarlig, og som saadan bevidst Bevægelse. Bevægelsens endelige Form staaer for Bevidstheden som et Bevægelsesbillede; men Mellemleddene, ved hvilke Bevægelsen realiseres: de Nervevirkninger og Muskelsammentrækninger, der ere dens Betingelser, ere os ubevidste. Omvendt kan det, der i vor Organismes normale Tilstand er unddraget Bevidstheden, under abnorme Forhold blive os bevidst: Grændsen altsaa bevæges i modsat Retning.

Analysere vi den enkelte Bevidsthedsakt, finde vi atter det Bevidste og det Ubevidste gaaende i Eenhed, idet selve Bevidsthedsakten er ubevidste Elementers Eenhed. Vælge vi til Exempel den enkelte bevidste Sandsning, saa viser dette sig let. Den enkelte Tonefornemmelse for Exempel, der for vor umiddelbare Opfattelse staaer som et reent Enkelt, har til sine Forudsætninger en fysisk og en organisk Proces, i hvilken Elementerne ere lette at paavise. I det fysiske Incitament, der betinger den bestemte Tonefornemmelse, er der et Antal af Bølger, svarende til Tonens Eiendommelighed, og i hver af disse Bølger, under deres Fremadskriden, utallige Grader i Fortætning. Og i den organiske Proces, der fremkaldes ved hiint Incitament, maa der være et Tilsvarende til Incitamentets Elementer og Gradforskjelle. Men idet den organiske Proces omsættes i den psykiske, i den bevidste Sandsefornemmelse, sammenfattes det Mangfoldige til en Eenhed, i hvilken Elementerne ikke blive bevidste som saadanne, men kun gjøre sig gjældende gjennem Fornemmelsens Kvalitets-Bestemthed. Hvad der gjælder om den enkelte Sands, gjælder om alle, forsaavidt Bevægelsesprocesser ere de forskjellige Fornemmelsers fysiske og organiske Betingelser. I høiere

Former af Bevidsthedslivet træffe vi atter det samme Forhold. Idet vi danne en Almeenforestilling f. Ex. af et Træ, af et Dyr, saa danne vi den uvilkaarlig, ved en mekanisk Proces, i hvilken de enkelte Sandsningsbilleder blive Elementerne, som frembringe et udpræget Billede der, hvor de ligesom dække hinanden, men udviskes, hvor de ere forskjellige. Men denne Proces, der er Forudsætningen for den bevidste Udhæven af Begreberne, bliver tilligemed sine Elementer i det Ubevidste; kun Resultatet kommer frem for Bevidstheden. Det er dette Forhold mellem den enkelte Bevidsthedsakt og dens ubevidste Elementer, paa hvilket først Leibnitz har henledet Opmærksomheden. I Havets Brusen, hvilken vi opfatte som en samlet Lyd, viste han hen paa de utallige enkelte Bølgers Lyd, der uden at blive os bevidste samle sig til Eenhed for vort Øre; i vor Opfattelse af den grønne Farve, der opstaaer ved Blandingen af fiint revet Blaat og Guult, viste han hen paa de uendelig smaa ubevidste Virkninger af de enkelte Farve-Elementer i Blandingen. Overhovedet viste han hen til det uendeligt Lille som det ubevidste Element i enhver bestemt bevidst Størrelse.

Selve dette Forhold mellem Elementet og Elementernes summerede Eenhed viser atter hen til et nyt Synspunkt for Forholdet mellem det Ubevidste og det Bevidste. Hvad der ifølge sin Kvantitets-Bestemthed bliver ubevidst for os, kan paa en dobbelt Maade hæves til Bevidsthed. Det fysiske Incitament, der fremkalder en Bevægelse i Organismen — hvilken vi ikke kunne tænke os adskilt fra en psykisk Akt: et Fornemmelseselement — men ikke en Bevægelse, der er stærk nok til at fremkalde en bevidst Fornemmelse, kan ved en Tilvæxt i Styrke udløse en saadan. Det Samme kan indenfor bestemte Grændser naaes ad en anden Vei: gjennem en Henvendelse af Opmærksomheden. Vi koncentrere os bevidst i den bestemte Retning, og det Indtryk, der før var for svagt til at blive ændset, et flygtigt Lydindtryk f. Ex., opfattes nu klart og bevidst.

Vi see endelig Sammenhængen mellem det ubevidste og det bevidste Sjæleliv fra det Synspunkt, at der finder en bestandig gjensidig Indvirkning Sted, gjennem hvilken den væsenlige Eenhed aabenbarer sig. Og herigjennem see vi et Kredsløb tilveiebragt. Hvad der fra det bevidste Livs Sfære ligesom nedfældes i det ubevidstes og bestemmer dette, tildeels med synlige Virkninger i det Organiske, virker derfra atter tilbage paa Bevidsthedslivet gjennem den usondrede, koncentrerede sjælelig-aandelige Eenheds ubevidste Virken. Ud fra den Bevidsthedslivets Resultater optagende, koncentrerede Eenhed bestemmes ubevidst Aandsvirksomhedernes almindelige Retning, og der udgaaer fra den, paa uvilkaarlig Maade, Impulser til eiendommelige Forestillingssammenknytninger (Ideeassociationer) og Supplementer og Korrektiver for Erkjendelsen og Villien. Og fra hiint Ubevidste, til hvilket Bevidsthedslivets Momenter, som trædende ud af Bevidsthedssfæren, give deres Bidrag, og i hvilket de sammenarbeides, finder der ikke blot under disse Former en uophørlig Tilbagevirkning paa det Bevidste Sted; men allerede som Bevidsthedslivets Forudsætning og Grundlag virker fra først af det ubevidste Liv ind paa det bevidste gjennem de i dets individuelle Eiendommelighed begrundede Stemninger og Følelser, Attraaer og Drift-Tilskyndelser, og paa særegen Maade gjennem den Sammenhæng, i hvilken det bringer det bevidste Liv med det universelle Livs Strømninger, med hvilke det staaer i nærmere og inderligere Forbindelse. Af den fortsatte Assimilation gjennem det Ubevidstes Proces afhænger det bevidste Livs Udvikling; af denne Processes normale Bevægelse Bevidsthedslivets Sundhed og uforstyrrede Harmoni.

Saaledes vises vi overalt hen til Eenheden af de to Livsformer, til deres indre Væsensforbindelse. Paa ethvert Udviklingsstadium vise de hen til hinanden: det Ubevidste til det Bevidste som sit Maal, sin Fuldendelse og sin Eenhed; det Bevidste til det Ubevidste som sin Forudsætning, sin blivende Betingelse, sit Element. Forskjellige i Omfang — idet Bevidsthedslivet hviler paa det ubevidste Livs bredere Basis, saaledes

at vort Jeg, skjøndt det betegner vor hele Væren efter dens reale og ideale Side, dog kun i den relative Abstraktions Form udtrykker vor totale individuelle Leven — ere de Et i Væsen, Former for det samme sjælelige Princips Virksomhed.

3.

Idet vi i det Foregaaende betragtede de to Livsformers Forhold, have vi seet dette alene fra det individuelle Livs Synspunkt og som visende tilbage til Forholdet mellem Natursiden og Aandssiden i os. Men Forholdet vil vise sig i et nyt og klarere Lys, naar Synspunktet udvides fra Individet til det i Individet virksomme Universelle, og naar vi see Vexelforholdet mellem det Bevidste og det Ubevidste som betinget ved den individuelle Aands Forhold til en universellere aandelig Magt.

Vi naae allerede til dette Forhold ved at gaae tilbage til Begrebet om Selvets koncentrerede Eenhed, der paa umiddelbar Maade gjør sig gjældende i Individets bevidste Liv. I denne koncentrerede Eenhed kunne vi nemlig skjelne mellem det Erhvervede, der, som assimileret, i den umiddelbare Værens Form er gaaet ind i Eenheden, og det Oprindelige, der er givet som Væsensanlæg og fra Begyndelsen af virker ubevidst; og dette oprindelig ubevidst Virkende søge vi nu netop i de høieste aandelige Funktioner: i det Aprioriskes Virken og i det Geniale, idet vi, i hiint som i dette, gjennem det Individualiteten inderligst Tilhørende see et Universelt at gjøre sig gjældende.

Hvad vi, med et i Filosofien vedtaget Navn, benævne som det Aprioriske, betegner de oprindelige Former, i hvilke vort aandelige Væsens Eiendommelighed giver sig et Udtryk under al dets Virksomhed i Aandslivets forskjellige Retninger, og saaledes giver sig et Udtryk, at disse Former vise sig som forud for Paavirkningen anlagte i det Væsen, der ved Paavirkningen bestemmes til Virksomhed. Paa ethvert Gebeet i Menneskeaanden, hvor en eiendommelig Bevidstheds-virksomhed fremtræder, maa et eiendommeligt udpræget Aprio-

risk gjøre sig gjældende: i vor Anskuen, i vor Tænken, i vor ethiske Handlen og vor kunstneriske Frembringen. Men dette Aprioriske, der udtrykker vort Væsens Grundeiendommelighed, viser, idet dette Væsen ikke er ved sig selv, men er begrundet i et Høiere, tilbage til dette: Tilværelsens Grundkilde, og det bliver — da det, der er vort Væsens Grund, maa være væsensligt med det Begrundede, — Udtryk (om end abstrakt Udtryk) for selve Tilværelsesprincipets Væsen. Dette Aprioriske, der er Væsensbestemmelse i os, bliver — netop som Væsensbestemmelse i Aanden, der ifølge sin Frihed selv skal erhverve hvad der oprindelig er den givet — kun ved en Aandsvirksomhed til for Bevidstheden: det maa blive til for den ved vor egen, af Erfaringen kun inciterede Energi. Men inden det kommer til Bevidsthed, virker det normerende og bestemmende i enhver Bevidsthedsakt; det forbereder ved sin skjulte Virken Muligheden af den Bevisthedsfordobling, ved hvilken det selv kan blive Gjenstand for Bevidstheden, og i selve den Akt, ved hvilken det træder frem for Bevidstheden, er det selv, som normerende enhver Aandsakt, ubevidst bestemmende. Det er vort Væsens Lov, der bestemmer den Akt, ved hvilken det virksomme Væsens Grundformer først skulle hæves til Bevidsthed. Men disse Væsenets Former ere tillige et Høieres Former, Udtryk for det universelle Princips Væsen, og derved gyldige ikke blot for det individuelle Selv, men for Menneskeheden og for Tilværelsen.

Hvad der gjælder om det Aprioriske overhovedet, gjælder med det Samme om den prægnante Form af det, der træder frem i det Geniale. Der er i dette en oprindelig Mulighed i det Ubevidstes Form, der uimodstaaelig arbeider hen imod en Aabenbaring i Bevidstheden; men selv naar Geniet bliver sig klarest bevidst, bevares et Ubevidst dog i den geniale Virken. Den Eenhed af Nødvendighed og Frihed, af Naturvirken og Aandsenergi, der karakteriserer Geniet, medens det instinktmæssig søger Aabenbaring, karakteriserer det endnu i dets høieste Bevidsthedsudvikling. Dets høieste Virken er i Umiddelbarhedens Form, en ubevidst Skaben,

der først naar den har givet sit Værk Virkelighed, gjennem det udstraaler det Lys, hvori den selv bliver deelviis gjennemsigtig. Og i den geniale Frembringen — i hvilken Individet paa den intensiveste Maade udpræger sin aandelige Eiendommelighed — føler Individet sig som Organ for en høiere Magt, af hvilken det gjennemvirkes. Geniets Gjerning har Ideens Gyldighed; men derved viser den tilbage til den ideelle Magt, fra hvilken Geniets Gave har sit Udspring.

Ved det Oprindeligste og Dybeste i den individuelle Aands Virken føres vi saaledes tilbage til det Universelles Virken i Individet, og her træder saa Forholdet mellem det Bevidste og det Ubevidste i os frem i en eiendommelig Belysning. Det Universelles Virken bliver, om end en aandelig Virken, i Forhold til Individet et partielt eller totalt Ubevidst, baade fordi det Universelle er det Omfattende, det Overgribende, der ikke rummes i den individuelle Aand, hvis Forhold til den er det enkelte Totalitetsleds Forhold til selve Totaliteten og dens Princip, — og fordi det Universelles Virksomhedsformer ikke kongruere med den endelige Bevidstheds Virksomhedsformer. Selv naar den individuelle Aand klarest bliver sig sit Forhold til det gjennemvirkende Universelle bevidst, bliver den ubevidste Virken kun indenfor en vis Grændse omsat i Bevidsthed, fordi selve denne Akt ubevidst styres og bestemmes af det dybere Virkende, ligesom den Akt, ved hvilken det Aprioriske gjordes til Gjenstand for Bevidsthed, bestemtes ved selve det Aprioriskes, Individet ubevidste Virken.

Mellemleddet, gjennem hvilket Tilværelsesprincipets ubevidste Indvirken paa det individuelle Bevidsthedsliv virkeliggjøres, er den reale Tilværelsesheelhed. Denne er, som principbestemt Totalitet, i sin reale Væren det Fornuftbestemte, Planmæssige (Teleologiske); men den er det ubevidst Fornuftige, det ubevidst Tænkende, det ubevidst Hensigtsmæssige. Den ubevidste Naturfornuft er Grundlaget for det bevidste, individuelle Fornuftliv. Vi tænke kun, idet vi have en Hjerne, der ved den ubevidste Naturtanke er formet til

vor Tankes Organ. Bag vor bevidste Tanke ligger „det, der tænker i os"; og den af Væsenet, af „Tankegeniet" fremgaaende, uvilkaarlige, ubevidste Tankeproduktion, det, vi kunde kalde „den indre Tænken", „Tanken i og for sig", ligger bagved Bevidstheden om denne Tænken, bagved Fremstillingen af Tanken, ikke blot for Andre, men for os selv.

Under den historiske Udvikling træder Vexelforholdet mellem det Bevidste og det Ubevidste frem i prægnante Former. Idet den historiske Udvikling er en teleologisk Udvikling, men i en saadan Udvikling paa ethvert Trin Udviklingens Maal ideelt er tilstede i sin Heelhed som det, der bestemmer og leder Udviklingen: saa er Udviklingens styrende og ledende Magt tilstede som det, der naaer ud over den enkelte Bevidsthed, og hvis Indhold kun i en begrændset Form er realiseret for Bevidstheden. Efter sin Heelhed er den derfor et ubevidst Virkende: den virker bagved Bevidstheden, skjult for Bevidstheden. Derfor virker den som Individets Skjæbne, der vel kan gjennemlyses af Bevidstheden, men kun partielt, idet Tankens Princip bliver Gjenstand for Tanken efter en enkelt Bestemthed, et enkelt Grundforhold, eller kun paa abstrakt Maade. Den historiske Udviklings Princip, i sin Virken som konkret Totalitet, bevarer, som det Individets Bevidsthed Gjennemvirkende, sit Præg af en Skjæbne, der kun relativ forklares til bevidst Aandslov. Det universelle Aandsprincip sammenslutter i hvert Moment, ubevidst for Individet, den individuelle Bevidsthed under sin overgribende Nødvendighed.

4.

Endnu fra eet Synspunkt viser det bevidste Sjælelivs Forhold til det ubevidste sig for os, idet vi see Døden som det totale Bevidsthedslivs Tilbagegang i det Ubevidste. Idet vort Bevidsthedsliv i alle dets Former gjennemgaaende er organisk betinget, maa Organismens Opløsning nødvendigviis medføre alle disse Bevidsthedsformers Ophør, og det nærmeste Udtryk herfor bliver: en Tilbagegaaen i det Ube-

vidste. Men dette Udtryk kan skjule en dobbelt Betydning. Det kan betegne en Opløsning af Selvet i de materielle Elementer, hvis Kræfter samvirkede i det levende Individ. Det vilde være Materialismens Fortolkning af Udtrykket. Men det kan ogsaa betegne en Tilbagegaaen i en ligesom mere fordybet og mere inderliggjort Værens Form, for hvilken Bevidsthedslivets Bestemmelser ikke mere have Gyldighed. Og til en saadan Fortolkning vises vi tilbage derved, at Menneskeaandens Frihed indeslutter Garantien for dens Evighed, sikkrer den imod at kunne forsvinde som et Væsenløst; men at den samme Frihed viser tilbage til det Guddommelige som sin Kilde, til Selvhengivelsen til Principet, til Væsensforeningen med det som det høieste Maal, og netop derved viser ud over den Sfære, hvor Bevidsthedslivet med dets Relativitet og endelige Modsætninger faaer en Plads. Men naar vi saa spørge om Formen for det aandelige Livs Væren efter at Bevidsthedslivet er forsvundet med sine Betingelser, saa opkaste vi et Spørgsmaal, der, netop fordi vi i vor Tænken ere bundne til Bevidsthedslivets Former, kun kan besvares af os gjennem Antydninger og Analogier. Vi søge da en Analogi i et Forhold, der i det Foregaaende blev berørt: i den enkelte Bevidsthedsakts Forhold til det totale ubevidste Sjæleliv og til Bevidsthedslivets Heelhed. Naar det enkelte Bevidsthedsindhold, der er fremkaldt ved en ydre Paavirkning, et Sandsningsbillede f. Ex., træder bort fra Bevidsthedens Synskreds og gaaer tilbage i det Ubevidste, saa træder det gjennem dette ind i en omfattende Sammenhæng af Erindringer og Tanker; det bliver tilegnet af denne, omformet, inderliggjort fra Sandsebillede til Forestilling og Tanke, og tilhører som saadan vor omfattende aandelige Livseenhed. I denne Inderliggjørelse gjennem Tilbagegangen i det Ubevidste vilde vi kunne søge en Analogi, der kan antyde Formen for det individuelle Selvs Forvandling ved Bevidsthedslivets Ophør. Dets Gaaen tilbage i det Ubevidste vilde da være Et med en Omformning fra den fænomenale, sandseligt bestemte Udvorteshеds Form til en dybere Inderlighed. Det vilde da

være et Moment i det Eviges Liv, i den Eenhed, af hvilken Livsudfoldelsen i Tilværelsen evigt fremgaaer; og det vilde sammensluttes med de andre individuelle Aander i den evige Livsfyldes Organisation. Ogsaa til Forholdet mellem de individuelle Aander lader hiin Analogi sig udstrække. Ligesom vore enkelte Bevidsthedsakter i deres bevidste Sondring fra hverandre have en Kontinuitet *under Bevidsthedens Grændselinie* og derfor samles i Aandens omfattende, sammensluttende Eenhed, saaledes kunne de enkelte individuelle Aander, hvis Organismer jo ere Led i een omfattende fysisk Totalitet, forestilles som sammensluttede i deres ubevidste Grund af eet Bærende, Omfattende og Forbindende, og som Døden gaaende tilbage til denne Grund, og i den til en dybere, inderligere Forening.

Saaledes vilde da Bevidsthedslivet blive som et Omraade i vort sjælelige Liv, der til begge Sider var begrændset af det Ubevidste. Det hæver sig op af den ubevidste *organiske* Levens Grund, er, under det menneskelige Livs Udvikling, i hvert Øieblik baaret og betinget af det Ubevidste, i bestandig Vexelvirkning med det, og idet det naaer sin Afslutning, gaaer det tilbage i et Ubevidst, der nu udtrykker en høiere *aandelig* Livets Form, hævet over Bevidsthedslivets Begrændsning, over dets Udvorteshedssondring og dets *Endelighed*: et Liv i Eenhed med det Guddommelige, der i sin evige Viden af sig ikke som det bevidste Selv begrændses af et Fremmed, men i denne Viden indeslutter Tilværelsens Heelhed, og indeslutter den ikke som det blot Afspeilede, men som det, der kun har Væren ved det Væsen, der i sin Viden omfatter den.

H. Bröchner.

De røde Klubber under Paris' Beleiring.

Les clubs rouges pendant le siége de Paris, par M. G. de Molinari. (Paris 1871.)

Paris i Juli 1870 og Paris i September samme Aar! Hvilken Forskjel! Man behøver ikke at have seet den for at forestille sig den. I Juli en Potenseren af al den Nydelsessyge, al den Nationalforfængelighed, alt det Overmod, som Troen paa, at Raabet: à Berlin! var nok til at løse Preussens og Frankrigs Mellemværende, nødvendigviis maatte fremkalde — i September Panik, Fortvivlelse, Forudfølelse af, at med Kapitulationen ved Sédan var det ude med »la gloire«. Nærmere og nærmere rykkede de fjendtlige Hære, vanskeligere og vanskeligere blev Forbindelsen med Provindserne, tilsidst var Ringen lukket — Paris var erklæret i Beleiringstilstand. Ingen Landtoure længer, ingen Baller, ingen Komedie — Jernbanen spærret, Dandselokalerne lukkede, Theatrene lukkede! Hvad skulde de stakkels Parisere fordrive Tiden med? Naturligviis med Politik. Men hvad var da rimeligere end at komme sammen paa Boulevarder, paa Kafé'er, i de offenlige Lokaler, give Raad og høre Raad, holde Taler og vedtage Beslutninger, støtte eller angribe Regeringen, drøfte dens Foranstaltninger og misbillige dens Feilgreb. Saaledes bleve Klubberne til, overeensstemmende med Traditionerne fra den store Revolution og fra den mindre i 1848.

I Begyndelsen var deres Betydning navnlig den: at holde Modet oppe hos de Forskrækkede, at styrke Beredvilligheden til at bære de med en Beleiring forbundne Savn, at støtte Regeringen af fjerde September i dens Bestræbelser for at frelse Frankrig. Men efterhaanden som Ulykkerne voxede og flere og flere Illusioner brast, svandt ogsaa Tilliden til de Styrende, tabte Haabet om Frelse sig, og udaf Klubberne udviklede der sig en stedse heftigere og heftigere Opposition mod de Mænd, der havde grebet Roret, indtil Kommunen den 18de Marts satte sine Førere i Spidsen for Regeringen og begyndte sin korte, mærkelige Episode. Ved Dag for Dag at følge de Referater af Klubmøderne, som Hr. Molinari, Redaktør af Journal des Débats, har samlet og udgivet, vil man tydeligt see, hvorledes disse Møder som et Barometer angive det aandelige Lufttryk, hvorunder Parises Befolkning befandt sig i Vinteren 1870—71, hvorledes de to bekjendte Forsøg paa at styrte den provisoriske Regering: det første, der nær var lykkedes, den 31te Oktober, det andet, der ganske mislykkedes, den 22de Januar, — i dem forberedtes og aftaltes, hvorledes endelig „Kommunen" er det konsekvente Resultat af de Forhandlinger og Ophidselser, der gave de røde Klubber deres særegne Karakteer.

Skulde man heraf være tilbøielig til at slutte, at Regeringen har begaaet en stor Feil ved at taale dem, da kan derimod ikke stilles noget fyldigere Modbeviis end følgende Yttringer af en Klubtaler, som netop den 22de Januar efter det mislykkede Attentat paa Hôtel de Ville i Klubben Favié i Belville udbrød: „Tro mig, Borgere, hele Ulykken kommer fra Klubberne. Hvor skal man kunne tage mandige Beslutninger midt iblandt en Bunke Fruentimmer, Børn og Døgenigter, som komme her for at fordøie deres Middagsmad? (Munterhed.) Desuden, naar vi tage en Beslutning, naar vi sætte hverandre offenligt Stævne, blive da ikke vore Fjender underrettede derom? Det er Klubberne, som ødelægge os. Det, vi maa have, er Karbonariforsamlinger. (Han har Ret! Ingen flere Klubber! hemmelige Selskaber!) Da

ville vi kunne blive enige, uddele Feltraab, og ikke i det afgjørende Øieblik træffe Mobilgardister med Mitrailløser paa Hôtel de Ville". (Bifald.)

Dagen efter, den 23de Januar, ophævede Regeringen ved et Dekret Klubberne og befalede Lokalernes Lukning — to Maaneder efter var Kommunen indsat i Hôtel de Ville.

1.

Klubberne have i Almindelighed taget Navn efter den Sal, hvor deres Møder holdtes, saaledes Folies-Bergère efter det bekjendte Koncert-Lokale, Valentino efter Dandse-Lokalet, Collège de France, École de médecine o. s. v. — eller efter deres Indstifter, som Club Blanqui, der senere blev kaldet Club de la Patrie en danger efter Bladet af samme Navn. Den rødeste af dem, der havde sit Mødested i Belville, kaldtes efter Lokalets Eier: Club Favié, en anden, der var dannet ved Udvandring fra Club des Folies-Bergère, hvor Tonen var bleven Adskillige for reaktionær, antog Navnet Club des Montagnards. Belysningen var snart glimrende, hvor der nemlig var lagt Gas ind i Lokalet, og da saalænge man endnu havde Gas, — snart tarvelig, Petroleumslamper eller Tællepraase, som det kunde træffe sig. Nogle Steder blev der betalt et Beløb for at faae Adgang: i den maadeholdne Klub Valentino 50 Centimer, i den ægte demokratiske Klub Favié først 10 Centimer; men da det her senere viste sig, at Mange fandt det stridende mod deres republikanske Principer at erlægge denne Afgift (en Taler bemærkede, at disse „Mange" vare kjendelige paa deres røde Næser), vedtog man at „bede om", men ikke „kræve" nogen Entrée; — andre Steder betalte man efter Behag sit Bidrag til Omkostningerne, uden at der dog blev aflagt noget Regnskab for Overskuddets Anvendelse. Forretningsordenen var simpel: der valgtes hver Aften en Præsident og to Bisiddere, og naar de officielle Meddelelser vare gjorte, gaves Ordet frit. En egenlig Debat forekom sjeldnere, da Publikum i Reglen ikke var tilbøielig til at høre nogen anden Mening

end sin egen og i Tilfælde af Meningsforskjel tvang Taleren til at standse sit Foredrag eller til at gaae over til andre Emner. Modsigelse fra en enkelt Tilhører havde gjerne Raabet: Politispion! tilfølge, og hvis den Paagjældende da ikke strax besteg Talerstolen og forstod at klare for sig, blev han øieblikkelig fjernet. Undertiden kunde en saadan Angivelse pareres ved en anden Angivelse; og naar to Borgere, som gjensidig beskyldte hinanden for Drukkenskab eller for at have tjent Keiserdømmet eller for at have besveget Staten, ikke foretrak at afgjøre Sagen paa Stedet med Næverne, kunde der nedsættes Komiteer for at undersøge Sagen. Dog hørte man aldrig noget Resultat af deres Virksomhed. En enkelt Aften afbrydes Forhandlingerne ved, at man har opdaget en Herre, der skriver Notitser i en Tegnebog. Han erklærer, at han er Reporter for Bladet la Vérité, og skal lige smides ud, da Præsidenten pathetisk udbryder: „Vi frygte ikke Lyset, thi vi ere ikke Urostiftere i Belville, men Ordensmænd og Lovgivere (Bifald). Arbeid i Fred, Borger Reporter, og siig la Vérité Sandheden!" Derpaa fortsættes Mødet.

I Begyndelsen var det meget almindeligt, at Klubberne sendte Deputerede til Hôtel de Ville for at udtale deres Ønsker for Regeringen, som modtog dem forekommende; men da det blev den noget besværligt at staae paa Pinde til enhver Tid, lod den sig først repræsentere ved dertil Kvalificerede og ophørte endelig ganske med at give Audiens. Følgen heraf var naturligviis, at den blev upopulær. Endnu den 2den Oktober foreslaaes der i Folies-Bergère en Adresse til Trochu, som begynder saaledes: „Klubben beder den ærede General Trochu om at være saa venlig (avoir l'obligeance) at gjenoprette Forbindelsen mellem Paris og Departementerne". Men da det viste sig, at Forsvarsregeringen var ude af Stand til at udføre det Umulige, talte man i en anden Tone. I École de médecine er en Taler den 21de November misfornøiet med et Forslag om at affende Delegerede og yttrer blandt Andet: „Eftersom vi have Republik, er Regeringen: os selv". Han afbrydes, men gjentager med Energi: „Ja,

det er os selv, eftersom vi regere os selv". I Klub Favié opkaster en Taler det Spørgsmaal, om man skal vaske sit skidne Linned før eller efter Preussernes Bortgang, og kommer til det Resultat, at man skal gjøre det forinden. „Vort skidne Linned, det er Reaktionen, hvis ydmyge Tjener Regeringen i Hôtel de Ville er. Vi skulle skille os af med Reaktionen (Bifald), vi skulle kort sagt gjøre Revolution". I en tredie Klub beskyldes Mændene i Hôtel de Ville for at være endnu værre Jesuiter og Kanailler end selve Keiseren. (Men Sédan?) Taleren erklærer, at han ikke overdriver, og Beviset derfor er, at „Hôtel de Ville-Mændene lade os lide Hunger og Tørst". Han pleiede før hver Morgen at drikke sin halve Pot Viin — nu maa han nøies med en Pægl; han bliver magrere og magrere, og hvis det skal blive ved, vil han tilsidst gaae reent i Hundene*). Da Rygter om Fredsunderhandlinger begynde at dukke op, dadles Regeringen heftigt derfor, og det hedder: En republikansk Regering bør dekretere Seiren eller Døden" (Ja, ja! Bifaldstorden.), og da der paa samme Tid er Tale om, at Trochu skal vige Pladsen for Gambetta, bebreides det denne, at han ikke er gaaet revolutionært til Værks. „Man siger nok, at han har afsat Forræderen d'Aurelle. Ja vel, men han har først afsat ham efter Forræderiet. Bare vore Fædre sig saaledes ad i 93? Marat lod Forræderne halshugge endogsaa førend den blotte Tanke om Forræderi havde spiret i deres Hjerner, og saaledes frelste vore Fædre Republiken". (Stormende Bifald.) Og saaledes i det Uendelige.

Hvad Slutningen paa Møderne angaaer, da kunde det hyppigt hænde, at Tilhørerne af Kulde eller Kjedsomhed gik deres Vei, eller at Forhandlingerne afbrødes, fordi Klokken var 10. En enkelt Gang sluttede man i en Klub med af Mangel paa Talere at oplæse Viktor Hugo's Digt: les Châtiments, og en anden Gang med at kræve Bidrag til at

---

*) En løierlig Sprogfeil, han her begaaer, er uoversættelig.

dække en Underballance af 4 Fr. 60 Cent. Efterhaanden som Misfornøielsen med Regeringen af 4de September steg, blev det Skik at slutte med et Leve for „den sociale Republik" eller for „Kommunen".

2.

Det er noget trættende at gjennemlæse Referaterne af Klubmøderne, hvor de samme Tanker, hyppig med de samme Vendinger, idelig komme igjen, og hvor Frasernes Yppighed ikke sjelden skjuler Ideernes Magerhed; men som Vidnesbyrd om Parisernes Stemning under Beleiringen have de en vis historisk Interesse. Man maa da ogsaa, for at kunne bedømme dem rigtig, bestandig have Situationen in mente. Man maa ikke glemme, at den Forsamling, som i Klubberne drager til Felts imod Trochu og Gambetta, mod Storborgere og Eiendomsbesiddere, mod Embedsmænd og Geistlighed, mod Religion og Gud, lever under et dobbelt Tryk: Fjenden udenfor Voldene og Hungeren indenfor samme; man maa erindre, at medens den længselsfuldt speider efter Hjælpen fra Provindserne og med stor Villighed fæster Lid til enhver Efterretning, som kan styrke dette Haab, døe Kvinder og Børn i større og større Mængde af Nød og Savn; medens den holder sine Møder, slaae de preussiske Granater ned rundtomkring og udbrede Død og Fordærvelse; stundom bliver Taleren af Kanonernes Torden bragt tilbage fra svævende Ræsonnementer til praktiske Synsmaader, stundom har Lyden af Skuddene fra Forterne netop den modsatte Virkning. Det første Spørgsmaal, der drøftes, og det, der idelig er paa Dagsordenen, er dette: Hvorledes skulle vi forsvare os? Det mangler ikke paa Forslag. Først og fremmest er det den græske Ild, som skal befrie Frankrig, og naar en Taler ikke paa anden Maade kan vække Forsamlingens Opmærksomhed, skildrer han dennes ødelæggende Virkninger. Hvis man med Borger Delescluze indvender, at den kun kan anvendes i Vandet og ikke mod tørre Stoffer, er der ikke Noget til

Hinder for at kjøre svære Sprøiter ud mod Preusserne og dermed gjøre dem vaade, følgelig brændbare — eller man kan bruge den græske Ild til at opbrænde de uhyre Masser af Varer, som Preusserne have paa Oplag i Hamburg og Stralsund. Andre ville komme Gift i Seinen og opgive kun denne Tanke, da man gjør dem opmærsom paa, at dette vilde have saavel Parisernes som Fjendernes Død til Følge; atter Andre ville have de vilde Dyr i Jardin des Plantes slupne løs. Paa at slutte Fred vil man slet ikke indlade sig. „Preusserne ville maaskee erobre Paris, vel, de ville hærge og plyndre Provindserne, besætte vore store Byer og blive der et halvt Aar eller et Aar; men hvad saa? De ville tilsidst blive nødte til at gaae deres Vei, eftersom man ikke vil underhandle med dem. Frankrigs Jord vil tilsidst opsluge dem." Dette Middel finder en anden Taler for langsomt virkende; han vil hellere sende hele Borgervæbningen ud som Tiraillører over hele Frankrig for at skyde Fjenderne ned enkeltviis, og samtidig lade Kommissærer gjøre Bønderne det begribeligt, at deres Kvinder og Børn ville blive massakrerede, deres Kvæg bortført, hvis de ikke væbne sig med Skovle, Forker og Leer og jage Preusserne*) bort. En vil kæmpe om Natten ved elektrisk Ild, en Anden har opfundet et Slags Haandbomber, som kunne dræbe 1000 Preussere paa eengang, og han fremviser en Model, som han — idet han forsikkrer, at han med den kan sprænge hele Salen i Luften — bevæger paa en saa truende Maade, at Borgerinderne begynde at blive ængstelige; en Tredie mener, at Øieblikket er kommet til at paakalde „den vidunderlige Jomfru fra Domremy". Han har bragt Jeanne Darc's Fane med og ruller den op for Forsamlingen paa en forsigtig Maade; det er et hvidt Banner med rødt Kors, paa hvis Bagside der findes en Mængde Indskrifter, som Taleren begynder at forklare; men man bliver kjed af at høre paa ham, og han maa

*) „Disse elendige Øboere", kalder en Taler dem, idet han naturligviis forvexler dem med Englænderne (ces vils insulaires).

pakke Fanen ind igjen.*) Andre forelægge mere omfattende Planer, der gaae ud paa efterhaanden at manøvrere Fjenden ud af hans Stillinger, men som kun vilde kunne udføres, hvis han vilde lade være at arbeide paa at hindre dem; atter Andre ville overvælde ham ved Masseudfald. „Er det ikke bedre at gjøre den yderste Anstrengelse. Lader os ikke efterligne Strudsen, som skjuler sit Hoved i Sandet og der venter Døden, men lader os gjøre som Løven, der dreven til det Yderste styrter løs paa sin Fjende og lader ham mærke sin Klo i Dødskampens Krampe: lader os gjøre Udfald, Alle, Mænd, Kvinder, Børn, Folk, Storborgere, lader os glemme vore Stridigheder, vore Klager, vort Had; lader os tilgive Storborgerne, hvis de ville døe med os; lader os gjøre Udfald i et Antal af 1,500,000, 2 Millioner; Preusserne ville ikke kunne massakrere os Alle; de, som blive i Live, kunne da hente Andre til at hævne os, og hvis vi døe, have vi faaet et Endeligt, der er Verdens Hovedstad værdigt." Bestandig kræves der en Masseudskrivning. „Hvis man ikke faaer Alle til at gaae med, gaaer Ingen. En Udskrivning i Masse vil give os 15 Millioner Soldater, og det er nok til at knuse Preussen og hele Europa med. Men vi maa have Præsterne og Munkene og hele Kleresiet med, alle disse „dovne Asner" (fainéants), som svælge i Mad og Vellyst, medens Folkene ere paa Voldene. Hvis man vægrer sig ved at lade Præsterne og Munkene marschere med, gaae vi selv hen og arrestere dem; vi skulle faae dem med ud i deres bare Skjorte (Bifald og Latter) og drive dem op paa Voldene med Pidskeslag." (Nye Bifaldsraab. Taleren beder om Noget at drikke. En raaber: Giv ham et Glas Limonade! En Anden: Og en Tvebak! Præsidenten opfordrer Tilhørerne til at vise en sømmeligere Adfærd.)

---

*) Dette foregaaer i Club Valentino. I Club de la Reine Blanche hedder det en Maaned senere: „General Trochu, som er ivrig Katholik, venter sandsynligviis, at der skal komme en ny Jeanne Darc; men der er ikke længer nogen Jeanne Darc. (Munterhed.) Er der nogen Jeanne Darc her?" (Borgerinderne sidde i dyb Taushed.)

I nær Forbindelse med Forslagene til et virksomt Forsvar staaer Drøftelsen af Madspørgsmaalet. Det er kun undtagelsesviis, at en Taler i sin Begeistring for Kommunen gaaer saa vidt, at han erklærer sig for at være en Foragter af Skinker og Pølser og foretrækker at leve af Frihedens Luft — i Reglen er man i Klubberne meget beskjæftiget med at finde paa Midler til at modarbeide Hungeren. Af Frygt for, at Forraadet skal slippe op, kræver man hele Befolkningen sat paa fast Ration, og da man har den Tro, at der rundtomkring findes betydelige Oplag af Levnetsmidler, som de Rige af Ondskab og Egennytte skjule, vil man have Rekvisitioner satte i Gang efter en større Maalestok. „Førend vi døe, ville vi besøge deres Kjældere og tale et Par Ord med deres Skinker. Saa kunne vi bagefter døe sammen, og siden de ikke have villet have noget Fællesskab med os i Livet, ville vi have det med dem i Døden." Præsidenten i Club des Montagnards vil have de Saarede anbragte i de forladte Gaarde i Faubourg St. Germain, hvis Eiere muntre sig i Udlandet, og deres Spisekamre og Kjældere tømte. Han anbefaler særlig en vis Viin fra Roussillon, hvis gode Egenskaber han roser. Alle Levnetsmidler ligesom ogsaa Olien og Brændet vil en anden Taler have uddeelt gratis til alle Fædrelandsforsvarerne og deres Familier. „Hvad de Andre angaaer, kunne de bare gaae deres Vei". (Bifald. — En frygtsom Stemme: Gaae deres Vei? Hvad Vei?) Efterhaanden bliver Kjødet sjeldnere og dyrere, og der maa tænkes paa Udveie. Den 25de December drøftes i Club Favié det Spørgsmaal, om man ikke paa eengang bør opoffre alle „Snyltedyr", særlig Luxushestene, Ligvognshestene, Hundene og Kattene. De Rige kunne godt gaae til Fods, og vi kunne selv bære vore Slægtninge og Venner til Graven — altsaa dømmes Hestene til Døden; men hvad Hundene og Kattene angaaer beslutter man at indrømme en Frist; de udgjøre jo næsten en Deel af vor Familie. Den 7de Januar synes man at være kommen et Skridt videre; det hedder da i Club central républicain: „Vi maa

ikke vige tilbage for de yderste Opoffrelser for at bekæmpe Hungersnøden. Vi æde allerede Rotter, som forresten ere vore Fjender; vi æde Katte, som derimod ere vore Venner og dele Retterne fra vort Bord med os. Maaskee skulle vi tilsidst nødes til at æde Menneskekjød." (Forsamlingen gyser. Borgerinderne protestere. En mandlig Stemme: Vi kunne først æde Preussere!). I Club de la Révolution fortæller en Taler med en stærk provindsiel Akcent den 18de Januar: „Veed I, hvad det Brød, man giver os at spise, bestaaer af? Nu skal jeg sige Jer det. 1) Hø, 2) Avner, 3) Affald fra Slibestene, 4) Leer, især Leer; man er for Øieblikket ifærd med at lade Jer sluge buttes Montmartre. (Munterhed.) Ja, det er slet ikke til at lee af, for der er endnu andre Ting i Brødet. De komme en langsom Gift deri, og Beviset derfor er, at naar man har spiist det, er man tør i Halsen og maa absolut drikke en halv Pot. (Taleren seer ud til at gjøre hyppig Brug af denne Modgift.) Det er det Samme som det Kartoffelmeel, som disse Røverbanditer af Urtekræmmere sælge os; det er Stivelse. Ja jeg kjender til det, for jeg er Bogbindersvend." Taleren har gjort en anden Opdagelse. „Veed I, hvem det er, der bombarderer Saint-Germain. I troe, det er Preusserne; nei I tage feil, det er Trochu. Og veed I, hvorfor han lader Saint-Germain bombardere? Det er for at faae Grundeierne til at gaae til Hôtel de Ville og bede om Kapitulation. Saa kan man nemlig sige: Der seer I, vi maa kapitulere, Folket forlanger det selv. Og veed I, hvad der saa venter Eder, hvis I kapitulere? Naar Preusserne komme ind, myrde de alle Børn under 12 Aar og alle Oldinge over 50. Hvad den kraftige Deel af Befolkningen angaaer, saa sende de dem til Tydskland at knuse Steen og beholde kun for deres egen Mund de Fruentimmer, de synes om." (Bevægelse blandt Borgerinderne.) Præsidenten finder, at Talerens Ord vel indeholde nogen Overdrivelse, men at der dog ligger noget Sandt til Grund for dem.

3.

At Foreningen Internationale har spillet en Rolle i Klubmøderne, kan man see deraf, at hyppig en Taler angiver sig som Medlem af dette Selskab, og da Socialisterne stedse ere dem, der føre Ordet, forekommer der naturligviis idelige Angreb paa den kristelige Religion, Ægteskabet og Eiendomsretten i de Taler, der have været holdte. Man vil have Kirkebudgettet strøget, Kirkerne stillede til Licitation og bortleiede til Entreprenører, for at Gudstjenesten kan blive givet fri og overladt til den private Spekulation, Klokkerne saavelsom Vendômesøilen og andre Kunstgjenstande smeltede og omstøbte til Kanoner, Præsterne, „disse Slanger, der bringe Forvirring i de huslige Forhold", indrullerede i Borgervæbningen. Vel venter man sig ikke stort Udbytte af deres militære Færdighed, men deels er det retfærdigt, at alle tage Deel i Forsvaret, deels vil det være en betydelig Besparelse for Staten at sætte dem paa den for en Nationalgardist normerede Gage af 1 Fr. 50 C.; man vil da blive fri for det vederstyggelige Syn at see disse „Fraadsere" æde 3—4 Retter Kjødmad til Middag, medens Kvinder og Børn døe af Sult. I Club Favié er man overbeviist om, at alle Frankrigs Ulykker komme fra Jesuiterne, at det er dem, der have styrtet Bonaparte ved Hjælp af Preussen, fordi han havde generet dem i Rom, at Grev Moltke er en Jesuit, og at Hæren ved Sédan og Metz blev kommanderet af andre Jesuiter.*) Sammesteds giver en Taler sin Harme mod Theologien og Metafysiken Luft og fordrer disse Videnskaber afløste af Geologi og Sociologi. Efter nogle uklare Bemærkninger herom fortsætter han: „Jeg frygter ikke Lynet, jeg hader Gud, Præsternes elendige Gud, og jeg vilde ønske, jeg ligesom Titanerne kunde stige op til Himlen og gjennembore ham." (En Stemme: Saa maa De have en Ballon!) I den demokratiske Klub i Batignolles er en Taler bleven

*) „Vi ere ikke blevne slagne ved Sedan," hedder det et andet Sted; „vi ere blevne forraadte."

forarget over, at man har begravet General Renault fra Invalidekirken. „Hvorfor fra en Kirke? under den første Revolution begravede vi vore store Mænd i Panthéon, uden at lade dem blive førte gjennem en Kirke", udbryder han og tilføier, at hans Samvittighed forbyder ham at sætte sine Been i slige Overtroens Templer. Og i Belville, hvor man drøfter Sandsynligheden af, at Lord Granville skulde have forbudt Bismarck at bombardere Paris, hedder det: „Lad dem bombardere, om de have Lyst! Republiken gaaer fremfor Kunsterne — lad dem brænde Louvre, naar blot Republiken seirer." Endnu lettere vilde man tage sig Kirkernes Ødelæggelse, og man skulde ikke være tilbøielig til at give Penge til at opbygge Notre-Dames Taarne, om Granaterne ødelagde dem. „De Bomber, som skille os af med alle Mindesmærker om Middelalderens Overtro, ville være os velkomne; de ville spare Socialisterne Arbeidet." Der synes i Klubberne at være Uenighed om, hvorvidt man skal undertrykke al Gudstjeneste eller afholde sig fra at bruge Magt. I Club de la Reine Blanche henfører en Taler Kirkebudgettet til det Slags Ting, som man kan afskaffe uden at sætte noget Andet i Stedet derfor, og da der i det Samme hostes stærkt i Forsamlingen, bruger han følgende oplysende Exempel: „De hoster; nu vel, naar De skiller Dem af med Deres Hoste, sætter De saa Noget i Stedet? Naar De tømmer Rendestenene, erstatter De saa det, De borttager?" I Klub de la Révolution, som holdtes i Dandselokalet: Elysée Montmartre, anføres Tilbagekaldelsen af det nantiske Edikt som Beviis paa, at der Intet opnaaes ved Forfølgelser; men forresten er den Borger, der har Ordet i dette Anliggende, ganske enig med dem, der paastaae, at alle positive Religioner og særlig den katholske ere umoralske, og han vilde for den Sags Skyld gjerne have alle Kirker omdannede til Klubber. Han er i den Grad overbeviist om, at Religionen er en moralsk Pest, at han betragter visse Steder, hvorom der er megen Tale i Mathurin Regnier's Satirer, som mindre skadelige for den offenlige Moral

end de religiøse Huse. Derefter forelægger han Forsamlingen et Par Problemer, som ikke ere medtagne i Pascals Provinciales. Kan en ung Mand, som er Fritænker, gifte sig i en Kirke? Ja paa den Betingelse, at det mulige Afkom af hans Ægteskab ikke bliver døbt. Er det ikke en større Forhaanelse mod en Mand, der er Fritænker, om hans Kone mod hans Vidende gaaer til Skriftemaal, end om hun begik en ægteskabelig Utroskab, og vil ikke den første Fornærmelse være mere følelig end den sidste? Taleren mener Jo. (Borgerinderne hviske sammen. En Tilhører gjør den Bemærkning, at Spørgsmaalet ikke forekommer ham at staae i nogen direkte Forbindelse med det nationale Forsvar, hvorpaa han føres ud af Salen.) Dekretet om Borgervæbningens Mobilisering giver den 9de November Anledning til en interessant Forhandling i en Klub i Faubourg Saint-Antoine, idet Borger Tartaret, Medlem af Association internationale, henleder Forsamlingens Opmærksomhed paa et Spørgsmaal, som han selv betegner som noget delikat, nemlig Spørgsmaalet om de utilladelige Forbindelser og deres Konsekvenser med Hensyn til Mobiliseringsdekretet.

„Der er i Paris mange Ægteskaber, som seete fra Lovens Standpunkt maa kaldes ukorrekte. Hvorfor?" Taleren giver nogle Forklaringer af en virkelig noget delikat Natur og underretter Tilhørerne om, at Napoleon, Ophavsmanden til Code civil, var en Tilhænger af Polygamiet. (Kvindelige Stemmer: O, det Afskum!) Taleren vil ikke indlade sig paa en nærmere Drøftelse af Fordelene og Ulemperne ved Polygamiet og Monogamiet; men han konstaterer, at de utilladelige Forbindelser sluttes lettere i Paris end paa Landet. Det kommer af, at man i Paris, i det Mindste blandt „Folket", adlyder sin Følelse, medens Ægteskabet for Bønderne er eensbetydende med en Forening af Jordstykker, for Storborgerne med et Sammenskud af Kapitaler. „Men hvad skal man nu gjøre? Skal man henføre de ugifte Familiefædre under Pebersvendenes Kategori? Vilde det ikke være mere retfærdigt at raadspørge Naturen end Loven?" Da en anden

Taler har oplyst, at Maire Mottu har afgjort Spørgsmaalet ved at opføre en ugift Nationalgardist, som er Fader til 3 Børn, blandt de gifte Mænd, udtaler Borger Tartaret sin Glæde herover og erklærer, at Preussernes Indfald har den gode Side at fremskynde Løsningen af mange sociale Spørgsmaal. „Der er for Exempel Spørgsmaalet om Ammerne. (Tegn paa Forbauselse og Latter.) Ja, Borgere og Borgerinder, tillad mig at tilføie et eneste Ord derom, for vi har tre Slags Bussemænd: Portnerne, Politispionerne og Ammerne. (Støiende Munterhed.) Før Beleiringen satte Mødrene deres Børn i Pleie hos Andre; nu ere de nødte til selv at opamme dem. Det er et Fremskridt, som vi have Preusserne at takke for, og derfor skulde det ikke være mig imod, om de endnu bleve liggende i nogen Tid for Parises Porte." (Mishagsyttringer.) Taleren erklærer derpaa, at denne Krig vil blive den sidste, og anfører La Boëties Vidnesbyrd om, at Menneskene ville leve som Brødre, naar de faae skilt sig af med deres Tyranner.

4.

Alle de Taler, der have været holdte i Klubberne, alle Klager over den nærværende Tilstand, alle Forslag til Forandringer vise hen mod eet Maal: Kommunen. Kommunen er den røde Traad gjennem alle Forhandlingerne, Kommunen er det Universalmiddel, der skal læge alle de Saar, Folket bløder af. Ere Kullene for dyre, forlanges der ublu Priser for „det Lysetalg, man sælger os under Navn af Kjøkkenfidt", behøves der blot en Kommune for at faae Brændselet til at blive billigt, Smørret til at indfinde sig i Overflødighed. „Fra Belville og Ménilmontant skal Lyset stige ned og sprede Mørket i Hôtel de Ville i Form af en Kommune — med Kommunen vil 93 komme tilbage, og 93 vil give Seir — — naar vi faae Kommunen, det vil sige Republiken, ville de forenede Stater i Nordamerika, som endnu betænke sig paa at hjælpe os, fordi de ikke vide, om vi ere en Republik eller en Fortsættelse af Keiserdømmet, holde med os, og deres

Exempel vil smitte „Jøden" England for dets Handels Skyld". Kommunen har allerede længe iforveien sine Mænd udpegede; der er Ranviel, Bonvallet, Mottu, Millière, „Kommunismens lærde Talsmand", Délescluse, Félix Pyat, Flourens og mange Andre, som aldrig selv vise sig i Klubberne, men paa hvis Navne der altid raabes; fremfor Nogen Blanqui, „den ubestikkelige Blanqui, Tyrannernes Skræk", der er over 70 Aar gammel og deraf har tilbragt de 40 med Sammensværgelser. Hvad vil da Kommunen gjøre, naar den kommer til Roret? Først jage Preusserne ud — for at gjøre det vil den blot behøve at vise sig. Dernæst vil den komme til at trænge til Penge, færre Penge end de andre Regeringer, eftersom alle Lønninger ville blive lige store, men Penge maa den dog have. Dem skal den nu skaffe sig ved at indsmelte alle de Guld- og Sølvprydelser, som Kirkerne ere fulde af, konfiskere alle Geistlighedens, Bonapartisternes og Flygtningenes Eiendomme, erklære alle Guld- og Sølvpenge for falsk Mønt og istedet derfor udstede Assignater. Den vil ikke gyse tilbage for noget revolutionært Middel, og Rædselsperioden i 93 vil være for Intet at regne mod den Hævn, den vil berede de Reaktionære og Forræderne. Den vil lade dem Alle halshugge. (Forsamlingen viser Tegn til Uro.) Eller den vil lade dem skyde, om De foretrække det. (Forsamlingen billiger denne Endring.) Dernæst vil Kommunen ophæve det militære Diktatur; den vil dele Kommandoen mellem flere Generaler og bag enhver af dem stille en republikansk Kommissær, som skal skyde ham en Kugle for Panden, hvis han viser Tegn til Forræderi. — Forresten er det et Spørgsmaal, som gjentagne Gange har været under Drøftelse, hvorvidt Disciplin kan kræves af en Borger, medens han er Soldat. „Det var disciplinerede Hære, som bleve slagne ved Reichenhof, Forbach og Sédan, som overgave sig ved Metz — det var udisciplinerede Hære, som frelste Frankrig i 92. Kan en fransk, republikansk Soldat bære sig ad som en Maskine, der blot adlyder de Ordrer, der gives, eller har han ikke Ret til at bruge sin Fornuft og

handle overeensstemmende med Samvittighedens Tilskyndelser?" En ældre Militær afgjør Spørgsmaalet ved at fremsætte det Tilfælde som Exempel, at Halvdelen af Soldaternes Samvittigheder tilskyndede dem til at gaae frem, medens den anden Halvdeels fandt, de burde gaae tilbage, og Borgerinderne ere især ivrige for at holde paa Disciplinen. —

Men hvad forstaaes der da egenlig ved Kommunen? Dette Spørgsmaal er en Borger saa ubesindig at reise i Klub Favié, i Mødet den 6te Januar, idet han mener, at det, inden man indfører denne Institution, vilde være ret hensigtsmæssigt at forklare den for Folket. „Jeg tør vædde," udbryder han dristig, „at endog her i Klubben vide de tre Fjerdedele af de Tilstedeværende ikke, hvad Kommunen er." Denne Yttring fremkalder en heftig Protest og Beskyldning mod Taleren for at være Politispion; han opfordres til at sige, hvad man da forstaaer ved Kommunen, og definerer derpaa dette Begreb saaledes: „Kommunen, det er Folkets Ret, ligelig Fordeling af Levnetsmidler, Masseudskrivning og Forrædernes Afstraffelse; Kommunen er kort sagt — ja det er Kommunen!" (Bifald.) —

5.

Det hændes af og til, at Borgerinderne tage Ordet i Klubmøderne; dog er det forholdsviis sjeldent og da kun for et enkelt Stemningsudbrud, som naar En kalder Hôtel de Ville-Mændene for Muldyr og mener, at de bør slagtes sammen med de andre Mulæsler, man har besluttet at dræbe paa Grund af Mangelen paa Kjød, eller naar en Anden erklærer, at hvis Mændene ikke ville gjøre Alvor af at styrte Regeringen, ville Fruentimmerne vise dem Veien. Men hvad der overrasker mere, er den Veltalenhed, som udfoldes af et ganske ungt Menneske, der tilfældigvlis tager Ordet i Klub de la Rue Arras den 13de Januar. Paa Grund af sin Beliggenhed i et af de meest aabne Kvarterer i Paris (mod Syd mellem Rue Monge og Rue des Écoles) har denne Klub været temmelig meget udsat for Granaterne, og maaskee

som en Følge deraf er der hiin Aften kun faa Medlemmer tilstede og hverken Præsident eller Bisiddere. Tre skægløse Borgere tilbyde sig da at fungere som saadanne, og da ingen Talere melde sig, tager den Ene af dem Ordet og underholder i en Time Forsamlingen med et ildfuldt Foredrag. Han har personlige Grunde til at angribe Regeringen, der havde nægtet at udlevere Vaaben til det Kompagni af Mindreaarige (les pupilles de la Rèpublique), hvortil han hørte, men brugt dem til at grave Kartofler udenfor Barrièren, og han drager stærkt tilfelts mod Septembermændenes Ukyndighed, Tøven og Vaklevornhed. „Hvis Regeringen endelig har besluttet sig til at gjøre Noget for at forsvare os, er det, fordi den er bleven drevet dertil af Klubberne. Det er Klubberne, som den daglig lader bagvaske af sine leiede Skribenter, vi have at takke for, at Folket er bleven væbnet, at der er blevet støbt Kanoner, at Fæstningsværkerne ere blevne satte i Forsvarsstand — kort sagt for Alt, hvad der er skeet med Alvor i det sidste Fjerdingaar. Regeringen beskylder os for at være nogle Vrøvlehoveder; men hvad er den da selv Andet end en Vrøvleregering? Den vrøvler i l'Officiel, den vrøvler i de Opraab, den klistrer op paa Murene, den vrøvler alle Steder og til alle Tider, medens den skulde handle. Hr. Jules Favre skulde have været over at vrøvle ved Londonnerkonferencen; men man siger, han har opgivet det for ikke at berøve Forsvaret af Paris sin kostelige Medvirkning. Det er vist nok, at denne „Advokat" ved at reise bort vilde have svækket Forsvaret i en betydelig Grad (ironisk Latter), og at vi ere ham og hans Kolleger Tak skyldige for de energiske og forudseende Forholdsregler, de have taget for at bevare os for et Bombardement. (Latter.) De beskylde os endvidere for at være Urostiftere, fordi vi ikke troe paa deres falske Efterretninger; men ere de sande Urostiftere ikke de, som hver Dag berede Folket Skuffelser ved at indgyde det Forhaabninger, som aldrig blive til Virkelighed? Ere de sande Urostiftere ikke de, som holde vor Lettroenhed for Nar og enervere os ved deres Løgne?" Taleren havde oprindelig selv havt Tillid

til Regeringen; men hans Illusioner vare hurtigt bristede, da han saae Regeringen omgive sig med en Skorpe af Routine og afslaae Videnskabens Hjælp til at forsvare Paris. — „Man har gjort den over tyve Tusind Forslag til Ødelæggelsesmaskiner; hvor mange af dem har den undersøgt? Maaskee 200. Hvor mange har den antaget? Ikke et eneste". — Talerens Illusioner bristede fremdeles, da han saae Trochu til ingen Nytte lade Tusinder omkomme ved Bourget og Champigny. — „O, Trochu, han vil have et frygteligt Regnskab at aflægge, den Mand! Man har henrettet Dumollard, som dog i det Mindste kunde undskylde sig med sin Ulykke og sin Mangel paa Dannelse; men hvilken Undskyldning kan Trochu anføre? Stillingen er nær ved at være fortvivlet; Kommunen alene kan endnu frelse os. Kommunen vil appellere til Videnskaben og til Ungdommen, og den vil jage Preusserne bort; men med al den Energi, den vil udfolde, vil den dog være ædelmodig; den vil sige til Preusserne efterat have tvunget dem til at overgive sig paa Naade og Unaade: Jeg giver Eder Valget mellem den demokratiske og sociale Republik eller Døden. Preusserne vilde ikke betænke sig; og saa ville vi række dem en Broderhaand og indvie den ny Æra, der skal være Begyndelsen til Folkenes Lykke. Altsaa Kommunen! Kommunen!" — (Stærkt Bifald.) Dog vil den unge Taler, skjøndt det er paa høie Tid, ikke oprette Kommunen ad oprørsk Vei. — „Vi vilde kunne anvende Magt, om vi vilde, for vi ere i Paris 30,000 Mand parate til at marschere ved første Signal; men vi ville ikke have nogen Borgerkrig, vi ville ikke lade fransk Blod flyde (nogle Bravoraab); hvad vi ville, det er en fredelig Revolution foretaget af hele Folket ligesom den 4de September, og vi skulle indfinde os tiltrods for dem, der nedrive vore Plakater, tiltrods for Jules Favre, tiltrods for Trochu". (Vedholdende Bifald.) —

Man faaer ved at læse denne Tale, som er holdt uden Forberedelse af en glathaget Yngling, der endnu ikke var gammel nok til at bære Vaaben, det Indtryk, at Kommu-

nens Tilhængere — dens Skjændselsgjerninger ladt ude af Betragtning — ikke have været lutter Udskud af Menneskeheden, som man saa ofte har hørt paastaae, men at de i deres Midte have talt begeistrede Sværmere for Ideer om en „Menneskehedens Republik" og Idealister med Tro paa en evig Fred mellem Nationerne og den dermed følgende Lykke for Individerne. At det Høimod, som karakteriserer det franske Folk i Modsætning til Tydskerne — deres Fortrin i andre Henseender ufortalte —, heller ikke har fornægtet sig, end ikke da Fjenderne stode udenfor Byens Porte og bombarderede de værgeløse Indvaanere, faaer man Beviis paa, da Klub Favié med stort Bifald tiltræder den Yttring af en Taler, at Ordet Broderskab er indskrevet paa Republikens Fane, og at han røres af Medlidenhed med enhver saaret Soldat, selv om han er en Preusser. „Selv om Preusserne ikke overholde Krigens Love, er det ikke nogen Grund for os til at efterligne dem. Ved at banlyse Menneskeheden af Krigen vilde man sætte sig i Klasse med Kannibaler." Og da det i Club démocratique i Batignolles den 9de December fortælles, at 17 polske Officerer ere blevne skudte af Preusserne, foreslaaer Præsidenten et Leve for Polen, som Forsamlingen med stort Bifald istemmer, idet den vedtager, „at Frankrig skal komme sin heltemodige Søster i Norden til Hjælp, saasnart Omstændighederne tillade det." — Der er ingen Tvivl om, at store Kræfter have været i Bevægelse, at store Ideer have spiret blandt de mange Fraser og Latterligheder, hvormed Klubtalerne søgte at hidse hverandre op til Handling, og naar Kommunen af 18de Marts engang finder sin Historieskriver — hidtil har man kun seet Smædeskrifter om den — vil man være istand til at skille Ideen fra Karrikaturen og faae Øie for det Lys, hvis Skygge var saa stærk, at den hele civiliserede Verden gyste derover.

Carl Michelsen.

Nogle Bemærkninger om de seneste Svingninger i vor danske Malerkunst.

Naar et Folk, i hvis Skoler der læres, at det som „Folk" har bestaaet i omtrent et Tusind Aar, efterat de ni Hundrede Aar ere gaaede, begynder i det tiende at skabe sig en særegen, for ikke at sige selvstændig Kunst, da maa enten dette Folk have en stærk Tro paa, at det endnu i mange Aarhundreder vil kunne bestaae som et „selvstændigt" Folk for at kunne udvikle denne „særegne" Kunst (ifølge det gamle Ord, at Kunsten er lang og Livet er kort); eller ogsaa maa det have en næsten for ubeskeden Tro paa, at det i kort Tid og Slag i Slag vil kunne frembringe Genier, der uden at staae paa Fortidens Skuldre, i Kraft af det absolute Genies Magt (hvis i det Hele taget en saadan gives), ville kunne fremtvinge Resultater i Høide med hvad andre, ikke saa exklusive Folk have bragt det til gjennem Aarhundreders Udvikling og derved indvundne Erfaringer. Der gives maaskee endnu et „Tredie", nemlig at dette Folk, naar det opelsker en særegen Kunst og bygger en Muur til Værn for denne Kunst mod fremmed Indflydelse, maa have en Kulsviertro paa den absolute Fortræffelighed af det, der allerede findes, eller af de Spirer, hvoraf det Kommende skal udvikles, med andre Ord, maa have et lille Folks, en lille borgerlig Families

selvbehagelige Tilfredshed med og Sæbekjælderagtige Overvurdering af sit eget Bohave, og det der, hvor der mindst af alle Steder kan være Tale om nogen Nøisomhed eller Slaaen sig til Taals: i Kunsten, i den Gave, som Guderne have tilstaaet Menneskene, for at de i den frit skulde røres og bevæge sig, idelig og idelig tørste efter nye Former for Tanken, nye Tanker til Formen, og paa samme Tid i Modsætning til de store Givere, aldrig hvile efter Skabelsen og sige: det er saare godt!

Morsomt nok, det er med vor Malerkunst her i Danmark gaaet akkurat stik modsat af, som det er gaaet med vor Digtekunst. I begge finder det nye Gjennembrud Sted ved Begyndelsen af vort Aarhundrede; men i Literaturen er det de store, varme og rige Aander, Oehlenschlägers og Grundtvigs fuldblodige Skikkelser, der løfte Poesien ud af de gamle Fuger og iklæde den nye Billeder og Former. Den nye Digteskole nærer sig tillige med god og sund Appetit af det Fremmede, det Udenlandske; den aabner Døren først paa Klem, siden paa viid Gab for saadanne fremmede Gjæster som f. Ex. Romantiken og Naturfilosofien. Mægtige Røster raabe udenfra indover vore Grændser; den ene Poet opstaaer ved Siden af den anden, og Alle besvare de Raabene udenfra. Der er Varme, Begeistring, Aandfuldhed, Liv og Bevægelse i Poesien. Saa kommer Kritiken og samler og udskiller alt det umiddelbare Stof. Men hos Hauch saavelsom hos Heiberg slaaer Poesien endnu med sine store Vinger. Derpaa kommer Politiken og slaaer „det æsthetiske Liv" ihjel, og saa vandes Poesien ud i Grundlovssange og Skytteviser, indtil den endelig sygner hen i Richardts og Karl Andersens spæde Stemmer.

Vor Malerkunst lister sig ind paa Scenen i Eckersbergs spinkle, forsigtige Skikkelse. Nysgjerrig, men tillige ængstelig stikker den sin Næse i alt det Dagligdags og Smaa; og forsaavidt som den i Begyndelsen gjør smaa og næsten usynlige Fremskridt, synes den virkelig nødvendigviis at maatte troe paa en lang Række af Udviklingssekler foran sig. Den

er kommen ind paa Scenen med Davids franske Revolutionshat paa Hovedet, men denne Hat paa dette Hoved er ligesaa parodisk som Jakobinerhuen var det over Rahbeks Lorgnet, og da det aldrig er Hatten, som gjør Manden, saa gjorde denne Hat heller aldrig Eckersberg til Andet, end hvad han var foruden den: en sjelden dygtig kjøbenhavnsk Tegnelærer fra Frederik den Sjettes Tid. Den unge danske Malerskole bliver oprettet af en Tegnelærer, og Skolen hævder sig i Kraft af det Respektable, det Flittige, det Ædruelige. Mange Elever indtegnes i denne Skole, og skjøndt Politiet maa møde op i samlet Styrke, naar de vilde „Akademidrenge“ gaae fra Charlottenborg om Aftenen, findes der ikke Spor af Excesser, Kaadhed, ja ikke engang Overgivenhed i Elevernes Arbeider. Gaaer man et Skridt tilbage over Grændsen, ind i den alsidige, men despotiske Abildgaards Tid, træffer man dog paa en Kunstnerindividualitet i den ulykkelige Carstens, der, stilende mod store Forbilleder, higende og søgende efter fri Udvikling, bukker under i en ideel Kamp mod Sygdom og Armod som en Ewald paa sit Smertensleie. Men i den nye Skole findes ingen ideel Kamp paa Liv og Død. Man slaaes maaskee „omkring Hesten“ paa Liv og Død, men forresten er man flittige, skikkelige Fyre, der i god Samklang med den hele Retning besørger Skolegangen regelmæssigt og i Fritimerne gjør perspektiviske Studier fra et Kvistkammervindu udover Tagene og Byens Volde. Ja, hvor de Allesammen tegne! Bendz, Blunch, Rørbye, Købke, Konst. Hansen, Roed etc. etc. Det er de unge Naturalister, der ansee det for deres ufravigelige Pligt at portrætere hinanden og hverandres Støvleknegte, Staffelier, Brændekurve og Ledebukker, og som ikke kunne gaae forbi et Skilderhuus eller en Gadedør uden at tage dem med sig i deres Mapper. Det er naturligviis ypperligt for en hvilkensomhelst Kunstner at have et saa stort Materiale som muligt for Haanden, saa mange „Studier“, som Mappen kan rumme; men dette indsamlede Materiale forudsætter tillige en Brug, der staaer i Forhold til Mængden af det Indsamlede og til den

Anstrengelse, det har kostet. Man skulde da troe, at den nye Skoles Repræsentanter, omgivne af saa meget aandeligt Røre i deres Lands Literatur, i en Tid, der grændser nær op til og i Begyndelsen var identisk med Episoden for de store Verdensbegivenheder, vilde bruge det indsamlede Detailstof til Kompositioner, der vare inspirerede enten af denne indenlandske Vækkelse eller af disse fremmede Verdensbegivenheder. Men nei; vi finde i Billederne det Samme som i Studiemapperne, det er en Gade eller en Stue, eller en Spadseregang, hvor en eller flere Figurer staae og gjøre Ingenting; det er, naar vi rykke lidt længere frem i Tiden, en romersk Kirke, en romersk Gade, eller et romersk Osteri, hvor ligeledes Handlingen hos Figurerne mangler, og det er endelig, naar vi gaae endnu et Skridt videre, et dansk Bondehuus, en dansk Rugmark og en dansk Hestestald, hvor Handlingen ikke er bleven livligere. „Skolen" havde nemlig, i Overeensstemmelse med de Kræfter, den raadede over, holdt sig sit Program efterrettelig, og da Forudsætningen var given, at Danmark havde en tilstrækkelig lang Fremtid for sig, til at Kunsten langsomt og sikkert kunde udvikle sig, saa behøvede man jo slet ikke at skynde sig med at slippe ud af Forberedelsesklassen for at komme de store Syner og de store Ideer paa Livet. Kunsten herhjemme skulde hævde sig i Kraft af sin naturalistiske Karakteer; man var jo nu heldigviis kommen ud af det forrige Aarhundredes idealistiske Maleri; Kratzenstein-Stubs og Abildgaards blod- og marvløse Skyggebilleder vare manede bort; nu skulde man male, hvad der i Naturen forefandtes, og intet Andet, og hvis saa forresten en dansk Kunstner i en fjern Fremtid, støttet paa sine Forgængere og udrustet med al deres naturalistiske Dygtighed, vilde have Ideerne frem i Maleriet, saa værsaagod, det maatte han om! Det var et saare smukt Raisonnement, men smukkere og uegennyttigere vilde det have været, hvis der ikke tillige havde skjult sig en stor Sofisme bagved Beskedenheden. Saa ganske beskeden var man for det Første ikke. Der havde allerede yttret sig stærke Tegn paa en Tilbøielighed til at

afslutte sig fra al Indflydelse, saavel god som skadelig, der kunde hidføres fra Udlandets Kunstskoler. At man havde stærke Betænkeligheder ved at følge den „überschwängliche" og løse Retning i den tydske Malerskole (som jo forresten ikke var den eneste, udelukkende Retning i denne Skole), derom kunde der naturligviis fra en alvorlig Betragtningsmaade ikke være to Meninger. Men man skar alle fremmede Impulser fra den moderne Kunst i den øvrige Verden over een Kam, og som Lærer og Tugtemester tillod man kun Antiken og den italienske Renaissance at træde ind over Kunstakademiets hellige Dørtærskel. Man vilde være sig selv nok. Og da dette, at man vilde være sig selv nok, klang godt i Øret, vænnede man sig hurtigt til at troe, at man ogsaa kunde være sig selv nok, og nu fik Skolen et Navn og blev døbt: den nordiske. Den, der døbte Skolen, og den, der satte Sagen i System, og som igjen blev Systemets Talsmand og Forfægter, var, karakteristisk nok for Skolens intelligente Standpunkt, en Ikke-Kunstner, den senere Professor Hoyen, en aandfuld, begavet og belæst Mand, der imidlertid snarere var en interessant Fremstiller af kunsthistoriske Data end egenlig en kritisk Vurderer af Kunst. For denne Mands Øine syntes der at have svævet et tiltalende Billede af saadant Noget som: det 19de Aarhundredes Hollændere. Dette Stikord blev i det Mindste gængs blandt Skolens Medlemmer, og man glædede sig over at have faaet Begrebet Nordisk endnu yderligere bestemt ved Begrebet Ny-Hollænder. Der var maaskee nok dem, der kunde indsee, at Sammenligningen haltede, og man havde vel i det Hele taget en almindelig Følelse af, at de gamle Hollænderes djærve, drøie, kjærnesunde Humor, friske Naturlighed og maleriske Dygtighed ofte ligeoverfor den ængstelige, blege, ubehjælpsomme danske Kunst stak af som saftigt Oxekjød mod en tørret Hyde. Imidlertid, Sagen var nu engang ordnet paa det Fortræffeligste: i et lille Land med et Sprog, som ingen Udlænding kunde tale, var der grundet en Kunstskole af en bestemt Natur, med bestemt afstukne Grændser; Alt havde et vist hollandsk Snit; man

malede kun Motiver fra det, der laae nærmest for Haanden; kort sagt, der manglede kun nogle Genier, der kunde løfte Skolen udover den almindelige Trivialitet, og disse Genier bleve da ogsaa fundne, og hvad Mere var, de fandtes i Virkeligheden.

Man samledes om Malerne Lundbye og Marstrand og Arkitekten Bindesbøll.

At Skolen ikke ved denne Koncentrering blev mere hollandsk, det faldt naturligviis af sig selv. Der spredtes imidlertid herved et vist Skjær udover de andre smaa Naturer, og skjøndt disse vare for snevre, for begrændsede til at kunne modtage nogen virkelig, indgribende Paavirkning af det Store, saa havde man dog nu nogle virkelige „Størrelser" at vise hen til. Og man blev gladere og gladere for hver Dag og mere og mere tillidsfuld i den Fortrøstning, at den nordiske Skole nu kunde tage det op med hvilkensomhelst anden Nations Malerskole, og man oplevede paa vor Kunsts Gebeet den samme Selvforgudelse, som nu i vore Dage prædikes af den literære Apostel Rudolf Schmidt paa vort religiøse, filosofiske og politiske Omraade.

Man har ganske vist overdrevet de tre ovenanførte Kunstneres Egenskaber og Betydning for vor Kunst. Men Overdrivelsen skeete tendentiøst og partisk af de Smaafolk, der maatte have Anførerne paa en saa stor Piedestal som muligt for selv at kunne komme i Betragtning som Relief paa Fodstykket, og Partiets Overdrivelse kommer derfor ikke hine til Skade paa deres gode Navn og Rygte. Det var for Lundbyes Vedkommende maaskee nærmest Kunstneren, der var de Andre af Skolen saa overlegen. Det var hans brede, kjække, kraftige, saa uendelig lidet „danske" Maade at male paa, det var den Rigdom paa Følelse og Stemning i Smaat og Stort, Skitseret og Udført, der hævede ham saa høit over det meget Aandløse og udelukkende Flidsmæssige, som havde og endnu har Kours som god, gangbar Mønt. Hos Marstrand og Bindesbøll lyste derimod paa hvert Punkt

gjennem deres Dygtighed som Kunstner tillige deres øvrige aandelige Dygtighed frem. Det var frie, selvstændige Personligheder, med varme Hjerter og lyse Hoveder; de vare hver for sig lidt Mere end en Figurmaler og en Bygmester, hver for sig lagde de et aandeligt Gehalt i Farverne og Murstenene; Maleren digtede ved sit Staffeli, og Bygmesteren malede paa sin Tegnebuk, og Begge udbredte de efterhaanden iblandt den Kreds af Jevnaldrende, der havde dannet sig om dem, et vist aandfuldt Syn paa Kunsten, Fordringer til noget Mere end gode Modelfigurer og Begreber om Noget, som kunde kaldes et dansk Genre- eller et dansk Historiemaleri.

Under de store Rørelser, de store Udviklingskampe i vor Literatur havde vore Malere roligt og sindigt gaaet til og fra Skole; Nogle havde maaskee været i Italien, og Nogle vare komne tilbage igjen, men forresten førte de Fleste en halv vegeterende Tilværelse, og den Plads, Malerkunsten indtog i vort hele Kulturliv, og den Rolle, der var tildeelt den i vor hele aandelige Bevidsthed, var ringe, saare ringe. Med det nye, politiske Røre efter Kristian den 8des Død og den første slesvigske Krig forandrede Forholdet sig imidlertid pludseligt. Det er nu i Poesien, at man løier af; de nye Interesser opsluge de gamle, og det herskende politiske Parti, der kommer til Roret, og som kun kan bruge Literaturen tendentiøst, lyser den bildende Kunst i Kuld og Kjøn — for ogsaa at bruge den tendentiøst. Derved kommer der i vor Malerskole Liv og Røre. Digtekunsten med de store Forbilleder skrumper ind eller vandes ud, og da man snart i aandelig Forstand sultes ved Avisartiklerne, og da Folkets Fantasi og Begeistring, Attraaer og Følelser ikke kunne undvære en Form, saa banker man paa Kunstakademiets Port og spørger, om Kunsten vil være saa artig at gjøre sig til Formen for Folkets Attraa og Følelser. Jo, saa gjerne; hvad er det, man ønsker? Noget Nationalt, noget Nordisk! Gudbevares, Intet er lettere; i den Gade have vi været før. Og nu skærper man Censuren yderligere

overfor de „Yngre", og Bommen imod det Udenlandske lukkes endnu omhyggeligere end før.

Uagtet vort hele kunstneriske, som vort hele almindelige Skjønhedsbegreb væsenligt eller udelukkende er antikt, saa spilder man nu sine Kræfter i en Søgen efter en nordisk Type, et specifikt nordisk Skjønhedsideal. Det er Billedhuggeren Bissen og Maleren Konst. Hansen, der især experimentere med denne Opgave, og Begges Resultater tilfredsstille — Pressen. Lundbye er imidlertid, i en altfor tidlig Alder, falden ved det ulykkelige Vaadeskud i den første slesvigske Krig. Bindesbøll gaaer ikke længe efter derhen, hvor han maaskee samles med Parthenons og Pyramidernes Bygmestre, og Marstrand staaer snart ganske isoleret. Til Gjengjæld groer Landskabet under Skovgaards Ægide frodigt iveiret; man har i Begyndelsen nogle Betænkeligheder overfor dette Mylder, men — Tiden fordrer det, og Tiden kan ikke præstere Andet, og da Klassifikationen for alle disse Bøgetræer, som jo aldeles sikkert maa være nationale, meget snart bliver funden, saa, Herregud, saa kniber man Øiet til for de store Fordringer og trøster sig med, at disse Landskaber dog i det Mindste ere udmærket dygtigt „gjorte".

Saaledes nærmer man sig efterhaanden henimod „vore Dage". Figurmalernes Rækker fortyndes mere og mere; Küchler og Ernst Meyer ere forlængst gaaede i frivillig Landflygtighed; Bendz, Blunck, Kraft, Købke og Rørbye ere forlængst døde; blandt Veteranerne, der ere blevne tilbage, indtager endnu Marstrand Centrum; den ene Fløi holdes af „gamle" Sonne, der har Originalitet og Følelse, om end i en noget svag og mat Form., og paa den anden Fløi staaer Konstantin Hansen, en elskværdig Personlighed med digteriske Gaver, men som mere og mere løber sig fast i sin Søgen efter at fremstille de nordiske Gude- og Helteskikkelser i en forunderlig rødmusset, kropstærk Form.

Naturligviis har denne saa stærkt begrændsede og saa strengt afsluttede Skole gjennem Tidernes Løb ikke undgaaet sin Opposition, og det syntes endogsaa, som om der engang

var bragt et System tilveie i Oppositionen. Men det blev nok egenlig kun ved, at man gav „Partierne" Navne. Man talte om de „Blonde" og de „Brune"; men medens man meget godt vidste, hvem man meente med de „Blonde", var man usikker saavel med Hensyn til, hvem de „Brune" var, som ogsaa til, hvad de egenlig vilde. Hos de Blonde vare de store Navne, men ogsaa den største Dygtighed, og imod deres Motto: „Sandhed og Naturstudium" kunde man ikke finde et tilstrækkelig forskjelligartet Program, der kunde vinde Popularitet. Det, man egenlig skulde have bebreidet de saakaldte Blonde eller „Hoyenianerne", var vel nærmest det Samme, som man kunde bebreide det herskende politiske Parti, der støttede Hoyenianerne. „Dygtigheden" kunde man ikke frakjende dem, og det hjalp kun lidet, at man rundt omkring i Krogene paaviste Mangel paa Genialitet og Frihed i deres Kunst, naar man selv manglede den tilstrækkelige Genialitet til at kunne slaae dem af Marken paa Udstillingerne. Det var det tilstrækkelige Mod, der manglede, til offenligt og med aabent Visir at fortælle „Skolen", at dens Folk vare Partimænd, og at den indenfor sine Mure husede Principer, der vare den fri Kunst uværdige. Oppositionens Medlemmer vare ligesaa smaalige og maaskee endnu smaaligere end Modpartiets, og Striden førtes til Slutningen paa Urtekræmmerviis ved, at man holdt skarpt Udkig (nefandum dicere!) efter „Skolens" Kjøbere og Kunder. Oppositionen mistede derved sin Ret efter den æsthetiske Moral til at bebreide sine Modstandere Noget paa det Ideelles Omraade; her kunde nu maaskee Skylden søges hos vore smaa og smaalige Forhold i det Hele taget; men den mistede endnu Mere ved aldrig høit og lydeligt at afgive sine Besværinger, og her kunde Skylden kun søges i den omtalte Mangel paa Mod og paa Følelse af eget personligt Værd. „Den, der tier og taaler, han døer", siger et spansk Ordsprog, og de taug Allesammen, Simonsen, Schleisner, Monies, Kiærschou osv., osv., og den af Oppositionen, der maaskee saavel ifølge sine kunstneriske, som ved sine personlige Egenskaber nærmest burde have været Forkæmperen

for en fra „Skolen" afvigende Retning, Billedhuggeren Jerichau, den excentriske og barokke, men høit begavede Natur, han taug ogsaa. Derfor hviler der over alle disse Navne, og flere til, en Halvskygge, hvortil Oprindelsen hovedsagelig maa søges hos dem selv, af den ovenfor anførte Grund.

Det fyldigere og friskere Liv i Kunsten, som en virkelig, alvorligt meent, og en bestemt og tydelig udtalt Opposition kunde have frembragt herhjemme, den Ideernes Brydning, det Dystløb mellem forskjelligartede Naturer og forskjelligartede Begavelser, den Kamp maaskee mellem Realisme og Idealisme, som blev udfægtet andre Steder, Alt dette blev til Intet, fordi der ingen Opposition var, eller fordi den, som fandtes, indskrænkede sig til nogle Smaaskumlerier i Krogene. Det var da ogsaa ganske karakteristisk, at dengang Professor Høyen var død, og da med ham den ivrigste Forsvarer for „Skolen" var falden bort, da indskrænkede man sig til at slaae Knips i Lommen og raabe Viktoria indenfor fire Vægge, og medens man fra alle Sider lyttede opmærksomt efter for at høre, „om det nu ikke skulde komme", saa fornam man i det Høieste nogen Mumlen paa en Kafé, en Debat bag nogle Toddyglas, og de, der allerede havde taget Stormhuen ned af Knagen for at være med, naar det kneb, de hængte den mismodig op igjen i Overbeviisning om, at „det sletikke vilde komme".

Det kom heller ikke udenfra, gjennem en Opposition, der havde konstitueret sig som saadan. Reaktionen mod det Gamle og de Gamle var gradeviis og umærkeligt udgaaet fra Skolen selv. Det var en Reaktion af „de Yngre" mod „de Ældre", eller snarere af noget Nyt mod noget Gammelt; men det var ikke noget stort Nyt, ligesaalidt som det havde været noget stort Gammelt; det var ikke nogle Genier, der vilde en anden Vei; man angreb derfor ikke; det var ikke nogen Frontforandring, men kun nogle halve Vendinger paa den gamle Exerceerplads; og det er Karakteren og Berettigelsen

af disse Svingninger, vi her ville gjøre til Gjenstand for et Par orienterende Bemærkninger.

Hvad der særligt karakteriserer de „Ældre" i vor danske Malerskole, er tillige det, som karakteriserer vor danske Kunst i Almindelighed. Det er Formsandsen, der er saa eiendommelig for den hele Skole. Det er den, der har affødt Thorvaldsen og hans store Elever, men det er tillige den, der, fordi den er saa eensidig tilstede, vanskeliggjør det for vore Eckersbergske Malere at blive — Malere. Tegne kunde jo næsten alle vore ældre saakaldte Figurmalere, men saasnart de havde faaet Kontourerne sat hen paa Lærredet, og disse vare tilbørligt og med den meest minutiøse Omhyggelighed. afvinklede, afrundede, affilede og afpudsede, saa arbeidede de med Farverne indenfor disse Streger, ligesom Billedhuggeren arbeider med Leret ovenpaa sine Jerntraade. De „modellere" i Virkeligheden snarere end de male, og som et Folkefærd af Billedhuggere, Skelettegnere og Anatomer ere de yderst glade over at have opfundet dette Begreb: „modelleret" i deres Billeder. Grændserne for det Plastiske og det Maleriske synes de imidlertid ikke at kjende; i ethvert Tilfælde holde de ikke disse to Ting ud fra hinanden. I deres Begjærlighed efter at faae „Formen" frem paa ethvert Punkt, synes de næsten at beklage, at de ikke kunne fortsætte en Figur paa Lærredets Bagside. De vilde gjerne behandle et Maleri som et Basrelief, og Figurerne i For=, Mellem= og Baggrund forfølge de derfor lige ubarmhjertigt med deres Modelleerpind. I det Nærmeste som i det Fjerneste skal deres Studium efter Modellen, Knokkel= og Anatomimanden vise sig, og derved blive deres Malerier en Samling af Modelfigurer, der aldrig have Rum til at manøvrere mellem hverandre, men som altid løbe paa hverandre og trænge hverandre ud imod Forgrunden. Formsandsen savner bestandig sit Komplement: Farvesandsen. Det er de graagule Okkerfarver, der ere hentede fra Studiet af Freskomalerierne; det er de tunge, døde Jordfarver, der altid vanskeliggjøre det luftige Rum i Billederne! derfor maa Malerne ogsaa alle være de stive

Perspektivikere, de ere. De konstruere deres Figurer ind i Planet efter mathematiske Love og Beregninger; saa have de dog Samvittigheden fri og behøve ikke at ærgre sig over, at Figurerne ikke ville gaae tilbage „i Tonen". Der er et Halvlys, noget underligt Graat og Trist ved disse Billeder. Det er Folk, kan man mærke, der ikke selv have megen Varme i Blodet, Folk, der have arbeidet saameget i Skolestuerne, i Atelieret og paa de romerske Gallerier, at de til Slutningen have glemt, hvorledes en Dagdriver fra Gammelstrand seer ud, naar han staaer og skrutter sig i Solskinnet. Og naar det saa endda kun var Figurmalerne, der saae Solen gjennem et blaat Glas! Men det frodigt fremspirende Landskab under Skovgaard har i sin første Begyndelse arvet en betydelig Deel af Figurmalernes „Eiendommeligheder". Skovgaard kjender sine Bøgetræer indtil de mindste Detailler. Han har skeleteret og anatomeret dem, og han har botanisk undersøgt sine Forgrundsplanter, Stængel for Stængel og Blad for Blad, førend han malede dem. Han har seet paa Naturen baade med en Forstmands og en Botanikers Øie; han veed, at der er godt Ved i hans Stammer og en rig Flora i hans Moser; men „Duften", der skulde fjerne Stammerne fra hverandre, Farvedisen, der skulde lægge sig henover Mosen og lade Tilskuerens Fantasi virke, Landskabets Romantik savner han, og naar man gaaer omkring mellem disse graahvide Stammer med det evige, junigrønne Løv, da kommer man let til at fryse, og løfter man sit Øie mod den blaakolde Luft, da ønsker man sig altid en En-tout-cas, thi de store, regntunge Klodeskyer indestaae ikke for Noget.

Det er let begribeligt, at Marstrand mellem saadanne Omgivelser næsten maatte blive en Halvgud. Han havde jo Alt, hvad de Andre manglede, Farve, Komposition, Humor, Varme, Liv og Friskhed. Intet Under da, at „Skolen", hans Jevnaldrende, sloge en saa fast Kreds om ham og nærede sig af de Smuler, der faldt fra den Riges Bord. Intet Under heller, om disse hans Jevnaldrende, „de Ældre",

maatte føle, at de med Marstrand stode eller faldt, at der var noget Nyere, noget Yngre, der maaskee netop var fremkaldt ved selve Marstrands Genialitet, og som vilde og skulde frem, naar Tegnet var givet ved, at den gamle Mester nedlagde Penslen. Man havde bag en Titel og en dermed følgende akademisk Autoritet forskandset sig mod dette Nyere og Yngre, man havde allerede længe kjendt dets Tilværelse, men ikke ret villet anerkjende dets Berettigelse, og skjøndt de aarlige Udstillinger i de sidste to Decennier havde frembragt Ting af „de Yngre", som man dog ikke aldeles kunde nægte sin Opmærksomhed, var og blev dog „Kunsten" fortrinsviis den Kunst, man selv havde lært i sin Skoletid. — Det, der altsaa nu vilde frem, var det Maleriske, Farven, Lyset, Solen. De, der vilde have det frem, vare Mange, og skjøndt de Alle gaae ind under det samlede Begreb: de Yngre, er her dog høist forskjellige Aldre og høist forskjellig Modenhed repræsenteret. Man kunde gjerne dele disse Yngre i Grupper, saaledes at man begyndte med den, der i Principet laae det Gamle nærmest, men fra denne første Gruppe maatte man da strax foretage en lille Udsondring, der skulde bestaae i at sætte f. Ex. Vermehren og Dalsgaard ud for sig i en lille Afstand fra de Øvrige. Begge disse Kunstnere ere nemlig Specialister i allerhøieste Grad, om ikke i allerhøieste Forstand. Vermehren er den danske Meissonier, men rigtignok med Eftertrykket stærkt hvilende paa „dansk"; han klynger sig saa tæt op mod de Ældre og virker saa nøie i Overeensstemmelse med dem, og idet han lader Naturen passere Revue under sin Loupe, griber han Alt uden at vrage, portræterer hvert Fnug, hvert Støvgran, og faaer derved ganske vist ofte en Heelhed af Sol og Stemning frem, men paa samme Tid en Heelhed, sammensat af en saa uendelig Mængde Smaadele og naaet ad en saadan Omvei, at man snarere føler sig trykket af Forbauselse over Fliden og Arbeidet end løftet og lettet ved det sande Kunstværks Særkjende: den tilsyneladende Lethed, hvormed det er frembragt. — Dalsgaard er, om man her tør drage den altid noget ufuld-

komne Parallel med Literaturen, vor Malerskoles Bredahl. Fjernt fra Hovedstaden, paa Sorøs klassiske Grund, former han under en autodidaktisk Udvikling sine „dramatiske Scener". Han er altid „mærkværdig" i sin Form, tung, ubehjælpsom, stundom ukorrekt; men der er altid Storhed i hans Personer, der er altid „Noget" i hans Figurer, selv der, hvor de maaskee aflokke Publikum et Smiil, og idet han ligesom den kyhlamske Keiserskjald helst opsøger Sorgen og Menneskenaturens stærkere Sindsbevægelser, føler man stedse bag hans Billeder et Hjerte, der banker for de stærke som for de Svage, for dem, der handle, som for dem, der lide i Livets store, vidtforgrenede Kamp.

Noget fjernet fra disse to Undtagelser maatte da de Øvrige af Gruppen, Landskabsmalerne af den Skovgaardske Retning, komme til at staae. Naar man, uden at træde Andre for nær, nævnede La Cour og Zacho, vilde Karakteren af Retningen formodenlig være antydet. Det er Skovgaard, men det er hans Dygtighed, hans grundige Studium forenet med et finere Blik, hos den Første for hvad der besjæler de store Flader, Skymasserne, Bjergsiderne, de øde Strækninger; hos den Sidste for hvad der tiltaler ved det Milde, det Varme: blinkende Aaløb, solbeskinnede Skovpartier, frie, luftige Bakkestrøg, hvor Lyset vexlende kommer og gaaer. En Figurmaler, Dorph, vilde ogsaa nærmest høre hjemme her; snarest, naar han er ude i det Frie, som hos Fiskerne ved Stranden, mindst maaskee, naar han er orthodox og maler Altertavler.

Rump og Kyhn maatte staae aldeles for sig selv. Det er maaskee de Største, i ethvert Tilfælde de Originaleste blandt Landskabsmalernes store legio. De have hver sin eiendommelige Maade at tale til Folk paa, og bestandig fortælle de den gamle Historie om en Skov med nogle „Dyr" eller en Eng med nogle Køer paa en ny og frisk Maade. De savne (Gudskelov!) det routineerte Haandelag, der altid dreier Penslen paa den vante Viis; de muddre og tumle med „Behandlingen" i en høist elskværdig Ugeneerthed; de anvende Farver, opfinde „Toner", som ingen Anden kjender noget

til; bestandig holde de Udkig med Naturen for at aflure den hidtil uopdagede Sider, og skulde der i det Hele taget ved Nogen af vor danske Malerskole være Tale om en Sammenstilling med de gamle Hollændere, da maatte det være ved disse to Mænd, der saa umiddelbart, saa fri for noget System gaae lige til Naturen og lære af den.

Man kunde sætte Sømalerne for sig, fordi de i det Hele taget i den danske Kunst indtage en særskilt Plads. Men man vilde komme noget i Forlegenhed ved et Forsøg paa at faae dem Alle under een Hat. Tog man her, ligesom ovenfor er gjort, Hovedmændene i Afdelingen, da vilde man f. Ex. finde, at Sørensen udelukkende tilhører sig selv og sit Geni, Neumann derimod noget Andet udenfor sig selv, en vis Retning, som maaskee er den, der afviger meest fra den ældre, fra „Skolens", en Retning, der foruden den begavede Sømaler indbefatter Figur-, Dyr- og Landskabsmalere, og hvortil netop vore meest „populære" yngre Kunstnere høre.

Det er hovedsagelig Folk, der ligesom en Deel af vore yngre, mere fremtrædende Skribenter have „Stilen" til deres absolute Raadighed. Man kan overfor dem ikke længer anvende Begrebet „Formen", thi dette forudsætter noget meget mere Fiint, noget meget mere aandigt Gjennemtænkt og Tilegnet, og herpaa skorter det netop ofte hos disse „Stilister". Det er Folk, der ere vidt forskjellige fra Malerne af den forrige Generation; de forstaae neppe disse, og navnlig forstaae de ikke den Naivitet, der ved sin oprindelige Elskværdighed forsonede med det Kjedsommelige i de valgte Emner. Det er Folk, der ligesom vore bedre Feuilletonister have et virtuosmæssigt Foredrag, der gjør, at Arbeidet let og behageligt glider over i Publikums Opfattelse og derved tillige sikkrer sig Publikums Yndest.

Det er talentfulde Kunstnere og især i høieste Grad arbeidsomme Kunstnere. Men det synes, som om deres Arbeidsiver var Noget, Tidens Fordringer mere end Kunstens Fordringer førte med sig, og som om de snarere arbeidede

omkap med Publikums mere og mere stigende Iver for Kjøb af Kunstsager, end egenlig fordi de absolut følte sig Kunstens Sag hengiven som den inspirerende, løftende Magt i Hverdagslivet.

Et vist dekorativt Sving gjør sig gjældende over den hele Retning, og naar man seer nøie til, opdager man bagved det smukke Arrangement: — Routinen. Man seer en Pensel, der sidder let i Haanden, og som vendes og dreies uden lang Betænkning. Man aner et bestemt System af Anlæg, Undermaling, Skrabning, Dækning, Gjennemmaling, Lazur, kort sagt et System af den hele tekniske Fremgangsmaade liggende bagved Billederne. Systemet letter Arbeidet overordenligt; man behøver ikke at tænke længe frem og tilbage; man har sit Talent, sine Studier og saa Haandelaget, og disse tre Dele tilsammen frembringe i kort Tid mange og store Malerier, og ovenikjøbet Malerier, som falde i Publikums Smag. Virkningerne af denne vel systematiske Malemaade udeblive imidlertid ikke. Fra Aar til Aar vedblive Billederne at have omtrent det samme Udseende. Man gjør jo aldrig Dumheder, man stiler aldrig høiere, end man kan naae, og derved faae Resultaterne efterhaanden en egen udpiint Karakteer; man reproducerer sig selv, og man løber Fare for at tilsætte sin Begavelse i Reproduktionsarbeidet.

Det er som sagt blandt vore yngre Kunstnere nogle af de meest Begavede, der tilhøre denne Retning. De have allerede tidlig havt Øie for, at deres Lærere og Mestere hjemme ikke kunne bringe dem saa vidt, som de ønskede, og da de ikke som Malerne af den Skovgaardske Skole fra Begyndelsen af sluttede sig nøie om en enkelt Kunstnerindividualitet, hvem de saae op til, saa faldt det meget naturligt, at da de kom i Berøring med Udlandets Kunst, rettede de deres Opmærksomhed mod denne og søgte da særligt henimod den franske Skole, men uheldigviis kun mod Methoden, det ydre Apparat ved samme. Paa en enkelt Undtagelse nær have disse vore yngre, „populære“ Malere

hjembragt Skallen og ikke Kjærnen fra den moderne Kunsts Sæde: Paris. Den franske „Teknik" har viist sig paa vore Udstillinger, og Publikum har applauderet den baade i Figurmalerier, Dyrmalerier, Landskaber og Søstykker. Men bag den glimrende, franske Teknik, bag dens „Behandling" af Farverne, dens „Gjengivelse af Stofferne" etc., etc., ligge de franske Ideer, de fine Motiver, dristige Emner, storslaaede Sujetter, den moderne Kunsts Triumfer, og det vilde dog vistnok være en utidig Glæde, om man lykønskede sig til at have faaet et nyt, og endda kun nogenlunde tro afkopieret Apparat, naar det gamle Stof i alt dets Snæverhed endnu foreligger.

Tager man nu Totalindtrykket af den hele yngre, danske Malerskole, da vil man finde en gjennemgaaende Dygtighed og Begavelse i at gjengive Naturen, som den foreligger, og, i Modsætning til de Ældre af samme Skole, i at gjengive den med en smuk og varm Følelse for de forskjellige Stemninger, hvori Solen og Lyset spille Hovedrollen. De store Syner, den digteriske Begavelse, det Subjektive hos Kunstneren vil man saagodtsom forgjæves søge. Det er Landskabet, der karakteriserer Skolen; tre Fjerdedele af Kunstnerne føre en kontemplativ, rolig Tilværelse i Skoven, paa Marken eller paa Søen. De træde aldrig selv op i deres Billeder, fortælle aldrig Noget om deres eget Liv, deres Anskuelser af Begivenheder nær eller fjernt, og naar Folk udenfor Standen beklage den gjennemgaaende Mangel paa Dannelse hos vore Kunstnere, saa kunne disse forsaavidt med en vis Ret svare: den vedkommer os ikke; vi afbilde Skoven og Marken og Søen og Skyerne; ville I lægge „Noget" deri, saa værsaagod!

En Skole, der, som denne, hovedsagelig bestaaer af Landskabsmalere, kan imidlertid i Længden ikke hævde sig. Den kan rimeligviis nok endnu i lang Tid afsætte sine Billeder, men Vexelvirkningen mellem Salg og Kjøb af alle disse Træer og Marker, Køer og Faar, Bølger og Skibe maa være saa stor, den være vil: naar ikke det menneskelige Liv, Historiens eller Øieblikkets store Bevægelser, finder et

kraftigt og fyldigt Udtryk gjennem vor bildende Kunst, da nærme vi os her som i vor Literatur det aandelige Interregnum, under hvilket Talentet gaaer i Brødets Sold og hytler sig igjennem ved „hvad der er nemmest“.

Man har mange Undskyldninger paa rede Haand, naar Talen blandt Kunstnere falder hen i Retning af den svage Side: Figurmaleriet. Men i Kunsten, naar det endelig skal være Kunst, gjælder dog vist neppe nogen Undskyldning.

Man kan ikke skyde sig ind under „vore smaa Forhold“, thi da kommer netop vor gamle Maalestok, Hollænderne, og præsenterer os Generalstaternes Mandtalslister. Man kan ikke forsvare sig med Tidens Mangel paa Interesse for Kunst, thi hvor megen eller hvor liden „virkelig“ Interesse, der end nuomstunder findes for Kunsten i Danmark, saa udviser dog figura, at Kjøbet af Kunstnernes Arbeider er anderledes nu, end da Karstens betlede sig frem for at naae Rom.

Man kunde maaskee henvise til den Mangel paa virkelig store og begavede Figurmalere blandt Fleertallet af den danske Malerskoles Autoriteter, som gjør, at Exemplet ovenfra udebliver. Men i saa Tilfælde vilde da Svaret blive, at der er En blandt de Yngre, der har søgt ud til det Fremmede, og som under Paavirkning af dette har brudt igjennem med noget Mere end den blotte Methode, og hans Exempel kunde jo de Andre følge.

Den sidste Maaneds Begivenheder bliver da en Lære og kunde blive et Vendepunkt for den danske Malerkunst. Det er ikke mange Uger siden, at Budskabet om den sørgelige Skjæbne, der havde ramt Etatsraad Marstrand, opfyldte Alle med inderlig Beklagelse over det Tab, som Kunsten her hjemme havde lidt. Penslen var falden ud af den skælvende Haand, der forhen saa djærvt og kraftigt havde tumlet Lærredets største som mindste Flader, den rige Humor, det lyse, spillende Lune, som havde skabt saa megen ægte Poesi, var formørket, og selv om en uforudseet heldig Vending i Mesterens tunge Sygdom maaskee vilde bevare Aandens Gnist fra fuldstændig at udslukkes, var det dog at forudsee, at Marstrands

Virksomhed som Kunstner vilde være afsluttet, og desværre afsluttet, uden at nogen af hans Jevnaldrende formaaede at indtage den ledige Plads som vort Figurmaleris største, maaskee eneste virkelig fremragende Repræsentant. — Samtidig hermed traf det sig, at en af Marstrands tidligere Elever udstillede et større Billede offenligt; og dette Billede, der baade havde „Størrelsen" og dernæst ogsaa meget Dygtigt og Fortræffeligt for sig, knyttede paany den Opmærksomhed til sig, som syntes at være bleven noget kølnet i det Tidsrum, der var forløbet siden Kunstnerens Begavelse for første Gang i store Træk fremstillede sig for Publikum i Akademiets Figursal.

Det var Maleren Bloch, der, efterat være udgaaet fra Akademiet som Elev under Marstrand, var reist til Udlandet og var traadt i Forbindelse med dets Kunst. Han havde ikke kalkeret Rafael i Vatikanet og stirret sig træt i Gallerierne, men han havde paa en og samme Tid opsøgt Naturen og den moderne Kunst. Hvad Naturen og de store franske Malere havde føiet til hans oprindelige Talent, det fik hans Landsmænd at see i en Række af store Billeder. At Billederne hidtil have gjort en betydelig Opsigt herhjemme ikke mindst ved deres „Størrelse", og at den begavede Maler maaskee i Sammenligning med hans første Lærer endnu maa siges at have et Stykke Vei foran sig, det er Noget, der kan siges, — ligesom saa Meget kan siges. Bloch er imidlertid den, der har viist Veien udover vore Grændser og ikke blot hen til, men ind imod Kjærnen af den franske Kunst. Han er maaskee den, der kan blive Marstrands Efterfølger; han er absolut den, der kan være Exempel for „de Yngre".

Holger Drachmann.

Ved Solnedgang.

Nu daler Solen, den gyldne Fugl,
Paa bløde Vinger mod Redens Gjemme,
Og Alting stirrer, og hver en Stemme
Er krøben barnesky ind i Skjul.

Et kort Sekund, saa er Flugten endt.
— Da gnistrer op det med røde Flammer,
Og navnløs Rædsel hver Læbe lammer:
I Reden Fuglen sig selv har brændt.

Saa slukkes Baalet, og Alt faaer Røst:
Smaa Bølger hulke mod Strandens Stene,
Og Træet knuger de nøgne Grene
Med angstfuld Gysen mod Jordens Bryst.

Det Faste glider, det Skarpe døer,
Hver Form forsvinder i sagte Klage,
Og næste Nu er af Alt tilbage
Kun Mulmets sorte Medusaslør.

Henr. Holst.

Aukassin og Nikolette.

En gammel Roman*).

Hvo vil gode Sangvers høre,
Som en gammel Fange synger
Om to smaa og smukke Børn,
Aukassin og Nikolette,
Deres Modgang og Ulykker?
Om hvorlunde mangt et Løfte
Han har gjort og Nød har døiet
For sin Elsktes klare Øine.
Sødt er Digtet, smukt at høre,
Snildt og kløgtigt sammenføiet.
Ei der findes Mand saa sløvet,
Saa af Sorg og Sygdom prøvet,
At han jo ved det at høre
Vorder helbredt og fornøiet —
Saa sødt er Kvædet.

Her tales, siges og fortælles:

Grev Bougars af Valence førte med Grev Garin af Beaucaire en saa svar og blodig Krig, at han ofte viste sig nær Byens Porte med over 100 Riddere og 10,000 Soldater tilhest og tilfods, som skændte og brændte i Landet og dræbte Folk for Fode. Grev Garin af Beaucaire var gammel og svag, hans gode Tid var forbi, og han havde ingen Arving, hverken Datter eller Søn, med Undtagelse af en ung Svend, der var, som jeg nu skal sige Eder.

*) Roman kaldes som bekjendt enhver Digtning i det romanske Sprog.

Han hed Aukassin; han var høi af Vært og vidunderlig velbygget af Legem, Been og Arme. Han havde blonde, fiint krøllede Haar, blaa og muntre Øine, et venligt og smukt Ansigt, og hvad hans øvrige Egenskaber angaaer, saa viid, at der var Intet paa dem at sige, uden at de alle vare gode og ikke en eneste slet. Alene det er at mærke, at han var saa betagen af Kjærlighed, som beseirer alt Andet, at han skyede alle Riddersysler og aldrig vilde føre Vaaben, drage i Krig eller øve sin Kraft, som han burde, for at forsvare sit Land.

„Kjære Søn", sagde hans Fader, „i Guds Navn, tag dog dine Vaaben, bestig din Hest, forsvar din By og sæt Mod i Mændene. Naar de see Dig i deres Spidse, ville de faae ny Kraft og Mandshjerte til at forsvare deres Liv og Eiendom, dit Land og mit Land".

„Hvad siger I der, min Fader?" svarer Aukassin. „Gid Gud aldrig opfylde mig nogen Bøn, hvis jeg befatter mig med Ridderfærd, og hvis jeg stiger tilhest for at drage i Krig og vexle Hug med Riddere eller andre Stridsmænd, med Mindre I skænker mig Nikolette, min søde Veninde, som jeg elsker saa høit".

„Søn", svarer Grev Garin, „dette kan ikke skee; tænk ikke paa denne Nikolette; det er en Slavinde, født i fremmed Land. Vicegreven af denne By kjøbte hende som ganske lille af Saracenerne og førte hende herhid. Han har opfostret, døbt og staaet Fadder til hende, og en af Dagene giver han hende til Mand en brav Svend, som kan ernære hende redelig. Saadan Slavinde sømmer sig ei for Dig; hvis Du vil tage Kone, saa skal jeg skaffe Dig en Konge- eller Grevedatter. Der findes i Frankrig ei saa mægtig Herre, at Du jo kan erholde hans Datter, hvis hun anstaaer Dig".

„Ak, Fader", svarer Aukassin, „der findes paa den hele Jord ingen Hæder og Rang, som jo passer for Nikolette, min søde Veninde. Blev hun selv Keiserinde af Konstantinopel eller Tydskland, Dronning af Frankrig eller England, det vilde endda være Lidt for hende, saa oprigtig, elskværdig og from hun er og begavet med alle gode Egenskaber".

Her synges:

Aukassin gik fra Beaucaire
Bort fra Borgen herlig bygget.
Ingen Magt hos ham beseirer
Nikolettes Dyd og Ynde.
Saa hans Fader og hans Moders
Trusler her til Intet nytte:
„Slemme Søn, hvad vil Du gjøre?"
— „Nikolette er smuk og lystig".
— „Slave fra Karthago er hun,
Som de af en Maurer kjøbte.
Nei, hvis Du vil Hustru tage,
Maa blandt ædel Slægt Du søge!"
— „Moder, ei den Ting kan ændres,
Nikolett' er blid og yndig,
Hendes Aasyns Lys og Legems
Skjønhed al min Sjæl henrykker,
Og med Ret og Skjel tilhører
Mig hendes Elskov".

Da Greven af Beaucaire indsaae, at han ikke kunde helbrede sin Søn for hans Kjærlighed til Nikolette, saa kaldte han Byens Vicegreve, som var hans Vasal, og talte til ham saalunde: „Sire, Vicegreve, befri mig endelig for Eders Guddatter, Nikolette, og forbandet være det Land, hvorfra hun blev bragt herhid! For hendes Skyld er min Søn, Aukassin, fortabt og vil hverken øve Ridderdaad eller opfylde nogen anden Pligt. Men det skal I vide, at hvis hun falder i mine Hænder, saa lader jeg hende brænde paa et stort Baal, og ilde kunde det gaae Eder selv".

„Sire", svarede Vicegreven, „naar Aukassin besøger og taler med Nikolette, saa gjør han, hvad der høilig mishager mig selv. Jeg har kjøbt hende for mine egne Penge, døbt og opdraget hende, jeg har staaet Fadder til hende og ønskede at give hende til Mand en eller anden ung Knøs, som ernærede hende redelig; men siden det saa er Eders Villie og Behag, saa vil jeg sende den stakkels Tøs til et Sted, hvor Aukassin aldrig mere skal faae hende at see".

Derpaa skiltes Greven og Vicegreven ad. Det var en mægtig Herre, den Vicegreve; han havde et prægtigt Palads

med Udsigt over en Have. Der lod han Nikolette indespærre, i et hvælvet Kammer i den øverste Etage, med en gammel Kvinde til eneste Selskab, og lod dem give Brød, Kjød, Viin og hvad Andet, de kunde have behov, hvorpaa han lod Døren saaledes lukke, at Ingen paa nogen Maade kunde gaae ind eller ud ad den, og det eneste Dagslys, der naaede til de tvende Kvinder, kom fra et lille Vindu ud til Haven.

Nu synges:

Nikoll' er nu spærret inde
Under Slottets hvælvte Tinde,
I et Kammer bygt med Snille,
Prægtigt malt med Farven fiin.
Der igjennem Vindvets Gitter
Skuer nu den arme Pige
Lundens Roser, som udspringe,
Hører de smaa Fugle skrige
Dybt hun sukker tidt og siger:
„Ak, jeg stakkels fangne Kvinde,
Hvorfor er jeg spærret inde?
Aukassin, min Ven og Sire,
Jeg er Eders tro Veninde,
Veed, at I mig hader ikke:
Dog for Eders Skyld jeg sidder
I en Hvælving spærret inde,
Hvor saa trist et Liv jeg lider.
Ved din Søn, Jomfru Marie!
Længe jeg ei her skal bie,
Kan jeg kun flygte".

Her tales og fortælles:

Nikolette var nu, som I alt have hørt, kastet i Fængsel, og Rygtet gik i det hele Land, at det var ude med hende. Nogle sagde, at hun var flygtet ud af Landet, Andre paastode, at Grev Garin havde ladet hende tage af Dage. Og hvis Nogen hørte slig Tale med Fryd og Gammen, saa var det ikke Aukassin. Han begav sig til Byens Vicegreve og sagde: „Sire Vicegreve, hvad har I gjort af Nikolette, min Hjertensveninde, som jeg elskede høiest af alle Ting i Verden? Skulde I have frarøvet og bortført mig hende?

Men hvis det volder min Død, saa viid, at I vil komme til at bøde derfor, og det vil I have vel forskyldt, hvis det er Eder, som med Eders tvende Hænder har taget mig hende af Dage og berøvet mig, hvad jeg elsker høiest af Alt i Verden".

„Skjønne Sire Aukassin", svarede Vicegreven, „tal ikke saaledes. Nikolette er en Fange, som jeg har kjøbt for god Mønt af Sarecenerne og ført hid fra fremmed Land. Jeg har opfostret og døbt hende, jeg er hendes Gudfader, og det var min Hensigt en af Dagene at give hende en Mand, som kunde ernære hende redelig. Men I, Herre, hvad vil I gjøre med saadant et stakkels Barn? Tag I en Greve- eller Kongedatter og slaa Nikolette af Hovedet. Lidet vilde I dog vinde ved at lyde jert Lune og beholde hende en Stund som jer Frille. Eders Sjæl vilde dette føre til Helvede, og I vilde aldrig faae Indgang i Paradiset".

„Hvad bryder jeg mig om Paradiset?" svarede Aukassin. „Jeg skjøtter lidet om at komme der, naar jeg blot maa besidde Nikolette, min søde Veninde, som jeg elsker saa høit. Hvad for Slags Folk træffer man desuden i Paradis? Det skal jeg sige Eder, hvis I ikke veed det. Der komme disse gamle Præster og disse gamle Krøblinger, som Dag og Nat ligge og spytte foran Altere og Kapeller i de gamle Hvælvinger. Der komme ogsaa disse gamle pjaltede Munke, som gaae barbenede eller med flikkede Sandaler og hovne Been, og som døe af Hunger, Tørst og anden Plage. Der har I de Folk, som komme i Paradis, og sligt Selskab skjøtter jeg ikke om. Men i Helvede gad jeg nok være, thi der komme de gode Klerke og stolte Riddere, som falde i Kamp og mægtig Krigsfærd, de tappre Vaabensvende og Mænd af god Slægt. Og hvor disse Godtfolk komme, der har jeg nok Lyst at være. Der komme ogsaa de skjønne, elskværdige Damer, som foruden deres Mænd have to eller tre Venner. Der kommer Guld og der kommer Sølv og alle Sorter

kostbart Foerværk, baade Fiskeblaat*) og Graafeld**). Der komme Harpespillerne, Sangerne og Verdens Fyrster, og i det Selskab vil jeg ogsaa være, naar jeg blot er sammen med Nikolette, min høitelskede Veninde".

Saa talte Aukassin. — „Eders Tale er unyttig", svarede Vicegreven. „Aldrig vil I meer faae Nikolette at see; thi hvis I talte med hende, og jer Fader fik det at vide, vare vi visse paa Baalet, baade hun og jeg, og I selv, skjønne Herre, kunde have Aarsag til at tage Jer vel i Agt". — „Saa staa Gud mig bi!" siger Aukassin og forlader Vicegreven høist bedrøvet.

Her synges:

Aukassin bort monne gaae
Moed i Hu og uden Haab.
Ingen er der, som ham trøste
Kan og give ham et Raad.
Mod Paladset han sig vender,
Stiger ad dets Trappe op;
I et Kammer ind han træder,
Og der brister han i Graad!
Og hans store Sorg aftvinger
Ham saa bittre Klageraab:
„Nikolette, skjøn af Mine
Naar Du kommer, naar Du gaaer,
Skjøn i Skæmt og sød af Tale,
Skjøn i Latter, Leg og Graad,
Sød at kysse og omarme,
Uden Feil fra Top til Taa, —
For din Skyld saa svart jeg lider,
Vist min Død det volde maa,
Søde Veninde!"

Her tales og fortælles:

Medens Aukassin var i sit Kammer og sørgede over Nikolette, hans Kjæreste, spildte Grev Bougars af Valence ikke Tiden, men drev med Iver paa Krigen. Han havde samlet sine Hestfolk og Fodfolk og kom ansættende med dem

---

*) Le vair.

**) Maaskee burde man her skrive „Hermelin og Graafeld".

for at storme Borgen i Beaucaire. Da han nærmer sig, lyde Allarmskrig i Byen; Riddere og Svende væbne sig og løbe til Portene og Murene for at forsvare dem; Borgerne strømme til Brystværnet paa Voldene, hvorfra de slynge Pile og spidse Pæle ned mod de Stormende. Midt under det stærkeste Stormløb begiver Grev Garin sig ind i det Kammer, hvor Aukassin græd og jamrede sig for Nikolette, hans søde Veninde, som han elskede saa høit.

„Ak, Søn", siger Faderen, „hvor Du er elendig og værd at beklage; seer Du ikke, at man løber Storm paa din Borg, den bedste og stærkeste af alle, den, som Du ikke kan miste uden at fortabe din Arvelod? — Tag dine Vaaben, kjære Søn, stig tilhest og drag ud i Træfningen for at forsvare dit Land og staae dine Mænd bi. Selv om Du hverken svinger Landse eller Sværd, naar de blot see Dig i deres Midte, ville de bedre forsvare deres Liv og Eiendom, dit Land og mit Land. Stor og stærk, som Du er, er det, som jeg siger, Dig en let Sag at udføre, og det er din Pligt".

„Fader", svarer Aukassin, „hvad siger I der? Gid Gud aldrig opfylde mig nogen Bøn, hvis jeg befatter mig med Ridderfærd, stiger tilhest og drager i Træfning og vexler Hug med Riddere og andre Stridsmænd, med Mindre I skænker mig Nikolette, min søde Veninde, som jeg elsker saa høit".

„Søn", svarer Greven, „dette kan ei skee; hellere vilde jeg miste mit Grevskab og Alt, hvad jeg eier, end give Dig Nikolette til Hustru".

Derpaa vender han sig og gaaer, men da Aukassin seer ham gaae bort, kalder han ham tilbage. „Fader", siger han, „kom hid igjen, jeg vil gjøre Eder et skjønt Forslag".

„Hvad foreslaaer Du, min smukke Søn?"

„Det", siger Aukassin, „at jeg vil tage Vaaben og drage i Træfningen paa den Betingelse, at hvis Gud lader mig vende sund og karsk tilbage, skal I tillade mig at see Nikolette, min søde Veninde, blot saa længe, at jeg kan sige hende to eller tre Ord og kysse hende en eneste Gang".

„Det lover jeg", siger Faderen; han giver ham sit Ord, og Aukassin er ude af sig selv af Glæde.

Her synges:

Aukassin paa Kysset tænker,
Som ham ved hans Hjemkomst venter,
Hundred tusind Mark fiint Guld
Vilde voldt ham mindre Glæde.
Han Staalrustningen forlanger,
Som man holdt beredt alt længe,
Pandserskjorte sig ifører,
Om sit Hoved Hjelmen spænder.
Sværd med gyldent Hefte gjorder
Han og stiger paa Stridshesten;
Skjold han griber, griber Landse,
Seer til sine Fødder, for sig
I Stigbøilen ret at fæste.
Stolt og skjøn som et Vidunder,
Paa sin Elskede han tænker,
Giver saa sin Ganger Sporen,
Og mod Porten brat han sprænger,
Midt ud i Slaget.

Her tales og fortælles:

Aukassin kom, som I have hørt, i fuld Rustning ridende til Slaget. O, hvor han tog sig godt ud med Skjoldet paa Arm, Hjelmen paa Hovedet og Sværdheftets Fryndser ved venstre Side! Stor, smuk, stærk og velskabt var Ungersvenden, og paa en stolt og rapfodet Ganger sad han; lige igjennem Porten foer han og var i et Øieblik ude paa Sletten. Men hvad troer I, han tænkte paa, da han var vel derude? Paa at fange Oxer, Køer eller Geder, eller paa at hugge løs paa Riddersmænd? Nei ingenlunde; han huskede ikke meer paa Slaget, men han tænkte paa Nikolette, hans søde Veninde, og han tænkte paa hende saa længe, at han glemte derover alt Andet og gav sin Hest Tøilen. Hesten, som føler Sporen, styrter sig ind i Træfningen, midt imellem Fjenderne, og disse kaste sig fra alle Sider over Aukassin, tage ham fangen, berøve ham Landse og Skjold, og medens de føre ham bort som Fange, raadslaae de allerede indbyrdes om, hvad Slags Død de ville lade ham lide.

Da han hører saadan Tale, kommer Aukassin til sig selv: „Ak, min Gud“, siger han ved sig selv, „det er mine Dødsfjender, som føre mig bort og ville hugge Hovedet af mig, og naar de have hugget Hovedet af mig, vil jeg ikke mere kunne tale med Nikolette, min søde Veninde, som jeg elsker saa høit! Men jeg har endnu mit gode Sværd, jeg sidder paa en god Hest, og saasandt som jeg ønsker Guds Kjærlighed, skal jeg endnu redde mig af denne Fare“.

Stor og stærk var Ungersvenden, og hans Ganger fuld af Kraft. Han drager sit Sværd og giver sig til at slaae om sig til Høire og Venstre, hugger løs paa Hjelme og Næseskinner, Arme og Skuldre, saa at Alt trindt om ham styrter ned for Fode, som omkring en Vildbasse, der i en Skov anfaldes af en Flok Hunde. Han dræber ti Riddere, saarer syv andre, adsplitter Mængden og kommer i Galop tilbage, bestandig med draget Sværd.

Grev Bougars af Valence, som alt havde hørt sige, at man havde gjort hans Fjende, Aukassin, til Fange, og beredte sig paa at hænge ham, kom ilende til fra sin Side. Da Aukassin faaer Øie paa ham, giver han ham et saadant Sværdslag paa Hjelmen, at han styrter ganske fortumlet til Jorden; derpaa lægger han Haand paa ham, fører ham bort ved Næseremmen af hans Hjelm og overleverer ham som Fange til sin Fader.

„Fader“, siger han, „der har I Eders Fjende, som har paaført Eder saamegen Krig og Ulykke! Og hermed er da denne Krig tilende, som alt har varet i tyve Aar, og som endnu ingen Mand kunde faae Ende paa“.

„Min smukke Søn“, svarer Faderen, „tidligere skulde Du have gjort Riddergjerning og ladet Daarskaber fare“.

„Og I, Fader, „svarer Aukassin, „hør nu op med Eders Prædiken og hold mig Eders Ord“.

„Ih, hvad for et Ord, min Søn?“

„Hvorledes, Fader! har I saa hurtig glemt det? da har jeg, saasandt jeg lever, ingenlunde glemt det, og altfor meget ligger det mig paa Hjerte, til at jeg ikke skulde mindes

det. Lovede I mig ikke, dengang jeg væbnede mig for at gaae i Træfningen, at hvis Gud lod mig komme sund og karsk tilbage, vilde I tilstede mig at see min søde Veninde, Nikolette, blot saa længe, at jeg kunde sige hende to eller tre Ord og kysse hende en eneste Gang?"

„Vel er det sandt", siger Greven, „jeg har givet dette Ord, men gid Gud aldrig staae mig bi, hvis jeg holder det. Din Nikolette, hende lod jeg brænde, hvis jeg havde hende, og Du selv skulde tage Dig vel iagt".

„Er det saa Eders Mening? Er dette Eders sidste Ord?" spørger Aukassin.

„Saasandt hjælpe mig Gud", svarer Faderen.

„I Sandhed", siger Aukassin, „det er bedrøveligt at høre en Mand i Eders Alder lyve!" Han vender sig da mod Greven af Valence: „Greve af Valence", siger han, „jeg har gjort Eder til Fange, har jeg ikke?"

„Jo, jo, tilvisse", svarer Greven.

„Nu, saa giv mig da Eders Haand", siger Aukassin.

„Der har I den, ædle Sire", svarer Greven, idet han lægger sin Haand i hans.

„Og nu", siger Aukassin, „skal I give mig Eders Ord paa ikke at lade hengaae en Dag af Eders Liv uden at gjøre min Fader al den Skam og Tort, I gjøre ham kan, paa hans Person og hans Eiendom".

„For Guds Skyld, ædle Sire", siger Greven, „driv ikke Spot med mig; lad mig betale Løsepenge og forlang saa Meget, som I vil, Guld, Sølv, Strids- og Paradeheste, Hermelin og Graafeld; I vil aldrig kunne begjære saa Meget, som jeg jo vil give Eder".

„Endnu engang", vedblev Aukassin, „erkjender I Eder for min Krigsfange?"

„Ja, ædle Sire, det gjør jeg atter og atter".

„Nu vel da! saa giv mig det Ord, jeg æsker af Eder, eller jeg lader med dette mit Sværd jert Hoved springe fra Skuldrene".

„I Guds Navn da", svarer Greven, „jeg vil give Eder mit Ord paa Alt, hvad Eder behager".

Saa gav han ham det. Derpaa lader Aukassin ham stige tilhest, han selv gjør ligesaa og ledsager sin Fange, indtil han har bragt ham i Sikkerhed.

Nu synges:

Da nu var klart for Grev Garin,
At hans kjære Søn, Aukassin,
Ingenlunde vil give Slip
Paa Pigen med det klare Blik,
Dybt i en Kjælders sorte Mulm
Mellem kolde Fliser han spærrer ham ind.
Da han her sig fængslet saae,
Bitterligt jamrede Aukassin:
„O, Nikolette, Lilieblomst,
Elskede med det lyse Blik,
Mere sød end Rankens Frugt,
End Bægeret fyldt med Krydderviin.
Fra det Limosinske Land
Kom hid engang en Pilegrim;
I Sygdoms Vaande var han stedt,
Halvdød laae han paa Sengens Liin.
Da opløfted Du med en Haand,
Just som forbi hans Seng Du gik,
En Flig af din Hermelins-Kaabe skjøn
Og af din Særk saa skjær og hvid,
Saa at den Syge midt i sin Kval
Saae af dit skjønne Been et Glimt.
Strax da fra sit Leie opstod
Karsk og helbredt den Pilegrim.
Søde Veninde, min Lilieblomst,
Skjøn, naar Du kommer og gaaer med Smiil,
Skjøn, naar Du taler, og skjøn, naar Du leer,
Sød, naar Du kysser, venlig og mild,
Stedse omgivet af Vellugt sød:
For din Skyld er jeg spærret ind
Her i en Kjælders sorte Mulm,
Her snart i et Dødningeliin
Svøbe de skal min blege Kind —
For din Skyld, Veninde."

Her siges, tales og fortælles:

Aukassin blev da kastet i Fængsel, som I have hørt, og Nikolette var fremdeles indesluttet i Kammeret. Det var

ved Sommertid, i Mai Maaned, medens Dagene ere varme, lange og lyse, Nætterne stille og rolige.

En Nat, som Nikolette laae i sin Seng, saae hun Maanen skinne klart ind ad det lille Vindu og hørte Nattergalene synge i Haven, og da tænkte hun paa Aukassin, hendes Ven, som hun elskede saa høit. Hun kom ogsaa til at tænke paa Grev Garin af Beaucaire, der hadede hende saa dødelig, og som var istand til hvert Øieblik at lade hende brænde eller drukne for at skaffe sig af med hende. Hun bemærkede, at den gamle Kone, der holdt hende med Selskab, var falden isøvn; hun stod da op, iførte sig en meget skjøn Silkekaabe, som hun havde, tog sine Sengelagen og andre Stykker Linned, som hun knyttede det ene til det andet som et Toug, saa langt, som hun kunde. Hun bandt det fast om Vinduespillen, og idet hun holdt sig fast derved med begge Hænder, lod hun sig ganske sagtelig glide ned i Haven, hvorpaa hun tog den nærmeste Vei til Byen.

Hun havde blonde og fiint krøllede Haar, blaa og venlige Øine, Læber af en skjønnere Rødme end Kirsebær og Roser om Sommeren, og faste smaa Bryster, der løftede hendes Livstykke i Veiret, som om det havde været to Valdnødder i deres grønne Skal; og om Livet var hun saa smækker, at I havde kunnet spænde om hende med Eders to Hænder. De smaa hvide Tusindfryd, hun i sin Gang nedtraadte, eller som berørte hendes Vrist, vare aldeles sorte ved Siden af hendes Fødder og Been, saa hvid var den Pigelil.

Hun fandt til Havens Udgang, aabnede og gik igjennem Gaderne i Beaucaire, idet hun holdt sig i Skyggesiden for at undgaae Maanens Lys, der straalede saa klart paa Himlen, og gik og gik saa længe, til hun befandt sig ved det Taarn, hvor hendes Ven sad fangen. Taarnet havde hist og her slaaet Revner, hun trykkede sig op mod en af Pillerne, trak sin Kaabe tæt sammen, og idet hun lagde Hovedet til en Revne i Taarnet, som gammelt var, hørte hun i det Indre Aukassin græde og jamre sig i stor Vaande, fordi han var skilt fra

den søde Veninde, han elskede saa høit. Og efter at hun i nogen Tid havde lyttet, gav hun sig til at tale.

Her synges:

Pigen med det klare Aasyn
Nu mod Pillen lænet staaer,
Aukassin hun hører græde,
Sørge for sin hulde Maar.
Nu hun siger ham sit Raad:
„Aukassin, saa gjæv og bold,
Intet baader Sorg og Klage,
Intet baader Suk og Graad.
Aldrig dog I mig skal eie,
Eders Faders, Eders Frænders
Had i Veien vil os staae.
Over Havet jeg for Eder
Vil til fjerne Lande gaae".
Medens hun saalunde talte,
Hun afskar sit skjønne Haar
Og til Aukassin det kasted
I den dunkle Fængselsvraa.
Han det samled med stor Ære,
Trykked tusind Kys derpaa
Og det ved sit Bryst saa skjulte,
Mens paany han brast i Graad
For sin Veninde.

Her tales og fortælles:

Da Aukassin hørte Nikolette sige, at hun vilde drage langt bort til fremmed Land, blev han over al Maade bedrøvet.

„Søde, smukke Veninde", sagde han, „det gjør I ikke, thi det vilde volde min Død. Den første Mand, der fik Eder at see og tog Eder til Fange, vilde nøde Eder til at dele hans Leie, og tro ikke, at jeg, hvis Saadant hændte, vilde tøve med at søge en Kniv for at give mig Banesaar og gjøre Ende paa mit Liv. Nei, visselig! jeg skulde ikke tøve længe; og skulde jeg søge nok saa fjernt en Træstub eller en graa Steen, saa haardt vilde jeg løbe mit Hoved derimod, at Øine og Hjerne langt bort skulde springe. Thi hvilken værre Død kunde vel times mig end at erfare, at I var lagt i anden Mands Seng end i min".

„Aukassin", svarede Nikolette, „ingenlunde indrømmer jeg, at I elsker mig saa høit, som I siger; men min Kjærlighed er større end Eders".

„Ak", sagde da Aukassin, „søde, hulde Veninde, dette er en Ting, som aldrig er mulig, at Du elsker mig saa høit, som jeg Dig. Kvinde kan aldrig elske Mand saa høit, som Mand kan elske Kvinde. Kvindens Kjærlighed er i hendes Øie, i Spidsen af hendes Brystvorte og i hendes store Taa; men Mandens Kjærlighed er rodfæstet i hans Hjerte og kan ikke udvristes deraf".

Medens Aukassin og Nikolette samtalede paa denne Maade, saae man hele Gaden, saa lang den var, fylde sig med Nattevagts-Soldater med dragne Sværd under deres Kapper. Grev Garin havde givet dem Befaling, hvis de kunde gribe Nikolette, at tage hende af Dage. Men Skildvagten i Taarnet saae dem komme og hørte dem tale om Nikolette som Folk, der havde Ordre at dræbe hende: „Gud", tænkte han, „hvilken Skade, hvilken Jammerskade, hvis de toge Livet af saa yndig Pigelil! Det vil være stor og god Barmhjertighed af mig, hvis jeg kunde advare hende og give hende et Vink; thi hvis de sloge hende ihjel, vil Aukassin, min Herre, tage sin Død derover, og dette vilde være endnu større Jammerskade".

Her synges:

Skildvagten modig var og brav,
Ærlig og gjæv, af god Forstand,
Han begyndte at synge da
Ret en sød og en venlig Sang:
„Hulde Ungmø foruden Falsk,
Velskabt og venlig som Blomst paa Mark,
Med blonde krøllede Lokker smaa
Og smilende Øine, blaa som et Hav.
Saa vist jeg mærker paa din Maneer,
At Du taler med din Hjertenskjær,
Som for din Skyld er Døden nær.
Det siger jeg Dig, og Du, giv Agt,
Vogt Dig for dem, som nu drage paa Vagt,
Som nærme sig med dragne Sværd,

Og som Dig let kunde finde her.
De nærme sig med saa ond en Plan,
For grumt at dræbe dig paa Stand,
Hvis ei Du Dig vogter".

Her tales, siges og fortælles:

„Ak", siger Nikolette, „gid din Faders og Moders Sjæle maa nyde den himmelske Fred og Salighed, fordi Du saa ædelt og saa artigt har advaret mig! Saasandt Gud hjælpe mig, jeg skal vel see at tage mig i Agt".

Derpaa svøber hun sig tæt i sin Kaabe og trykker sig i Skyggen tæt ind mod Taarnets Piller, indtil Speidertroppen var dragen forbi; da tog hun Afsked med Aukassin og gav sig paa Vei gjennem Byens Gader.

Hun vandrede om saa godt og længe, at hun kom til Byens Muur, i hvilken hun fandt Gjennembrud og Aabninger siden det sidste Stormløb. Hun saae ned i Graven og blev meget bange, da hun saae, hvor dyb den var, men hun gjorde Korsets Tegn for sit Ansigt og lod sig sagtelig glide ned i Graven og gav sig til at klattre op ad den modsatte Side, saa godt hun kunde, ei uden stor Møie og ei uden Saar og Rift paa hendes smukke Fødder og hvide Hænder, som aldrig havde lært at klattre eller at holde sig fast ved skarpe Flintestene og den haarde Jord. Dog mærkede hun Intet til Smerten, saa angst var hun.

Hun naaede da den anden Rand af Graven og befandt sig paa aaben Mark. Men et Par Bueskud derfra begyndte en Skov, som i det Mindste var sexten Mile lang og ligesaa bred, og hvor det vrimlede af Slanger og vilde Dyr, Løver og Vildsviin. Nikolette havde først Angst for at blive opslugt, hvis hun vovede sig ind i Skoven; men da hun betænkte, at hvis man fandt hende der, hvor hun var, vilde man slæbe hende tilbage til Byen og brænde hende, anbefalede hun sig til Gud og gik ind i Skoven, dog ikke for langt frem, af Frygt for de vilde Dyr og for Slangerne.

Hun krøb i Skjul i en tæt Busk; Søvnen overvældede hende, og hun sov lige til næste Dags Morgengry, da

Hyrder og Kvægdrivere kom ud fra Byen. De lode deres Hjorder græsse i Skoven langs med Bækken, og selv satte de sig ned ved en meget skjøn Kilde, som befandt sig ved Indgangen til Skoven. Der udbredte de en Kappe, paa hvilken de lagde deres Brød, og de begyndte at spise. Medens de spise og støie under Spøg og Latter, og medens Fuglene synge, vaagner Nikolette og gaaer henimod Hyrderne.

„Gud hjælpe Jer, brave Folk!“ siger hun.

„Gud velsigne Eder“, svarer En af dem, som bedre end de Øvrige var skaaren for Tungebaandet og forstod at føre Ordet.

„Vakkre Knøs“, vedbliver Nikolette, „kjender Du Aukassin, Grev Garin af Beaucaires Søn?“

„Ja, ja, vel kjende vi ham“, svarer den lille Hyrde.

„Nu vel da, vakkre Knøs, hvis Du kjender ham, og saafremt Gud hjælper Dig, gaa og siig ham, at han skal tage paa Jagt herud i Skoven, og at han her vil finde saadant Dyr, at han ikke vilde give et af dets Lemmer for hundred Mark Guld, ja ikke for femhundrede, ja ikke for nogen Ting, som er til paa Jorden“.

De unge Hyrder og Hyrdedrenge gave sig nu til at betragte Nikolette, og bleve alle slagne af Forbauselse, da de saae, hvor smuk hun var.

„Fordømt være den, som bringer sligt Budskab“, sagde den, som bedre end de Andre forstod at tale og føre Ordet. „Det er en stor Usandhed, at der her skulde befinde sig et saa kosteligt Dyr, som I siger. Der er i hele denne Skov ikke Hjort, ikke Løve eller Vildsviin, af hvem et Lem er mere værd end to, høist tre Skillinger. Ilde gaae det den, som fæster Lid til Eder og udfører Eders Budskab. Vi forstaae ret vel, hvo I er; I er en Fee, og vi skjøtte ikke om Samkvem med Eder; gaa derfor Eders Vei“.

„Jo, min vakkre Ven“, vedbliver Nikolette, „visselig vil I udføre mit Budskab, og vist er det, at i det Dyr, jeg mener, findes det eneste Lægemiddel, hvorved Aukassin kan helbredes for sin Sygdom. Gaa altsaa og siig ham dette, og tag disse fem Sølvpenge, som jeg har i min Pung.

Men siig fremdeles til Aukassin, at hvis han ikke gaaer paa Jagt og finder det Dyr, jeg mener, inden tre Dage ere omme, saa vil han aldrig forvinde det Onde, hvoraf han lider".

„Paa min Tro!" svarer Hyrdedrengen, „de fem Sølvmønter ville vi tage og forrette dit Budskab til Aukassin, hvis han kommer herhid, men vi ville ikke gaae til Byen for at opsøge ham".

„I Guds Navn da!" sagde hun, tog Afsked med Hyrderne og gik bort.

Her synges:

Pigen med det klare Aasyn
Gik fra Hyrderne nu bort.
Ligefrem for sig hun gik —
I den store, dunkle Skov
Fulgte hun en gammel Sti;
Til et Sted tilsidst hun kom,
Hvor syv Veie paa en Gang
Førte ud i Landet om.
Der hun fik det Indfald, at
Hun sin Ven vil prøve, om
Han og elsker hende, som
Han det siger. — Lilier samler
Hun og mangen Rosenstok,
Og med Lyngkvist, Løv og Grene
Bygger hun en Hytte op, —
Aldrig en saa skjøn man saae.
Og desuden Ed hun svoer
Ved den Gud, som straffer Løgn,
At hvis Aukassin nu kom
Her forbi og standsed ei
Her ved hendes Helligdom,
Hun hans Elskov glemme vil,
Aldrig meer ham skjænke som
Fordum sit Venskab.

Her siges, tales og fortælles:

Nikolette byggede en Løvhytte, som I have hørt; hun gjorde den saa smuk og hyggelig og beklædte den omhyggelig indvendig og udvendig med Blade og Blomster; derpaa søgte hun sig et Skjul nær ved Løvhytten i en tæt Busk for at afvente, hvorlunde Aukassin vilde betee sig.

Imidlertid havde Rygtet udbredt sig i hele Landet, at Nikolette var forsvunden. Nogle sagde, at hun var undveget til fremmed Land, Andre, at Grev Garin havde ladet hende ombringe. Hvis Nogen var glad derved, saa var det ikke Aukassin, uagtet hans Fader lod ham udtage af Fængslet og gav en Fest for at forlyste ham. Og skjøn var Festen, det maa man sande; der manglede ikke een af Landets Riddere saalidt som af dets Damer og Jomfruer. Men Aukassin, som Intet saae af det, han elskede, havde ingen Drift til at more sig; han tog ikke Deel i Festen, og medens den var paa sit Høieste, stod han sørgmodig og nedslagen, lænet til en Pille i Salen.

En Ridder, som en Stund havde betragtet ham, kom hen imod ham og tiltalte ham.

„Aukassin", sagde han, „af det samme Onde, som I lider af, har ogsaa jeg været syg, og jeg kunde give Eder et godt Raad, hvis I kun vilde troe mig".

„Megen Tak, Herre", siger Aukassin, „til et godt Raad har jeg stor Trang".

„Gaa", siger Ridderen, „stig tilhest og drag paa Eventyr langt ud i Skoven; der vil I see de smaa Urter og Blomster; I vil høre Smaafuglene synge, og hvo veed? maaskee ogsaa en anden Røst, som endnu mere vil forlyste Eders Hjerte".

„Stor Tak, Herre", svarer Aukassin, „jeg skal gjøre, hvad I siger".

Derpaa gaaer han ud af Salen, ned ad Trappen og ind i Stalden, hvor hans Hest stod, lader lægge Bidsel og Sadel paa den, stiger op og rider hen imod Skoven og standser ikke, før han tre Timer efter Middag ankommer ved Hyrdernes Kilde. Disse havde en Kappe udbredt paa Græsset, spiste deres Brød og holdt stor Fryd og Lystighed.

Her synges:

Samled' er de Hyrder smaa,
Esmerè og Martinet,
Fruelin og Gohannet,
Rubikon og Aubriet;

En da siger: med Naade og Held
Gud kom Aukassin til Hjælp!
Ham, den smukke, bolde Svend —
Samt den Skjønne med smækkert Liv,
Uden Lyde fra Top til Taa,
Med Aasyn klart, med Øine blaa,
Med sødt Smiil, blonde Lokker smaa —
Hun, som os gav Sølvmønter smaa,
Saa vi kan kjøbe os Kager smaa,
Og Knive i deres Skeder smaa,
Og Tudehorn og Fløiter smaa,
Hyrdestave og Piber smaa,
— Gud hende bevare!

Her tales, siges og fortælles:

Da Aukassin fik Øie paa de smaa Hyrder, tænkte han strax paa Nikolette, hans søde Veninde, hvem han elskede saa høit, og saa faldt det ham ind, at hun mulig kunde være kommen der forbi. Han gav da sin Hest af Sporerne og red hen til Hyrderne.

„Hjælp Gud, I vakkre Svende!" siger han.

„Og Gud velsigne Eder, ædle Herre!" svarede den af dem, som bedst var skaaren for Tungebaandet.

„Unge Ven", vedblev Aukassin, „syng dog igjen den Sang, I sang for lidt siden".

„Ikke for Alt i Verden gjør vi det", svarer Hyrden, „og Skam faae den, der synger for Eder, skjønne Herre".

„Unge Ven, kanskee I kjender mig ikke?"

„Jo vel gjør vi det, vi kjende Eder meget godt, I er Aukassin, vor unge Junker. Men vi ere Grevens Folk, og ikke Eders".

„Siger Intet, min unge Ven, syng kun alligevel, jeg beder Eder".

„Ja, hvis jeg faaer Lyst dertil, ædle Herre; thi hvorfor skulde jeg synge for Eder, naar det ikke behager mig? eftersom der i det hele Land ikke findes saa mægtig en Mand (med Undtagelse af Grev Garin selv), som, hvis han traf mine Oxer, mine Køer eller Faar paa sin Eng eller i sit Korn, skulde understaae sig at drive dem bort derfra, uden

at udsætte sig for at faae et Par Øine slaaede ud. Hvi skulde jeg da synge for Eder, naar det ikke behager mig?"

„Saa sandt Gud hjælpe Eder, unge Ven, syng blot, og tag af min Pung disse ti Sølvpenge".

„De ti Sølvpenge tage vi, ædle Herre, men synge gjør jeg alligevel ikke, eftersom jeg har svoret, ei at gjøre det; men det, vi før sang, vil jeg gjerne fortælle Eder, hvis I har Lyst".

„Nu saa fortæl det da", siger Aukassin, „thi Noget er altid bedre end slet Intet".

Og derpaa fortæller Hyrden: „Herre", siger han, „vi vare her paa Stedet imorges mellem første og tredie Time*) og spiste vort Brød her ved Kilden, just som vi nu gjøre det igjen. Da kom en ung Mø her forbi, den skjønneste Skabning i Verden, saa skjøn, at hun oplyste hele Skoven, og vi troede, det maatte være en Fee. Hun gav os saa Meget, at vi lovede hende, at hvis I kom her forbi, skulde vi raade Eder at gaae paa Jagt i denne Skov, hvor der findes et vist Dyr af saadan Beskaffenhed, at hvis I faaer det fat, vil I ikke afstaae et eneste af dets Lemmer, ikke for 500 Mark Sølv, ja ei for nogen Skat i Verden; thi dette Dyr er et Lægemiddel, som kan helbrede Eder for det Onde, I lider af; men I maa endelig hitte Dyret inden tre Dage, ellers vil I aldrig mere faae det at see. Og nu kan I jage det, Herre, hvis I lyster, og lade det være, hvis I ei har Lyst; jeg har nu opfyldt det Løfte, jeg gav Jomfruen".

„Vakkre Svend", siger Aukassin, „nok har Du sagt mig, og Gud hjælpe mig nu at finde Sporet".

Her synges:

Aukassin har hørt de Ord
Om Nikolette, væne Maar.
Ind i Hjertet de ham foer,
Strax han Hyrderne forlod,
Og ind i den mørke Skov
Rider han i fuld Galop,

---

*) Klokken sex og ni.

Siger for sig selv de Ord:
Nikolette, væne Maar,
For Dig jeg til Skoven drog,
Ei for at jage Vildsviin og Hjort,
Men kun for at søge dit Spor.
For dit skjønne Legem, dit Øie blaa,
Dit søde Smiil, dine søde Ord
Tæres mit Hjerte hen af Sorg,
Men ved Guds Hjælp, vor Fader god,
Jeg end finde skal dit Spor,
Søde Veninde!

Her tales, siges og fortælles:

Aukassin foer ind i Skoven for at søge Nikolette, og hans Hest fløi afsted med ham i stærk Fart. Tro ikke, at de hvasse Kviste og Torne gik af Veien for ham, nei langtfra; de søndersled saalunde hans Klæder, at det bedste Stykke neppe lod sig holde sammen, og Blodet sprang ham af Hoved, Arme og Been paa fyrretyve eller tredive Steder, efterladende i Græsset en Stribe, ved hvis Hjælp man kunde følge Ungersvendens Spor. Men hans Tanker syslede saa stærkt med Nikolette, hans søde Veninde, at han hverken mærkede Hindring eller Smerte. Saaledes red han den hele udslagne Dag i Skoven uden at opdage Spor af hende; og da Aftenen faldt paa, begyndte han at græde, fordi han ei havde fundet hende.

Han vedblev imidlertid at ride hen ad en gammel græsbevoxet Vei, da han med Et saae en Svend komme sig imøde, der var saadan, som I nu skal høre: han var vidunderlig høi og stærkbygget, men ogsaa vidunderlig hæslig og styg; han havde et bredt Ansigt, sortere end røget Kjød, og mere end en Haand bredt var Rummet imellem hans to Øine. Han havde store tykke Kinder, en stor flad Næse og brede Næseboer og tykke Læber, rødere end ristet Kjød, store og stygge og gule Tænder; paa Been og Fødder havde han Skinner og Sko af Oxehud og snørede heelt op over Knæet med grovt Seilgarn; hans Kappe var laadden paa begge Sider, og han støttede sig paa en svær Kølle.

Aukassin blev betagen af Skræk ved dette Syn. „Hjælp Gud, smukke Broder", siger han.

„Gud velsigne Jer", svarer den Anden.

„Saa sandt Gud hjælpe Dig, hvad foretager Du i denne Skov?" vedbliver Riddersvenden.

„Og hvad angaaer det Eder?" svarer den Anden.

„Ikke det Mindste", siger Aukassin, „men hvis jeg spørger, saa er det i en god Hensigt".

„Men, hvorfor græder I?" spørger den Anden, „og hvad kan have bragt Eder i saa stor Sorg? Forsandt, hvis jeg var saa rig Mand, som I er, saa skulde Intet i Verden faae mig til at græde".

„Hvorledes, kjender I mig da?" siger Aukassin.

„Ja, jeg veed godt", svarer den Anden, „at I er Aukassin, vor Greves Søn, og hvis I siger mig, hvorfor I græder, saa skal jeg sige Eder, hvad jeg bestiller her".

„Det skal jeg gjerne", svarer da Aukassin; „jeg kom i denne Morgenstund hid for at jage i denne Skov, og jeg havde en hvid Myndehund, den skjønneste i hele Verden, og den er bleven borte for mig; see, derfor græder jeg".

„Skam være det kleinmodige Hjerte, som græder for en stinkende Hund!" siger Manden, „og fordømt være den, som priser Eder, eftersom der i dette Land ikke findes saa mægtig Mand, at han jo med Glæde er rede til at skjænke Eders Fader ti eller femten eller tyve Hunde, hvis han dem begjærer? Nei, da har jeg mere Grund til at græde og være moed i Hu".

„Ei, hvorfor det, Broder?" siger Aukassin.

„Herre, det skal jeg sige Eder; jeg var fæstet hos en rig Bonde til at kjøre hans Ploug med fire Oxer. Men for tre Dage siden havde jeg det store Uheld at miste den røde, den bedste af mine Oxer. Den søger jeg nu efter overalt; i hele tre Dage har jeg hverken smagt Vaadt eller Tørt, og jeg tør ikke komme til Byen, for der vil man sætte mig i Fængsel, da jeg ikke er Mand for at betale den bortkomne Oxe; thi Alt, hvad jeg besidder i denne Verden,

det seer I her paa min Krop. Jeg havde en stakkels gammel Moder, hvis hele Arv og Eie bestod i en daarlig Madratse, og den har de trukket hende bort under Ryggen, saa at hun i dette Øieblik ligger paa det bare Straa. Og for hendes Skyld er jeg endnu mere ulykkelig end for min egen; men jeg siger som saa, hvad man ei har, det kan man faae. Hvis jeg idag har mistet Alt, kan jeg en anden Gang have bedre Lykke, jeg betaler min Oxe, naar jeg faaer Raad dertil; ikke seer I mig græde for det; men I, I hyler og jamrer for et Aadsel af en Hund. Skam faae den, der herefter taler til Eders Priis".

„Forvist, jeg finder, at Du taler som en viis Mand, min kjære Broder, og velsignet være Du derfor; men hvad kunde vel din Oxe være værd?"

„Tyve Sous, min Herre, kræver man for den; jeg er ikke istand til at slaae en Hvid af".

„Nu vel da, kom hid og tag de tyve Sous, jeg har her i min Pung", siger Aukassin, „og betal dermed din Røde".

„Tak, mange Tak, min brave Herre", siger Oxedriveren, „og Gud give Eder at finde det, I søger efter".

Derpaa gaaer han bort, og Aukassin vedbliver at ride fremad Veien over det tætte Græs; Natten er rolig og skjøn, og saa længe rider han, til han kommer til den Løvhytte, som Nikolette har opført. Den var saare kløgtigt og snildt indrettet, foruden og inden beklædt med Grønsvær, Blade og Blomster og saa skjøn, som Noget tænkes kunde. Da Aukassin opdagede den ved det klare Lys af Fuldmaanen, som trængte ind gjennem Løvet, holdt han med Et stille. „I Guder", siger han, „forvist har Nikolette, min søde Veninde, været her, og kun hendes skjønne Hænder have opført denne Løvhytte. Af Kjærlighed til hende og til Ære for hendes Minde vil jeg stige af og udhvile her i Nat".

Og medens han talte og tænkte saalunde, trak han Foden af Stigbøilen, som for at stige ned; men han tænkte saa ivrig paa Nikolette, hans søde Veninde, at han faldt fra hele Hestens Høide (og den var særdeles høi) ned paa en

Steen og faldt saa haardt, at han forvred sin Skulder, hvilket forvoldte ham svare Smerter. Alligevel reiste han sig, saa godt han kunde, bandt sin Hest ved en Tornebusk og slæbte sig krybende hen til Løvhytten. Da han var vel derinde, kunde han gjennem en Aabning i Løvværket see Himlens Stjerner; han saae en, som glimrede klarere end de andre, og han talte saalunde:

Her synges:

Skjønne Stjerne, jeg Dig seer,
Du, som følger Maanens Fjed,
Vist Nikolettes Skjul Du veed,
Min blonde Mø, som venlig leer.
Gud vist hende beholde vil
For hendes Skjønhed.
O, gid jeg, for hende at see,
Kunde opstige til Himmelen,
Selv med Frygt for at styrte ned,
Være hos Dig høit oppe der,
O, hvor skulde jeg kysse Dig! —
Og om end Kongesøn var jeg,
Snart da skulde tilhøre mig
Min hulde Veninde.

Her tales og fortælles:

Da Nikolette, som befandt sig ganske nær ved, hørte, hvad Aukassin sang, traadte hun ind i Løvhytten til ham, kastede sine Arme om hans Hals, kyssede og omfavnede ham: „Skjønne, elskede Ven, velkommen hid skal I være", sagde hun.

„Og I ikke mindre, søde, elskede Veninde", svarer han.

Og derpaa vexle de mangfoldige Kys og omfavne hinanden.

„Ak, søde Veninde", vedblev Aukassin, „for lidt siden saarede jeg mig slemt paa Skulderen, men jeg føler nu hverken Svaghed eller Smerte mere, siden jeg har fundet Eder".

Hun lod sin Haand glide over hans Skulder og fandt, at han havde forvredet den, og hun beføIte den saalænge og brugte saa vel sine hvide Hænder, at hun med Guds Bistand, som beskytter de Elskende, bragte den atter i Led. Derpaa plukkede hun Blomster, frisk Græs og grønne Blade til et

Omslag, som hun bandt om det syge Sted med en Flig af sin Særk, og han kom sig i kort Tid.

„Aukassin“, siger da Nikolette, „min smukke søde Ven, tænk vel over, hvad I vil gjøre. Hvis Eders Fader imorgen lader denne Skov gjennemsøge, og man finder os — ihvad der saa skal times Eder, mig vil man sikkerlig ombringe“.

„Visselig“, svarer Aukassin, „vilde dette volde mig stor Sorg, men saavidt det staaer til mig, skulle de aldrig tage Eder til Fange“.

Derpaa stiger han til Hest, tager Ungmøen foran sig og rider rask frem over Markerne.

Her synges:

Aukassin, saa skjøn og blond,
Den forelskte Svend saa bold,
Red ud af den dybe Skov,
Og den Elskede han saa stolt
I sin Arm foran sig holdt,
Kysser hende paa Øine og Haar,
Paa Pande og paa Hage og Mund.
Men hun taler vise Ord:
— „Aukassin, til hvilket Land,
Søde Ven, skal vi nu gaae?“
— „Søde Veninde, hvad veed jeg hvor?
Lidet mig kymrer, hvorhen vi gaae,
Igjennem Ørken, Kløft og Skov,
Naar I kun følger med mig tro“.
Saa over Bjerg og Dal de drog,
Gjennem Byer og Flækker smaa,
Og da tilsidst til Havet de kom,
Steg de af Hesten og traadte paa
Sandet paa Stranden.

Her siges, tales og fortælles:

Aukassin steg da ned, som I have hørt, holdt sin Hest ved Tøilen og sin Veninde ved Haanden, og saaledes vandrede de en Stund langs med Strandbredden. Da saae de en Kjøbmandsskude paa Havet; Aukassin gjorde Tegn til, at den skulde nærme sig; de fik Lov at gaae ombord, og da de vare paa Dybet, reiste sig en saare heftig Storm, som kastede dem fra Kyst til Kyst, indtil de naaede Havn ved Kastellet

Torelore*). De spurgte, hvad Land de vare i, og fik til Svar, at det var Kongen af Torelores; dernæst hvad for en Mand det var, og om han var i Krig, og fik det Svar: Ja, i svar Krig.

Aukassin tog da Afsked fra Kjøbmændene, og disse befalede ham Gud i Vold. Han stiger paa sin Hest, med omgjordet Sværd og sin Veninde foran sig, og kom tilsidst til Borgen. Han spurgte, hvor Kongen var, og man svarede, at han laae i Barselseng.

„Og, hvor er da hans Kone?"

Han fik til Svar, at hun var med Hæren i Felten, i Spidsen for Landets Krigere**). Derover forundrede Aukassin sig høilig. Han stod nu af, gav Nikolette sin Hest at holde og traadte ind i Paladset, hvor han vandrede om saa længe, til han kom til det Kammer, hvor Kongen laae.

Her synges:

Aukassin, saa gjæv og bold,
Ind i Kamret monne gaae.
Og han gik til Sengen hen,
Hvor den syge Konge laae;
Standsed og tiltalte ham saa,
Som I nu skal at høre faae:
„Hvad maa jeg see, hvad gjør I der?"
Kongen: „Ned, med en Søn jeg kom,
Naar mine Uger ere forbi,
Og jeg mit Huld og min Helsen faaer,
Som min Formand gjorde før mig,
Vil jeg strax til Messe gaae,
Og saa freidig i Krigen gaae,
Aldrig Fred og Hvile faae
Skal mine Fjender".

---

*) Denne Episode synes tilføiet af en omvandrende Jonglør for at more det lavere Publikum paa Gader og Stræder.

**) Dette sigter maaskee til Sæderne hos visse orientalske Folk, hvor, ifølge Marko Polos Reisebeskrivelse, Koner og Slaver forrette al Mandsgjerning, og Mændene, naar der fødes dem et Barn, holde Sengen i 40 Dage og pleie det nyfødte Barn. Lignende Skikke fandtes, ifølge Strabo og Diodor fra Sicilien, hos de gamle Celtiberer, Bearnesere og Korsikanere og skulle i den nyere Tid være truffne hos Karaiberne og hos visse tartariske Stammer.

Her siges, tales og fortælles:

Da Aukassin hørte Kongen tale saalunde, rev han alle Sengeklæderne af ham og kastede dem henad Gulvet. Bagved sig saae han en Stok, den tog han og gav sig til at gjennemprygle Kongen, indtil han næsten var død.

„Ak, skjønne Herre", siger Kongen, „hvad forlanger I af mig? Har I mistet Forstanden, siden I prygler mig i mit eget Huus?"

„Ved Guds Hjerte!" siger Aukassin, „usle Skjøgesøn, jeg slaaer Eder ihjel, hvis I ikke sværger mig, at aldrig meer nogen Mand i Eders Rige skal ligge i Barselseng".

Det tilsvor han ham, og derpaa sagde Aukassin: „Nu, Sire, skal I føre mig did, hvor Eders Hustru er med Hæren".

„Det skal jeg gjerne, Herre", siger Kongen.

Han besteg nu sin Hest, og Aukassin gjorde ligesaa, men Nikolette blev tilbage i Dronningens Kamre. Og Kongen og Aukassin kom derhen, hvor Dronningen var, og fandt Kampen i fuld Gang. Hærene stode paa hver sin Side af en Bæk og beskøde hinanden med raadne Skovæbler, Æg, friske Oste og Champignoner. Den Flok, hvem det bedst lykkedes at plumre et Vadested, blev erklæret for Seierherre. Aukassin, den prude og gjæve, kunde ikke komme sig af sin Forundring, idet han betragtede dette Spil, og brast endelig i Latter.

„Herre", sagde han, idet han nærmede sig Kongen, „er det Eders Fjender?"

„Ja, Herre", svarer Kongen.

„Og ønsker I at faae Hævn over dem?"

„Ja gjerne", siger Kongen.

Aukassin tager da sit Sværd i Haand, styrter sig ind i Flokken og begynder at hugge ned til Høire og til Venstre; men da Kongen saae, at han slog dem ihjel, greb han i Tøilen af hans Hest og sagde:

„Ak, skjønne Herre, slaa dog ikke saaledes ihjel!"

„Hvorledes", siger Aukassin, „jeg meente, I vilde have Hævn over dem?"

„Ja, Herre, men I gaaer altfor vidt. Det er ikke Skik hos os, at vi slaae hinanden ihjel, men kun at de Overvundne tage Flugten".

Kongen og Aukassin vendte da tilbage til Kastellet Torelore; men Landets Folk sagde til Kongen, at han skulde jage Aukassin ud af Landet og beholde Nikolette for sin egen Søn, eftersom hun syntes at være af fornem Herkomst. Da Nikolette hørte dette, blev hun ikke glad og sagde Kongen, at ingen Forlystelse, hverken Bal og Dands eller Harpe- og Fiolmusik, for hende kunde opveie hendes Ven. Imidlertid befandt Aukassin sig meget vel i Kastel Torelore, eftersom han havde hos sig Nikolette, hans søde Veninde, som han elskede saa høit. Men midt i denne Lykke hændtes det, at en Skare Saracenere gjorde Landgang, stormede Kastellet og toge det. De plyndrede alle Paladsets Skatte og bortførte Fanger af begge Kjøn. De toge ogsaa og bandt Hænder og Fødder paa Aukassin og Nikolette og kastede ham i en Baad og hende i en anden. Saa opstod der paa Havet en Storm, som skilte dem ad. Den Baad, hvori Aukassin befandt sig, drev længe omkring paa Bølgerne, men naaede tilsidst Land ved Kastel Beaucaire. Da Landfolket løb til for at røve strandet Gods, fandt de Aukassin og kjendte ham igjen, og da de fra Beaucaire saae deres Junker, hengave de sig til stor Glæde; thi Aukassin havde opholdt sig tre Aar i Kastel Torelore, og i den Tid var hans Fader og Moder døde. De førte ham til Paladset og bleve snart Alle hans Mænd. Fred var der i Landet.

Her synges:

Aukassin har Indtog holdt
I Beaucaires Land og Stad.
Trindt om i det hele Land
Var der Fred, som vi har sagt.
Til Guds Majestæt han svoer,
At langt mindre Sorg og Nag
Han har af sine Frænders Død
End af Nikolettes Tab.

„Ikke jeg veed, hvor Du mon gaae,
Søde Veninde med Aasyn klart,
Men intet Rige Gud har skabt,
Intet Land og intet Hav,
At jo derfra jeg reiste glad
For Dig at søge i Mark og Stad,
Tro'de jeg blot, at der Du var,
Hulde Veninde.

Her siges, tales og fortælles:

Men lad os nu forlade Aukassin og tale lidt om Nikolette. Det Fartøi, hvori hun kom, tilhørte Kongen af Karthago, og det var hendes Fader. Og hun havde tolv Brødre, der alle vare Prindser eller Konger. Da de saae Nikolette og hvor skjøn hun var, viste de hende stor Ære og gjorde Stads af hende og udspurgte hende med Iver, hvo hun var, thi hun syntes dem at være en meget skjøn Kvinde og af høi Byrd. Men hun var ikke istand til at sige, hvo hun var, thi hun var bleven bortført som lidet Barn. De roede da saa længe, indtil de nærmede sig Staden Karthago; og da Nikolette saae Landet og Kastellets Mure, kjendte hun, at det var der, hun havde været opammet og bortført som lidet Barn: thi hun havde ikke været saa lille, at hun jo godt kunde erindre sig og gjenkjende Byen.

Her synges:

Nikolette, den fromme, blide,
Da hun tydelig fra Stranden
Skjelned Byens Muur og Huse
Og dens Borge og Paladser,
Da udbrød hun: „Hvilken Jammer,
Jeg, som af høi Herkomst stammer,
Jeg, Kousine til Emiren,
Kongen af Karthagos Datter,
Er nu raa Barbarers Fange. —
Aukassin, min Ven, Du brave
Ridder, skjøn, oprigtig, mandig,
Længsel efter Dig, mit søde
Hjerte, piner mig og plager.
Give Gud i Himmelsalen,
At jeg Dig holdt i mine Arme,
At Du kyssede mig paa Panden,

Paa min Mund og paa mit Ansigt,
Min Ridder og Herre!"

Her siges, tales og fortælles:

Da Kongen af Karthago hørte Nikolette tale saaledes, kastede han sine Arme om hendes Hals og sagde:

„Skjønne, hulde Veninde, siig mig, hvo I er, og vær ikke længer bange for mig?"

„Herre", siger hun, „jeg er Datter af Kongen af Karthago og blev bortført som lille Barn; det kan nu være femten Aar siden".

Da de hørte hende tale saaledes, vidste de vel, at hun talte Sandhed; og derfor holdtes stor Pomp og Fest, og de førte hende med stor Ære til Paladset, som Kongens Datter. De vilde give hende en Hedningekonge til Gemal, men hun bekymrede sig ingenlunde om at holde Bryllup. Hun blev der tre eller fire Dage og pønsede paa, ved hvad Middel hun kunde opsøge Aukassin. Hun anskaffede sig en Mandolin og lærte at spille paa den. Og da man endelig vilde gifte hende med en rig Hedningkonge, undveg hun en Nat og flygtede til en Søhavn, hvor hun skjulte sig hos en fattig Kone. Saa tog hun en vis Urt og farvede med den sit Hoved og Ansigt, til hun var sværtet ganske sort. Og hun lod sig gjøre Brystdug og Kappe, Skjorte og Pludderhoser og forklædte sig som Jonglør*). Saa tog hun sin Mandolin, opsøgte en Skipper og fik ham til at tage sig ombord i hans Skib. De heisede Seil og seilede over Dybet, til de kom til Provence. Der steg Nikolette i Land og drog nu med sin Strengeleg gjennem Landet, indtil hun naaede Kastellet Beaucaire, hvor Aukassin opholdt sig.

Her synges:

Aukassin gik just en Dag
Udenfor det store Taarn,
Sætter sig paa en Trappesteen,
Fulgt af sine Baroners Flok,
Seer paa Græs og paa Blomsterflor,
Hører synge de Fugle smaa.

---

*) Omvandrende Sanger.

Da paa sin Elskov han tænker og
Paa Nikolette, den væne Maar,
Som han har elsket saa mangen Dag,
Og som nu volder ham Suk og Graad.
Hør, da lyder en Strengeleg:
Nikolette nedenfor Trappen staaer,
Og hun taler og synger saa:
„Hører mig, ædle Baroner, I,
Som nede, og I, som deroppe staae,
Lyster Eder at høre en Sang
Om Aukassin, den tappre Baron,
Og Nikolette, den væne Maar?
Saa stærk var deres Kjærlighed,
Han søgte hende i den vilde Skov;
Dem Hedninger til Fange tog
I Torelores Borgetaarn.
Om Aukassin man Intet veed,
Men Nikolette, væne Maar,
Er i Karthagos Kongeslot,
Hun af sin Fader elskes høit,
Han hersker der som Landets Drot.
En vantro Hedningkonge der
Man vilde skjænke hendes Haand,
Men hun en Anden haver kjær,
En Ungersvend saa gjæv og bold,
Som havde Navn af Aukassin:
Hun sværger ved Guds Navn og Ord,
Hun aldrig tage vil Gemal,
Hvis ei sin elskte Ven hun faaer,
Som efter hun længes."

Her siges, tales og fortælles:

Da Aukassin saalunde hørte Nikolette tale, blev han saare glad; han kaldte den sorte Sanger tilside og spurgte ham:

„Søde, vakkre Ven, veed I Intet om denne Nikolette, om hvem I nys har sunget?"

„Jo, Herre, jeg veed, at hun er den oprigtigste, smukkeste og dydigste Skabning, som nogensinde blev født. Og hun er Datter af Kongen af Karthago, som tog hende der, hvor ogsaa Aukassin blev fangen, og førte hende til Staden Karthago, hvor han opdagede, at hun var hans Datter, og viste hende stor Fest og Ære. Ogsaa ville Alle der give

hende til Gemal en af de største Konger i hele Spanien; men hun vilde heller lade sig hænge eller brænde end tage nogen af disse Konger, om han saa var aldrig saa riig".

„Ak, søde, vakkre Ven", siger da Grev Aukassin, „hvis I vilde drage tilbage til hiint Land og bede hende komme herhid og tale med mig, saa vilde jeg give Eder af al min Eie saa Meget, som I kun turde forlange og modtage. Og viid, at af Kjærlighed til hende har jeg aldrig villet tage Viv, ikke af nok saa fornem Slægt, men stadig ventet paa hende, og aldrig vil jeg have anden Kvinde end hende, og hvis jeg blot vidste at finde hende, saa skulde det ikke vare længe".

„Herre", siger hun, „hvis I vil holde, hvad I lover, saa skal jeg opsøge hende for Eders Skyld og for hendes; thi jeg elsker hende meget".

Han gav hende sit Løfte og lod hende dernæst give fyrretyve Mark Sølv. Hun begiver sig nu paa Vei, og han græder ved Tanken om Nikolettes Blidhed og Ynde. Og da hun saae ham græde, sagde hun:

„Herre, tag ikke saaledes paa Vei, thi om ganske kort Tid skal jeg bringe Eder hende hid til denne Stad, lyslevende".

Da Aukassin hørte dette, blev han meget fornøiet. Men hun forlod ham og styrede sin Gang mod Vicegrevindens Huus; thi Vicegreven, hendes Gudfader, var død. Hun lod sig føre ind og talte saa vel og saa længe, at Vicegrevinden kjendte hende igjen og indsaae, at det var Nikolette, som hun havde opdraget. Hun lod hende vadske og bade og udhvile sig der hele otte Dage. Selv tog hun da en Plante, som hedder Lynurt, og salvede sig med den, saa hun blev ligesaa skjøn, som hun nogensinde i fordums Tid havde været. Og hun iførte sig rige Silkeklæder, som Damen havde i Mængde, og satte sig i Salen paa et Tæppe af Silkestof og kaldte saa paa Damen og bad hende gaae og hente Aukassin, hendes gode Ven. Det gjorde hun, og da hun kom til Paladset, fandt hun Aukassin, som græd og klagede, fordi hans Ven-

inde, Nikolette, blev saa længe borte; men Damen tiltalte ham og sagde:

„Aukassin, tag nu ikke længer saa paa Veie, men følg med mig, saa skal jeg vise Eder den Ting i Verden, I elsker høiest al Alt, og det er Nikolette, Eders søde Veninde, som er kommen fra fjerne Lande for at søge Eder".

Da blev han atter glad.

Her synges:

Da Aukassin saadan fornam,
Hans Elskede til dette Land
Var kommen hid, da blev han glad,
Saa glad, som aldrig før han var.
Den Vei til Damens Huus og Hal
Ei Ende fik, saa syntes ham.
Han ilte forud til den Sal,
Hvor Nikolette ene sad.
Og da hun saae sin Ven saa glad
Hun blev, som aldrig før hun var,
Fra Sædet ned mod ham hun sprang.
Da Aukassin det Aasyn klart
Gjenseer, han strækker ud sin Arm,
Ta'er hende blideligt i Favn,
Kysser hendes Øine, Mund og Haand.
Dermed hengik den hele Nat.
Da Morgen gryed næste Dag,
De Bryllup holdt med Fest og Pragt,
Han gjorde hende til Gemal
Og Dame af Beaucaires Land.
Saa leved de mangt Aar og Dag
I høilig Glæde og Behag.
Nu Aukassin lyksalig var,
Hun ligesaa sin Lykke fandt. —
Her Talekvædet Ende har,
Og jeg i Tale eller Sang
Ei meer veed at sige*).

Paa Dansk ved **P. L. Möller.**

---

*) Fortællingen, hvis Form er laant fra det Arabiske, og som synes bestemt til at foredrages mundtlig, skal efter Fauriels Mening være forfattet i det 13de Aarhundrede. B. M.

Fugleredernes Filosofi.

A. R. Wallace: Om Instinktet hos Mennesker og Dyr (1870). — Samme: Fugleredernes Filosofi (1867). — Samme: En Theori om Fuglereder (1868). — M. A. Pouchet: Konstruktionsforandringer i Bysvalernes Rede (1870).

Ligesom den Hamburger Skillemønt ikke er gangbar udenfor Stadens Grund, saaledes gjælder en Definition heller ikke udenfor den Definerendes Værker. Der existerer ligesaalidt Definitioner, der have Gyldighed overalt, som der existerer en for Alverden fælles Møntsort. Derfor er det en god Ting, saasnart man slaaer en Bog op, strax at finde Forfatterens Definition paa det, han vil tale om, og derfor skynder jeg mig at meddele, at Wallace definerer Instinktet som: „Dyrs Fuldbyrdelse af komplexe Handlinger uden at der er gaaet nogen Belæring eller Kundskabserhvervelse iforveien". Man siger, at Mennesket har Instinkter, at det f. Ex. er Instinkt, der faaer Barnet til at die, og Instinkt, der hjælper den Vilde til at finde Vei i ham ubekjendte, yderst vildsomme Skove. Hvad det første Exempel angaaer, saa er det ganske rigtigt, at Børn die, naar de blive lagte til Brystet; men de foretage den samme Mundbevægelse, naar man stikker dem en hvilkensomhelst Gjenstand af passende Størrelse i Munden, og forresten kan man da ligesaalidt kalde det instinktmæssigt at tage Næring til sig, som man kan sige, at det er et Instinkt, der faaer Barnet til at aande.

Hvis der her skulde kunne være Tale om noget Instinkt, maatte det søges deri, at det nyfødte Barn efter somme Folks Paastand „søger Brystet"; men desværre er dette kun en Paastand. Og nu med Hensyn til de Vilde, hvis Evne til ikke at fare vild har bragt forskjellige Reisende paa Vildspor! man kunde formeentlig med ligesaa stor Ret, som man tillægger Indianeren et specielt Vei-Instinkt, sige, at det er et nautisk Instinkt, der faaer en Fisker til snart at stramme, snart at fire paa et Skjøde og til nu at lægge Roret styrbords, nu bagbords. Man indvender strax, at det er Noget, Fiskeren har lært; ganske rigtigt, men — det er netop ogsaa det, Indianeren har! Indianeren har fra Barnsbeen løbet rundt i sin Hjemstavns Skove, og han lærer der at finde sin Vei af Ting, som en Europæer neppe vilde falde paa at bruge som Veivisere; han lægger Mærke til, paa hvilken Side af Træerne Mosset findes, hvad Vei Fuglene flyve om Morgenen og om Aftenen og meget Andet. Herved faaer han imidlertid kun Øvelse i at orientere sig, og dette er endnu ikke nok til at forklare, at han kan finde Vei i Egne, der ligge langt borte fra hans Hjem. Men vore Beviisgrunde ere da heller ikke udtømte. Indianeren lærer ikke Geografi, han har aldeles ingen Kundskab om, at Amsterdam er Hovedstaden i Holland, men han er dog heller ikke saa ganske uvidende i det nævnte Fag. For det Første reise Vilde overordenlig meget, og da topografiske Kundskaber ere meget vigtige for dem, saa afgive saadanne Reiser et meget yndet Samtalestof iblandt dem. Enhver Reise forøger saaledes Stammens Kundskaber, og fangne Fjender bidrage udentvivl Deres. Naar man nu betænker, at Vilde ikke have synderlig Meget at tænke paa, og at de kun behøve nogle faa Data: Bjerkjædernes Retning, Flodernes Løb, visse Planters Forekomst osv. for at kunne orientere sig, saa indseer man let, at deres topografiske Kundskaber — endogsaa angaaende Landstrækninger, der ligge fjernt fra deres Hjem — ere tilstrækkelige til, at de kunne føre en

stakkels, aldeles desorienteret Reisende saa sikkert, at han kommer paa de Tanker, at Føreren gaaer efter et Instinkt.

Det er imidlertid ingenlunde særlig Mennesket, der skal have Instinkter. Tvertimod, Menneskene ere fornuftige, Instinkterne ere hos dem noget ganske Underordnet, Noget, de have faaet — jeg veed ikke hvorfor, men jeg antager, at de, der hævde, at Mennesket har Instinkt, betragter det som et Beviis paa Naturens Gavmildhed. „Dyrene have kun Instinkter." „Fuglene bygge deres Reder med Instinktet til Arkitekt, Mennesket bygger med Fornuft." „Fuglene forandre aldrig deres Byggeplan, Menneskene forandre og forbedre stadigt deres Huse." „Fornuften gaaer fremad, Instinktet staaer stille." — Det er mange Paastande, og det Paastande, som ere blevne gjentagne saa tidt, at de nu gaae og gjælde for Grundsætninger, og baade Filosofer, Naturforskere, Theologer og Digtere bygge trøstigt paa dem: de maa da vel være sande, de burde ialfald næsten være det; men desværre er det galt omtrent Altsammen. Fuglene bygge ikke efter Instinkt, Mennesket bygger ikke fornuftigt, Fuglene forandre og forbedre deres Reder, Menneskene forandre og forbedre ikke deres Huse, naar de leve under Forhold, der ikke ere altfor forskjellige fra dem, hvorunder Fuglene leve.

Lad os begynde med det Sidste. Menneskene forandre og forbedre ikke deres Boliger. Arabernes Skindtelte ere ikke blevne anderledes, end de vare for tre tusinde Aar siden; de ægyptiske Hytter, byggede af Nilens Dynd, ere saa simple, at de ikke have kunnet være simplere paa Faraonernes Tid, og de sydamerikanske Stammers Palmebladshytter see heller ikke ud til at have modtaget Forbedringer. Alle Hytterne ere eens, den Ene bygger ganske som den Anden; det kunde næsten see ud, som det var det, man kalder Instinkt. Men der er dog vel neppe Nogen, som vilde vove en saa dristig Paastand som den: at en lille nyfødt Araber, der var bleven ført til Patagonien og opdraget der, at han, naar han skulde sætte Bo, vilde forbause den patagoniske Almeenhed ved at

bygge et arabisk Skindtelt? Det turde dog vel være baade simplere og rimeligere at sige: for det Første, at Bygningernes Udseende og Indretning betingedes af det Materiale, der stod til de Byggendes Raadighed; at man — naar man ikke havde Andet at bygge af end Dynd som Ægypterne eller Snee som nogle arktiske Stammer — at man saa byggede af dette og paa den Maade, som Stoffets Natur fordrede; og fremdeles, at man ved Bygningen tog Hensyn til, om man havde til Hensigt at opholde sig paa eet Sted, i hvilket Tilfælde man byggede solidt, eller om man havde isinde at forandre Opholdssted en Gang om Maaneden, i hvilket Tilfælde man byggede transportable Boliger som f. Ex. Araberne. Endvidere, at skjøndt Ordsproget siger, at Forandring fryder, saa er dog Vanen en anden Natur, og Mennesket har en meget stærk Tilbøielighed til „at blive ved Jorden med det ene Been", til ikke at indlade sig paa at forlade det Gamle og Prøvede for det Ny og Usikkre, der, hvis det falder uheldigt ud, vækker Naboernes Spot og, ifald det faaer et heldigt Udfald, deres Misundelse. Saaledes har et civiliseret Folk som det danske baaret sig ad; man betragte blot en eller anden Provindses Bøndergaarde, et eller andet Stifts Kirker, og man vil neppe, naar man har endt disse arkitektoniske Studier, mærke noget til en Forvirring, der er bleven affødt af Mangfoldighed paa Motiver. Hverken Eskimoerne eller Ægypterne have været et Haar bedre end de Danske, og Malayerne have næsten været værre eller i det Mindste ligesaa slemme. Med disse Folk forholder det sig saaledes: da de kom fra det Sted, hvorom man Intet veed, toge de deres Ophold ved Flodmundinger og Havbugter, fordi de holdt og holde meget af Vandet, ansee en Kano for en af Livets første Fornødenheder og aldeles ikke indlade sig paa at reise et Sted hen tillands, naar det er muligt at naae det ad Søveien. De byggede nu deres Huse paa Pæle for ikke at være generede af Ebbe og Flod og periodiske Oversvømmelser og hvad andre Ubehageligheder, en for nær Berøring med det vaade Element kan medføre. Denne Bygningsmaade have de holdt

saa godt fast ved, at de Malayere, der boe paa meget tørre Steder og heelt oppe paa Bjergene, endnu den Dag i Dag reise Pælebygninger, som i hele deres Indretning tage de strengeste Forholdsregler mod det Vand, ved hvilket deres Forfædre boede mange Slægtled tilbage.

Nu var det, vi skulde see, om det virkelig er heelt andre Forhold, som møde os, naar vi betragte Fuglenes Redebygning. Først see vi, at Reden er vidunderlig godt afpasset efter Fuglens Bygning, Størrelse og Levemaade. Lad os ikke, som man pleier, af denne Jagttagelse tage Anledning til at udbryde i hyperbolske Fraser om Naturens Viisdom; lad os hellere sige, at det er saa overmaade rimeligt, at der heri aldeles intet Overraskende er, da det jo dog ellers ikke under Livets almindelige Forhold vilde falde os ind at forbauses over, at der er et bestemt Forhold mellem den Arbeidendes Stilling og Midler og hans Arbeide. Svalen bygger sin Rede af Leer og Dynd fra Bredden af de Damme, over hvis Speil de Insekter sværme, som tjene den til Næring; Lærken bygger sin af Græs og Hestehaar, som den finder paa de Marker, der give den det Frø, hvoraf den lever; visse fiskeædende Fugle bygge deres Rede af Fiskeknogler, og Kragerne, der leve af Aadsler af Kaniner og Lam, fore deres med Lammeuld og Kaninhaar. Heri er intet Mærkeligt. Kolibriens og Fuglekongens Reder ere smaa og fiint byggede, fordi det er smaa Fugle med fine Næb og fine Fødder, der have bygget dem. Skadens og Kragens ere ikke saa smaa og ikke saa fine, fordi Skaden og Kragen ere store Fugle med grove Fødder og grove Næb. Natravnene have saa svage Fødder, at de neppe kunne gaae, og deres flade Næb er svækket ved dets store Mundvide og tilmed næsten skjult mellem Fjer og Børster; derfor bygge disse Fugle ingen Reder, men lægge deres Æg paa Jorden eller paa Træstubbenes Overflade. Papegøierne ere saaledes indrettede, at de hverken kunne klavre eller vende sig uden at bruge baade Næb og Fødder; derfor bygge heller ikke de Reder, men lægge Æggene i Træernes Huulheder. I Alt

dette er der da heller intet Mærkeligt, Intet, der opfordrer os til at tilkalde den mystiske Magt: Instinktet, for at faae Sagen forklaret. Men, indvender man, behøves der end intet Instinkt til at forklare, at Rederne ere byggede af samme Materiale og paa samme Maade, det vil her sige, opklæbede, flettede, løst sammenføiede osv., saa er her dog ikke givet nogen Forklaring af den Omstændighed, at f. Ex. Kolibrierne flette og Svalerne opklæbe deres Reder i samme Form. Denne Indvending er berettiget, men vi behøve dog ikke Instinktet endnu. Fuglene lære nemlig at bygge af hinanden. Man sige ikke strax, at det er umuligt, thi det er allerede lykkedes at bevise, at Fuglene lære at synge, og at de ikke synge efter et eget Sanginstinkt.

Man har gjort det Forsøg at sætte smaa Irisker sammen med tre forskjellige Sanglærkearter, og da Iriskerne begyndte at synge, var det ikke Irisksang, man hørte, det var den Lærkearts Sang, de havde deelt Buur med. Man tog nu saadan en Irisk med Lærkestemme og satte den, da den var tre Maaneder gammel, i samme Stue som nogle meget smukt syngende Irisker, der havde deres egen Sangmaade; men Lærke-Irisken forandrede ikke sin Sang. Der var ogsaa en lille Irisk, som slet ikke kom i Nærheden af Fugle, men maatte nøies med Menneskeselskab; Følgen heraf var, at man stadigt kunde gribe den i at sige: „smuk Dreng" og andre behagelige Smaasætninger. Naar saadanne Forsøg skulle lykkes, maa man imidlertid tage Ungen af Moderens Rede, før den er bleven tre Dage gammel; thi man har Exempler paa, at Fugle i denne Alder allerede have lært Artens Lokketoner.

Af dette erfarer man ikke blot, at Fugle lære deres Sang og ikke ere fødte med den, ligesaalidt som et Barn fødes med et Instinkt til at tale Dansk eller Tydsk; men man lærer ogsaa, at Ordsproget har Ret, naar det siger: „smaa Potter have ogsaa Øren". Men kunne Smaafugle høre og huske det Hørte, saa maa de vel ogsaa kunne see og huske det Seete. De maa, naar de have ligget hele Uger i Reden,

vel nok siden kunne huske, hvor stor den var, hvorledes den Lokalitet var, den var bygget paa, og endelig Grundtrækkene i dens Form. Men, siger man: en Fugl, der er født i Mai 1870, kan den huske Alt dette saa godt, at den kan bygge sin Rede i April 1871? Jeg veed nu ikke, hvorfor den ikke skulde kunne huske det, da baade Storke og Duer have givet os Exempler nok paa, hvor stor Fuglehukommelsen er; men ialfald er der ikke nogen overdreven stor Rimelighed for, at det er de yngste Fugle, som først bygge Rede, — der er da mindst ligesaa stor Sandsynlighed for, at de ældste begynde først, og saa kunne jo de yngre see til og faae Redebygningens Elementer opfriskede i deres Hukommelse. Endelig er det heller ikke sagt, at det altid er unge Fugle, der mages; det kan ligesaagodt være en ung og en gammel. Der er endnu en Ting, som taler imod Redebygningsinstinktets Existens, den nemlig, at yngre Fugle ikke bygge saa fuldkomne Reder, som de ældre; var det et Instinkt, der var det Ledende, vilde dette ikke være Tilfældet.

Hvad angaaer den Paastand, der ovenfor er fremsat om, at Fuglene forandre og forbedre deres Reder, saa er der ikke herved meent, at Redebygningskunsten var i en stadig Stigen; jeg har blot villet sige, at Fuglene ved Anlæget af deres Reder forstode at drage Nytte af nye Forhold i deres Omgivelser eller at læmpe sig efter dem. Saaledes bygge de nordamerikanske Svaler deres Rede paa Husenes Mure og Skorstene, hvad de dog ganske vist ikke have gjort for trehundrede Aar siden, ligesaalidt som de Fugle, der nu føre deres Reder med Garn og Traad istedetfor med Uld og Hestehaar, altid have gjort dette. Allikens Forkjærlighed for Kirketaarne vil man vel neppe gjøre til et Instinkt, og naar Fuglekonger, Purpursvaler og Stære betjene sig af de Cigarkasser, man har slaaet op til dem, vil man vel heller ikke heri see en Virkning af hiin mystiske Magt. Der er en nordamerikansk Pirol, som, naar den bygger mellem faste og stive Grene, gjør sin Rede meget flad; men naar den bygger mellem Grædepilens smidige Grene, gjør den Reden dyb, da den gyngende Bevægelse, som Træets

bøielige Grene og med dem Reden sættes i af Vinden, ellers let vilde volde, at Unger og Æg faldt ud af Reden. Naar Graaspurven bygger paa Træer, er dens Rede meget net skaalformet, men kan den finde et Hul under et Straatag eller et andet beskygget Sted, tager den sig Sagen meget mageligere og slæber blot lidt Straa og Fnug sammen uden at lave nogen egenlig Rede deraf. Vi skulle endnu kun betragte Hussvalen. I Begyndelsen af dette Aarhundrede byggede den, efter hvad man kan forstaae af Pouchets meget lidt anskuelige Fremstilling, sine Reder kugleformede med en meget lille kredsformet Aabning, der ikke var større, end at en voxen Svale netop kunde knibe sig igjennem; nu derimod*) er dens Rede mere ægformet, og Aabningen er bleven en langagtig Spalte, der er stor nok til, at et Par Smaaunger kunne stikke Hovedet ud af den uden at spærre for Forældrene. Alle disse Exempler vise, at Fuglene kunne bære sig fornuftigt ad med deres Redebygning; men vi have ogsaa Exempler paa, at de ere ligesaa store Vanedyr som Malayerne og bære sig saa ufornuftigt ad, som man kun kan gjøre det, naar man ledes af Fornuft og ikke af et ufeilbarligt Instinkt. Man behøver blot at nævne de amerikanske Vandre-Duer, der sætte saa mange Reder paa een Green, at den gaaer itu, til liden Baade for Æg og Unger; fremdeles Raagen, hvis Rede er saa ufuldkommen, at den let mister sit Indhold i Stormveir; endelig har man seet Svaler Aar for Aar bygge paa Steder, hvor Rederne, saasnart det regnede stærkt, nødvendigviis maatte skylles bort. Dette er, hvad Wallace har at sige mod Instinktet, uden at han forøvrig med Bestemthed vil nægte alt Instinkts Tilværelse; han har blot villet vise, at Fuglenes Redebygning ingenlunde er en Støtte for det, ialfald efter hvad man nu veed om dette Forhold. Den eneste Maade, hvorpaa man vilde kunne vise, at der dog var Instinkt, vilde være: at tage meget spæde Unger ud af Moderens Rede, lade dem leve et Sted for sig selv, lægge lidt Redemateriale ind til dem og saa see, om de byggede

---

*) Pouchets Undersøgelse gjælder kun Frankrig.

Artens Rede. Gjøre de det, maa denne Udvikling falde, men de, ganske vist faa og ufuldstændige, Jagttagelser, man har gjort i saa Henseende, synes rigtignok at tage Parti mod Instinktet for Fornuften.

Vi have i det Foregaaende nærmest seet paa Redens og Fuglenes Forhold til hinanden; men der vilde maaskee endnu være Noget at see paa, hvis vi henvendte vor Opmærksomhed paa Redens og Fuglens Forhold til Omverdenen. Alt i Verden har Fjender, og Fuglene ere meget langt fra at danne nogen Undtagelse fra denne Regel. Reden er Fuglens Huus, det Sted, hvor den fremfor Alt skulde være sikker; det er da ingen urimelig Formodning, at vi i den skulde kunne see Frygten for Fjenderne udtalt. Vi betragte Reden som et Skjul; lad os lægge denne Betragtningsmaade til Grund for en Redeklassifikation: aabne Reder og lukkede Reder. Til de sidste regner jeg alle de Reder, der skjule Æg, Unger og den rugende Fugl, hvad enten det saa er en kunstigt flettet Pungrede eller lidt løst Straa i et Digehul. Der er den Mærkelighed ved denne Inddeling, at den ikke bryder den almindelige „naturlige" Inddelingsmaade; thi hele store Grupper af Fugle, som almindeligt ansees for beslægtede, falde enten i den ene eller den anden af vore Inddelinger, og det er kun undtagelsesviis Tilfældet, at Arter af samme Slægt findes i dem begge. Man veed, at Hannerne og Hunnerne hos Fuglene ofte have forskjellige Farver: de Fugle, hvor Hannen er anderledes og afstikkende farvet, lade vi nu — man vil snart see hvorfor — danne en Gruppe for sig; de Fugle, hvor baade Han og Hun have øinefaldende Farver, lade vi danne en anden Gruppe. Undersøge vi saa, hvorledes de to Grupper i hver af vore to Inddelinger forholde sig til hinanden, viser det sig, at Grupperne falde sammen saaledes, at de Fugle, hvor begge Kjøn have paafaldende lyse eller afstikkende Farver, have lukkede Reder, medens de, hos hvem kun Hannen er afstikkende farvet, have aabne Reder. At dette er et Forhold, der har Hensyn til Omverdenen, er indlysende nok; thi hvis en Fuglehun med

afstikkende Farver laae i en aaben Rede, vilde Fjenderne langt lettere see den, end hvis den var mørktfarvet eller af samme Farve som Omgivelserne; og hvis paa den anden Side Reden er lukket, er der ingen Fare for Hunnen ved at være stærkt farvet. Om det forøvrig er Reden, der har bestemt Fuglens Farve, eller Farven, der har bestemt Redens Form, skulle vi senere undersøge. Den ovenfor fremsatte Regel har imidlertid sine Undtagelser; men blandt disse er der nogle, som i en væsenlig Grad styrke Reglen. Saaledes er der nogle Fugle, hvis Hunner ere langt mere farverige end Hannerne, og disse Fugle have aabne Reder; men her besørge de mørktfarvede Hanner Udrugningen. Hos Sidensvandserne have begge Kjøn afstikkende Farver, rødgraa Ryg og lakrøde Vingefjer, og dog have de aabne Reder; men disse Fugle yngle kun under meget nordlige Bredegrader og bygge deres Reder i Naaletræer, og i de nordlige Egne og særligt paa Naaletræernes Stamme er der en Vrimmel af Lavarter med alle mulige brogede Farver: af disse Laver bygger Fuglen sin Rede, og med deres Farver smelter dens brogede Fjerdragt let sammen; om det saa er de røde Pletter, saa ligne de Sporehusene paa en vis Skaal-Lav. Der er andre pragtfuldt farvede Fugle (Pittida), som have aabne Reder; men her er Bruddet paa Reglen kun tilsyneladende: de stærke Farver findes nemlig paa Brystet, og man seer kun den mørktfarvede Ryg, naar Fuglen ligger paa Reden. Man kunde mod denne Regel indvende, at Strudse- og Emu-Hannerne, der besørge Rugningen, ikke ere mindre iøinefaldende end Hunnerne; men man betænke, at den Rede, der skulde skjule disse store Fugle, snarere vilde lede til at finde dem, og man maa ikke troe, at Naturen er saa stridig som Systematikerne, der med Vold og Magt ville samle alle Hoveder under een Hat. Naturen gjør ingen Dumheder for at frelse Systemet; derfor lader den Strudsen skøtte sig selv og trøster sig med, at den har givet Fuglen lange Been, der kunne bringe den hurtigt afsted. Pirolerne er det vanskeligere at komme afsted med; det er spraglede Fugle, og dog have

de aabne Reder, og skjøndt man har lagt Mærke til, at de gamle Fugle gjøre sig al optænkelig Umag med at skjule Rederne under tætte og tykke Løvhæng, maa vi dog vist foreløbig lade dette Forhold staae som en Undtagelse, der ikke bekræfter Reglen. Til samme Klasse af Undtagelserne høre nogle Tilfælde, hvor Hannen er spraglet, Hunnen mørk og Reden lukket.

I dette Forhold mellem Farve og Redeform, mener Wallace, maa det være Reden, der bestemmer Farven, fordi vi hos de Fugle, hvor begge Kjøn have mørke Farver, baade finde aabne og lukkede Reder. Efter hans Mening har altsaa i Begyndelsen Fuglenes Hanner og Hunner havt samme Farve (selvfølgelig dog kun indenfor samme Art); nogle Fugle byggede aabne, andre lukkede Reder; ved Parringsvalget*) fik nogle af de Fugle, der byggede aabne Reder, efterhaanden mere pragtfulde Farver, og nu indtræder der det dobbelte Forhold, at de meest afstikkende Hanner formere sig stærkest, medens de meest afstikkende Hunner ere meest udsatte for Ødelæggelse. De Fugle, der bygge lukkede Reder, paavirkes ikke heraf, men blandt dem, der have aabne Reder, vilde Kvalitetsvalget særlig lade de Arter bukke under, hvor Hunnerne arvede meest af Hannernes Pragt.

Darwin**) seer Sagen noget anderledes, idet han lader Redens Form være betinget af Fuglens Farve. Efter ham bygge i Begyndelsen alle Fugle simple, aabne Reder, men efterhaanden som Parringsvalget gjør Hanfuglene og ifølge de almindelige Nedarvingslove derved ogsaa Hunnerne, mere og mere afstikkende, bliver dette disse sidste farligt og nøder de paagjældende Fugle til at søge deres Frelse i at bygge lukkede Reder, d. v. s. Kvalitetsvalget skaanede de Individer, der havde skjult deres Reder bedst.

Det er to saa store Forskere, der ere uenige, at det bliver lidt forvovent at give sig til at dømme imellem dem. Men man har jo dog Lov til at have en Mening, om saa Autori-

---

*) See nærværende Tidsskrift 2. Bind, Side 247.

**) Descent of man 1871.

teterne ere aldrig saa store, — altsaa: da Fuglene nedstamme fra Krybdyrene, og da Parringsvalget ikke her i nogen særlig høi Grad har gjort Hannernes Udseende forskjelligt fra Hunnernes, er det rimeligt, at begge Kjøn hos de første Fugle have været lidet eller slet ikke forskjellige, om der end har været en Tendens til Forskjellighed. Da endvidere Krybdyrene ikke bygge Reder, men ganske simpelt søge Skjul mellem Jordbundens Ujevnheder eller i Træernes Huulheder, have de første Fugle uden Tvivl baaret sig ad paa samme Maade; ialfald er der da Intet, som taler for, at de skulde have bygget kunstige, kuppelformede, lukkede Reder. Som bekjendt ere Krybdyrene koldblodige, og deres Legemer have samme Varmegrad som den dem omgivende Luft; det vilde derfor ikke være til nogen væsenlig Nytte for dem at omgive sig med slette Varmeledere som Uld, Straa o. s. v. Fuglene ere jo derimod varmblodige; men denne Forskjel mellem dem og deres Ophav er vel neppe opstaaet pludseligt; de første Fugle have sagtens havt Blod med en vis ringe, men bestemt Varmegrad, og det er rimeligviis denne Blodets Varme, der bringer Fuglene til at samle slette Varmeledere, til at samle til Rede. I Tidernes Løb fixeres Redebygningsmaaden, saaledes at det bliver en Vane for Nogle at bygge i Træer, for Andre at bygge paa Jorden, for atter Andre at bygge i Huller. Paa samme Tid bliver Forskjellen mellem Kjønnenes Udseende større og større ifølge Parringsvalget. Nu staae vi ved et heelt Væv af forskjelligt virkende Magter. Parringsvalget vil gjøre Hannerne kjønnere, mere afstikkende end Hunnerne. Den almindelige Nedarvingslov vil lade Hunnerne forskjønnes med Hannerne og saaledes udslette Parringsvalgets Virkninger. Kvalitetsvalget vil beskytte de afstikkende Hanner ved at lade dem faae stort Afkom, og det vil dræbe de afstikkende Hunner: men disse to Virkemaader ville atter ophæve hinanden, idet den første vil gjøre Afkommet skjønnere, medens den anden vil gjøre det uanseeligere. Imidlertid er der en Faktor medvirkende, som gjør, at Kvalitetsvalget dog faaer udrettet en Deel. Denne Faktor er Fuglenes Livsvaner, særligt da

den Maade, de have vænnet sig til at bygge deres Reder paa. De Fugle, hvis Reder ere skjulte i Huulheder, ville blive mere og mere afstikkende; thi der vil Kvalitetsvalget ikke kunne ødelægge de farverigeste Hunner, og det vil beskytte Hannerne. De Fugle, hvis Reder ligge aabent, vil det enten drive til at lukke Reden ved et Tag, eller ogsaa vil det lade dem faae simple Farver, altsaa undertrykke Parringsvalget. Vi faae altsaa, hvordan vi saa vende Sagen, en Strid mellem Parringsvalget og Kvalitetsvalget, og vel er Naturen ødsel, men at den skulde offre saa meget Arbeide uden at faae Noget udrettet, det lyder ikke troligt. Jeg troer imidlertid, at der er en anden Løsning af Spørgsmaalet, en Løsning, der vender Striden til det Gode. Kvalitetsvalget er overalt virkende ved Alt og paa Alt; man kan ikke sige: Kvalitetsvalget er der, følgelig ikke her, det er baade her og der. For at blive ved det Emne, der her behandles: Parringsvalget er Kvalitetsvalg; det er Kvalitetsvalget, der former Rederne, samtidig med at det virker paa hele Fugleverdenen, tilintetgjørende denne Art og beskyttende hiin. Hvorfor saa ikke ganske simpelt løse det foreliggende Spørgsmaal ved at sige, at det er et bredere Kvalitetsvalg, der benytter Striden mellem Parringsvalget og Kvalitetsvalget til at paavirke Arveligheden saaledes, at det beskytter de Fugle, hvis mandlige Afkom ligner Faderen, hvis kvindelige ligner Moderen, medens det tilintetgjør dem, hvis mandlige Afkom ligner Moderen og hvis kvindelige ligner Faderen? Saa er Striden nyttig, Arbeidet ikke spildt og Fænomenerne forklarede.

Jeg slutter med nogle Ord af Wallace: „Man vil maaskee sige, at Alt dette er uvæsenlige Smaating; men man maa vel huske paa, at det Maal, alle Eiendommelighederne i Dyrenes Bygning sigte paa, er at bevare Individets Liv og at sikkre Artens Existens. Man har gaaet og seet paa Farverne i Naturen, som om det var noget Tilfældigt, noget Overflødigt, Noget, Dyrene havde faaet, ikke for at de skulde have nogen Nytte af dem, men til Glæde for Mennesker og Serafer — eller, som man ogsaa siger: for at forøge Naturens Skjønhed.

og ideale Harmoni. Dersom det var sandt, vilde de organiske Væsners Farver danne en Undtagelse fra alle andre Naturfænomener. De vilde ikke være et Produkt af almene Love, ikke bestemmes af stadigt skiftende ydre Forhold, og vi maatte opgive enhver Forsken efter deres Oprindelse og Aarsag, da de jo skulde være afhængige af en Villie, vi aldrig vilde faae Noget at vide om. Men det er jo nu ganske mærkeligt, at saasnart vi begyndte at undersøge Naturens Farver, saa viste det sig, at de staae i nøie Forbindelse med en Mængde andre Fænomener, og at de ligesom disse ere visse almindelige Love underordnede. Det er ikke blot Fuglene, dette gjælder; for Pattedyr, Krybdyr, Insekter gjælder det ogsaa, og Darwin har viist, hvor Meget Farverne betyde for Blomsterne. Det, at Nyttighedstheorien (Darwins Theori) kan forklare alle disse Farveforhold, er atter en Seir over de Folk, som holde paa Skabelsestheorien. Man maa virkelig indrømme, at Nyttighedstheorien har forklaret en Deel; og saalænge man ikke kan faae en ligesaa stor Række af Kjendsgjerninger til at harmonere med en eller anden anden Theori, maa man virkelig ikke vente, at vi skulle opgive en Theori, der allerede, saa ung den er, har gjort saa god Tjeneste, og som har ført til Opdagelsen af en saa stor Mængde interessante og uventede harmoniske Forhold mellem de almindeligste (men hidtil meest forsømte og mindst forstaaede) af den organiske Verdens Fænomener".

J. P. Jacobsen.

Ernest Renan.

(Et Reiseindtryk.)

Taine indførte mig hos Renan med de Ord: „Min kjære Ven, her bringer jeg Dem en af Deres Venner, som De ikke kjender; men de Mænd, der elske Ideerne og Sandheden, udgjøre et naturligt Broderskab".

Allerede da jeg 1866 var i Paris, havde jeg hørt Taine omtale Renan som sin nærmeste Ven; jeg havde først undret mig noget derover paa Grund af deres Naturers saa overordenlige Forskjellighed, tildels ogsaa fordi jeg dengang satte ringere Pris paa Renan, hos hvem en vis Sentimentalitet, Noget, jeg ikke ret forstod, men som forekom mig enten blødagtigt eller uægte, stødte mig tilbage. Dette Indtryk havde vel for længe siden tabt sig, den fortrinlige Samling »Etudes d'histoire religieuse« havde aabnet mine Øine for den næsten kvindelige Finfølelse, den elskelige Blidhed, der for en ungdommelig og endnu ikke smidig Aand som min eller for en revolutionær og utaalmodig Ungdom som Italiens i vore Dage kan tage sig ud som noget Umandigt hos Renan, men som udgjør en af de mest tiltalende Egenskaber hos ham, som man har kaldt „Den Frygtsomste af de Dristige." Hans Kald har beredt ham Lidelser nok. Han har selv skildret sin Lidelses Natur i disse smukke Ord: „Den værste af de Kvaler, ved hvilke det Menneske, som naaer til et Liv i Reflexionen, udsoner sin exceptionelle Stilling, er den: at

see sig udelukket af den store religiøse Familie, der indbefatter Jordens bedste Sjæle, og at betænke, hvorledes de Væsener, med hvilke han helst vilde leve i aandelig Forening, nødvendigviis maa betragte ham som et fordærvet Menneske. Man maa være meget sikker paa sig selv for ikke at rystes, naar Kvinderne og Børnene folde deres Hænder og sige til En: „O tro, som vi!"

Det faldt mig imidlertid ikke ind at ville søge ham; jeg har altid havt en sand Rædsel for at trænge mig ind hos berømte Mænd og berøve dem deres kostbare Tid under Paaskud af at ville bevidne dem min Beundring. Men da Taine den ene Gang efter den anden opfordrede mig til at hilse paa „sin Ven Filologen", tog jeg Mod til mig og indfandt mig en Dag paa den tredie Sal i Rue de Vannes, hvor Renan boede. Hans Bopæl er simpel; thi Renan er fattig og føler Trykket deraf; siden hans Lærestol i Hebraisk blev ham frataget, har han været uden al fast Indtægt, og hans senere Skrifter have kun indbragt ham meget Lidt. Maaskee ville hans Vilkaar nu forbedre sig under Republiken. — Jeg overrakte ham et Brev fra Professor v. Mehren, hvem han mindedes med Høiagtelse. Min første Samtale med ham var kort, da jeg saae, han var ifærd med at arbeide; men jeg modtog dog et Indtryk, som ved senere Samtaler stadfæstede sig. Jeg havde efter Bøgerne og efter Portræter forestilt mig Renan som et Slags finere Jules Simon, filantropisk, blid, med Hovedet lidt paa skraa; jeg fandt ham bestemt, kort og kjæk i sine Udtalelser, afgjørende i alle sine Meninger, med Lidt af den Lærdes Undseelighed og Geneerthed, men med endnu Mere af en Verdensmands Sikkerhed og overlegne Ro.

Renan er 48 Aar gammel. Han er lille, med et svært stort Hoved, en bred bøiet Ryg. Hans Person minder om det Udtryk af ham: »La science est roturière« (Videnskaben er borgerlig). Han er som bekjendt meget styg. Hans blaa og temmelig store Øine ere ikke smukke, hans brede og meget intelligente Pande har ingen heldig Form, og hans stygge Næse

skænmer Ansigtet. Men ligefuldt er der, saasnart han taler, over dette Ansigt med dets Udtryk af ualmindelig Lærdom og anstrengt Flid, som indfattes af det lange brune, ved Tindingerne hvidlige Haar, noget meget Tiltrækkende og Tiltalende.

Grundtrækket i Renans Tale er en grandios Overlegenhed, en fuldstændig Aandsfrihed, Noget, jeg vilde betegne som en storartet Flothed, hvis Ordet „flot" ikke paa Dansk saa overveiende brugtes i nedsættende Mening. Nerven i hans Samtale er en saa ubegrændset Foragt for Menneskemængden, som jeg aldrig før har truffet forenet med en saa fuldstændig Frihed for Forbittrelse eller Menneskehad. Allerede den første Gang, jeg talte med ham, førte han Samtalen hen paa den menneskelige Dumhed; han sagde: „De fleste Mennesker ere aldeles ikke Mennesker, men Aber." Man sporer denne rolige Foragt i hans Fortaler, men den er Intet paa Prent imod hvad den er i hans mundlige Udtalelser. Allerede de første Ord, jeg hørte af ham, erindrede mig om denne Dom, som Renan etsteds har fældet over Lamennais. Han siger om ham som saa: „Der er hos ham altfor megen Vrede og ikke nok Foragt. De litterære Konsekvenser af denne Feil ere meget alvorlige. Vreden medfører Deklamation, Plumphed, ja ofte grove Injurier. Foragten derimod frembringer næsten altid en fin og værdig Stil. Vreden trænger til at føle sig deelt. Foragten er en fin og gjennemtrængende Vellyst, som man ikke behøver Andres Deltagelse for at fornemme. Den er diskret, thi den er sig selv nok."

Der er i Renan's Samtale et vist Sving, noget Livligt og Overstrømmende, som maa findes hos den, hvem Franskmændene skulle betegne som »charmant« i Omgang og Konversation, saaledes som han i Almindelighed betegnes. Han iagttager ikke mundligt den Høitidelighed, som naar han skriver. Hver Gang, han vil gjøre en Indvending, kommer han gjerne med sit Yndlingsmundheld »Diable«! Han er saa langt fra at være bitter eller klagende, at der

snarere er noget Muntert ved hans olympiske Ligevægt og Ro. Da jeg vidste, at der uophørligt udgives Hundreder af de hadefuldeste Modskrifter og Skamskrifter imod ham i hele den katholske Verden, at der hver Dag trykkes i det Mindste et Par Avisartikler for at nedsætte ham, at de katholske og protestantiske Præster fra deres Prædikestole skildre ham som Belzebub og Antikristen, der efter sin Død vil blive knebet, og ikke som vi Andre, men med ganske særegne Instrumenter i alle Evigheders Evighed, og da jeg endelig selv havde været i et Selskab, hvor En af Herrerne var for, at Renan skulde hænges, medens en Anden vilde nøies med at faae ham skudt, spurgte jeg ham en Dag, om han nogensinde i selskabelig Henseende havde lidt for sine Meninger? „Jeg lidt! svarede han, aldrig det Allermindste. Jeg omgaaes ingen Katholiker, jeg kjender i Alt kun Een. De maa nemlig vide, at vi have Een i »Academie des inscriptions«, og vi er meget gode Venner. De Prædikener, der holdes imod mig, hører jeg ikke. De Smudspiecer, der skrives imod mig, læser jeg ikke. Hvad Skade skulde de da gjøre mig?"

Renan mener, at de troende Katholiker i Frankrig vel omtrent kunne udgjøre en Femtedeel af Befolkningen, og at disse ere langt mere fanatiske end Katholikerne andetsteds, fordi Katholicismen i Spanien og Italien er en Vanesag, medens den i Frankrig ophidses ved den intelligente Opposition. Da jeg i Juni 1870 besøgte Renan paa hans Landsted i Sévres, traf jeg ham meget opmuntret ved Spektaklerne i Rom. Man bør opreise Pius den 9de en Statue, sagde han, det er en overordenlig Mand. Han alene har gjort Frihedens Sag saa store Tjenester som Ingen siden Luther. Han har avanceret Sagerne 300 Aar. Uden ham havde Katholicismen godt endnu kunnet bestaae en 300 Aar urørt med sit Spindelvæv, med sin Skidenhed i det indesluttede Rum. Nu lufte vi ud, og Alle see, at der ikke er Noget derinde. Han havde befrygtet, at man under Forhandlingerne om Ufeilbarheden maaskee endnu i sidste Øieblik vilde være kommet overeens om at formulere et eller andet Konkordat,

saa Alt blev, som det var, og kun tilsyneladende fik en Afgjørelse, men denne Mulighed var i de sidste Dage forsvunden, og det saae nu ud til, at man vilde fatte den vanvittige Beslutning, der nødvendigviis maatte frembringe en ligesaa stor Adsplittelse indenfor Katholicismen som den, i hvilken Protestantismen befinder sig. Han glædede sig ved den Tanke, at det franske Bourgoisie, der siden Februarrevolutionen havde kastet sig i Armene paa Katholicismen og som med stor Ængstelse havde været Vidne til Pavemagtens seneste fjendtlige og mere konsekvente end politiske Optræden imod den hele moderne Videnskab og moderne Kultur, nu endelig vilde faae Øinene op.

Han stod dengang i Begreb med at tiltræde en Reise til Spitzbergen med Prinds Napoleon. Selskabet skulde først gaae i Land ved Bergen. Jeg glemmer aldrig hans høie og friske Latter, da jeg fortalte ham, at naar han satte Foden paa norsk Grund, vilde han kunne betegnes som den eneste Fritænker i Norge, og at der var en tre fire Stykker i Danmark. Hvor han loe!

I Victor Cherbuliez's Roman „Ladislaus Bolski's Hændelser" har den enthousiastiske Forfatter drevet en mild Spøg med de Renanske Theorier, idet han har lagt Heltens ædle og moderate, men upraktiske unge Hovmester alle hine Lærdomme i Munden om Sandhedens fine og delikate Natur, om Nødvendigheden af at nærme sig den med den yderste Agtpaagivenhed og en Omsigt til alle Sider, hvis man ikke vil gribe ved Siden af den. Denne unge Mand vil i sit iv virkeliggjøre den Idee, som Renan etsteds blandt mange har udtrykt i følgende Ord: „Man kunde ligesaa gjerne ville forsøge paa at ramme et bevinget Insekt med en Kølle, som man kan indbilde sig med Syllogismens plumpe Kløer at kunne slaae ned paa Sandheden i en Aandsvidenskab. Logiken griber ikke Afskygningerne. Men de Sandheder, som ere af moralsk Natur, beroe heelt og holdent paa Nuancer. Det nytter derfor ikke at styrte sig løs paa Sandheden med et Vildsvins plumpe Voldsomhed, thi den flygtige og lette

Sandhed undslipper, og man spilder kun sin Møie." Enhver, som er fortrolig med Renans Forfattervirksomhed, vil vide, hvor nøie han holder sig denne sin Lære efterrettelig, naar han skriver. Men naar han taler, hvor ere da hans kjære Nuancer! Medens Taine, som i sine Skrifter er saa djærv, i sin Samtale alene ledes af de strengeste Retfærdigheds- og Billigheds-Hensyn, uophørligt modererer og dæmper, gaaer Renan til Yderligheder, naar han taler, og er da alt Andet end Nuancens Ridder. Kun i eet Punkt vare de lige stærke i deres Udtryk. Det var, naar Talen kom paa den spiritualistiske Filosofi i Frankrig, der søger sin Styrke i en øm Alliance med Kirken, som vinder Familiefædrenes Hjerte ved at føre Dyd og Dogmer i sit Skjold, og hvis filosofiske Etablissement vel aldrig annoncerer Opdagelsen af nogen ny Sandhed, men jevnlig lover og forkynder hele Frankrigs Forsyning med gode Sæder som Frugt af Skolens videnskabelige Granskning. Da jeg første Gang spurgte Taine, hvad hans Mening var om den filosofiske Tilstand, som den spiritualistiske Skole havde indført i Frankrig, svarede han med et ubeskriveligt Minespil kun det ene Ord »Méprisable«. Renan slap de frygteligste Udtryk løs mod Caro. Jeg kom en Formiddag til Renan, efter at have hørt Caro i Sorbonnen; jeg var irriteret over at have været Vidne til den studerende Ungdoms larmende Bifaldsraab, hver Gang han, efter nogle haanlige Udfald mod Modstanderne, med præstelige Armbevægelser og nogle kraftige Dunk imod sin brede Brystkasse skreg: „Men vi, vi troe paa Gud, vi troe paa Villiens Frihed!" Renan sagde: „Hvor vil De ærgre Dem over den Usling? i alle Lande er det jo Middelmaadighederne, som virke stærkest paa alle de Middelmaadige, og de vide allevegne, hvilke Stikord det er, hvormed man vinder Mængdens Klap og Bifald." Den hele Cousinske Filosofi karakteriserede han med den dybeste Foragt, „Pattebarns-Mad", sagde han, „officiel Suppe". Han var i dette Punkt saa stædig, at jeg aldrig har kunnet afdisputere ham, Nuancernes Talsmand, den Mening, at

Spiritualismen var absolut falsk. For Taine nærer han derimod en Beundring og et Venskab, der grændser til det Lidenskabelige; han sagde: »Taine c'est l'homme du vrai, c'est l'amour de la verité même.« Fransk Kritik, sagde han, har aldrig staaet høiere end med ham. Han erklærede sig, underligt nok, for enig med ham i alle Hovedspørgsmaal, og var, ligesom jeg, meget opfyldt af Taine's dengang nys udkomne store Værk »De l'intelligence«. Jeg spurgte, om Sainte-Beuve ikke havde gjort en Deel for Taine: „Nei, svarede han, han skylder ingen Anden mindste Deel af sin Berømmelse. Han har aldrig søgt noget succés, sit Navn vandt han hurtigt; det kom af sig selv." Og da jeg en Dag bragte et i Paris ofte omdebatteret Emne paa Bane, det Spørgsmaal, hvorvidt den almindelige Mening havde Ret, der bestandigt klagede over Frankrigs aandelige Decadence, kom Renan blandt Andet paany tilbage til Taine og udbrød: „Decadence! Hvad vil det sige? Alt er relativt. Er Taine f. Ex. ikke større end Cousin og Villemain tilsammen? Der er megen Aand i Frankrig endnu," og han gjentog den ene Gang efter den anden disse Ord: »Il y a beaucoup d'esprit en France.«

Ligesom alle de dannede Franskmænd, jeg har kjendt, nærede han en næsten ærefrygtsfuld Beundring for George Sand. Denne udmærkede Kvinde har formaaet at udstrække sit Herredømme over de yngre Generationer i Frankrig uden derfor at tabe sine Samtidiges Beundring. En Idealist som Renan vinder hun ved sin Idealisme, de ganske Unge ved de revolutionære Elementer i hendes Skrifter, Taine seer i hende en hemmelighedsfuld Naturmagt, naar han seer hende sidde lyttende, som en Svamp indsugende enhver Tanke, hun hører, taus som en Sfinx, mundligt meddelende Lidet eller Intet. Og Alexander Dumas den Yngre, den bidende Moralist, om hvem man kunde troe, at George Sand's Helte og Heltinder, over hvis Fantasterier hans egne Dramaer leverer en bitter og melankolsk Kritik, maatte være ham særligt imod, er maaskee den af alle den næste Slægts

Forfattere, som personligt staaer hende nærmest, og Ingen har udtalt sin Beundring i stærkere Udtryk end han: Betragt denne Kvinde, siger han, som stiger ned ad Trinene paa sin Veranda, hun bærer en lille Straahat paa sit graanende Haar. Hun er ganske ene, hun spadserer langsomt i Solskinnet; hun lytter til Naturens ubestemte Lyd, hun morer sig med at følge Skyerne med Øinene. Hun taler med sin Gartner; hun bøier sig for at indaande Duften af sine Blomster, som hun vel vil vogte sig for at plukke; hun standser, hun hører! Hvad? Hun veed det ikke selv, Noget, som endnu ikke er til, men som en Dag vil blive til. Hun sætter sig paa sin Steenbænk. Hun bevæger sig ikke mere. Hendes Aand smelter hen i Uendeligheden. Nu er hun Plante, Stjerne, Brise, Ocean og Aand! Hun erindrer! Hun gjætter! Alt, hvad man hører midt paa Havet, det hører hun ligesaa godt, siddende under sin Guldregn og sine Syringer, baade Fuglene og Stormene og Alt hvad der synger og Alt hvad der græder og Alt hvad der leer. Hun vanker om, hun betragter, hun lytter saaledes, uden ret at vide hvad hun gjør, som en Dagens Søvngængerske, og efterhaanden som Mørket bedækker hendes Græsplaine, vil hun, ligesom de Planter, der fra Morgen til Aften bade sig og lade sig gjennemtrænge af Dug og Straaler, Regn og Sol, og som kun aabne sig og udaande deres Duft ved Nattetid, — saaledes vil ved Nattetid hun gjengive Aandens og Intelligensens Verden Alt, hvad hun om Dagen har modtaget fra den legemlige og synlige Verden. Thi denne Kvinde tænker som Montaigne, drømmer som Ossian og skriver som Jean-Jacques. Leonardo tegner hendes Periode, og Mozart synger den." Saaledes omtrent, kun i mindre poetiske Udtryk, udtalte ogsaa Renan sig om George Sand. Ligesaa stærkt som han hader Béranger, i hvem han seer Personifikationen af alt det Frivole og Prosaiske i den franske Folkekarakteer og hvis filistrøse »Dieu des bonnes gens« især er ham, den Herderske, vagt og dybt følende pantheistisk-religiøse Tænker og Drømmer en Torn i Øiet, ligesaa stærk en Sympathi har han for Lélia's,

Spiridion's og saamange andre sværmeriske Skrifters Forfatterinde. Men Renan er som de fleste fremragende Franskmænd i høi Grad nationalborneert i sine literære Sympathier. Jeg vilde en Dag under en Samtale om England prøve paa at faae ham til at sige noget Godt om Dickens. Men det var ikke muligt at faae ham stemt til nogen Art af Billighed. „Dickens's pretentiøse Stil, sagde han, gjør samme Virkning paa mig, som Stilen i en Provinds-Avis". Han dømmer i det Hele forholdsviis grovt om Literatur. Man mærker strax, at den literære Kritik ikke er hans Fag. Hans lille uretfærdige Stykke om Feuerbach forbauser mindre, naar man hører, indtil hvilken Grad Dickens' Mangler bringe ham til at oversee hans Fortrin. Det er den samme, til det Sygelige udviklede Sands for en klassisk og tempereret Udtryksmaade, der støder Renan tilbage fra Dickens' humoristiske, om Shakspeares Klovner mindende Snurrigheder i Stilen og fra Feuerbach's lidenskabelige, forsætligt voldsomme Form, der synes ham, den stolte Pariser, at have et Slags, ligesom tobakslignende, Bismag af det Pedanteri, hvormed Ugudeligheden ved enkelte tydske Universiteter ved enhver Leilighed bæres til Skue. Denne Renans kritiske Begrændsethed trøstede mig noget, naar han aldeles underkjendte mine Ideer om de nyeste Bevægelser i fransk Literatur. Hvad han her især frygtede for var, at man skulde tillægge Fænomenernes Rækkefølge en systematisk Gang, som ikke stemmede med Virkeligheden. Hvert Øieblik afbrød han mine Betragtninger med et: „Nei, Nei, Tingene gaae ikke saa systematisk til."

Kort før hans Reise talte han med mig om Politik, blandt Andet om Keiseren, som han nøie kjendte. „De kan lære ham fuldstændigt at kjende af hans Skrifter, sagde han. Han er en høit begavet Mand, men skulde jeg bestemme ham med eet Ord, da vilde jeg sige: Han er en Journalist paa Thronen. Han er en Publicist, der altid udspørger den offenlige Mening. Da hans hele Magt afhænger af den, behøver han, trods al sin Inferioritet, mere Kunst end Bismarck, der kan sætte sig ud over Alt. Endnu er han kun legemligt,

ikke aandeligt svækket, men han er bleven yderligt forsigtig (extrêmement cauteleux) og har en Mistillid til sig selv, som han ikke tidligere kjendte." Iøvrig stemte Renans Opfattelse næsten fuldstændigt overeens med hans afdøde Ven Sainte-Beuve's, blandt hvis Papirer man fandt et Fragment af en utrykt Artikel om Napoleon's „Cæsar's Historie", i hvilken Sainte-Beuve, efter at have skildret de egenlige Cæsarer, dem af første Klasse, siger som saa: „Men der gives ogsaa en anden Art Cæsarer, dem af anden Rang og af den anden Klasse, ved hvilke der er noget Piinligt, noget Udarbeidet og ligesom Fabrikeret. De have stræbt at blive Cæsarer, og de have saa ofte sagt til sig selv, at de vilde være det, at de tilsidst have opnaaet at blive det. De have repeteret og studeret deres Rolle saa længe, at de have lært den. Fødte i Purpuret eller ved Siden af Purpuret, have de med en naiv Lettroenhed ladet sig inspirere af alle Reflexerne fra deres Vugge; de ere voxede op i en dynastisk Religion, og deres hele Fortjeneste har været aldrig at aflægge den eller skille sig fra den. De have aldrig et eneste Øieblik været Mennesker, uden at troe sig Cæsarer. Selv faldne og landsforviste have de aldrig tvivlet eller fortvivlet. Denne ene Ærgjerrighed, som de have indpodet sig fra deres Ungdom af, og som de intet Sekund have opgivet, den Opdragelse, de have givet sig selv, og som har været saa exklusiv, saa ufuldstændig, men saa uforandret rettet paa et eneste Punkt, er lykkedes dem; de have hævet deres Aand og deres Tankegang i Høide med Maalet, som det forekom usandsynligt for alle Andre, at de vilde naae, men sikkert for dem alene, fordi de uden Ophør sigtede paa det.

I Kraft af at troe, have de evnet. Forlang da ikke af dem, at de ikke skulde være mystiske: deres politiske Begavelse, deres Styrke er for bestandigt uadskillelig fra deres Mysticisme. Man har seet Exemplarer af denne Art, der uden en Draabe af Familieblodet i deres Aarer, uden et eneste primitivt Træk af det Geni, der grundlagde Racen, ved Hjælp af Flid, Reflexion og et Slags Kultus af Stammefaderen, ere blevne

Racens værdige og legitime Arvinger. Ved denne lange Vane, der efterhaanden er bleven til Natur, have de virkelig opnaaet nogle af de høie Kvalifikationer til deres Stilling: Kjærligheden til det Store eller til Skinnet af det Store, en Tillid, som imponerer, en Koldblodighed, en Ro og en Aandsnærværelse, som Intet overvælder, og som undertiden har kunnet ligne den Genialitet, der er Dieblikkets Indskydelse, endelig en Bevidsthed om deres Overlegenhed, der forsaavidt er berettiget, som de Andre godkjende den. Men forlang blot ikke af dem hiin Geniets Rigdom og Mangesidighed, der udmærker den første og guddommelige Cæsar. I Krigen og Ansigt til Ansigt med Vanskelighederne, med Hindringerne, med Fæstningsfiirkanterne blive de pludselig staaende og kunne ikke komme videre. I Fredstid og stillede overfor de Problemer, der udfordre Geni, tøve de, vakle, gaae til og fra. Vi maa gjøre noget Stort, sige de, men dette Store, hvorom de uophørligt drømme, forstaae de hverken at finde eller at opfinde selv; de kunne hverken hitte ud af Veiene eller af Midlerne dertil og vilde være grumme ilde stedte, ifald de skulde virkeliggjøre det alene. Man maa forberede det for dem, man maa præsentere dem det heelt færdigt, saa acceptere de det for det Meste uden synderligt Skjøn, uden altid at skjelne imellem Skinnet og Virkeligheden. Svage som de ere, ubestemte paa næsten alle Punkter, endog ligegyldige, have de kun een virkelig fast Villie, den at ville være Cæsarer.

„De ere det; de have Præget deraf, Masken eller dog det Øverste af Masken og Tegnet paa Panden, en vis Ordknaphed, en imponerende Taushed, en vis langsom Gang og underlig Holdning, som man kan kalde ærefrygtindgydende, hvis man vil, noget vist Originalt, saa blandet et Indtryk det end frembringer, og som det er ligesaa umuligt at forvexle med noget Andet, som det er vanskeligt at definere dette Træk i og for sig selv.

„Men endnu engang: har man undtaget dette særegne Stempel og dette usikkre Syn, saa maa man ikke gaae tilbunds, ikke sondere altfor dybt ned, ikke søge efter noget

Klart eller Bestemt; de have snarere Tilbøieligheder end Planer; og forlang fremfor Alt ikke af dem det Ringeste af den Gratie eller blot den mindste af alle de fortryllende og henrivende Talenter og Gaver, der udgjøre den store og elskværdige Cæsars Luxus, og ved hvilke han røber sig som Venus's Søn. Hvis man vil have Held med sig hos dem, nytter det ikke at komme med en fiin Vending eller med en aandfuld Hentydning; de overhøre den; der er Sider, seete fra hvilke de ere tillukkede; de ere døve for Alt det, som ikke er dem selv eller et Ekko af deres egen Tanke. Valget af Personer er dem næsten ligegyldigt, ja de foretrække endog gjerne de mindre Gode for de Bedre. Saa overbeviste ere de om, at de, det vil sige, at Cæsar i dem er Manden, den nødvendige og i den givne Situation fuldt tilstrækkelige Kraft."

Nu var jo imidlertid, sagde Renan, denne Tillid begyndt at svigte. Keiseren havde jo ogsaa givet et Slags Afkald paa en Deel af sin Magt, og Ollivier var Minister. Renan havde kjendt Ollivier i næsten 20 Aar. Han bedømte ham strengt. Han sagde: Han og Keiseren passe fortræffeligt sammen, de have samme Forkjærlighed for Chimærer, de ere saa at sige besvogrede igjennem Chimæren. Ollivier havde efter hans Opfattelse havt netop samme Art Ærgjerrighed som Keiseren. Allerede 1851 havde han ofte sagt til Renan: „Naar jeg nu kommer til Magten, naar jeg bliver Førsteminister osv."

Naar jeg nu under disse Samtaler kom tilbage til min eneste politiske Tanke, som jeg fremsatte overalt, og som overalt blev behandlet som en Urimelighed, nemlig at man burde indføre tvungen Underviisning i Frankrig, da var Renan efter mine Forestillinger saa paradox, at jeg flere Gange leende maatte udbryde, at dette dog umuligt kunde være hans Alvor. Jeg vilde ikke anføre hans Argumenter, hvis jeg ikke havde hørt lignende af flere blandt Frankrigs betydeligste Mænd, eller hvis jeg blot et eneste Sted havde hørt den modsatte Anskuelse udtale. Renan paastod for det Første, at tvungen Underviisning var et Tyranni. „Jeg har

selv, sagde han, et lille Barn, som er Krøbling. Hvor tyrannisk at ville tage det fra mig for at undervise det." Jeg forestillede ham forgjæves, at der gives Undtagelser ved Loven. Saa vilde Ingen gaae i Skole, svarede han. „De kjender ikke vore franske Bønder; de vilde aldrig bekymre sig derom. Lad dem dyrke deres Jord og betale deres Skatter, eller giv dem et Gevær i Haanden og et Tornyster paa Ryggen, og de ere de bedste Soldater af Verden. Men mærk det vel: Hvad der passer for den ene Race passer ikke for den anden. Frankrig er ikke et Land som Skotland eller som Norden; de puritanske og germaniske Sædvaner passe ikke her. Frankrig er f. Ex. ikke noget religiøst Land, og ethvert Forsøg paa at ville gjøre det dertil vil strande. Det er et Land, som frembringer to Ting: hvad der er stort og hvad der er fint (du grand et du fin). Den respektable Middelmaadighed vil aldrig findes her. I hine to Ord indbefattes Befolkningens ideale Trang, forresten vil den kun Et: more sig, gjennem Fornøielser føle, at den lever. Og endelig, tro mig, det er min faste Overbeviisning, at den elementære Underviisning ligefrem er et Onde. Hvad er et Menneske, der kan læse og skrive, jeg mener et Menneske, der ikke kan Andet end læse og skrive? Et Dyr, et dumt og indbildsk Dyr. Giv Menneskene 15 til 20 Aars Underviisning, hvis De kan, eller Intet! Hvad der er imellem er saa langtfra at gjøre dem klogere, at det kun fordærver deres elskværdige Naturlighed, deres Instinkt, deres medfødte sunde Fornuft og gjør dem utaalelige. Er Noget værre end at regeres af Seminarister? Den eneste Aarsag, hvorfor vi nu ere nødte til at sysle med alle disse Spørgsmaal, det er, fordi denne Flok af Gadedrenge (ce tas de gamins) i sin Tid paatvang os den idiotiske almindelige Stemmeret. Nei, lad os være enige om, at kun hos den høit Dannede er Dannelsen et Gode, men at de Halvdannede kun kunne betragtes som unyttige og indbildske Abekatte." Jeg talte om Decentralisation, om at hæve Lyon. „Lyon, udbrød han i fuldt Alvor, man maatte da for Himlens

Skyld aldrig falde paa at ville gjøre de idiotiske Provindsbyer til aandelige Midtpunkter; de kom lige strax under Bisperne. Nei, sagde han med pudsig Overbevlisning, i Lyon vil man aldrig gjøre Andet end Dumheder." Man vil efter disse Ytringer af den Mand i Frankrig, der mere end nogen anden har kæmpet for en Forbedring af Underviisningsvæsenet for de høiere Skolers og Universiteternes Vedkommende, maaskee bedre forstaae, hvorfor i Frankrig de Liberales Ligegyldighed har gaaet Haand i Haand med den katholske Geistligheds Lidenskabelighed, naar Talen var om ved Lov at bøde paa den Uvidenhed hos de lavere Klasser, der senere har viist sig saa farlig for Landets ydre og indre Sikkerhed. En gammel fransk Forfatter gjorde sig en Aften i Mai Maaned 1870 til den Grad lystig over min Tro paa den tvungne Underviisnings gjenfødende Kraft, at han kaldte den mit Revalenta arabica og paastod, jeg indbildte mig, man ved at indføre den vilde gjøre hele Menneskeslægten lykkelig for alle Tider. Ogsaa han spurgte mig, om jeg ikke troede, at Bønderne vare tilstrækkeligt gode Familiefædre og tilstrækkeligt gode Soldater uden den. Krigen har lært disse Mænd, at det er en hidtil ikke nok paaagtet Styrke hos en Soldat, at han kan læse og skrive. Mærkværdigt er det imidlertid at see, hvorledes Ideer, der skulde synes udelukkende at maatte tilhøre den katholske Geistlighed, som f. Ex. denne Idee om den absolute Skadelighed af ufuldstændig Kundskab, efterhaanden kunne vinde en saadan Autoritet i et af Katholicismen forgiftet Land, at de under en lille Formforandring beherske selv den katholske Tros meest udpegede og meest afgjorte Modstandere.

Renan reiste, og jeg besøgte i hans Fraværelse Mme Renan. Hun er en Datter af Maleren Ary Scheffer, halv tydsk af Oprindelse, en sjeldent udviklet og begavet Dame. Hun har fulgt sin Mand overalt og har deeltaget i alle hans Reiser, endog i den til Palæstina. Denne Gang kunde hun imidlertid ikke være med, og skjøndt Reisen kun var bestemt til at vare 6 Uger, var hun næsten syg af Savn og

Uro. Jeg ledede Samtalen hen paa det franske Ægteskab. Det interesserede mig at høre, hvad hun som en næsten fremmed Dame vilde dømme derom. Men hun var altfor gjennemtrængt af Renans Theorier til, skjøndt tydsk, at have nogen ufordeelagtig Mening om dette franske Forhold. Hun roste Konveniensægteskabet i Frankrig. „Det vilde ikke existere, sagde hun, ifald det ikke havde sin Aarsag. Hvad der er godt i Thydskland er ikke derfor godt i Frankrig. Jeg selv, som er tydsk, har ikke giftet mig paa denne Maade, skjøndt vi levede i Frankrig. Hver Gang, man foreslog mig at tage en Frier i Øiesyn, erklærede jeg altid, at jeg slet ikke vilde see ham. Blot det, at han var en Frier, var nok til at gjøre ham afskyelig i mine Øine. Jeg har ogsaa kjendt Renan mange Aar før vort Bryllup. Men hvem kan indvende Noget, naar man seer, som jeg har seet det med saamange af vore Venner (og hun nævnte Den og Den), at man er bleven forestilt for hinanden en Uge før Brylluppet, og at Ægteskabet er blevet lykkeligt og tilfredsstillende for begge Parter!"

Disse Yttringer bleve fremsatte en smuk Solskinsdag i Renans Have i Sèvres. Nu er Haven hugget om og Byen tilintetgjort. Jeg betragter disse Ord som sagte halvt i Spøg, halvt som en Udflugt for ikke at maatte fælde Dom over nære Venners Forhold, endelig som et Symptom paa den samme Tilbøielighed, der gjennemgaaende har viist sig saa skjæbnesvanger for de Franske, Tilbøieligheden til at gjøre enhver Nationaleiendommelighed, hvor uheldig den end er, til en Nationalegenskab, der ikke kan forandres, der ligger i Racen, og der som saadan er dyrebar. — Taine pleiede at forsvare det franske Ægteskab paa en anden Maade. En Dag, da jeg spiste Frokost hos ham og ytrede mig temmeligt stærkt derom, lagde han pludseligt sin Haand paa Hovedet af sin lille Datter, et Barn paa 2 Aar, og udbrød: „Saa De vil, jeg skulde give min lille Pige til det første det bedste Mandfolk, der uden at henvende sig til os, hendes Forældre, kunde tilsnige sig hendes Hjerte. Husk dog paa, hvor stor en

ung Piges Uerfarenhed er, og glem dog ikke, hvorledes den virkelige Verden seer ud, hvilke Kjeltringer der gives, hvilken Fortid, hvilke Sygdomme, hvilke bestialske Tilbøieligheder en ung Mand kan have, Egenskaber, som en Faders Øie kan ane, men som en ung Piges uskyldige Sind hverken kan eller bør kunne tænke sig Tilstedeværelsen af. Verden er en Fjende. Skulde jeg da ikke efter Evne forsvare min lille Pige mod Fjenden? Naar der da engang om en femten Aar melder sig Friere til hende, saa ville vi, hvis vi leve, bære os saaledes ad; vi ville udstille dem, som ikke kunne komme i Betragtning, enten paa Grund af deres Forhold eller paa Grund af moralske og fysiske Skrøbeligheder, vi ville foretage en Sigtning (triage), og vi tillade da iøvrig, som alle Forældre, den unge Pige at vælge, som hun vil." Som Forudsætning for hele denne Betragtningsmaade maa man have den unge Piges afspærrede Opdragelse i Klostret eller Pensionen i Erindring. Ud fra denne, selv naar alt Hensyn tages til de sydlandske Nationers større Fryghed og Sandselighed, urimelige Forudsætning bliver maaskee Konsekvensen fornuftig.

Jeg opholdt mig i London ved Krigens Udbrud. Da jeg havde den Lykke der at kjende og omgaaes nogle Mænd med stort politisk Blik, havde jeg langt mindre ved egen Dømmekraft end gjennem Samtaler med dem faaet en Anelse om al den Ulykke, Krigen vilde bringe over Frankrig. Ved min Tilbagekomst til Paris var man der fuld af Haab og Mod, ja man lagde endog som bekjendt et Overmod for Dagen, der maatte paavirke enhver Fremmed uhyggeligt. Dette Overmod deeltes dog ingenlunde af Videnskabsmændene. Endnu var det ikke kommet til noget Slag; men alene Efterretningen om Prévost-Paradol's Selvmord i Nord-Amerika havde fyldt Enhver, der kjendte ham og vidste, hvor nøie Frankrigs Forberedelser og Hjælpekilder vare ham bekjendte, med de piinligste Forudfølelser. Thi Ingen betvivlede, at han havde dræbt sig med fuld Bevidsthed og med fuldt Forsæt, om han end tillige havde havt et Feberanfald. At han ikke

simpelthen tog sin Afsked havde sin Grund i, at han var altfor stolt til nogensinde at indrømme, at han havde taget feil. Han gjorde det end ikke i en Disput, og nu havde han gjort den tredobbelte Feil: at troe paa Oprigtigheden af Keiserens konstitutionelle Tendenser, at ansøge om Posten som Afsending i Nord-Amerika, og endelig ikke at nedlægge sin Post, efter at den hæslige Komedie, den almindelige Afstemning i Mai, havde viist, hvad Keiserens konstitutionelle Sindelag betød. Nu kom Krigserklæringen, der syntes ham Et med Frankrigs Undergang, og han foretrak da Døden for en Stilling, i hvilken han ikke kunde forblive, og ud af hvilken han ikke kunde gaae uden en Ydmygelse, der var ham værre end Døden. Men dette eensomme Pistolskud, der lød over Oceanet som Signalskuddet til de mange Hundredetusinder af rædselsfulde Salver, rystede alle Prévost-Paradols Ungdomsvenner og Kammerater. Taine, som havde gjort en kort Reise i Tydskland for at indsamle Materiale til en Afhandling om Schiller, som Krigen afbrød, var smerteligt bevæget ved Tanken om den udbrydende Krig. „Jeg kommer fra Tydskland, sagde han, og har talt med saa mange brave, arbeidende Mænd. Naar jeg betænker, hvad Møie det koster at føde et Menneske til Verden, at pleie det, at opdrage det, at undervise og udruste det, betænker, hvor megen Kamp og Besvær det dernæst selv maa udstaae for at gjøre sig rede til Livet, og naar jeg saa overveier, at Alt dette skal kastes i en Grav som en Bunke blodigt Kjød, hvor kan jeg da Andet end sørge! Med to Regenter af Louis Philippes Art kunde Krigen sikkert være undgaaet, men med to „Kapitainer“ som Bismarck og Napoleon var den ganske vist nødvendig.“ Han var dengang den første Franskmand, hvem jeg hørte tage Muligheden af en Overlegenhed paa preussisk Side i Betragtning.

Saa kom de første store Nederlag. Den 12te August mødte jeg Renan paa Gaden. Han var kommen hjem før den berammede Tid. Han tog min Haand og trykkede den mellem begge sine. Jeg havde aldrig seet ham saa bevæget.

Derpaa tog han min Arm, og vi spadserede en Times Tid Gade op, Gade ned. Han var fortvivlet, jeg veed ikke andet Ord. Han var ude af sig selv af Forbittrelse. Jeg ytrede først min Harme mod Ollivier. Han sagde: „Ingen Straf er for haard for denne hovedløse Kjeltring.“ Han dirrede af Lidenskab. „Aldrig, sagde han, har et ulykkeligt Folk været regeret af Imbeciler som dette. Man skulde troe, at Keiseren havde havt et Anfald af Vanvid; men jeg, som kjender Hoffet, kan forklare Dem det: han er omgivet af de mest foragtelige Smigrere; jeg kjender høie Officerer, som fuldkomment vel vidste, at Preussernes Mitrailleuser vare langt bedre end vore, men som ikke vovede at sige det til Keiseren, fordi han selv havde beskjæftiget sig med disse Sager og selv tegnet lidt paa Planerne, hvad i det officielle Sprog betegnes, som at han har opfundet Instrumentet. Aldrig har der været saa lidt Hoved (si peu de tête) i noget af Keiserens Ministerier; han har indseet det selv; jeg kjender En, til hvem han har sagt det, og saa fører han Krig med et saadant Ministerium. Ak, udbrød han, har man nogensinde seet en saadan Galskab, er det ikke hjerteskjærende? Vi er et Folk, som for lange Tider er kastet af Sadlen. Og tilføi, at Alt, hvad vi Videnskabsmænd nu i 50 Aar have arbeidet paa at opføre, med eet Slag er styrtet sammen, Sympathierne mellem Folk og Folk, den gjensidige Forstaaelse, den frugtbringende Samarbeiden. Og hvor dræber en saadan Krig ikke Sandhedskjærligheden, hvilken Løgn, hvilken Bagvadskelse om det ene Folk vil nu ikke paany i halvtredsindstyve Aar med Begjærlighed blive troet af det andet og for uoverskuelige Tider adskille dem fra hinanden og forsinke Europas Fremskridt! I 100 Aar kunne vi ikke gjenopbygge, hvad disse Mennesker have revet ned paa en Dag.“ Mere end nogen Anden maatte Spaltningen mellem de to store Nationer smerte Renan, der i Frankrig saa længe har staaet som den tydske Dannelses Repræsentant. Som bekjendt er det en Mode blandt de Orthodoxe at paastaae, at han har faaet Alt fra Tydskerne, særligt fra Straufs. Hvo, der kjender

noget til denne sidste, vil vide, hvor taabelig denne Paastand er. Snarere er det Strauss, som i den senere Tid har ladet sig paavirke stærkt af Renan med Hensyn til Fremstillingens hele Form og Karakteer. Den anden Udgave af Strauss' „Jesu Liv" har øiensynligt sit Forbillede i Renans tilsvarende Værk. Det er i ethvert Fald paa dette Punkt Renans uomtvistelige Fortjeneste, at han, istedetfor at konstruere Historien ud fra sit Studerekammer, reiste over til Palæstina og i Overeensstemmelse med den moderne Tids historiske Methode stræbte at forstaae Begivenhederne bedre gjennem Studiet af de Naturomgivelser, der under alle menneskelige Tings Foranderlighed staae som det eneste Blivende paa Jorden. Iøvrig kunde Ingen udtale sig med større Taknemmelighed om den tydske Kultur end Renan. Et af hans Yndlingsudtryk er: „Der er Intet, som kan rumme saa Meget som et tydsk Hoved". Han fraskrev gjerne Tydskerne enhver Retsidee og kaldte dem personligt grove og utaalelige; men om deres Intelligens udtalte han sig altid med Respekt. Kun tillagde han Sydtydskerne i enhver anden Retning end den administrative en langt større Begavelse end Nordtydskerne, en Opfattelse, som de fleste Franske dele. Forholdet synes at være det Samme som mellem Piemonteserne og de øvrige Italienere.

Renan fortalte mig om sin Reise. „Vi var i Bergen, da den første tvetydige Efterretning kom til os fra Frankrig om den truende Krig. Ingen af os vilde troe det muligt, Prindsen og jeg saae paa hinanden; han, som har saa sjelden og saa skarp en Forstand, sagde blot: „Det kan de ikke", og gav Ordre til, at vi skulde reise videre. Vi seilede da til Tromsøe. Da vi kom dertil, laae der to Depecher til Prindsen, en fra hans Sekretær i Paris og en fra Emile Ollivier med disse Ord: „Krig uundgaaelig". Vi holdt et kort Raad, men saa vanvittig syntes Sagen os, efter at Leopold havde trukket sin Kandidatur tilbage, saa umuligt dette Paaskud, der maatte hidse hele Europa og da især hele Tydskland imod os, og endelig — saa stor Lyst havde vi til at

seile til Spitzbergen og faae „den store Is" at see, at vi besluttede næste Morgen at tage afsted. Vi lagde os til at sove. Mit Kammer laae ved Siden af Prindsens Adjutants. Omtrent Kl. 6 hørte jeg Kammertjeneren vække Adjutanten med en Depeche. Jeg stod op, vi gik ombord, Skibet satte sig i Bevægelse, og De kan tænke Dem min Forbauselse, da jeg saae, det gik mod Frankrig. Jeg ilede hen til Prindsen. Han sad fortvivlet og saae ned for sig. De første Ord, han sagde, var: »Voilà leur dernière folie, ils n'en feront pas d'autres«. Han har været Profet, det bliver deres sidste Galskab. Jeg selv, tilføiede han, var af samme Mening; jeg vidste, hvor usselt forberedte vi var; men at det skulde gaae saa hurtigt, hvo kunde ane det! Siig ikke, at vi endnu kunne seire! Vi ville aldrig seire mere, vi have aldrig paa nogen afgjørende Maade og under denne Keiser overvundet Folkeslag, over hvilke vore Seire kunne siges at betyde Noget, naar Talen er om Preussen. Araberne er Verdens sletteste Taktikere."

Han var saa heftig, at han blev uretfærdig mod sine egne Landsmænd; han udbrød hvert Øieblik: „Har man nogensinde hørt Sligt! stakkels Prinds! stakkels Frankrig!" Han udtømte sig i Forbandelser over alle de Styrende, der efter hans atter denne Gang meget lidet „nuancerede" Opfattelse tilhobe vare Dosmere og Skurke. „Hvad er denne Palikao? en Tyv, en erklæret Tyv, for hvem alle gode Huse ere lukkede, og Jérôme David? en Kjeltring, en Morder, der i Amerika har dræbt fire Mennesker og ved Flugt har unddraget sig sin Straf! Og det er i disse Menneskers Haand, at vor Skjæbne hviler!"

Jeg saae Taarer i hans Øine og sagde ham Farvel. Jeg har ikke seet Renan siden den Dag. I sin Afhandling i »Revue des deux mondes» og i sit smukke Brev til Strauss har han siden den Tid meddelt Læseverdenen sine Indtryk af de sidste store Begivenheder. Han har siden da gjenvundet sin Ro og sit Herredømme over Smerten. Men i hine Øieblikke var Renan en Anden, end dengang han skrev:

„Den Lærde er Tilskuer i Universet. Han veed, at Verden kun tilhører ham som Studiegjenstand, og selv hvis han kunde reformere den, vilde han maaskee finde den saa kuriøs, saaledes som den er, at Tilbøieligheden dertil vilde forgaae ham". Fuldt har Renan vel aldrig meent disse kolde og aristokratiske Ord; men har han nogensinde meent dem, saa har han i Aaret 1870 gjennemlevet Sindsbevægelser, under hvilke han ikke meente dem. Jeg har andetsteds i en Afhandling „Den franske Æsthetik i vore Dage" skildret den demoraliserende Indflydelse, som det at leve under Herredømmet og Trykket af et »fait accompli« havde udøvet paa franske Videnskabsmænd. En Tilbøielighed til Quietisme, til Godkjenden af alt eengang Iværksat har under det andet Keiserdømme været at bemærke i den franske Videnskab. Spor af denne Indflydelse mærkedes overalt i Selskabslivet, i Samtaler. Den fuldkomne Frihed for Enthousiasme var næsten blevet synonym med Dannelse og Indsigt. Jeg vovede undertiden at bebreide en og anden af de Mænd, jeg beundrede, deres Tilbageholdenhed, naar Talen var om enhver praktisk Reform. Mine Indsigelser strandede paa deres Filosofi, og jeg husker, hvorledes jeg en Aften i Mai mismodig vendte hjem og skrev i min Notebog denne Linie: „Der var engang et andet Frankrig". Der havde jo dog engang været et begeistret, et poetisk, et for hele Menneskeheden følende Frankrig. Hvo veed, om ikke dette Frankrig paany vil fremgaae af Ulykken og Fornedrelsen, der, om den end ei har bragt andet Godt, dog har ført alle ædelt stræbende Aander ind paany paa den rette Vei, den som fører til Virkeligheden, Veien til det ene rette Maal, det at omforme Virkeligheden efter det Forbillede, der staaer som det ideale for Tanken!

Renan er Bretagner, og, som man veed, ere Bretagnerne de meest udholdende og villiefaste af alle Franske. Har Renan engang i et trøsteløst Øieblik, henvendende sig til sin Fædrenestamme, udraabt: „O du simple Klan af Agerdyrkere og Sømænd, hvem jeg skylder at have bevaret min Sjæls Kraft midt i et udslukt Land", saa er maaskee nu det Øieblik

kommet, hvor han netop, da alt Lys synes slukt i Frankrig, er bleven overbeviist om, at dette Land hverken er knust eller lammet, at Haabet ingenlunde er ude for Viddets og Yndens Fædreland, der paa samme Tid er Fremskridtsideernes aldrig udslukte Arne. Renan skrev med ædel Beskedenhed i sit Brev til Straufs: „Frankrig er nødvendigt for Europa som Protest mod Pedanteri og Dogmatisme“. Vi vide Alle, hvor meget Mere Frankrigs Navn betyder end en saadan Protest. Men betød det end slet intet Mere, mon en Protest af denne Art da nutildags gjøres mindre fornøden end fordum? Ak nei! Saalænge der gives Dogmer og saalænge som der findes Pedanter, vil hiin Protest altid klinge som et Vidnesbyrd om Liv, som en Bebudelse om bedre Dage, og jeg for min Part seer ikke, jeg veed ikke, hvorvidt mine Læsere see, nogen Udsigt til, at en Forsvinden af Protestens Gjenstand skulde gjøre hiin Aandsfrihedens Protestantisme overflødig*).

G. Brandes.

---

*) Republiken har virkelig, som jeg i min Artikel formodede, givet Renan hans Lærestol tilbage, og han har for en Maanedstid siden under stort Bifald begyndt sine længe afbrudte Forelæsninger paany.

Omvæltninger og Fremskridt i den argentinske Republik.

Domingo Sarmiento.

I.

Naar et Land, der i lange Tider har været uden noget selvstændigt politisk Liv, paa eengang seer sig frit og henvist til at styre sig selv, hører der en Washingtons Intelligens, Energi og Uegennyttighed til, for at lede alle de Kræfter, der findes i Landet, i de rigtige Spor, saaledes at de alle komme til deres Ret og ved deres Samvirken hidføre Landets Udvikling til Storhed og Magt. Fattes en saadan Mand, ville alle Stænder, alle de Retninger, der findes repræsenterede i Folket, hver for sig stræbe at hæve sig paa de andres Bekostning. Alle ville de overskride den naturlige Grændse for deres Udvikling, alle ville de herske; hver enkelt Stand vil herske over de andre, hver enkelt Mand vil herske over de andre. Først kommer Misundelse, saa Spænding; det ene Parti vogter med Argusøine paa det andet og hugger ind, hvor det øiner et svagt Punkt, Ideerne træde i Skygge for Personerne, og før eller senere styrtes Landet i Borgerkrig. Først naar de forskjellige Partier gjennem en saadan Skjærsild ere blevne grundigt lutrede og have lært at anerkjende hverandres Berettigelse, er der atter Betingelser tilstede for, at Landet kan hæve sig og udvikles. I disse Forhold

ligger Grunden til, at medens Nordamerika med saa rivende Fart er gaaet fremad, er Sydamerika, der dog har ligesaa rige Hjælpekilder, endnu saa langt tilbage.

Den argentinske Stats Historie maa, navnlig under de nuværende Forhold, have Interesse. Den viser, hvorledes de lavere Stænder reise sig for at sætte deres fra Begyndelsen af fuldt berettigede Fordringer igjennem og efter en Kamp beseire den saakaldte „intelligente" Deel af Befolkningen med dens forældede, paa Traditioner og Autoritetstro baserede Dannelse og med dens umotiverede og indbildske Herskelyst. Den viser endvidere, hvorledes Revolutionen faaer ganske det modsatte Udfald af, hvad den tilsigtede, fordi de ledende Chefer for det revolutionære Parti savne Uegennyttighed, og fordi hele Partiet savner virkelig Intelligens til at organisere en ordenlig Forfatning; istedetfor Frihed og Lighed faaer man Tyranni og Despoti. Endelig viser Argentiniens Historie, hvorledes en virkelig, grundig Intelligens, baseret paa selvstændige Studier og Undersøgelser og udviklet ved Reiser og Samkvem med Folk af andre Nationer, atter hæver Fremskridtspartiets oprindelige Program og efter en seirrig Kamp, først med det raa Despoti og dernæst med Autoritetstroens Tilhængere og den borneerte doktrinære Gammelmandsintelligens, nu af alle Kræfter arbeider paa at hæve Landet til en hæderlig Plads blandt Verdens Stater og allerede seer smukke Resultater af sine udholdende Arbeider og Kampe.

II.

Den nuværende argentinske Republik var, som bekjendt, indtil 1810 en spansk Koloni, og for dens Bestyrelse sørgede udelukkende Moderlandet, „der bedst vidste, hvad der tjente til dets Koloniers sande Gavn". Argentinerne havde hidtil kun bekymret sig lidet om Regeringssager; men efter Uafhængighedskrigen og Republikens Proklamation vaktes efterhaanden hos hver Enkelt en svagere eller stærkere Bevidsthed

om, at ogsaa han havde Ret til at sige et Ord med om Statens Styrelse.

Republikens Befolkning bestod væsenlig af to Hovedbestanddele, Bybefolkningen og Landbefolkningen. I Byerne stod man omtrent paa samme Trin som i Moderlandets Byer ved samme Tidspunkt; der herskede en forældet, huul, indbildsk Civilisation, baseret paa Traditioner, Tro og Vaner og ikke paa noget grundigt eller selvstændigt Studium af Videnskab og Kunst, det eneste Grundlag for al sand Intelligens. Paa Landet havde der i Tidens Løb udviklet sig et ganske eiendommeligt Folkefærd, der førte et Slags halvt indiansk Tilværelse: Gauchoerne, raa og uvidende, men kraftige og energiske, sunde paa Legem og Aand.

Bybefolkningen, der hidtil havde mærket mest til Administrationen, arrangerede nu en Regering, der med de nødvendige Modifikationer var en Fortsættelse af den tidligere spanske; Landet skulde regeres fra Byerne, og Byerne igjen fra Hovedstaden Buenos-Aires: en unitarisk Regeringsform, som den kaldtes. — Landbefolkningen, der ved Frihedskampen havde lært at slutte sig mere sammen og var kommen til Bevidsthed om, at den var en Magt i Staten, kunde meget godt see det Hule og Tomme i Bybefolkningens Civilisation og Administration; og derfor fremtraadte skarpere og skarpere blandt Gauchoerne Fordringen om at ville styres gjennem Folk af deres egen Midte og gjennem disse øve deres berettigede Indflydelse paa hele Landets Regering. For ret at nyde Fordelen ved en Selvregering, fordrede hver Egn, hver Provinds en Regering for sig; og derfor fremtraadte Landbefolkningen som det føderalistiske Parti. Overlegne Aander ere sjeldne, og der fandtes i den argentinske Stat (som overhovedet i det spanske Amerika) ikke nogen Mand, der formaaede at lede Bevægelsen i det rette Spor og tilfredsstille de forskjellige Partiers berettigede Fordringer. Fra en Kamp for Ideer udartede Bevægelsen snart til en Kamp mellem Personer, mellem Stænder, mellem By og Land. Urolige Hoveder fra Byerne pustede til Ilden blandt

Gauchoerne, Borgerkrigen brød ud i lys Lue over hele Landet, og paa alle Punkter maatte Byerne ligge under (1829—30). En stor Deel af de fremragende Medlemmer af Bybefolkningen, af Unitarierne, bleve dræbte; Resten maatte gaae i Landsflygtighed, for største Delen til Chile. Kjøbstæderne bleve Residenser for Gauchohøvdingerne, sank ned til at blive et Slags Appendices til Landet; deres Handel, Skoler, Kirker og Huse forfaldt; de laae og raadnede, som Sarmiento meget betegnende udtrykker sig et Sted.

III.

Hvorledes denne Argentiniens Landbefolkning er og lever, og hvorledes den udviklede sig til en politisk Magt, er paa det Fortræffeligste skildret af Domingo Sarmiento, den Mand, der nu er Landets Præsident, og om hvis Liv og Virksomhed næsten hele Argentiniens nyere Historie grupperer sig. Den følgende Skildring er uddraget af hans Værk: »Civilizacion i Barbarie en las Pampas Arjentinas« og, paa nogle faa Sætninger nær, saa nøiagtigt som muligt oversat derefter.

„I ethvert agerdyrkende Land spredes Samfundslivet, men dog kun efter en ringe Maalestok. Den ene Arbeider støder sammen med den anden, og de mangfoldige Redskaber og Instrumenter, Arbeidet fordrer, de forskjellige Haandværker, Agerdyrkeren trænger til, Produkternes Udvexling, Jordens Tilberedelse og det dermed følgende Husdyrhold nødvendiggjør en stadig Berøring mellem de forskjellige Beboere af en Dal eller Landstrækning. De kunne ikke undvære en Smule By, der kan tjene dem som Foreningspunkt. Paa den anden Side gjør den stadige Omsorg, som Agerdyrkningen udfordrer, og den megen Arbeidskraft, den lægger Beslag paa, Lediggang umulig; og de arbeidsføre Mænd ere nødte til at leve indenfor Grændserne af deres Eiendom.

Ganske det Modsatte er Tilfældet i det forunderlige Samfundsliv, der har udviklet sig paa de argentinske Pampas. Hele Landet er befolket, men mellem hver Bopæl (estancia),

der beboes af Eieren eller Bestyreren med sin Familie og sin Husstand (los peones), er der en Afstand af mindst to, oftest fire eller otte Leguas. Mellem de forskjellige Eiendomme er der ingen faste Grændser; jo talrigere Hjorderne ere, desto mindre Røgtning behøve de, og hele Tilsynet indskrænker sig til en lille Ridetour engang imellem. Kvinderne sørge for alle de huslige Forretninger; de passe paa Huset, lave Maden, klippe Faarene, fabrikere Osten og væve det grove Tøi, deres Klædning bestaaer af. Det er store Ting, om en Mand gider dyrke lidt Mais, der da af Kvinderne stødes til Meel i et Slags store Mortere af Træ. Ellers har Manden Intet at tage sig for, Intet, han nødvendigviis maa udføre, han lever uden Nydelser, uden Ideer; det huslige Liv kjeder ham, fraståder ham, rettere sagt. Det er derfor en Nødvendighed for ham at fingere sig et selskabeligt Liv for at bøde paa denne isolerede Tilværelse. Fra Barndommen af er han vant til at være til Hest; det er endnu en Grund for ham til at forlade sit Hus og streife vidt omkring.

Det er Drengenes Forretning, saasnart Sol er oppe, at drive Hestene ind i Folden; og alle de arbeidsføre Mænd, selv de, der knapt ere voxne, bestige hver sin Hest, skjøndt de neppe vide, hvad de egenlig skulle tage sig for. Hesten er en integrerende Deel af Argentineren paa Steppen; den er ligesaa nødvendig for ham som Flippen og Halstørklædet for den, der lever i Hjertet af de store Byer. — Aar 41 maatte Gauchohøvdingen El Chacho emigrere til Chile. — „Hvorledes gaaer det, gode Ven?" spurgte En ham. — „Hvorledes det gaaer mig!" svarede han i den dybeste Sørgmodighed. „I Chile! Og til Fods!" Kun en argentinsk Gaucho formaaer at fatte, hvormange Ulykker og hvormange Savn der udtrykkes i disse to Fraser. — Det er Araberens, Tatarens Liv, der kommer igjen her. Følgende Ord af Victor Hugo ere, som vare de skrevne paa Pampaen: „Han vilde ikke kunne kæmpe til Fods; han og hans Hest ere som een Person. Han lever til Hest; han handler, kjøber og

sælger til Hest; han drikker, sover og drømmer til Hest". (Le Rhin).

Altsaa, Folkene ride ud, uden at have nogen klar Forestilling om, hvor de egenlig ville hen. En lille Omgang til Hjorderne, see lidt til det nyfødte Smaakvæg eller til en eller anden Yndlingshest: det optager kun en ringe Deel af Dagen; Resten gaaer med til Passiar i en Skjænkestue eller Kro (pulperia). Der samles et vist Antal af Egnens Folk; der faaes og gives Efterretninger om bortløbne Kreaturer; man kommer overeens om Mærker til Kvæget, man faaer at vide, hvor Tigeren (ɔ: Jaguaren) jager, hvor der har viist sig Spor af en Løve (ɔ: en Puma); der er endelig ogsaa „Sangeren", Pampaernes Barde, der synger om vældige Gauchoers Bedrifter. Der har man det gemytligt, Glasset gaaer rundt, og den, der har Noget, giver ud. I dette Liv uden Bevægelse maa der Spil til for at ryste lidt de vegeterende Aander, maa der Spiritus til for at opflamme lidt den slumrende Indbildningskraft. Disse tilfældige Sammenkomster danne efterhaanden, ved hver eneste Dag at gjentages, et Slags selskabeligt Liv, et Slags Familieliv, langt mere intimt end det i hver Enkelts Hjem. I disse Foreninger uden offenligt Formaal, uden sociale Interesser, begyndte at danne sig de første Spirer til de Berømtheder, der senere, efterat en Aarrække var gaaet, kom frem paa det politiske Livs Scene. Vi skulle see hvorledes.

Gauchoen har fremfor alt Andet Respekt for fysisk Kraft, for Behændighed i at styre en Hest og især for Mod og Fasthed. Denne Forsamling, denne daglige Klub er som en sand olympisk Kreds, hvori Værdien af hver Enkelts Fortjenester prøves og bestemmes.

Gauchoen gaaer bestandig bevæbnet med sin Kniv, et Arvegods fra Spanierne; men dette den spanske Halvøes eiendommelige Vaaben og Zaragozas karakteristiske Kampraab: „Krig til Kniven!" vil man her endnu langt bedre kunne vurdere end i Spanien. Kniven er Mere end et Vaaben; det er et Instrument, som bruges ved enhver Leilighed.

Gauchoen kan ikke leve uden den; den er for ham det Samme som Snabelen for Elefanten, hans Arm, hans Haand, hans Finger, hans Alt. Naar Gauchoen viser sin Færdighed som Rytter, føler han ogsaa Trang til at vise sin Behændighed som Kriger, som Kæmpe; Kniven blinker i hans Haand hvert Øieblik, beskriver alle Slags Buer i Luften og rammer paa mindste Foranledning, undertiden ogsaa uden Foranledning, uden anden Interesse end Lyst til at maale sig med en Anden; man spiller her med Knivstik, som man andetsteds spiller med Terninger. Disse Vaner, denne Trættekjærhed har slaaet saa dybt Rod i den argentinske Gauchos aandelige Liv, at Skik og Brug efterhaanden have dannet ved Siden deraf en eiendommelig Æresfølelse, der tjener som en Garanti for den Enkeltes Liv. Den simple Mand i andre Lande trækker Kniven op for at dræbe, og slaaer ihjel; den argentinske Gaucho trækker den frem for at kæmpe, og saarer blot. Han maa være meget drukken eller virkelig ondskabsfuld, eller ogsaa maa han være meget haardt krænket, om han skulde tragte sin Modstander efter Livet. Hans Hensigt er kun at mærke ham, give ham en Flænge i Ansigtet, forsyne ham med et uudsletteligt Tegn. Derfor seer man jevnlig disse Gauchoer bedækkede med Ar, men meget sjelden ere de dybe. Man ypper Strid alene for at glimre, for at nyde den Ære at seire, for at vinde Renommé, Berømmelse. En viid Kreds danner sig omkring de Kæmpende, og Øinene følge med Lidenskab og Graadighed Knivenes Spidser, der ikke staae stille et Øieblik. Først naar Blodet flyder i Strømme, mene Tilskuerne at kunne forsvare for deres Samvittighed at adskille de Kæmpende. Hvis der indløber et „Uheld", ere Sympathierne altid paa dens Side, der har været uheldig; den rappeste Hest stilles til hans Disposition, for at han ved Flugten kan redde sig til andre Egne langt borte, hvor man tager imod ham af Respekt eller af Medlidenhed. Hvis Justitsen forfølger ham, er det ikke ualmindeligt, at han gjør Front imod den, og den fredløse Fribytter erhverver sig da snart et Navn, der gaaer vidt over Lande. Imidlertid

gaaer Tiden, der kommer en ny Fredsdommer, og omsider kan han paany slaae sig til Ro i sin Hjemstavn, uden at man forulæmper ham ved videre Forfølgelse; han betragtes som havende udstaaet sin Straf. At dræbe er et Uheld og betragtes som saadant, med Mindre det gjentages saa ofte, at det opvækker samme Modbydelighed som et Snigmord. Rosas havde, før han begyndte at spille en Rolle i det politiske Liv, gjort sin Estancia til et Slags Asyl for Manddrabere, men modtog aldrig i sin Tjeneste nogen Snigmorder; at denne Sondring kun havde sin Grund i den Opdragelse og de Vaner, han som Gaucho havde faaet, og ikke i hans egen Karakteer, lagde han tilstrækkeligt for Dagen ved sin senere Adfærd, der har vakt hele Verdens Afsky.

Hvad angaaer Gauchoernes Ridekunster eller Rytterlege, vil det være tilstrækkeligt at anføre en af de mange, de øve, for at man kan dømme om den Dristighed og Behændighed, der udfordres for at kunne indlade sig paa Sligt. En Gaucho jager i fuld Karrière forbi en Række af sine Kammerater. En af disse kaster sin Kugleslynge saaledes, at den snører Forbenene sammen paa Hesten midt i dens Karrière. Ud af den Støvsky, der reiser sig ved at Hesten styrter, skal man da see Rytteren komme løbende af al Kraft i samme Retning, som før Hesten, idet han drives endnu raskere fremad ved det Stød, han efter Fysikens Love modtager som Følge af den afbrudte Karrière. Til saadant Tidsfordriv sættes Livet paa Spil, og undertiden mistes det derved.

Skulde man nu troe, at disse Kraftprøver og denne Behændighed og Dristighed i at tumle med Hesten skulde være Hovedgrunden til de store Omvæltninger, der ere foregaaede i den argentinske Republik, og til de Skikkelsers Fremtræden, som aldeles have forandret Landets Fysiognomi? Og dog er det saaledes. — Det er ikke min Mening at ville paastaae, at Mord og Forbrydelser altid skulde føre en vis Storhed med sig; der er Tusinder af tappre Folk, der aldrig have bragt det videre end til at blive obskure Banditer, men man kan ogsaa præstere Exempler i Hundredeviis paa

Folk, hvem Forbrydelser have drevet til at svinge sig i Veiret. I enhver Stat, ethvert Samfund, der regeres despotisk, vil enhver høi naturlig Begavelse udvikle sig til Forbrydelse; den Aand hos Romerne, der erobrede Verden, findes nu hos Røverne i de pontinske Sumpe, og Spirer til Folk som Spaniernes Zumalacarregui og Mina, finder man i Hundredeviis i Sierra Leona. Det er nødvendigt for Mennesket at udvikle sine Kræfter, sine Evner og sin Ærgjerrighed, selv om der fattes lovlige Veie dertil; han søger da at danne sig en Verden, hvor hans Moral og hans eiendommelige Love gjælde, og søger Tilfredsstillelse i indenfor disse Grændser at vise, at han var født til at være en Napoleon eller en Cæsar. Et høit begavet Menneske, der fødes under Forhold, hvor Aandens Udvikling er unyttig og umulig, hvor der ikke existerer nogen kommunale Forretninger, hvor det fælles Bedste er en meningsløs Frase, fordi der intet Fællesskab er, vil dog ligefuldt anstrenge sig for at gjøre sig gjældende og benytter dertil de Midler og de Veie, han træffer paa. En saadan Gaucho kan blive en stor Forbryder eller en stor Feltherre, alt efter den Vending, Tingene tage i det Øieblik, han har begyndt at gjøre sig bemærket.

Til at styre Folk af den Natur hører der extraordinære Midler; for at kunne tilrettevise forsorne Karle er det nødvendigt, at Dommeren maa være endnu mere forsoren selv. Fremfor Alt maa han være i Besiddelse af Fasthed og Mod; Frygten for hans Navn maa virke langt stærkere end de Straffe, han idømmer. Fredsdommeren er naturligviis en en eller anden i sin Tid berømt Gaucho, som i en mere fremrykket Alder har følt Trang til et mere ordenligt Liv. Selvfølgelig er den Justits, han udøver, paa ethvert Punkt vilkaarlig; han ledes kun af sin Samvittighed og sine Tilbøieligheder, og hans Domme ere inapellable. Men dermed være det ikke sagt, at man ikke blandt dem kan træffe Folk, der med Retfærdighed røgte deres Hverv og efterlade sig et hæderligt Eftermæle. Bevidstheden om denne exekutive Magt og det Vilkaarlige i Straffene rodfæster hos Folket Ideen om en

Autoritet og dens Magt, hvilket ved Leilighed gjør sin Virkning. Dommeren skaffer sig Lydighed ved sit Ry for frygtelig Forvovenhed, ved sin Autoritet, ved sine Domme uden Formaliteter, ved et „Jeg befaler" og ved sine Straffe, som han selv udfinder. En Følge af disse uordnede Tilstande (der maaskee endnu i lang Tid ville være uundgaaelige) er da, at de Gauchohøvdinger, der i bevægede Tider faae Leilighed til at svinge sig op, uden Modsigelse, og uden at deres Tilhængere tvivle derom, besidde hele den uindskrænkede og frygtelige Magt, som man ellers nutildags kun træffer hos Herskerne over nogle asiatiske Folkefærd. Den argentinske Gauchohøvding er en ny Mohamed, der efter Forgodtbefindende vilde kunde forandre den herskende Religion eller skabe en ny. Hans Magt er uden Grændser; hans Uretfærdighed er en Ulykke for den, der rammes deraf, men ikke noget Misbrug fra hans Side, thi han har Magt til at være uretfærdig, eller rettere, det er ham en Nødvendighed at være uretfærdig; han har alle Tider været det.

Hvad der gjælder om Dommeren, gjælder ogsaa om „Landkommandanten" (el Comandante de Campaña). Det er en Personlighed af endnu høiere Kategori end den første, og i ham maa altsaa findes forenede i endnu høiere Grad alle de Egenskaber og Færdigheder, som skabe Dommerens Renommé. Men her kommer der endnu en Omstændighed til, som har været meget skjæbnesvanger. Det er Byernes Regjering, der uddeler Titelen „Landkommandant", og da Byerne ikke have meget at sige over Landet, ere uden Indflydelse og uden Evne til at hævde deres Myndighed, række de Haanden til de Folk, de ere mest bange for, i den Tro at kunne holde dem i Lydighed ved saaledes at gjøre dem til et Slags Embedsmænd. Det er en Fremgangsmaade, der benyttes meget af de svage Regeringer; de fjerne Ondet for et Øieblik, men hjælpe det derved til siden at komme igjen i langt kolossalere Dimensioner. Saaledes har den pavelige Regering sat sig i Forbindelse med Banditerne og formelig gjort dem til romerske Embedsmænd; paa den Maade har den selv opfordret

Folk til at blive Banditer og skabt Banditvæsenet en sikker Fremtid. Paa samme Maade gjorde den tyrkiske Sultan Mehemed Ali til Pascha af Aegypten og blev saa siden nødt til at erkjende ham for arvelig Regent, da han ellers stod i Fare for at blive dethroniseret af ham. Det er betegnende nok, at samtlige Høvdinger i den argentinske Revolution have været Landkommandanter: Lopez og Ibarra, Artigas og Güemes, Quiroga og Rosas. Det er Udgangspunktet for alle deres ærgjerrige Planer. Da Rosas havde sat sig i Besiddelse af alle Byer, lod han alle de Landkommandanter, hvis Tilværelse havde gjort dette muligt for ham, rydde af Veien, og gav disse indflydelsesrige Poster til ubetydelige Mennesker, af hvem han ikke behøvede at frygte for, at de skulde følge hans eget Spor.

Disse Foreninger af kjække, uvidende, frie og ledige Gauchoer fandtes spredte i Tusindviis omkring paa Stepperne. Frihedskampen i 1810 bredte Bevægelse og Vaabenlarm over hele Landet. Alt offenligt Liv havde hidtil været ukjendt i disse arabisk-romanske Samfund; nu trængte det ind i alle Skjænkestuer og Kroer, og den revolutionære Bevægelse affødte et Slags militære Foreninger, ægtefødte Børn af Foreningerne i Skjænkestuerne, de provincielle »montoneras«, der i Tidens Løb indtage en fjendtlig Holdning overfor Stæderne og overfor den Regering og den Hær, der havde skaffet Landet Friheden. Efterhaanden som Begivenhederne udvikle sig, mærke vi mere og mere til disse montoneras med deres Høvdinger i Spidsen; endelig see vi Landet under Facundo Quiroga paa ethvert Sted triumfere over Byerne og, efter at have paatrykt disse sit Stempel, aabne Veien for Estancieroen Don Juan Manuel Rosas' enevældige Despoti, der har fæstet Gauchoens Kniv i Hjertet af Buenos-Aires".

IV.

Føderalisterne, Landboerne, seirede altsaa. Deres Høvdinger havde viist sig at være i Besiddelse af en høi Grad af

Energi og Karakteerfasthed, Egenskaber, der vare tilstrækkelige til at sikkre dem selv en fremragende Plads blandt deres Standsfæller, men som ikke vare tilstrækkelige, naar det gjaldt om at styre et frit Land. En raa Befolkning kan ikke skabe Andet end en raa Regeringsform; og derfor blev Resultatet af Revolutionen, at Landet deeltes mellem et Antal vilkaarlige Tyranner. De fornemste Gauchohøvdinger opkastede sig til enevældige Despoter, hver i sin Egn, Ibarra i Provindsen Santiago del Estero, Vicente Lopez i Santa Fé, Felix Aldao, en forhenværende Munk, i Mendoza, og over Mere end det Halve af Landet, over hele den vestlige og nordlige Deel, herskede med Jernhaand Gauchoernes Ypperste, de argentinske Folkesanges Heros, Juan Facundo Quiroga, i al sin raa Vildhed en af de mest storslaaede Skikkelser, man kan tænke sig, et sandt Sidestykke til de homeriske Helte. I Østen, i selve Buenos-Aires, dominerede under Titel af Præsident Don Juan Manuel Rosas, der ikke skyede nogen Hindring for at naae Herredømmet over hele Landet. Sin fornemste Medbeiler, Quiroga, lod han snigmyrde i December 1835, det Øvrige af Landet bragte han under sig med det Gode eller med det Onde, og hvem der i mindste Maade var ham til Hinder, blev ryddet afveien, om det ikke lykkedes ham i Tide at flygte. Paa denne Maade herskede Rosas som enevældig Despot i en Række af Aar; Gauchoerne havde nu faaet en Regering af deres egen Midte.

V.

De landflygtige Unitarier kunde imidlertid have overmaade godt af deres Landflygtighed. De kom til at leve under andre Forhold og lærte andre Landes Civilisation at kjende ganske anderledes grundigt end f. Ex. paa en flygtig Reise. De Ældre blandt dem, der havde spillet en meer eller mindre fremragende Rolle i Partiets Virksomhed, vare desværre (som det siden viste sig) ikke mere tilbøielige til at lære Noget, men holdt fast ved deres gamle Meninger med

en Udholdenhed, der var en bedre Sag værdig; hos en Deel af de Yngre derimod aabnedes efterhaanden Blikket for, hvormange Ufuldkommenheder der klæbede ved deres tidligere Civilisation, der kun lagde Vægt paa et Antal traditionelle Kundskaber og sociale Former, og ikke havde levnet nogen Plads til eller Anerkjendelse af fri selvstændig Stræben og Forskning. Blandt dem Alle fremtraadte denne Erkjendelse stærkest og fyldigst hos Don Domingo Sarmiento.

Sarmiento havde som ungt Menneske maattet tye til Chile efter Gauchoernes Revolution. At han her ikke havde ligget paa den lade Side, viste han ved 1845 at udgive sit fortrinlige Værk, »Civilizacion i Barbarie en las Pampas Arjentinas«, et Arbeide, der vilde været en Prydelse for enhver Literatur. Det Brudstykke, der er meddelt foran, vil vise, hvor nøie Sarmiento havde studeret sit Lands Befolkning, før han offenligt optraadte for at tale et Ord med om dets Styrelse, og det vil maaskee ogsaa kunne give en Idee om, med hvilken Klarhed og Sikkerhed han formaaer at fremsætte sine Meninger. Efter en mesterlig Skildring af Befolkningen i den argentinske Stat paaviser han i det nævnte Værk med stor Skarphed alle Veie, naturlige og forbryderske, hvorved Gauchohøvdingerne bleve istand til at hæve sig til Styrere af Land og Folk, og hvorved navnlig Rosas blev istand til at grunde sin despotiske Enevoldsmagt. Bogen gjorde overordenlig Opsigt, ikke alene i Amerika, men ogsaa i Europa, hvor »Revue des deux mondes« henledte Opmærksomheden paa den; og Sarmiento blev fra den Tid Emigrationens mest fremragende Medlem. Kort efter reiste han til Europa, hvor han kom i Forbindelse med de betydeligste daværende spanske Skribenter, Breton de los Herreros, Ventura de la Vega osv., med de orleanistiske Statsmænd, Guizot, Thiers, med Cobden og Humboldt; Forfatteren af »Civilizacion i Barbarie« blev allevegne modtaget med aabne Arme. Fra Europa tog han til Nordamerika, hvor han ligeledes traadte i Forbindelse med nogle af Unionens bedste Mænd, med Longfellow, Horace Mann osv. Her, i dette

Nutidens bedst organiserede Land, havde han Leilighed til at see, hvorledes enhver Dygtighed, ethvert Talent fandt Paaskjønnelse og Virkekreds, hvorledes selv Folk, der i andre Lande vare blevne Forbrydere, her kunde finde Anvendelse for deres Evner til hæderlig Virksomhed og derved gjøre ligesaa megen Gavn, som de vilde have gjort Skade i et andet Land, hvor den frie Virksomhed hæmmedes af et Despoti, det være sig forresten Konge-, Adels-, Embeds-, Laugsaands- eller Proletariatsdespoti. Han saae, hvorledes Enhver, der foresatte sig at udføre saa godt som tænkeligt, om muligt bedre end alle Andre, hvad han tog fat paa, det være som Haandværker, Handlende, Skribent eller hvadsomhelst, var vis paa at finde Anvendelse for, hvad han udrettede, og næsten altid endte som en anseet, ofte som en rig Mand, medens han i mangt et andet Land vilde være bleven betragtet som latterlig, fantastisk, taabelig og være bleven kuet af Misundelse og Fordomme. Sarmiento saae, hvorledes denne ligelige Udvikling af alle Samfundets Kræfter var Kilden til Amerikas mægtige Udvikling, og hvormeget den fremmedes ved den frie, føderative Forfatning, der lod enhver Borger paa samme Tid nyde Fordelene af at høre til en lille og til en stor Stat. — »Civilizacion i Barbarie« havde et væsenligt negativt Formaal: at bidrage til at styrte det Bestaaende, Rosas' Despoti; nu blev Sarmiento istand til at føie et positivt Komplement dertil, idet han dannede sig selvstændige Ideer om, hvorledes hans Fædreland maatte styres for at blive til Noget. Aar 1848 vendte han tilbage til Chile og tog her med Iver og Utrættelighed fat paa at virke i to Retninger. For det Første arbeidede han med Held paa i selve Chile at gjennemføre den fortræffelige Horace Manns Ideer om Organisationen af den offenlige Undervisning, saaledes at ethvert Menneske, af hvad Alder, Stand og Vilkaar han forresten maatte være, naar han havde Lyst til at lære Noget, med Lethed skulde kunne faae Adgang dertil. Og dernæst fremstillede han i sit Ugeskrift »La Crónica« Grundtrækkene for en fri, føderativ Forfatning for den

argentinske Republik, efter amerikansk Mønster, og søgte af bedste Evne at gjøre Fordelene derved indlysende. De politiske Partier blandt Argentinerne havde saaledes fuldstændig byttet Rolle; Ordføreren for de landflygtige „Unitarier" kæmpede for føderalistiske Ideer, medens „Føderalisten" Rosas' Despoti med Rette kunde karakteriseres som ultra-unitarisk.

VI.

Rosas' Herredømme var imidlertid ikke mere saa stærkt som før. Efterat han og hans Tilhængere havde sikkret sig Magten, maatte de naturligt føle sig som staaende over det menige Folk; og til i Fredstid at gjøre sig gjældende er der kun een Vei: Dannelse. Men det eneste Mønster, de fandt paa at danne sig efter, var den samme forældede, tomme Civilisation, som de før selv havde bekæmpet og beseiret; hvad de før havde bespottet og (til en vis Grad med Rette) ladt haant om, anstrengte de sig nu efter Evne for at tilegne sig, medens rigtignok for de Flestes Vedkommende deres Handlinger tilstrækkeligt viste, at denne Dannelse kun var en tynd Skal om den raa Gaucho. Dette Træk gjentager sig forøvrig temmelig regelmæssigt i Historien, hver Gang en kraftig Raahed har undertvunget en forældet, udlevet Civilisation, og det er altid en af de væsenligste af de Faktorer, der bidrage til at styrte et Tyranni. Rosas desavouerede saaledes uvilkaarligt sig selv, afgav ubevidst en Tilstaaelse om sin Mangel paa Berettigelse til den Plads, han havde indtaget. Der maatte nødvendigt være Mange, der kunde føle dette og mistede Tilliden til ham, saameget mere som han, for at kunne holde sig, bestandigt trængte til at gjøre sig gjældende paa andre, mindre fredelige, Maader, og hans Tyranni og Mistænksomhed snart neppe tillod Nogen at være sikker paa sit Liv. For de Bedre af hans Tilhængere maatte det ogsaa være uhyggeligt at see ham modtage den væmmeligste krybende Smiger af „Medborgere".

Sarmientos Ugeblad, der udgik fra Chile, fandt under disse Forhold i Aarene 48—50 bestandigt større og større Udbredelse i Argentinien, hvor Rosas ikke kunde forhindre dets Indførelse, trods hans Anstrengelser for at faae Sarmientos Virksomhed tiet tildøde. Omsider udarbeidede Sarmiento 1850 et Forslag til en Alliance mellem de landflygtige Unitarier, der nu hyldede føderalistiske Ideer, og de af det oprindelige føderalistiske Parti, der endnu hyldede Partiets oprindelige Program; Alliancen skulde gaae ud paa at styrte Rosas' Despoti og konstituere en virkelig føderativ Republik. Naturforskeren Bompland, Humboldts bekjendte Reisefælle, overbragte dette Forslag til Urquiza, Rosas' Stabschef, som gik ind derpaa; og Emigranterne, der tidligere havde gjort et Par forgjæves Forsøg paa med Magt at fordrive Rosas, strømmede paany fra alle Sider ind i Landet. Urquiza fraterniserede med dem, og Rosas maatte flygte for aldrig mere at vende tilbage.

VII.

Despotiet var brudt, men den nye Tingenes Tilstand blev ikke meget bedre. Det viste sig snart, at Føderalismen kun havde været Mundsveir for de Flestes Vedkommende; man gik kun ud paa at dele Byttet og hver faae saa Meget som muligt. Den raa, uvidende Urquiza, de gamle Unitariechefer, hvem Tiden forlængst var løbet fra, og som nu igjen dukkede op med deres Ideer fra Anno 20, Alle vilde de herske, og Alle meente de sig fortrinligt skikkede dertil. Urquiza, Landets rigeste Jordegodsbesidder, hvis Husstand paa Estanciaerne alene udgjorde en heel Hær, og som derfor vilde kunne foraarsage enhver Anden betydelige Ulæmper, blev Præsident; han var ikke saa ufordragelig som Rosas, men var altfor vant til at byde og kommandere, til at han skulde kunne finde sig i konstitutionelle Former: han kunde kun regere „unitarisk". For Sarmiento havde man ingen Brug, skjøndt det var ham, der havde givet den første Impuls til

Rosas' Fordrivelse, og skjøndt det var ham, der havde holdt Fanen oppe for Rosas' Modstandere under Landflygtigheden. Han var maaskee den Eneste, der kunde see, at der er en stor Forskjel imellem at have Indflydelse paa et Parti og at have Evne til at regere et Land, at »influence is not government«, allermindst under saa forstyrrede Forhold som de argentinske. Forgjæves gjorde han gjældende, at den gamle Unitarisme burde være død og skrinlagt; Ingen hørte paa ham, og Intet kunde han udrette. Han indsaae, at han indtil videre var overflødig, og at Lidenskaberne endnu maatte have nogen Tid til at rase ud i Folket, forinden det kunde komme til Erkjendelse af en saadan vilkaarlig Regerings Utilstrækkelighed. — Han drog igjen bort, i frivillig Landflygtighed, for at vente paa bedre Tider.

VIII.

Urquiza og Unitarierne, der væsenligt kun stemmede overeens i Besiddelsen af adskillige uheldige Egenskaber, kunde i Længden ikke gaae i Spænd sammen. En Efterdønning af den gamle Kamp mellem Land og By, i Forening med den bestandigt voxende Trang til en mere ordenlig konstitutionel Forfatning, foraarsagede 1855 en Spaltning i Landet, idet Buenos-Aires skilte sig fra de øvrige Provindser, der vedbleve at staae under Urquiza. Nu, da der var vakt Konkurrence og det for hver af Parterne gjaldt om at sikkre sig Folkets fremragende Mænd, bestræbte man sig fra begge Sider for at vinde Sarmiento. Han blev valgt til Deputeret baade i Buenos-Aires og i Tucuman, i det Nordlige; men til Buenos-Aires skrev han, at han ikke vilde modtage Valg, fordi Buenos-Aires havde skilt sig fra de andre Provindser, og til Tucuman, at han heller ikke der vilde modtage Valg, fordi Provindserne havde skilt sig fra Buenos-Aires. Aaret efter kom han til Buenos-Aires, og som Privatmand arbeidede han herfra med sin sædvanlige Utrættelighed paa at tilveiebringe Enighed i Landet, samtidigt med at han efter Evne

søgte at virke for Landets indre Udvikling. Endelig, i 1859, kronedes hans og hans Venners Bestræbelser med Held; Urquiza trak sig tilbage til Privatlivet, og en Forsamling traadte sammen for at danne en virkelig konstitutionel Forfatning. I denne Forsamling spillede Sarmiento en meget fremragende Rolle og søgte at gjøre den argentinske Unions Forfatning saa liig Nordamerikas som muligt.

For anden Gang havde Sarmiento under vanskelige Forhold givet Impulsen til et stort Fremskridt for sit Land, men endnu ikke denne Gang skulde han see sine Anstrengelser lykkes. De gode gamle Unitarier existerede endnu; og kunde de end ikke mere ganske forhindre ham i at virke, vare de dog endnu mægtige nok til at kunne holde ham i Skak og til en vis Grad lamme hans Virksomhed. Han blev Guvernør i Provindsen (eller Staten) San Juan og arbeidede i denne Stilling efter Evne paa at gjøre det føderative Regeringssystem til Virkelighed, medens Unitarierne stræbte at redde saa Meget af det Gamle som muligt, i deres Angst for, at Provindserne skulde faae for Meget at sige, og at den nye Forfatning skulde kvæle den gamle, ene saliggjørende unitariske Intelligens. Regeringen i Buenos-Aires stræbte ikke efter at ophjælpe eller udvikle Landet og Landbefolkningen, men kun efter at holde sig dem fra Livet, holde dem i Skak; og Resultatet af denne borneerte Politik var, at da den sidste Tiloversblevne af Gauchoernes Montonera-Høvdinger, Vincente Peñaloza (El Chacho), der i sin Tid havde maattet flygte ud af Landet for Rosas, i 1863 forsøgte paa at spille en lignende Rolle som denne, fik han et saadant Tilløb af den misfornøiede Landbefolkning, at hans Oprør ikke var langt fra fuldstændigt at antage Karakteer af en Borgerkrig. Som Guvernør i San Juan bidrog Sarmiento ved sin kloge og energiske Optræden væsenligt til at dæmpe denne Bevægelse; Peñaloza faldt, og dermed var Roligheden gjenoprettet.

Den vise Regering, der benyttede Leiligheden til saalænge som muligt at holde Landet i Beleiringstilstand og først et Aar efter, at Oprøret var dæmpet, proklamerede, at Freden

var gjenoprettet, kunde naturligviis slet ikke see, at den selv havde nogen Skyld deri. Derimod fandt den, at Sarmiento ved at udbrede sine frie Ideer væsenligt bidrog til at hidse Menigmand til Oprør; og Præsident Mitre fandt en pæn Maade at blive ham kvit paa ved i Juli 1866 at udnævne ham til Gesandt i Washington. Sarmiento citerer selv uden Bemærkninger, hvorledes et officiøst Blad i Buenos-Aires ytrede sig i den Anledning: „Vi skye ikke at udtale, at Præsidenten ikke kunde valgt nogen Person, der var bedre skikket til denne Post. Hr. Sarmiento er Forfatter af en Reisebog, og er forøvrig bekjendt som en stor Beundrer af de nordamerikanske Institutioner. Hans Karrière i San Juan har ikke været meget heldig, og hans urolige politiske Virksomhed har i Sandhed gjort den nuværende nationale Regering saa stor Skade, at det maa betragtes som en særdeles Gunst og Velvillie af Præsident Mitre mod San Juan, at han fjerner dens Guvernør til Washington." — Det var en ny Variation af Useldommens bekjendte Hovedsætning: Vi ere gode nok, som vi ere, og behøve ikke at lære Noget af Nogen.

Siden, i 1867, var Sarmiento i Frankrig, hvor han overværede den store Udstilling. Imidlertid var Tilstanden uforandret i hans Hjemland, og Krigen mod Paruguay maatte vistnok komme Præsident Mitre meget beleiligt, forsaavidt som han derved fik Leilighed til at give de urolige Hoveder en Retning udadtil. Men det var ogsaa af det Slags Fordele, der kun gjælde for en kort Tid; efter Krigens Slutning havde man jo nemlig i de forhenværende Soldater rigt Stof til Urolighder.

At Sarmiento „havde gjort den nuværende nationale Regering stor Skade", som det officiøse Blad udtrykker sig, var forøvrig fuldkommen rigtigt. Antallet af dem, der hyldede Sarmientos Meninger, tiltog nemlig bestandigt mere og mere, medens Regeringens Tilhængere aftog. Siden 1848, da Sarmiento først begyndte at fremsætte sine Meninger, var der opvoxet en ny Slægt, der flokkede sig om dem, medens de gamle Unitarier døde bort og ingen Yngre

traadte til og fyldte Hullerne i deres Rækker. Derfor var der i 1868, da der skulde være Præsidentvalg, kun een Mening om, hvem der vilde blive valgt; det blev Sarmiento. Han kunde nu uhindret fortsætte den Virksomhed, han under saa megen Modstand havde begyndt og holdt fast ved.

IX.

Nu fører en Jernbane fra Buenos-Aires ind i Hjertet af Landet, til dets anden Universitetsstad og næststørste By, Córdoba, og der arbeides paa dens Fortsættelse til den chilenske Grændse. Seiladsen paa Floderne er givet fri, og ved Bredderne blomstre Byerne rask frem. Indvandringen af Fremmede tiltager Aar for Aar, og Regeringen gjør sit Bedste for at fremme den; Sarmiento har forlængst selv havt sin Opmærksomhed henvendt paa dette Punkt og har selv skrevet en lille Afhandling om Indvandringen, navnlig af Tydskere. For Underviisningen, hvis Organisation Sarmiento selv havde studeret baade i Europa og Nordamerika, gjøres der Meget; Landets to Universiteter forbedres, Institutioner og Selskaber til Fremme for Videnskab og Kunst oprettes og virke, og Underviisningen, der i et Land, hvor Befolkningen er saa spredt som i Argentinien, ikke godt kan være tvungen, organiseres efter Horace Manns Ideer, saaledes at Enhver, der ønsker Underviisning, skal kunne faae den med Lethed. I Córdoba er der i Efteraaret 1871 bleven afholdt en Industriudstilling, hvorom jeg i en Korrespondance til et tydsk Blad har seet bemærket, at dens Rigdom paa indenlandske Fabrikata vakte alle Fremmedes Forbauselse; kort sagt, Landet er i den frodigste Opkomst. Og Alt dette er ganske eller væsenligt Sarmientos Værk; det er Frugten af hans utrættelige Bestræbelser gjennem mere end 20 Aar for at skaffe Landet en virkelig fri Forfatning og for at hæve alle Stænder til ligelig Udvikling.

Naar man har læst Sarmientos foranstaaende Skildring af Gauchoerne og tillige betænker Eftervirkningerne af Krigen

med Paraguay, vil man ikke finde det forunderligt, at der endnu, og rimeligviis ogsaa i den nærmeste Fremtid, i det vidtstrakte Land kan forefalde alvorlige Uordener, som f. Ex. da den gamle Urquiza for et Par Aars Tid siden blev myrdet. Jeg har seet nogle af vore Blade, der, efter at have modtaget en enkelt Efterretning som denne, have draget Konklusioner om Tilstanden i Argentinien, som vare meget lidt smigrende for dets Regering; jeg haaber imidlertid, at man, naar man har læst nærværende Skildring, vil indrømme, at Argentinerne have god Grund til ligeoverfor deres nuværende Præsident for Alvor at anvende den Floskel, hvormed de ellers jevnligt pleie at slutte deres Breve: »Dios guarde à Usted muchos años!« („Gud bevare Dem i mange Aar!")

L. Lund.

Historien om den lille Rødhætte.

Der var engang en lille fri Tanke. Da den i Almindelighed gik med en rød Hue, kaldte man den den lille Rødhætte. En smuk Dag, da dens Stedfader, Samfundet, tænkte paa at foretage en og anden Forandring i Huset, sagde han til den lille Rødhætte: „Gaa, mit Barn, gaa hen og se, hvorledes din Bedstemoder Friheden har det, og bring hende en styrkende Drik i denne lille Krukke".

Den lille Rødhætte begav sig strax paa Vei for at hilse paa sin Bedstemoder. Men idet den gik igjennem den mørke Skov, mødte den den gamle Oppositionspresse, der spurgte den, hvor den gik hen. Det stakkels Barn, som ikke vidste, at det er farligt at indlade sig med Ulvene, sagde til den:

„Jeg gaaer hen at see, hvorledes Bedstemoder har det, og bringe hende en styrkende Drik i denne lille Krukke".

„Godt", sagde Ulven; „jeg vil netop ogsaa besøge hende".

Nu var det imidlertid allerede mange Aar siden, at Ulven havde ædt den gamle Bedstemoder. Den løb da hurtigt iforveien, lagde sig i Sengen og ventede paa den lille Rødhætte, der noget efter kom og bankede paa Døren og traadte indenfor.

Den lille Rødhætte blev meget forundret ved at see, hvorledes hendes Bedstemoder saae ud, naar hun var afklædt. Hun sagde til hende:

„Bedstemoder! hvilke lange Arme Du dog har!"

„Det er for bedre at kunne frelse Samfundet fra samfundsopløsende Bestræbelser, mit Barn!"

„Men Bedstemoder, hvilke lange Been Du dog har!"

„Det er for bedre at kunne kæmpe til sidste Mand, mit Barn".

„Men Bedstemoder! hvilke lange Øren Du dog har!"

„Det er for bedre at kunne høre Prædikener om Søndagen, mit Barn!"

„Men Bedstemoder dog! hvilke store Tænder Du har!"

„Det er for bedre at kunne æde Dig".

Og idet den sagde dette, kastede den slemme gamle Ulv sig over den lille Rødhætte, kvalte den og aad den.

Gg.

Engelske Socialister.

Et Genrebillede.

Henover Byens Tage glide
De sidste Smil, de hendøende Rester
Af Dagen og Solen. I Strømninger stride
Vælte sig Flodens muddrede Vande,
Og som indbuden Gjæst til det smudsige Leie,
Fra Havets, fra Nordsøens vaade Veie,
Sænker sig Taagen over Byen, over Strømmen, —
Saa kommer Natten, Døden eller Drømmen.

I Læ for Vinden, i Ly for Taagen,
Omkring et Kulbaals ulmende Gløder —
Napsede Varer derhenne fra Krogen,
Hvor Kjøbmanden losser de drægtige Skuder, —
Sidder et Selskab. Sod paa Skjorten,
Knudrede Arme, en tretten, fjorten
Stykker af dem, der lossede Skuden;
Angelsachsernes Blod ruller under Huden.

De mumle dæmpet og suge paa Piben,
Øllet gaaer om i de klinkede Kander,
Der er Noget paafærde, man vil ud af Kniben,
Man har Noget paa Hjerte, vil Nogen paa Livet;

Men skjøndt Armen dirrer, og Pulsen banker,
Mangler man Ord for de mange Tanker;
Der er Galskab nok, men System er der ikke.
Da reiser en Mand sig med funklende Blikke.

Han knytter Næven, den fidtede Hue
River han bort fra den brede Pande
Og kaster den ind i Kullenes Lue
Og spytter i Flammen, saa Gløderne ose:
„Kammerater, raaber han, der gik Standen,
Den sodede Hue, Kulskibsmanden,
Nu har vi Hjernen og Armen tilbage,
Dem gjemme vi til de kommende Dage.

Høre I Stormen, mærke I Strømmen;
Det bryder omkring os paa alle Kanter.
Hvi sove I da? inat er det Drømmen,
Men imorgen maaskee er det Dommen og Døden.
I saae jo dog Blus, I lugtede Brande,
Røgen drev hid fra de fremmede Lande;
Men Jer fik den ei røget ud af Hulen,
I ligge endnu og døse i Kulen.

Guds Død! Hvi kjende I ei Eders Styrke,
Hvi fordre I ikke med tusinde Stemmer
Af Guldkalven, som vore Bødler dyrke,
Et saftigt Stykke, en Mørbradsskive?
De sende os Præster med pibede Kraver: —
„Her er Biblen til Eders slunkne Maver."
For Sulten en Text om Kanaan og Eden;
For Husleien Vexler paa Evigheden.

Hvad hjælper os Taler, hvad gavner os Løfter?
Vi vil have Forskud paa Saligheden;
Vi vil ei losse Kul og ei grave Grøfter
For at blive betalt engang efter Døden.

Vi er Sønner af Jorden, til Jord skal vi blive,
Vor Løn vil vi have i levende Live.
Hvorfor anvise stadig paa Himmerigs Rige; —
Om vi komme der, kan jo dog Ingen sige.

Vorherre! — see han forstod sig paa Stakler
I lasede Frakker og revne Støvler,
Og naar han gjorde sine Mirakler
Saa var det for Folk som mig og som Eder.
Vorherre han gav, hvad han havde for Haanden,
Og anviste Resten hos Helligaanden;
Men Præsten! — han tager vor sidste Daler:
„Min Søn, Vorherre i Himlen betaler."

Velan, hvis vi var som et Barn, som en Kvinde,
Med Blødhed i Hjertet og Taarer bag Øiet,
Saa kunde vi lade os lede iblinde,
Og bære vort Kors, og sukke mod Døden.
Men vi ere Mænd! — Der er Et, som vi vide:
Det er ondt at sulte, naar man skal slide; —
Vi vil ikke sulte, vi vil op paa Tribunen
Og dømme, — og Dommen skal hedde Kommunen!"

Han tier; — da brøles der: Mere, Mere!
Han vender sig taus og peger mod Byen.
Der kommer Kulmænd flere og flere
Stormende ud fra den nærmeste Kneipe.
De rive ham med sig, og han tager Ordet
Derinde bag Skjænken oppe paa Bordet:
Mod Kirke og Stat og Guldtyranniet; —
Saa ryddes Kneipen af Politiet!

Der ruger en Sky over Kæmpebyen,
Og Floden hvisler og Vinden piber,
Selsomme Stemmer stige mod Skyen
Og mumle deroppe som truende Klager.
Lyset fra „Vestens" stolte Butiker,
Ilden fra „Østens" sorte Fabrikker
Kaste et Brandskjær op imod Skyen. —
Er det Kommunens Dekret over Byen?

Mark Cole.

Nye Flyveskrifter.

A. C. Larsen: Om kirkelig Frihed.

Forfatteren af denne Piece havde i et tidligere lille Skrift „Om Nadveren" gjort Rede for de Grunde, der havde bevæget ham personlig til ikke at deeltage i Nydelsen af det kirkelige Sakramente; han havde opfordret Andre til ligeledes at unddrage sig Udøvelsen af en Handling, der i Overeensstemmelse med hans simple og klare, ærlige og rolige Argumentation for han maatte staae som fremgaaet enten af Tankeløshed eller af Hykleri. Paa dette Skrift fremkom et Gjensvar af en Lic. theol. Theodor Hansen, Præst, hvis Hovedargument var det, at Hr. Larsen jo for at stille sin Samvittighed tilfreds blot behøvede at nyde Sakramentet i den reformerte Kirke, men paa ingen Maade var tvungen til overhovedet ikke at nyde det. Han anbefalede de forskjellige Konfessioner Liberalitet imod hinanden, roste de Reformerte for det Frisind, med hvilket de tillade Lutheranerne at gaae til Alters hos dem, og ønskede for sin Deel, at den Lutherske Kirke vilde vise en lignende Liberalitet mod Reformerte og Reformertsindede.

Hr. Larsen godtgjør nu først i sit nye Skrift, at den, som har den reformerte Opfattelse af Nadveren, er aldeles ude af Stand til i en luthersk Kirke at efterligne hine Lutheraneres Exempel, der i en snever Vending nyde Nadveren efter den reformerte Ritus. Han vilde nemlig da komme til at deeltage i Fordømmelsen af sin egen Overbeviisning, eftersom det lutherske Ritual gjør det til en religiøs Majestætsforbrydelse, der hidkalder den frygteligste guddommelige Straf, at nyde Nadveren uværdigt, det vil sige, med en ikke luthersk Synsmaade. Hr. Larsen viser med et Citat af Luthers Breve sin Modstander, hvorledes den Liberalitet, han anbefaler, netop i de haardeste Ord fordømmes af Luther selv. Han meddeler dernæst Motivet til, at han nu er optraadt i denne Sag. Han forklarer, at den Kirkekommission, der ifjor afholdtes i Kjøbenhavn, kom

til et Resultat, der var aldeles ligeartet med det, hvortil den store Kirkeforsamling samtidigt kom i Rom. Den dekreterede nemlig Luthers Ufeilbarhed som de katholske Kirkefyrster Pavens. Den bestemte deels, at enhver Lægmand for at blive Medlem af Kirkeraadet skulde afgive en skriftlig Erklæring om Enighed med Folkekirken, deels, at den samme Eed, der hidtil har været Præsterne alene paalagt, for Fremtiden ogsaa burde affordres de theologiske Universitetslærere. Hr. Larsen godtgjør nu, hvilken frygtelig Stagnation der vil være Følgen, dersom Enhver, der kan faae ringeste Indflydelse paa kirkelige Anliggender, skal tvinges til at aflægge Løfter eller Eder angaaende sin Overeensstemmelse med den Augsburgske Konfession, paa hvis Affattelsestid for mere end tre Aarhundreder siden heelt andre Anskuelser næredes om de bibelske Skrifter, om deres Ægthed, om deres rette Fortolkning end de, som nutildags ere slaaede fast som en videnskabelig Forsknings Resultater. Med megen Hensyntagen i Formen, men med stor Fasthed i Argumentationen fremstiller han, at selve hine Eder end ikke i Virkeligheden ansees for bindende af dem, der have aflagt dem, og at disse da i det Mindste burde nære nogen Agtelse for Andre, hvis Samvittighed er for øm til at aflægge en Eed under lignende Forbehold.

„Sagens virkelige Sammenhæng er ogsaa den, at de, der allerivrigst holde paa Bekjendelsen, personlig afvige fra den i flere Stykker. For Professor Clausens Vedkommende behøver denne Paastand neppe noget Beviis .... Thi om Professor Clausen vide vi jo, at han selv væsenlig hylder den reformerte Synsmaade; han er vel ikke Zwinglianer, men dog ialtfald Calvinist. Med Hensyn til Biskop Martensen — som i Kirkekommissionen erklærede, at det i vore Dage var af yderste Vigtighed at hævde den Augsburgske Konfession, ikke alene i dens store vigtige Theses, hvad den bekræfter, men ogsaa i dens Antitheses, hvad den benægter og fordømmer — med Hensyn til ham skal jeg anføre, at medens den Augsburgske Bekjendelse i sin syttende Artikel fordømmer den, som nægter Helvedesstraffens Evighed, saa lærer Biskoppen i sin Dogmatik, at det er muligt, at Alle blive frelste. — — — Jeg dømmer ikke Andres Samvittigheder; jeg tvivler ikke om, at de, som aflægge Løftet, gjøre det i god Tro. Men paa den anden Side ville vel de Færreste vægre sig ved at agte deres Anskuelse, som have for ømme Samvittigheder, til at gjøre det. Saa længe Spørgsmaalet kun vedrørte Præsterne, fandt jeg mig ikke beføiet til at sige Noget desangaaende. Men da Høikirken ogsaa vilde rykke os Lægmænd ind paa Livet og trælbinde en Videnskab, som jeg har havt den Ære at tjene i en Række af Aar, ansaae jeg det for nødvendigt at sige imod. — — — Af de forskjellige Punkter, hvori jeg personlig afviger fra den Augsburgske Troesbekjendelse, fremdrog jeg et enkelt Spørgsmaal, Spørgsmaalet om Nadveren. Til just at vælge dette havde jeg en dobbelt Grund. For det Første antog jeg, efter hvad

jeg kjender til de herskende Tankegange, at Mange i dette Stykke ere enige med mig. Dernæst indtager Nadverlæren en saa betydningsfuld Stilling, at man for dens Vedkommende umuligt kan frelse sig ved at skjelne mellem Aand og Bogstav, efterdi den ikke er en leilighedsviis gjort Sidebemærkning i den Augsburgske Konfession, men et afgjørende Hovedpunkt, det Punkt nemlig, hvori den lutherske Kirke skiller sig fra den reformerte. Vindes Slaget her, saa er Alt vundet. Den, som indrømmer, at den lutherske Nadverlære er uholdbar, eller blot, at den er tvivlsom, han maa ogsaa indrømme, at det er aldeles utilbørligt at kræve af theologiske Videnskabsmænd, at de skulle forpligte sig til den Augsburgske Bekjendelse. Hvilken Vanhelligelse af Universitetet, naar flere af dets Lærere forud skulle love at finde en Lære bibelsk, uagtet den maaskee strider mod Bibelen! Det er Videnskabsmandens Opgave hensynsløst at søge Sandheden, det er hans Pligt freidigt at bekjende den. Er Udbyttet af hans Undersøgelser givet forud for selve Undersøgelserne, saa er han fuldstændig lammet i sin Virksomhed. Man er kun Videnskabsmand paa den Betingelse, at man stedse tager sine Resultater frem til ny Drøftelse. Altsaa, Et af To: Enten maa Theologien forlade Universitetet for stedse, eller ogsaa maa de theologiske Professorer stilles ligesaa frit som alle Universitetets øvrige Lærere. Fremdeles: den, som indrømmer, at den lutherske Nadverlære er uholdbar eller dog maaskee tvivlsom, maa ogsaa indrømme, at det er aldeles utilbørligt at forlange af Kirkeraadets vordende Medlemmer, at de forud skulle forpligte sig til den Augsburgske Troesbekjendelse".

Saa vidt Forfatteren. Som en Illustration af danske Tilstande kan tilføies, at han, der i en Række af Aar paa Reitzels Forlag har udgivet en Mængde, vel affatte theologiske Skrifter, ikke har kunnet finde nogen Forlægger til sine Piecer. Ja, Reitzel vovede end ikke at tage de to Brochurer i Kommission, saa at Forfatteren maatte henvende sig til en mindre og derved af de geistlige Forfattere mindre afhængig Boghandler for endog blot paa Kommission at faae sine Smaaskrifter ud i Verden. Saa stor, saa frygtet er endnu hertillands Geistlighedens Magt. Fremdeles ere disse Piecer blevne saa godt som uomtalte i alle vore større Blade; to af dem have, som jeg erfarer, tilbagesendt rolige, objektivt holdt Anmeldelser af den første. Endelig have nu alle Danmarks Theologer indgaaet en Sammensværgelse om klogelig ikke at svare et eneste Ord paa den anden lille Piece, for saaledes at faae hele denne ubehagelige Sag dysset ned og tiet ihjel

Gg.

J. P.: Bidrag til Løsningen af det sociale Spørgsmaal.

Hr. J. P. siger i et Forord, at han ikke er Arbeider i Ordets almindelige Betydning og ikke Kapitalist i nogensomhelst Betydning. Han staaer derfor overfor Arbeiderspørgsmaalet uden anden Interesse, end den almindelige (!), som ethvert tænkende Menneske maa føle overfor vor Tids betydningsfulde Opgave. Han har tænkt meget over den, talt meget om den, og idet „Ønsket om at finde Sandheden“ ledede hele hans Undersøgelse, kom han til et Resultat.

Man skulde vogte sig for at bruge Ord, der ikke udtrykke Ens Tanke. Naar man er forelsket i Sandheden, naar man søger den, om man dog skulde kunne finde den, og man saa tilsidst faaer fast Grund under Fødderne: saa er man ikke kommet til et „Resultat“, men til en Overbeviisning. Men en Overbeviisning er en Magt udadtil og i En selv, det er en sokratisk Daimon, der tvinger En til at vandre dens Veie og gjøre dens Gjerning. Folk tale i Regelen i høie Toner om den Mand, der „opoffrer“ Noget for sin Overbeviisning. Man kunde ligesaa gjerne sige, at den Sultende opoffrer sig, idet han spiser. Det Ualmindelige, det Store ved en Mand er ikke Opoffrelserne, som for ham ikke ere Offre; det Store er, at han gjennem Arbeide og Anstrengelse er naaet til en Overbeviisning. Overbeviisningen er Aandens Medaille, Sølvkorset for lang og tro Tjeneste.

Det er en psykologisk Naturgrundlov, at Overbeviisning og Gjerning maa dække hinanden eller svare til hinanden, som to Sider af det samme Blad. Dersom altsaa en Præst prædiker smukt om Forsagelse af de jordiske Nydelser, som han selv finder Velbehag i, eller dersom en Videnskabsmand ikke arbeider, anstrenger, „opoffrer“ sig for det Standpunkt, i hvilket hans Tanke har fundet Hvile: saa betyder det, at han ikke har søgt Sandheden og erhvervet sig en Overbeviisning, men at han har søgt og — i det Høieste — opnaaet et Resultat. Forskjellen mellem Resultat og Overbeviisning viser sig tydeligst ved at forfølge Bevægelserne tilbage til deres forskjellige Udgangspunkter. Den, der søger Sandheden, begynder saa at sige forfra, med et tomt Rum indeni sig, han flyver som Bien fra Blomst til Blomst, indsuger Saft, producerer Honning og Vox og bygger sig heraf sin Celle. Den, der søger Resultatet, begynder fra visse Forudsætninger, og hans eneste Omsorg gaaer ud paa „at holde sig indenfor den reent logiske Udviklings Rækkeevne“, at undersøge eller slutte saa nøiagtigt og saa sikkert som muligt.

Hr. J. P. har søgt Resultatet. „Jeg siger ikke, hedder det (S. 19), om dette (at være Socialist og Kommunist, som de fleste Mennesker eller næsten alle nuomstunder ganske rigtigt ere) er rigtigt eller galt; jeg søger blot at klare op i disse Menneskers taagede Begreber; jeg søger at vise dem Sagen, som den er“ (det vil sige: jeg vil

vise Konsekvenserne af Standpunktet). Men man finder kun det, man søger, og Hr. J. P. har derfor ogsaa kun fundet et Resultat. „Jeg vil slet ikke have (gjøre) Noget; for mig kan Du leve, som Du vil". Det er hans Lære til Publikum, en Lære, der kan sammenlignes med, hvis en Præst sagde til sin Menighed: „Naar vi gaae ud fra denne Opfattelse, skal jeg klarligt bevise Eder, at Drukkenskab er en stor Synd; men forresten kan I godt, naar jeg nu er færdig, gaae over i Kroen og drikke Jer fulde". Ja, hvad Mere er, Forfatteren er endog i saa ringe Grad naaet til en Overbeviisning, at hvis man i det Hele taget turde tillægge ham en saadan, maatte man sige, at det indvundne Resultat stred imod den. Resultatet er en Angivelse af det hensigtsmæssigste Middel til at formindske de mere velstillede Klassers Nydelser i Favor af den fattige Arbeiderbefolkning. Men „hvis Du skulde ønske at kjende min personlige Mening, saa er det den, at jeg holder meget af en god Middag, og dersom jeg ikke fik flere end dem, jeg kunde give mig selv, saa blev det ikke mange, og byder man mig en god Flaske Viin, saa drikker jeg den uden synderligt Samvittighedsnag" (S. 12).

Nogle Forfattere herhjemme have dannet Parti og agere Genier paa en Lære, der, bestemt formuleret, gaaer ud paa, at det kun er Resultater, ikke derimod Overbeviisninger, som kunne paavirkes ved (videnskabelige) Grunde. Forsaavidt de derigjennem have leveret en Selvbekjendelse paa egne og Partiets Vegne, er det eneste Svar, der kan gives dem, et Udtryk af Beklagelse og Medfølelse. Det, at en Overbeviisning ikke lader sig paavirke af (videnskabelige) Grunde, betyder jo kun, at nu er Vedkommende standset i sin Søgen efter Sandheden, nu har han mistet eller kastet fra sig Muligheden til at blive bedre. Enten savner han Kraft til fortsat aandeligt Arbeide og er som et Træ, der ikke kan voxe mere; eller ogsaa har han af en brutal Forfængelighed med Villie slaaet sig til Ro, uagtet han maa vide, at nubis pro Junone er alle Menneskers Lod. Med saadanne Folk lader der sig ikke forhandle. Derimod skal det indrømmes, at det altid er en farlig Sag, og at man maa være godt rustet for, at give sig i Kast med en Overbeviisning; thi da denne kun er erhvervet gjennem en Veien og Vragen af Meget, og da den bestandig prøver sig selv paa nye Grunde, kommer man let i det ubehagelige Tilfælde, at man bevæbnet med middelalderlige Buer drager i Krig mod Bagladningsvaaben. Overfor Resultater forholder Sagen sig anderledes, der kommer det kun an paa, om man har de nødvendige, almindelige eller særlige, Forudsætninger til at kunne føre en Diskussion paa det givne Grundlag. Da der, som ovenfor omtalt, af Hr. J. P. nu kun stilles den Fordring, at man „skal kunne holde sig indenfor den reent logiske Udviklings Rækkeevne", vil det ikke kunne betragtes som ubeskedent af Nogen, om et eller andet ikke fagdannet Menneske forsøger at optage den tilkastede Handske.

Endnu blot Et. Det er ikke min Hensigt at spilde megen Tid paa at paavise den Usikkerhed og den Lyst til at slutte altfor hurtigt, som — hvis jeg ikke tager feil — paa mere end et Punkt karakteriserer den omtalte Piece. Med Detaillerne har jeg aldeles ikke isinde at indlade mig. Den literære Kritik herhjemme har en stærk Tilbøielighed til at gjøre sig til tjenende Aand for Forfatternes Forfængelighed, og man skriver, som om det kun kom an paa at skjælde dem ud for deres Mangler eller rose dem for deres større eller mindre Storhed. Men de personlige Taksigelser som den personlige Forbittrelse bør være henviist til det Private. Hvad det gjælder om for den offenlige Anmelder er at lade saavel det Falske som det Sande, et Skrift indeholder, befrugte hans egen Tænkning, saa at den vækkes til Modsigelse af det Første, til Gjengivelse og videre Udførelse af det Sidste. Og ligesom det er den største Belønning, en Forfatter kan opnaae, at han overbevises om, at hans Ord have udøvet Indflydelse paa de Læsendes Sind, saaledes maa dette ansees som den haardeste Dadel, naar Forf. kan bringes til at erkjende, at hvad han lagde sine bedste Kræfter til for at faae reist, kun var en hældende eller faldefærdig Bygning.

Altsaa, til Hr. J. P.'s Resultat.

Alt menneskeligt Arbeide fremkommer kun for — gjennem Brug, Forbrug, Nydelse — at tilfredsstille menneskelige Fornødenheder. Dersom man ikke ved at sye Støvler, gjøre industrielle Opfindelser, skrive Digte o. s. v. tilfredsstillede (direkte eller indirekte) legemlige eller aandelige Fornødenheder, vilde intet Menneske være blevet Skomager, Opfinder eller Digter. Tage vi nu den Enkelte eller en given Menneskemængde, et Samfund, er det klart, at der under sunde Forhold maa bestaae et bestemt Forhold mellem Udgifter og Indtægter, at der maa arbeides, produceres i det Mindste Saameget, som er tilstrækkeligt til at tilfredsstille den Enkeltes eller Samfundets Fornødenheder. „Naar vi skulle kunne nyde Meget, maa der produceres Meget. Naar der produceres saa Meget som muligt, er Samfundet som Heelhed saa vel stillet som muligt. Det kommer da kun an paa Fordelingen af Nydelserne mellem Samfundets Medlemmer".

Nu lyder der pludselig et Raab fra en stor Masse Enkelte, fra Samfundets Fleertal: „Vi kunne ikke faae vore Fornødenheder tilfredsstillede!" Og dette Raab er ikke en Frase, som man kan trække paa Skuldrene ad, man er nødt til at høre paa det, det tvinger En dertil. Hvad er der i Veien, og hvad er der at gjøre?

Forfatteren gaaer i sin Undersøgelse ud fra den Forudsætning, at „Mængden af det Opsparede bliver uforandret". Det forekommer mig ikke ganske ærligt saaledes at skyde et „brændende Spørgsmaal" (Arverettens Berettigelse) til Side, og jeg er navnlig i Tvivl om, hvorvidt man bliver i Overeensstemmelse med „Resultatet" ved at gjøre det.

Dog ligemeget, lad os forudsætte. Og hvad vilde man saa sige, dersom en Bekjendt kom til En og sagde: „Det er reent galt, Du, mine Indtægter er saa smaa, at jeg ikke kan faae dækket mine Udgifter"? Den fornuftige Mand vilde vel først undersøge, om det ikke var muligt for hans Bekjendt at indskrænke sine Udgifter for saaledes at tilveiebringe Balance. Dersom det viste sig at være umuligt, vilde han fremdeles fornødenlig undersøge, om Indtægterne ikke kunde forøges. Og dersom heller ikke det lod sig gjøre, vilde han uden Tvivl — — ja stop lidt, og lad os see, hvad Hr. J. P. jo hverken vil eller ikke vil, men hvad hans Resultat vil.

Det vilde lyde som en oprørende Spot, som en Haan imod den Ulykkelige, hvis En sagde, at disse fattige Stakler, som slide fra Morgen til Aften for deres Familie og sig selv — at de kunne faae deres menneskelige Fornødenheder fuldt tilfredsstillede ved . . . . at formindske deres Udgifter. De bestaaende Tilstande ere en Skjændsel for det 19de Aarhundredes Slægt, og Alle, som have en Smule Tanke eller Følelse i Livet, burde slutte sig sammen om den Fane, hvis Indskrift er: Forandring, Fremskridt, uden Tøven eller Opsættelse. Nuvel, siden der ikke er Noget at gjøre ved Udgiftssiden, lad os saa see paa Indtægtskontoen. Kan Arbeiderne ikke forøge deres Indtægter? Nei! **Under de forhaandenværende Forhold** kan Ulykken ganske vist strax og for denne Generations Vedkommende kun afhjælpes paa to Maader — gjennem en storartet og fornuftig Godgjørenhed fra deres Side, som have Noget, eller gjennem Socialisme, Kommunisme eller hvad man nu vil kalde det, det vil sige: ved en saaledes forandret Fordeling af Nydelserne, at man tager — med eller uden Loven — fra de Velstillede og giver til Arbeiderne. Gjennem denne sidste Udvei komme vi ind paa „Resultatets" Villie; thi Hr. J. P.'s Undersøgelse og Resultat er socialistisk eller kommunistisk indtil det Yderste.

Man maa indrømme Forfatteren, at skjøndt han omtaler de saakaldte samvirkende (kooperative) Foreninger paa en meget uretfærdig Maade, ere disse dog ingenlunde istand til at løse Arbeiderspørgsmaalet. Forsaavidt de gaae ud paa en virkelig Samvirken, ere de desuden til en vis Grad Antecipationer; til Association fordres der Oplysning, Dannelse. Reent illusorisk er det Lægemiddel, hvormed der nuomstunder raabes saa høit i Stræder og i Gyder — jeg mener en Forhøielse af Arbeidslønnen. Forsaavidt denne Forhøielse ikke er en Gave, en Almisse fra alle Arbeidsherrerne, saa at disse ikke forhøie Prisen paa deres Varer,*) — og isaafald indseer jeg ikke, hvorfor man ikke kalder Barnet

*) Muligheden af noget Saadant tør ansees for meget problematisk.

ved sit rette Navn —, faaer Hr. J. P.'s Udvikling en Sikkerhed, som ikke lader sig bortraisonnere. „Dersom det lykkes Snedkerne at skrue deres Løn op over det, som er almindeligt for Folk, der omtrent behøve den samme Læretid (altsaa det, som er fastsat gjennem Konkurrencen under naturlige Forhold), vil der snart blive saa mange Snedkere, at de underbyde hinanden for at leve. Skulle alle Arbeidere have en lignende Forøgelse af deres Indtægter, vil Følgen nødvendigviis blive, at Prisen paa alle Varer vil stige i samme Forhold." Men hvor langt ere vi saa komne frem? Bogstaveligt ikke et Hanefjed.

„Det kan ikke nytte at skjule Sandheden. Naar Massen af disponible Nydelser bliver uforandret, vil det være umuligt at give til den Ene uden at tage fra den Anden. Dersom da de fleste Mennesker erklære det for deres Mening, at Arbeidernes Kaar bør forbedres, ere de Socialister og Kommunister". Dette er ganske vist ingen synderlig skarp Slutning; thi den, der „forbedrer" gjennem Gaver, er dog endnu ikke Socialist. Men videre. Man skal ikke tage sig det nys udstedte Skudsmaal saa nær, mener Hr. J. P. „Den ukrænkelige Eiendomsret bliver saamæn krænket mange Gange hver Dag. Enhver ny Lov medfører en Forandring i Samfundsforholdene og vil altid være til Gavn for Nogle og til Skade for Andre. Det gjælder blot om at følge visse vedtagne Regler". Altsaa, leve Socialismen „med Loven"!

At berøve de Bedrestillede en Deel af deres Nydelser, af deres Midler til Tilfredsstillelse af det, de nu ansee for at være deres Fornødenheder, vil sige det Samme som at indskrænke deres Forbrug. At nyde er at bruge eller forbruge, og jo Mere en Enkelt eller en enkelt Deel af Samfundet nyder, desto Mindre bliver der naturligviis tilovers til Deling mellem Resten. Vi have seet, at Strikerne aldeles ikke bidrage til at formindske de velstillede Klassers Forbrug. Hvad er da det hensigtsmæssigste Middel? „Resultatet" har Ret — det er (naar man ikke vil indlade sig paa bestemte og smaalige Forbud) at ramme ved Roden, at beskatte selve Fornødenhedernes Tilfredsstillelse, at indføre en direkte Forbrugsskat med stigende Skala, dog saaledes, at den produktive Deel af Forbruget, det, der er absolut nødvendigt for i det Hele taget at kunne existere, ikke betaler Noget. „Hvor stærkt (iøvrig) den Velhavende skal trykkes, beroer paa Skalaen; der er Intet til Hinder for at vælge den saaledes, at et Forbrug udover en vis Grændse bliver en Umulighed for en Mand, hvor rig han end er."

Hr. J. P. fremsætter selv og imødegaaer et Par Indvendinger, der kunne gjøres mod hans System. Han viser, at hvis Skatten tilskyndede de Velhavende til Sparsommelighed, til at formindske deres Forbrug (Nydelser) vilde den gavne; thi desto flere Nydelser bliver der til Deling mellem de Andre; tilskynder den dem omvendt til at fortære, nu ja, saa gavner den jo ogsaa forsaavidt, som Skatteindtægten ialfald i Øieblikket

stiger. Den sidste Antagelse turde imidlertid neppe faae Betydning i Praxis. Men hvad om dette ypperlige System, der af en Skat at være „forværrer Samfundets Stilling saalidt som muligt", hvad om det — formindskede Produktionen? Saa blev der jo færre Nydelser, Mindre til at tilfredsstille Fornødenhederne med, og Omfordelingen forringede altsaa Samfundets Velvære. Det forekommer mig, at Udfaldet maatte blive saaledes, og at det er det uimodstaaelige Vaaben mod alle socialistiske og kommunistiske Forslag: de ville formindske Produktionen.

Her er ikke Stedet til at angribe eller forsvare den bestaaende Statsform eller det bestaaende Skattesystem; kun det maa være uimodsigeligt, at den forhaandenværende Statsform kræver Udredelsen af Skat, og jeg troer da at kunne vise, at Indkomstskatten er fornuftigere end „Resultatets" Forslag. Sæt, at et Menneske skal laane 10,000 Rdl. og kjender to Mænd, der begge have gode Indtægter: vil han saa snarest henvende sig til den, om hvem han veed, at han iforveien bruger alle sine Indtægter, eller til den, der „lægger op"? Staten skal have Penge, og den laaner dem hos den, der har. „Ja men derved stilles de Fattiges Velgjørere paa lige Fod med deres Fjender! Den, der næsten Intet bruger selv, og som saaledes forøger Mængden af de Nydelser, der blive til Deling mellem Resten, rammes ligesaa haardt, som den, der nyder en uhyre Masse; med andre Ord, det er egenlig ikke den Første, men Samfundet, de Fattige, der beskattes". Hvad kommer det Staten ved? Er den maaskee en Forsørgelsesanstalt for de Fattige? For Staten kommer det kun an paa, at der produceres saa Meget som muligt. Men der produceres kun paa Grund af Trang til Tilfredsstillelse af Fornødenheder. Jo større denne Trang er, desto Mere maa der produceres for at kunne tilfredsstille den; den, der nyder meest, vil da — som Regel — ogsaa være den, der producerer meest. Den meest nydende er følgelig Statens bedste Borger, — og ham skulde man næsten kvæle til Fordeel for dem, der nyde Lidt, fordi de — som Regel — producere Lidt! Tvertimod! Netop fordi man ved at hæmme Nydelsen hæmmer Produktionen, maa det være Statens Opgave i saa ringe en Grad som muligt at sigte direkte mod Nydelsen ved sine Skattepaalæg. De, der forsvare den direkte Forbrugsskat med stigende Skala, gjøre da ogsaa dette i Arbeiderbefolkningens Interesse. „Skulle vi gaae ud paa at forandre Fordelingen af Nydelserne i Arbeidernes Favør, eller skulle vi ikke? Det er Hovedspørgsmaalet" (S. 28). Men Staten nærer ikke større Forkjærlighed for den saakaldte Arbeiderbefolkning end for de andre Samfundsklasser. Den har i det Hele taget ikke at gjøre med Fordelingen af Nydelserne; det er Noget, der maa overlades Konkurrencen. Enhver lovlig eller ulovlig Magt, der „omfordeler" i en enkelt Klasses Favør, er socialistisk, kommunistisk og som saadan principmæssig fordærvelig.

Hvorfor? Hvorfor er det fordærveligt gjennem et Tryk paa Forbruget, paa Nydelsen, at trykke Produktionen? Vilde det ikke være langt bedre, om der produceredes Mindre, om Summen af de Nydelser, der overhovedet forefandtes, var mindre, naar saa disse Nydelser vare fordeelte saaledes, at Ingen sultede og Ingen svælgede? Jeg erindrer om, at hvad der er Meget for En, kan være Lidt for en Anden, at Menneskene i ingen Henseende ere eens eller lige, og at som en Følge deraf deres Fornødenheder heller ikke ere det. Men forresten — til det fremsatte Spørgsmaal kan der kun svares et afgjørende Nei! Det at der produceres Mere og Mere betyder, at det, man betegner med Ordene: menneskelige Fornødenheder" voxer mere og mere i Størrelse og Antal. Og det at Fornødenheder voxe betyder atter, at Aandslivet voxer, at Menneskeslægten fjerner sig mere og mere fra det dyriske Standpunkt. Jo talrigere og ædlere de menneskelige Fornødenheder blive, desto høiere staaer ogsaa Menneskeheden. Derfor er Socialismen principmæssigt en uforsætlig Aandsforbrydelse, idet den søger at kue eller standse det intellektuelle Fremskridt; taget i konkrete Forhold vilde jeg derimod være tilbøielig til at betragte den som en velkommen Paaminder, som en Haand, der forfærder Samfundet ved sit Mene tekel upharsin, og som forhaabenlig — eller rettere: sikkert — bringer dem, der kunne tænke, til at tænke sig om.

Der vilde vindes Meget for Fremskridtet, dersom man ikke saa ofte lod Ordene tænke for sig, istedetfor at vi skulle tænke i Ordene. Jeg troer, at det ovenfor anførte Exempel om den fornuftige Mands Raad til sin betrykte Bekjendt temmelig klart angiver det Eneste, der er at gjøre overfor Arbeiderbevægelsen. Vi ville ikke nedværdige os selv ved at tale om en Formindskelse af den Fattiges Udgifter. Der er da kun tilbage at bringe ham til at forøge sine Indtægter eller — at gjøre ham en Gave, at underholde ham — naturligviis med Mindre man vil følge Socialismen, der tager Gaven.

Der kan neppe være megen Tvivl om, at man ved en ligesaa betydelig som fornuftig Godgjørenhed er istand til at udsætte Arbeiderspørgsmaalets Løsning for en kort Tid, det vil sige: at man kan forhindre en for Samfundet, for Udviklingen, for Fremskridtet ulykkelig ny Revolution af den nulevende Generation. Ved Godgjørenhed tænker jeg saa naturligviis ikke alene paa materiel Understøttelse i den ene eller anden Form, men paa personlige Opoffrelser (som hjælpende uden Vederlag i kooperative Foreninger), paa Oplysning o. s. v. Undersøgelsen gaaer imidlertid her ikke ud paa, om Godgjørenheden i Øieblikket kan forhindre et Forsøg paa en voldsom Løsning, men om den selv kan løse Arbeiderspørgsmaalet. Det vil hurtigt sees, at en saadan frivillig Omfordeling af Nydelserne, som svarede til Socialismens tvungne, er noget Utænkeligt og Umuligt, og at iøvrig Resultatet naturligviis maatte blive det samme: en Standsning, en Hæmmen af Fremskridtet. For-

skjellen vilde kun bestaae i, at det ved Socialismen var den brutale Styrke, ved Godgjørenheden en sentimental Intelligens, der kvalte Samfunds-Intelligensens, Menneskeslægtens Udvikling. Men det er forresten aldrig Umagen værd at beskjæftige sig med det Umulige.

Feilen ved enhver kunstig Omfordeling af Nydelserne — den være saa tvungen eller frivillig — er den, at man ignorerer den virkende Aarsag til Produktionen og vil forandre den. Man bærer sig ad overfor den naturlige Udvikling, som om man vilde tage Uhrværket ud af en Automat og sætte et Kagehjerte ind i Stedet. Der produceres for at tilfredsstille Fornødenhederne; det er følgelig Egennytten (kun ikke taget i raa Forstand), der er den bevægende Kraft. Den fremskridende Udvikling vil paa ethvert Punkt regulere denne Magt, og man behøver ikke at frygte for, at de Fattige nogensinde skulle blive uden Hjælp, at der ikke skal findes Godgjørenhed. Man maa kun ikke vente, at man ad Magtens eller Frivillighedens Vei skal kunne forvandle denne Egennytte til dens Modsætning, til Selvopgivelse, Selvødelæggelse. Atter og atter bør man erindre, at Begrebet de menneskelige Fornødenheder bestemmes af de forskjellige Menneskers forskjellige legemlige Beskaffenhed, af deres forskjellige aandelige Dispositioner og Udvikling o. s. v. Af alle disse Forskjelligheder resulterer en Tilværelseskamp, paa hvilken Menneskeslægtens Fremskridt, Intelligensens Væxt beroer. Denne Kamp kan ikke undertrykkes og ikke opgives; man kan kun stræbe efter at føre den mere og mere fra Brutalitetens over paa Aandens Omraade.

Dersom det da er uretfærdigt og ugjørligt at løse Arbeiderspørgsmaalet ved Indskrænkning af Arbeidernes Udgifter (Fornødenheders Tilfredsstillelse) eller ved tvungen eller frivillig Gave (kunstig Omfordeling af Nydelser), bliver den eneste Udvei: at bringe Arbeiderbefolkningen til at forøge sine Indtægter. Naar jeg siger: bringe til at forøge, haaber jeg man forstaaer, at Meningen er en selvstændig Forøgelse, en Forøgelse, der ikke skriver sig fra tvungen eller frivillig Almisse? Paa hvilken Maade kan denne selvstændige Forøgelse tilveiebringes? Ved at der produceres Mere? Unægtelig! Da det imidlertid er Arbeiderbefolkningen, der ikke kan faae sine Fornødenheder tilfredsstillede, er det den og ingen Anden, der maa producere Mere. Dog hvad vil det sige? skal denne ulykkelige Samfundsklasse, der slider hele Dagen, arbeide endnu længer? Nei, naturligviis ikke; det maa tvertimod være Opgaven at gjøre Arbeidstiden kortere. Hermed synes Sagen at blive endnu mere indviklet: der skal i kortere Tid produceres betydeligere, erhverves en større Sum af Livsnydelser. Gaaden er imidlertid ikke uløselig; man maa blot huske paa, at Arbeidstiden og Anstrengelsen ikke er det, som afgjør, hvor mange Nydelser man kan tilbytte sig for sin Produktion, men at det kommer an paa den forskjellige Priis, Samfundet sætter paa de forskjellige Gjenstande.

Grunden til „Arbeiderspørgsmaalet" bliver da den, at Samfundet sætter mindre og mindre og i Fremtiden vil sætte bestandig mindre og mindre Priis paa de blot fysiske Kræfter og paa de Færdigheder, som ere den nulevende Arbeiderbefolknings eneste Besiddelse. „Den, der ikke har Andet at byde end sine fysiske Kræfter, vil altid komme paa Bunden, og den, der kun har Færdigheder, som Enhver let kan tilegne sig, vil altid komme paa et lavt Trin af Samfundsstigen" (S. 16). For at kunne helbrede en Sygdom er vel dette den første Betingelse, at man kjender Sygdommens Aarsag. Nuvel, dersom da Grunden til hele den herskende Nød maa søges deri, at medens Videnskabens Opdagelser, de

industrielle Opfindelser stillede stedse mindre og mindre Krav til fysisk Styrke og til Færdigheder, som kræve en ringe aandelig Udvikling, fulgte den saakaldte Arbeiderbefolkning ikke med i aandelig Vext: saa fjern denne Mangel, indfør en tvungen Underviisning, der (med den af en fornuftig Overveielse dikterede Væsensforandring) svarer til Realskoledannelsen, gjør denne Underviisning til et Minimum for Alle, og lad saa iøvrig Staten, hvad den videre Adgang til Uddannelse angaaer, gjøre Stillingen eens for Alle. Herved vil Antallet paa dem, som ere nødte til at tage tiltakke med den nuværende Arbeiderbefolknings Beskæftigelse, blive umaadeligt formindsket, og Arbeiderspørgsmaalet i sin nuværende Skikkelse er skaffet ud af Verden. Man behøver ikke at være bange for, at man samtidig skal skabe et nyt paa Aandens Omraade; der maa, hvad sikkert Alle ville indrømme, endnu være forbeholdt saa mange og saa betydelige Fremskridt, at Tilstrømningen af friske Kræfter ingenlunde vil hidføre en Fallit; kræves der med hver Dag større Udgifter, flere Nydelser, vil Indtægten ogsaa forøges ved, at Arbeidernes Dygtighed forøges.

Man maa ikke forvexle Arbeiderspørgsmaalet med Fattigsagen og forfalde til den Vildfarelse, at det gjælder om at forjage Fattigdommen fra Jorden. Paa det nuværende Trin er det ligesaa umuligt at udrydde Fattigdom som at konstruere Liv, ad videnskabelig Vei danne levende Væsner. Det Karakteristiske og det Pinlige ved „Arbeiderspørgsmaalet" er, at det er bestemte Samfundsklasser, som udfylde „Arbeids"-Kadrerne, og at disse Samfundsklasser som Regel ikke kunne tilkæmpe sig nogen anden Stilling; det Karakteristiske og det Pinlige er ikke Virkningen, nemlig Nøden, men Aarsagen: den herskende aandelige Kasteforskjel. Det er den, der maa bort, og vi ville ikke længer have en Samfundstilstand, hvor Fødselen næsten forudbestemmer til Nederlag, men en Samfundsudvikling, i hvis Hvirvel den Stærkeste, det vil sige den Dygtigste lever.

Slutningen er simpel og gammel. Betyder Historien en Udvikling af Menneskeslægten, en Stigning i dens Intelligens, saa bliver Opgaven for den Enkelte at holde Skridt med Historien og med Udviklingen; naar Alt gaaer frem i Retning af Aand, kan det ikke nytte, at han bliver staaende i det meer eller mindre Brutale. Jeg er ikke istand til at see Andet. Men saa Meget er ialfald vist, at den, der, særlig i disse Tider, vil prøve sine Kræfter paa det omhandlede Spørgsmaal, maa tage Sagen op forfra og ikke vælge sit Udgangspunkt i en Forudsætning, om hvilken han ikke veed, hvorvidt den er sand eller falsk. Man har undertiden seet, at en Overbeviisning har været istand til at „flytte Bjerge". Det vilde have været en Vinding for Læserne og for Samfundet, hvis Hr. J. P. havde havt blot en lille Smule af denne stærke Bevægkraft; hans Resultat vil neppe „flytte" Noget, i det Mindste vil det ikke bortflytte Vanskelighederne for Spørgsmaalets Løsning.

Vilhelm Møller.

Et kulturhistorisk Vendepunkt i det 19de Aarhundrede.

Arnold Ruge som historisk Tænker.

Sainte-Beuve bemærker etsteds, at enhver Filosofi, hvorledes det end forholder sig med dens Stifter, bliver kjættersk i den næste Generation. Vort Aarhundrede har givet et storartet Beviis paa denne Sætnings Sandhed i den hegelske Filosofis Historie. Tanken havde i denne Filosofi naaet et Høidepunkt, hvor den kunde mene at have fundet den Eenhed, til hvilken alle Livets og Tilværelsens Modsætninger vise hen. Positiv Religion og kritisk-videnskabelig Tænkning, den historiske Samfundsorden og Ideens Fordring, Naturens uendelige Mangfoldighed og hverandre krydsende Veie og Begrebets gjennemsigtige Eenhedsform — det var Modsætninger, Tanken nu meente at være kommen ud over ved sin Erkjendelse af Fornuftens og Virkelighedens Eenhed. At dette var en Illusion, viste sig i den næste Generation, da de samme Forudsætninger, der først havde ledet til den absolute Forsoning, førte til „Kjætteri" baade i religiøs og politisk Henseende. Men dette Kjætteri var, som Kjætteriet saa ofte har været, en Tankens og Aandens Frigjørelse.

Frigjørelsen begyndte paa det religiøse Omraade. Den Bevidsthed maatte snart vaagne, at de positive Dogmer ikke vare Tankens ægte Børn, at Autoritetstroens Produkter ikke kunde trives i fredelig Eenhed med den frie Videnskabs Re-

sultater. Her feirede da den theologiske Kritik sine Triumfer i Strauß og F. C. Baur, medens Ludvig Feuerbachs fine og dybsindige Aand søgte ind til Bevidsthedslivets inderste Lønkammer for at aflure det dets Hemmeligheder og i en „dramatisk Psykologi" fremstille de positive Religioners Oprindelse af Menneskeaanden.

Ved disse Kampe med den indre Autoritet modnedes Tanken til Striden mod den ydre. Den theoretiske Befrielse er ikke nok; den drager med Nødvendighed den praktiske efter sig. Men Tydskerne ere et theoretisk Folkefærd; først seent har den indre Syslen med Problemerne ført til kraftig og sikker Handlen udadtil. Saameget desto større Interesse har det da at iagttage det Punkt, hvor Theorien føler sig saa afsluttet og sikker i sig selv, at den maa fordre at være Mere end Theori. Paa dette Punkt staaer Arnold Ruge, navnlig i hans „Deutsche Jahrbücher" (1841—43). Han stiller sig som historisk Kritiker ved Siden af Strauß som theologisk og Feuerbach som filosofisk Kritiker. Men for at forstaae hans Virksomhed er det nødvendigt at fremdrage nogle Hovedtræk af den tydske Kulturhistorie i det foregaaende halve Aarhundrede.

I.

Den store Tidsalder, Tydskland gjennemlevede i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede med Hensyn til digterisk og videnskabelig Virksomhed, havde ikke øvet nogen Indflydelse paa dets praktiske og politiske Forhold. Alt var endnu væsenlig blevet ved det Gamle. Vel havde man med levende Interesse fulgt de politiske Bevægelser i Frankrig, og Tænkere som Kant og Fichte saae i Revolutionens Udbrud Signalet til en ny Tids Begyndelse og i den almindelige Deeltagelse for den et Tegn paa Menneskehedens Fremgang til det Bedre. Men de æsthetiske og intellektuelle Interesser vedbleve dog at beherske Alt og Alle. Endog da en fremmed Erobrer truede med at tilintetgjøre Fædre-

landets Selvstændighed, traadte Literaturens og Videnskabens Koryfæer ikke ud af deres egen Sfære. Goethe giftede sig Søndagen efter Slaget ved Jena med sin „lille Veninde“, og endnu under Kanontordenen gjorde Hegel i selve Jena sin „Phänomenologie des Geistes“ færdig til Bogtrykkeren. Frihedskrigene bragte et kort Opsving. Jublende for Frihed og Fædreland trængte Ungdommen sig om Fanerne, og selv Regeringerne bleve revne med af den almindelige Bevægelse og lovede Folkene, at en ny Tid skulde begynde med „Arvefjendens“ Fordrivelse, en Tid med Frihed og folkelig Styrelse. Men Bevægelsen var kun kort; snart sank man igjen sammen efter den uvante Anstrengelse. Det var den tydske Folkeaand fremmed at røre sig paa denne Maade; den manglede Former og Udtryk, og i sin Trang søgte den tilbage til en forsvunden Tids hemmelighedsfulde Symboler. Frihedskrigen blev et romantisk Korstog i middelalderlig Aand. Det Taagede og Ubestemte, som ikke vandt fast Skikkelse, kunde ikke holde sig længe. Enkelte Mænd med klart Blik, som Statsmanden Stein, Filosofen Fichte og Krigeren Schornhorst, kunde i det Høieste lægge Spirer, der efter lange Tiders Forløb kunde bære Frugt; i deres egen Tid stode de alene. „Franskmændenes Trommer joge Middelalderen foran sig fra Rhinen ud i Østersøen, og den gamle Blüchers Trompetere blæste den igjen ind i de gamle Smuthuller, der endnu havde holdt sig“.*) Den Rest af Frihedsstræben, som ikke forsvandt, blev kun Fantasteri. Goethe vendte sig med Uvillie bort fra den nye fortumlede Slægt, som han ikke forstod; han fordybede sig i Naturvidenskaben og i Orientens Poesi. Hegel priser sig i sin Tiltrædelsestale ved Universitetet i Heidelberg (1816) lykkelig ved igjen at kunne optræde som Lærer i Filosofien, nu da Videnskaben igjen tør vente at møde Interesse og Deeltagelse. „Tidens Nød“, siger han, „har givet det almindelige Hverdagslivs smaa Interesser en saa stor Vigtighed, Virkelighedens høie

*) A. Ruge, Werke 2. Aufl. III S. 3.

Interesser og Kampen for dem have i den Grad lagt Beslag paa alle Aandens Kræfter saavelsom paa de ydre Midler, at Aanden ikke frit har kunnet hengive sig til det høiere indre Liv; de bedre Naturer gik op i den ydre Virkelighed og opoffredes tildeels for den. Da Verdensaanden har været saa beskæftiget i Virkeligheden, kunde den ikke vende sig mod det Indre og samle sig i sig selv. Nu, da denne Virkelighedens Strøm er brudt, da den tydske Nation har hugget sig ud af den groveste Fare, saa tør vi haabe, at ogsaa Videnskaben, Aandens frie, fornuftige Interesse igjen vil opblomstre". Det var kun Ungdommen, der i sine „Burschenschaften" offrede sine Kræfter i overspændte og frugtesløse Protester mod den Reaktion, der indtraadte paa alle Omraader. De aandelige Koryfæer vinkede bort fra Virkeligheden — og Regeringerne skyndte sig at bemægtige sig den tomme Plads, glade over, at de Ord, hvortil de selv i den bevægede Tid havde ladet sig henrive, ingen videre Følger havde, fordi der var Ingen, som kunde tage dem paa Ordet. De kongelige Løfter begravedes som en Skat, Ingen kunde hæve:

„Die Konstitution, die Freiheitsgesetze,
Sie sind uns versprochen, wir haben das Wort,
Und Königworte das sind Schätze,
Wie tief im Rhein der Niebelungshort". (Heine.)

Frihedskrigene bleve derfor Restaurationskrige. Den nationale Uafhængighed blev reddet, men de egenlige Seirherrer vare „det gamle Europa, det feudale England, det kontrarevolutionære Kontinent". Af Frihedskrigene fremgik som politisk Resultat — den hellige Alliance!

Hvad der mishagede Goethe hos de af Frihedskrigene fremgaaede Digtere, deres uklare dilettantiske Natur, der kun kunde fortabe sig i det Oversandselige og Fantastiske, men ikke virkelig producere kunstnerisk (han kaldte denne Tid „de forcerede Talenters Epoke"), — det Samme forargede Hegel hos de liberale Filosofer og Politikere, i hvis urolige, opponerende Bestræbelser han intet Indhold fandt. Han klager over, at der i Tydskland føres saa megen overfladisk Snak

om Frihed og Forfatning, om Ret og Fornuft, at forstandige Mænd næsten væmmes ved at tage disse Ord i Munden. Overfor disse uklare Tendenser henviser han til det historiske Udtryk, Fornuften har givet sig i de bestaaende Statsformer. Staten skal betragtes paa samme Maade som Naturen; den er ligesom denne en Verden, der udvikler sig efter sine egne Love, for hvilke det subjektive Ræsonnement skal bøie sig. Ja, det er langt vanskeligere at begribe Statens Væsen end Naturens, da det aandelige Liv er høiere end det fysiske. Staten er den sædelige Idees Virkelighed, og Statens sande Forfatning beroer derfor paa de Elementer, Ideen med Nødvendighed fordrer; Hensyn til ydre Nytte eller umiddelbar Begeistring kunne her ikke tale med. Lovgivningen maa nærmest udgaae fra den Stand, der særlig har hengivet sig til Betragtningen af det Almene, den ene fælles Interesse — den videnskabelig dannede Embedsmand, som er Regeringsmagtens Bærer.*) Men denne almene Indsigt behøver paa den ene Side den sidste formelle Afgjørelse (Prikken over i'et) for at gaae over i Virkelighed som udtalt Villie: den regerende Fyrste; paa den anden Side skal den optages af Mængdens subjektive Bevidsthed: raadgivende Stænder.

Paa denne Maade konstruerer Hegel en Lære om Staten ud af Ideens Fordringer — og den Stat, han derved kommer til, er hverken Mere eller Mindre end selve Restaurationsperiodens Stat og særlig den preussiske Form for denne. Den tarvelige Virkelighed, der var sat i Stedet for de gyldne Løfter fra Frihedskrigens Dage, syntes saaledes med Hud og Haar at være deduceret af Datidens største Filosof. Naturligviis blev hans Filosofi derfor betragtet med gunstige Øine af det Bestaaende. Men ogsaa Mange af de gamle „Burschenschaftere" bleve gjennem denne Lære forsonede med det Bestaaende. Hegel havde jo formelt seet ikke slaaet Noget

*) „Die Regierung ruht in der Beamtenwelt. — Es sollen die Wissenden regieren". Hegel, Filosofie der Geschichte. 3 Aufl. S. 545 f.

af paa Tankens Ret overfor Virkeligheden; han fastholder udtrykkelig: „Im Staate muß man nichts haben wollen, als was ein Ausdruck der Vernunftigkeit ist".*) Hegel anerkjendte kun den politiske Virkelighed, fordi den efter hans Overbeviisning stemmede med Fornuften.**)

Saavel i politisk som religiøs Henseende havde Filosofien indgaaet en inderlig Forstaaelse med det Bestaaende. Denne Harmonis indre Usandhed lagde sig, som vi have antydet ovenfor, først for Dagen paa det religiøse Omraade. Dog mærkede Hegel allerede Luftningerne af en ny Aand. Aaret før hans Død udbrød Julirevolutionen, og Hegel kom i den Anledning i Strid med En af sine Disciple, Retsfilosofen og Historikeren Gans, der vilde uddrage liberale Konsekventser af hans Lære. Denne Konflikt forbittrede hans sidste Dage.

I Aarene Tredive var man optaget af den religionsfilosofiske Strid (Strauß's Leben Jesus udkom 1835), samtidig med at Julirevolutionens Eftervirkninger ytrede sig rundt om i Tydskland, med størst Bevægelse i Hannover (1837). Efter Thronskiftet i Preussen 1840 blev Bevægelsen stærkere. Frederik Wilhelm IV var en Romantiker, der havde sit aandelige Hjem i Middelalderen. Sværmerisk overbeviist om sin guddommelige Ret troede han at opfylde dennes Fordringer ved at stille sin Person frem som den udvalgte og salvede Repræsentant for Retfærdighed og Sandhed. Tiden syntes at skulle skrues tilbage. Kongen lagde Grunden til Fuldendelsen af Kølner Dom, gjenopbyggede

*) Hegel, Filosofie des Rechts (Berlin 1833). S. 353.

**) Derfor maa man heller ikke ansee Hegel for en egenlig Reaktionær. I ethvert Tilfælde maa man ikke stille ham sammen med saadanne bigotte Øientjenere som Frederik Wilhelm III's Hofbiskopper, der beroligede Fyrstens Samvittighed med, at ligesom en Fader ved en glad Familiefest undertiden lover sine Børn Noget, han den næste Dag igjen tager tilbage af faderlig Omhu for dem, saaledes kunde en Fyrste godt i et høitideligt Øieblik love sit Folk Noget, han siden ligeledes af faderlig Omsorg lod uopfyldt.

middelalderlige Slotte ved Rhinen og indførte middelalderlige Hjelme i Hæren. Mod de frie religiøse Bevægelser i Halle og Magdeburg optraadte man med Strenghed. Ved enhver Leilighed udtalte Kongen sit Mishag med de lydelige Raab om Frihed og Konstitution; det personlige Forhold mellem Folk og Fyrste fra Lehnstiden skulde vedblive.

Overfor en saadan Reaktion var det naturligt, at den frie Tanke maatte vikle sig ud af de Baand, som den hos Hegel, ligesom uden selv at vide det, havde lagt sig i. Den Virkelighed, der nu truede, kunde den ikke længer finde fornuftig. Men de Vaaben, med hvilke den angriber den bestaaende Virkelighed, hentes her, ligesom i den religiøse Kritik, fra selve den hegelske Filosofi. Den Magt, der havde bundet, blev ogsaa den, der løste. For denne den historiske Tænknings Frigjørelse er Arnold Ruge den meest typiske Repræsentant.

II.

Ruge, der er født 1802, en Tidlang var Docent ved Universitetet i Halle, og har gjort sig bekjendt ved flere æsthetiske Afhandlinger, stiftede i Aaret 1838 et Tidsskrift, som hed „Hallische Jahrbücher". I Begyndelsen traadte Oppositionen ikke frem; saavel i religiøs som i politisk Henseende blev det redigeret i konservativ Aand, og navnlig saae det hen til Preussen som til en Mønsterstat. Men dog var det lagt saaledes an, at Bevægelsen maatte føre bort fra denne fredelige Holdning. „Aarbøgerne gjorde", som Ruge siden har udtalt, „fra først af Udviklingen til deres Princip. De vilde leve Historien med, være med til at frembringe Historien. Derved bleve de selv til et Stykke Tidshistorie". De aabnede en heftig Kamp mod Reaktionen i enhver Skikkelse, mod Pietismen og den uklare Romantik. Strauß's, Bruno Bauers og Feuerbachs religiøse Kritik kom her til Orde. Men dette maatte snart føre til en fuldstændig Modsætning navnlig til den preussiske Regering efter Thron=

skiftet. I Forordet til Aargangen 1841 erklærede Ruge, at „Preussen var falden af fra Filosofien". Snart blev Tidsskriftet ved et kongeligt Reskript stillet under Censur, og Ruge forlod Halle, for at have frie Hænder, og drog til Dresden, hvor Tidsskriftet fortsattes under Navn af „Deutsche Jahrbücher" indtil Begyndelsen af Aaret 1843, da ogsaa den sachsiske Regering fandt sig beføiet til at forbyde det. I disse „tydske Aarbøger" tager Ruge ganske Bladet fra Munden.

Strax i Forordet lægger han Hegels Skole dens filosofiske, theologiske og politiske Orthodoxi til Last. Mod disse tre Magter vil han aabne en Frihedskrig. At fastholde et bestemt System er at træde ud af Tidens Strøm. Derfor indeholder ethvert færdigt System sin egen Dødsdom. Og dog er Filosofien den eneste Magt, ved hvis Hjælp Kampen kan føres. Men Filosofiens Forhold til Historien maa ikke opfattes paa Hegels Viis. Hegel nægtede udtrykkelig, at Filosofien har Kraft og Kald til at udvikle en ny Virkelighed og blive Princip for Fremtidsudviklingen: det er først i Skumringen, at Minervas Fugl begynder sin Flugt; først naar en stor Periode er afsluttet, naar Kampen er forbi, Seiren eller Nederlaget afgjort, først da træder Tanken til for at begribe. Men, siger Ruge hertil, Tanken, der begriber den forudgaaende Virkelighed, bliver derved hævet et Trin ud over denne og befrugtes ved Dommen over Fortiden til at arbeide paa Fremtiden. Tanken er ikke blot det Sidste, men ogsaa det Nye. Hegels Feil er, at Videnskaben for ham ikke tillige er Kritik. Den verdenshistoriske Bevægelse opstaaer ved, at Bevidstheden inderliggjør sig det vundne Indhold og derved føres til at stille sig nye Opgaver. Sandheden heraf har Hegel indrømmet i sin dialektiske Methode, som netop beroer paa den negerende Kritiks fremaddrivende Kraft. Gjennemføres dette, da viser det hegelske System sig som selve den revolutionære Kritik. „Nur umwälzende Gedanken sind Gedanken". Derved bliver den sande Filosof en Fremtidens Apostel; han fuldbyrder den theoretiske Aandsbevægelse, der i Staten gaaer over i den

praktiske Aandsbevægelse. Liv og Aand beroe paa en bestandig Fornyelse; Legemet raadner, naar den indre skaberiske Uro forsvinder.

Kritiken søger altsaa at gjennemtrænge den foregaaende Udvikling for at føre den videre. Derved undgaaer den som Hegel at sammenblande det enkelte historiske Udtryk for Ideen med Ideen selv. Statens Idee f. Ex. er ikke virkeliggjort i nogen enkelt historisk Form. Idet Kritiken nu ved enhver af disse Former paaviser, hvori dens Endelighed bestaaer, hindrer den Bevægelsen i at standse og fastholder bestandig den uendelige Opgave, der endnu staaer uløst tilbage. Først saaledes faae vi den sande Eenhed af Fornuft og Virkelighed. Hegel hævede Virkeligheden til Tanke og Begreb og frembragte derved en Virkelighedens Apotheose; men den sande Eenhed af Fornuft og Virkelighed opstaaer omvendt ved Begrebets Inkarnation, ved Tankens Virkeliggjørelse.

Men heri ligger da allerede, at Tanken ikke maa opfattes reent theoretisk. Det er en falsk Nøisomhed, naar Videnskaben afslutter sig i sig selv og holder sig fjernt fra det historiske Liv. Theoriens Øiemed er Theoriens Praxis. Tanken er først virkelig, naar den er gaaet over til Villie. Theorien maa med andre Ord blive Religion. Thi hvad er Religion Andet end Troskab mod Ideen og begeistret Hengivelse til dens Virkeliggjørelse, end det, at Mennesket tager Parti for det sande Væsen mod den blotte Existens? Religion er den praktiske Pathos for Sandheden, for det Ideale, hvor Tankens Klarhed forenes med lyrisk Ild og energisk Mod til at handle. Da de endelige Existenser modsætte sig Ideen, fører Religionen sine Kampe og Opoffrelser med sig. Men den sande Religion har intet andet Hiinsides end den historiske Fremtid, paa hvilken der arbeides; den er ikke dualistisk, som de positive Religioner, der gjøre Mennesket fremmed for sig selv og for Tilværelsen og hindre hans Frihed. Aldrig har noget Andet været Religion end Friheden. Men nu bliver dens Form og Indhold ædlere end før. Humanismens hele Idealverden skal bringes i Ge-

mytets Smeltedigel for deraf igjen at fremgaae som en gløbende Strøm og danne en ny Verden.

Det er den tydske Aands Fortjeneste, at den ved at gjennemføre den religiøse Kritik har fuldendt Humanismen i theoretisk Henseende. I denne Henseende har Ludvig Feuerbach udtalt det Ord, som løser Gaaden. Hans „Wesen des Christenthums" betragter Ruge som den mærkeligste og vigtigste Bog i Tidens tydske filosofiske Literatur, „et Værk, der paa eengang fremstiller Konsekventsen og Kritiken af det hegelske System og den hele tidligere kristelige Verden, og som opløser hele den overmenneskelige Verden i den virkelige". Først her er Religionen bleven Gjenstand for videnskabelig Undersøgelse, idet der ikke længer spørges om dens Sandhed, men om dens Væsen og Oprindelse. Menneskets Væsen staaer nu ikke længer fjernt i en mythologisk Himmel, men opgaaer for Bevidstheden som dennes egen hjemlige Verden. Hermed er der givet Principet for en Bevidsthedens Reform, der ikke kan Andet end trænge igjennem ogsaa i det ydre Liv. Thi Humanismen er ikke fuldendt, saalænge den endnu er reent theoretisk; ligesom Religionen er forklaret ud af Menneskets Væsen, saaledes skal nu ogsaa hele det menneskelige Samfund konstitueres paa Grundlag af alle Enkeltes Fordring paa sand menneskelig Existens. Men fra denne praktiske Side har den tydske Aand endnu ikke fattet Humanismens Opgave. Her viser Ruge derimod hen til Frankrig, hvis Land og Folk han omfatter med stor Interesse, ja næsten med Begeistring. „I det Politiske ere de Franske Mønstre; især Rousseau blandt de Ældre, Lamennais i den nyere Tid; den Sidstes Magt som Skribent er i Sandhed overvældende. Den Tydsker, som læser dette og kan føle det med, maa umiddelbart begribe, at alt vort Skriveri er blodløst Skinvæsen overfor disse Ord, der selv ere Handlinger. Og nu vil man sige, at hos ham have Skyggerne drukket af Revolutionens Blodgrube*) — men hvem

*) Her sigtes til Odysseens 11te Bog, hvor Underverdenens Skygger faae Liv og Bevidsthed ved at drikke af Offerblodet.

har erhvervet Franskmændene den nye verdensrystende Bevidsthed, at de vove at være fri? Deres Filosofer, deres udødelige Skribenter".*) Denne Retning mod en praktisk Opfattelse og Gjennemførelse af Ideerne begeistrer Ruge, som her fandt, hvad der manglede hans Landsmænd. Derfor trænge disse efter hans Mening i høi Grad til en aandelig Vexelvirkning med Franskmændene. Da „Deutsche Jahrbücher" bleve forbudte, reiste Ruge til Paris og søgte der at vinde Medarbeidere for et nyt Tidsskrift, der som „tydsk-franske Aarbøger" skulde være et Samlingssted for den aandelige og politiske Friheds Forkæmpere i begge Lande. Foretagendet lykkedes ikke; der udkom kun eet Hefte, og det uden franske Bidrag. Navnlig vare Franskmændenes Mangel paa Kjendskab til og Interesse for Tydskland en stor Hindring. „Frankrig er for Franskmanden hele Verden, og er dette i for høi Grad". Thi ikke blot Tydskerne skulde vinde ved en saadan alliance intellectuelle, som den, Ruge foreslog; ogsaa Franskmændene havde Brøst, for hvilke han fandt Lægedom i sine Landsmænds Arbeide.

De Franske mangle nemlig hele det logiske Arbeide, som den tydske Filosofi har gjennemført, og hvorved Bevidstheden ene bliver klar over sig selv og over de aandelige Magters Væsen og Oprindelse. Den franske Aand er endnu i Katholicismens Lænker, saameget den end kæmper derimod. Selv de Forskere, der meest resolut hævde Tankens og Videnskabens Frihed, udtale ikke det sidste Ord, der dog stedse svæver dem paa Læberne; de lade Kirkelæren ligge ved Siden som en dunkel Skygge, istedetfor at lade Kritikens skarpe Lys gjennemtrænge den. „Franskmændene erklære det Uendelige for ubegribeligt. Men istedetfor nu at sige: følgelig vedbliver det at være et Problem, indtil det er begrebet; eller

*) Deutsche Jahrbücher 1843. S. 10. I femte Bind af Ruges Værker findes en Række særdeles interessante Skildringer fra et fleeraarigt Ophold i Paris, som give et godt Billede af Tilstandene under Louis Philip.

istedetfor at indvende: at man dog i det Mindste begriber dette Ubegribeliges Ubegribelighed, — appellere endog de klareste Hoveder til Troen. Deraf den Sætning: man behøver en Religion. Men behøver man en Religion, saa behøver man ogsaa Præster, og naar man eengang skal have Præster, saa ligge for de Franske de katholske nærmest. Dermed er da Knuden knyttet igjen". Deraf den Hurtighed, med hvilken en ultramontan Stemning stedse paany kan udbrede sig i dette revolutionære Land. Hvad Ruge kalder Bevidsthedens Reform, er altsaa ikke gjennemført i den franske Aand. Denne forholder sig i denne Henseende omvendt af den tydske. I Tydskland tilgives lettere et Angreb paa Religionen end et Angreb paa Staten, medens Franskmændenes almindelige Tænkemaade finder det langt skrækkeligere, naar et Menneske kalder sig Atheist, end naar han som Thiers og Lamartine kalder sig en Revolutionens Søn; de frygte Filosofien mere end Brostenene, holde ivrigere paa Theismen end paa deres Konge.*)

Den samme Indvending, Ruge retter imod de Franske, hos hvem han ellers finder saa Meget at beundre, retter han ogsaa mod hele den saakaldte Liberalisme. Med dette Navn betegner han særlig den Retning, der mener, at Friheden virkeliggjøres gjennem bestemte politiske Former, og som ikke gaaer løs paa selve Bevidsthedens Rod. Naar de politiske Former ere udviklede, lader den forresten Enhver tænke som han vil og blive salig ved sin Tro. Denne Indifferentisme viser Liberalismens Overfladiskhed. Den overseer, at hvad det kommer an paa, er en Bevidsthedens Reform, thi den sande Frihed er Aandens Frihed, den frie Selvbevidsthed. Derfor kommer Liberalismen aldrig videre end til de blotte Ønsker om Frihed, men Bevidsthedens Reform er Verdens Reform, ingen Gud kan hindre den. Hvad det gjælder om, er at gjøre Statsborgerne til Mennesker og derved skaffe Retten og Ordenen et indre urokkeligt Grundlag, istedetfor

*) Ruges Werke, 2 Aufl. V, S. 221 ff.

at man nu anbringer en ydre beskyttende Magt, hvis Tjenere fremstilles som Fornuftens Repræsentanter, medens det hele øvrige „Menneske-Materiale" regnes til det Ufornuftige, som maa staae under Formynderskab. Staten maa fremgaae som det naturlige Udtryk for Folkets Selvbevidsthed og være Et med Folket, saaledes som det udvikler sit Væsen under almene og fornuftige Former. Tidens Problemer maa være til i Folkets Bevidsthed for at faae virkeligt Liv og sand Betydning. I Begrebet Folk ophæves alle Kaste- og Stands-skranker, i sidste Instans Modsætningen mellem Vidende og Uvidende, en Modsætning, der ikke er saa uovervindelig, som Mange mene. Derpaa beroer navnlig Digterens Magt; han forstaaer at træffe den Form, som lader det Høieste og Dybeste, han veed og føler, trænge ind i Sjæl og Hjerte, Tanke og Følelse. Den exklusive Form er usand. Ligesom Viisdommen kun fremgaaer af hele Historien og af den virkelige Folkebevidsthed, saaledes maa den ogsaa indklæde sig i en saadan Form, at den er istand til at vende tilbage til Folket igjen. Kun ved Dannelse befrier man Mennesket. Men for at denne Befrielse skal blive mulig, maa de Magter, der nu staae fremmede og hemmelighedsfulde over og udenfor Folket, gaae tilbage i dette og saaledes modtage en ny og naturligere Begrundelse. Med denne Fordring gaaer Liberalismen over til Demokratisme, idet navnlig følgende praktiske Hovedproblemer opstaae: 1) at lade Kirken gaae op i Skolen og derved at organisere en virkelig Folkeopdragelse, som absorberer al Pøbel; 2) at sammensmelte Militærvæsenet med denne Folkeopdragelse; 3) at lade det dannede og organiserede Folk styre sig selv og selv haandhæve Retten.

Til disse Fordringer føier Ruge nogle Bemærkninger, som ere af en særegen Interesse, da de motiveres ved „det frygtelige Spørgsmaal" om Kommunismen. „Man forskrækkes over, at Pøbelen filosoferer, og endnu mere over, hvorledes den filosoferer. Saa ophæv da Pøbelen, eller overvei, hvorledes den kan ophæves; det er et af de praktiske

Problemer, hvis Løsning lærer at undgaae den voldsomme Kuldkastelse af det gamle System derved, at den frivillig danner sit System af den nye Bevidsthed. Eller ville I hellere skyde Pøbelen ned, saasnart det falder den ind engang at gjengjælde de Slag, den nu rolig tager imod? Sikkert ikke. Det vilde heller ikke gaae. Menneskeheden er udødelig, og ligesaa udødelig er dens Ret til sig selv og til sit Væsen. Der gives intet mere reelt Frihedsspørgsmaal end at hæve alle Mennesker til Menneskets Værdighed, og Verden maa beskæftige sig med det, indtil det er løst".*)

Ruge opfatter, som det sees af alt Foregaaende, det historiske Problem væsenlig fra den ideelle Side, som Aandens Befrielse. Men han mødes tildeels med Kommunismen, idet han drager sine sidste Konsekventser. Han erklærer vel, at intet fornuftigt Menneske kan være Kommunist mere end et halvt Aar, og han bebreider den dens taabelige Illusioner og dens Fanatisme; men han seer den Sandhed indeholdt i den, at kun Mennesket er Principet for Verden, dens Forfatning og dens Historie, og anerkjender det som Fouriers store Fortjeneste, at han ikke anseer Samfundets Hovedmangel, den økonomiske, for en Naturnødvendighed, et naturligt Onde, men for en Mangel ved Indretningen og derved en Gjenstand for Videnskaben. Det forholder sig hermed, som med den Skat, der blev søgt i Viinbjerget. Da man ikke fandt den, omgravede man hele Viinbjerget — og Skatten kom nu som forøget Afgrøde. Saaledes sætter Kommunismen en Beskæftigelse med de sociale Problemer igang, som danner og humaniserer Folket, uagtet den forventede Herlighed ikke opnaaes under den umiddelbare Form, under hvilken Kommunismen forjætter det. Men det har den Ret i, at hverken Alles Dannelse eller den Enkeltes Sikkrelse mod det blinde Indbrud af Naturnød er et uløseligt Problem.

---

*) Ruges Werke, 2. Aufl., IV. S. 114—15.

III.

Det er det Fortræffelige ved Ruge som historisk og politisk Tænker, at han trods al sin Harme over den Selvtilfredshed og Selvforblindelse, hvormed det Bestaaende afviste Bestræbelserne for en høiere Udvikling, og over den Sløvhed, hvormed Folket fandt sig i at holdes tilbage, ikke tabte det sande historiske Synspunkt, hvorfra et virkeligt Tilknytningspunkt for Ideens Fordring ene er mulig. Hans Stilling i denne Henseende vil maaskee klarest forstaaes, naar man sammenligner ham med to af hans Samtidige, hvis kulturhistoriske Stilling ligeledes er betinget ved den skarpe Modsætning til de bestaaende Samfundsformer. De ville afgive et Exempel paa to forskjellige Veie, ad hvilke en saadan Modsætning kan føre bort fra Virkeligheden, idet Individet for at glemme eller lindre den Braad, Betragtningen af denne har efterladt, søger en formel Selvbefrielse istedetfor at vinde Friheden ved en personlig og real Kamp med Hindringerne.

I to Afhandlinger: „Heine und seine Zeit" og „Heine und unsere Zeit" (Werke, 2 Aufl. III) har Ruge saavel fra et æsthetisk som fra et ethisk Standpunkt givet en træffende Karakteristik af Heine. Det følger af sig selv, at det ikke er nogen filistrøs Kritik, han her anlægger; han hører ikke til de ferske Alvorsmænd, det viser et flygtigt Blik i hans egne Skrifter. „Heine", siger han, „ist nicht mit finstrer Miene abzuthun, dann müßte er kein Schalk sein", — men han tilføier saa ogsaa: „Heine ist aber auch nicht zu ignoriren, denn er ist eine Macht, und eine Macht recht im Herzen unserer Zeit".

Heine har et Øieblik troet paa det, som for Ruge var det skjønneste Fremtidsideal, paa Folkenes indre og ydre Frihed. Det var Julirevolutionen, der i Forening med det poetiske Opsving i Frankrig kaldte ham til Paris. Men da han saae, hvor hurtigt Opsvinget mod det Ideale igjen tabte

sig, og Alt sank tilbage i den prosaiske Hverdagsverdens juste milieu, saa vendte ogsaa han sit andet Ansigt frem og søgte som en anden Lucian at trøste sig over Tidens Daarlighed i Viddets og Ironiens forkeerte Verden. Berettigelsen heraf anerkjender Ruge. Subjektets Oprør mod alt Bestaaende og den Hvirvel af Kritik og Vittighed, hvori Friheden tilsidst bliver udhulet til formel, indholdsløs Bevægelse, er en væsenlig Aandstilstand, og Heines Betydning bestaaer i, at han fremstiller den poetisk. I det Komiske befrier den geniale Personlighed sig fra Alt, idet den bliver færdig med Alt ved at gribe enhver Ting ved dens svage Side. Enhver Existens gaaer jo under ved sin egen Udvikling. Ja, selv de evige Ideer kunne ikke unddrage sig en saadan Behandling: Kjærligheden forudsætter Hadet, Fornuften Ufornuften, Friheden Lænkerne. Herved ligger Aandens hele Verden under for Ironien. Men kan det ironiske Subjekt da selv gaae fri? Ingenlunde, og Heine giver sig ogsaa selv til Priis, for at naae det høieste Punkt af Befrielse, Befrielsen fra sig selv.

Men her indtræder det Punkt, hvor Ruge møder med sin Indsigelse. „At befrie sig fra sig selv er en Lykke for den, der selv ikke duer, men den høieste Ulykke, naar man kaster sit bedre Jeg overbord. — Heines Spot er genial; men at han gjør Spotten til Princip, er urigtigt". Thi naar Vittigheden opstilles som Princip, vender den sig ligesaavel mod det Sande og Berettigede som mod det Forkeerte og Usande, eller rettere, den kjender da ikke Forskjel mellem Sandt og Falsk, da den seer bort fra alt virkeligt Indhold og kun drager den Side frem, hvor den komiske Modsigelse skinner igjennem. Derved bliver Vittigheden frivol. Den er ikke tilfreds med at tugte Usandheden; Skranker vil den ikke vide af, den vil ikke bindes i sin olympiske Salighed; Vittigheden vil være souveræn. Den respekterer ikke det Sædeliges Ret, Frihedsheltens Enthusiasme eller Hjertets Inderlighed. Tidligere, siger Heine, var Æbletærte min

Passion; nu er det Kjærlighed, Sandhed, Frihed og Krebsesuppe. Heine stiller sig her som Realist imod den hule Idealisme; men han gjør det saaledes, at hans egen Poesi bliver Indifferentismens Poesi, fordi han med den hule Enthusiasme bortkaster al Begeistring, al Tro og alt Haab. Derved bliver den Virkelighed, han stiller imod den hule Idee, selv huul og raaden. Hans Frihed er ligesaa tom og kold som Hykleriet; der er kun den Forskjel, at hvad Hykleren søger at skjule, nemlig sin Ligegyldighed for Sandheden i sig selv, det siger Ironikeren ligefrem. Men den Fordring maatte stilles, at han skal anerkjende den sande og menneskelige Virkelighed, som ikke er en i det Ydre umiddelbart given, men er Menneskets Værk, der fremgaaer ved en Erkjendelse, som ved at gaae over i Gemyt og Villie bliver Religion. Erkjendelsen af det Sande ophæver det reent negative og ironiske Forhold til den bestaaende Virkelighed og fører derved til den virkelige, positive Befrielse. Her godtgjør Ideen da sin Sandhed ved at vise sig som virkende Idee, som Poesi.

Den realistiske Tankegang, der fortvivler og bliver frivol og blaseret i prosaiske Tider, vilde have Ret, dersom politisk Frihed var en udvortes Ting, og ikke en Form for det menneskelige Liv, den menneskelige, bestandig sig udviklende Tænken og Handlen. Frivolitet og Blaseerthed fremkomme under slaviske Forhold. Vittighed er Slavens Frihed, der trøster sig med at tilraabe Herren: „Har Du Pidsken, saa har jeg Ryggen!" Men allerede det, at Frihedens Ideal kan opgaae for Bevidstheden, er en Borgen for den totale Befrielse, og Realisten har Uret i at ansee Theorien, Verdensudviklingens evige Moderskjød, for ufrugtbar, fordi alle Former for menneskelig Nedværdigelse endnu ikke ere ophævede.

Ikke blot Idealet, ogsaa den givne Virkelighed krænkes, naar Spotten og Vittigheden gjøres til Princip. Heines urigtige Stilling kan her udtrykkes ved, at han ikke er Hu-

morist. Vittigheden haaner Borneertheden, men Humoren skaaner og pleier i den en skjult Sandhedskjerne. Vittigheden bruger Sandheden som Sværd imod det Forkeerte, men Humoren lader den fremgaae som Frugt af selve den bornerede Form. I Humoren er Vittigheden ikke souveræn, og forsaavidt Heine ogsaa virkelig viser Humor i sin Poesi, stiger han ned fra Ironiens olympiske Tinde, gaaer ind paa den bornerede Skikkelse og bringer dens Stjerne for Lyset (f. Ex. Skræddersvenden i „Harzreise"). Denne Humor er Veien, gjennem hvilken det Uendelige kan forene sig med Endeligheden. Af dennes Indre udspringer det Baand, der forener den med Ideen; men dette Baand har Ironikeren i sin formelle Selvbefrielse forvandlet til en Braad og derved afskaaret sig Muligheden af positiv Arbeiden i Ideens Tjeneste. Tanken, der ved at gjennemtrænge den givne Virkelighed, finder sit indre, med Uendeligheden beslægtede Midtpunkt, finder deri tillige Tilknytningspunktet og Udgangspunktet for Idealets Virkeliggjørelse. —

Heine havde forladt sit Fædreland og rystet Støvet af sine Fødder. Derved havde han, som Ruge bemærker, afskaaret sig fra at følge Aandsudviklingen hos sine Landsmænd; det Standpunkt, hvormed han var vandret ud, fastholdt han i det Væsenlige siden. Som Modstykke saavel til Heine som til Ruge ville vi nu fremdrage en Figur, der langtfra kan stilles indenfor deres Kreds, men som kun skal vise, hvorledes man kan optage Udviklingens Princip aldeles formelt og derved ad den modsatte Vei af den, Heine førtes ind paa, gaae glip af det positive Forhold til Idealet. Heine standser for sit Vedkommende Historiens Gang, idet han steder den for Ironiens Domstol og glæder sig ved, at den yderste Dom er en almindelig Tilintetgjørelse. Brødrene Bauer fortrylledes af den kritiske Bevægelse i og for sig selv og vedbleve at føre den videre, selv efterat ethvert virkeligt Grundlag allerede var bortkritiseret, og Bevægelsen altsaa foregik i det tomme Rum. Bruno Bauer optræder særlig

som religiøs, Edgar Bauer som politisk Kritiker; det bliver altsaa den Sidste, vi her ville holde os til.*)

Paa det Punkt, hvor vi ville fastholde Edgar Bauer, er han allerede saavidt, at han ikke blot har den konstitutionelle Stat langt bagved sig, men endog er i fuld Færd med at kritisere den frie eller radikale Stat (Ruges Ideal), hvor Samfundets Magt og Form udspringer af den frie Selvbevidsthed, og hvor Regeringen organisk fremgaaer af Folket. Hvad der gjør, at Kritikeren ikke kan finde sit blivende Sted her, er, at her endnu spørges: hvilken Stat er den sande? hvad er den høieste Ret, den i Sandhed gyldige Lov? — medens disse Magter selv, Stat, Ret, Lov, Regering, staae som et Aristokrati af evig urørlige Helligdomme, som Abstraktioner, til hvilke Politikeren forholder sig religiøst. Den fulde Frihed er ikke mulig i Staten. Staten med sin saakaldte Organisme vil stedse føre til et Forhold mellem Overordnede og Underordnede; Retten og Loven ville altid stræbe at antage en fastsaaende Form, som saa igjen vil hindre enhver Forandring og fordre Underkastelse af Bevidstheden, istedetfor at omvendt Mennesket skal forme Retten efter sin Bevidsthed. Og netop fordi Staten og Loven ikke kunne Andet, netop fordi de kun kunne holde sig, saalænge Mennesket stiller sig i et religiøst Forhold til dem og lader sin høieste Ret, Retten til Kritik, undertrykke, netop derfor maa Menneskeheden fra Statslivet skride fremad til et frit Samfundsliv. Kritiken kan ikke forsones med Staten. Enhver historisk Form elsker Livet og giver nødig Plads for den efterfølgende; derfor er Historien en uafbrudt Kamp, og derfor er ogsaa Kritiken bestandig negativ.

---

*) Jvfr. det anonyme Skrift „Das Verstandesthum und das Individuum" (1846), der ved Udtog af de hverandre afløsende og overbydende Kritikeres Skrifter viser, til hvilken dæmonisk Magt over Aanden „Kritiken" havde udviklet sig i den hegelske Filosofis Opløsningsperiode. Og det nævnte Broderpar overgaaer her alle Andre.

Staten er i sidste Instans et Værk af Egoismen, og al Ret er Forret. I Eiendommen finder Egoismen sit Udtryk; den gjør os ulige og behersker os. Under Forudsætning af Privateiendom er ingen Frihed mulig. Jeg er ikke fri, naar jeg krænker en Andens Frihed ved det, jeg har. Jeg føler endnu ikke fuldstændig hele Slægten i mig, naar jeg endnu ikke har Noget for mig selv. Mennesket er og skal ikke være Andet end Deel af den hele Slægt. Ingen Privateiendom, ingen Forret, ingen Standsforskjel, ingen usurpatorisk Regering! Begrebet Folk finder heller ikke længer nogen Anvendelse. Folket er et politisk Begreb, et Ord, der virker paa Gemytet; det er i Virkeligheden den tillidsfulde Skare, der lader sig lede. I det politiske Begreb, et Folk, er Friheden endnu ikke indeholdt. Folket er jo blot en ydre Forening, en Samling af Stænder og Individer, der ere fødte paa denne bestemte Jordbund og opvoxede i dette Klima og under disse Love. I det frie Samfund gives der intet exklusivt Folk mere. „Vort Pronunciamento er negativt, men Historien vil skrive det tilsvarende Positive dertil". Kritiken kan og vil kun ødelægge. —

Man seer, at Ødelæggelsen er fuldstændig nok. Vi ville ikke tale om Magter som Stat, Ret og Lov, der ubønhørlig offres; „Ødelæggelsernes Vederstyggelighed" gaaer saavidt, at de Kræfter, uden hvilke der overhovedet ikke kan tænkes nogen menneskelig Handlen, nemlig Egoismen paa den ene Side, Pietet og Sympathi paa den anden Side, fuldstændig udryddes. Hvad der da bliver tilbage, kan kun være et Skyggerige, men selv her fortsætter Kritiken sin vilde Jagt og afhugger Hovederne af Virkelighedens Hydra, saasnart de true med at blive Mere end Skygger. Alle reale og fuldblodige Motiver ere for længe siden tabte af Syne og den kritiske Bevægelse fortsættes aldeles mekanisk, som en Guillotine, der er perpetuum mobile.*)

*) Midt under denne Verdensdom over de historiske Magter overraskedes Kritikeren paa en ubehagelig Maade ved, at en af dem

IV.

Heine og Edgar Bauer kunne siges at betegne Yderpunkterne indenfor Kredsen af dem, for hvis Bevidsthed de dybe Modsigelser i Slægtens historiske Liv er gaaet op. De føre Begge til samme Resultat. Den evige Hvilen i Ironien er i sig selv ligesaa skyggeagtig som Bevægelsen, naar denne udløses fra alt Indhold, alle virkende Aarsager og alle virkelige Formaal. Begge Standpunkter umuliggjøre, hvert paa sin Viis, en virkelig, historisk Udvikling.

Ruge undgaaer disse Misligheder. Han er i sit Princip radikal, men ikke i den Forstand, at han vil oprykke den historiske Udviklings Resultater med Rode; kun Ukrudtet vil han behandle saaledes, men hvad der har en sand historisk Oprindelse, skal kun beskjæres, for at de friske Safter fra Roden ikke skulle hindres i deres Kredsløb. De historiske Ideers Forhold til hverandre er ogsaa for ham en Kamp, men en Kamp, som føres af Personligheder, hvis hele Gemyt er gjennemtrængt af Ideens Magt. Han har gjort Ende paa den eensidige Theoretiseren, paa samme Tid som han til det Yderste fastholder den klare, selvbevidste Erkjendelse som den historiske Handlens nødvendige Betingelse. Fra den spekulative Himmel, hvor Hegel havde hensat Tanken, blev den igjen ført tilbage til Menneskenes Verden med alle dens Kampe og Bevægelser. Det ethiske Forhold til Erkjendelsens Indhold, Frihedens Betydning er atter indskærpet.

---

viste sig ikke at være tilbørlig bortkritiseret. Den kgl. preussiske Kammerret dømte nemlig Edgar Bauer først til sex Maaneders Fængsel, siden til to Aars Fæstningsarbeide for Bespottelse af Loven, Religionen og Landsoverhovedets Majestæt. Forgjæves protesterede han herimod ved at gjøre Kammerretten opmærksom paa, at den snarere stod under „Kritiken", end „Kritiken" under den, og at „Kritiken" ikke anerkjendte nogen Religion, nogen Stat eller nogen Ret!

Ruge er ikke i egenlig Forstand nogen selvstændig Tænker. I sin Grundtanke om Bevidsthedens Reform ved den religiøse Kritik viser han tilbage til Strauß og Feuerbach. Men dog har han paa eiendommelig Maade udviklet, hvad han har lært hos dem. Hans Bestemmelse af Religionen som praktisk Pathos for Ideen stiller ham paa en Plads midt mellem hine berømte Kritikere. Strauß hævder Ideen i dens almene og abstrakte Form og opfatter det Religiøse væsenligt som et intellektuelt Fænomen; Feuerbach gjør derimod det Pathetiske til det Hele og lader Religionen fremgaae af Menneskets subjektive Lidenskaber. Ruge viser os, hvorledes Idealet for at kunne udvikles til sand Virkelighed fordrer den personlige Tilegnelse, hvorledes det maa i Gemytets Smeltedigel, før det kan blive til en glødende Strøm, der kan danne en ny Verden. Det Theoretiske og det Pathetiske indgaae her en inderlig Eenhed.*) —

Men, spørger man tilsidst, hvad har Ruge da udrettet? Hvilke Planer har han sat igjennem i det Ydre? — Svaret maa først og fremmest indrømme, at i det Enkelte vil man ikke kunne anlægge en ydre Maalestok for en Bestræbelse som Ruges. Vi have fremhævet hans Begeistring for at føre Idealet ud i Praxis, men vi kunne ikke lægge Skjul paa, at selve de Forslag, som Ruge stiller i denne Retning (see ovenfor S. 205), udspringe af en storartet Idealisme. Hans Forslag ere nemlig kun enkelte Former for den ene store Opgave: Bevidsthedens Reform, Menneskeaandens Frigjørelse, og denne Opgave er den, der er stillet den hele Historie. Men det er netop den modige Idealisme, med hvilken Ruge træder Tidsalderen imøde, der udgjør hans Fortjeneste. Man vil desuden ved nærmere Eftertanke finde, at til ingen Tid har maaskee de praktiske Problemer, som han fremsætter, og ikke mindst

*) Ruge er ikke det eneste Exempel paa, at Hegels Filosofi fører til Radikalisme; det vil være nok endnu at nævne Mænd som Lassalle, Karl Marx og Engels.

det, der angaaer „Absorbering af al Pøbel", i høiere Grad staaet paa Dagsordenen end i vor Tid. Og naar det erindres, at Ruge skrev for henved 30 Aar siden, faae disse Tanker en større Betydning, naar man læser dem hos ham, end naar man træffer dem hos de Mange, der først ved de sidste Aars Tildragelser ere blevne førte til dem.

Hvert enkelt Skridt fremad har kun Betydning ved sit Værd for Løsningen af den ene store Opgave for Menneskeslægtens historiske Arbeide. Derfor skal man ikke mene, at nogen enkelt Tidsalder vil kunne finde den fuldstændige Løsning; men man skal heller ikke ringeagte det tilsyneladende ubetydelige Resultat, naar det kun direkte eller indirekte fører i Retning af det sidste store Maal.

Harald Høffding.

Et Par Bemærkninger om Darwinismen.

Kjære Ven!

I dit sidste Brev underretter Du mig om, at Du er gaaet over til Darwinismen, og ytrer Ønsket om, at jeg i Henhold til vor mundlige Samtale skal fremsætte min Mening. „Jeg kan rigtignok ikke vente Andet end logiske Strøbemærkninger af Dig", saaledes udtrykker Du Dig, „men dermed vil jeg lade mig nøie. I alt Fald", tilføier Du paa din eiendommelig elegante Maade, „haaber jeg, at Du, da Du for nylig har udgivet en heel Samling af Prædikener, vil forskaane mig for al Prædiken". Jeg skal stræbe i begge Henseender at opfylde dine Ønsker.

Efter mit Skjøn betegner Darwinismen et stort Tilbageskridt i Naturvidenskaben. Denne har allerede i lang Tid udmærket sig ved sin ædruelige Fremgangsmaade; den skjelnede med Skarphed mellem, hvad den vidste og ikke vidste, og søgte at udvide sin Viden ved omhyggelig Jagttagelse af Naturfænomenerne og ved Experimenter. Idet den lod Alt det staae hen, som den ikke forstod, og overgav det til fremtidige Undersøgelser, arbeidede den sig møisommelig og Skridt for Skridt fremad til en bestandig mere omfattende og grundig Kjendskab af Naturen. Denne langsomme, sikkre Vei har Darwin forladt, hvorvel Naturhistorien uden Tvivl med Hensyn til Enkeltheder skylder ham Meget; han og Til-

hængere have gjort en Erobring for den menneskelige Viden ved at forklare Livets første Oprindelse og dets Udvikling til den menneskelige Tilværelse; men det er en luftig Erobring, den hviler paa en Hypothese. Det kan derfor kun gjøre et smerteligt Indtryk at see en saadan Hypothese gribe om sig ikke som en Hypothese, men som et Resultat af videnskabelig Begrundelse, og man bliver næsten komisk stemt, naar man seer, at franske Videnskabsmænd føle sig ydmygede ved Tanken paa, at denne nye Methode ikke er af fransk, men udenlandsk Oprindelse.

Hele Spørgsmaalet om Livets første Tilbliven og dets Udvikling gjennem forskjellige Former ligger uden Tvivl for høit, i alt Fald for Tiden, for Naturvidenskaben. Inden den indlader sig paa Løsningen af denne overordenlig vanskelige Opgave, maa den først besvare et foreløbigt Spørgsmaal, der ligger langt nærmere, og som i alt Fald ved første Øiekast ikke synes at frembyde de samme uovervindelige Vanskeligheder: det er Spørgsmaalet om, hvad Livet er. Ad filosofisk Vei kan dette Spørgsmaal besvares og er bleven besvaret paa mange forskjellige, meer eller mindre tilfredsstillende Maader. Naturvidenskaben kan kun besvare Spørgsmaalet paa en eneste. Spørger man Naturvidenskaben: „Hvad er Vand?", saa svarer den: „Det bestaaer af Ilt og Brint, blandede sammen i et vist Forhold", og den godtgjør Rigtigheden af sin Oplysning ved at frembringe Vand paa den Maade, som den har angivet. Netop saaledes maa Naturvidenskaben ogsaa besvare Spørgsmaalet om, hvad Livet er. Oplys os om, af hvilke Bestanddele Livet bestaaer, og frembring saa Liv ved at samle disse Bestanddele i det af Dig angivne Forhold og paa den af Dig oplyste Maade: saa har Du besvaret Spørgsmaalet overeensstemmende med Naturvidenskabens Fordringer. En Kemiker kan jo sige os, af hvilke Bestanddele et Hvedekorn bestaaer. Lad ham da samle disse Bestanddele og fabrikere ved sin Kunst et Hvedekorn paa samme Maade, som han fabrikerer Vand; lægger han saa sit kunstige Hvedekorn i Jorden, og det

groer, saa har han løst Opgaven. Men hvis hans Hvedekorn ikke groer, saa er der Noget, som er blevet borte under hans Analyse, og det, der er blevet borte, er netop Livet eller, om Du vil, Livsspiren. Det er netop Ulykken ved kemiske og anatomiske Undersøgelser, at man vel ved disse kan finde Livets materielle Betingelser, men at selve Livet bliver borte. Vi miskjende paa ingen Maade Betydningen af disse Undersøgelser, naar man kun gjør sig det fuldstændig klart, hvad man finder eller ikke finder. Det var dog en Misforstaaelse, naar man vilde skrabe Farverne af et af Skovgaards Malerier og mene, at man havde bestemt Maleriets Betydning ved at angive de forskjellige Farvestoffer, hvoraf det bestod, — Aanden var bleven borte; det var dog en Misforstaaelse, om man vilde undersøge Martensens Ethik ved at udgranske, af hvor meget Papir og hvor megen Bogtrykkersværte et Exemplar bestod, — Tankerne bleve borte. Gaaer det ikke Kemikeren paa lignende Maade, hvor han troer at finde Livet ved at bestemme Livets materielle Betingelser? Altsaa, min kjære Ven, inden Du taber Dig i Hypotheser over Livets første Oprindelse, saa undersøg og bestem først paa en naturvidenskabelig Maade, hvad Livet er. Løs Opgaven for en enkelt Plante, og Du vil have fremmet Videnskaben mere end de kæmpemæssigste Hypotheser. Jeg antager ikke, at Du vil kunne løse Opgaven; jeg troer, at Livet i sin simpleste Form ogsaa for Dig vil vedblive at staae som et videnskabeligt Mysterium; men da min Antagelse støtter sig paa Grunde, som Du ikke vil finde gyldige, saa skal jeg skaane Dig for dem. Du er af den modsatte Mening; Du antager, at livløse Stoffer kunne frembringe Liv, naar man kun træffer de rette Stoffer og det rette Forhold i Sammensætningen. Saa godtgjør din Paastand; finder Du end ikke, hvad Du søger, saa vil Du dog uden Tvivl ved din skarpe Analyse og fine Kombinationsevne gjøre interessante Opdagelser. Man fandt vel ikke de Vises Steen, men ved at søge den gjorde man dog smukke Fremskridt i Kemien.

Du vil maaskee indvende, at vel flere Darwinister, men ikke Darwin selv, forklarer Livets første Oprindelse, idet han antager, eller i alt Fald tidligere antog, to, tre Urformer. Det forekommer mig imidlertid, at hans Hypothese, at alle Livsformer have udviklet sig af disse Urformer, er i videnskabelig Henseende overordenlig skrøbelig. Hvor interessant det endogsaa er at see den samme Typus bevare sig under mange forskjellige Former og at iagttage Eenheden, som er i den rige Forskjellighed, saa er dog dermed ingenlunde godtgjort, at den ene Art skulde kunne udvikle sig af den anden. Darwin fortæller selv, at hans Tanke først har steilet ved den Forestilling, at det menneskelige Øie skulde have udviklet sig af Øiets simpleste Form, men han slaaer sig til Ro ved at paapege nogle Overgangsformer. Skulde den Hypothese, at en Art skulde kunne udvikle sig af en anden, have nogen videnskabelig Betydning, saa maatte man selv kunne bevirke en saadan Metamorfose.

I denne Henseende har vel Darwin paaviist, i hvor høi Grad Menneskene ved deres Kunst kunne forandre Arter, men han har ikke godtgjort, at man kan forvandle en Dyreart til en anden eller frembringe en ny Dyreart. En saadan Kjendsgjerning maa foreligge, hvis Hypothesen ei skal mangle ethvert faktisk Grundlag. Du kan frembringe mange Afarter af Hunde, men forvandl, jeg beder, Hunden til en Kat, eller til et andet Dyr, eller til en ny Dyreart, hvorom de Naturkyndige ere enige, at det ikke er en Hund. Du antager, at Mennesket har udviklet sig af en Abekat; jeg skal ikke modsige Dig, men jeg beder Dig om at godtgjøre din Mening ved at forvandle en Abekat til et Menneske. Darwins mange Tilhængere maatte dog kunne blive enige om at foranstalte et saadant Experiment. Vælger den kløgtigste Han- og Hunabe, som I kunne faae fat paa, og bringer dem ind under den hensigtsmæssigste psykologiske og fysiske Behandling! Jeg gjør ikke store Fordringer, jeg forlanger blot, at Du skal bringe dem et lillebitte, men dog kjendeligt Skridt hen mod Menneskeligheden. Et saadant erhvervet Fortrin

gaaer jo, som Du veed, i Arv til Børnene, og med disse kunne saa I eller Eders Efterkommere arbeide videre. Hvor umaadelig interessant vil det dog være at betragte denne gradvise Forvandling af Aber til Mennesker. Viis mig din Tro af din Gjerning. Er Du virkelig overbeviist om Menneskets Oprindelse fra Aben, saa grundlæg eller arbeid paa at grundlægge et Akademi for en Abeslægts Menneskeliggjørelse.

Du vil maaskee indvende, at der til at frembringe en saadan Forvandling kræves Millioner af Aar. Men hvorfor er Du saa fordringsfuld med Hensyn til Aaremaalet? Fordi Du indrømmer, at Forvandlingen udkræver en Samvirken af mange tilfældige Omstændigheder, og fordi en saadan Samvirken kun er sandsynlig i en meget lang Aarrække. Vi komme her til et Punkt, hvor jeg ikke noksom kan undre mig over din og andre Darwinisters besynderlige Forbeholdenhed og Hemmelighedsfuldhed. Naar I paastaae, at Forvandlingen er foregaaet ved en Samvirken af mange tilfældige Omstændigheder, saa vide I naturligviis meget godt, hvad det er for tilfældige Omstændigheder, Forvandlingen udkræver. Dersom I ikke formaaede at angive de tilfældige Omstændigheder, saa vilde Eders Paastand være aldeles løs og have samme Betydning, som naar man siger til en Kvinde, at hvis hun lever længe nok, kan hun blive Dronning i Sverig.

I kjende altsaa disse Omstændigheder, der medføre Forvandlingen, og der er altsaa Intet til Hinder for, at I selv skaffe dem tilstede paa Eders Abe-Akademi. Herved ville I være istand til at forkorte de mange Millioner Aar til et overskueligt Tal af Aar. Lad mig tydeliggjøre min Mening ved et Exempel. At tilveiebringe en ny konstant Race af Husdyr kræver vel i Regelen ikke stort Mere end en Menneskealder. Skulde derimod samme Race opstaae uden Menneskets Medvirken ene ved et Sammenstød af tilfældige Omstændigheder i Naturkræfternes Virken, saa kunde Dannelsen af en saadan Race medtage en meget lang Aarrække. De heldige Omstændigheder modarbeides, naar de ere over-

ladte til Tilfældigheden, meget ofte af uheldige Omstændigheder. Der er en ung Abe. Den har gjort et stort Skridt fremad paa Menneskeliggjørelses-Banen, men saa forelsker den sig i en Abekat, der staaer paa et reent abeligt Standpunkt, og Afkommet gaaer herved et stort Skridt tilbage. Alt Saadant vil jo kunne undgaaes paa Eders Forvandlingsanstalt.

Man har søgt et Støttepunkt for Darwins Paastand i den Lighed, som findes mellem forskjellige levende Væseners Fostere. Identiteten mellem Menneske-, Hunde- og Skildpaddefostere, der ere fire Uger gamle, og Kyllingen i Ægget, der er fire Dage gammel, skal f. Ex. næsten være absolut, og heraf slutter man sig saa til disse levende Væseners oprindelige Identitet. Jeg skal lade det være usagt, om man kan paavise, at Menneskefosteret paa et af sine sidste Udviklingsstadier er liig Abefosteret, thi hermed vilde Intet være afgjort. Derimod kan jeg ikke Andet end gjøre opmærksom paa en ubestridelig Sandhed, der skjuler sig i ovennævnte Kjendsgjerning. Vi have fire Fostere; Naturforskeren siger os, at de næsten ere absolut identiske. Hvoraf kommer det da, at de i saa kort Tid udvikle sig til saa forskjellige Væsener? Her er ikke Talen om Millioner Aar og det tilfældige Sammenstød af mange tilfældige Omstændigheder. Hvorledes gaaer det da til, at af fire Fostere, som aldeles ligne hverandre, bliver det ene til en Skildpadde, det andet til en Kylling, det tredie til en Hund, og det fjerde til et Menneske? Kan man give noget andet Svar end dette, at trods den ydre materielle Lighed er den indre Livskraft forskjellig? Og hvis man, støttende sig til denne Kjendsgjerning, er dristig nok til at ville drage nogen Slutning med Hensyn til de forskjellige Dyrearters første Oprindelse, maa man da ikke, naar man ikke vil tabe sig i tomme Drømmerier, komme til den Slutning, at der ved Dyreformernes Fremtræden vel var stor Lighed i ydre, materiel Henseende, men at Livskraften i dem var forskjellig, og at paa Grund af denne Livskraftens Forskjellighed standsede den ene Dyreform paa

et, den anden paa et andet Trin af Udviklingen? Og er det ikke naturligt at antage, at Fixeringen af Udviklingen i en bestemt Form staaer i Forbindelse med Reproduktionsevnen, saa at Udviklingen er standset, hvor denne er traadt i Virksomhed? Dog, jeg fortaber mig i en Hypothese, der ligger fjern fra min egen Anskuelse. Saa Meget er sikkert, at Antagelsen af en Metamorfose liig den Forvandling, Fosteret undergaaer, paa ingen Maade staaer i nogen nødvendig Forbindelse med Darwins Antagelse, at den ene Art har udviklet sig af den anden.

Hvad der navnlig taler mod Darwins Theori er den Kjendsgjerning, at Mellemformerne mangle. At der f. Ex. er et umaadeligt Spring mellem Aben og Mennesket, og at det sidste kun gjennem mange gradvise Modifikationer har kunnet udvikle sig af den første, det vil vel indrømmes af selv de ivrigste Darwinister. Men hvis det forholder sig saa, er det ogsaa i Overeensstemmelse med den hele Theori sandsynligt, at Livet maatte have fixeret sig i nogle af disse Mellemformers Individer, medens andre Individer af de samme Former ved et tilfældigt Sammenstød af lykkelige Omstændigheder vare rykkede op til at blive Mennesker. Man søger imidlertid forgjæves efter saadanne Mellem-Væsener, hvis Eiendommelighed gjør det tvivlsomt, om de ere Mennesker eller Aber. Ikke engang ved Udgravning er det lykkedes at tilveiebringe Exemplarer af saadanne Skabninger. — Den hele Verden maatte efter mit Skjøn see anderledes ud, hvis Darwins Hypothese var rigtig. Forvandlingen fra Art til Art er jo ikke forbeholdt en enkelt Tidsalder; den beroer paa Tilfælde og paa et lykkeligt Sammenstød af Tilfælde, men hvorfor skulde vort Aarhundrede og de, der gaae nærmest forud, være gold paa Tilfælde og et lykkeligt Sammenstød af Tilfælde? Maatte vi da ikke vente at see Tilværelsen opfyldt med Masser af Mellemformer, der betegnede denne Overgang og Forvandling? Maatte vi f. Ex. ikke vente at finde Aber, hos hvem Menneskenaturen, og Mennesker, hos hvem Abenaturen netop var kjendelig? Og er ikke

Mangelen af saadanne Mellemformer en Gjendrivelse af Hypothesen?

Jeg haaber, at Du ikke vil ansee det for Prædiken, naar jeg gjør Dig opmærksom paa, at den gjennemførte Darwinisme leder til Troen paa to Guder: Materien og Tilfældet. I ældre Tid antog man en Naturfornuft, der virkede efter evige Love, og som skjøndt ubevidst i sin Oprindelse dog med indre Nødvendighed arbeidede sig op til Bevidsthed i Menneskesjælen. I er gaaet et Skridt, ikke fremad til en levende Bevidsthed om Tingenes Oprindelse, men tilbage til Tilfældet. Studse I over Naturens vise Indretning, saa søvndysse I Eders egen Forundring, saa sige I: „Det er et Tilfælde, Tilfældets Magt er uhyre i Millioner Aar“. Ude af Stand til at angive, ved hvilke Tilfælde den ene Art forvandles til den anden, indskrænke I Eder til at paapege den uendelige Rigdom af Former og Overgangen fra den enkelte til den mere sammensatte. Men saalænge I ikke kunne oplyse Forvandlingens Betingelser, berettiger Videnskaben Eder ikke til at paastaae, at en Forvandling fra Art til Art er bleven bevirket ved Tilfældet.

Har Du vel overveiet, kjære Ven, hvilken Indflydelse paa Opfattelsen af Menneskelivet og Samfundet den Anskuelse maa faae, at Mennesket er skabt ikke i Guds, men i en Abekats Billede? Har Du betænkt, hvor skjønt denne Anskuelse samvirker med vilde Bevægelser, der gaae ud paa at omstyrte de Piller, hvorpaa Stat og Familie hvile? Du smiler, — jeg seer dit overlegne Smiil, — Du siger, — jeg hører din Røst: „Videnskaben maa gaae sin rolige Gang, ubekymret om Resultaterne; kun saaledes bryder Sandheden frem, og kun Sandhed kan gavne Menneskeslægten“. Vel, det være saa. Men kald dog ikke luftige Gjætninger for videnskabelige Resultater. En Mand kan være en stor Naturkyndig, han kan have de meest omfattende Kundskaber, det fineste Øie for Iagttagelser og den skarpsindigste Kombinationsevne, han kan være en paalidelig Fører med Hensyn til alle Enkeltheder, men hvis samme Mand ved en Række af ulogiske,

uvidenskabelige Slutninger gjør et Spring udad Videnskaben for at komme til Tingenes første Oprindelse, saa følg ham ikke. Efter mit Skjøn er der kun en eneste naturvidenskabelig Maade, hvorpaa Forvandling af en Art til en anden kan godtgjøres, det er, ved at bevirke Forvandlingen. Hvis Du derfor har en inderlig Overbeviisning om Menneskets Oprindelse fra Aben, saa opret, jeg gjentager det, et Akademi for at bevirke Forvandlingen. Du savner ikke Midler. Darwin vil uden Tvivl staae Dig bi med Raad og Daad. Kan Du tænke Dig nogen stoltere Gravskrift end den: „Han var den Første, der forvandlede en Abekat til et Menneske?"

Din hengivne

D. G. Monrad.

Alfred de Musset:

En Dør skal være aaben eller lukket.

Personerne: Greven, Marquisen.

(Marquisen sidder paa en Sofa og broderer, Greven træder ind og hilser.)

Greven. Jeg troer knap, at jeg nogensinde bliver helbredt for min Tankeløshed; for Tiden er jeg utaalelig distrait. Det er mig umuligt at overkomme at huske, naar det er Deres Modtagelsesdag, og hver Gang, jeg har Lyst til at besøge Dem, slaaer det aldrig feil, at det jo er Tirsdag.

Marquisen. Har De noget Bestemt, De vil sige mig?

Greven. Nei, men hvis jeg havde, vilde jeg ikke kunne det. Det er et Træf, at De er ene, og inden et Kvarteer vil De have Besøg af en Sværm af nære Venner, som ville jage mig paa Flugten, det siger jeg Dem forud.

Marquisen. Det er sandt, at jeg idag seer Folk hos mig. Jeg veed ikke ret, hvorfor jeg har en bestemt Dag. Dog jo — denne Mode har en fornuftig Grund. Vore Mødre holdt aabent Huus; Selskabet var ikke talrigt og indskrænkede sig i hver Kreds til en Slump kjedsommelige Mennesker, hvis Konversation man tog ind saa samvittighedsfuldt som Medicin. Nu derimod modtager man, saasnart man fører Huus, det hele Paris; og hele Paris, det vil i vore Dage bogstaveligt sige Paris, heelt og holdent, Byen og Forstæderne. Naar man er i sit Hjem, er man paa Gaden. Det var nødvendigt at finde en Udvei, deraf kommer det, at

Enhver har sin Dag. Det er det eneste Middel til at see hverandre saa lidt som muligt. Naar man siger: Jeg er hjemme om Tirsdagen, er det klart, at det er det Samme, som om man sagde: Lad mig Resten af Ugen i Fred!

Greven. Det er saa meget dummere af mig at komme idag, som De jo tillader mig at besøge Dem de andre Dage.

Marquisen. Tag Deres Parti, og sæt Dem ned! Hvis De er i godt Humør, saa taler De, hvis ikke, saa varm Dem. Jeg gjør ikke Regning paa stort Selskab idag. Men hvad feiler De dog? Jeg synes, De er .....

Greven. Hvad?

Marquisen. Jeg vil paa min Ære ikke sige det.

Greven. Da vil jeg bekjende; før jeg gik herop, var jeg det en Smule.

Marquisen. Hvad? Nu er Touren til mig at spørge.

Greven. Bliver De vred, hvis jeg siger det?

Marquisen. Jeg skal iaften paa Bal og vil gjerne see godt ud, følgelig agter jeg ikke at blive vred i Dagens Løb.

Greven. Nu, jeg var en Smule forstemt, jeg veed ikke, hvad jeg feiler; det er en Modesygdom, som Deres Modtagelsesdage. Jeg har været i det sletteste Lune siden imiddags. Jeg var indbudt til Middag et Sted; jeg har sendt Undskyldning uden Grund. Der er ingen Theaterforestilling iaften. Jeg gik ud i en isnende Kulde og har ikke seet Andet end røde Næser og violette Kinder. Jeg veed ikke; hvad jeg skal gribe til, jeg er saa dum, at det er en Fornøielse.

Marquisen. De finder mig i samme Tilstand, jeg kjeder mig himmelraabende. Det kommer uden Tvivl af Veiret.

Greven. Ja det er en afskyelig Kulde. Vinteren er en Sygdom. Folk seer paa de rene Gader og den klare Himmel, og naar saa en rigtig tør Blæst bider dem i Ørerne, kalde de det en smuk Frost. Det er, som om En vilde sige en smuk Brystbetændelse. Tak for mig for den Art Skjønhed.

Marquisen. Jeg er meer end enig med Dem. Det forekommer mig kun, at min Forstemthed kommer mindre af Luften udenfor, saa kold den ogsaa er, end af den Atmosfære, de andre Mennesker bringe med sig. Det ligger maaskee i, at vi Begge blive gamle. Jeg begynder nu paa Trediveaarsalderen og mister mit Talent til at leve.

Greven. Jeg har aldrig havt det Talent, De nævner, men hvad der undrer mig er, at jeg begynder at faae det. Med Alderen pleier man at blive flau eller dum, og jeg sporer slet ingen Lyst til at dø som en Viis.

Marquisen. Vil De ringe, jeg maa have et Stykke Brænde i Kaminen. Jeg gyser af Kulde over hvad De sagde der. (Man hører Lyden af en Klokke udenfor.)

Greven. Det er ikke Umagen værd at lade lægge i; det ringer paa Døren, og Deres Optog kommer anstigende.

Marquisen. Lad os see, hvem der gaaer i Spidsen som Fanebærer! og i ethvert Tilfælde, prøv paa at blive!

Greven. Nei, jeg gaaer ganske bestemt.

Marquisen. Hvor gaaer De hen?

Greven. Jeg veed ikke. (Han reiser sig, hilser og aabner Døren.) Farvel, Frue! vi sees Torsdag Aften.

Marquisen. Hvorfor Torsdag?

Greven (staaende, med Haanden paa Laasen). Er det ikke Deres Aften hos Italienerne? Jeg kommer og aflægger Dem et kort Besøg.

Marquisen. Jeg vil ikke vide af Dem; De er altfor gnaven. Desuden tager jeg Hr. Camus med mig.

Greven. Hr. Camus, Deres Nabo paa Landet?

Marquisen. Ja, han har solgt mig Æbler og Hø med megen Artighed, og jeg vil vise ham Artighed igjen.

Greven. Det ligner Dem. Det er mageløst. Det kjedsommeligste Menneske af Verden! Man burde give ham hans egne Varer at spise. Men, siden De nævner ham, veed De, hvad man siger?

Marquisen. Nei, men der kommer Ingen; hvem var det, som ringede?

Greven (seende ud igjennem Vinduet). Ingen, en lille Pige, troer jeg, med en Æske, jeg veed ikke hvad, en lille Vaskepige. Hun staaer der i Gaarden og taler med Deres Folk.

Marquisen. Det kalder De: jeg veed ikke hvad; De er høflig, det er en Kappe til mig. Nu da, hvad siger man saa om mig og Hr. Camus? — Luk dog den Dør! der kommer en frygtelig Træk.

Greven (lukkende Døren). Man siger, at De tænker paa at gifte Dem igjen, at Hr. Camus er Millionær, og at han kommer meget i Deres Huus.

Marquisen. Virkelig, ikke Andet end det? Og det siger De mig op i Ansigtet ganske ligefrem?

Greven. Jeg siger Dem det, fordi man taler derom.

Marquisen. En smuk Grund. Skal jeg nu til Gjengjæld fortælle, hvad Folk siger om Dem?

Greven. Om mig, Frue? Med Forlov, hvad kan man sige, som ikke skulde kunne lade sig fortælle?

Marquisen. Ja De seer nok, at Alt lader sig fortælle, siden De lærer mig, at jeg staaer i Begreb med at blive Fru Camus. Hvad man siger om Dem, er i det Mindste ligesaa alvorligt; thi det synes uheldigviis at være sandt.

Greven. Og hvad da, De gjør mig bange?

Marquisen. Et Beviis for, at man ikke tager Feil.

Greven. Jeg beder Dem, forklar Dem!

Marquisen. Paa ingen Maade. Deres Anliggender vedkomme ikke mig.

Greven (sætter sig). Jeg bønfalder Dem derom, Marquise, jeg beder Dem om det som en Naade. De er det Menneske i Verden, hvis Mening har meest Værd for mig.

Marquisen. Et af de Mennesker vil De sige.

Greven. Nei Frue! jeg siger det Menneske, den Person, hvis Agtelse, hvis Anskuelse, hvis ....

Marquisen. O Himmel, hvilke Talemaader!

Greven. Talemaader! hvis De Intet seer, saa er det øiensynligt, fordi De Intet vil see.

Marquisen. See, hvad?

Greven. Det er meer end let nok at forstaae.

Marquisen. Jeg forstaaer kun det, jeg hører sige, og jeg hører endda ikke med begge Ørerne.

Greven. De gjør Dem lystig over Alt, men indrøm dog selv, hvorledes var det muligt, at jeg efter nu i et heelt Aar at have seet Dem næsten hver Dag, udrustet som De er, med Deres Aand, Deres Ynde, Deres Skjønhed .....

Marquisen. Men min Gud! Dette er værre end Talemaader; det er jo en Kjærlighedserklæring, som De gjør mig der. Underret mig i det Mindste iforveien: er det en Erklæring, eller er det en Nytaarskompliment?

Greven. Og hvis det nu var en Erklæring?

Marquisen. Men det vil jeg ikke vide af idag. Jeg har sagt Dem, at jeg skal paa Bal, jeg er udsat for at komme til at høre den Art Ting iaften, og min Helbred tillader mig ikke saadant Noget to Gange om Dagen.

Greven. De gjør En sandelig modløs, og jeg skal af ganske Hjerte glæde mig, naar Touren engang kommer til Dem at blive ramt.

Marquisen. Jeg med, ogsaa jeg vil glæde mig. Jeg sværger Dem til, at der er Øieblikke, hvor jeg vilde give store Summer blot for at have en lille Sorg. Se engang, saadan var jeg, medens mit Haar blev sat, for ikke meer end et Øieblik siden. Jeg sukkede, som om mit Hjerte skulde briste af Fortvivlelse over ikke at have Noget at tænke paa.

Greven. Spot kun, spot kun! Deres Tour kommer nok.

Marquisen. Det er meget muligt, vi ere Alle dødelige. Dersom jeg er kold og fornuftig, hvis er Feilen saa? Jeg forsikkrer Dem, jeg forskandser mig ikke.

Greven. De vil ikke have, at man maa gjøre Cour til Dem.

Marquisen. Nei, jeg er meget godmodig, men i den Henseende — det er altfor dumt. Siig mig dog engang, De, som jo har god sund Forstand, hvad vil det sige: at gjøre Cour til en Kvinde?

Greven. Det vil sige, at denne Kvinde behager En, og at man holder af at sige hende det.

Marquisen. Godt, men nu Damen. Behager det hende at behage Dem? Jeg sætter, De finder mig smuk og det morer Dem at fortælle mig det. Nu vel! hvad saa? hvad beviser det? Er det en Grund for mig til at elske Dem? Jeg indbilder mig dog, at hvis En behager mig, saa er det ikke, fordi jeg er smuk. En skjøn Fremgangsmaade for at vinde Kjærlighed, den: at stille sig op foran en Kvinde med en Lorgnet, at betragte hende fra Top til Taa som en Dukke i et Boutiksvindue og sige til hende med en indsmigrende Mine: Min Frue, jeg finder Dem henrivende! Føi dertil nogle meget flaue Talemaader, en Vals og en Bouket, og De har der, hvad man kalder at gjøre Cour. O Fy! hvorledes kan en Mand med Aand finde Smag i saadanne Taabeligheder. Jeg bliver vred, blot jeg tænker paa det.

Greven. Der er dog ikke Noget at blive vred over deri.

Marquisen. Jo, der er. Man maa tiltroe en Kvinde et meget tomt Hoved og et stort Forraad af Dumhed for at indbilde sig, at man kan bedaare hende med saadanne Midler. Troer De, det er meget underholdende at tilbringe sit Liv midt i en Syndflod af Flauser og fra Morgen til Aften faae Ørerne fyldte med Passiar? Hvis jeg var Mand, og hvis jeg saae en smuk Kvinde, veed De, hvad jeg saa vilde sige til mig selv? Jeg vilde sige: Der sidder en stakkels Skabning, som efter al Sandsynlighed bliver piint og plaget med Komplimenter. Jeg vilde skaane hende, jeg vilde have Medlidenhed med hende, og hvis jeg vilde forsøge paa at behage hende, vilde jeg gjøre hende den Ære at tale til hende om andre Ting end om hendes ulykkelige Ansigt. Men nei! Bestandig „De er smuk" og igjen „De er smuk" og endnu en Gang smuk. Men min Gud! vi veed det nok.

Greven. Ja, ja Frue! De er henrivende, optag det saa, som De vil! (Man hører en Klokke). Det ringer igjen; Farvel, jeg gaaer. (Han reiser sig og aabner Døren.)

Marquisen. Vent dog ... jeg vilde sige Dem .... jeg veed ikke mere, hvad det var .... Aa, kommer De tilfældigviis idag paa Deres Vei forbi Fossin?

Greven. Det vil ikke skee ved et Tilfælde, Frue, hvis jeg kan være Dem til Tjeneste i nogen Henseende.

Marquisen. Endnu en Kompliment! min Gud, hvor De kjeder mig! Det er en Ring, der er gaaet istykker; jeg kunde jo nok ligefrem sende den hen, men seer De, det er nødvendigt, at jeg forklarer .... (Hun tager Ringen af Fingeren.) Vil De see, det er Pladen. Der er en lille Prik, De seer den nok, ikke sandt? Den var til at aabne paa Siden, der. Jeg har imorges stødt den, jeg veed ikke hvor. Fjedren har tabt sin Kraft.

Greven. Siig mig, Marquise, uden Fortrydelse, var der Haar deri?

Marquisen. Maaskee. Hvorfor leer De?

Greven. Jeg leer ikke i mindste Maade.

Marquisen. De er uartig; det er min Mands Haar. Men jeg hører Ingen. Hvem var det, som ringede?

Greven (seende ud af Vinduet). En anden lille Pige og en anden Æske. Igjen en Kappe, antager jeg. A propos, med Alt det saa skylder De mig en Forklaring.

Marquisen. Luk dog den Dør! jeg bliver stiv af Kulde.

Greven. Jeg gaaer. Men De lover mig at fortælle mig, hvad man har sagt Dem om mig, ikke sandt, Marquise?

Marquisen. Kom iaften paa Ballet, vi kunne da snakke sammen ....

Greven. Ja det Forslag er godt. Tale sammen paa et Bal! Et vakkert Sted til Samtale med Akkompagnement af Basuner og Klirren af Glas med Sukkervand! Den Ene træder En paa Fødderne, den Anden giver En et Albuestød, en klæbrig Tjener putter en Portion Iis i Lommen paa En. Maa jeg spørge Dem, om man der ....

Marquisen. Vil De blive eller gaae? Jeg gjentager,

at jeg vil have Dem at takke for min næste Forkjølelse. Her kommer jo Ingen, hvad jager Dem da bort?

Greven (lukker Døren og sætter sig ogsaa). At jeg mod min Villie føler mig i saa daarligt Lune, at jeg for Alvor frygter for at trætte Dem. Jeg maa nødvendigviis høre op med at komme til Dem.

Marquisen. Det er smukt, og af hvad Aarsag?

Greven. Jeg veed ikke, men jeg kjeder Dem, De sagde mig det lige nylig selv, og jeg føler det godt, det er meget naturligt. Ulykken er, at jeg er Deres Gjenbo. Jeg kan ikke gaae ud uden at see over paa Deres Vinduer, og jeg gaaer herover mekanisk uden at tænke paa, hvad jeg gjør.

Marquisen. Hvis jeg idag har sagt, at De kjeder mig, saa er dette et Beviis paa, at det er noget Ualmindeligt. Alvorligt talt, det vilde gjøre mig ondt, om De blev borte. Det er mig særdeles kjært at see Dem.

Greven. Dem kjært! Jo vist! Veed De, hvad jeg vil gjøre? jeg vender tilbage til Italien.

Marquisen. Aa! hvorledes vil det blive optaget af Frøken .....?

Greven. Hvilken Frøken, om De tillader?

Marquisen. Frøken jeg veed ikke hvem, Deres Frøken Protégé. Kjender jeg Navnet paa Deres Dandserinder?

Greven. Ja saa. Det er da den smukke Historie, man har fortalt Dem om mig?

Marquisen. Netop. Nægter De?

Greven. Det er en Historie, man kunde falde i Søvn over staaende.

Marquisen. Det er slemt, at man har seet Dem meget tydeligt i Theatret med en vis rosenrød Hat med Blomster, af den Art, som kun blomstre ved Operaen. De hører til Balletten, min gode Gjenbo, det er Noget, som er hele Byen over.

Greven. Som Deres Giftermaal med Hr. Camus.

Marquisen. De kommer tilbage dertil. Nu, hvorfor ikke? Hr. Camus er en meget brav Mand; han er flere

Gange Millionær. Hans Alder er ganske vist ærværdig nok, men passer netop for en Ægtemand. Jeg er Enke, han er Ungkarl; han seer meget godt ud med Handsker paa.

Greven. Og med Nathue, det maa klæde ham.

Marquisen. Vil De være saa god at tie stille! Taler man om saadanne Ting?

Greven. Ja hvorfor ikke? til Den, som kan faae dem at see.

Marquisen. Det er sandsynligviis de bevidste Damer, der lære Dem dette smukke Væsen.

Greven (reiser sig og tager sin Hat). Marquise, jeg siger Dem Farvel. De bringer mig til at sige en eller anden Dumhed.

Marquisen. Hvilket Overmaal af Hensynsfuldhed!

Greven. Nei, men for ramme Alvor. De er altfor grusom. Det er dog nok, at De forbyder mig at elske Dem, De behøver da ikke ovenikjøbet at anklage mig for at have en anden Kjærlighed.

Marquisen. Bedre og bedre! hvilken tragisk Tone! Jeg har forbudt Dem at elske mig?

Greven. Ja ganske vist — i det Mindste at tale til Dem derom.

Marquisen. Jeg tager mine Ord tilbage, jeg tillader Dem det; lad os see Deres Veltalenhed!

Greven. Hvis De siger det for Alvor ....

Marquisen. Hvad gjør det til Sagen, naar jeg blot siger det?

Greven. Ulykken er, at om det ogsaa var Spøg, kunde der vel være En tilstede her, som udsatte sig for alvorlig Fare derved.

Marquisen. O! o! for store Farer!

Greven. Maaskee dog. Men desværre vilde det kun være min Lykke, der blev sat paa Spil.

Marquisen. Naar man er bange, lader man ikke kjæk. Men lad os see! De siger Intet? De truer mig, jeg stiller mig blot, og De rører Dem ikke? Jeg ventede

at see Dem styrte Dem for mine Fødder som en Tragoediehelt eller som Hr. Camus vilde gjøre. I Deres Sted vilde han allerede være der.

Greven. Det morer Dem da saa meget at drive Gjæk med os stakkels Mænd.

Marquisen. Og det er da saa stor en Overraskelse for Dem, at man vover at trodse Dem i Deres aabne Øine?

Greven. Tag Dem iagt, Frue! Er De modig, saa kan jeg fortælle Dem, at jeg har været Hussar, og det er ikke endda saa længe siden.

Marquisen. Virkelig! Ja begynd kun! En Hussar-Erklæring, det er jo en Sjeldenhed; jeg har aldrig i mit Liv hørt saadan en. Vil De have, at jeg skal kalde paa min Kammerjomfru? Jeg antager, at hun vil vide at svare Dem. Saa kan De give mig en Forestilling.

(Man hører Klokken.)

Greven. Igjen dette Ringeri! Farvel da, Marquise! Men De slipper ikke af den Grund for at høre mig.

Marquisen. Vi sees i hvert Fald iaften, ikke sandt? Men hvad er det for en Støi, jeg hører?

Greven (seer ud af Vinduet). Det er Veiret, som har forandret sig. Det regner og hagler, saa det er en Fornøielse. Her er En med en tredie Kappe, og jeg er bange for, der følger en Forkjølelse med.

Marquisen. Men denne Larm, er det Torden? Midt i Januar Maaned? og Almanakken!

Greven. Nei, det er kun en Orkan, en Slags Skypompe, som gaaer hen over vore Hoveder.

Marquisen. Det er forskrækkeligt. Men luk dog Døren; De kan ikke gaae ud i saadant et Veir. Hvad kan dog være Grund til Sligt?

Greven. Frue, det er den himmelske Vrede, som tugter Vindvesruderne, Paraplyerne, Damernes Ben og Skorstenspiberne.

Marquisen. Og mine Heste, som ere ude!

Greven. Der er ingen Fare for dem, med mindre der falder Noget ned i Hovedet paa dem.

Marquisen. Ja le nu kun De! Jeg er meget renlig, jeg holder ikke af at faae mine Heste tilsmudsede. Det er ufatteligt! Nylig var det den smukkeste Himmel af Verden.

Greven. De kan stole paa, at i dette Haglveir kommer der Ingen til Dem. Det er dog en Dag mindre blandt Deres Ugedage.

Marquisen. Nei det er ikke, siden De er kommen. Læg dog Deres Hat, den gjør mig utaalmodig.

Greven. En Kompliment, Frue! Tag Dem iagt! Da De gjør Profession af at hade Komplimenter, kunde man fristes til at tage Deres for Alvor.

Marquisen. Men hvad jeg siger Dem, er sandt. Det er mig en stor Fornøielse at see Dem hos mig.

Greven (sætter sig igjen nær ved Marquisen). I saa Fald — tillad mig da at elske Dem!

Marquisen. Men jeg har allerede sagt Dem: jeg har Intet derimod og tager det ikke i mindste Maade ilde op.

Greven. Tillad mig da ogsaa at tale til Dem derom!

Marquisen. Som Hussar? Ikke sandt?

Greven. Nei, Frue, vær overbeviist om, at mangler jeg Mod, saa har jeg dog sund Sands nok til at have Ærbødighed for Dem. Men det forekommer mig dog, at man uden at krænke et Væsen, man høiagter, kan .....

Marquisen. Vente, til Regnen er hørt op, ikke sandt? De kom nylig herover uden at vide hvorfor, det har De selv sagt; De var forstemt, De vidste ikke, hvad De skulde tage Dem til; man turde maaskee endogsaa kalde Dem temmelig gnaven. Hvis De nu her havde truffet en 2, 3 Personer, de første, de bedste, saa vilde De nu i Krogen her ved Ilden have talt om Literatur eller Jernbaner, hvorefter De vilde være gaaet hen at spise til Middag. Det er altsaa, fordi jeg var ene, at De pludselig troer Dem forpligtet, ja forpligtet, ved Deres Ære forpligtet til at gjøre denne samme

denne evige og utaalelige Cour til mig, der er saa unyttig, saa latterlig og saa forslidt. Og hvad har jeg da gjort Dem? Sæt, her kommer et Besøg, og De vil maaskee være aandrig; men jeg er ene, og som en Følge deraf er De kjedeligere end et gammelt Vaudevillevers; i en Fart har De taget fat paa Deres Thema, og dersom jeg vilde høre paa Dem, vilde De komme frem med en fuldstændig Erklæring, vilde De foredrage mig Deres Kjærligheds Historie. Veed De, hvad Mændene i slige Tilfælde ligne? De ligne visse stakkels udpebne Poeter, som altid have et Manuskript i Lommen, en eller anden utrykt og uspillelig Tragoedie, og som trække den frem for at kjede En tildøde med den, saasnart man er et Kvarteer alene med dem.

Greven. Altsaa, De siger mig, at jeg ikke mishager Dem, jeg svarer Dem, at jeg elsker Dem, og dermed er efter Deres Mening den Historie ude.

Marquisen. De elsker mig ikke meer end Stortyrken.

Greven. Nei dette gaaer for vidt. Hør mig blot et eneste Øieblik, og hvis De ikke troer, at jeg er oprigtig ...

Marquisen. Nei, nei og atter nei! min Gud! troer De da ikke, jeg veed, hvad De kan sige mig? Jeg har meget gode Meninger om Deres Dannelse, men troer De da, at jeg nødvendigviis Ingenting har læst, fordi De har faaet en god Opdragelse? Hør blot, jeg kjendte engang en Mand, et godt Hoved, som havde kjøbt, jeg veed ikke hvor, en Samling af 50 Breve, meget smukt affattede, meget nydeligt skrevne, Kjærligheds-Breve vel at forstaae. Disse 50 Breve vare ordnede paa en saadan Maade, at de udgjorde en heel lille Roman, hvori alle Situationer vare forudsete. Der var forud tænkt paa Kjærlighedserklæringerne, paa Bekymringerne, paa Forhaabningerne, paa de hyklerske Øieblikke, da man slaaer af indtil Venskab, paa Uenighed, paa Fortvivlelse, paa Skinsyge, paa daarligt Lune, ja endog paa Regndage som den idag. Jeg har læst disse Breve. Forfatteren paastod i en Slags Fortale, at han selv havde benyttet dem, og at han aldrig havde truffet nogen Kvinde,

der modstod længer end til det 33te Nummer. Jeg har modstaaet den hele Samling. Jeg spørger Dem da, om jeg har Læsning, og om De kan smigre Dem med den Tanke, at De er istand til at lære mig noget Nyt?

Greven. De er meget blaseret, Fru Marquise!

Marquisen. Uartigheder? Nu, lad gaae, jeg holder mere af det. Det er mindre flaut end Komplimenter.

Greven. Ja, visselig er De meget blaseret.

Marquisen. Det mener De? Nei, ikke det allermindste.

Greven. Som en gammel Englænderinde, Moder til 14 Børn.

Marquisen. Som Fjæren, der dandser paa min Hat. De troer da altsaa, at det er en meget dyb Kundskab, den at kunne alle jer Mænd udenad? Men man behøver ikke at studere for at lære det; man behøver blot at see, hvordan I bære Eder ad. Tænk selv efter! Det er en meget simpel Beregning. De Mænd, der ere skikkelige nok til at lade vore stakkels Øren i Fred, ere yderst sjeldne. Paa den anden Side er det ubestrideligt, at i de usalige Øieblikke, hvor I Mænd forsøge paa at lyve i den Hensigt at behage, ligne I allesammen hverandre som Herreblade. Til Lykke for os har Himlens Retfærdighed ikke stillet noget særdeles rigt Udvalg af Ord til Eders Raadighed. Det er altid, som man siger, den samme Vise, og det er denne simple Kjendsgjerning alene, at vi altid høre de samme Talemaader, det er alene denne Gjentagelse af de samme Ord, de samme laante Haandbevægelser, de samme ømme Blikke, alene Skuet af disse forskjellige Ansigter, der i og for sig kunne see meer eller mindre godt ud, men som allesammen i hine uheldsvangre Øieblikke, hvor I forsøge paa at lyve i den Hensigt at behage, antage det samme ydmygt erobrende Minespil — denne Omstændighed alene er det, som forvandler den Rørelse, vi maaskee ellers vilde komme til at udstaae, til hjertelig Latter eller i det Mindste til uindskrænket Kjedsomhed. Hvis jeg havde en Datter, og hvis jeg vilde beskytte hende mod de Indtryk, man kalder farlige, skulde jeg vel

vogte mig for at forbyde hende at høre paa sine Kavalerers Hyrdesange. Jeg vilde sige til hende: „Hør ikke en enkelt, hør dem alle; luk ikke den Bog, jeg giver Dig at læse, og læg ikke Mærke ved noget Pagina; læs Bogen heelt ud! lad disse Herrer fortælle Dig deres smaa Pudserligheder! Hvis saa uheldigviis En eller Anden af dem behager Dig, saa værg Dig ikke derimod, men vent blot! der vil snart komme en Anden, ganske Lignende, der vil gjøre Dig kjed af dem begge To. Du er, sætter jeg, 15 Aar, nuvel mit Barn! dette vil vare ved indtil dit 30te, og det vil bestandig være samme Historie." Der har De min Livserfaring i kort Begreb, kalder De det at være blaseret?

Greven. Forfærdeligt, hvis det, De der siger, er sandt; men det synes saa lidet naturligt, at en Tvivl turde være tilladt.

Marquisen. Hvad gjør det mig, om De troer mig eller ei?

Greven. Endnu bedre! Er det da muligt? Hvorledes! i Deres Alder foragter De Elskov? Ord, der udsiges af en Mand, som elsker Dem, virke paa Dem som en daarlig Roman? Hans Blikke, hans Haandbevægelser, hans Følelser synes Dem en Komedie. De gjør Dem til af at sige Sandhed, og De seer lutter Løgn hos de Andre? Men hvor kommer De da fra, Marquise? Hvorfra har De faaet saadanne Grundsætninger?

Marquisen. Jeg kommer langt borte fra, min Hr. Gjenbo!

Greven. Javist, fra Deres Amme. Kvinderne indbilde sig, at de vide alt Muligt; de vide ingen Verdens Ting. Jeg retter mit Spørgsmaal til Dem selv: hvilken Erfaring kan De vel have? Den, som hiin Reisende besad, der paa Værtshuset saae en rødhaaret Kone og skrev i sin Dagbog: I dette Land have alle Fruentimmerne røde Haar.

Marquisen. Jeg bad Dem før om at lægge et Stykke Brænde til Ilden.

Greven (idet han lægger Brændet ind). At en Kvinde er knibsk, det lader sig forstaae, at sige Nei, at tilstoppe sine Øren, at hade Elskoven, det lader sig gjøre. Men at nægte den! hvilken urimelig Spøg! De berøver en stakkels Djævel Modet ved at sige til ham: Jeg veed forud, hvad De vil sige til mig. Men er han da ikke i sin gode Ret, naar han svarer Dem: Ja Frue, De veed det maaskee, og jeg med, jeg veed ogsaa, hvad man siger, naar man elsker, men jeg glemmer det, medens jeg taler med Dem! Intet er nyt under Solen; men nu er Touren til mig at spørge: Hvad beviser det?

Marquisen. Lad saa være. I ethvert Tilfælde taler De meget godt for Dem; paa lidt nær er det som en Bog.

Greven. Jeg taler, som jeg kan; men jeg forsikkrer Dem, at dersom De virkelig er saadan, som De holder af at synes, saa beklager jeg Dem af mit ganske Hjerte.

Marquisen. Geneer Dem ikke; lad som De var hjemme!

Greven. Der er Intet deri, som kan saare Dem. Hvis De har Ret til at angribe, have vi da ikke Lov til at forsvare os. Naar De sammenligner os med udpebne Poeter, hvad betyder da den Bebreidelse, De retter mod os? Nu, gode Gud, hvis Kjærligheden er en Komedie ....

Marquisen. Det vil ikke brænde; Stykket ligger forkeert.

Greven (læggende Ilden tilrette). Hvis Kjærligheden er en Komedie, saa er denne Komedie, gammel som Verden, udpeben eller ikke, naar Alt kommer til Alt, den mindst slette, man endnu har kjendt. Rollerne ere forslidte, det indrømmer jeg; men hvis Stykket ikke duede Noget, vilde hele Universet vel da kunne det udenad? og jeg feiler endog, naar jeg siger, det er gammelt. Er man gammel, naar man er udødelig?

Marquisen. Men det er jo den rene Poesi!

Greven. Nei Frue, men disse Flauser, denne Passiar, som kjeder Dem, disse Komplimenter, disse Erklæringer, alt

dette Vrøvl, ere meget gode gamle Sager, vedtagne, om De vil, trættende, latterlige undertiden, men som ledsage en anden, der altid er ung.

Marquisen. De bliver dunkel; hvad er det, som altid er gammelt, og hvad er det, som altid er ungt?

Greven. Kjærligheden.

Marquisen. Men det er jo den rene Veltalenhed!

Greven. Nei, Frue, men jeg vil kun sige, at Kjærligheden er udødelig ung, og at Maaderne at udtrykke den paa ere og ville blive evigt gamle. De forslidte Former, Gjentagelserne, disse Romanstumper, der komme En paa Læberne, man veed ikke hvorfor, alle disse Omgivelser, hele dette Tilbehør, det er et Følge af gamle Kammerherrer, gamle Diplomater, gamle Ministre, det er Sladderen i Kongens Forstue; alt Dette gaaer forbi, men Kongen selv døer ikke. Kjærligheden er død, leve Kjærligheden!

Marquisen. Kjærligheden?

Greven. Ja, Kjærligheden. Og selv om man kun indbildte sig .....

Marquisen. Giv mig den Skjærm!

Greven. Den der?

Marquisen. Nei den af Taft; Deres Ild blænder mig.

Greven (giver Skjærmen til Marquisen). Selv om man kun indbilder sig, at man elsker, er dette dog ikke en herlig Ting?

Marquisen. Men jeg siger Dem, det er altid den gamle Historie.

Greven. Og evig ung, som det hedder i Digtet. Hvad vil De da, at man skal opfinde? De forlanger øiensynligt, at man skal elske Dem paa Hebraisk. Denne Venus, som staaer der paa Deres Uhr, det er ogsaa bestandig den samme Sag, men med Deres Tilladelse, er den derfor mindre skjøn? Hvis De ligner Deres Bedstemoder, er De da af den Grund mindre smuk?

Marquisen. Godt, der har vi Omkvædet: smuk. Giv mig den Pude, som ligger der ved Siden af Dem.

Greven (tager Puden og holder den i Haanden.) Denne Venus er skabt til at være skjøn, til at blive elsket og beundret, det kjeder den ikke det allermindste. Hvis den smukke Figur, som blev fundet paa Milo, nogensinde har havt en levende Model, saa har ganske sikkert dette store glade Pigebarn havt flere Elskere, end hun havde Brug for, og hun har ladet sig tilbede saa godt som en Anden, som hendes Sødskendebarn Astarte, som Aspasia og Manon Lescaut.

Marquisen. Men det er jo den rene Mythologi!

Greven (bestandig holdende Puden). Nei Frue, men jeg kan ikke sige, hvormeget denne Ligegyldighed paa Moden, denne Kulde, som spotter og ringeagter, denne erfarne Mine, som fører Alt tilbage til Intet, smerter mig, naar jeg finder den hos en ung Kvinde. De er ikke den Første, hos hvem jeg møder den; det er en Sygdom, der gaaer som en Epidemi igjennem vore Selskabssale. Man vender sig bort, man gaber — som De i dette Øieblik — man siger, at man ikke vil høre tale om Kjærlighed. Men hvis saa er, hvorfor tager De da Kniplinger paa, hvad skal den Hovedpynt der paa Deres Haar?

Marquisen. Og hvad skal den Pude der i Deres Haand? Jeg bad Dem om den for at sætte mine Fødder paa den.

Greven. Der har De den og mig med; og jeg vil gjøre Dem en Kjærlighedserklæring, hvad enten De vil tillade det eller ei, saa gammel som Gaderne og saa dum som som en Gaas; thi jeg er ude af mig selv ligeoverfor Dem. (Han lægger Puden paa Gulvet foran Marquisen og lægger sig selv paa Knæ paa den.)

Marquisen. Vil De vise mig den Velvillie at være af den Godhed at staae op derfra?

Greven. Nei, først maa De høre mig.

Marquisen. De vil ikke reise Dem?

Greven. Nei, nei, og atter nei, som De nylig sagde, med Mindre De samtykker i at høre mig.

Marquisen. Jeg har den Ære at sige Dem Farvel. (Hun reiser sig.)

Greven (bestandig paa Knæ). Marquise, i Himlens Navn, det er altfor grusomt. De gjør mig afsindig, De bringer mig til Fortvivlelse.

Marquisen. Det vil gaae over, naar De sidder i Pariserkaféen.

Greven (paa samme Maade). Nei, ved min Ære, jeg taler af Hjertens Grund. Jeg vil indrømme Dem, saameget De vil, at jeg gik herop uden Hensigt; jeg agtede at besøge Dem i Forbigaaende, denne Dør, som jeg har aabnet tre Gange for at gaae, er mit Vidne. Den Samtale vi nyligt havde, Deres Drillerier, selv Deres Kulde har ført mig videre, end det maaskee var godt; men min Kjærlighed til Dem er ikke fra idag; fra den Dag af, da jeg første Gang saae Dem, har jeg elsket Dem, har jeg tilbedt Dem . . .

Jeg overdriver ikke, naar jeg udtrykker mig saaledes . . . ja i Mere end et Aar har jeg tilbedt Dem, har jeg kun tænkt paa . . . .

Marquisen. Farvel.

(Hun gaaer og lader Døren staae aaben efter sig.)

Greven (ene, ligger endnu et Øieblik paa Knæ, reiser sig og siger): Det er Sandhed, at der kommer en isnende Kulde fra denne Dør. (Han vil gaae ud og seer Marquisen.) O Frue, De gjør Dem lystig over mig.

Marquisen (lænet mod den halvtaabne Dør). De har reist Dem?

Greven. Ja og jeg gaaer for aldrig mere at see Dem igjen.

Marquisen. Kom iaften, jeg holder en Vals til Dem.

Greven. Aldrig, aldrig vil jeg see Dem igjen. Jeg er fortvivlet, jeg er fortabt.

Marquisen. Hvad feiler Dem?

Greven. Jeg er fortabt, jeg elsker Dem som et Barn. Jeg sværger Dem til ved hvad der er helligst i Verden ....

Marquisen. Farvel. (Hun vil gaae.)

Greven. Jeg er Den, som skal gaae, Frue; bliv, jeg beder Dem. O jeg føler, hvad jeg vil komme til at lide.

Marquisen (i en alvorlig Tone). Men, naar Alt kommer til Alt, hvad er det saa, De vil mig?

Greven. Men, Frue, jeg vil .... jeg ønskede ....

Marquisen. Hvad? thi tilsidst taber jeg min Taalmodighed. Troer De, at jeg vil være Deres Elskerinde og arve Deres rosenrøde Hatte? Jeg siger Dem forud, at en saadan Tanke gjør mere end mishage mig, den oprører mig ....

Greven. De, Marquise, store Gud! hvis det var muligt, vilde jeg jo lægge hele mit Liv for Deres Fødder; mit Navn, min Eiendom, min Ære selv vilde jeg betroe Dem. Jeg skulde forvexle Dem et eneste Øieblik, jeg vil ikke sige med disse Skabninger, som De kun taler om for at krænke mig, men med nogen anden Kvinde paa Jorden! Har De kunnet formode Sligt? Troer De mig saa blottet for al Fornuft? Er da min Ubetænksomhed eller Uforstand gaaet saa vidt, at den har bragt Dem til at tvivle om min Ærefrygt? De, som nyligt sagde mig, at De havde noget Venskab for mig (er det ikke sandt, Marquise?) kan De tænke, at en Mand, som De saaledes har udmærket, som De har fundet værdig til en saa kostbar, saa mild Overbærenhed, ikke skulde forstaae sig paa Deres Værd? Er jeg da blind eller fra Forstanden? De min Elskerinde! Nei, men min Hustru!

Marquisen. Ja saa! — nu, havde De sagt mig det, da De kom, saa vilde vi ikke have disputeret. — Altsaa De vil gifte Dem med mig?

Greven. Om jeg vil? jeg har intet hedere Ønske; jeg har aldrig vovet at sige Dem det; men jeg har i et heelt Aar ikke tænkt paa Andet, jeg vilde give mit Blod for, at det var mig tilladt at have det svageste Haab ....

Marquisen. Vent lidt, De er rigere end jeg.

Greven. O min Gud, det troer jeg ikke, men i hvert Fald, hvad gjør det til Sagen? Jeg bønfalder Dem, lad os ikke tale om Sligt! Deres Smiil i dette Øieblik bringer mig til at skjælve af Haab og Frygt. Et Ord, jeg beder Dem! mit Liv er i Deres Hænder.

Marquisen. Jeg vil sige Dem to Mundhæld; det første er dette: Intet er saa godt som at forstaae hinanden. Følgelig ville vi tale sammen om denne Sag.

Greven. Hvad jeg har vovet at sige, mishager Dem da ikke?

Marquisen. Ingenlunde. Mit andet Mundhæld er dette: En Dør skal være aaben eller lukket. Her er nu gaaet tre Kvarteer, hvori denne ved Deres Skyld hverken er det ene eller det andet, og dette Værelse er fuldstændig koldt. Som Følge deraf maa De give mig Armen, jeg vil gaae hen og spise til Middag hos min Moder. Bagefter gaaer De til Fossin.

Greven. Til Fossin, Frue, i hvad Ærinde?

Marquisen. Min Ring.

Greven. Aa, det er sandt, jeg tænkte ikke mere derpaa. Nu vel, Deres Ring, Marquise?

Marquisen. Marquise, siger De? Det er sandt, min Ring har netop i Stenen en lille Marquisekrone, og da den kan bruges til Signet .... siig mig engang, Greve, hvad mener De? man burde maaskee tage Blomsterziraterne bort? Vent, jeg vil tage min Hat paa.

Greven. De overvælder mig .... hvorledes skal jeg udtrykke ....

Marquisen. Men luk dog den ulyksalige Dør! dette Værelse bliver aldrig mere til at beboe.

Ved G. Brandes.

En Historiegrandsker i vore Dage.

Henry Thomas Buckle.

Der er for nylig i et Tidsskrift blevet gjort opmærksom paa, at man i alle den europæiske Civilisations Hovedlande møder en realistisk Retning i Videnskaben, der fra forskjellige Udgangspunkter stræber frem mod det samme Resultat. Den har sat sig til Maal at paavise, at der overalt i Tilværelsen findes en mekanisk lovbunden Sammenhæng, der omfatter Fortid, Nutid og Fremtid, Naturens og Aandens Verden. Denne Realisme har efter vor Opfattelse den Betydning at afgive Vilkaaret for Fremtidens Idealisme, den viser, at kun den Idealisme er sand, der paa ethvert Punkt respekterer den reale Sammenhæng. Denne Sandhed, der jo vistnok ikke er ny, snarere saa gammel som Videnskaben, er dog ingenlunde tilfulde gaaet over i vor Tids almindelige Bevidsthed. Særlig er Historien Gjenstand for megen Uklarhed. Naturens Kjendsgjerninger begribes, Ingen vilde mene at kjende noget til Naturvidenskaben uden at kjende Naturens Love. Med Historiens Kjendsgjerninger forholder det sig anderledes, her slaaer man sig til Ro ved den blotte Fakticitet og mener at være vel bevandret i Historien, selv om man ingen Forestilling har om dens Love. Selve Begrebet: Historiens Love har for den almindelige Bevidsthed kun en tvivlsom Gyldighed, ligesom Ordet i Sammenligning med

Ordet: Naturlove klinger meget fremmed. Det er derfor paa dette Omraade, Nutidens realistiske Videnskabelighed har den største Fortjeneste, idet den søger at udfinde disse Love, hvis Existens den almindelige Bevidsthed neppe aner. For at henlede Opmærksomheden paa, hvad der i saa Henseende i vor Tid er udrettet, ville vi her forsøge at give en kortfattet Skildring af, hvad en enkelt Videnskabsmand, Englænderen Henry Thomas Buckle, Forfatter af »History of civilisation in England», har præsteret paa dette Omraade. Vi haabe, at de, der interessere sig for Sagen, allerede af denne sammentrængte Fremstilling ville kunne faae en Forestilling om, hvor Meget denne ene Mand har bidraget til i det Store at forstaaeliggjøre den historiske Udvikling.

Historien som Videnskab er Maalet for Buckles Værk. Videnskab bliver efter hans Dom Historien først, naar den udfinder de almindelige Love for Menneskehedens Udvikling. Den historiske Videnskab staaer endnu paa et saare lavt Trin. Et stort Materiale er samlet, men Behandlingen er slet. Dette bliver navnlig paafaldende, naar Historien sammenlignes med Naturvidenskaben. Medens Loverkjendelsen paa Naturens Omraade er skredet vidt fremad, er den indenfor Historiens Enemærker i høi Grad forsømt. Aarsagen hertil maa navnlig søges deri, at Historien fattes Experimentet. Herved er Loverkjendelsen i høi Grad vanskeliggjort. Historien er nemlig ligesom Naturen et Resultat af mange forskjellige samvirkende Kræfter, af hvilke den ene forandrer og tildeels ophæver den andens Virkninger. Naturforskeren besidder nu i Experimentet et Middel til at udsondre den enkelte Kraft, undersøge dens Virkninger og udfinde de Love, hvorefter den virker. Historikeren besidder intet saadant Middel. Han kan ikke udsondre den enkelte Kraft, men maa nøies med at betragte den i dens Samvirken med en Mængde andre Faktorer og kan kun ved en Række af meer eller mindre usikkre Slutninger og Formodninger udfinde, hvilken Deel af det sammensatte Resultat der skyldes den enkelte Kraft. Han er udsat for at fare vild i Mangfoldigheden og forvirres af de Uregelmæs-

sigheder, der opstaae derved, at de forskjellige Kræfter brydes mod hverandre. Det er disse Uregelmæssigheder, der skjule og tilsyneladende modbevise Historiens Lovmæssighed.

Men frembyder saaledes Undersøgelsen selv Vanskeligheder, da har man forøget disse ved de Forudsætninger, med hvilke man har nærmet sig til det historiske Studium. Man har forudsat, at Historien var et Resultat af menneskelig Vilkaarlighed. Ved den frie Villies metafysiske Theori har man prisgivet Historien til Tilfældet og forud afskaaret sig selv Veien til Forstaaelse. Lykkeligviis besidder Historikeren nu Midler til paa indlysende Maade at godtgjøre denne Theoris Urigtighed. Statistiken — en Videnskab, der med Hensyn til Menneskets sædelige Beskaffenhed er mere oplysende end alle de foregaaende Aarhundreders Videnskaber tilsammen — viser os de menneskelige Handlingers Lovbundethed. Den lærer os — ved Tallenes usvigelige Vished —, at Forbrydelsernes Tal bestemmes ved Samfundstilstanden, Ægteskabernes ved Kornpriserne. Idet den end ikke forsmaaer det Ringeste, men indordner selv de ubetydeligste og, som det synes, tilfældigste af Menneskenes Handlinger — man erindre t. Ex. de ufrankerede Breve — under faste Love, har den gjendrevet Theorien om den frie Villie og gjort Plads for den historiske Videnskab. — Vi ville her indskyde den Bemærkning, at Buckle ved at bekæmpe Valgfriheden gaaer et Skridt videre, end han i sin Videnskabs Interesse behøvede. Naar det kun slaaes fast, at Virkningerne af de Enkeltes Valgfrihed forsvinde ved Betragtningen af Heelheden, kan det iøvrig være Historien ligegyldigt, om dette Resultat er en Følge af, at der ingen Valgfrihed findes, eller maaskee deraf, at de Enkeltes forskjellige Valg neutralisere hinanden. Om der paa de Vilkaar, Statistiken levner, endnu er Plads tilovers for Valgfriheden, er et Spørgsmaal, hvis Besvarelse ikke skal søges i Historien og heller ingen Betydning har for denne.

I sin Bestræbelse for at opdage Lovene for Menneskehedens Udvikling støder Buckle paa en ny Vanskelighed.

Skjøndt meget Stof er samlet, maa han dog forgjæves søge det Materiale, han har Brug for, idet Samlingen af Stoffet er foretaget uden Kjendskab til de bevægende Kræfter i Historien. Som Følge deraf træffer man de historiske Værker fyldte med Oplysninger, der kun have en ringe eller slet ingen Betydning for Menneskehedens Fremskridt, medens de virkelig værdifulde Oplysninger maa opsøges og sammensankes allevegnefra. Denne Omstændighed bestemmer Planen for Buckles Værk. Da han selv maa samle det Stof, han behøver, seer han sig nødt til at indskrænke sin Historie til et enkelt Land. Derfor fremtræder hans Værk med Titelen: »History of civilization in England«. At han netop har valgt England, er ikke tilfældigt, beroer heller ikke paa hans patriotiske Følelser, men er en Følge af, at dette Land i sin Udvikling har været mindre paavirket udenfra end Civilisationens øvrige Hovedlande. Frankrig har faaet Stødet til sin Revolution fra England, Tydsklands samtidige Opsving er en Virkning af fransk Indflydelse, og disse Landes Udvikling egner sig derfor ikke til at betragtes som en afsondret Heelhed. Fremdeles har England det Fortrin, at den naturlige Udvikling her er bleven mindre forstyrret af Beskyttelsessystemets Indflydelse. Af disse Grunde træde i England de naturlige Love for Fremskridtet klarere frem. Imidlertid maa Buckle for at naae sit Maal: at opdage Lovene for alt menneskeligt Fremskridt, søge Oplysninger ogsaa udenfor det enkelte Lands Historie. Han kaster først et Blik paa Civilisationerne udenfor Europa for ved en Sammenligning at forvisse sig om, hvilke Kræfter der udgjøre Udviklingens almindelige Aarsager indenfor de forskjellige Civilisationer. Efter saaledes at have sikkret sig den Erkjendelse, at de Civilisationer, der ere opstaaede udenfor Europa, overveiende skylde Naturens Indflydelse deres Bestaaen og Eiendommelighed, og at derimod den europæiske Civilisations Fremskridt væsenlig beroer paa den menneskelige Erkjendelses Fremskridt, gaaer han over til en nærmere Betragtning af den europæiske Civilisation. Han opstiller fire Sætninger (Vol. 2, Chap. 1), hvilke han betegner

som Grundlaget for Civilisationens Historie. „1. Menneskehedens Fremskridt beroer paa, med hvilket Held Fænomenernes Love blive eftersporede, og i hvilken Udstrækning Kjendskab til disse Love bliver udbredt. 2. Førend Undersøgelsen af Lovene kan begynde, maa der indtræde en skeptisk Tankegang, der først understøtter Undersøgelsen og senere understøttes af den. 3. De Opdagelser, der saaledes blive gjorte, forøge Indflydelsen af intellektuelle Sandheder og formindske forholdsviis ikke i og for sig Indflydelsen af moralske Sandheder, da moralske Sandheder ere mere stillestaaende end intellektuelle Sandheder og modtage færre Forøgelser. 4. Den store Fjende af denne Bevægelse og derfor Civilisationens store Fjende er Beskyttelsessystemet, det vil sige den Anskuelse, at Samfundets Tarv kræver, at Staten og Kirken næsten paa ethvert Punkt vaager over og beskytter de menneskelige Anliggender, idet Staten lærer Menneskene, hvad de skulle gjøre, Kirken, hvad de skulle antage for Sandhed." Disse Sætninger ere Resultatet deels af en logisk, deels af en empirisk Undersøgelse. Buckle undersøger nemlig først, hvad der ifølge Sagens Natur maa antages at være Tilfældet, og prøver dernæst, om den saaledes vundne Antagelse stemmer med den historiske Virkelighed. Hans Methode kan sammenlignes med den, man følger ved et Regnestykke, naar man først udregner Facit og derefter prøver, om dette Facit passer.

Buckle naaede langtfra at faae sit Værk fuldført. Døden, vistnok fremskyndet ved Overanstrengelse, standsede tidlig hans Virksomhed. Hvad der foreligger, er først en Række almindelige Undersøgelser, dernæst en Sammenstilling af den engelske og den franske Intelligens' Udvikling fra 1550 til den franske Revolution, et Omrids af den spanske og en udførligere Fremstilling af den skotske Intelligens' Historie. Disse Undersøgelser betegner Buckle som en Deel af Indledningen til sit Værk. Indledningen skulde endvidere have beskæftiget sig med Tydskland og de forenede Stater i Nordamerika. Først derefter vilde han da gaae over til det egenlige

Værk: Englands Historie. Naar der sees hen til den Grundighed, med hvilken Buckle gik tilværks, da maatte, bortseet fra hans korte Levetid, et saadant Værk overskride et enkelt Menneskes Kræfter. Den ringe Deel af det Hele, der blev fuldført, er allerede et temmelig omfangsrigt Værk (2 Bind med ialt c. 1500 Pagina), og hvor omfattende et Arbeide det forudsætter, vil man maaskee kunne formode, naar man hører, at Fortegnelsen over de benyttede Kilder optager 24 Pagina. Hvad selve Værkets Indhold angaaer, da er det vistnok sandsynligt, at Buckle allerede i dettes fuldførte Deel har fundet Leilighed til at fremstille de vigtigste af de nye Erkjendelser, med hvilke han formaaede at berige Historien, medens han jo rigtignok, om det havde været ham forundt at bringe Arbeidet til Afslutning, vilde have været istand til at føre et mere omfattende empirisk Beviis for sine Sætningers Rigtighed. Imidlertid foreligge hans Theorier jo nu til Drøftelse, og selv om den fremskridende Videnskab modificerer de enkelte Resultater, kunne de Love, han opstiller, dog allerede som en Række Forklaringsforsøg virke fremmende og befrugtende paa den historiske Videnskab.

Vi have omtalt Buckles Protest mod at betragte Historien som et Resultat af menneskelig Vilkaarlighed. Hertil slutter sig nu hans videre Argumentation. De menneskelige Handlinger, der udgjøre Historiens Indhold, maa føres tilbage til deres Aarsager, og disse Aarsager maa søges deels i Naturen, deels i Mennesket selv. *Naturens Indvirkning paa Mennesket* og dettes eget Væsen blive de to Aarsager, til hvilke al historisk Udvikling maa føres tilbage. Vi maa da betragte enhver af disse Aarsager og søge at vise, hvilken Indflydelse den enkelte Aarsag har havt paa Udviklingen. Først vende vi os til Naturen, fremdrage de enkelte Bestanddele i dens Indvirkning paa Mennesket og paavise, hvad den menneskelige Udvikling skylder enhver af disse Bestanddele. Naturen indvirker paa Mennesket deels gjennem Klimaet, Føden og Jordbunden, deels gjennem det almindelige Natur-

indtryk. Ved Klima, Føde og Jordbund bestemmes saavel Formuens Tilveiebringelse som dens Fordeling. Tilveiebringelsen af Formue beroer deels paa den Flid, med hvilken Mennesket arbeider, deels paa det Udbytte, Arbeidet giver. Fliden beroer paa, at Klimaet tilsteder Muligheden af regelmæssigt Arbeide. Hvor enten Kulden eller Varmen bliver saa stærk, at Mennesket nødes til at afbryde Arbeidet, mister han med Vanen ogsaa Tilbøieligheden til stadig Virksomhed. Arbeidets Udbytte beroer paa Jordbundens Frugtbarhed. Ingen Egn har civiliseret sig selv, uden at Jordbunden og Klimaet have været gunstige. De samme Folkeslag, der, saalænge de med Hensyn til Klima og Jordbund leve under ugunstige Forhold, ikke formaae at frembringe nogen Civilisation, kunne, naar de ved at skifte Opholdssted opnaae gunstigere Vilkaar, naae en ny og rig Udvikling. Til Exempel kan anføres Araberne, hvis Hjemland Arabien paa Grund af Tørke og deraf følgende Ufrugtbarhed ikke tilstedte nogen Civilisation at udvikle sig. Vi kunne blandt Civilisationerne skjelne mellem dem, der overveiende skylde Jordbundens Frugtbarhed, og dem, der overveiende skylde et gunstigt Klima deres Fremkomst. Jordbundens Frugtbarhed, der uden stor Møie skjænker Dyrkeren et rigt Udbytte, afføder først Rigdom og Kultur. Frugtbarheden er størst der, hvor Varme og Fugtighed ere forenede, og i de Lande, hvor dette er Tilfældet, maa vi følgelig søge de ældste Civilisationer. Vi kunne nævne Ægypten, Indien, Kina og Mesopotamien som Beviser for, at Varme i Forening med Fugtighed overalt i en meget gammel Tid har affødt en Kulturudvikling. I alle disse Lande træffe vi store Floder, der ved deres Oversvømmelser have skjænket Landene Frugtbarhed. I Nordamerika er Landet vest for Andesbjergene hedt, men tørt, Landet øst for disse fugtigt, men ikke hedt, og kun i Mexiko og Centralamerika er Varmen paa Grund af Øklimaet forenet med Fugtighed: følgelig træffe vi alene her en gammel Civilisation. Brasilien synes at

gjøre Brud paa Loven; her ere Varme og Fugtighed forenede, — hvorfor er her da ingen lignende Kulturudvikling? Forklaringen maa søges deri, at Frugtbarheden her er saa stor, at Mennesket ikke har været istand til at betvinge Naturen. Passatvindene, der føre Atlanterhavets Dampe ind over Landet, frembringe en overordenlig yppig Natur, som Mennesket har været for svagt til at underlægge sig og tage i sin Tjeneste. Hiinsides Andes i Peru, hvor Frugtbarheden er mindre overvældende, møde vi Kulturen. Det eiendommelige Fænomen, Brasilien frembyder, danner da ikke et Brud paa Loven, men kræver en Begrændsning af denne. Alle disse Civilisationer, der skylde Jordbundens Frugtbarhed deres Tilværelse, ere imidlertid blevne overfløiede af en langt yngre Civilisation: den europæiske, der tilligemed dens Affødning i Nordamerika er betinget ved det gunstige Klima. Dette har tilstedet og den mindre gunstige Jordbund har krævet en større Udvikling af den menneskelige Arbeidsdygtighed som Betingelse for Udviklingen. Fremskridtet er her skeet langsommere end i de Lande, hvor Mennesket næsten skylder Naturen Alt, men den europæiske Udvikling er til Gjengjæld et Vidnesbyrd om, at det ikke er Naturens Gavmildhed, men Menneskets egen Dygtighed, der afføder det høieste Kulturtrin og bærer de skjønneste og rigeste Frugter.

Medens de varme Landes Naturforhold ere gunstige for Tilveiebringelsen af Formue, øve de derimod en ugunstig Indflydelse paa Formuens Fordeling. Denne beroer paa Arbeidslønnens Størrelse; en lav Arbeidsløn frembringer stor Ulighed i Formuesvilkaar og omvendt. Arbeidslønnen staaer i omvendt Forhold til Arbeidernes Tal; jo rigeligere Arbeidskraft der er tilstede, desto lavere bliver Arbeidets Priis. Arbeidernes Tal staaer i ligefremt Forhold til Fødens Billighed og Rigelighed.. At nu Føden er rigeligst og følgelig ogsaa billigst i de hede Lande, kan allerede sluttes af, at vi, som ovenfor viist, her møde den største Frugtbarhed; men Vægten heraf forøges endnu ved andre Omstændigheder.

For det Første udkræves der i de varme Lande mindre Tilførsel af Varme gjennem Næringsstofferne, altsaa mindre Føde. Dernæst har Luftens Varmegrad Indflydelse paa Beskaffenheden af den Føde, der behøves. I de varme Lande lever Mennesket overveiende af Plantesøde, i de kolde Lande behøver det en større Mængde dyrisk Føde, og da denne er vanskeligere at forskaffe end Plantesøde, bliver følgelig ogsaa af den Grund Føden billigere i de varme Lande. Ifølge den hele Slutningsrække bliver altsaa i de varme Lande Arbeiderbefolkningens Tilvæxt større, Arbeidslønnen mindre, Formuens Fordeling mere ulige end i de kolde.

Rigtigheden af denne Argumentation bekræftes ved et Blik paa Forholdene i Indien og Ægypten. I Indien er den overveiende Deel af Føden Riis, der giver 60 Fold og følgelig er særdeles billig. Rentefoden er i vor Tid 35—60 pCt. og vides allerede for henved 3000 Aar siden at have været 15—60 pCt.; Forpagtningsafgiften, der i Frankrig udgjør ⅓, i England ¼ af Jordens Udbytte, udgjør her mindst Halvdelen af dette. Som en Følge heraf er Arbeidslønnen ussel. Thi Rentefoden udtrykker Kapitalens Priis; jo større den er, desto ringere er Arbeidets Priis; Forpagtningsafgiften betegner i Grunden det Samme som Rentefoden, Prisen paa den Kapital, der er anbragt i Jordeiendomme; jo større Forpagtningsafgiften er, desto mindre bliver den Deel af Udbyttet, der deles mellem Forpagteren og den simple Arbeider. Kun fordi Arbeidet betales slet, er Forpagteren istand til at betale saa stor en Forpagtningsafgift. Følgerne af dette økonomiske Misforhold staae med sørgelige Træk indprægede i det indiske Samfundsliv, et Despoti, som Aarhundreders Civilisation ikke har formaaet at mildne, et Kastevæsen, der, idet det spænder Alle paa en Prokrustesseng, gjør Alle ulykkelige, dræber Menneskeaandens Energi og standser dens Fremskridt, endelig en Religion, der uendeligt mangfoldiggjør Kastevæsenets Lidelser ved at udstrække dets

Virkninger til en uoverskuelig Tidsperiode og saaledes berøver Mennesket dets sidste Tilflugt. Det er disse Forhold, der forklare, at Tilintetgjørelsens evige Mørke er bleven Indiens forløsende Evangelium. Fra Indien vende vi os til Ægypten. Føden er her Dadler, der er billig nok til ogsaa at være Husdyrenes Føde; i Mellemægypten, den meest civiliserede Deel, er den D'hurra, der giver 240 Fold. Diodorus Siculus fortæller os, at et Barns Opfostring i Ægypten kostede c. 6 Rd. Følgen heraf var en overordenlig stor Folkemængde. Herodot tæller 20,000 Byer. Vi besidde i Pyramiderne, i de umaadelige Tempelruiner et Vidnesbyrd om, hvilken overflødig Arbeidskraft der stod til Despotiets Raadighed, en Illustration til Diodors Meddelelse, efter hvilken 6 Rd. har været Markedsprisen paa et Menneske. Og hvad her er sagt om Indien og Ægypten, gjælder, om end i noget forskjellig Grad, om alle de varme Landes Civilisationer. De samme økonomiske Aarsager have de samme politiske Virkninger. Hvor Kastevæsenet ikke er paabudt som Lov, hersker det som Sædvane.

Medens Jordbund, Føde og Klima betinge og bestemme Menneskets materielle Udvikling, præger Naturen samtidig Menneskets aandelige Liv, idet det almindelige Naturindtryk bestemmer Menneskets Forestillinger, dets Tænkemaade og Livsanskuelse. Stillet overfor overvældende og dunkle Naturfænomener føler Mennesket sin egen Magtesløshed, de Fremtoninger, som Forstanden ikke formaaer at omfatte, sætte Fantasien i Bevægelse, og hvor den naturlige Forklaring fattes, søges en overnaturlig. I de tropiske Lande — altsaa i alle de tidligste Civilisationer — er Naturen mere fremherskende end Mennesket, Indbildningskraften bliver villieløs, og Loverkjendelsen hindres. Indbildningskraftens Overvægt frembringes ved alle uregelmæssige Fænomener og navnlig ved saadanne, der indvirke stærkt paa Følelsen og derved hindre Erkjendelsens rolige Virksomhed. Navnlig er Frygten en stærk Spore for Fantasien, særlig Dødsfrygten, da det hiinsidige Liv ligger udenfor Forstandens Omraade.

De Naturforhold, der gjøre Livet usikkert — Jordskjælv og vulkanske Udbrud, usundt Klima — ere derfor særdeles fremmende for Fantasiens Udskeielser. Civilisationerne udenfor Europa ere stærkest paavirkede af disse Naturforhold, og følgelig faaer her Indbildningskraften Overvægten over Forstanden, medens i den europæiske Civilisation Fantasi og Forstand tilnærmelsesviis holde hinanden i Ligevægt. Dette bliver lettest kjendeligt ved en Sammenligning mellem Indien og Grækenland, fordi Modsætningerne her ere stærkest fremtrædende. I Indien er Naturindtrykket overvældende, her er en tropisk Naturs yppige Rigdom, høie Bjerge, mægtige Floder, et Verdenshav uden Havne. Derfor er Indien ogsaa et Hjem for Fantasiens vildeste Udskeielser. Forherligelse af Fortiden er et almindeligt Oldtidsfænomen, der fremtræder i Sagnet om Guldalderen; men i Indien overskrider denne Forherligelse alle Grændser. Det berettes her, at den almindelige Levetid i Guldalderen var 80,000 Aar, og Sagnets Konger og Helgener leve ikke i Tusinder, men i Millioner af Aar. Indiens Naturfænomener ængste og forurolige Mennesket, følgelig indgyder ogsaa Religionen Frygt. Siva, den Gud, der stod i høiest Anseelse, fremtræder med Slanger og Menneskeknokler som sine Emblemer i en monstrøs, frygtindjagende, overmenneskelig Skikkelse. I Grækenland derimod ere Naturforholdene smaa, Landet er lille, Bjergene lave, her er ingen betydelige Floder, gode Havne. Klimaet er gunstigt, der fandtes ingen Epidemier i den blomstrende Tid. Naturen indgyder Tillid, og det Samme er derfor Tilfældet med Religionen. Paa Grund af de smaa Naturforhold er Mennesket mere fremherskende end Naturen; derfor ere Guderne her menneskelige, deres Virksomheder og Lidenskaber, deres legemlige Skikkelse ligner Menneskets. Og ved Siden af Guderne staae Heroerne, Mennesker, der have gjort sig værdige til at optages iblandt Guderne: her er ingen skarp Grændse mellem Gud og Menneske. Den græske Fantasi har Forstanden i Følge, den er ikke umaadelig som Indiernes, men bærer

Grændsen i sig; derfor bliver her for første Gang i Civilisationens Historie Plads for en forstandsmæssig Undersøgelse.

Undersøgelserne om Naturens materielle og om dens ideelle Indflydelse paa Mennesket mødes i det Resultat, at i Civilisationerne udenfor Europa er Naturen mere fremherskende end Mennesket, i Europa derimod Mennesket mere fremherskende end Naturen. Den sidste Sætning bliver Udgangspunktet for Forstaaelsen af den europæiske Civilisation, idet den medfører, at den europæiske Udvikling mere er bestemt af Menneskeaanden end af Naturens Love. Da Naturens Kraft forbliver den samme, medens Menneskets Kraft forøges, følger heraf, at Menneskets Overvægt bestandig bliver større. Mennesket udøver i Europa et stedse fremskridende Herredømme over Naturen, og dette er Aarsagen til Europas Overlegenhed. De Farer, hvormed Naturen paa et tidligere Udviklingstrin truer Mennesket, formindskes stedse. Middelalderens Spedalskhed — der i det 13de Aarhunde havde frembragt 2000 Asyler for Spedalske i Frankrig —, dens Pest — der berøvede Europa indtil Halvdelen af dets Folkemængde — kjendes ikke mere. Hungersnøden, der modvirkes ved det lette Samkvem mellem Landene, optræder kun sjelden og med forholdsviis ringe Kraft. Det er et Vidnesbyrd om Menneskets Overvægt over Naturen, at ikke de af Naturen frugtbareste Lande, men de Lande, hvor de meest energiske Mennesker boe, ere de rigeste.

Idet Civilisationens Fremskridt i Europa væsenlig beroer paa Menneskeaandens Fremskridt, indstiller sig nu det Spørgsmaal, paa hvilket Omraade af den menneskelige Aand vi fortrinsviis bør søge Fremskridtets Aarsag. Foreløbig kan det bemærkes, at det, saavidt vor Erkjendelse strækker sig, ikke er Individernes medfødte Naturanlæg, men Samfundsforholdene, der skride fremad. Der vides Intet om, at Individerne fødes med gunstigere Anlæg i de civiliserede end i de barbariske Lande; Fremskridtet beroer da paa, at de Samfundsvilkaar, under hvilke de udvikle sig, blive gunstigere. Vi forudsætte, at Menneskehedens Fremskridt deels er intellektuelt,

deels moralsk, og spørge da, om Fremskridtets Aarsag overveiende skal søges paa det intellektuelle eller paa det moralske Omraade. Den moralske Følelse er væsenlig den samme overalt, de almindelige sædelige Sandheder — at man skal gjøre vel imod Andre, beherske sine Lidenskaber — ere fælles for de forskjellige Civilisationer og Civilisationstrin. Men naar den sædelige Følelse væsenlig er stillestaaende, da kan den umulig være Aarsag til den stedse fremskridende Civilisation. Vi maa søge en Aarsag til Civilisationen, der er ligesaa bevægelig som Virkningen, og en saadan møde vi i Menneskets Intelligens. Den europæiske Civilisations Fremskridt beroer paa den menneskelige Intelligens' Fremskridt. Rigtigheden af dette Resultat bekræftes ved den Erkjendelse, at de vigtigste af de Fremskridt, vi betragte som henhørende under det sædelige Omraade, hidrøre fra intellektuelle Aarsager. En Sædelighed, der ledes af en falsk Intelligens, vil have fordærvelige Virkninger; de største Forbrydelser ere begaaede af Mennesker, der vare ulykkebringende i samme Forhold, som de — sete fra deres Standpunkt — vare sædelige. Fortidens største Onde var Religionsforfølgelserne. Det var ikke de sletteste, men de bedste Mennesker, der foraarsagede disse. Det var de ædleste romerske Keisere, der forfulgte de Kristne, og det er blandt Middelalderens frommeste Mænd, vi maa søge Ophavsmændene til Inkvisitionen. Heri er der i Virkeligheden heller intet Underligt. Naar man ved at lade Menneskene lide i det timelige Liv haaber at kunne udfrie dem fra evige Lidelser, naar man ved at straffe nogle, kan tæmme eller standse en Vildfarelse, der ellers kunde styrte en Mængde Mennesker i evig Fortabelse, da kan Valget for den Sædelige ikke være tvivlsomt. Er Samfundet berettiget, ja forpligtet til at gjøre den uskadelig, der er farlig for Borgerens timelige Liv, da maa det være tusinde Gange mere forpligtet til at gribe ind overfor den, der sætter det evige Liv i Fare. Under disse Forudsætninger maa Forfølgelsen stige i samme Forhold som Menneskekjærligheden. Følgelig kunde Religionsforfølgelserne

ikke høre op, førend et intellektuelt Fremskridt havde frembragt Tvivl om Rigtigheden af de Forudsætninger, der havde affødt Forfølgelsen. Det næststørste af de Onder, der stamme fra Mennesket selv, er Krigen. Skjøndt dette Onde ikke blot tilhører Fortiden, er det dog under Civilisationens Udvikling formindsket, og denne Formindskelse skyldes ligeledes intellektuelle Fremskridt. Ved Krudtets Opfindelse bleve Vaabnene dyrere, særlig Indøvelse for Krigeren blev nødvendig, og der maatte oprettes staaende Hære. Disse Hære maatte imidlertid af finansielle Grunde begrændses; ifølge de Krav, der nu stilledes til Krigerne, kunde ikke Alle være Krigere. I Grækenland vare alle de meest begavede Mænd, Statsstyrere og Forfattere, Krigere, i det nyere Europa er dette en Undtagelse. I Middelalderen vare Alle Militære eller Geistlige. Enhver Borger maatte have og forstaae at bruge Vaaben. Ved de staaende Hæres Oprettelse blev der endeel Mennesker tilovers for en udelukkende fredelig Virksomhed. Saaledes skabtes en civil Stand, hvis Interesse det er at have Fred, i Modsætning til den militære, hvis Interesse det er at have Krig. Efterhaanden som Intelligensen gik over til den civile Stand, tabte den militære Stand med dens Interesse for Krig først i Anseelse og dernæst i Indflydelse. Fremdeles er en heel Klasse Krige, Handelskrigene, gjort umulig ved Intelligensens Fremskridt. Indtil det 18de Aarhundrede antoges det, at et Lands Formue beroede paa, at Udførselen var større end Indførselen, at der gik flere Penge ind i, end ud af Landet. Som Følge heraf kunde den ene Stat kun vinde paa den andens Bekostning. Denne Anskuelse frembragte en bestandig Skinsyge mellem Nationerne og affødte en Række Krige. Nationaløkonomien — hvis Oprindelse maa dateres fra Adam Smiths Wealth of nations 1776 — viste Urigtigheden af dette Raisonnement, og — Handelskrige mellem civiliserede Folk ophørte. Endelig har Dampens Opdagelse, idet den har mangfoldiggjort Folkenes Samkvem, virket til at formindske og ophæve de Fordomme,

af hvilke Nationalhadet drog sin Næring. Krigenes Formindskelse hidrører saaledes fra intellektuelle Aarsager.

Vi have imødegaaet den Anskuelse, at Aarsagerne til Civilisationen væsenlig skulde søges paa det ethiske Omraade. Der foreligger nu ogsaa den Mulighed, at enten Religionen eller Literaturen eller Statsstyrelsen kunde være Hovedkilden til Fremskridtet. Hvad Religionen angaaer, da forbedrer et Folk ikke af egen Drift sin Religion, med Mindre dets Intelligens er udviklet nok til at forkaste den overleverede; Religionens Fremskridt bliver saaledes en Virkning af Kundskabens Fremskridt. Et stillestaaende Folk forandrer aldrig af sig selv sin Religion, et fremskridende Folk antager ikke en tilbageskridende Religion. Og finder der Paavirkning Sted udenfra, da kan vel et barbarisk Folk ved Missionærernes Virksomhed bevæges til at antage Kristendommens Ceremonier, men dens Indhold tilegner det sig kun under Forudsætning af, at Missionærerne formaae at løfte det op til et høiere Trin af Kundskab. Religionen bliver saaledes væsenlig Virkning af, ikke Aarsag til Menneskehedens Fremskridt. Men i smaa Forhold kan der indtræde Abberrationer. Dette skyldes store Individer, der følgende de snevrere, for Individerne gjældende Love gjennemkrydse de store, mere almindelige Love. Store Tænkere kunne foregribe religiøse eller filosofiske Sandheder. Men den Modtagelse, disse Sandheder faae, vil beroe paa Samfundets intellektuelle Standpunkt. Fra Afstanden mellem den Enkeltes og Samfundets Udvikling hidrører Martyriet. De Anskuelser, der ved deres Fremkomst afføde Martyriet, ville ved en uhæmmet Udvikling efter faa Menneskealdere være almindelige. Saaledes var Monotheismens Tanke, som Moses havde foregrebet, altfor fremskreden til at svare til Jødernes intellektuelle Standpunkt, og disse stræbte derfor — uagtet Underne — stadig fra Jehova hen til Afguderne. De nyere Folk derimod, der overalt see een Aarsag, ere modnede for Monotheismen og blive — selv uden Undere — aldrig Polytheister. Da Kristendommen holdt sit Indtog i Verden, vare Romerne og navnlig Gotherne for barbariske

til at tilegne sig den i dens Reenhed; som Følge deraf opstod den katholske Helgendyrkelse som en Erstatning for Afgudsdyrkelsen. Først da Kundskaben var fremskreden nok til at ringeagte den Overtro, den tidligere havde beundret, indtraf Reformationen. Denne, der, hvis den havde faaet Lov til at arbeide frit, i faa Menneskealdere vilde have udbredt sig over hele Europa i Forhold til Civilisationens Grad, blev standset med Magt ved Regeringernes Indgriben; og efter Religionskrigenes Ophør 1648, da Regeringerne begunstigede en Stillestaaen paa det religiøse Omraade og den theologiske Interesse svækkedes, blev Alt staaende ved det Gamle, uden at Landenes Konfession nu er Maalestok for Civilisationen. Medens Protestantismen mindre begunstiger Overtro, Intolerance og Geistlighedens Magt end Katholicismen, er dog Skotland, Sverig og tildeels Sveitz mere intolerant og overtroisk end Frankrig. Det er Civilisationen, ikke Religionen, der i saa Henseende har havt den afgjørende Indflydelse.

Med Literaturen forholder det sig som med Religionen. Den er Kundskabens Maalestok, ikke dens Aarsag. Forefindes der til en given Tid en Literatur, der staaer høiere end Tidens Kundskab, vil den ikke blive læst, og forsaavidt den læses, ikke forstaaet. Saaledes forholdt det sig i den tidligere Middelalder med den klassiske latinske Literatur. Fra det 6te til det 10de Aarhundrede fremmede Literaturen Uvidenheden, man læste udelukkende Legender og lignende Skrifter, der kun tjente til at befæste de almindelige Vildfarelser. Noget Lignende kan man møde i vore Dage. Man kan træffe Mennesker, der vide desto Mindre, jo Mere de lære, idet de kun læse den Deel af Literaturen, der bekræfter deres forudfattede Meninger. I Grækenland og Rom i Oldtiden, i Tydskland i vor Tid finde vi en esoterisk Literatur, der ikke læses af Folket og ikke øver nogen Indflydelse paa det. Ingen Literatur faaer nogen Indflydelse paa sin Tid uden som Repræsentant for dennes Intelligens, og det bliver saaledes til Intelligensen, at Fremskridtet maa føres tilbage.

Vende vi nu Blikket til Statsstyrelsens Indflydelse paa Civilisationen, da ere Lovgivningsforanstaltningerne ikke Aarsag til, men Virkning af Fremskridtet. Ingen varig Forbedring er bleven indført ved Lovgivningen uden at være den paatvungen ved den offenlige Menings successive Tilegnelse af store Tænkeres Opdagelser. Saaledes var Kornlovenes Ophævelse i England en Virkning af den ved en privat Forening udbredte Erkjendelse af deres Skadelighed. Alle de vigtigere Reformer ere Ophævelser af hæmmende Love. Men saadanne Foranstaltninger og deres Gavnlighed vidne ikke om Regeringens fremmende, men om dens hæmmende Indflydelse paa Civilisationen. Et Blik paa Lovgivningens forskjellige Omraader bekræfter vor Paastand. Ved Handelslovene hæmmedes Handelen, hvad der i Virkeligheden gik ud over Forbrugerne, til hvis Bedste Lovene vare givne. Handelen maatte hjælpe sig ved Smugleri. Den ærlige Handelsmand kunde ikke bestaae. Alle Smugleriets demoraliserende Følger skyldes Regeringen. Paa Religionens Omraade optraadte Regeringen som Beskytter af Sandheden. Ved Begunstigelse af en bestemt Konfession fremmede den Hykleri, ved at fordre Eder som Garanti for Individernes Overeensstemmelse med Statens Konfession fremmede den Meeneed. Edens ringe Paalidelighed i det engelske Samfund skriver sig for en stor Deel herfra. Ved at optræde som Beskytter mod Aager, fremmede Regeringen Aager. Den naturlige og retfærdige Rentefod bestemmes ved Pengenes forskjellige Værdi. Usikkerhed i Betalingen kræver høiere Rente. Ved Lovene vare de, der udlaante paa disse Vilkaar, udsatte for Straf. Følgen var, at denne Risiko maatte betales ved Rentens Forøgelse. Paa Literaturens Omraade øvede Regeringen Censur. I den Tro at gavne Samfundet hæmmede den dets Fremskridt. Den tog Afgifter af Blade og Bøger, beskattede Kundskabens Udbredelse og hæmmede den derved. Disse Exempler vise tilstrækkeligt, at Regeringen har skadet Civilisationen ved at gribe ind i Anliggender, der helst maatte have udviklet sig frit. Den eneste

Opgave, der maa forbeholdes Regeringen, er at varetage Retsordenen, derunder indbefattet den offenlige Sundhedspleie. Samfundet vilde da blive forskaanet for de Onder, der ere en Følge af Regeringens Modstand mod de Reformer, den fremskridende Tidsbevidsthed kræver. Det er denne Modstand, der, naar Tidsbevidstheden var stærkere end Regeringen, har affødt Revolutioner, og, naar det Omvendte var Tilfældet, bevirket en Standsning eller Tilbagegang i Udviklingen. Kun i England har Regeringen været for svag til i Længden at gjøre Modstand. — Resultatet bliver da, at Religionen, Literaturen og Regeringen vel paavirke Civilisationens Udvikling, men i langt høiere Grad paavirkes af den: de ere kun afledede, sekundære Aarsager. „Den europæiske Civilisations Væxt skyldes Kundskabens Fremskridt, og dette beroer deels paa de opdagede Sandheders Mængde, deels paa deres Udbredelse".

Vi have nu fulgt Buckle gjennem den almindelige Deel af hans Undersøgelser og søgt i korte Træk at fremstille saavel de almindelige Love, han opstiller, som de Argumentationer, paa hvilke han bygger sine Resultater. Disse Resultater søger han derefter empirisk bekræftede ved de mere specielle Undersøgelser, der indtage den øvrige Deel af hans Værk. Spørge vi nu, hvad der i det Foregaaende er godtgjort med Hensyn til de Sætninger, Buckle selv, som ovenfor omtalt, anseer for Hovedresultatet af sit Studium, da have disse allerede her faaet deres foreløbige Begrundelse. Ved Paaviisningen af den europæiske Udviklings væsenlige Aarsag er det gjort gjældende, at Civilisationens Fremskridt afhænger af den menneskelige Erkjendelses Fremskridt. Ved Undersøgelsen af Regeringernes Indflydelse paa Civilisationen er Beskyttelsessystemets Skadelighed hævdet. Skepticismens Nødvendighed som Betingelse for Udviklingen er berørt paa et enkelt Punkt ved Betragtningen af Religionsforfølgelserne og Aarsagen til disses Ophør. Endelig er Sætningen om de moralske Aarsagers forholdsviis aftagende Indflydelse en Følge

af, at de moralske Sandheder ifølge det Fremstillede væsenlig ere stillestaaende, de intellektuelle Sandheder fremskridende, hvilket medfører, at de sidstes Betydning stadig tiltager, og at de førstes Betydning, om end i sig selv den samme, dog forholdsviis formindskes.

Det er de første og simpleste Love for den historiske Udvikling, Buckle har forsøgt at udfinde, og dog forekommer det os, at der allerede fra disse falder et klart Lys over mange af Historiens Kjendsgjerninger. Det bliver muligt at begribe Fremtoninger, som vi pleie at tage som Fakta uden at søge at forstaae dem. Antydningsviis skulle vi t. Ex. fremdrage Buckles Sætning, at i Civilisationerne udenfor Europa er Naturen mere fremtrædende end Mennesket, i Europa Mennesket mere fremtrædende end Naturen. Herved forklares det, at Naturreligionerne have deres Hjem udenfor, den aandige Individualitets Religioner i Europa. Ligeledes faae vi herved Nøglen til den Kjendsgjerning, at Civilisationerne udenfor Eurapa igjennem Aartusinder have bevaret den despotiske Regeringsform, medens en politisk Friheds-udvikling møder os, saa snart vi betræde Europas Grund. Hvor Mennesket er afhængigt af Naturen, bliver Afhængigheds-følelsen bestemmende ogsaa for Samfundsforholdene; hvor Fremskridtet derimod overveiende skyldes Menneskets egen Dygtighed, udvikles der hos dette en Selvstændighed, der kræver frie Samfundsformer. En tilsyneladende Undtagelse stadfæster Loven. Fønicien med dets Koloni Karthago er, saavidt os bekjendt, de eneste Steder udenfor Europa, hvor vi møde en Begyndelse til politisk Frihed. Disse Stater skylde ikke Jordbundens Frugtbarhed, men Handelen, altsaa Menneskets egen Dygtighed, deres Civilisation. Denne Omstændighed havde ogsaa her været bestemmende for Samfunds-forholdene. Polygamiets Fremherskten udenfor, Monogamiets i Europa maa sandsynligviis føres tilbage til den samme Aarsag.

Buckle er, som alt ovenfor omtalt, En af de Mange, der arbeide for Nutidens realistiske Videnskab. Uagtet kun 11 Aar ere gaaede, siden den sidste Deel af hans Værk udkom, er dog den historiske Loverkjendelse efter den Tid skredet betydelig fremad. Buckle skjelner ogsaa selv mellem sin Methode, hvilken han anseer for ufeilbar, og de enkelte Resultater, hvis Sikkerhed vanskeliggjøres ved Arbeidets Omfang. Skulde vi fremhæve et enkelt Punkt, da forekommer det os navnlig, at Buckle ikke tilstrækkelig har fremhævet Sædelighedens Betydning som nødvendig Betingelse for Civilisationens Fremskridt. „Buckle er vor Tids Børnelærdom," siger en tydsk Videnskabsmand, „men kan endnu gjøre god Nytte der, hvor man er — oppe i en abstrakt Idealisme." Jo videre den historiske Videnskab er fremskreden andetsteds, desto nødvendigere bliver det, at vi ogsaa herhjemme fæste vor Opmærksomhed paa dens Fremskridt. Netop i Idealismens Interesse er det af Vigtighed, at vi holde Skridt med Tidens Virkelighedserkjendelse. Kun den Idealisme kan beherske Tiden, der staaer paa Høiden af dens Virkelighedserkjendelse.

Poul Sveistrup.

Et Par Digte.

1. Ravnen.

Da paa Solfarinos Høie
Kampens store Stund var nær,
og den første Morgenstraale
lyste paa den franske Hær,

red langs ad de barske Rækker,
som i taus Forventning stod,
Mac Mahon, den franske Marschal,
paa sin Stridshingst Fod for Fod;

og mens Solens Kugle funkled
i den fjerne Horisont,
lod han Blikket, stolt og roligt,
glide hen ad Hærens Front.

Pludselig han sænked Kaarden,
bøied sig ærbødig ned —
„Hvem var det, den Tappre æred?"
— Ingen vidste ret Besked.

Men med Et der løb med Brusen
gjennem Rækkerne et Navn —
det var Ravnen, som han hilste,
Hærens gamle, tamme Ravn:

Veteranen, kaldt Marengo,
arvet fra den store Tid,
— Seiersørnens sorte Skygge,
nu en gammel Invalid.

Det var den, den Tappre hilste:
Ravnen, som i hundred' Slag
havde fulgt den store Keiser
gjennem Seir og Nederlag —

været med paa Ruslands Sletter,
med ved Berrezinas Bro,
drukket Blod ved Pyramiden,
svævet over Waterloo!

Sagnet gik, at paa sin Finger
havde han engang den holdt,
klappet paa dens sorte Vinger,
overmodig, seiersstolt.

Han, den Stolte, Keiserørnen
med en Verden for sin Fod,
havde klappet Ravnens Vinger,
skjøndt de pletted var af Blod.

— Næsten et Aarhundred gammel,
af ham selv med Navnet døbt,
sad den paa Zouavens Skulder,
taus, som var af Malm den støbt.

Kold som Skjæbnen, ligegyldig
for den Hyldest, som den fik,
sad den der, belyst af Solen,
stirrende med Sfinxens Blik.

— Atter flagred Frankrigs Ørne,
atter spored den nu Blod:
Aadselsravnen, Ørnens Skygge,
Dødens Fugl saa sort som Sod!

---

2. Det sidste Følge.

De skulde bære den Døde bort,
de havde foldet hans Hænder,
Præstens Tale var meget kort,
og der var slet ingen Venner.

Det var i Verdensstaden Paris,
han havde tabt sig i Vrimlen.
— Om han var en Daare eller en Viis?
Til Helved gik — eller Himlen?

See, det var Gaader som mange fleer,
— Enhver har nok i sit Eget. —
Man sagde, han havde havt Fugle kjær
og stundom med Smaabørn leget.

En Eneboer i den myldrende By,
han gik paa de afsides Veie;
for Kvinder veg han tilside sky,
og redte sig selv sit Leie.

Det sidste: Dødens, var nu ham redt.
— Han havde betalt sin Kiste. —
At ogsaa han havde grædt og leet,
det var der kun Faa, der vidste.

Men som de nu toge paa Kisten fat,
der blev — som ved et Mirakel —
med Et i Salen som mørkest Nat,
og — Himmel — hvilket Spektakel!

Det sortned for alle Vinduesfag,
det kradsed og krøb paa hver Rude;
som i en Stormvind af Vingeslag
lød selsomme Stemmer derude!

Følget sig korsed og Præsten stod bleg,
han ønsked, han kunde sig skjule;
han troede, at det var Djævle, som skreg,
— men det var Himmelens Fugle!

Den Dødes Venner, store og smaa,
de Fugle, han daglig gav Føde,
Finker og Spurve og Krager graa;
paa Klokkeslet gave de Møde.

Men han var undskyldt — han hørte dem ei;
man havde alt tilsømmet Laaget.
— Saa førtes han bort paa den sidste Vei,
og Fuglene fulgte med Toget.

Den sorte Kiste, hvortil ingen Krands
var flettet af kjærlige Hænder,
den bares til Graven i Solskinsglands,
og der var ei Mangel paa Venner.

De flagred om Baaren med Kvidren og Skrig,
hundredfold lød deres Klage.
Et Følge havde den Eensommes Lig,
hvortil ikke Mange faaer Mage!

Saa aabnede Jorden sit mørke Skjød,
og saa blev Liget begravet.
— Men Livets Bølger sig rastløse brød
derude i Menneskehavet.

Den travle Verden, den gik sin Gang —
men inde i Dødningehaven
der lød til Himlen en Klagesang
fra hundrede Fugle ved Graven!

H. V. Kaalund.

Skitser og Udkast.

Ny-Nationalismen i Danmark.

Aabent Brev til Danmarks Theologer om Ny-Nationalismens Forhold til den kristne Tro, fra Theodor Faber.

Naar man siger, at Ny-Nationalismens Forhold til den kristelige Tro er høist tvetydigt, kommer man vistnok Sandheden nærmest, og dette Indtryk bestyrkes yderligere ved Gjennemlæsningen af den foreliggende Bog. Der er i det ny-rationalistiske Standpunkt en forunderlig Halvhed og Mangel paa Resoluthed, som gjør et vist frastødende Indtryk. Det, der forsoner med denne Retning, er egenlig kun det, at den med Nødvendighed viser udover sig selv og saaledes kan betragtes som Overgangsled til et konsekventere Standpunkt. Saalænge den imidlertid troer at kunne fastholde det Rationelle (Fornuftmæssige) og det Kristelige paa ligelig Maade — og dette er jo netop dens Særkjende — synes den hildet i en Illusion, der saa langtfra tjener Oplysningens Sag, at den tvertimod yderligere konfunderer de iforveien noksom forvirrede Begreber. Der er to ganske forskjellige Ting, som Ny-Nationalismen formeentlig bestandig forvexler: den ene er Kristendommens kulturhistoriske Betydning, der er en uomtvistelig Kjendsgjerning, den anden Kristendommens Betydning som absolut Religion, imod hvilken der lader sig gjøre mange Indvendinger. Ny-Nationalismen har forseet sig saaledes paa Kristendommens Betydning som historisk Fænomen, at den ikke længer formaaer at skille Forestillingen herom fra Forestillingen om Kristendommen som det Religiøses Fuldendelse overhovedet. Kristendommen bliver for den ikke blot Fortidens, men ogsaa Fremtidens Religion. Paa den anden Side er Ny-Nationalismen den nye Tids Barn; den fordrer Fornuften respekteret og maa altsaa fastholde en principiel Eenhed af

Fornuft og Aabenbaring. Ny-Rationalismen bliver saaledes et Forsøg til et Slags Fornuft-Kristendom, der med rigere Midler og et tildeels videre Syn end den gammeldags Rationalisme stræber væsenlig til det samme Maal som denne. Den vil ligesom sin Forgænger bukke under for sin egen indre Modsigelse, men den vil forhaabenlig ved sit Fald berede Veien for et virkelig rationelt Standpunkt. For Øieblikket ruller den ufortrødent sin Sisyfussten og bærer Vand til Danaidernes Kar, idet den kæmper for en Forening af det, der ifølge Naturens Orden eengang for alle er uforeneligt. Det er jo imidlertid allerede i og for sig et glædeligt Tidens Tegn, at et saadant stort Spørgsmaal som det om Forholdet imellem det Rationelle og det Positive kan siges at have lagt Beslag paa den almindelige Opmærksomhed hos de Dannede — ikke blot som tidligere hos Theologerne —, og jeg skal derfor i Korthed henlede Opmærksomheden paa Theodor Fabers Piece, ikke fordi jeg deler Forfatterens Betragtningsmaade, men fordi de Spørgsmaal, han deri drøfter, have Krav paa ikke at ignoreres af Pressen.

Anledningen til, at Piecen er fremkommen, er nærmest den Behandling, som Spørgsmaalet om Ny-Rationalismens Forhold til den kristne Tro fandt paa det fjerde nordiske Kirkemøde (afholdt i Kjøbenhavn fra 5te til 7de September 1871). Her bleve nemlig Ny-Rationalismens religiøse Anskuelser med Hensyn til Dogmerne stemplede som ukristelige af en overveiende Majoritet. Forfatteren til Piecen bemærker i den Anledning: Motiveringen var kort og klar; den kan vel udtrykkes i følgende Ord: Hvad vi (Theologerne) i Overeensstemmelse med vor Kirkes Bekjendelse lære angaaende den kristne Tro, maa vi naturligviis antage for at være sandt; da Ny-Rationalismen lærer Noget, som strider derimod, maa dette altsaa være usandt. Efterat Forfatteren derpaa har beklaget sig over Theologernes Stilling i Almindelighed til den ny-rationalistiske Anskuelse, som de for en stor Deel ikke kjende, fordi de ikke ville kjende den, gaaer han over til specielt at omtale Professor Hammerichs og Biskop Grundtvigs Udtalelser angaaende Ny-Rationalismen. Med Hensyn til Hammerich beklager han, at denne har bedømt Retningen mere efter de tydske Forfattere, i hvis Skrifter han seer dens første Grundlag, end efter den særegne Maade, hvorpaa den har udviklet sig i vort Naboland Sverig. (Ignell, Boström.) Hammerich indrømmer, at Ny-Rationalismen i Meget er forskjellig fra den gamle Rationalisme, men betragter den som enig med denne i at sætte Fornuften over Aabenbaringen, Tidsaandens Betragtning istedetfor den kristelige og i at afskaffe Underet. Han mener fremdeles, at den sætter det Sædelige som Et med det Kristelige, og betegner sluttelig Ny-Rationalismen som en Fornægtelse af den kristelige Tro, et Led i det ny Hedenskab, der spirer frem overalt i Europa. Hvad Biskop Grundtvig angaaer, da forvexler denne

Strauss's og Renans Standpunkt med Ny=Rationalismens og skyder saaledes i sin Polemik feil af Maalet. Forfatteren sammenfatter derpaa Resultatet saaledes: Ved Kirkemødet fremkom Intet om det i religiøs Henseende Positive i Ny=Rationalismen; der fremhævedes kun Noget af det, hvori den forholder sig afvigende fra den lutherske Kirkelære.

I Modsætning hertil gaaer Hr. Faber nu over til at fremføre en Deel Sætninger, der skulle gjælde for korrekte Udtryk for de Anskuelser, om hvilke den nye Retnings Tilhængere have samlet sig, men som i Virkeligheden kun ere lidet oplysende og saaledes bidrage til at give Læseren et Indtryk af den Principløshed, der er et Særkjende for hele Standpunktet. Man faaer da først at vide, at Ny=Rationalismen fastholder Troen paa en personlig Gud og Sjælens Udødelighed, hvilke Dogmer proklameres høitideligt i Modsætning til al Pantheisme og Atheisme. Dernæst erfarer man, at det er af Vigtighed for os Mennesker at gaae frem i Kundskab om Guds Væsen, hvilken Kundskab, hedder det, er Grundlaget for al Viisdom. Med den følger tillige Kundskaben om Guds Villie, uden hvilken ethisk Handling og Lyksalighed er umulig. Ny=Rationalismen seer fremdeles i Bibelen det Kildeskrift, der leder til den rette Opfattelse af Kristendommens Væsen, og Kjernepunktet heri finder den atter i Jesu Taler og Lignelser — (NB. saaledes som de gives i de ægte Skrifter). Disse lede til rigtig Opfattelse af det Øvrige, Løsning af Modsigelser o. s. v. Foruden denne Kilde til Gudskundskab henvises vi fremdeles til Guds Viisdoms Aabenbarelse i Naturens Orden, i den historiske Udvikling og i Alt, hvad Livet bringer frem. Ny=Rationalismen paastaaer endvidere, at Mennesket behøver alle sine Evner, følgelig ogsaa Fornuftens fulde, uhindrede Brug for at kunne gaae frem i Kundskab om Gud. Den forkaster ikke Aabenbarelser, men da disse kun kunne opfattes ved Fornuften, maa de være forenelige med denne. Den betragter Kristi Personlighed som lige inderlig forenet med Gud og Menneskeheden (som Messias, Guds Udsendte). Kristi Efterfølgelse, et af hans Aand gjennemtrængt Liv til Medmenneskers Vel og egen Personligheds Forædling anseer den som det, der bør efterstræbes (Kristus opfattes altsaa som Idealet). Den sætter Personlighedstanken som Kristendommens Grundtanke. Den fornægter ikke Underet i og for sig, men den begjærer ikke Under som nødvendig Betingelse for at kunne knytte sig til Gud. Underet ophæver intet Øieblik de af Gud satte Naturloves Virksomhed. Den fornuftmæssige Erkjendelse af Guds Fuldkommenhed vækker og forhøier den Troendes Ærefrygt og Kjærlighed ligeoverfor ham. Den i Kjærlighed virksomme Tro gjør ikke den Enkelte fortjent til Saligheden, som kun af Naade bliver ham til Deel, men den udvikler hans Modtagelighed derfor og befordrer Samfundets Vel, naar Virksomheden er ledet af Kundskab om Guds evige Love.

Her have vi da den ønskeligste Eenhed af Fornuft og Aabenbaring; de vandre Haand i Haand som kjærlige Sødskende. Bibelen og Naturens Bog sige os væsenlig det Samme, Undere og Naturlove leve i samme fredelige Forstaaelse som Lam og Løve i Paradis, Naade og Gjerninger staae ikke hinanden i Veien, men, hvor Gjerningerne slippe, tager Naaden fat, og Kristendommen har her indgaaet en Alliance med Nutidens Magter, som forjætter de største Resultater. Skade, hvis det Hele skulde være en Drøm!

Det synes mig imidlertid en meget mislig Sag med et Konkordat som det afsluttede imellem Fornuften og den positive Religion, og det, hvad enten man betragter Tingene fra et kristeligt, eller fra et rationelt Standpunkt. Saasnart man vil gaae lidt dybere ind paa Sagen, end Forfatteren har gjort i sine ovenfor gjengivne Bemærkninger, skal det snart vise sig, at her ere Differentser tilstede, mellem hvilke Ny-Nationalismen ingenlunde formaaer at mægle, skjøndt den søger efter bedste Evne at tildække og tilhylle dem. Hvad mon nu Fornuften for det Første siger til en Retning, der staaer som absolut Modsætning til Pantheismen? Her er der bragt den positive Religion et umaadeligt Offer. Men den stakkels vingestækkede Fornuft faaer saa igjen Revanche ved at være næsten eneraadende paa det Territorium, hvortil den er bleven indskrænket ved et Magtsprog: det theistisk-kristelige, hvor den anbringer kritiske Korrektiver ikke alene ved Kristendommens Kildeskrift, men ogsaa ved dens Aabenbarelser og Undere. Som en kritisk Nisse spøger den om i alle Kroge, gjennemstøver Alt og forstyrrer som en paatrængende Mand den Troende i hans Nattesøvn. Denne kan da ligesaalidt være tilfreds med Konkordatet som den, der resolut holder paa det Rationelle og i Medfør heraf bryder med det Positive. Det Fredskys, som Ny-Nationalismen giver Kristendommen, er i Virkeligheden, selv hvor den ikke er sig det bevidst, et Judaskys.

Dersom Ny-Nationalismen forstod sig selv, kaldte den sig ikke Kristendom, identificerede den ikke det Kristelige med det Religiøse overhovedet. Da gik den over til at blive en ligefrem rational-human Retning (Religion). Med Fornuften lader der sig ikke gaae paa Akkord. I Aandens Verden lader det sig ikke gjøre at tjene to Herrer. Ved et saadant Forsøg høster man kun Utak fra begge Sider. Den positive Religion gjør Front imod Ny-Nationalismen og det med Rette; thi det er en svigefuld Allieret, der har sin første Kjærlighed paa et andet Sted.

Det, der har fristet Ny-Nationalismen til at kokettere med det Kristelige, er imidlertid let at see: det er som sagt Kristendommens historiske eller kulturhistoriske Deilighed, som har forlokket den. Til yderligere Bekræftelse af sine Paastande anfører Forfatteren derfor ogsaa et Citat af Hr. Karl van Bergen, der meddeler den vigtige Nyhed, at Kristendommen væsenligt har ført Personlighedens Princip frem i Verdenshistorien,

og som af den Grund taber sig i Lovprisninger over den. Herregud! skal det nu ogsaa være noget Nyt. Det er vel næsten ligesaa gammelt, som at Grækerne apotheosere Skjønheden. Vi følge Grækerne i deres Skjønhedsbegeistring, men kalde os derfor ikke Grækere; vi følge Kristendommen i dens Hævden af Personlighedsprincipet, men skulde det derfor være nødvendigt, at vi kalde os Kristne? Paa den Maade kunne vi maaskee opnaae at blive Nationalister, men aldrig virkelige Nationelle.

Forfatteren, der gjennem Hr. van Bergens Mund har sagt saa meget Smukt og Smigrende om Kristendommen, føler sig endelig styrket til at rykke frem imod de tre Dogmer om Treenigheden, Kristi Guddom og Satisfactio vicaria og i det Hele taget imod Troen i Betydning af en theoretisk Sandhedserkjenden af visse Læresætninger. Det Dogmatiske virker overhovedet paa Forfatteren som en rød Klud paa en Tyr, hvorfor han sikkert glemmer, at Fornuften har sine Dogmer ligesaavel som det Positive, og at det netop er i Kraft af disse, at Filosofien ikke kan akceptere de kristelige Dogmer. Imidlertid er hermed Udviklingen af det ny-rationalistiske Program og dermed første Afsnit (S. 1—13) sluttet.

I næste Afsnit (S. 13—41) hensættes vi atter til det skandinaviske Kirkemøde, og Hr. Faber gjenoptager Anken over den Behandling, Spørgsmaalet om Ny-Nationalismens Forhold til den kristne Tro her fandt; man afskar simpeltvæk M. Eirikson Ordet, da han af Bibelen søgte at bevise, at det var den evangelisk-lutherske Kirke, som afveg fra den rette kristelige Tro ved Fastholdelsen af Dogmerne om Treenigheden, Kristi Guddom og Satisfactio vicaria; derved opnaaede man en let, men ingen glimrende Seir. Der gjøres opmærksom paa, at Opfattelsen af det kristelige Troesbegreb ikke viser sig hævet over al Foranderlighed, og Forfatteren oplyser særlig de Faser, som den lutherske Kirke alt har havt at gjennemgaae under sin forholdsviis korte Levetid, samt at der endnu i dette Øieblik her hjemme trods al Tilnærmelse ikke er uvæsenlige Differentser imellem den grundtvigianske Retning og den, som den øvrige Kirke følger. Under disse Omskiftelser har ogsaa Forholdet til de vigtigste, navnlig det kristologiske Dogme hyppig været Forandring underkastet. Vi kunne derfor ikke være sikkre paa, at vi i Opfattelsen af Guddomsvæsenet ere naaede saavidt, som vi kunne komme. Ovenpaa den gamle Nationalismes Fremhævelse af den naturlige Aabenbaring er der fulgt en Reaktion, der nægter den naturlige Aabenbaring al Ret til Indflydelse paa det religiøse Omraade. Freden mellem den kirkelige Tro og den verdslige Viden er endelig beseglet paa Dualismens Grund, saaledes at to med hinanden uforenelige Sandheder anerkjendes, men den kristelige Sandhed maa holde sig borte fra Videnskabens, den videnskabelige fra Kristendommens Omraade. Kirken, der har vundet Ret til at sætte Troesbetingelserne uafhængig af Viden, og som vil være den enfoldigt troende Kirke, kræver imidlertid desuagtet Troen paa den guddommelige

Treenighed og Retfærdiggjørelsen ved Kristi Lidelse og Blod for dem, som ere døbte og troe paa deres Daabspagt. Dette er jo altsaa dog Dogmer — de forbistrede Dogmer! Nu begyndes en vidtløftig Undersøgelse af, hvad der da kan kaldes enfoldig Tro, og hvor Meget dertil udkræves. Der indledes med den sindrige Bemærkning, at enfoldig Tro naturligviis ikke er det Samme som dum Tro. I Forløsningslæren synes Forfatteren at akviescere ved følgende Definition af M. Eirikson: Den fromme, enfoldige Tro troer ligefrem: at Gud af sin Naade og Kjærlighed tilgiver Menneskene deres Synder, naar de angre dem, stræbe at gjøre Guds Villie .... og den troer dette .... uden at spekulere over, hvorledes Gud kan forene det med sin Retfærdighed og Hellighed. — Med Hensyn til Treenighedslæren kommer han til det Resultat, at denne Intet har med den enfoldige Tro at gjøre. Han stræber derpaa at vise, at Dogmernes Forkastelse kan tænkes at skee af kristelige Grunde under en Bestræbelse for at gaae tilbage til Jesu egen Lære, og at Kritiken, der ofte har begyndt i Letsind, efterhaanden har samlet en ethisk Kraft, der lader den haabe paa endelig Seir. Lægfolket vil efterhaanden blive vakt ved denne Kritik; men, skal Kirken bevare sin Anseelse, maa Geistligheden gaae forud for Lægfolket i klar Erkjendelse af, hvad der er sandt og hvad falskt i Kritikens Paastande. Tænkende Kristne maa vide, om det, de troe, er Jesu eller Pauli Lære, om det, der fordres, støtter sig til bibelske Udsagn eller til Kirkeforsamlingers Vedtagelser o. s. v. Hvad Fortidens Theologi har forbrudt, maa Nutidens Theologi oprette. Den maa føre den kristelige Lære tilbage til dens oprindelige Renhed og Simpelhed; den maa gjøre den fattelig som Sandhed. Kirkens Theologi fornægter ikke Rigtigheden af den Sætning, som Ny-Rationalismen særlig lægger Vægt paa, at det er høist vigtigt for os Mennesker at lære Gud at kjende; men det viser sig, at medens Ny-Rationalismen ad alle Veie søger at nærme sig dette Maal, stiller den kirkelige Theologi uovervindelige Hindringer derfor. Der findes i Kirkelæren Dogmer, t. Ex. Forsoningsdogmet, der paa flere Punkter modsige den guddommelige Retfærdighed, Viisdom og Kjærlighed og ikkun tjene til at udvikle den menneskelige Egoisme. Guds Ære opfattes ofte saaledes, at Gud derved kommer til at ligne en vilkaarlig Tyran. Gud bliver paa denne Maade et daarligt Ideal, og kun Egenkjærligheden, Haabet om egen Frelse, kan under saadanne Omstændigheder føre Mennesket hen til ham. En saadan egoistisk Tro leder kun til passiv Lydighed, ikke til kraftig Handling. Kirken advarer imod Fornuftevnens Anvendelse ved Betragtningen af Gud og vort Forhold til ham. Men er det ikke netop i Fornuften, vi søge vor Lighed med Gud? Undertrykkes denne, træder let i dens Sted en egoistisk Forstandsberegning. Ny-Rationalismen arbeider paa at ophæve den fordærvelige Splid mellem Tro og Viden; naar den bekæmper Dogmerne, er det ikke dens egenlige Maal at drage tilfelts mod

enhver afvigende Anskuelse af Guds Væsen, men det er, fordi Troen paa disse idelig og idelig stilles frem som det ene Vigtige, væsenlig Saliggjørende, hvilket Ny-Rationalismen anseer for en Vranglære. Den fornuftstridige, egoistiske Tro splitter Folkene istedetfor at samle dem og kan ikke føre til Fred og Enighed paa Jorden; den fornuftige Tro udvikler sig kun gjennem Frivillighed. Kun Frihed i Forbindelse med Modenhed til dens Benyttelse kan føre til Lyksalighed og sand Kristelighed. Men Modenheden kan kun naaes efterhaanden paa Betingelse af, at de menneskelige Evner, navnlig Fornuften, virkelig faae Lov til at virke frit, saa at man ikke af Frygt for deres Misbrug lægger dem i Lænker. Vi maa have en Tro, der hviler paa et fornuftigt Grundlag. „Vi maa troe og vide, hvad vi troe; men for at kunne troe maa vi ogsaa vide, hvorfor vi troe det, vi troe."

Sluttelig berører Forfatteren hvad der har bevæget ham som Lægmand til at optræde i denne Sag, omtaler sin foregaaende Forfattervirksomhed og slutter med Pauli Ord, 1. Kor. 8—13, for derigjennem at opfordre til Fordragelighed i Bevidstheden om, at alt Menneskeligt kun er ufuldkomment og Stykværk. Der er i det Foregaaende udtalt en Dom om Ny-Rationalismen i Almindelighed, og derigjennem ogsaa om denne Piece. Den svæver i Uklarhed mellem det Positive og det Nationelle og lider aabenbart af den fixe Idee, at man ved ufortrødent Arbeide ad kritisk Vei vil kunne naae til en Urkristendom, „Jesu egen Kristendom," som da i Et og Alt vil falde sammen med Fornuftens Religion. Desuagtet er det jo et mærkeligt Tidernes Tegn, at en Lægmand herhjemme viser de religiøse Fænomener saa megen Opmærksomhed som Hr. Faber, og man kan kun ønske, at mange Flere vilde følge hans Exempel og uforbeholdent udtale deres Anskuelser, saa at der virkelig kunde komme en Kamp med Grunde igang.

Poul Kierkegaard.

Berøringspunkter mellem Indien og det gamle Grækenland.

The Dasaratha — Jataka, being the Buddhist story of king Rama. The original Pali Text with a translation and notes by V. Fausboll. Kjøbenhavn og London 1871.

Iblandt de Haandskrifter, Rask medbragte fra Indien, findes en Samling af buddhistiske Værker, der ere affattede paa Pali-Sproget, en eiendommelig indisk Dialekt, som kun er bleven benyttet af Bekjenderne af Buddhas Religion. Disse høre til de største literære Sjeldenheder, vore Bibliotheker gjemme, og i intet andet Land udenfor Indien besidder

man — eller ialfald besad man indtil for faa Aar siden — saa betydelige Kildeskrifter til den indiske Buddhismes Historie. Indholdet af disse Værker er hovedsagelig religiøst og dogmatisk, og som Prøve paa den Art Literatur udgav Hr. V. Fausbøll, for Tiden sikkert den lærdeste Pali-Kjender i Europa, i Aaret 1855 „Dhammapadam", en Samling af versificerede moralske Læresætninger, i Forening med en udførlig og meget indholdsrig Kommentar. Dette Arbeide var den første længere Palitext, der var bleven trykt; det grundlagde for en stor Deel Studiet af dette Sprog og skaffede Udgiveren formedelst den sjeldne Omhyggelighed og Flid, der var anvendt derpaa, en betydelig Anseelse som Orientalist. Ved Udgivelsen af „Dhammapadam" brød han Bane for Andre med Hensyn til den religiøse Deel af den buddhistiske Literatur og vendte sig derpaa til en anden Green af denne.

Studiet af Sanskritsproget, hvis første Betydning viste sig i at fremkalde den komparative Filologi, blev, da man efterhaanden lærte Literaturen bedre at kjende, Aarsag til, at en anden sammenlignende Videnskab opstod, den videnskabelige Behandling af Eventyr, Fabler, Sagn o. s. v., af den hele saakaldte Folkeliteratur. Man opdagede nemlig til sin Forbauselse, at Æsops Fabler ogsaa vare kjendte i Indien, at Konen med Æggene ogsaa havde fundet sit Publikum ved Ganges, og at de smaa Hindubørn og det unge Tydskland nærede deres barnlige Lyst til Poesi med de samme Eventyr. Saa begyndte man i alle Lande at samle og søge Folkedigtninge, og de ivrige Søgere vare deels Mænd, som hovedsagelig lokkedes af disses digteriske Værd, deels Lærde som Brødrene Grimm f. Ex., der vidste at benytte, hvad de fandt i Videnskabens Tjeneste. Samtidige Retninger i Literaturen, Bondenovellernes og Landsbyhistoriernes Opkomst, bidroge til, at man nu med større Lyst og Tiltro lyttede til de Udannedes Tale og fandt Behag i den primitive Poesi. For Videnskaben var der stillet to Opgaver: Den ene var at søge den oprindelige Kjerne i Eventyret, i Folkesagnet, i Fablen, og om muligt at eftervise dennes naturlige Oprindelse. Den anden at gjøre Adskillelse imellem, hvad der hos hvert enkelt Folkeslag var dets egen aandelige Eiendom og hvad der var Laan fra Nabo- og Gjenbofolk. Og meente man, at paa et eller andet Punkt Folket selv var Ophav, gjaldt det atter om at, bestemme om de simple digteriske Fremstillinger, i Tilfælde af at de frembød Lighedspunkter med andre Landes, skyldtes parallele Udviklinger, eller om de gik tilbage til en fjern Tid, hvor alle jafetiske Folk havde boet sammen og der i deres Moderland havde udviklet den første Folkeliteratur, som de havde taget med sig, da de skiltes og droge bort til andre Boliger.

Efterat disse Undersøgelser vare begyndte, var man hurtig kommen til det Resultat, at de indiske Historiesamlinger paa mange Punkter repræsenterede det Oprindelige overfor persiske, arabiske, tyrkiske og andre østerlandske Samlinger, der undertiden kunde betragtes som ligefremme

Oversættelser. Ved en fortsat Sammenligning mellem den indiske og græske Literatur stillede Sagen sig imidlertid anderledes. Enkelte Lærde have med Bestemthed paastaaet, at Indien for en stor Deel har været det laanende Land, og man har fornemlig for de æsopiske Fablers Vedkommende anført mange mærkværdige Beviser for, at disses Fremtræden i indiske Samlinger som „den gavnlige Underviisning" (Hitopadesa) og „Fembogen" (Pantjatantra) skyldtes den Forbindelse, hvori Indien efter Alexander den Stores Tog traadte til det græske Folk. For den modsatte Anskuelse, som forsvarer de indiske Historiers autochthone Oprindelse, har der ogsaa hævet sig Stemmer, men Forsvaret er ikke blevet ført med videre Kraft. Den største Vægt synes mig maa lægges paa den Omstændighed, at der i de oldindiske religiøse Poesier findes mythologiske Anskuelser, ud fra hvilke Kjernen i Eventyrene og Fablerne kan forklares, saa at det derfor bliver urimeligt at antage, at den i Indien fundne Folkeliteratur ikke ogsaa virkelig er opstaaet der og har udviklet sig af Landets egen Mythologi. Jeg skal anføre et Exempel paa, hvorledes Eventyret kan hænge sammen med mythologiske Anskuelser. Alle kjende Historien om Frøen, som bragte Prindsessens Kugle op af Brønden og senere forvandledes til den Kongesøn, den virkelig var. Hvorfor tillægges der Frøen en saa fiin, saa straalende Herkomst? Først maa man huske, at dengang man drog Mythologien ned paa Jorden, forvandlede man de kongelige Guder til guddommelige Konger. Kongen i Eventyret svarer derfor ofte til en Gud, men hvilken Gud kunde nu sammenlignes og er bleven sammenlignet med en Frø? Det er Solen bleven og det paa Grund af en ganske simpel Naturbetragtning. Naar et voldsomt Regnskyl havde raset og de sorte Skyer havde bedækket Solen, kom ved Uveirets Ophør paa eengang Frøerne frem nede i Jordens Sumpe og Moradser og Solen oppe mellem Himlens Vande; man kunde da ligne Solen med Frøen, og til at fastslaae dette Billede bidrog ogsaa, at man ganske almindeligt opfattede Skyen som en Brønd, i hvilken Regnvandet var gjemt. Den lysende Sol, der ligger skjult paa Bunden af Himlens Brønd, svarer da til Brøndfrøen paa Jorden, der efter at være kommen frem af sin mørke Bolig viser sig som en straalende Prinds.

Hvorledes nu end dette Spørgsmaal om indisk eller græsk Originalitet i Fremtiden vil stille sig — det Rimeligste er vel, at Sandheden som saa ofte maa søges i Midten — saa er der for Indiens Vedkommende i den seneste Tid traadt en ny Faktor til. Det er nemlig lykkedes at vise, at den ældste Form, hvori Folkedigtningene i dette Land findes opbevarede, for en stor Deel skriver sig fra Forfattere eller Fortællere, der have været Tilhængere af den buddhistiske Religion. De vundne Resultater skyldes fornemlig den bekjendte store komparative Filolog Benfey, og man støtter sig deels paa den buddhistiske Fortællings

større Simpelhed og Ædruelighed deels og i Særdeleshed paa Tilstedeværelsen af tydelige Spor af buddhistisk Tænkemaade i selve Indholdet. Et indirekte Beviis kan man desuden hente fra denne Religions hele Natur. Den var nemlig, og det var derved den vandt sin store Udbredelse, en „folkelig" Religion; Buddha og hans Apostle og Missionærer vandrede Landet rundt og udbredte blandt Menigmand den rene Lære, som skulde bringe Trøst for alle de menneskelige Gjenvordigheder. Hvor naturligt da, at han søgte et Virkemiddel ved at benytte de gamle gængse Eventyr og Historier til Ramme for sine Læresætninger? Han indpodede en bestemt Moral deri, omformede vel ogsaa enkelte efter Øieblikkets Tarv og opfandt selv nye. Det er den samme religiøse Bestræbelse, som man deelvis træffer hos andre Religionsstiftere f. Ex. i Muhammeds Benyttelse af jødiske Legender og i Kristi Brug af Parabler. — Det var det nordvestlige Indien og det østlige Persien, som vare Forbindelseslandene for græsk og indisk Kultur, og paa disse Steder vide vi ogsaa, at Buddhismen slog Rod, saa at man seer, at den nye Bestemmelse ved den indiske Folkeliteratur ingenlunde gjør den uafhængig af den græske.

Som Kilde for Undersøgelserne over den buddhistiske Fortælling-Literatur maatte man i Begyndelsen nøies med de singhalesiske Oversættelser af de originale Værker, da der endnu Intet var trykt af disse, hvilke vare affattede paa Pali. Atter her var det Fausbøll, som brød Isen. Paa det kongelige Bibliothek her i Byen findes et stort buddhistisk Værk, indlagt i følgende Ramme. Under sin Omflakken mellem Menneskene træffer Buddha en eller anden Person, hvis Forhold eller Skjæbne giver ham Leilighed til at fremkomme med en Historie sædvanligviis af moralsk eller opbyggelig Karakteer, og naar han har fortalt denne tilende, tilføier han, at han selv i et tidligere Liv var den gode Person eller det ædle Dyr i Parablen, og at ligeledes andre nu samtidig med ham levende Mennesker vare de øvrige Personer i denne. Paa Grund af at saaledes hver enkelt Historie omhandler en af Buddhas tidligere Fødsler, kaldes disse Fortællinger for „Djataka'er", det vil sige „Fødsler". Af dem udgav Fausbøll en enkelt 1858 i Berliner Akademiets „Monatsberichte", som jeg skal oversætte for at give en Prøve paa denne Literaturkredses Stil og Indhold:

„Da Læreren (ɔ: Buddha) drog omkring i Landet Magadha, fortalte han i en Landsby om enfoldige eller taabelige Mennesker saaledes: Buddha kom engang til en Landsby, som var næsten heelt beboet af dumme Mennesker. En Dag kom disse sammen og sagde til hverandre: „Naar vi ere gaaede tilskovs for at arbeide, stikke Myggene os, saa at vi blive forstyrrede i vort Arbeide. Lad os derfor tage vore Buer og Sværd og drage ud og kæmpe med Myggene og dræbe dem alle med Skud og Stik." De gik derpaa ud i Skoven, og idet de vilde Myggene tillivs, skjød og sloge de saalænge paa hverandre, indtil de kom i den

ynkeligste Forfatning. Saa vendte de hjem og laae i Lidelser omkring i Landsbyen, da Buddha omgivet af en Flok Munke traadte ind i denne for at samle Almisser. Da de kloge Folk paa Stedet havde seet Buddha, opreiste de en Hytte for ham ved Indgangen til Landsbyen, gav Munkene, der hørte til hans Følge, rige Gaver og satte sig under Lovprisninger omkring ham. Læreren bemærkede nu de saarede Mennesker, der laae paa forskjellige Steder, og sagde til sine Tilhængere: „Her ere mange Lidende, hvad have de gjort?" De svarede: „Disse Folk droge ud for at kæmpe med Myggene, men istedetfor saarede de hverandre og ere saaledes selv Skyld i deres Lidelser." Læreren sagde: „Ikke blot nu have blinde og taabelige Mennesker, der vilde ramme Myggene, ramt sig selv, ogsaa tidligere var der saadanne Mennesker." Derpaa fortalte han paa de Andres Bøn følgende Historie:

„I gamle Dage, da Brahmadatta herskede i Varanasi (Benares), levede en hellig Mand (en Buddha) der som Kjøbmand. I en nærliggende Landsby boede der mange Tømmermænd. Da En af dem, en gammel skaldet Mand, en Dag er ifærd med at hugge et Træ til, sætter en Myg sig paa hans Hoved, der lignede en blank Kobberkjedel, og stikker ham med sin Braad som med en Naal. Han siger da til sin Søn, der sad i Nærheden: „Kjære! der er en Myg, der stikker mig, jag den bort!" „Ja, Kjære," svarer han, „staa lidt stille, saa skal jeg jage den bort med et eneste Slag." — I dette Øieblik kommer den hellige Mand ind i Tømmermandens Gaard for at kjøbe nogle Sager. — Sønnen tager derpaa en stor skarp Øxe, stiller sig ved Siden af Faderen, hugger til i den Hensigt at dræbe Myggen, og spalter Hovedet paa ham. Saaledes døde Tømmermanden. Da den hellige Mand saae denne Gjerning tænkte han: Man maa dog hellere ønske sig en forstandig Fjende, thi han vil i det Mindste af Frygt for Straf ikke dræbe et Menneske, og han sagde følgende Tankesprog:

Bedre er en klogtig Fjende
End en Ven, der er en Nar,
For at dræbe Myggen denne
Taabe myrdet har sin Fa'er.

Derpaa gik den hellige Mand til sin Gjerning, og Slægtningene besørgede Tømmermandens Begravelse."

Da Læreren havde givet denne moralske Belæring sammenfattede han hele „Fødslen" saaledes: „Den kloge Kjøbmand, der gik efter at have sagt hiint Tankesprog, det var netop mig."

De mange Analogier til denne Historie ere bekjendte nok; hos Phaedrus finde vi en Fortælling om en Skaldepande, der giver sig selv et Ørenfigen, da han vil jage en Myg bort; den er gaaet over i Kunst-Literaturen igjennem Lafontaines Fabler, og derefter har f. Ex. Heiberg brugt den i Digtet „Tjenstfærdighed".

Denne lille Begyndelse efterfulgtes i Aaret 1861 af Bogen: „Five Jatakas in the original Pali Text by V. Fausbøll“, i hvilken der trods Titlen indeholdes otte Fortællinger (kun fem oversatte). I de sidste Aar er der endelig endnu fremkommet fem, og der kan snart ventes ti til fra den samme Haand, men da den hele Samling ikke indeholder mindre end 539, kan man begribe, at der endnu er et stort Arbeide at gjøre. Vanskelighederne herved have tidligere næsten været uoverkommelige, fordi vort ene Haandskrift trods dets Fortræffelighed ikke var tilstrækkeligt til derpaa at støtte en Udgivelse; men da Hr. Fausbøll nu har Udsigt til at erhverve andre Manuskripter fra Ceylon, tør man haabe, at han vil kunne fuldende sit Værk. Han vilde sikkert have gjort dette tidligere, hvis der var blevet ydet ham større Understøttelse fra det Offenliges Side, thi den Standsning, der en Tid lang indtraadte i hans literære Virksomhed med Hensyn til den orientalske Filologi, skyldtes et vel forstaaeligt Mismod over hverken at finde Forlæggere, Kjøbere eller Læsere til Værker, som kostede anstrengt Arbeide og megen Flid.

Hr. Fausbølls sidste lille Bog skyldes en literær Begivenhed af megen Interesse. Den deri indeholdte buddhistiske Fortælling om Kong Dasaratha og hans Søn Prinds Rama var allerede i Aaret 1866 bleven oversat efter singhalesiske Kilder, og man var hurtig bleven opmærksom paa den Overeensstemmelse, der fandtes mellem dens Indhold og den egenlige Kjerne i det store indiske Heltedigt Ramajana. Til Grund for dette synes der nemlig at ligge to forskjellige Sagn, et, der fortæller, at Kongesønnen Rama blev forviist af sin Fader Dasaratha, fordi hans Stedmoder ønskede at sætte sin Søn paa Thronen, og et andet, der handler om, hvorledes Ramas Hustru Sita blev røvet af en Jætte, der bortførte hende til Øen Ceylon, og hvorledes Rama, i Forening med en Hær af Aber og deres Fyrste, efter mange Kampe erobrede hende tilbage. Da man i et ældre Skrift havde fundet, at Sita, der betyder „Plovfure“ blev hædret med guddommelig Dyrkelse, troede man i det sidste Sagn at turde see et Slags symbolsk Fremstilling af det Togt, som de jafetiske Inder gjorde imod Urindvaanerne i dette Land for at civilisere dem og erobre sig Boliger. En saadan gjennemført allegorisk Tendens har man dog sin Nød med at antage, især da det ikke er muligt at finde nogensomhelst Henthydning til, hvad der da maatte være Digtets virkelige Betydning, og en anden Opfattelse har senere gjort sig gjældende, efter hvilken man i Digtet skulde see fremstillet Brahmanisternes Kamp med og Fordrivelse af Buddhisterne, for hvis Religion Ceylon netop var et Hovedsæde. Men efter Offenliggjørelsen af hiin buddhistiske Fortælling er der af den utrættelige Lærde Albrecht Weber bragt en ny Synsmaade frem. Han har udgivet et Skrift: „Ueber das Ramajana“, som er af-

fattet i en Form, der er saa tydsk og lærd som mulig, men som det sikkert lønner Umagen at arbeide sig igjennem. I dette har han, forsaavidt man med Sandsynlighedsbeviser kan godtgjøre Noget, godtgjort, at Sagnet om Rama, der skal drage over Vandet til Ceylon for at befrie den røvede Sita, har sit Forbillede i Iliadens Kjernepunkt, i Menelaus' Tog til Troia efter Helena. Hovedstøttepunktet for hans Paastand er dette, at der i den buddhistiske Fortælling ikke findes et eneste Ord om Ramajanas andet Grundsagn, men i denne kun berettes, at Rama blev forviist af sin Fader og drog bort med sin Broder og sin Søster Sita.

Udviklingen havde da været saaledes, at man havde laant Sagnet om Rama fra Buddhisterne i den Form, hvori de havde bearbeidet det, og dernæst havde forbundet og sammenblandet det med den gjennem Grækerne til Indien naaede Fortælling om Helenas Rov; deraf var det store Heltedigt opstaaet i dets Grundskikkelse, som vi nu ikke mere besidde. Der existerer nutildags to, maaskee tre Recensioner af dette, i hvilke der findes store Indskydelser og Tilsætninger, og af hvilke ingen er den oprindelige. Meget sandsynlig bliver den Weberske Paastand ved den Omstændighed, at enkelte Vers i den simple buddhistiske Fortælling gjenfindes i Heltedigtet i en saa overeensstemmende Skikkelse, at der neppe bliver nogen anden Mulighed tilbage end at antage et Laan. Efter et af disse tilføies der endogsaa, at i det er Kjætteren Buddhas Mening udtrykt, og denne Linie, som man tidligere har anseet for uægte, synes nu at staae der med god Ret.

Weber havde i sin Afhandling stærkt betonet det Ønskelige i at faae den oprindelige Palitext udgivet, og det var dette Ønske, som Fausbøll, efter at han fra Ceylon havde faaet sendt et nyt Manuskript af den paagjældende Djataka, efterkom i Slutningen af forrige Aar. Texten er her givet med den største Nøiagtighed, og alle vigtige Varianter opførte, dernæst følger en omhyggelig Oversættelse og endeel især i lexikografisk Henseende oplysende Noter. Naar man betænker, at der endnu ingen Ordbog findes i Pali-Dialekten og at kun et meget ringe Antal Texter er udgivet, vil man forstaae, hvor store Samlinger med Hensyn til Lexikon og Grammatik Den møisommeligt maa skaffe sig, som vil udgive et Skrift i dette Sprog. Bag et saadant Arbeide ligger der aarelange Studier, og disse fortjene desto større Paaskjønnelse, som de ere foretagne under meget ugunstige Forhold.

Edvard Brandes.

Om Arbeiderspørgsmaalet.

Et Ordskifte.

Hr. Redaktør! De har været saa artig i det forrige Hefte af Deres ærede Maanedsskrift at skjænke min Piece „Bidrag til Løsningen af det sociale Spørgsmaal" en udførlig Omtale; uagtet jeg ikke naaer Medaillen, ja ikke engang „hæderlig Omtale", er jeg Dem dog meget taknemlig for den Leilighed, De derved giver mig, til gjennem en Diskussion at komme til en klarere og fyldigere Erkjendelse. Sagen er saa vigtig og træder fortiden saa meget i Forgrunden, at jeg haaber at kunne vedligeholde Deres Læseres Interesse.

For det Første bebreider De mig, at jeg ikke har en Overbeviisning, men kun søger et Resultat.

Da jeg sendte min lille Afhandling ud i Verden, ventede jeg, at den vilde give Anledning til en Diskussion. Men for at en saadan skal føre til Noget, er det nødvendigt, at Emnet er skarpt begrændset; man maa bortskjære Alt, hvad der kan give Anledning til at snakke sort, det vil sige Alt, hvad der kun beroer paa et personligt Skjøn, og som derfor ikke kan gjøres til Gjenstand for en rationel Behandling. Derfor har jeg ikke begyndt min Undersøgelse forfra, men gaaer ud fra den Forudsætning, at vi ville stille Arbeiderne bedre. Hvis jeg har forstaaet Deres Bemærkninger om Resultat og Overbeviisning, ligger Grunden til, at mit „Resultat" ikke kan rykke op i en høiere Klasse og blive til en „Overbeviisning" deri, at jeg ikke begynder forfra og beviser, at Arbeideren bør stilles bedre. Men hvorledes kan det bevises? Det er jo en fuldstændig Følelsessag. Dersom A. fortæller mig, at det er hans Overbeviisning, at enhver Arbeider bør have et Landsted og en Kareth, og B. fortæller mig, at Slaveriet og Træhesten efter hans Overbeviisning burde indføres, saa vil jeg maaskee, for at holde Konversationen vedlige, fortælle dem min Mening, men jeg venter ikke, at de skulle give Mere for den, end jeg giver for deres. Naar A. taler om Menneskerettigheder og B. om sin Fordeel, saa kommer jeg maaskee til den Overbeviisning, at A. har et meget blødt og B. et meget haardt Hjerte, men mit eget Hjerte forandres ikke derfor. Naar jeg skal kunne bygge Noget, maa jeg have et Fundament at bygge det paa; udaf „et tomt Rum inden i mig" kan jeg ikke bygge Noget, om jeg „fløi omkring og sugede" nok saa længe.

Men selv om Sagen nu virkelig kunde tages forfra, synes jeg, det er underligt, naar jeg forsøger at løse een Opgave, at bebreide mig, at jeg ikke har søgt at løse en anden. Naar en Kemiker analyserer et Mineral og angiver dets Bestanddele, kan man dog ikke bebreide ham, at han ikke har undersøgt, fra hvilken Formation det hidrører. Og dersom han finder, at det indeholder giftige Stoffer, vil De da kalde hans Fore-

tagende giftblanderisk? Det maa De konsekvent gjøre, naar De kalder min Undersøgelse „socialistisk og kommunistisk til det Yderste.“

Hvad Undersøgelsen selv angaaer, kan jeg naturligviis ikke imødegaae Deres almindelige Bemærkning om min „Usikkerhed og Lyst til at slutte altfor hurtigt“, da jeg ikke veed, til hvilke Punkter den sigter. Dernæst maa jeg tilstaae, at jeg ikke kan forstaae, hvorledes jeg kan skyde et „brændende Spørgsmaal“ (Arverettens Berettigelse) tilside ved at forudsætte, at Mængden af det Opsparede bliver uforandret, det vil sige, at Samfundet som Heelhed producerer ligesaa Meget, som det forbruger. Jeg siger ikke, at Mængden bør blive uforandret, ja ikke engang at den bliver uforandret (den stiger udentvivl stærkt her i Landet), men jeg siger, at jeg uden Skade for min Opgave kan antage, at den bliver uforandret, hvorved Sagen bliver mere overskuelig.

I Deres Bemærkninger om Skruerne er De gaaet videre end jeg, idet De absolut mener, at de ikke kunne gavne Arbeideren, medens jeg kun har turdet slutte, at de ikke kunne gavne ham meget, og at de, hvis de gavne ham, kun kunne gjøre det ved at tvinge de velstillede Klasser til at formindske deres Forbrug, altsaa ved ad en kostbar Omvei at føre til det samme Resultat, som Forbrugsskatten fører direkte til.

Pag. 200 finder jeg en bestemt Angivelse af en af mine Slutninger, der ikke er „synderlig skarp“. Jeg har nemlig sagt, at naar Massen af disponible Nydelser bliver uforandret, kan man ikke give til den Ene, uden at tage fra den Anden. De bemærker dertil, at man kan give Arbeiderne sine egne Nydelser (thi Andres kan man da ikke forære bort); det har De Ret i; det kan man, og saa kan man give dem sin Velsignelse ovenikjøbet.

Jeg kommer nu imidlertid til Deres Hovedindvending, som ganske vist vilde være afgjørende, hvis den var rigtig. De antager, at en Skat paa Forbruget vil formindske Produktionen, men hvorfra De faaer denne Overbeviisning, veed jeg ikke. De synes at forvexle et Tryk paa Forbruget med et absolut Forbud. Dersom man forbyder en Mand at bruge Mere end Halvdelen af, hvad han hidtil har brugt, kan det vel tænkes, at han saa heller ikke vil have Ugleilighed med at producere Mere, end han maa bruge. Men dersom man siger til ham: „Du har hidtil brugt 10,000 Rd. om Aaret, nu skal Du give 2000 Rd. i Skat“, saa kan jeg vel tænke mig, at han herefter nøies med at bruge 8000 Rd., jeg kan ogsaa tænke mig, at han søger at tjene 12,000 Rd. for at kunne vedblive at bruge 10,000 Rd., men jeg kan ikke tænke mig, at han skulde bestemme sig til at tjene Mindre end 10,000 Rd. og derved tvinge sig selv til at bruge endnu Mindre end de 8000 Rd. Dersom Skatten altsaa bevirker Noget i denne Retning, maa det vel være en Forøgelse og ikke en Formindskelse af Produktionen. Og saa have vi endda ikke taget en væsenlig Faktor med i Beregningen, nemlig Lysten til at lægge op for

at sikkre sin egen og sin Familieѕ Fremtid, en Lyst, der maa styrkes ved, at Skattesystemet sætter en Præmie paa dens Tilfredsstillelse. Dersom dette forholder sig rigtigt, har De selv leveret en kraftig Støtte for mit System, idet De siger: „For Staten kommer det kun an paa, at der produceres saa Meget som muligt."

Jeg maa ogsaa tilstaae, at jeg ikke kan følge Dem i Deres Beviis for, at Indkomstskatten er fornuftigere end Forbrugsskatten. Jeg kan ikke begribe, hvad de Principer, som Staten bør følge for Samfundets Skyld, naar den tager Penge, har at gjøre med de Principer, jeg selv vil følge for min egen Skyld, naar jeg laaner Penge. De siger rigtignok, at Staten laaner vore Penge, naar den tager Skat, men det kan jeg ikke rigtig troe, førend De siger mig, hvorledes jeg kan faae de Penge tilbage, som den saaledes har laant af mig.

I Deres Slutning glæder det mig at finde et Punkt, og det et meget vigtigt Punkt, hvor vi stemme overeens, idet De henviser til en tvungen og i høi Grad forbedret Underviisning som den rette Redningsplanke. Dette Ord Underviisning er imidlertid bleven til et Stikord i den sidste Tid; jeg har hørt det saa tidt, at jeg er begyndt at blive bange for det. Erfaring har lært mig, at saadanne Ord tidt ere en meget lystelig Skal om en meget ringe Kjerne. De maa derfor tillade mig at plukke det lidt itu, for at jeg kan faae at see, hvad der er indeni.

Altsaa: alle Arbeidernes Børn, Fabrikarbeiderens og Dagleierens, Husmandens og Indsidderens, skulle have en saadan Underviisning, at de kunne tage den store Præliminærexamen. Men det maa vel koste Noget? Ja, det kan jeg, som har en Søn i Skole, give nøiagtig Besked om; det koster 5 Rd. 3 Mk. om Maaneden foruden Bøger osv. Det er nu rigtignok en Privatskole, og vi vide Alle, at naar Staten skal besørge det, bliver det meget dyrere. Nu mangle vi blot een Ting, saa er det Hele tydeligt; hvem skal betale? Det skal Staten. Ja, Staten er jo os selv, det er de Fattige og de Rige. Altsaa, hvem skal betale? De Fattige kunne ikke; fra hvem skulle vi da tage Penge for at give dem til de Fattige til deres Børns Underviisning? Hvis det gjaldt om et Par Mark, vilde jeg selv betale dem for at slippe fri for dette ubehagelige Spørgsmaal, men det gjælder om nogle Millioner Daler.

Idet jeg derfor giver tabt og overlader til Dem, Hr. Redaktør, at løse Knuden, forbliver jeg

Deres ærbødige

J. P.

Hr. J. P! — I Overeensstemmelse med min Opfattelse af en Kritikers Pligt indlod jeg mig, som De maaskee erindrer, ikke paa en Debat om Detailler, men idet jeg knyttede Udviklingen til Deres Piece, søgte jeg at gjøre Spørgsmaalet til Gjenstand for en selvstændig Behandling. Det forekommer mig, at naar De, høistærede Modstander, vilde replicere, burde De have vendt Dem mod min „ledende Tanke". En blot og bar Polemik om Enkeltheder fører ikke til Noget. Det gaaer i Regelen, som det gik engang paa et offenligt Møde, hvor man, jeg troer i 33 Paragrafer, havde ordnet Statens Forhold til Kirken, og hvor alle disse Paragrafer bleve vedtagne med en uhyre Majoritet, men derpaa hele Forslaget forkastedes. Ørkesløse Diskussioner have i Virkeligheden intet Tillokkende for mig, og disse gammeldags Recepter for en Polemik: „Ad Udsættelse 1, ad Udsættelse 2 o. s. v." forekomme mig saa stupide, at jeg hellere vil løbe den Risiko at komme til at gjentage, hvad der allerede er sagt. Jeg skal til Gjengjæld stræbe at holde mig saa strengt som muligt til, hvad der vedkommer Sagen, men lade det Personlige ude af Betragtning.

Med at begynde forfra mener jeg blandt Andet, at den, der vil „bidrage til at løse" et Spørgsmaal, maa have klaret sig dette Spørgsmaals Karakteer eller være paa det Rene med Grunden til dets Fremkomst. Jeg har sagt, og det er ikke blevet modsagt, at det Karakteristiske og Pinlige ved Arbeiderspørgsmaalet er ikke Virkningen, nemlig Nøden. Vi have ikke med et reent Fattigspørgsmaal at gjøre, Ulykken er ikke den, at blandt et Samfund af lutter dannede og stræbsomme Mennesker ere Nogle paa Grund af aandelig eller legemlig Underlegenhed eller ved uheldige Omstændigheder sunkne dybt paa „den af Tilværelseskampen fiint balancerede Vægt". Nei, det Karakteristiske ved, Aarsagen til Arbeiderspørgsmaalet er dette, at bestemte Samfundsklasser endnu bestandig kun have deres fysiske Styrke samt Færdigheder, som kræve en ringe aandelig Udvikling, at tilbyde, uagtet der paa Grund af den stigende Intelligens bliver bestandig mindre og mindre Trang til og Brug for denne Egenskab og disse Færdigheder. Efter at have bestemt Aarsagen angiver jeg Løsningen af Spørgsmaalet — den eneste, der kan gives — og hævder Nødvendigheden af en fælles Underviisning, som sætter Alle i Stand til at holde Skridt med den aandelige Udvikling. Heri synes De nu at være enig med mig, idet De i Deres Brev indrømmer, at en i høi Grad forbedret Underviisning er „den rette Redningsplanke". Men tillad mig saa at gjøre Dem opmærksom paa, at Deres Forslag, selv om det var rigtigt, følgelig aldeles ikke kan bidrage til at løse Arbeiderspørgsmaalet. Hvis det var rigtigt, kunde det maaskee tjene til at udsætte Løsningen. ɔ: til at forhindre en voldsom Løsning og til at bringe gunstige Betingelser tilveie for den eneste mulige Løsning. Men naar De vil „bidrage til at løse", hvorfor betegner De saa ikke strax

Veien, ad hvilken man maa gaae? Midlerne dertil ville vel nok vise sig, enten ved en Ompostering af Statsudgifterne eller, navnlig, ved frivillige Gaver, i Henseende til hvilke jeg slet ikke tager det „gode Hjerte", men kun Klogskaben som Faktor i min Beregning. Eller troer De f. Ex. ikke, at de bedrestillede Klasser i Paris kunde bringes til at indsee, at en betydelig Gave til et forbedret Underviisningsvæsen var at foretrække for ikke blot een ny, men mange nye Revolutioner? Under alle Omstændigheder har De da ikke paaviist, hvorledes Deres Forbrugsskat med den stigende Skala vilde tilveiebringe de Millioner, der behøves for at anskaffe „den rette Redningsplanke", og De maa erindre, at Beviisbyrden hviler paa Dem.

Tillad mig at bemærke, at De har fuldstændig Ret til at være mistænkelig overfor dette moderne Stikord om forbedret Underviisning, og at jeg vilde have fundet det fuldstændig naturligt, om De havde forlangt at vide, hvad jeg meente med min mystiske Parenthes om, at der bør skee en Væsensforandring. Jeg vilde isaafald have svaret Dem ved at søge at paavise det Mangelfulde, maaskee det Farlige i den nuværende Latinskole- og Realskole-Dannelse og det endnu mere Mangelfulde og Farlige i Folkehoiskoledannelsen som i de forskjellige frivillige Oplysningsforsøg i Arbeiderforeninger o. s. v. Men istedetfor at see efter, hvad „der er indeni" dette Ord: Underviisning, spørger De mig, hvor — Pengene skal komme fra! Jeg har allerede svaret Dem, og jeg tilføier: lad der blot blive Enighed om, at Arbeiderspørgsmaalet maa ryddes af Veien, at det kun kan fjernes ved en i høi Grad forbedret Underviisning, og at denne Underviisning bør være af den og den Natur — — saa skal De see, Pengene kommer nok, ogsaa uden en Forbrugsskat med stigende Skala.

Hvad nu angaaer denne Deres Forbrugsskat, da vedkommer saavel den som ogsaa Spørgsmaalet om, hvorvidt jeg har Ret til at kalde Indkomstskatten fornuftigere, os jo egenlig kun, forsaavidt der ved Forbrugsskattens Indførelse kan tilveiebringes gunstigere Betingelser for Arbeiderspørgsmaalets Løsning, altsaa for Iværksættelsen af en i høi Grad forbedret almindelig Underviisning. Men i denne Henseende har De ikke givet blot den allerubetydeligste Antydning, og følgelig behøvede jeg ikke at dvæle ved dette Stridspunkt. Atter her mener jeg iøvrig, at man bør „begynde forfra" og gjøre sig rede for de virkende Aarsager. Jeg spørger Dem altsaa, om der bruges, fordi der produceres, eller om der produceres for at tilfredsstille en Trang til at bruge. De vil vistnok indrømme mig, at man ikke opnaaer det heldigste Udbytte ved at udøve „et Tryk" paa Drivkraften i en Maskine eller en Organisme. Dersom altsaa Trangen til at bruge er Drivkraften i al Produktion, eller dog i den vigtigste Deel, slutter jeg, aldeles rationelt, at man heller ikke skal udøve „et Tryk" paa den. Et Tryk er i denne Sammenhæng

væsenlig ligt med et Forbud, kun at Forbudet har en indirekte Karakteer, og Deres Exempel (der desuden er urigtigt; thi Manden maatte jo ved den stigende Skala tjene Mere end 12000 for at bruge 10000) leder vild, fordi det ikke tilstrækkelig tydeligt accentuerer Trykket paa, det indirekte Forbud mod Forbruget. Vil De stille Dem paa et Standpunkt, der er modsat mit, maa De gjøre Skridtet heelt ud og paastaae, at selv om det bliver Individerne umuligt at bruge udover en vis Grændse, ville de blive ved at anstrenge sig i det Uendelige. De maa vise mig, at ved et vist Dannelsestrin indtræder der en saadan Forandring, at det oprindelig bevægende Princip: Trangen til at bruge afløses af Trangen til at producere, og at dette nye Princip har en saa stor Magt allerede nu, at de Love, der gives som retfærdige for Majoriteten i Samfundet, bør rette sig derefter. Jeg beder Dem dog mindes, at de saakaldte Gjerrige eller Gnierne endnu ikke have udgjort Majoriteten i Samfundet — og det uagtet „Trykket" paa Forbruget var et frivilligt paataget. Deres kunstige Udrugningsmethode for saadanne Skikkelser troer jeg ikke vil „slaae an". Og hvis den slog an, hvis man ad Lovgivningens Vei realiserede Resignationsideerne overfor det Jordiske, er De da saa sikker paa, at det vilde føre til det Bedste? Lad os ikke vente Noget af de uklare Følelser, men lad os stole paa, at Fornuftens Seir vil være Et med Humanitetens.

Dog, som sagt, det vedkommer ikke Arbeiderspørgsmaalet, ialfald ikke, naar Talen er om Deres Piece. Jeg ønsker blot at tilføie, at alle de enkelte Indvendinger, De har fremsat i Deres Brev, ville vise sig at være begrundede, ikke i min Anmeldelse, men deri, at De ikke har lagt tilstrækkelig Vægt paa, hvilke Udtryk jeg har benyttet. Saaledes har jeg sagt, at man ikke blev i Overeensstemmelse med Deres socialistiske eller kommunistiske Resultat ved at lade Arveretten ude af Betragtning, jeg har sagt, at Staten tager Penge i Skat o. s. v. o. s. v. Jeg beklager mig ikke over denne unøiagtige Læsning saalidt som over nogle løsrevne Citater, men jeg erindrer, at den, der kritiserer, altid kritiserer sig selv og sin Stilling til den behandlede Sag, og forresten forbliver jeg Deres meget ærbødige

Vilhelm Møller.

Religion.

Den, der er oprigtig, bliver rettroende.
(Mohamed.)

Wer in der Weltgeschichte lebt,
Dem Augenblick sollt' er sich richten?
Wer in die Zeiten schaut und strebt,
Nur der ist werth zu sprechen und zu dichten.
(Goethe.)

I.

Mennesket kan ikke hindre Sommer og Vinter i at vexle, kan ikke tæmme Stormen eller standse Regnen, kan ikke bortmane Døden eller ændre en Klodes Bane. Det kan neppe gjøre et eneste Skridt, uden at det mærker, der er en Magt, der kan Mere end det.

Men hvorledes denne høiere Magt er beskaffen, hvilken Skikkelse den har, hvorledes den „seer ud" o. s. v., derom vide vi Intet og kunne Intet vide. Det ligger udenfor den menneskelige Tankes Fatteevne.

Vi vide kun, at der er en høiere Magt, Forsynet, Guddommen, hvad vi ville kalde den.

II.

Den menneskelige Tanke formaaer ikke at trænge udenfor det, der kan opfattes af Menneskets Sandser.

Men ikke desto mindre er der hos Mennesket en forunderlig Higen efter at ville være Mere, end det er og kan

blive, efter at vide Besked om Ting, der ligge udenfor dets Tankers Rækkeevne. Deraf komme de mangfoldige Forsøg paa at give denne høiere Magt, der staaer over Mennesket, og hvis Væsen det ikke kan fatte, en sandselig og fattelig Skikkelse.

Kun hos Folkeslag, der fuldstændigt ere i deres Barndom, savner man saadanne Forsøg; de see med Barnets uhildede Blik paa dette som paa alt Andet og indlade sig ikke paa at løse uløselige Opgaver. Indianerne paa Prærien bede til „den store Aand" uden at gjøre sig Forestillinger om dens Væsen og Skikkelse, og paa samme Maade bede Sydafrikas Negere (efter Livingstone) til deres „store Fader". Herodotos fortæller noget ganske Lignende om de gamle Pelasger, og Vedaerne om Inderne i ældre Tider.

Begynder der først hos et Folk at røre sig en Trang til at tænke over Tingene istedetfor ganske naivt at tage dem, som de ere, er det først og fremmest denne ufattelige høiere Magt, der bliver Gjenstand for Tænkningen. Naturkræfter, hvis mægtige Virkninger de see, men hvis Væsen de ikke kunne udgrunde, Solen og Maanen, Stormen, Havet o. s. v., sættes da først i Forbindelse med Guddommen, og deres Virkninger betragtes som umiddelbare Virkninger af dens Magt. De begynde da snart at tilbede Solen, Maanen, Havet o. s. v., thi det falder naturligere at henvende sig til en synlig Gjenstand end til det fuldstændigt Ubekjendte. Spor af dette Udviklingstrin vil man finde i alle de Religioner, der have udviklet sig selvstændigt, samtidigt med Folkets Kultur, og undertiden ogsaa i dem, der ere opstaaede ved Reformation af tidligere Religioner. Saaledes bestod de peruanske Inkaers Religion endnu væsenligt i Soltilbedelse, da Spanierne erobrede Landet; andre Indianere dyrke endnu Solen den Dag idag, ligesaa Tilhængerne af den persiske Religion (Zoroasters). I den græske Religion nedstammede Guderne fra Uranos og Gaia, fra Himmel og Jord, de først tilbedte Guddomme, og der var Guder for Sol, Maane, Hav o. s. v. I den nordiske Religion var Ægir Havets Gud, Solen Odins Øie

o. s. v. Det er fuldstændigt i Overeensstemmelse hermed, at nogle nordamerikanske Indianere i vore Dage begynde at gjøre Lokomotivet, hvis Væsen de heller ikke kunne fatte, til en Guddom.

Jo mere Civilisationen skrider frem, jo mere skrider Religionen tilbage. Naar man i det daglige Liv er sig bevidst, bestandig at henvende sig til begrændsede Gjenstande og Væsener, har man ondt ved for Guddommens Vedkommende at fastholde det Ubegrændsede. Man vil have Steder, hvor man specielt kan henvende sig til denne høieste Magt, til Guddommen; Menneskene bestemme da visse Steder, hvor de indbilde sig, Guddommen mere er tilstede end paa andre Steder. Der opstaaer da først hellige Lunde, Høie, Bjerge o. s. v., siden Templer og Kirker.

Men ikke nok hermed. Hver Enkelt vil have Guddommen endnu nærmere; man vil kunne henvende sig til den som til en bestemt Gjenstand, en bestemt Person. Man stræber at danne sig Forestillinger om Guddommens Personlighed, Billeder paa Guddommen, plastiske Fremstillinger af den. Men ved sine Bestræbelser i denne Retning giver Menneskeheden selv det bedste Beviis for, at det høieste Væsen, Menneskets Tanke formaaer at fatte, er Mennesket selv. Forsøgene paa at fremstille noget Høiere end Mennesket have ikke drevet det videre end til at fremstille menneskelige Vanskabninger (f. Ex. den efesiske Diana med de mange Bryster, visse Guddomme med otte Arme i den sintoistiske Religion paa Japan, endvidere den firehovede Svantevit i den vendiske Religion, Brama med fire Ansigter i den braminske o. s. v.), eller ogsaa til at fremstille Guderne som Misfostre, Mellemting mellem Mennesker og Dyr, altsaa lavere Skabninger end Mennesket (f. Ex. i den ægyptiske Religion Osiris som Menneske med Oxehoved, i den græske Religion Erekhtheus som Menneske med Slanger istedetfor Fødder, i den kristelige Religion Englene som Mennesker med Fuglevinger, ikke at tale om de onde Aander i de for-

skjellige Religioner). Tilsidst drives Folkene af Civilisationen altid til at fremstille Guddommen som Menneske.

Men alle de Spirer, der findes hos Mennesket, komme aldrig ligeligt til Udvikling; Menneskets Væsen bestaaer af en utallig Mængde Modsætninger, og det er udviklet snart i en, snart i en anden Retning paa de øvriges Bekostning. I den Skikkelse af Guddommen, Mennesket skaber sig, vil det forgjæves søge at forene alle de menneskelige Egenskaber i deres høieste Udvikling; det er en Umulighed, det formaaer intet Menneske. Guddommen kommer derfor snart til at bestaae af flere Figurer. Modsætningerne i Menneskets Natur finder sit Udtryk i, at Guddommen splittes i to med hinanden kæmpende Magter (f. Ex. Ormudz og Ahriman, Aser og Jetter, Gud og Djævel, det Gode og det Onde). Men atter indenfor hver af disse Afdelinger faae efterhaanden alle de Egenskaber, der især lægges Vind paa hos vedkommende Folk, deres tilsvarende Fremstilling blandt „Guderne". Og for end bedre at forklare disse de menneskelige Egenskabers høieste Udvikling hver i sin Retning tages ikke alene Plastiken, men ogsaa Poesien tilhjælp. Saaledes opstaaer Mytherne, der illustrere Egenskaberne ved at fortælle deres Virkninger. Taagede Sagn fra fremmede Folkeslag eller fra gamle Tider blandes sammen med Forestillingerne om Guddommen som en Række Personifikationer af Naturkræfterne. Guderne faae en Historie som Menneskene og drages saaledes bestandigt mere og mere ned i det daglige Livs Sfære.

Kommer der nu et Menneske, der udfører Bedrifter ligesaa store som dem, der tillægges Guderne, eller større, forsaavidt som han styrter Guderne, er det kun simpel Billighed, at han hæves op blandt Guderne, hvad enten han nu bliver fuldstændig Gud eller Halvgud eller betragtes som en Inkarnation af en eller anden Gud, som en Gud, der en Tidlang har taget Bopæl i et menneskeligt Legeme (f. Ex. Herakles og Theseus i den græske Religion, Krishna og Rama i den braminske, Buddha i den buddhistiske og Kristus i den kristelige). Efterhaanden bliver det vanskeligere

og vanskeligere at fastsætte nogen Grændse; større og større bliver det Antal af Mennesker, der efter Døden — og tilsidst endnu, medens de leve — faae mere eller mindre guddommelig Rang. At bevare Ærbødigheden for Guddommen i denne Skikkelse er neppe længer muligt for de mere Begavede i Folket, og Religionen bliver Gjenstand for Latter, Spot og Spøg blandt sine egne Bekjendere.

Det sidste Troens Stadium er, at man anseer Dyr eller Ting, der paa et tidligere Tidspunkt ere dekreterede som helligede Guderne, for selv at have guddommelig Magt, tilbeder den o. s. v. (f. Ex. Apis og Krokodilerne i den ægyptiske Religion) eller betragter billedlige Fremstillinger af Guderne som Guderne selv (f. Ex. Helgenbilleder blandt Menigmand i den katholske Religion). Den saakaldte Fetischdyrkelse fremkommer rimeligviis ved, at saadanne Ideer fra en udlevet Religion i al Naivetet optages af et uciviliseret Folkeslag eller paatvinges det. Mellemafrikanernes Fetischdyrkelse stammer vistnok fra den gamle ægyptiske Religion.

Samtidigt med hele denne Udvikling af Religionen har Folket opnaaet at kunne tale til Guderne, bede til dem som til et andet Menneske. Men der er noget Utilfredsstillende i at tale uden at faae Svar, især naar den, man taler til, forestilles at have baade Mund, Tunge, Tænder o. s. v., altsaa tænkes i Besiddelse af alle Apparater til at tale. Dette Savn veed man dog ogsaa at afhjælpe. Man beskikker Folk til at være Guddommens Tunge, til at forsikkre Menigmand, at hans Bønner høres, til at udtale for ham Guddommens Ord; det er Præsterne.

Paa denne Maade hilder man sig i et kompliceret Væv af menneskeligt Hjernespind, der tilslører og næsten ganske skjuler den simple, naturlige Tanke om en Magt, høiere end Menneskets.

III.

Ligesaalidt som Mennesket kan fatte den Magt, der styrer Naturens Gang, formaaer det at vide, hvad der bliver

af den aandelige Deel af det menneskelige Væsen efter Døden.

Mennesket formaaer ikke engang at fatte sin egen Aand fuldkomment. Det veed ikke, hvori, hvoraf, hvordan dets Aand bestaaer; det kan blot fatte Resultaterne af dens Virksomhed og deraf slutte sig til dens Egenskaber. Mennesket veed ikke, hvorledes dets Aand opstaaer, og det veed heller ikke, om den gaaer tilgrunde med Legemet ved Døden, eller om dens Tilværelse skal fortsættes efter Døden, maaskee under andre Forhold.

Men atter her vil den menneskelige Tanke overskride Grændserne for sin Rækkeevne. Atter her hilder den sig i Forestillinger, hentede fra det menneskelige Liv, og bilder sig ind at vide Besked om Ting, den ikke formaaer at vide Noget om.

IV.

I de Folkeslag, hvor Mennesket hele Livet igjennem bliver staaende paa Barnets naive Standpunkt, gjør man sig ingen Forestillinger om Fremtiden og allermindst om en Fremtid paa den anden Side Døden. Man lever for Øieblikket, man døer, som Barnet, som Dyret, uden at tænke over, hvad Døden er.

Naar man begynder at tænke efter, at see dybere i Naturen og Livet, naar man begynder at adskille og gjøre Forskjel, danner der sig visse Vedtægter, som det ansees for godt at leve efter, fremhæves der visse Egenskaber, paa hvis Udvikling det betragtes som fortjenstligt at lægge Vind. Men for at faae Alle til at følge dem, trænger man til en Belønning, der kan lokke, og som, for at den bestandigt kan beholde sit Værd, maa være indhyllet i et uigjennemtrængeligt Slør for dem, der endnu ikke have naaet den. Man danner sig da en Forestilling om den største jordiske Lykke og lover dem den — efter Døden. Thi saasnart Mennesket har faaet Blikket en Smule aabnet for sin egen ophøiede Natur, kan det ikke godt finde sig i Tanken om, at det skal gaae sporløst

til Grunde i Døden; det føler Trang til en Fortsættelse af Tilværelsen udover Døden, og er en Trang af denne Natur kun tilstede, veed Indbildningskraften altid strax at afhjælpe den. Alt paa Jorden er der en Udsigt for de levende Mennesker til at naae, men over Jorden see de en mægtig Hvælving, hvorpaa Sol og Maane synes at bevæge sig, og under Jordens Overflade, paa hvilken de færdes, findes der ogsaa en ubekjendt Verden, som de levende Mennesker hverken ved Gravning eller Boring formaae tilfulde at gjennemtrænge. Man ledes da naturligt til at betragte en af disse gaadefulde Verdener, eller dem begge, som de Dødes Opholdssted. De Indianere, der i levende Live have jaget tappert paa de jordiske Prærier, skulle efter Døden jage paa de himmelske, o. s. v.

Samtidigt med, at man begynder at trække Guddommen ned i Menneskets Sfære, forsøger man ogsaa ganske naturligt en Tilnærmelse mod Guddommen fra Menneskets Side; og Forestillingen om et Liv efter Døden forbinder sig da med Forestillingen om Guddommen som et høieste Væsen. Man tænker sig da, at Mennesket efter Døden kommer Guddommen nærmere eller endog kommer til at leve i Guddommens Selskab, umiddelbart under Guddommens Regimente.

Forestillingen om Menneskets Liv efter Døden udvikler sig da ogsaa Haand i Haand med Forestillingen om Guddommens Væsen og væves saaledes ind i Religionen. Samtidigt med, at man i Guddommen skjelner mellem to Modsætninger, det Gode og det Onde, blive ogsaa Menneskene efter Døden sondrede i to Grupper, en for hver af de to Modsætninger. Man forestiller sig da, at de, der tilstrækkeligt fyldestgjøre de Vedtægter og Skikke, der efterhaanden have dannet sig hos vedkommende Folk, efter Døden komme til de gode Guders Hjem, medens de, der have staaet dem imod, annammes af de onde Guder eller Aander. Saaledes i den persiske Religion (Zoroasters), i den kristelige og mange flere. I nogle Religioner (f. Ex. den græske), hvor kun de

allerbedste Mennesker hæves til Gudernes Hjem, og kun de allersletteste dømmes til evig Kval og Pine, gives der endnu et Slags Mellemting, et Sted, hvor det Gode og det Onde gjensidigt ophæve hinanden og lade det Uklare, Skygge, Kjedsomhed, blive tilbage; her kommer da efter Døden den store Masse af Menneskene, der hverken i den ene eller den anden Retning have drevet det vidt, Hverdagsmenneskene. En lignende Forestilling er ogsaa opstaaet i den katholske Religion (Skjærsilden); og hos os er den samme Tanke fornylig fremsat af Henrik Ibsen i „Peer Gynt". I den oldnordiske Religion er man gaaet endnu videre; samtidigt med, at man har fordeelt de forskjellige menneskelige Egenskaber til de forskjellige Guder, har man ogsaa fordeelt Menneskene efter Døden imellem dem.

Ved denne Forbindelse af Gudernes Væsen og Liv med Menneskets Liv efter Døden ledes man snart til at ansee de Regler, hvorved dette Samliv med Guderne opnaaes, som værende af guddommelig Oprindelse; og saaledes drages efterhaanden flere og flere Leveregler for Mennesker ind i Religionen. Disse Leveregler betragtes da som udtalte af selve Guddommen, som Guddommens „Ord", og Guddommens af Menneskene beskikkede Stedfortrædere, Præsterne, skulle da vaage over deres Overholdelse. Samtidigt med, at Guderne fuldstændigt udstyres med menneskelige Egenskaber og menneskelig Skikkelse, lader man dem tiltræde et Slags midlertidig Regering over Menneskene, som de tænkes at udøve gjennem deres mere eller mindre talrige Præsteskab. Det er den fuldstændigste Sammensmeltning af det Guddommelige og det Menneskelige.

Den saaledes udviklede Religion trænger sig ind i alle Forhold i det menneskelige Samfund, aander gjennem Lovene, styrer Familielivet, leder Børnenes Opdragelse og derigjennem hele Folkets aandelige Liv. Religionen bliver en Stat over Staterne, en Regent over Regenterne; men at den er en reent menneskelig Institution, giver den Beviis nok for alene ved den Ængstelighed, hvormed den stræber at vedligeholde

sin Indflydelse og ikke forsmaaer noget Middel, der kan tjene den dertil. Man har Exempler paa, at en Religion har forbudt Folk at udtale deres Tanker, naar de ikke stemmede med dens Læresætninger (f. Ex. Katholicismen overfor Galilei). Man har Exempler paa, at en Religion har faaet Love istand, hvorefter enhver Person af det paagjældende Folk, der ikke kunde føle sig tilfredsstillet ved dens Lære, men søgte en anden, maatte forlade Landet af den Grund. Og man har endelig Exempler paa, at en Religion har udøst Strømme af Blod for at sikkre sit Eneherredømme, naar det blev truet (f. Ex. den græsk-romerske Religion overfor de Kristne, og paa en endnu uhyggeligere Maade den katholske Religion overfor Protestanter eller Jøder).

Paa denne Maade opelskes et frodigt Hykleri paa Oprigtighedens Bekostning, fremdrages Lavhed og Usselhed paa Frimodigheds og Selvstændigheds Plads. Det nytter i Længden ikke, at en saadan vantreven Religion ved Magtsprog søger at holde sine Bekjendere i Uvidenhed og ved udvortes Pragt og Høitidelighed søger at skjule sit indre Forfald for den uvidende Mængdes Øie; med sine talrige detaillerede Leveregler og sit despotiske Regimente synker den efterhaanden ned til at tabe hvert frit tænkende Menneskes Agtelse, og før eller senere styrtes den ved en Reformation.

V.

Hvad enten en Religion er opstaaet selvstændigt, samtidigt med Udviklingen af Folkets Kultur og fremkaldt ved denne, eller den er opstaaet ved Reformation af en udlevet og forældet tidligere Religion, bliver dens Udvikling i Tidernes Løb i alt Væsenligt den samme. Kun foregaaer Udviklingen i sidste Tilfælde som oftest noget mindre regelmæssigt, noget mere fragmentarisk, mere i Spring.

Naar en Religion er kommen saa vidt, at intet selvstændigt tænkende Menneske mere kan slutte sig til den, modnes den langsomt til Undergang. Først svagere, derpaa stærkere

lyde Indvendingerne imod den; først hensynsfuldt og indrømmende, siden grundigt og afgjørende fordrer man en Reform, en Rensning af Religionen, en Tilbagegang til den første, simple, rene, naturlige Erkjendelse af en Magt, høiere end Menneskets. Enhver Reformation indledes ved en filosofisk Skole; den græske Filosofi banede Veien for Kristendommen, den saakaldte moderne Filosofi for den fritænkeriske Bevægelse, der nu gjennemstrømmer Europa, den sufiske Filosofi for den religiøse Bevægelse, der i Nutiden er opstaaet i Persien. Men paa alle Steder forfalde Filosoferne, næsten samtidigt med at de frigjøre sig fra den gamle Religions forældede Dogmer, til at begynde Kredsløbet fra Nyt af og søge Guddommen aabenbaret i Naturen, om end paa en mindre naiv Maade end de uciviliserede Folkeslag. Thales søger den i Havet, Herakleitos i Ilden, og endelig optræder hos Zenofanes og endnu mere hos Anaxagoras en fuldstændig Pantheisme; Guddommen sættes liig med hele Verden, med Aanden i den, Bevægelsen i den. Noget Lignende møder os i den moderne Filosofi hos Spinoza, i den sufiske Filosofi hos Dschelal-eddin-Rumi, Ferid-eddin-Attâr og de andre Digtere, der sluttede sig til dem. Næsten komiske blive adskillige Filosofers fortvivlede Bestræbelser for end yderligere at forklare det Uforklarlige, for at definere Guddommens Natur, Skikkelse, Væsen, f. Ex. Fichtes. I den franske Revolution var man ved en videre Udvikling af Pantheismen kommen til det Resultat, at Guddommens høieste Aabenbaring var den menneskelige Fornuft, men da man forsøgte at gjøre denne Idee til hele Folkets Eiendom, gik dette strax et Trin videre og slog over i det personificerende Stadium, ovenikjøbet paa den allergrelleste Maade, idet Publikum dyrkede Fornuften i Skikkelse af en levende Kvinde, en Hetære.

Det er neppe muligt at vise et eneste Exempel paa, at et Folk i længere Tid har kunnet fastholde Tanken om et høiere Væsen uden at drage den ned i de menneskelige Indbildningers Sfære. Ingen Reformation har vundet almindelig

Udbredelse blandt den store Mængde uden i Form af Tro paa vedkommende Reformators Autoritet og specielle, nærmere Forhold til Guddommen. Undertiden indseer Reformatoren maaskee ogsaa selv Nødvendigheden af at maatte udgive sine Ideer og Meninger for selve Guddommens, hvis han ønsker dem almindeligt antagne. Derved drages allerede en Mængde Leveregler ind i Religionen, og Guddommen synker ned til at blive et Slags Regent, et Slags Lovgiver, der blot (ligesom til for kort Tid siden Japans Mikado) er for ophøiet eller fornem til at vise sig for eller tale til det hele Folk, og som kun udtaler sig for en enkelt eller nogle enkelte Udvalgte. Disse Udvalgte, Reformatorerne, maa naturligviis paa Grund af deres nøiere Samkvem med Guddommen i Menigmands Bevidsthed komme til at staae et godt Trin over andre Mennesker; med andre Ord, inden kort Tid betragtes de og tilbedes som Guder. Paa denne Maade faaer Guddommen atter Menneskeskikkelse, samtidigt med at den bliver deelt i flere Guder. Naar et Folkefærd i mange Tider har ført en smaalig Hverdagstilværelse, og saa pludselig hører store Ideer udtalte for sig paa en saadan Maade, at det fatter det Ophøiede i dem, drives det meget let til at forgude den, der har talt saaledes. Man behøver kun at mindes, hvorledes Lystras Borgere vilde tilbede Paulus og Barnabas, eller læse om den til Forgudelse grændsende Ærefrygt, som den i Nutiden optraadte persiske Reformator Bab i levende Live nød blandt sine Tilhængere. Har vedkommende Reformator i sin Tid nedlagt en bestemt Protest mod at betragtes som Gud (saaledes som f. Ex. Mohamed eller Kong-fu-tse), opnaaer han kun, at han ikke faaer Titel af Gud, men forøvrig bliver den Maade, hvorpaa han æres og tilbedes, ganske den samme, hvad enten han kaldes Guds Sendebud eller Guds Profet eller Guds Søn eller Guddommen selv. Nedlægges der ingen Protest mod Forgudelsen, vil den som oftest meget hurtigt indfinde sig, endnu mere hvis Vedkommende selv tilskynder dertil, Noget, han let kan forledes til af den blotte Følelse af sin Overlegenhed, maaskee i Forbindelse med

nogle deraf fremkaldte karakteristiske Drømme. Det var ogsaa i Følelse af sin aandelige Overlegenhed over sine Samtidige, at Grækeren Empedokles reent ud erklærede sig selv for en Gud, der en Tidlang var fordømt til at leve mellem Menneskene; at han ikke opnaaede at ansees som saadan, var kun en Følge af, at han ikke formaaede at fremstille sin Filosofi saaledes, at Alle og Enhver kunde forstaae Noget deraf.

Er man først naaet til dette Stadium, gaaer Udviklingen rask videre. Reent tilfældige Hverdagsytringer eller Handlinger af de forgudede Reformatorer opbevares, indblandes i den reformerede Lære og tillægges en dyb Betydning; alleslags overnaturlige Gjerninger, som man er vant til at tillægge de tidligere Tiders Guder, fortælles ogsaa om dem, undertiden endogsaa endnu medens de leve, og bidrage end mere til deres Konstitution som Gud eller Halvgud. De, der have staaet dem nær eller have virket og lidt for deres Lære, hæves ogsaa til en høiere Rang, som et Slags Halvguder eller — som de i den katholske Religion kaldes — Helgene; og denne Ære uddeles i Tidernes Løb bestandigt efter større og større Maalestok. En Beskrivelse af et tilkommende Liv efter Døden seer ofte allerede Reformatoren selv sig nødt til at give for at faae den store Masse til at følge hans Forskrifter; heri indvæves da endeel fra andre Religioner eller gamle Sagn hentede Forestillinger om Væsener, der gaae Gudernes eller Guddommens specielle Ærinder til Menneskene: Feer, Engle o. s. v. Overhovedet undgaae de nye Religioner sjeldent at faae indblandet i sig Stykker af de gamle; ofte skeer dette alt fra Begyndelsen af, idet Reformatoren ikke formaaer eller ikke anseer det for klogt, fuldstændigt at emancipere sig fra det Bestaaende, og mere og mere bliver det Tilfældet, efterhaanden som vedkommende Religion udbreder sig. Saaledes optog den kristne Religion nærmest efter den græsk-romerske Guddommens Dyrkelse i Templer (Kirker) med visse Ceremonier. Denne Tilbøielighed fik et særdeles kraft Udtryk i det vestgotiske Rige i Spanien,

hvor der i den kristne Gudsdyrkelse i Kirkerne indblandedes usædelige Dandse og Sange, Reminiscenser fra de romerske Saturnalier, Noget, der maatte sammenkaldes et Koncilium for at gjøre en Ende paa, da det i altfor høi Grad stod i Strid med Aanden i den kristelige Religion. Og da det ikke længer gik an at afholde Gladiatorkampe til Ære for de gamle Guder, og man nødig vilde give Slip paa denne Fornøielse, fandt de samme Vestgoter paa at afholde dem til Ære og Forherligelse for den nye Gud, Kristus, en Omstændighed, der vistnok er Skyld i, at Gladiatorkampene i Form af Tyrefægtninger have holdt sig i Spanien indtil den Dag idag.

Paa alle disse forskjellige Maader udvikler sig den reformerede Religion og bliver omsider saa grundigt kompliceret, at en ny Reformation mere og mere viser sig at være nødvendig og før eller senere gjennemføres.

VI.

Enhver Religion, hvorledes den end opstaaer, er saaledes underkastet den samme Lov: at blive til, være til og omsider forgaae. Undertiden gaaer en Religion til Grunde, inden den endnu ret har begyndt at udvikle sig, f. Ex. mange filosofiske Skoler, hvis Tilhængere ikke formaae at give deres Lære en saadan Form, at den vinder almindelig Tilslutning. Til andre Tider gaaer den til Grunde midt i sin Udvikling, ved at en anden Religion indføres ved Vold og Magt og underkuer den; saaledes undertryktes f. Ex. Inkaernes og Aztekernes Religioner ved Spaniernes Erobring af de paagjældende Riger. Men meget ofte faaer en Religion Lov til roligt at fuldføre sin Udvikling og forvanskes i den Grad, at den næsten af sig selv forsvinder, som f. Ex. den græskromerske Religion. — Det gaaer med den enkelte Religion som med det enkelte Menneske; det fødes, er til og døer. Undertiden døer det i sin Barndom, undertiden i sin Ungdom (ofte en voldsom Død for en Andens Overmagt), og under-

tiden døer det af Alderdom. Og som det gaaer det enkelte Menneske, gaaer det Alt, hvad den menneskelige Tanke kan fatte: Stater, Folkeslag, Ideer, Literaturer, Kunstskoler og Videnskabsskoler, Industrigrene osv. De blive til, blomstre en Tid, og saa forgaae de.

Denne Grundlov har i mangfoldige Religioner fundet sit Udtryk, og man vil lægge Mærke til den karakteristiske Omstændighed, at Guderne selv altid ere stillede under denne Lov. I den nordiske Religion maa Guder og Mennesker bøie sig for de tre ubøielige Norner, Urd (Oprindelsen), Verdandi (Tilværelsen) og Skuld (den gaadefulde Fremtid); og hvorledes denne sidste opfattedes, viser Tilstedeværelsen af et Digt som Vøluspá, der spaaer alle Oldnordens Guders Undergang. I den græske Religion staae Guderne, selv Zeus, den mægtigste, under de tre Moirer, Klotho (Begyndelsen), Lakhesis (Tilværelsen) og Atropos (Tilintetgjørelsen, den, der klipper Traaden over). I den braminske Religion findes noget Lignende i den saakaldte Treenighed af de store Guder, hvoraf Brama er den Skabende, Vishnu den Opholdende og Siva den Tilintetgjørende. I adskillige andre Religioner fremtræder dette Element i Form af en Opfordring til med Sindsro at bøie sig for den ubøielige Skæbne; saaledes i den mohamedanske Religion og endnu mere i den sufiske og i sin Tid i den stoiske Filosofi.

Men der er en Omstændighed, som Fatalisterne oversee. Skjøndt det i de store Hovedtræk er det Samme, der bestandigt gjentager sig, er dog aldrig den ene Religion i Et og Alt en Gjentagelse af de andre, eller det ene Menneskes Liv af de andres. Der er ikke to Religioner, hvis Udvikling i Et og Alt, i alle Punkter, er eens, ikke to Mennesker, hvis Liv fuldstændigt er det samme. Dette viser, at det enkelte Menneskes Virksomhed ikke er ligegyldig eller uden Resultat, om end dette Resultat i Forhold til det Hele maaskee er ligesaa ringe som Menneskets Person i Forhold til hele Universet. Den Lov, hvorefter Universet styres gjennem Tiden, er ikke at ligne ved en Ring, en Cirkel, der bestandigt

løber tilbage i sig selv igjen; den kan bedre sammenlignes med en Spiral, hvis Omdreininger alle have samme Radius. Seer man den fra Enden, seer den ganske vist ud, som var den kun een eneste Ring, men seer man den fra Siden, bemærker man, at hver ny Omdreining er et lille Stykke videre fremme, end den foregaaende, om end maaskee kun meget lille i Forhold til hele Banens Længde.

VII.

De enkelte Religioners Udvikling betinges, som sagt, af Civilisationen; og Civilisationen er atter Resultatet af den menneskelige Aands Udvikling gjennem Videnskab og Kunst.

Saasnart Mennesket begynder at tilfredsstille sin Trang til at fatte Tingenes Natur og dermed gjøre sig til Herre over dem, begynder han at dyrke Videnskab og Kunst. Har man begrebet Lidt af Naturens Organisation, begriber man ogsaa, at der endnu er meget Mere, om hvilket man Intet veed. Det tomme Rum, der opstaaer ved denne Mangel paa Kundskab, opfylder man da med Hypotheser, Forestillinger byggede paa Formodninger istedetfor paa Kjendsgjerninger; og de, der ikke selv give sig af med at søge og forske, men nøies med at lære af Andre, komme da meget let til i Tidens Løb at tillægge Hypotheserne samme Værd som Kjendsgjerningerne, ja endogsaa betydeligt mere, fordi de bevæge sig i høiere Sfærer end dem, Kjendsgjerningerne endnu have naaet op til. Naar der da er Folk, som ved fortsat Øvelse af Videnskab og Kunst ere trængte saa vidt frem, at de have opdaget nye Kjendsgjerninger, med hvilke de almindeligt antagne Hypotheser ikke mere lade sig forene, saa begynder Kampen mellem Hypothesernes og Kjendsgjerningernes Tilhængere, Kampen mellem Tro og Viden, som den nu almindeligt kaldes. Det lykkes vel som oftest dem, der troe paa Hypotheserne, og som ere de Mange, for en Tid at kue Videnskab og Kunst, lægge dem i Baand og Lænker og saaledes berøve den menneskelige Aand al selvstændig Virksomhed.

Men denne Menneskets forunderlige Kamp mod sin egen oprindelige Natur kan kun vare en Tidlang; Trangen til at udvikle sig selvstændigt er en Bestanddeel af den menneskelige Aand, som ikke kan dræbes eller udryddes. Videnskab og Kunst ville altid vedblive at være til, hvormeget de end kues, og naae omsider Kraft nok til at sprænge Baandene, udvikle sig til frodig Blomstring og tilintetgjøre de gamle Hypotheser.

Religionen, Bevidstheden om, at der er en Magt, høiere end Menneskets, er bestandig og fælles for alle Tider og Lande, men Religionerne, de forskjellige Tilsætninger af Hypotheser, hvormed denne Tanke omhylles i de forskjellige Tider og Lande, opstaae, ere til og forgaae, hvergang paa en forskjellig Maade. Saavel deres Opstaaen som deres Undergang er betinget af den menneskelige Aands Trang til Udvikling gjennem Videnskab og Kunst, en Trang, der ligeledes er fælles for alle Tider og Lande, og som aldrig kan ophøre, saalænge der overhovedet er Mennesker til.

VIII.

Den menneskelige Aand kan alene udvikle sig ved at stræbe at fatte Sammenhængen og Udviklingen af de Indtryk, den gjennem Sandserne formaaer at tilegne sig. Grundlaget for dens Virksomhed er Universet, „Verden", Naturen og Livet. Jo grundigere og fuldstændigere et Menneske opfatter, desto klarere formaaer han ogsaa at fremstille det Opfattede og lede Andres Tanker og Sandser til ogsaa at fatte det.

Paa to Maader kan den menneskelige Tanke søge at opfatte og fremstille Tingene: gjennem Videnskaben og gjennem Kunsten. Forskjellen mellem dem bestaaer deri, at Videnskaben sondrer, adskiller, Kunsten samler, forener. Videnskaben giver en Fremstilling af Enkelthederne, Kunsten af Heelheden. — For en enkelt Videnskabs og en enkelt Kunsts Vedkommende har allerede

Aristoteles fremsat denne Adskillelse i sin Bog om Poesi: „Poesien fremstiller mere Heelheden, Historien Enkelthederne" (Ἡ μὲν γὰρ ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλου, ἡ δ' ἱστορία τὰ καθ' ἕκαστον λέγει.)

IX.

Allerede Pythagoras fremsatte, at Videnskabens første Trin bestaaer i, at man søger at adskille overhovedet, idet man betragter alle de adskilte Masser som eensartede, som Tal, som Numere; det er Arithmetiken. — Det næste Trin er, at man søger at adskille Masserne indbyrdes ved at adskille de forskjellige Former, Masser kunne antage, og som alle kunne dannes af nogle faa Elementer (Linie, Vinkel, Cirkel, Flade, Kugle, Kegle, Cylinder osv.); det er Geometrien. Dette er den første Afdeling af Videnskaber, de mathematiske, der danne Grundlaget for al Videnskab overhovedet, idet de adskille Masse fra Masse.

Derpaa søger man at adskille mellem den forskjellige Udvikling, de enkelte Dele hos hver enkelt Masse (eller, om man hellere vil kalde det saa: Individ) og saaledes Massen (Individet) overhovedet faaer som Følge af andre Massers Existens ved Siden af den; denne Videnskab er Anatomien. — Endvidere søger man at adskille de forskjellige Maader, hvorpaa hver enkelt Masse (Individ) opstaaer af andre Masser (Individer), paavirkes og paavirker, udvikles og omsider gaaer over til atter at danne andre Masser (Individer): Fysiologien. — Denne anden Klasse af Videnskaberne, Naturvidenskaberne, søger altsaa at bestemme Naturlovene, det store universelle Naturliv, bestemme, hvordan og hvorledes hver enkelt Masse gjennem Naturlovene udvikles.

Naturlovene gjælde for Alt i Verden, men hos nogle Væsener (Dyrene) findes der ved Siden af dem en Selvstyrelse, et selvstændigt Aandsliv, en Evne til indenfor en vis Grændse vilkaarligt at kunne gribe ind i Naturens Gang. Om dette selvstændige Aandsliv, navnlig hos Mennesket,

dreier sig den tredie Klasse af Videnskaber, de psykiske. — Dette selvstændige Aandsliv staaer i Berøring med Omverdenen paa en dobbelt Maade, idet det uvilkaarligt paavirkes af den eller vilkaarligt paavirker den. I Psykologien adskiller man de forskjellige Maader, hvorpaa det første skeer, i Logiken gjør man det Samme for det andets Vedkommende. Psykologien gaaer ud paa at analysere Følelsen, Logiken Forstanden.

Den fjerde Klasse af Videnskaber dannes af Historien, der gaaer ud paa at adskille de forskjellige Maader, hvorpaa Livet (saavel det universelle Naturliv som de enkelte Væseners selvstændige Aandsliv) i Tidens Løb udvikles, hvorledes de forskjellige selvstændige Virksomheder i Tidens Løb samvirke eller modvirke hverandre osv. Det er Studiet af Tiden og dens Indflydelse, der karakteriserer denne Videnskab i Modsætning til de andre.

Medens nogle Videnskaber, og da navnlig de mathematiske, have naaet en betydelig Udvikling, ere andre endnu kun naaede til at arbeide paa at skaffe sig et Grundlag. Naturvidenskaberne have saaledes endnu langtfra tilstrækkeligt Forraad af specielle Undersøgelser til at kunne opstille almindelige Sætninger og fremtræde derfor i en vis Brudstykkeskikkelse, fordi de paa nogle Punkter ere naaede videre end paa andre. Anatomien fremtræder som Morfologi, Anatomi (i snevrere Betydning), Histologi, Krystallografi, Oryktognosi osv., eftersom det er den ydre eller indre Bygning hos livløse Masser eller levende Individer, der afhandles. Fysiologien optræder som Astronomi, Fysik (mekanisk og kemisk), Kemi, Fysiologi (i snevrere Betydning), Meteorologi, Optik, Akustik osv., eftersom det er Massernes eller Stoffernes eller de elektriske Kræfters indbyrdes Tiltrækning og Frastødning, Varmens, Lysets eller Lydens Udstraaling osv., der er Gjenstand for Fremstillingen. Ved en Tverdeling efter gammel Skik faaer man baade Anatomien og Fysiologien deelt i Zoologi, Botanik og Mineralogi, eftersom det er Dyr, Planter eller livløse Masser, der undersøges. — Logiken optræder som Tænkelære

(Logik i snevrere Betydning), Sproglære (Grammatik), Stillære osv.; den staaer just heller ikke paa noget høit Udviklingstrin. — Historien viser sig som Himmellegemernes eller specielt Jordens Udviklingshistorie, som Religionshistorie og Kulturhistorie, som Kunsthistorie og Literaturhistorie, som Industriens, Arbeidets, Haandværkets Historie (o: Etnografi og Arkæologi), eftersom det er det universelle Naturlivs eller en eller anden Side af det menneskelige Aandslivs Udvikling gjennem Tiderne, der er Gjenstand for den historiske Undersøgelse. Geografien er en Fremstilling af det Fysiognomi, Verdenslivets og Menneskelivets Udvikling gjennem Historien til de forskjellige Tider giver Jordklodens Overflade, Metafysiken af de Love, hvorefter den historiske Udvikling foregaaer.

X.

Af Kunsterne bestaae Billedhuggerkunsten og Malerkunsten i Fremstilling af det Ydre, det Konkrete, det Synlige, — Musiken og Poesien i Fremstilling af det Indre, det Abstrakte, det Usynlige. De to første Kunster fremstille Legemet, de to sidste Aanden.

Billedhuggerkunsten og Malerkunsten fremstille begge det Ydre, men den første Kunst fremstiller Heelheden, Harmonien i den enkelte Masses eller det enkelte Individs ydre Form i og for sig, den anden derimod i Forhold til Omverdenen. — Af de to Kunster, der gaae ud paa fremstille det Indre, søger Musiken at give et Billede af Harmonien i det uvilkaarlige Aandsliv, at gjengive de Følelser, der frembringes i En ved Samvirkningen og Sammensmeltningen af de Indtryk, man modtager udenfra. Poesien derimod gaaer ud paa at fremstille Harmonien i det vilkaarlige Aandsliv, i Ens Forstands Virken udadtil, i Ens Ytringer og Handlinger.

XI.

Mellem de forskjellige Kunster og Videnskaber findes der ingen dybe Kløfter; de træde gjensidigt i hverandres Tjeneste.

— Der findes saaledes et anatomisk Element i Malerkunsten (f. Ex.: den omhyggelige Fremstilling af Enkelthederne ved en Plante i et Landskabsmaleri); og til Gjengjæld findes der et væsenligt malerisk Element i Anatomien, nemlig den billedlige Fremstilling af de Gjenstande, man undersøger. Der kan findes et poetisk Element i en musikalsk Komposition, i et Maleri, i en historisk Fremstilling; og omvendt kan der paavises et malerisk, et musikalsk, et historisk Element i Poesiens Frembringelser. Digteren kan ikke fremstille en Egn, en Persons Ydre osv., men han kan give saa klare og betegnende Vink om, hvorved det gjør Indtryk paa ham, at Ens egen Fantasi kan danne sig det Maleri, Digteren vil have frem. Digteren kan heller ikke fremstille en Følelse, men han kan give Fremstillinger af dens Indvirkning paa Tankerne dobbelt Vægt og Fylde ved at lægge en saadan Klang og Rhytme i sine Ord, at den Melodi, der maa ledsage dem, for at de ret kunne fattes og gribes, som af sig selv dukker frem hos Læseren. Dette musikalske Element i Poesien er, hvad man kalder „Duft", „Stemning"; det historiske Element er Tidsfarven eller Lokalfarven. Disse Exempler faae være nok; ingen Kunst- eller Videnskab kan staae alene; de støtte alle hverandre i høiere eller ringere Grad.

Endnu mere iøinefaldende bliver denne Samvirken af Kunster og Videnskaber ved den praktiske Anvendelse af deres Resultater. Videnskab og Kunst betinge nemlig paa en dobbelt Maade Menneskehedens Opdragelse, middelbart, ved deres Resultaters praktiske Betydning i det daglige Liv, og umiddelbart, ved at tjene til at udvikle og hæve det enkelte Menneskes Aand og Legeme.

XII.

Ethvert Fremskridt i Menneskets Levemaade, Alt, hvad der under Et kaldes Kultur, beroer i sidste In ans paa Videnskab og Kunst.

Menneskene ville dele Jorden imellem sig: Landmaaling og Høidemaaling er en praktisk Anvendelse af de mathematiske Videnskabers Resultater. — De ville dyrke Jorden: Agerdyrkning, Forstvæsen og Havevæsen er en praktisk Anvendelse af Naturvidenskabens Resultater, det Sidste ogsaa af Malerkunstens. — De ville skaffe sig Huse, Klæder osv.: i Arkitekturen samvirke de mathematiske Videnskaber og Naturvidenskaberne, Billedhuggerkunsten og Malerkunsten for at skaffe Boliger tilveie; og paa de samme Videnskabers og Kunsters Resultater beroe ogsaa alle Haandværker, al Industri. — — De ville bevare deres Sundhed: Lægekundskab beroer paa Naturvidenskabernes, tildeels ogsaa paa de psykiske Videnskabers Resultater. — De ville lette Arbeide og Samkvem: Maskinbygning og Ingeniørkundskab er atter en praktisk Anvendelse af de mathematiske Videnskaber og Naturvidenskaberne. De ville ordne Forholdet mellem hverandre indbyrdes: Moralen og dens umiddelbare Følge, Lovgivningen og Rettergangen ere byggede paa Logikens, Psykologiens, Historiens og Poesiens Resultater. — De ville værge sig: Krigskundskab er baseret paa Naturvidenskabernes, de mathematiske og psykiske Videnskabers Resultater. — Og saaledes videre; det vilde blive for vidtløftigt at opregne alle mulige Exempler.

Derfor er ethvert Land, hvori Videnskab og Kunst stræber at naae en høi Grad af Udvikling, altid i stærk Blomstring ogsaa i industriel, kommerciel og militær Henseende, idet Resultaterne af Videnskaben og Kunsten efterhaanden praktisk anvendes paa forskjellig Maade. Det høie Standpunkt i Retning af praktisk Anvendelse af de eengang opnaaede Resultater beholder et Samfund imidlertid ogsaa nogen Tid efter at Videnskaben og Kunsten selv have ophørt at blomstre, et Faktum, som i Regelen har den sørgelige Følge, at Folket anseer videre Studium og Bestræbelse for unødvendig og overflødig for det praktiske Liv, eller i det Høieste som et Slags Luxus eller Liebhaberi. Man bliver da ved at exploitere det Standpunkt, man engang har naaet, indtil man en skjøn Dag seer, at et andet Samfund (Folk eller Folkestamme) ved

nye Studier af Videnskab og Kunst er naaet til et høiere Standpunkt end man selv, om ikke i alle, saa dog i nogle Retninger. Følelsen af at være overfløiet driver da til nogle Bestræbelser efter paany at vinde den tabte Plads, men kun sjelden lykkes de. Istedetfor flittige og samvittighedsfulde kunstneriske og videnskabelige Undersøgelser gjøre de nogle fortvivlede, krampagtige Forsøg paa at hamle op med de Andre i det Praktiske; men disse Forsøg blive i Længden mattere og mattere og føre omsider til Resignationens tilintetgjørende Standpunkt. Selv det, de før udførte godt, udføre de efterhaanden daarligere og daarligere; da de alligevel ikke kunne blive de Bedste, tabe de efterhaanden Lysten til overhovedet at gjøre noget Godt; raskere og raskere gaaer det nedad, indtil omsider det udlevede Folk undertvinges og opsluges af en ny fremadstræbende og livskraftig Stamme.

Naar en Religion hurtigt har bragt et Folk til at blomstre op, skyldes det den Omstændighed, at Religionsstifteren har indseet dette Forhold. Zoroaster opfordrer stærkt til Arbeidsomhed, Stræbsomhed og Forskning; og ved at hævde paany denne Side af den gamle Religion, der var kommen i Forfald, skabte Ardeschir Sassan i kort Tid et stort og mægtigt Rige. — Mohamed udtaler sig endnu tydeligere (i „Sunna"): „I skulle udbrede Videnskab, indtil Enhver, der Intet har vidst, veed Noget; Videnskaben gaaer ikke tilgrunde uden ved at holdes hemmelig." — „Gud Herren holder ikke Videnskaben tilbage, forholder ikke sine Tjenere den; men Videnskaben holdes tilbage af de Lærde selv, indtil der ikke mere vil findes nogen Lærd. Saa tage Menneskene Uvidende til at forestaae deres Samfund; de fare selv vild og lede Andre vild." — Kristus opfordrer vel til Arbeidsomhed, men lader Videnskab og Kunst aldeles forsvinde for at give Plads for Troen. Derfor udbredte Kristendommen sig kun langsomt og møisommeligt og styrtede de Folk, den underlagde sig, fra en høi Civilisation ned i Barbariet, medens Mohamedanismen udbredte sig med rivende Fart og i kort Tid bragte de Lande, den strakte sig over, i en Blomstrings-

tilstand, der søger sin Mage. Derfor kom Mohamedanismen, skjøndt saameget yngre end Kristendommen, til at kulminere saa længe før denne.

XIII.

Enhver Udvikling af det enkelte Menneskes Aand betinges ogsaa af Videnskab og Kunst, hvad enten denne Opdragelse beroer paa umiddelbare Indtryk af deres Anvendelse i Omverdenen, eller den er Frugten af en speciel Uddannelse, for Videnskabernes Vedkommende gjennem Skolen og for Kunsternes Vedkommende gjennem Theatret. Man kan skjelne mellem „almindelig" Dannelse, der gaaer ud paa at udvikle Aanden ved at lære En at fatte, hvorledes Videnskabens og Kunstens Resultater anvendes i det praktiske Liv, — og den saakaldte „videnskabelige" Dannelse, der gaaer ud paa at bringe En til at fatte selve Videnskabens og Kunstens Væsen, fatte de Methoder, hvorefter de gaae frem, og som derved sætter En istand til selv at virke for deres Fremme.

Ved udelukkende at opdrages gjennem de Videnskaber og Kunster, der nærmest have den menneskelige Aand til Gjenstand, forfalder et Menneske let til „Idealisme". Man kommer til at betragte det universelle Naturliv som noget Underordnet, nærmest som en Hindring for Menneskeaandens frie Udvikling, som „en Støvets Lænke", hvori Aanden er bunden. Man fortaber sig i Fantasier over, hvor herligt et Liv kunde være, der var lutter Aand og fri for det generende Legeme, og taber al Lyst til at udrette nogetsomhelst Nyttigt under saa ufuldkomne Forhold som dem, Mennesket lever under paa Jorden.

Modsætningen, en Opdragelse udelukkende gjennem de Videnskaber og Kunster, der beskæftige sig med Naturlivet, fører ligesaa let til „Materialisme". Man ledes til at undervurdere Betydningen af den menneskelige Aands Selvstændighed, til at betragte den som noget aldeles Ubetydeligt i Forhold til det universelle Naturliv. Man kommer da let

til at sætte dens fornemste Virsomhed i at aabne En Adgang til de Nydelser, Livet formaaer at byde, navnlig dem, der komme Legemet til Gode, medens Alt, hvad et Menneske ellers skulde kunne udrette, betragtes som saa ubetydeligt, at det ikke er Umagen værd at prøve paa Noget i den Retning.

Saavel Idealismen som Materialismen hindrer Mennesket i at udføre Noget; kun „Realismen", hvor alle Videnskaber og Kunster komme til deres Ret, formaaer at udvikle et Menneske harmonisk. Ved Studiet af Naturen og Naturlovene skal Blikket aabnes for, hvorledes alle Ting ere beskafne; ved Studiet af den menneskelige Aand, dens Organisation og Virksomhed gjennem Tidernes Løb skal man danne sig en Idee om, hvad Mennesket formaaer at udrette med de Ting, man har lært at kjende, og saa selv stræbe at udrette det Meste, man kan.

S. Skov.

Foreningen Internationale.

Edmond Villetard: Histoire de l'Internationale. — Onslow Yorke: The secret history of »the International«. — Emilio Castelar: Rede für die Gedankenfreiheit, gehalten in der Cortes-Debatte über die gegen die Internationale Arbeiterassociation in Spanien beabsichtigten Maaßregeln. (Der Volksstaat Nr. 102—103—104 Aarg. 1871.)

1.

Skjøndt det bestemt kan angives, naar og hvor Internationale blev stiftet, turde det maaskee, istedetfor at udlede dens Tilblivelse af nogle fordærvede og vanvittige Menneskers Had til den bestaaende Samfundsorden, være rimeligere at forklare dens Oprindelse af ganske naturlige historiske Forudsætninger og klare, bestemte Kjendsgjerninger. Som Forbillede for denne Forenings Organisation kan man vistnok betragte de engelske trades-unions. Deres Tilværelse kan historisk eftervises allerede i det 14de Aarhundrede; men det var først, efterat de engelske Arbeidere ved en Lov i 1825 havde opnaaet Associationsfrihed, at de især blomstrede op. Deres Betydning viste sig da i Begyndelsen derved, at de tjente til at organisere den sociale Krig mod Arbeidsgiverne, der hidtil havde været ført enkeltviis og hovedsagelig ved at ødelægge Maskinerne og afbrænde Fabrikkerne, men som nu fremtraadte i Form af udstrakte, iforveien aftalte og forberedte Arbeidsnedlæggelser (strikes), der vare af et saadant Omfang, at f. Ex. den i Manchester 1829 kostede 250,000 Lstr., den i Preston 1854 endogsaa 420,000 Lstr. Senere bleve de

imidlertid netop af Vigtighed som et Middel til at forebygge disse og have havt stor Betydning for den mindelige Overeenskomst mellem Arbeidsherrer og Arbeidere, som har faaet sit Udtryk i de af begge Klasser dannede Kommissioner (boards), hvis Hverv det er at undersøge og afgjøre opstaaede Stridigheder. Trades-unions ere nu saa almindeligt udbredte i England, at de tælle henved 900,000 Medlemmer og altsaa repræsentere mellem 4 og 5 Millioner af Befolkningen*). I Frankrig opnaaede Arbeiderne først i 1864 ved Loven Ret til at slutte sig sammen i Foreninger paa visse Betingelser, og man befriedes derved for den Mængde Processer, som bestandig siden 1849 havde lagt Beslag paa Domstolene, der i Gjennemsnit havde havt 75 forbudte Arbeiderforeninger aarlig under Tiltale og fældet 400 Domme. Her ligesom i England gav Tilladelsen til at slutte sig sammen strax Signalet til vidtløftige Arbeidsnedlæggelser, der med Hensyn til Voldsomheder bleve et Sidestykke til Begivenhederne i Sheffield, hvor i 1859 en Arbeider, som havde vægret sig ved at tage Deel i en strike, var bleven skudt ned midt i en Forsamling, og hvor man senere sprængte Huset i Luften over Hovederne paa dem, som modsatte sig Majoritetens Beslutninger. — Hidtil havde altsaa Arbeiderne i de to Lande opereret hver for sig — og det var reent undtagelsesviis, at der i 1840 fra England blev sendt Skrædderne i Paris Understøttelse til en strike. Det maatte imidlertid snart gaae op for dem, at det laae i deres Interesse at udvide den nationale Organisation til en international, og at en strike eller Trudslen om at iværksætte en saadan først vilde faae Betydning, naar samtlige Landes Arbeidere stode i et solidarisk Forhold til hverandre. Léon Faucher paastod i 1849, at England Intet havde at frygte af sine Arbeideres Sammenslutning, fordi der i dette Land var Handelsfrihed, og fordi altsaa ethvert Forsøg paa at skrue Arbeidslønnen op vilde modvirkes ved en rigeligere Indførsel af billigere Varer fra

*) Schäffle: Kapitalismus und Socialismus.

Udlandet. Men med ikke mindre Ret kunde Greven af Paris i 1869 skrive: „Naar de engelske Fabrikanter bebreide deres Arbeidere, at de ruinere Industrien og ødelægge sig selv ved at fordre høiere Løn, fordi de derved begunstige den fremmede Konkurrence, svare disse, at Fastlandets Arbeidere snart ville opnaae den samme Forhøielse, at de ville hjælpe dem dertil, om fornødent gjøres, og at Partiet saaledes paany vil blive lige". I Løbet af de 20 Aar, som ligge mellem disse to indbyrdes forskjellige Udtalelser, var der nemlig skeet en Tilnærmelse mellem de forskjellige Landes Arbeidere — Internationale var bleven til. —

2.

I 1862 blev den store Industriudstilling i London afholdt. Fra alle Lande strømmede Arbeidere til, i Reglen de dygtigste og intelligenteste, overalt søgte Regeringerne at lette dem Udgifterne til Reisen ved at stille Dampskibe til deres Raadighed og nedsætte Priserne paa Jernbanerne for dem, paa mangfoldige Steder bleve Nationalsubskriptioner satte i Gang for at tilskyde Resten af Omkostningerne. Den 5te August kom de Delegerede sammen i et Værtshus i London efter Indbydelse af de engelske Arbeidere, i hvis Adresse, som heelt igjennem er holdt i en rolig og velvillig Tone, en enkelt Passus lyder saaledes: „Ligesom vore nationale Stridigheder have været ødelæggende for vore respektive Fædrelande, ville vore sociale Adsplittelser blive skæbnesvangre for dem, hvem Konkurrencen tilskynder til at optræde imod deres Brødre. Ligesaa længe der er Arbeidsherrer og Arbeidere, Konkurrence mellem Arbeidsgiverne og Stridigheder om Arbeidslønnen, vil Arbeidernes indbyrdes Sammenslutning være deres eneste Middel til Frelse. Enighed mellem os og vore Arbeidsgivere er det eneste Middel til at formindske de Vanskeligheder, som omgive os". Castelar, den spanske Republikaner, som selv var tilstede ved denne Leilighed, fortæller om Mødet: „En Arbeider reiste sig op og holdt en tydsk Tale, en anden

Arbeider brugte det franske, en tredie det engelske Tungemaal, og Præsidenten oversatte paa staaende Fod ganske korrekt deres Udtalelser. Og veed De, hvem denne Præsident var? Han var Arbeider, han var Væver. Har man i Kongernes prægtige Sale fundet mange Individer af det Slags?" Resultatet af Sammenkomsten blev Vedtagelsen af det Forslag „at udvexle Korrespondancer om Spørgsmaal vedrørende den internationale Industri". At flere franske Delegerede, sagtens ogsaa Arbeidere fra andre Lande, fandt fordeelagtige Ansættelser i London og bleve derovre, kunde kun lette den besluttede Samvirken. To Aar efter, den 28de September 1864, samme Aar som det franske Deputeretkammer havde vedtaget Loven om Koalitionsfrihed, sammenkaldte de engelske Arbeidere et internationalt Meeting i St. Martins Hall, hvor deels det foreløbige Udkast vedtoges til de Statuter, som to Aar senere fik deres endelige Stadfæstelse paa den første almindelige Kongres, deels en Komitee blev indsat, og deels Korrespondenter udvalgte for de forskjellige Lande, der vare repræsenterede ved Mødet. I Motiverne til Lovene for den saaledes dannede Association internationale des Travailleurs (international working-men's association) gjøres gjældende: 1) at det maa blive Arbeidernes egen Sag at frigjøre sig selv, 2) at deres Afhængighed af Kapitalen er Grunden til deres sociale Ulykke, aandelige Nedværdigelse og politiske Underkuelse, 3) at alle Anstrengelser for at naae dette Maal hidtil ere mislykkedes af Mangel paa Solidaritet mellem Arbeiderne af forskjellig Profession i hvert Land og broderlig Enighed mellem Arbeiderne i de forskjellige Lande. Samtlige Medlemmer af Foreningen erklære derpaa, at Sandhed, Retfærdighed og Moral skal være Grundlaget for deres Adfærd mod alle Mennesker uden Hensyn til disses Farve, Tro eller Nationalitet.

Da de Delegerede fra Paris, Tolain og Fribourg, som begge arbeide i Bronce, og af hvilke den Første har Sæde i Nationalforsamlingen, kom tilbage fra London, oprettede de et »Bureau de correspondance» og opfordrede Arbeiderne til

at slutte sig til de foreløbige Statuter*). Samtidig sendte de et Exemplar af disse tilligemed en Erklæring til Politipræfekten og til Indenrigsministeren. Der blev ingen Indsigelse gjort gjældende fra disse Autoriteter, hvad enten man nu vilde afvente den videre Udvikling af det stiftede Selskab, eller man meente at kunne bruge det som Skræmmemiddel mod de liberale Ytringer, som begyndte at vise sig hos Middelklasserne. Den 3die September 1866 sammentraadte i Genève den første Kongres, til hvilken der var mødt 60 Delegerede, hvoriblandt 16 fra Frankrig. Herman Jung fra London, en Uhrmager, af Fødsel Sveitzer, som kunde tale de forskjellige Sprog, præsiderede. Man vedtog Foreningens Love og indre Organisation i sine Hovedtræk og drøftede derpaa de enkelte Spørgsmaal, som vare opstillede paa et i Aarets første Maaneder omdeelt Program. De vigtigste af disse vare: Om Arbeiderforeninger, om Skruer og om Midlerne til at raade Bod derpaa, om Underviisningen, om Indskrænkning af Arbeidstiden og almindelig Forpligtelse til at arbeide, om Kvinders og Børns Anvendelse til Fabrikarbeide, om samvirkende Arbeide, om Forholdet mellem Kapital og Arbeide, om direkte og indirekte Skatter, om internationale Foranstaltninger med Hensyn til Kredit, Møntvæsen, Maal og Vægt, Sprog, om de staaende Hære og deres Forhold til Produktionen, om Folkenes Selvbestemmelsesret — og der blev herom vedtaget forskjellige Beslutninger. Spørgsmaalet om de religiøse Forestillinger og deres Indflydelse paa det sociale, politiske og intellektuelle Fremskridt blev efter forskjellige Udtalelser afviist, idet man gik over til Dagsordenen, ligesom der heller ikke blev vedtaget Noget om at gjenoprette Polen paa et socialdemokratisk Grundlag. De engelske trades-unions dadledes, fordi de beskæftigede sig for meget med de enkelte

---

*) Jules Simon indmeldte sig, Henri Martin udtalte i en Bladartikel sin Tilslutning.

Stridigheder, og man opfordrede dem til at virke imod „selve det kapitalistiske System og sigte mod det store Maal: at frigjøre den arbeidende Klasse."

Da de franske Deputerede vilde reise over Grændsen, blev det Manifest, de førte med sig, beslaglagt. De henvendte sig til Ministeren, Rouher, som lovede at ville lade det passere, hvis de vilde indskyde en Tak til Keiseren, „som har gjort saa Meget for den arbeidende Klasse", hvilket de imidlertid nægtede at gjøre. Medens de saaledes paadroge sig Bonapartisternes Uvillie, saae ogsaa Republikanerne til dem med skjæve Øine, fordi de haardnakket holdt fast ved deres Beslutning om ikke at indlade sig paa politiske Spørgsmaal, men udelukkende holde sig til de sociale, og samtidig begyndte selve Tilhængerne af Internationale at kræve en bestemt Tilslutning til de demokratiske Principer — Foreningen stod paa svage Fødder.

Den anden Kongres aabnedes i Lausanne den 2den September 1867 under Forsæde af Eugène Dupont, en fransk Instrumentmager, bosat i London. 71 Delegerede vare mødte*); af disse vare 1 fra Belgien, 6 fra England, 17 fra Frankrig, 6 fra Tydskland, 2 fra Italien, 31 fra Sveitz**). Det var tildeels de samme Spørgsmaal, her forhandledes, men Udtalelserne vare maaskee noget skarpere. Af de vedtagne Beslutninger fremgaaer det, at man har udtalt en Fordømmelse af de kooperative Arbeiderforeninger, fordi disse „sigte til at grunde en fjerde Stand, som under sig har en femte, endnu uslere Stand." Endvidere erklærede Kongressen, „at den sociale Omdannelse ikke kan foregaae paa en radikal og definitiv Maade uden ved Hjælp af saadanne Midler, som virke paa Samfundet i dets Heelhed og i Overeensstemmelse med Gjensidighed og Retfærdighed." Denne Udtalelse er holdt i saa almindelige Udtryk, at det ikke er godt at fatte dens egenlige Mening, og den bliver

---

*) Ifølge Villetard.

**) Ifølge Yorke— Totalsummen bliver da kun 63.

ikke meget klarere ved den Tilføielse, at man skal opmuntre Arbeiderforeningernes Anstrengelser „paa den Betingelse, at man saa meget som muligt søger at modarbeide Kapitalens Overvægt over Arbeidet, det vil sige at indføre mutualistiske og føderalistiske Ideer." Temmelig tydelig er derimod den ligeledes vedtagne Resolution: „at man skal gjøre Staten til Eier af Transport- og Samfærdselsmidlerne for at tilintetgjøre det mægtige Monopol, der er givet de store Selskaber, som ved at underkaste den arbeidende Klasse deres vilkaarlige Love, angribe baade Menneskeværdigheden og den individuelle Frihed." I Slutningsmødet blev der vedtaget et Forslag om, at Internationale skulde slutte sig til Tidens republikanske Bevægelse, meget imod Tolain's og Fribourgs Ønske. Da Efterretningen herom blev bragt til den internationale Fredsligue, som netop paa samme Tid holdt Kongres i Genève, og som bestod af Republikanere af det reneste Vand — Bakunin, den russiske Nihilist, var ogsaa her tilstede — steg Gustave Chaudey, han, som senere paa Raoult Rigault's Befaling blev skudt, op paa Talerstolen og foreslog Vedtagelsen af en høitidelig Pagt, som skulde forsone Arbeiderne og Middelklassen, og ifølge hvilken de Første skulde hjælpe de Sidste til at gjenerhverve deres tabte politiske Rettigheder, disse være hine behjælpelige med Proletariatets økonomiske Frigjørelse.

3.

Nu var Internationale draget med ind i Politiken, og Følgen af denne Sammenslutning mellem det borgerlige Demagogi og Arbeiderklassen var, at Foreningen tog Deel i de revolutionære Demonstrationer, som kort Tid efter forefaldt i Paris, først i Tumulten den 2den November 1867 ved den venetianske Patriot Manins Grav, derpaa den 4de November i den offenlige Protest paa Boulevard Montmartre imod Roms Besættelse af franske Tropper. Paa samme Tid opfordrede man Jules Favre og de øvrige parisiske Deputerede

til at nedlægge deres Mandater for ved de nye Valg at give Vælgerne Leilighed til at protestere mod den keiserlige Politik, men modtog det Svar: „Det er Jer, Arbeiderne, Jer alene, som have skabt Keiserdømmet; det maa blive Jer egen Sag at gjøre det om igjen." Regeringen fandt imidlertid, at det var paa Tide at skride ind. Der blev foretaget Husundersøgelser, og 15 Medlemmer af Internationale stævnedes for Retten. Da man ikke havde fundet noget Beviis for deres Deeltagelse i politiske Sammensværgelser og altsaa ikke kunde beskylde dem for at danne noget hemmeligt Selskab, eftersom Internationale var gaaet offenligt til Værks, tog man paa dem med Silkehandsker og lod sig nøie med at erklære den under Navn af Bureau de Paris oprettede Afdeling af Selskabet for ophævet og dømme de 15 Anholdte til en Bøde paa 100 francs, fordi de havde været Medlemmer af et Samfund, som ikke var autoriseret af Loven. Men allerede inden Dommen var fældet, havde der dannet sig en ny Kommission med flere politiske og kommunistiske Elementer. Internationale var afløst for Frankrigs Vedkommende, men der existerede en Mængde autoriserede eller tolererede Arbeidersamfund, som nu samledes til eet chambre fédérale. Agitationen blev dreven hemmelig, og da Regeringen 2 Maaneder, efter at de 15 vare dømte, lod 9 Andre stævne og dømme til 3 Maaneders Fængsel, kom disse i Folkets Øine til at staae som politiske Martyrer i Rang med Blanqui, Ledru Rollin og de øvrige Republikanere.

I Fængslet St. Pélagie, hvor de udstode deres Straf, traf de en Mand, som senere skulde komme til at spille en vigtig Rolle, General Cluseret, der var arresteret for en politisk Forseelse. Han havde tumlet sig meget omkring i Verden, siden han for Kassemangel var bleven afskediget fra Hæren i Algier, havde været i Amerika, i Irland, taget Deel i feniske Uroligheder, gjort et mislykket Forsøg paa at vinde Hertugen af Aumale for en Plan til en Sammensværgelse, som skulde sætte denne paa Thronen, og han greb nu Leiligheden til at finde en ny Tumleplads for sin ærgjerrige

Higen. Hans Erfaring og Veltalenhed gjorde det let for ham at vinde Varlin og de øvrige Fanger, og Forbindelsen mellem ham og dem fortsattes, da han efter sin Løsladelse af Fængslet reiste til Amerika; det, hvorpaa han især henledede deres Opmærksomhed, var Nødvendigheden af at organisere sig som Parti og gjøre Tilhængerne solidarisk ansvarlige for deres Handlinger, medens man forresten lod Enhver især det størst mulige Spillerum for Ord og Theorier. Og nu agiteredes der over hele Frankrig først hemmeligt, senere aabenlyst, og det politiske Spørgsmaal traadte mere og mere i Forgrunden, efterhaanden som Misfornøielsen med Keiserdømmet voxede. Men først maa endnu de to sidste Kongresser, som Internationale holdt, omtales.

Den tredie fandt Sted i Bruxelles fra den 6te til den 13de September 1868 under Jungs Ledelse med et Antal af henved 100 Delegerede*). Her anerkjendte man først det Lovlige og Nødvendige i paa det nærværende Trin af Kampen mellem Kapital og Arbeide at foretage strikes, og erklærede, at der var Anledning til „at underkaste disse besteinte Regler og Vilkaar for Ordningen i Overeensstemmelse med deres Beleilighed." Dernæst udtalte man, „at Maskinerne saavelsom andre Arbeidsredskaber bør tilhøre Arbeiderne selv og virke til deres Fordeel." Endelig drøftedes Spørgsmaalet om Eiendom, og følgende Resolutioner vedtoges: 1) „Steenbruddene, Kulgruberne og de øvrige Miner ligesom ogsaa Jernbanerne bør i det normale Samfund tilhøre det sociale Fællesskab (la collectivité sociale), som repræsenteres af Staten, det vil sige, den regenererede Stat, som selv er Retfærdighedens Lov underkastet." 2) „Steenbruddene, Kulminerne og Jernbanerne skulle af Samfundet overdrages ikke

*) Da Bureau de Paris var opløst, kunde de franske Medlemmer af Internationale kun deeltage i Kongressen derved, at man til denne gav Enhver Adgang, som enten repræsenterede en Arbeiderforening eller var Medlem af en socialistisk Klub. I den sidste Egenskab mødte saaledes Blanqui, Rochefort og Andre, saa at Mødet derved tabte sin Karakteer af Arbeiderkongres.

til Kapitalisterne som hidtil, men til Arbeiderselskaber." Om Eiendomsretten til Jorden foresloges noget Lignende, idet det blandt Andet herom hedder: „Den økonomiske Udvikling, (l'évolution économique hedder det i det internationale Sprog), vil gjøre det til en social Nødvendighed at inddrage den Jord, som egner sig til Agerbrug, under Fælleseiendommen", og endelig gjordes der Forslag til ligeledes at udtale Principet om Fælleseie for Landeveienes, Kanalernes og Skovenes Vedkommende. De herhen hørende Resolutioner vedtoges med 30 Stemmer mod 4; men 15 Delegerede stemte ikke og afgave under Ledelse af Tolain en motiveret Erklæring, som gik ud paa, at de ikke ansaae disse Spørgsmaal for tilstrækkelig drøftede til, at der kunde voteres derom. Endelig udtalte Kongressen en motiveret Protest imod Krigene.

Den fjerde Kongres holdtes i Basel og aabnedes den 6te September 1869 med et Antal af 80 Medlemmer, blandt hvilke een, Cameron fra Amerika, sagdes at repræsentere 800,000 Arbeidere, medens Bakunin mødte for Silkearbeiderne i Lyon. Denne, en høi, svær Mand med en Tordenrøst, førte især Ordet og stræbte at drage Forsamlingen over til sine nihilistiske Anskuelser og til Principet om den sociale Opgjørelse. „Jeg forstaaer ved den sociale Opgjørelse, at alle nuværende Eiere retslig sættes ud af Besiddelse derved, at den politiske og juridiske Stat afskaffes, som er den eneste Bemyndigelse og Garanti for den nuværende Eiendom og for Alt det, som kaldes den juridiske Ret; og at der skeer en faktisk Expropriation overalt og i en saa stor Udstrækning som muligt og saa hurtigt som muligt ved selve Begivenhedernes og Omstændighedernes Magt." Endvidere ytrede han: „Alt produktivt Arbeide er nødvendigviis kollektivt Arbeide; endogsaa det Arbeide som uegenlig kaldes individuelt, er foregaaende Slægters kollektive Arbeide. Ingen Arveret, ingen personlig Eiendom, ingen Individualisme!" og sluttelig: „Jeg er en afgjort Fiende af Staten og af Statens Politikere af Middelklassen. Jeg forlanger, at alle Samfund, baade nationale og territoriale, ødelægges. Jeg forlanger, at vi

paa Ruinerne af disse Stater lægge Grundvolden til et nyt Samfund af Arbeidere." De parisiske Deputerede indvendte herimod: „Deres Forslag stride imod Logiken, Naturen, Historien, Videnskaben." — „Videnskaben!" udbrød Brismée, en Belger, „hvis Videnskaben er imod vore revolutionære Forhaabninger — saa meget desto værre for den. Den maa give Plads for vore Principer — vore Principer give ikke Plads for Noget." Resultatet af Forhandlingerne blev, at 54 Stemmer voterede imod Privateiendom, 4 for; men da Spørgsmaalet om Arveretten kom for, opnaaede Forslaget om dens Afskaffelse kun 32 Stemmer, medens 23 stemte imod og 17 undlode at stemme, hvorfor man gik over til Dagsordenen. Desuden vedtog man forskjellige Regler for Foreningens Administration, blandt andre følgende Artikel: „Da det er under et Arbeidersamfunds Værdighed i sin Midte at opretholde et monarkisk Autoritetsprincip ved at holde Præsidenter, selv naar disse ikke ere beklædte med nogen Myndighed, eftersom blotte Hædersbetegnelser allerede indeholde et Angreb paa de demokratiske Principer — opfordrer Kongressen alle til Internationale hørende Sektioner og Arbeiderforeninger til at afskaffe Præsidentskabet i deres Midte." Endelig besluttede man at søge at bringe Arbeidsnedlæggelserne under et bestemt System for derigjennem at opnaae Virkeliggjørelsen af det føderalistiske Princip for Arbeidet istedetfor det kapitalistiske Lønningsprincip, samt at samle og til Generalraadet indsende Materiale til en fuldstændig Arbeiderstatistik.

Y o r k e, der synes vel underrettet om forskjellige personlige Forhold, men som i Modsætning til V i l l e t a r d ikke har ledsaget sin Fremstilling med officielle Aktstykker, fortæller, at Bakunin gjennem en parisisk Tømrer, Louis Jean Pindy, stillede et Forslag om en ny Organisation, der vilde gjøre Internationale til et reent revolutionært Samfund, og lader ham ytre Følgende: „De forskjellige Grupper af disse oppositionelle Samfund ville danne d e n f r e m t i d i g e K o m m u n e, og de existerende Regeringer ville blive afløste af A r b e i d e r f o r e n i n g e r n e s R a a d." Han siger endvidere, at Pindy's Forslag bleve

vedtagne. Dette er neppe rigtigt. Ikke desto mindre har han vistnok Ret i at tilføie: „Fra dette Øieblik hørte Arbeidernes Internationale op at existere; alene Navnet blev tilbage; hvad der eengang var en Skole for Haandværkeres Drøftelse af sociale Problemer (artisan philosophy), var nu et revolutionært Selskab, som stræbte efter at tilintetgjøre Kirker, Regeringer, Samfund og Love." Med de nye Formaal kom der ogsaa nye Mænd — i den franske Afdeling traadte Tolain og Fribourg tilbage, og Varlin og Malon bleve de ledende Aander, og i de Møder, der holdtes i Anledning af Plebiscitet, faldt der saa heftige Udtalelser, at Regeringen for tredie Gang besluttede at skride ind mod Internationale. 19 Personer bleve anklagede for i Løbet af næsten tre Aar at have været Medlemmer af et hemmeligt Selskab, 19 for at have hørt med til et Selskab paa over 20 Personer, der ikke var autoriseret. 4, hvoriblandt Assi, bleve frikjendte, 7, hvoriblandt Varlin, dømte til et Aars Fængsel og en Bøde paa 100 francs, Resten til 2 Maaneders Fængsel og 25 francs i Bøde. I Listen over disse forekomme adskillige Navne paa Personer, som have havt Sæde i Centralkomiteen og Pariserkommunen, men dennes fornemste Ledere finder man dog blandt de Jakobinere, der omtrent samtidig mødte for Kriminalretten i Blois anklagede for Deelagtighed i det bekjendte Komplot med Orsinibomberne, hvormed Internationale Intet havde at gjøre. Her figurere nemlig Navne som Villeneuve, Flourens, Mégy, Rigault, Jaclard og Flere. Man seer altsaa, at Revolutionen af 18de Marts har været forberedt og udført deels af de egenlige Republikanere, politiske Eventyrere, for hvem Revolutionen og Barrikaderne ligesaameget ere Maal som Middel, og af Medlemmer af den franske Afdeling af Internationale. At dette Selskab var kommen langt bort fra sit oprindelige Formaal, og at navnlig dets franske Sektion havde indtaget en ganske særlig Stilling, vil den her meddeelte korte Oversigt over dets Historie formeentlig vise. Endnu skal blot for Fuldstændighedens Skyld meddeles Programmet for den Kongres, man

havde tænkt paa at afholde i 1870 i Paris, hvis ikke Begivenhederne havde umuliggjort den, og som tidligere var bleven offenliggjort: 1) Nødvendigheden af at afskaffe den offenlige Gjæld, 2) Forholdet mellem Arbeiderklassens sociale Bevægelse og politiske Virksomhed, 3) de praktiske Midler til at omdanne Grundeiendommen til social Eiendom, 4) Diskontobankernes Omdannelse til Nationalbanker, 5) Vilkaarene for kooperativ Produktion paa et nationalt Grundlag, 6) Nødvendigheden af en Arbeiderstatistik, 7) Midlerne til at undertrykke Krigene.

4.

Det er med det Materiale, som foreløbig staaer til Raadighed, ikke muligt længere at fortsætte en historisk Skildring af Internationale. Der foreligger vel fra fransk Side ikke faa Skrifter imod dette Selskab og om dets Deeltagelse i Pariserkommunens Voldshandlinger ligesom fra Selskabet selv et Forsvar for Revolutionen af 18de Marts under Titlen: The civil war in France, address of the general council of the international working-men's association. Men hvad de første angaaer, ere de snarere et Udtryk for Franskmændenes let forklarlige Harme mod Pariserkommunens Mænd end et fyldestgjørende Beviis for et solidarisk Forhold mellem disse og Lederne af Internationale, og det sidste, der sikkert har sin største Interesse derved, at det udvikler det Program, Pariserkommunen ikke fik Tid til at gjennemføre, er skrevet i en saa bitter Tone og seer saa eensidigt paa selve de faktiske Begivenheder, at det ganske vist indeholder et stærkt Indicium for Selskabets Deelagtighed i Pariserkommunens Færd, men ikke nogen Redegjørelse for, hvorvidt denne Deelagtighed strækker sig. Det Spørgsmaal, om der mellem Internationales Theori, saaledes som den har udviklet sig gjennem Kongresserne, og dens Praxis, saaledes som den lægger sig for Dagen gjennem aktiv Deeltagelse i de enkelte Landes politiske og sociale Stridigheder, findes en Modsætning, som indeholder en Fare for Samfundet, maa saaledes foreløbig staae hen, ligesom

ogsaa Undersøgelsen af den særegne Karakteer, Internationales indre Organisation mulig maatte give dette Selskab. Men forsaavidt de forskjellige europæiske Regeringer have begyndt at tage under Overveielse, om det ikke vilde være i sin Orden at skride ind med Lovens Magt mod Foreningen, og en Beslutning i denne Retning allerede i forrige Aars Slutning blev vedtaget af de spanske Kortes, vil man maaskee med Interesse læse den Tale, som Castelar i denne Anledning holdt, deels fordi den giver et væsenligt Bidrag til Drøftelsen af selve dette reent praktiske Spørgsmaal, deels fordi den kaster Lys over flere af de Ideer, der røre sig i vor Tid. Efter en Indledning, i hvilken han polemisk vender sig mod de forskjellige politiske Partier og blandt Andet forudsiger Republikens Seir, som han venter vil komme langsommere, men sikkrere ad Lovlighedens end ad Revolutionens Vei, hævder han det Upartiske i sin Stilling til den foreliggende Sag, idet han hverken selv er Medlem af Internationale eller bekjender sig til dens Principer — han hylder „den individuelle Ret i dens fulde Omfang og den individuelle Eiendom i dens fulde Reenhed" — og godtgjør sin Paastands Rigtighed ved en Henviisning til de Angreb, han har været Gjenstand for. Idet han derpaa gaaer over til selve Sagen, udtaler han sig i det Væsenlige saaledes: „Det Spørgsmaal, som ligger for, staaer i en inderlig Forbindelse med alle andre Spørgsmaal, som vedrøre Menneskeheden; den moderne Omvæltning er trods en lang Række forskjellige Tilsyneladelser en med sig selv enig og solidarisk; den begyndte i det Øieblik, da den civiliserede Verden afkastede den gamle politiske Form, Præstevælden, og den gamle sociale Forms Væv, Feudalismen. Det skeete i den sidste Trediedeel af Middelalderen. Den Livegne, der lader sin Lænke blive liggende tilbage ved det gamle Samfunds Porte, stræber efter social Væxt, ligesom Planten, naar den har gjennembrudt Jordskorpen, stræber opad mod Lyset. Det første Element, som modtager en Omdannelse, er mærkværdig nok det meest materielle og meest omfangs-

rige — vor Planet. Denne Jord, som i Theologernes Øine var et firkantet Laag over Grave, sprænger det skuffende Hylster, som liig et pneumatisk Apparat dækker den, og forvandler sig til en lys og straalende Globe, der ledsaget af sin Drabant i harmoniske Kredse drager gjennem den uendelige Æther. De gamle præstelige Former for religiøs Kunst døe bort, Renaissancen forsoner Menneskeheden med Naturen og fører ligesom den græske Klassicitet den menneskelige Form tilbage til Lighed med Guderne. En religiøs og folkelig Bevægelse kræver for Menneskeheden en Gjenindsættelse af Samvittighedsfriheden i dens Rettigheder, og efter at denne religiøse Bevægelse i den westfalske Fred har tilkæmpet sig en international Seir, begynder der en filosofisk, som vækker Ideer for Fornuften tillive og proklamerer almene Love for Samfundet og dets Politik. Og da de filosofiske Ideer, takket være det forrige Aarhundredes store franske Forfattere, gjennem Veltalenhed, Satire og gjennem Encyklopædisternes vidunderlige Arbeider blive Fælleseiendom for Folkenes sunde Sands og bevirke en moralsk Revolution i den offenlige Bevidsthed, da svæver ogsaa allerede den politiske Revolution i Luften, den samme politiske Revolution, som vi Spaniere, Børn af saa mange Aarhundreder, Arvinger til saa store Bedrifter, have sluttet os til, og som vi have virkeliggjort næsten til dens sidste og meest heldbringende Konsekvenser. — Man maa imidlertid ikke hengive sig til nogen Illusion. Ikke en eneste af den store Række Ideer, der høre under denne Revolution, kan skydes tilside, Verden staaer ikke stille, og i samme Maal som de politiske Spørgsmaal, der kræve Besvaring, løses, hæve sig af egen Kraft de sociale. — Efter at Maskinen havde fortrængt den raa menneskelige Kraft, Pressen hævet Uligheden i Intelligens, den almindelige Stemmeret udslettet Forskjellen i politisk, de individuelle Rettigheder Uligheden i borgerlig Stilling, er det blevet en uomgængelig Nødvendighed, at den fjerde Stand, det egenlige Folk, træder op. Ligesom Jorden efter mange Aarhundreders Omdreininger smykkede sig for at modtage den menneskelige

Aands befrugtende Gaver, saaledes er ogsaa Samfundet kommet saa vidt, at det er blevet et Livsspørgsmaal for det at slutte sig nøie sammen med de nyere demokratiske Elementer. Ja, mine Herrer, Folkets Lykke kan ikke modnes, naar ikke med de politiske tillige de økonomiske og sociale Reformer fuldbyrdes.

Vel er det sandt, at mange Vildfarelser i denne Retning komme for Dagen; men Vildfarelsen aflægger Vidnesbyrd om Tankernes og Systemernes Mangfoldighed; ligesom Veerne bebude de naturlige, saaledes Vildfarelserne de sociale Fødsler. Paa denne Maade er vort Aarhundrede blevet de sociale Systemers og Skolers Aarhundrede; men efterhaanden som disse Skoler udvikle sig og rykke Nutiden nærmere, forlade de deres Utopier og søge at bringe sig i Harmoni med de evige Grundlag for ethvert Samfund.

Socialismen var i sin Begyndelse en Theologi, som ventede Alt af en ny Messias, af en ny Ordning af Præstevælden*). — Derpaa gik den over til en storartet Verdensskabelse, som ikke vilde lade sig nøie med at reformere Samfundet, men drømte, at den kunde føre Mennesket selv tilbage til et idealt Liv i en ny, med Blomster prangende, i Harmonier svævende Kosmos**). Socialismen forvandlede sig derpaa til en Psykologi, hvis Maal fornemmelig bestod i at kaste Ansvarligheden for vore Laster og Forbrydelser bort fra vore Samvittigheder og Sjæle og vælte dem over paa Samfundets Forkeerthed***); indtil den endelig efter at være bleven mere praktisk optræder som Statsøkonomi, om end med Principer, som staae i Strid med det eengang Vedtagne, fordi der af Staten kræves Ting, som den ikke kan udføre uden at træde Frihed og Ret for nær.

Da den er naaet til dette kritiske Punkt, viser der sig et overordenligt Menneske, en Mand, hvis Indflydelse vil vare Aarhundreder igjennem†). Han har tjent de sociale

*) Saint Simon.

**) Fourier.

***) Robet Owen. See N. d. Maanedsskr. 2. B. Samfundsforholdenes Omordning.

†) Proudhon.

Systemer, der see paa ham som de apokalyptiske Syner paa Mørkets Genius. Barn af Proletariatet, opvoxet og opdraget i Arbeidets Sved, under Trykket af Møisommeligheder og Savn, bliver han ikke træt af idelig paany med ubarmhjertig Veltalenhed at stille os sin Barndom for Øie. En ubønhørlig Logik, som har Noget af Stormen og Noget af Jordskjælvet; en vidunderlig Taler, som, skjøndt han ligesom Rousseau først seent, saare seent, opdager Skribenten i sig, snart hæver sig til Bossuets Majestæt, snart stiger ned til Babœufs hylende Vildhed, snart sætter et sarkastisk Smil op som Montaigne, snart giver sig hen i blødagtig Sentimentalitet ligesom Bernardin de St. Pierre, snart udtordner Victor Hugos harniskklædte Ord, snart læsper Lamartines harmoniske Poesi, som om han maatte trække alle Stilens Registre frem for at give sin Smerte et trofast Ekko! En kæmpemæssig Skygge, der trænger ind i Nutidens Pantheon, hvor alle Ideer ligge optaarnede og hvile, trænger derind med samme Sky, som den hvormed de første Kristne betraadte det gamle latinske Pantheon, hvor alle Gudebillederne laae ophobede, — og som, fordi han troer sig den øverste vilkaarlige Dommer over den moderne Bevidsthed, sammenfatter alle Systemer i sine Bøger, sønderslænger dem med fortærende Skarphed, en Genius for den sociale Kritik ligesom Kant for den videnskabelige! Og medens han fordømmer Alt: Katholicismen som reaktionær, Protestantismen som aristokratisk, Doktrinarismen som usædelig, Feudalismen som væmmelig, Idealismen som holdningsløs, Metafysiken som vaklende og theologisk, Statshusholdningslæren som lav og ufuldstændig, de demokratiske Systemer som naive og blot fraseklingende, — er den eneste Ruin, som bliver tilbage under denne Forstyrrers Fodsaaler, og som danner en Straaleglorie om hans af Storme furede Pande: i politisk Henseende Republiken og i videnskabelig Dogmet om Menneskets Frihed og Selvansvarlighed.

(Længe vedholdende Bifald.)

Dette Problem har en almindelig Karakteer og til samme Tid en for hver Race eller Nationalitet eiendommelig:

det er revolutionært i Frankrig, filosofisk i Tydskland, empirisk i England; hvoraf det dog tydelig fremgaaer, at dette Problem har sin Rod i vort nuværende Samfunds ubestridelige Fordringer". Efterat Taleren har gjort Rede for Franskmændenes og Italienernes forskjellige Opfattelser, vedbliver han: „Den tydske Aand bearbeidede Socialismen i transcendental Retning. Den individualistiske Idee, som i „Kritik der reinen Vernunft" og „Theorie der Wissenschaft" var bleven ført til sine yderste Grændser, forekom de nyere Tænkere ufuldstændig; Forsoningen mellem Menneske og Guddom, Aand og Natur, Samfund og Individ, Evangelium og Videnskab forekom dem ligesaa utilstrækkelig, saalænge de ikke kunde forene alle Klasser under en høieste Retfærdighedsidee, alle Folkeslag under et Menneskehedens høieste Ideal. Efter deres Overbeviisning har Samfundet ligeoverfor Mennesket ikke blot politiske, men ogsaa økonomiske Pligter, fordi Opfyldelsen af de sidste er nødvendig for hans Tilværelse og for at han — ifølge sin Bestemmelse — kan realisere det Godes Idee. Og de antitheologiske eller rigtigere antireligiøse Systemer, som blomstrede frodigt op i Tydskland, i skarp Modsætning til hiin transcendentale eller metafysiske Idee, hyldede dog med Hensyn til de sociale Problemer de samme Dogmer, idet de billigede Nødvendigheden af Menneskehedens ikke blot økonomiske og videnskabelige, men hele sociale Omdannelse. — Sandsynligviis vilde disse Ideer ikke have forladt Theoriens stille Sfære, hvis ikke Februarrevolutionen var kommen som et Lyn fra en klar Himmel. Tydskerne reiste sig ved dette Raab, selv de meest skræmmede Gemyter troede Forløsningens Øieblik kommet, de fredelige Universiteter bleve til Vulkaner, Forsamlingen i Paulskirken i Frankfurt lignede en Høiskole for moderne Ideer, det i Gjerning ellers tøvende, med Ord stedse saa velsignede Tydskland syntes lige med Et vunden for det almene Demokratis Sag. Men Trylleriet var snart svundet; vi bleve slagne i Baden, i Dresden, i Berlin og Wien, Adsplittelsen begyndte, idet Nogle gik til Amerika, Andre til Frankrig, og de tydske Demokraters

Flugt knytter sig til den sociale Idees Historie ligesom Apostlenes Flugt til den kristne. En af disse tydske Demokrater*), som for Øieblikket har den største Indflydelse paa de europæiske Arbeidere, skrev i Frankrig mod Proudhons Philosophie de la misère en Bog: Misère de la philosophie. Men Reaktionen drev dem snart fra Frankrig til Belgien og derfra til England, hvor de oplevede Ting, som vidne om, hvad Frihed og Association formaae med Hensyn til Løsningen af de store sociale Spørgsmaal. Seer De, mine Herrer, hvor altomfattende Problemet og de nye Ideer ere! Tydskerne ere for vor moderne Civilisation, hvad Grækerne vare for den antike: Tænkerne, Filosoferne, Viismændene, medens Engellænderne ligesom Oldtidens Romere ere Politikens Mænd, de praktiske Folk. Derfor have disse ogsaa fundet den Formel, ved hvilken Arbeideren kan see bort fra Kapitalisten: Kooperationen nemlig; de have grundet Arbeiderbyer, sammensparet store Midler ved deres Arbeide og tilkæmpet sig politisk Indflydelse for deres Associationer."

5.

Castelar gjennemgaaer nu kortelig Internationales Historie og gjør derpaa følgende Bemærkning: „Det er meget barnagtigt, forældet og en Statsmand uværdigt, naar den ærede Minister troer at kunne opstille nogetsomhelst Beviis ved Hjælp af Brudstykker af internationalistiske Blade. Det er ikke de polemiserende Aviser, men Beslutningerne paa Kongresserne, der ere det Afgjørende, ligesom Koncilierne ere det for Katholikernes Vedkommende". Efter at have omtalt disse og særlig dvælet ved Udtalelserne imod Krigen fortsætter han saaledes: „Vi ere nu, mine Herrer, færdige med de af Internationale fattede Beslutninger. Om Religionen blev der Intet vedtaget, om Familien heller Intet, om den sidste blev der ikke engang holdt Foredrag. Følgelig indskrænke Beskyldningerne for Umoralitet sig til Eiendoms-

*) Karl Marx.

fællesskabet. Mine Herrer, over Principet om Fælleseie har Historien fældet sit Dom; det er er forkastet af de spanske Klostre, af de mæhriske Brødre, ja endogsaa af Paraguay; der, hvor der gives Fælleseiendom, er Menneskeheden stedse bleven staaende paa Barndommens Trin. Men hvad det Umoralske deri angaaer, saa er det noget ganske Andet. Jeg forsvarer ikke her min egen Sag, jeg forsvarer Friheden, Tænkefriheden og Retten til at associere sig imod Reaktionen; thi Reaktionerne have det tilfælles med Revolutionerne, at man nok veed, hvor de begynde, men ikke, hvor de ende".....
Idet Castelar derpaa gaaer over til at tale imod den af Ministeren gjorte Paastand, „at Internationale er farlig, fordi dens Ledere høre Udlandet til," siger han: „De see, mine Herrer, af denne Paastand, at Internationales fattige Arbeidere have et høiere Begreb om den menneskelige Solidaritet end en Minister for de indre Anliggender. Hvis jeg stod paa samme aandelige Standpunkt som en vis stor engelsk Taler, vilde jeg sige om den ærede Minister: „Derved forkaster han Alt, hvad der udgjør hans Væsen: sit skjønne spanske Modersmaal, thi det er en Blanding af Latin og Arabisk; sin Religion, thi Faderen er Jøde, „Ordet" (Logos) alexandrinsk og den hellige Aand platonisk; sine Institutioner, thi de ere laante fra de forenede Stater, England, Belgien og Frankrig; sin Klædedragt, thi den er maaskee fiint engelsk Arbeide; sin Pave, sin Konge og dennes Dynasti, thi de ere italienske; de Atomer, som danne hans Legeme, fordi Kemien ikke respekterer Landegrændser, og den ærede Minister ikke kan vide, hvor mange tartariske eller sachsiske Atomer der udgjøre hans Jeg, og ligesaalidt veed, hvorhen Atomerne imorgen ville strømme, takket være Materiens store Kredsløb, som ikke regner Spørgsmaalet om Liv og Frugtbarhed ud med Nationaliteter! (Stormende Bifald.)

Men hvis den ærede Minister nu er saa overmaade individualistisk, saa forstaaer han heller ikke Handelsfrihedens store Epos. Under de uendelige klimatiske Forskjelle paa Jorden er det den moderne Herkules, Handelen, som

med sine store Søfugle — der svæve med Fødderne i Vandet og med deres dampende Hoveder gjennemfure Luften — skaffer det Allerfjerneste hid: Huderne, som Russeren tilkæmper sig af de Dyr, der vanke om paa hans Issletter, og Tobaksbladene, som modnes under Sydens brændende Sol; Siberiens Jern og Afrikas Guldstøv; Alt, hvad Kunstfliden skaffer tilveie i England og Naturen i Indien; Dadlerne, hvoraf det gamle Testamentes Patriarker ernærede sig ved Foden af den asiatiske Palme, og de kostbare Ædelstene, som hvilede i det unge Amerikas jomfruelige Skjød; den kostelig duftende Drue, som bekrandser Rhinens Bredder, og Xeresvinens gyldne Gløds, som varmer Nordens kolde Sønner med de Straaler, den har opfanget af den andalusiske Sol. (Jublende Bifald.) Og saaledes skeer det da, at denne moderne Herkules ved at forbinde alle Verdensdele med hverandre kredenser Livets Skaal ligelig for alle Racer og gjør Mennesket til Herre over den hele vide, skjønne Jordens Kreds. (Stormende Bifald.) Men til Handelens Solidaritet maa føies Arbeidets. — Den ærede Minister gjorde, idet han indsaae, hvor skrøbeligt hans sidste Argument var, et Spring, idet han udbrød: See, hvor oprørende mod al Moral Internationale er — det angriber Familien! — Jeg har allerede sagt og vil forpligte mig til at bevise den ærede Minister det ved Originaler, at der i Internationales Resolutioner ikke forekommer et eneste Angreb paa Familien. Saalænge ikke det Modsatte er beviist, maa vi forudsætte det Bedste om et Menneske, og den Text, som den ærede Minister anfører til Støtte for sin Paastand, hedder: Familien grundet paa Kjærlighed. Nuvel, er der maaskee Nogen her, der vil have dette anderledes? som ikke vil have Fader-, Moder-, sønlig, broderlig Kjærlighed i Familien? Med hvilken Ret bliver der da givet denne Sætning — som forøvrig, jeg gjentager det, slet ikke hører med i Internationales Resolutioner, — en saa ond Udtydning? Det er i det Hele absolut nødvendigt at skjelne mellem Moral og Ret, en Sammenblanding af disse to Ting har netop altid været en Kilde til alt Tyranni;

Moraliteten som saadan har ophørt at være fra det Øieblik af, da den bliver stillet under Tvangsforholdsregler, og at være moralsk af Frygt for guddommelig eller menneskelig Straf er stridende imod Moralen. Moraliteten elsker det Gode for det Godes Skyld og skyer det Onde, netop fordi det er Ondt." Taleren anstiller nu den Betragtning, om da Statens egne Handlinger altid ligge indenfor det Moralskes Grændser. „Er Ægteskabsskilsmisse, som berøver Børnene de forenede Forældres Omsorg og Familielivets Indflydelse, moralsk? Er Prostitutionen det, denne den kvindelige Fornedrelses dybeste Afgrund, som Staten beskytter og ordner? Er Spillesygen moralsk, som Staten exploiterer ved sine Lotterier? Og man vil jo dog opløse slige umoralske Selskaber — nuvel, saa gjør Begyndelsen med Staten! Men nu i dette Spørgsmaal om Familien — hvor mange Faser har Historien ikke at opvise! Ligne de Ægteskaber, som Abraham og Isak sluttede, dem, man almindelig indgik hos det udvalgte Folk, og hvori adskille de sig fra dem i Middelalderen, navnlig fra det ved de dengang gyldige Love anerkjendte Konkubinat? Veed den ærede Minister ikke, at paa Pedro den Første af Kastiliens Tid dekreterede Kortes i Valladolid en særegen Dragt for de Geistliges Bislaaferske? — Alt dette beviser kun Forskjellen mellem Moral og Ret, og i det Øieblik den ærede Minister eller Kortes anmasser sig Ret til at give Love for Moralen, saa maa vi her forvandle os til et Koncilium, underkaste Samvittigheden og den fri Villie et Tvangsdogme og give en fuldstændig Theologi Lovskraft. I Rom er det skeet, der bleve Moral og Ret sammenblandede; men hvad er der ogsaa i Rom bleven af denne gamle Magt? . . . . Efterlade vi desuden Familien saaledes, som den er os overleveret? Ligne maaskee de spanske Ægteskaber nu til Dags dem, vore Forfædre indgik? Mine Forældre behøvede til deres Ægteskab kun Kirken, nuomstunder er den civile Magts Indskriden en absolut Nødvendighed — og De vilde finde det stridende mod Moralen, om der blev ansøgt om videregaaende Reformer? Noget

Lignende kan siges om Arveretten; er maaskee den tvungne Arvefølge fra Fader til Søn i alle Stater stillet under de samme Love? Finder der ikke her en Afvigelse Sted mellem den katholske og den nationaløkonomiske Skole? Har ikke Hr. Nocedal paa en juridisk og de Herrer Moret og Rodriguez paa en nationaløkonomisk Kongres forsvaret Arveladerens Frihed? Men kun Internationale kaster man i Næsen, at den opstiller disse Theorier!

6.

Men, mine Herrer, lad os nu skride til det vigtigste Spørgsmaal, det om Eiendommen. Efter min Overbeviisning er Tyveri, Tilegnelsen af fremmed Gods ved Magt eller List, stridende mod Moralen. Men hvad der ikke strider mod Moralen og heller ikke kan stride derimod, er at behandle Spørgsmaalet om en Omdannelse af Eiendommen gjennem de offenlige Myndigheder paa Grundlag af Love, som blive at vedtage, og i Samklang med den Maade at fuldbyrde disse paa, som bliver at fastsætte af Autoriteterne. Har der maaskee ingen Forandringer i Eiendomsbegrebet fundet Sted fra Quiriternes Tider indtil vor Tid, fra Jubelaaret i det gamle Testamente indtil det engelske Majorat? Lad os læse efter i vor egen Historie. Tre Aarhundreder kunde ikke udslukke Hadet mellem Celto-Romanerne og Vest-Goterne. Da de arabiske Erobrere kom ind i Landet, vare tiltrods for Katholicismens store Anstrengelser Seirherrer og Overvundne fra det germanske Indfald endnu ikke sammensmeltede; Romanerne vare Katholiker, Vest-Goterne Arianere, og da Goterne nærmede sig til Katholicismen, vendte Romanerne sig instinktmæssig mod Hedenskabet, og det var Altsammen kun en Følge af Eiendommens Fordeling. I hele det middelalderlige Spanien, baade i den arabiske og i den kristelige Deel, have de forskjellige Indretninger deres Grund i Eiendommens forskjellige Natur. Saaledes var Halvaraberens (mez-arabo) Overeenskomst med sin Herre

kun et Middel til at skaffe sig Eiendom; den Frafaldne, som havde ombyttet Evangeliet med Koranen og dog vilde vedblive at være Spanier, forlod sin Race for Kopskattens Skyld; de Kristne, som bleve i de af Araberne erobrede Byer, nøde flere eller færre Eiendomsrettigheder, alt eftersom den Modstand, de havde gjort, var større eller mindre; og atter i det kristne Spanien vare de kongelige, de feudale og Fristædernes Besiddelsesadkomster ligesaa mange Vidnesbyrd om Eiendommens Forskjellighed.

Absolutismen, som grundede Majoratet i Familien, Amortisationen (den døde Haand) i Klosteret, Taxterne i Handelen, Privilegiet for Gilderne og Laugsvæsenet for Arbeidet, har aldrig kjendt den sande Eiendom; den Verden, som ligger paa denne Side af Revolutionen afviger saare meget fra den paa den anden Side med Hensyn til Spørgsmaalene om Eiendom og Frigjørelse for de Baand, som tynge derpaa. Er det da saa stridende mod Moralen, at forlange en Omdannelse? Forlangendet kan være uretfærdigt, absurd, men det kan aldrig nogensinde stride mod Moralen.

Naar De paastaae, at Eiendomsfællesskab strider mod Moralen, saa blive De nødte til at fordømme Evangeliet og Kirkefædrene. Jeg trøster mig til at kunne bevise, at Internationales moderne Ideer om Eiendomsfællesskab indeholdes i Evangeliets gamle Aforismer. Kapitel 19 hos den hellige Mathæus og Kapitel 18 hos den hellige Lukas indeholde følgende skjønne Parabel: En Yngling traadte hen for Kristus og spurgte: „Gode Mester, kan jeg indgaae i Himmeriges Rige?“ — „Kald mig ikke god,“ svarede hiint evige Mønster for det Gode, „Gud alene er god. Hvis Du vil indgaae i Himmeriges Rige, saa sælg Alt, hvad Du eier og uddeel det blandt de Fattige.“ Derover blev Ynglingen bedrøvet; thi han havde meget Gods, og Kristus vendte sig til sine Diciple med de Ord: „I Sandhed siger jeg Eder, at lettere vil et Skibstoug gaae gjennem et Naaleøie end en Rig gjennem Himmeriges Port.“ Vulgata har sat „Kameel“ istedetfor „Skibstoug“, og paa nogle Kirkefædres Spørgsmaal,

hvorfor Kristus har sammenlignet den Rige med en Kameel, sagde Origines: „Fordi Kamelen er et plumpt, ureenligt Dyr". — I Kapitel 6 hos den hellige Mathæus og Kapitel 12 hos den hellige Lukas staaer: „Hedningene tænke kun paa Mit og Dit, men I skulle ikke tænke derpaa. Himlens Fugle saae ikke og høste ikke, og dog giver Gud dem Føde. Lilierne paa Marken spinde ikke og væve ikke, og dog klæder Gud dem o. s. v.", og en anden Kirkefader siger: „Enhver Rig er en Tyv eller Søn af en Tyv." Den hellige Krysostomus siger: „Kirkerne i Jerusalem have aldrig kjendt Eiendom" og i hans Prædiken over den hellige Pauli Ord: Oportet enim hæreses esse hedder det: „Da Kirken i Jerusalem afskaffede Eiendom, har den dermed udryddet Roden til det Onde." Men ganske særdeles klare og afgjørende ere den hellige Cypriani Ord, og hvis denne Helgen havde været paa Kongressen i Basel, vilde han sikkert have stemt med Kollektivisterne. (Almindelig Munterhed.) Han siger: „Ere ikke Sol, Luft og Regn for Alle? Ligeledes skulle Samfundsgoderne være det, de skulle fordeles ligelig blandt alle Mennesker." Og den hellige Gregorius siger: „Den, som tager den mindste Rente for sine Penge, ligner en Stratenrøver og en Bandit."

Nuvel, mine Herrer, naar de Bøger, af hvilke De øse Deres Moral, tale saaledes, ville De da fordømme Internationale? Saa opbrænder dog først Evangeliet og Kirkefædrene! Men jeg vil være upartisk og retfærdig og ikke overvurdere mine Argumenter. Naar Kristendommen henfaldt i disse Utopier og fornægtede Eiendommen, saa skeete dette, fordi det var nødvendigt for den ny Tro at fremkalde en aandelig Reaktion mod hine raa Sandselighedstendenser, med hvilke det daværende Samfund væltede sig i et uophørligt Orgies Dynd, indtil hiin ophøiede Martyr fremtraadte, hvis Læber kun aabnede sig for at velsigne, og hvis Liv var viet en Idee, for hvilken han gik i Døden, medens han løftede Korset høit over det moderne Samfund; fra hvem de Friheds-, Ligheds-, Broderligheds-Principer nedstege, som,

naar de virkeliggjordes, vilde gjøre vor Planet til et Speil for Universet, Samfundet til en Familie af Brødre, vor Aand til en Afglands af det Guddommelige. (Bevægelse — Bifald.) Og naar jeg indrømmer, at Kristendommen behøvede sine Utopier til sine daværende sociale Formaal, hvorfor ville De da ikke indrømme, at ogsaa en anden Utopi kunde optræde ved en saa stor social Omvæltning som den nærværende? Vare ikke stedse Utopierne de ny frembrydende Ideers Morgenrøde? . . . .

Endelig vil jeg endnu blot til Slutning sige Dem, mine Herrer, at Deres Beslutninger — hvis De stemme imod — ville blive resultatløse. De angribe Noget, som ikke kan forgaae, som vil vare til alle Tider, som har gjentaget sig i alle Samfund. Lad kun Utopien være et bedragerisk Speilbillede, det er dog et uforgængeligt. Alverden veed, at den dramatiske Kunst er en skuffende, at Figurerne i et Maleri bestaae af Linier og Farver, og dog aflader Verden ikke at dyrke begge disse Kunster. Saaledes gaaer det ogsaa med Utopierne, de ligne det evige, uudslukkelige Haab, som følger i Ledtog med Ulykken; ligesom Jorden dreier sig mellem to Poler, saaledes dreier Samfundet sig mellem Fortidens og Fremtidens Utopi; det kunne De, mine Herrer, ikke standse, ikke forhindre, saalidt som Tidens Tredeling, Tankens tre Faser, de tre Kræfter i Kosmos. Kast Deres Blik paa alle Folkeslag, see hen til alle Tider, om der ikke overalt og bestandig spirede en Utopi; Troen paa en Messias er ethvert Ondes uadskillelige Ledsager. Fangen drømmer om Frihed, den Fattige om en Ende paa sine Savn; ved Siden af enhver Lidelse spirer der en Trøst, som om det skulde være synligt, at det Onde ikke er noget Absolut og ikke kan vare evig. Alt det i Utopier, som er falsk, vil gaae til Grunde, men det Sande i dem og det, der betegner et Fremskridt, vil vedblive at leve. Ligesom Legemet optager forskjellige Stoffer i sig, saaledes ogsaa Samfundet forskjellige Ideer; men Utopierne bestaae stedse, de bestaae i Orienten hos Essener og Therapeuter, de bestode hos Oldtidens Grækere

Pythagoras og Plato, — disse to meest glimrende Stjerner over hiint Samfunds Vugge og Grav —, de bestode paa Kristendommens Tider, de bestode hele Middelalderen igjennem i de Kjætterier, som udspandt sig fra Konciliet i Nicæa videre til det i Trient, og samtlige arbeidede hen imod det Maal at forvandle Eiendommen til et stort udeelt Fællesgode for Menneskeheden, de bestode i den meest individualistiske Bevægelse, Verden har kjendt, Reformationen nemlig, i Opstandene i Mynster og Leiden, hos Gjendøberne i Holland og Sveitz, hos Thomas Moore ved Henrik den 8des Side og hos Campanella ved Filip den 2dens, i det 17de, i det 18de, i vort Aarhundrede som opstigende og nedsvævende Jertegn om store og gjærende Ideer, af hvilke nogle gaae under, men de øvrige foreviges.

Ideer som de sidste kunne ikke kvæles; Campanella var i over tyve Aar Fange, Fange under Filip den 2dens Jernhaand, og dog er den af den Fangne skrevne Utopi trængt igjennem hans Fængsels Mure og kommen os uskadt i Hænde; Asken af den Tænker, som blev slynget ind i Flammerne, have Vindene adsplittet, men hans Ideer hævede sig høit over Baalet og spotte Bødlerne, fordi de vedblive at leve i den menneskelige Bevidsthed.

Jeg henvender mig til Deres Klogskab, til denne Forsamlings praktiske Sands. Hvad vilde det nytte, mine Herrer, om De voterede en Lov? Vi her (det republikanske Venstre) votere Freden. — Deres Votum mod denne Association vilde gjøre den til et hemmeligt Selskab og i det henlægge Brændstof til en ny Revolution!"

(Stormende Bifald, som ikke synes at ville faae nogen Ende.)

Carl Michelsen.

Moral

grundet paa den høieste Lykke som Formaal.

Af John Stuart Mill.

Indledning.

Almindelige Bemærkninger.

Der gives faa Omstændigheder, som saa tydeligt vise, hvor langt vor menneskelige Viden endnu staaer tilbage, og hvor dybt vor hele Kundskab staaer under det Niveau, hvortil det var at vente, at den forlængst havde hævet sig, som den Tilstand, hvori Spørgsmaalet om Kjendemærket paa Ret og Uret endnu den Dag idag befinder sig. Hvad bør betegnes som det høieste Gode? hvad er Moralens Grundvold? det er Problemer, som siden Filosofiens Oprindelse have beskæftiget de meest begavede Aander og deelt dem i Sekter og Skoler, der have ført en heftig Kamp mod hinanden. Og efter mere end 2000 Aars Forløb vedvare de samme Stridigheder, Filosoferne ere endnu bestandig indordnede under de samme Faner, og hverken Tænkerne selv eller Menneskeheden i det Hele synes nærmere ved at komme overeens om Sagen, end dengang Sokrates som Yngling lyttede til den gamle Protagoras og — hvis ellers Platons Dialog er grundet paa en virkelig Samtale — hævdede Nyttetheorien imod de saakaldte Sofisters populære Moralfilosofi.

Rigtignok kan en lignende Forvirring og Uvished, i nogle Tilfælde en lignende Uenighed, siges at finde Sted med Hensyn til de første Principer i alle Videnskaber, uden at man engang behøver at undtage den tilsyneladende visseste af dem alle, Mathematiken, og naar dette ikke i nogen synderlig høi Grad formindsker, ja tidt aldeles ikke gjør Skaar i Paalideligheden af disse Videnskabers Slutningsfølge, saa beroer dette derpaa, at en Videnskabs enkelte Læresætninger i Almindelighed ikke udledes af dens første Principer eller med Hensyn til deres Evidens afhænge af dem. Var det ikke saa, vilde ingen Videnskab være mere upaalidelig end Algebraen; thi dennes Elementer ere, som nogle af Verdens første Mathematikere selv have godtgjort, ligesaa fulde af Fiktioner som den engelske Lov og ligesaa fulde af Mysterier som Theologien. De Sandheder, som man efter lang Forskning bliver enig om at fastslaae som en Videnskabs første Principer, ere i Virkeligheden de sidste Resultater, som fremkomme, hvor man underkaster de elementære Begreber, med hvilke en Videnskab tumler, en metafysisk Analyse, og deres Forhold til Videnskaben er ikke det samme Forhold, hvori Grundvolden staaer til en Bygning, men det, hvori Rødderne staae til et Træ; thi disse gjøre fuldtvel deres Nytte, om man end aldrig graver ned til dem eller udsætter dem for Dagens Lys.

Men skjøndt altsaa i Videnskaben de enkelte Sandheder opdages før den almindelige Theori, var det Modsatte at vente i en praktisk Kunst som Moral eller Lovgivning. Enhver Handling skeer for et Formaals Skyld, og den Antagelse synes naturlig, at Regler for Handling maa hente deres hele Karakteer og Farve fra det Formaal, de skulle tjene. Naar vi begynde et Foretagende, synes en klar og bestemt Opfattelse af, hvad det er for et Maal, vi skulle naae, at være ikke det sidste Fornødne, men hvad vi først og fremmest trænge til. En Prøvesten paa Ret og Uret maa — saa synes det — være Betingelsen for at kunne afgjøre, hvad der i det enkelte Tilfælde er Ret og Uret, og ikke en Sag,

som erhverves derved, at man allerede mange Gange har truffet denne Afgjørelse.

Vanskeligheden hæves ikke ved, at man tyer til den populære Theori om, at der gives en naturlig Evne, en Følelse, et Instinkt, som lærer os at skjelne mellem Ret og Uret. Thi — bortseet fra at Tilværelsen af et saadant moralsk Instinkt i sig selv er omtvistet — have de, som troe paa det, og som tillige gjøre nogen Fordring paa filosofisk Dannelse, været nødsagede til at indrømme, at Instinktet ikke i hvert enkelt foreliggende Tilfælde afgjør, hvad der er Ret og Uret med samme Sikkerhed, som vore Sandser i hvert enkelt Tilfælde bestemme, hvilket Syn det er, vi see, eller hvilken Lyd det er, vi høre. Alle de, der have søgt at forklare hiint moralske Anlæg, og som ere værdige til Navnet: Tænkere, ere enige om, at dette Anlæg alene giver os de almindelige Principer for vore moralske Domme: Det er et Fornuftanlæg, ikke en Evne til Opfattelse af de enkelte konkrete Forhold. Den intuitive Skole af Ethikere holder ligesaafuldt som den induktive paa Nødvendigheden af almindelige Love. Begge Skoler ere enige om, at en enkelt Handlings Moralitet ikke direkte lader sig afgjøre, men kun kan bestemmes ved, at man anvender en almindelig Lov paa det enkelte Tilfælde. De anerkjende altsaa i en meget vid Udstrækning de samme moralske Love, men disse synes dem ikke lige indlysende, ikke heller at udlede deres Gyldighed fra samme Kilde. Ifølge den ene Anskuelse ere Moralprinciperne indlysende a priori, udfordre til at man skal samtykke i dem intet Andet, end at man forstaaer, hvad der menes med Udtrykkene. Ifølge den anden Lære ere Ret og Uret ligesaavel som Sandt og Falsk Spørgsmaal, hvis Besvarelse afhænger af Iagttagelse og Erfaring. Enige ere de kun om, at Moralen maa udledes af Principer, og at der altsaa gives en videnskabelig Morallære. Imidlertid forsøge de sjeldent paa at forfatte en Fortegnelse over de aprioriske Principer, som skulle tjene til Forudsætninger for denne Videnskab, endnu sjeldnere prøve de paa at føre alle disse forskjellige Principer tilbage

til et Hovedpunkt, en fælles Aarsag til Forpligtelse. Enten mene de, at Moralens sædvanligt antagne Principer have en aprioristisk Gyldighed, eller de angive som alle disses fælles Grundlag et Princip, hvis Gyldighed er endnu mindre øiensynlig end Reglernes egen, og hvilket det aldrig er lykkedes at blive almindelig anerkjendt. Og dog maa der, hvis ikke deres hele Bygning skal falde sammen, ligge et eller andet Grundprincip, en eller anden Grundlov ved Roden af al Morallære, eller, hvis der gives flere, maa der paavises en bestemt Rangforordning imellem dem, og dette ene Princip eller de Regler, efter hvilke en Strid mellem forskjellige Principer faaer sin Afgjørelse, maa være indlysende ved sig selv.

En Undersøgelse af det Spørgsmaal, hvorvidt de uheldige Virkninger af denne Mangel ere blevne mildnede i Praxis, eller i hvad Udstrækning Manglen af en saadan øverste almeenanerkjendt Maalestok for det Moralske har foranlediget Vildfarelse eller Usikkerhed, vilde udfordre en fuldstændig Oversigt over og Kritik af alle tidligere og endnu bestaaende ethiske Theorier. Det vilde imidlertid være let at vise, at hvad Stadighed eller Fasthed de moralske Begreber have vundet, det skylde de den stumme Indflydelse af et kun ikke anerkjendt Princip. Skjøndt Manglen af et anerkjendt første Princip har bevirket, at Ethiken langt mindre er bleven en Veiledning for de Følelser, man forefandt, end en Godkjenden af dem som ethiske, saa har dog Nytteprincipet, eller som Bentham endte med at kalde det: Principet om den høieste Lykke, havt en stor Part i Dannelsen af de moralske Theorier endog hos dem, der haanligt forkastede det, og det af den Grund, at alle menneskelige Følelser, saavel de sympathetiske som de antipathetiske, i høi Grad paavirkes af, hvad lykke- eller ulykkebringende Virkning vi tillægge Tingene. Der gives heller ikke nogen filosofisk Skole, som ikke indrømmer, at vore Handlingers Indflydelse paa vor Lykke er et i høi Grad vigtigt, ja endog overveiende Hensyn i mange enkelte ethiske Spørgsmaal, men de ere ligefuldt

uvillige til at anerkjende hiint Princip som Moralitetens Grundprincip og som Kilde til Pligten. Jeg kunde gaae endnu meget videre og sige, at for enhversomhelst Apriori-Moralist, der overhovedet finder det Umagen værd at bevise Noget, ere Argumenter hentede fra Nyttelæren uundværlige. Det ligger ikke i min nærværende Plan at kritisere disse Tænkere. Men jeg kan ikke undlade at henvise til en systematisk Afhandling af en af de meest berømte af disse Mænd, til Kants „Ethikens Metafysik". Hiin mærkelige Mand, hvis Tankebygning længe vil staae som et af Grændseskjellene i den filosofiske Tænknings Historie, anfører i sin Behandling af dette Spørgsmaal et universelt og første Princip som Pligtens Grund og Kilde; det er dette: „Handl saaledes, åt den Regel, hvorefter Du handler, kunde opnaae at blive antaget som Regel af alle fornuftige Væsener!" Men saasnart han begynder paa fra denne Sætning at udlede en hvilkensomhelst enkelt virkelig Pligt, er han paa en næsten grotesk Maade ude af Stand til at vise, at der vilde være nogen Modsigelse, nogen logisk (ikke at tale om fysisk) Umulighed i, at praktiske Regler af den meest himmelraabende Immoralitet jo skulde kunne antages af alle fornuftige Væsener. Alt, hvad han viser, er, at Konsekvenserne af deres almindelige Antagelse vilde være af den Art, at Ingen gjerne vilde udsætte sig for dem.

Denne Gang er det imidlertid min Agt uden videre Diskussion af de andre Theorier at give mit Bidrag til Forstaaelsen og Anerkjendelsen af Lykke- eller Nytte-Theorien og til et Beviis for den af den Art, som den kan modtage. Det er klart, at dette ikke kan være et Beviis i dette Ords almindelige og populære Mening. Spørgsmaal om Tingenes sidste Grunde ere ikke modtagelige for direkte Beviis. Beviset for at Noget er godt maa føres ved, at man godtgjør, at det er Middel til Noget, som allerede forud og uden Beviis ansees for godt. At Lægekunsten er god, beviser man derved, at den har Sundhed til Formaal; men hvorledes er det muligt at bevise, at Sundhed er et Gode? Musiken er

god, blandt Andet fordi den fornøier, men hvad Beviis kan man give for, at Fornøielsen er et Gode? Naar det da hævdes, at der gives en omfattende Formel, som indbefatter alle de Ting, der i sig selv ere gode, saa at det, som iøvrig er godt, ikke er det som Maal, men kun som Middel, saa kan man antage eller forkaste denne Formel, men den er ikke Gjenstand for hvad man i Almindelighed forstaaer ved Beviis. Vi slutte deraf dog ingenlunde, at dens Antagelse eller Forkastelse maa afhænge af en blind Lyst eller et vilkaarligt Valg. Ordet Beviis har en videre Mening, og tages det i den, kan dette Spørgsmaal fuldt saavel som ethvert andet filosofisk Problem klares ved Beviisførelse. Denne Gjenstand falder under Erkjendelsesevnen, og denne Evne behandler den ikke alene paa intuitiv Maade. Betragtninger kunne anføres, der bestemme Forstanden til enten at give eller nægte sit Samtykke, og dette er da ligesaagodt som Beviis.

Vi skulle nu undersøge, af hvad Natur disse Betragtninger ere, paa hvad Maade de finde Anvendelse paa vort Tilfælde, og hvilke rationelle Grunde der derfor kan gives til at antage eller forkaste Nyttetheoriens Formel. Den første Betingelse for en fornuftig Antagelse eller Forkastelse er naturligviis, at Formelen bliver rigtigt forstaaet. Jeg troer, at det meget ufuldkomne Begreb, man i Almindelighed danner sig om Meningen af den, er Hovedhindringen for dens Antagelse, og at hvis denne Forestilling kunde blive renset om saa blot for de grovere Misforstaaelser, der klæbe ved den, vilde Spørgsmaalet høiligt simplificeres, og en stor Deel af de Vanskeligheder, af hvilke det nu er omringet, fjernes. Førend jeg altsaa stræber at indlade mig paa de filosofiske Grunde, der kunne gives for Nyttetheorien, vil jeg fremkomme med nogle Oplysninger om Læren selv i den Hensigt saa klart som muligt at vise, hvad den er, ved at adskille dette fra, hvad den ikke er, og med det Øiemed at fjerne enkelte hyppigst forekommende Indvendinger mod den, som enten opstaae fra eller staae i Forbindelse med en urigtig Fortolkning af, hvad Meningen er med denne Theori. Naar

jeg saaledes har forberedt Grunden, skal jeg forsøge at kaste saameget Lys, jeg formaaer, over Spørgsmaalet betragtet som filosofisk Problem.

Første Kapitel.

Hvad Nyttetheorien er.

De foregaaende Bemærkninger indeholde Alt, hvad man behøver at svare paa den dumme Snak, der gaaer ud fra, at de, der hævde, at Nytten er Prøvestenen for Ret og Uret, skulde bruge dette Ord i den indskrænkede og reent dagligdags Forstand, i hvilken Nytte modsættes Fornøielse, en Misforstaaelse, for hvilken vi ingenlunde beskylde Nyttetheoriens filosofiske Modstandere, og som er desto besynderligere, som den modsatte Anklage, den for at henføre Alt til Fornøielsen og det i dennes groveste Form, er en af de meest gængse Beskyldninger mod Nyttelæren. Ja det gaaer saa vidt, at ikke sjeldent den selvsamme Art Mennesker, ja den selvsamme Person snart betegner Theorien som upraktisk streng, naar Ordet Nytte nemlig gaaer forud for Ordet Fornøielse (nyttige Fornøielser), snart som altfor praktisk vellystig, naar Ordstillingen er omvendt (fornøiende Nytte). De, som kjende det Mindste til Sagen, vide imidlertid, at enhver Skribent, der hævder Nyttetheorien, fra Epikur og indtil Bentham, med Nytte ikke mener Noget, som skal stilles i Modsætning til Fornøielse, men Fornøielsen selv i Forening med Frihed for Smerte, og istedetfor at skjelne mellem det Nyttige paa den ene Side og det Behagelige eller Forskjønnende paa den anden altid har erklæret, at det Nyttige betyder blandt flere andre Ting ogsaa disse. Ikke desmindre har den store Hob, deri indbefattet Hoben af dem, der skrive, ikke blot i Aviser og Tidsskrifter, men som forfatte Bøger, der gjøre Fordring paa Vægt og Betydning, bestandig været forfalden til denne flaue Feiltagelse. Da de have opsnappet Ordet: Nyttetheorien og ikke kjende Andet til den end Ordlyden af dette Ord, betegne de i Almindelighed med dette Ord en Forkastelse af Fornøielsen i nogle af dens Former som

Skjønhed, Smykke eller Morskab. Undertiden anvendes da Ordet paa denne absurde Maade ikke dadlende, men i rosende Mening som betegnende Overlegenhed over Frivoliteten og Øieblikkets flygtige Nydelser, og denne taabelige Sprogbrug er den eneste, i Kraft af hvilken Ordet er almindeligt bekjendt, og især bekjendt for den yngre Generation. Der er da al Aarsag for dem, der først indførte Ordet i Verden, til at see at hæve det op fra den Fornedrelse, i hvilken det er sunket.

Den Anskuelse, der stiller Nytten eller Principet om den høieste Lykke som Moralens Grundlag, antager, at vore Handlinger stemme med det Rette i samme Grad, som de stræbe at fremme Lykke, og ere urigtige i samme Grad, som de tjene til at fremme det Modsatte af Lykke. Ved Lykke forstaaes Fornøielse og Frihed for Smerte; ved Ulykke Smerte og Mangel paa Fornøielse. Til at give et klart Blik paa det moralske Øiemed, som Theorien angiver, maatte naturligviis siges langt Mere, særligt maatte man vide, hvilke Ting der indbefattes i Ideerne: Smerte og Fornøielse, og til hvilken Grad dette Spørgsmaal holdes aabent; men disse udfyldende Forklaringer angribe ikke den Livsanskuelse, paa hvilken denne Moraltheori er grundet, nemlig den, at Fornøielse eller Frihed fra Smerte ere de eneste Ting, der ere attraaværdige som Formaal, og at alle attraaværdige Ting (der ere ligesaa talrige efter Nyttetheoriens Skema som efter et hvilketsomhelst andet) kun ere værd at attraae enten for den Fornøielse, de selv forskaffe, eller som Midler til at fremme Fornøielse og forebygge Smerte.

Nu fremkalder imidlertid en saadan Livsanskuelse i Manges Sind, og tidt i de Agtværdigstes og Bedstes, en haardnakket Afsky. At Livet — saaledes udtrykke de det — ikke skulde have noget høiere Formaal end Fornøielse, ingen bedre eller ædlere Gjenstand for Ønske og Attraa, det betragte de som en i høi Grad lav og gemeen Antagelse, som en Lære, der alene passer for Sviin, og med Sviin bleve som bekjendt jo ogsaa allerede tidligt Epikurs Tilhængere sammenlignede. De moderne Forfægtere af Læren blive da ogsaa nu og da gjorte til

Gjenstand for lignende heftige Sammenligninger af deres tydske, franske og engelske Modstandere.

Naar Epikuræerne blive saaledes angrebne, da have de til alle Tider svaret, at det ikke er dem, men deres Anklagere, som fremstille Menneskenaturen i et nedværdigende Lys, eftersom det er Anklagen, som forudsætter, at menneskelige Væsner ikke skulde være modtagelige for høiere Fornøielser end Svinets. Ifald saa var, vilde Anklagen være uigjendrivelig, men vilde da ikke heller mere indeholde nogen Beskyldning; thi hvis Kilderne til Fornøielse vare nøiagtigt de samme for Mennesket og for Svinet, saa vilde den Regel for Livet, der var god nok for den ene Part, ogsaa være god nok for den anden. Sammenligningen af det Epikuræiske Liv med Dyrets føles som nedværdigende, netop fordi et Dyrs Fornøielse ikke tilfredsstiller et menneskeligt Væsens Forestilling om Lykke. Mennesket har Evner, som stræbe høiere end en dyrisk Attraa, og naar det engang er blevet sig disse Evner bevidst, betragter det Intet som Lykke, der ikke indbefatter Opfyldelsen af dets ædleste Ønsker. Jeg mener vel ikke, at Epikuræerne ingen Feil have begaaet i den Maade, paa hvilken de have uddraget deres Konsekvenser af Nytteprincipet; til at uddrage disse paa en fyldestgjørende Maade udfordres der, at man optager saavel mange stoiske som mange kristelige Elementer; men der gives ikke destomindre ingen bekjendt Epikuræisk Theori, som ikke tillægger de intellektuelle Fornøielser, Følelsens og Indbildningskraftens, tilligemed den ethiske Glæde et meget høiere Værd end de blot sandselige Glæder. Det maa indrømmes, at Nyttetheoriens Forsvarere i Almindelighed have begrundet de sjælelige Fornøielsers Overlegenhed over de legemlige paa hines større Varighed, Sikkerhed, Billighed etc. ɔ: snarere paa tilfældige Fortrin ved dem end paa deres indre Natur; men hvorvel de paa alle disse Punkter fuldkomment have beviist, hvad de gik ud paa at godtgjøre, kunde de uden mindste Risiko ligesaagodt have valgt det høiere Synspunkt. Det stemmer fuldstændigt overeens med Nytteprincipet at antage visse Arter af Fornøielse for mere

attraaværdige og mere værdifulde end andre. Det vilde være i høi Grad absurd, om Kvaliteten, der i Bedømmelsen af alle andre Ting spiller fuldt saa stor en Rolle som Kvantiteten, naar Talen var om Fornøielser alene, aldeles skulde lades ude af Betragtning.

Hvis man spørger mig, hvad jeg mener med en Kvalitetsforskjel mellem Fornøielser, eller om, hvad der gjør en Fornøielse værdifuldere end en anden, blot betragtet som Fornøielse uden Hensyn til dens større Masse eller Sum, saa gives der kun eet muligt Svar. Hvis der af to Fornøielser findes en, hvilken Alle eller dog næsten Alle, som have prøvet dem begge, give Fortrinet for den anden, og det uanseet nogensomhelst Følelse af en Pligt til at foretrække denne, saa er denne Fornøielse den meest attraaværdige af de to. Og hvis den ene Fornøielse af Alle, som tilstrækkelig kjende dem begge, stilles saa høit over den anden, at de foretrække den, skjøndt de vide, at den kun opnaaes efter en stor Sum af Savn eller Smerte, ja ikke vilde opgive den for en saa stor Kvantitet af den anden Fornøielse, som deres Natur overhovedet er istand til at modtage, saa have vi Ret til at tillægge den foretrukne Fornøielse en Overlegenhed i Kvalitet, der i saa høi Grad opveier Kvantiteten, at denne i Sammenligning med hiin bliver af ringe Vægt.

Nu er det et uomtvisteligt Faktum, at de, der lige nøie kjende og i lige høi Grad ere istand til at vurdere og nyde de forskjellige Arter af Tilfredsstillelse, der følge af de høiere og af de lavere Evners Brug, give den første Art et erklæret Fortrin. Faa menneskelige Skabninger vilde samtykke i at blive forvandlede til et eller andet af de lavere Dyr, selv om der blev lovet dem den fuldeste Svælgen i alle dette Dyrs Fornøielser. Intet intelligent Menneske vilde samtykke i at blive en Taabe, intet kundskabsrigt Menneske i at blive en Ignorant, ingen følende eller samvittighedsfuld Natur vilde ønske at blive egoistisk eller lav, og det ikke, selv om de følte sig forvissede om, at Taaben, Dosmeren eller Skurken føler sig mere tilfreds ved sin Lod, end de føle sig ved deres:

De ville ikke opgive det Mere, de besidde forud for ham, for den meest fuldstændige Mættelse af enhver Attraa, de have tilfælles med ham. Hvis de nogensinde indbilde sig, at de vilde, saa er det kun i Øieblikke, hvor de føle sig indtil den Grad ulykkelige, at de vilde ombytte deres Skæbne næsten med enhversomhelst anden, hvor lidet attraaværdig denne end var i deres Øine. Et høiere anlagt Væsen behøver Mere for at føle sig lykkelig, er dernæst sandsynligviis istand til at fornemme mere akute Lidelser og er ganske vist modtagelig for Lidelsen i flere Henseender end et Væsen af en lavere Type; men tiltrods for at det saaledes er langt mere udsat, kan det i Virkeligheden aldrig ønske at synke ned til en Tilstand, der for det staaer som en lavere Existensgrad. Vi kunne give hvad Forklaring, vi lyste, af denne Uvillie; vi kunne udlede den af Stolthed, et Navn, som paa eengang gives nogle af de meest og nogle af de mindst agtværdige Følelser, som vi ere istand til at fornemme; vi kunne henføre den til Frihedskjærligheden og til Kjærligheden til personlig Uafhængighed — og en Appel til denne Følelse var efter Stoikernes Mening et af de virksomste Midler til at indskærpe hiin Uvillie —, vi kunne bringe den i Forbindelse med Kjærligheden til Magt eller med Lysten til oplivende Indtryk — og begge disse Tilbøieligheder ere sikkert Elementer i den —, men sandest benævnes den dog som en Følelse af Værdighed, en Følelse, som alle menneskelige Væsener besidde i en eller anden Form og i et eller andet, skjøndt paa ingen Maade sikkert Forhold til deres høiere Evner, og som udgjør en saa væsenlig Deel af Lykken for dem, hos hvem den er stærk, at Intet, som strider mod den, mere end reent øieblikkeligt kunde synes dem en attraaværdig Gjenstand. Hvo, der antager, at denne de høiere anlagte Væseners Forrang er kjøbt med et Offer af Lykke, eller at det høiere Væsen under tilnærmelsesviis lige Omstændigheder ikke er lykkeligere end det lavere staaende, han forvexler to meget forskjellige Ideer, Lykken og Tilfredsheden. Det er utvivlsomt, at det Væsen, hvis Evner til Nydelse ere lave, har den største Sandsynlighed

for at faae dem fuldt tilfredsstillede, og at et høit begavet Væsen altid vil føle, at enhver Lykke, han har Udsigt til, saaledes som Verden nu engang er indrettet, vil være ufuldkommen. Men han kan lære at finde sig i denne Ufuldkommenhed, forsaavidt den er udholdelig, og den vil ikke bringe ham til at misunde det Væsen, som er uvidende om denne Ufuldkommenhed, men kun fordi det aldeles ikke føler de Goder, som Ufuldkommenheden indskrænker. Det er bedre at være et utilfredsstillet Menneske end et tilfredsstillet Sviin, bedre at være en utilfredsstillet Sokrates end en veltilfreds Taabe. Hvis Taaben eller Svinet ere af modsat Mening, saa ligger det i, at de kun see den ene Side af Spørgsmaalet, medens Modparten har Øie for begge Sider.

Man vil maaskee indvende, at Mange, som ere modtagelige for de høiere Fornøielser, leilighedsviis, under Indtryk af Fristelser, foretrække de lavere for dem. Men dette lader sig meget vel forene med en fuld Paaskjønnelse af de høieres indre Overlegenhed. Folk vælge ofte af Karakteersvaghed det nærmeste Gode, endskjøndt de vide, at det er det mindst værdifulde, og det ikke mindre, naar de have Valget mellem to legemlige Fornøielser, end naar de vælge mellem en legemlig og en aandelig Glæde. De eftertragte sandselige Nydelser til Skade for deres Helbred, vel vidende, at Sundheden er det større Gode af de to.

Man vil maaskee videre anføre, at Mangen, som begynder med ungdommelig Begeistring for alle ædle Formaal, efterhaanden, som han bliver ældre, synker dybere ned i Dorskhed og Egoisme. Men jeg troer ikke, at de, der undergaae denne meget hyppige Forandring, frivillig vælge den lavere Art af Fornøielser eller foretrække disse for de høiere. Jeg troer, at inden de udelukkende hengive sig til hine, ere de allerede blevne ude af Stand til at nyde disse. Evnen til ædlere Følelser er hos de fleste Naturer en meget zart Plante, som let bliver dræbt, og ikke blot ved Indflydelse af fjendtlig Art, men ved den blotte Mangel paa Næring; hos Fleertallet af unge Mennesker døer den hurtigt, hvis de Beskæftigelser,

som deres Livsstilling paalægger dem, og det Selskab, ind i hvilket den kaster dem, ikke ere denne Evne gunstige eller formaae at holde den i Øvelse. Folk miste deres høiere Længsler, som de miste deres intellektuelle Tilbøieligheder, fordi de ikke finde Tid eller Leilighed til at dyrke dem, og de hengive sig til lavere Fornøielser, ikke fordi de med frit Valg foretrække dem, men fordi disse enten ere de eneste, hvortil de have Adgang, eller dog de eneste, som de ere istand til paa en noget varigere Maade at nyde. Det er et Spørgsmaal, om Nogen, der er vedbleven at være lige modtagelig for begge Klasser af Fornøielser, nogensinde roligt og med Bevidsthed har foretrukket de lavere. Paa den anden Side er det klart, at Mange, og det i enhver Alder, have gjort mislykkede Forsøg paa at forene begge.

Fra denne Dom af de alene kompetente Dommere troer jeg ikke, der kan gives nogen Appel. Angaaende det Spørgsmaal, hvilken af to Fornøielser det er bedst at have, eller hvilken af to Slags Leveviis der er den meest tilfredsstillende for Følelserne — og det reent fraseet Fornøielsens eller Handlemaadens moralske Egenskaber eller Konsekvenser — desangaaende maa en Dom af dem, der kjende begge de to Tilstande, eller, hvis disse ere uenige, af Fleertallet blandt dem, ansees for den endelige. Og der er saameget desmindre Grund til at betænke sig paa at antage denne Dom angaaende Fornøielsernes Kvalitet, som der heller ikke gives nogen anden Domstol, man kunde paaberaabe sig med Hensyn til Spørgsmaalet om Kvantiteten. Hvad andet Middel gives der vel til at erfare, hvilken der er den smerteligste af to Lidelser eller den heftigste af to Velbehagsfandsninger, end den almindelige Dom af dem, som ere fortrolige med begge? Hverken Smerter eller Fornøielser ere hver for sig altid af samme Art, og Smerte er altid ueensartet med Fornøielse. Hvad Andet kan afgjøre, om en bestemt Fornøielse er værd at attraae, selv om den maa kjøbes med en vis bestemt Lidelse, end de Erfarnes Følelse og Dom? Hvis derfor disse erklære de Fornøielser, der stamme fra de høiere Evner, for at være

dem, som i Beskaffenhed — fraseet Spørgsmaalet om deres Heftighed — ere at foretrække for dem, som den lavere Natur i sin Adskillelse fra de høiere Anlæg er modtagelig for, saa fortjene de i denne Sag al Opmærksomhed og alt Hensyn.

Jeg har dvælet ved dette Punkt, fordi det udgjør en nødvendig Deel af en fuldkommen Forstaaelse af Begrebet Nytte eller Lykke, betragtet som den styrende Regel for menneskelig Færd. Men at man indrømmer dette Punkt er paa ingen Maade en uundværlig Betingelse for Antagelsen af Nyttetheoriens Formaal, thi dette Formaal er ikke den Handlendes egen største Lykke, men den samlede største Sum af Lykke; og selv om man muligen vilde tvivle om, at en ædel Karakteer altid er lykkelig i samme Forhold, som den er ædel, kan der dog ingen Tvivl være om, at den gjør andre Mennesker lykkeligere, eller om at Verden i Almindelighed jo i allerhøieste Grad vinder ved den. Den høieste Nytte eller Lykke kunde følgelig kun virkeliggjøres ved en almindelig Udvikling af Karaktererne i Henseende til Reenhed og Adel, og det selv om hvert enkelt Individ kun havde Gavn af de Andres Sjæleadel, og selv om hans eget Værd med Hensyn til hans egen Lykke var et reent Minus i Summen. Men den blotte Fremstilling af en saadan Absurditet som denne sidste gjør al Gjendrivelse overflødig.

Overeensstemmende med Principet om den høieste Lykke er, som ovenfor forklaret, det sidste Øiemed, med Hensyn til hvilket og for hvis Skyld alle andre Ting ere attraaværdige, ligegyldigt om vi betragte vort eget eller Andres Vel, en Existens, der er saa fri som muligt for Smerte og saa rig som muligt paa Glæder, og det saavel med Hensyn til disses Kvantitet som til deres Kvalitet. Bestemmelsen af Kvaliteten og den Maalestok, ved Hjælp af hvilken den kan maales imod Kvantiteten, er givet ved den Forrang, som indrømmes den af dem, som ved den Leilighed, de have havt til at gjøre herhenhørende Erfaringer, ved deres Selvbevidsthed og Selv-Iagttagelse ere bedst forsynede med Materiale til Sammenligning. Da nu altsaa efter Nyttetheoriens Mening Ende-

formaalet for al menneskelig Handling er det nævnte, saa er hermed nødvendigviis ogsaa Maalet for Moralen givet. Moralen bliver de Regler og de Forskrifter for menneskelig Opførsel, ved hvis Overholdelse en Existens som den beskrevne kan i den størst mulige Udstrækning blive sikkret hele Menneskeslægten, ja ikke Menneskene alene, men, saavidt Tingenes Natur tilsteder det, den hele følende Deel af Skabningen.

Imod denne Lære reiser der sig imidlertid en anden Klasse af Angribere, som sige, at Lykke ikke i nogensomhelst Form kan være det fornuftige Formaal for menneskeligt Liv og menneskelig Handling, eftersom Lykken ligefrem er uopnaaelig, og de spørge haanligt: Hvad Ret har Du til at være lykkelig? et Spørgsmaal, som Carlyle vilde give endnu mere Kraft ved Tilføielsen: „Hvad Ret havde Du for en kort Tid siden endog til at være til?“ — For det Andet sige de, at Mennesket kan undvære Lykke, at alle ædle Mænd og Kvinder have følt dette og ikke kunde være blevne ædle uden at have indprentet sig Afkaldets eller Resignationens Lære, om hvilken Lære de mene, at den, naar man ret tilgavns har tilegnet sig den og underkastet sig under den, udgjør den første og nødvendige Betingelse for al Dyd.

Den første af disse Indvendinger vilde ramme ved Roden af denne Sag, ifald den var grundet; thi hvis ingen Lykke kan opnaaes af menneskelige Væsener, saa kan Opnaaelsen af Lykke ikke være hverken Moralens eller nogen fornuftig Bestræbelses Endeformaal. Og dog vilde, selv i dette Tilfælde, Noget kunne siges til Forsvar for Nyttetheorien, eftersom Nyttelæren ikke alene indbefatter Attraaen efter Lykke, men ogsaa en Forebyggen og Mildnen af Ulykke, og hvis hiin første Attraa er kimærisk, vil der jo kun blive et saa meget større Spillerum for den sidstnævnte Bestræbelse og en saameget større Trang til den, saalænge Menneskeheden ellers agter at blive ved med at leve og ikke har isinde at tye til hiint store samtidige Selvmord, der under visse Betingelser blev anbefalet af Novalis. Naar det imidlertid paa denne afgjorte

Maade forsikkres, at Menneskelivet umuligt kan være lykkeligt, saa indeholder Forsikkringen om ikke en blot Leg med Ord saa dog i det Mindste en Overdrivelse. Dersom der ved Lykke menes stadig Vedvaren af en i høi Grad nydelsesrig, potenseret Livsfølelse, da er det klart nok, at en saadan er umulig. En Tilstand i exalteret Nydelse varer kun Øieblikke, og i nogle Tilfælde og med nogle Afbrydelser Timer eller Dage; den er den øieblikkeligt straalende Opblussen af Glæden, ikke dens varige og stadige Flamme. Herom vidste de Filosofer, som have lært, at Lykke er Livets Endeformaal, ligesaa god Besked som de, der spotte dem. Den Lykke, de meente, betød ikke et Liv, tilbragt i Henrykkelse, men henrykte Øieblikke spredte i en Existens, der bestod af faa og forbigaaende Lidelser, mange og forskjelligartede Fornøielser med en bestemt Overvægt af de aktive Fornøielser over de passive, og som til Grundlag for det Hele havde dette: ikke at vente Mere af Livet, end Livet kan byde. Et saaledes sammensat Liv har altid forekommet dem, der vare lykkelige nok til at opnaae det, værdigt til Navnet Lykke, og en saadan Existens er ogsaa nu Manges Lod gjennem en stor Strækning af deres Liv. Den nuværende elendige Opdragelse og elendige Samfundsorden ere de eneste virkelige Hindringer for, at et saadant Liv opnaaes af næsten Alle.

Modstanderne ville maaskee betvivle, at Menneskene, ifald de lærte at betragte Lykke som Livets Formaal, vilde føle sig tilfredse med en saa maadeholden Part deraf. Men store Masser af Mennesker have været tilfredse med meget Mindre. Hovedbestanddelene i et med Tilfredshed ført Liv synes at være to, af hvilke den ene ofte ansees for tilstrækkelig: Ro og Paavirkning. Mange finde, at naar de leve i stor Rolighed, kunne de nøies med meget lidt Fornøielse, og omvendt: med mange pirrende Indtryk kunne Mange forsone sig med en ikke ringe Sum af Lidelse. Der er sikkerlig ingen indre Modsigelse i at sætte Menneskeslægten i Stand til at forene begge Dele, eftersom de ere saa lidet uforenelige, at de endog staae i naturlig Forbindelse, da en Forlængelse

af den ene Tilstand nødvendigviis forbereder den anden og fremkalder Ønsket om den. Det er kun dem, hos hvem Mageligheden er bleven til en Last, som ikke ønske vækkende Indtryk efter en langvarig Hvile, og det er kun dem, hos hvem Trang til Pirring er bleven en Sygdom, som fornemme den Hvile, der følger paa Ophidselsen, som sløv og flau, istedetfor at den for en sund Natur er kjærkommen i direkte Forhold til Styrken af den Ophidselse, der gik forud. Naar Mennesker, hvis ydre Kaar ere taaleligt lykkelige, ikke finde saa megen Glæde i Livet, at dette bliver værdifuldt for dem, da er Aarsagen i Almindelighed den, at de ikke bryde sig om Andre end om sig selv. For dem, der hverken i det offenlige eller i det private Liv knytte sig til Nogen, har Livet meget faa oplivende Indtryk, og disse tage i ethvert Tilfælde af i Værdi, alt som den Tid nærmer sig, da alle egenkjærlige Interesser maa ende, nemlig henimod Døden; de derimod som efterlade sig Væsener, de elske, og særligt de, der have levet i Medfølelsen med alle Menneskehedens fælles Interesser, have ligesaa frisk en Interesse for Livet henimod dets Aften, som de besade, da de stode i deres Ungdoms fulde Kraft. Næst efter Egoisme er Hovedgrunden til Utilfredsheden med Livet Mangelen paa Dannelse. En gjennemdannet Aand, og jeg taler ikke om Filosofens, men om enhver Aand, der har kunnet øse af Kundskabens Kilder og som nogenlunde har lært at bruge sine Evner, finder Gjenstande for uudslukkelig Interesse i Alt, hvad der omgiver den: i Naturtingene, i Kunstens Frembringelser, i Poesiens Drømmebilleder, i Historiens Begivenheder, i Menneskeslægtens forbigangne og nuværende Liv, og i de Udsigter, der aabne sig for os til at ane Fremtiden. Ganske vist er det muligt at føle Ligegyldighed for Alt dette, og det uden at have udtømt en Tusindedeel deraf, men kun naar man fra Begyndelsen af ikke har havt nogen aandig eller human Interesse for disse Ting, men i dem blot har søgt en Næring for sin Nysgjerrighed.

Nu gives der i Tingenes Natur aldeles ingen Aarsag, hvorfor en saadan Sum af Dannelse, der betinger en intelligent Interesse for alle disse Emner, ikke skulde kunne være en Arv, der tilfaldt Enhver, som fødtes i et civiliseret Land. Ligesaalidt gives der nogen indre Nødvendighed, formedelst hvilken ethvert Menneske skulde maatte blive en forhærdet Egoist uden Følelse eller Tanke for Andet, end hvad der har sit Midtpunkt i hans egen usle Person. De Tilfælde, hvori allerede nutildags dette ikke finder Sted, ere hyppige nok til, at de kunne vidne om, hvad Menneskeslægten i Fremtiden vil udvikle sig til. Uforfalsket Kjærlighed til Andre i det private Liv og oprigtig Interesse for det almindelige Vel ere, om end i ulige Grad, mulige for ethvert veløpdraget Menneske. I en Verden, i hvilken der er saa Meget at nære Interesse for, saa Meget at glæde sig over og saa Meget at rette og forbedre, kan Enhver, som i intellektuel og moralsk Henseende er nogenlunde udrustet, føre en Existens, der næsten kan betegnes som misundelsesværdig, og han vil opnaae denne misundelsesværdige Existens, medmindre Frihed til at øse af de Kilder til Lykke, som ere tilgængelige for et saadant Menneste, er ham berøvet ved slette Love eller Underkuelse under Andres Villie, og ifald han ikke netop rammes af Livets positive Onder, af de store Aarsager til legemlig og aandelig Smerte, som Trang eller Sygdom, hvis han fremdeles ikke lider under Ukjærlighed eller Slethed hos dem, han elsker, og hvis han ikke mister sine Elskede før Tiden. Problemets Hovedpunkt ligger derfor i Kampen med disse Ulykker, som der skal stort Held til ganske at undgaae, og der, som Forholdene nuomstunder ere, ikke kunne forebygges, ja neppe nok i noget kjendeligt Omfang lindres. Og dog kan Ingen, hvis Mening i nogen Maade kommer i Betragtning, betvivle, at Størstedelen af Verdens store positive Ulykker ere af den Natur, at de lade sig fjerne, og at de, hvis ellers de menneskelige Vilkaar vedblive at forbedres, tilsidst ville kunne indskrænkes indenfor snevre Grændser. Fattigdommen, der indbefatter enhver Art Lidelse, maa kunne

blive fuldstændig hævet ved Samfundets Viisdom i Forening med de enkelte Individers sunde Fornuft og Forsynlighed. Ja endog hiin meest ubønhørlige af alle Fjender, Sygdom, kan blive uendeligt indskrænket i Omfang ved en god legemlig og aandelig Opdragelse og ved en nøie Kontrol med skadelige Indflydelser, medens Videnskabens Fremskridt love os en Fremtid, rig paa endnu mere direkte Seire over denne rædselsfulde Magt. Og ethvert Fremskridt i denne Retning befrier os fra en eller anden af de Farer, der ei alene kunne overskjære vort eget Liv, men, hvad der skrækker os langt mere, kunne berøve os dem, hvis Liv udgjør vor Lykke. Hvad angaaer Omskiftninger i Formuestilstand og andre Skuffelser af den Art, som Livets Gang fører med sig, saa have de især deres Aarsag i grov Uforsigtighed, i slet behersket Attraa eller i slette eller ufuldkomne Samfundsinstitutioner. Alle de store Aarsager til menneskelig Lidelse ere kort sagt i høi Grad, mange af dem næsten fuldstændigt, overvindelige ved menneskelig Agtpaagivenhed og Stræben; og skjøndt deres Fjernelse kun gaaer for sig med sørgelig Langsomhed, om en lang Slægtrække end vil døe i Brechen, førend Erobringen er iværksat og førend denne Jord bliver til Alt det, som den, hvis vi ikke led under den frygtelige Mangel paa Villie og Kundskab, saa let kunde blive — vil dog enhver Aand, der er intelligent og opoffrende nok til at kunne overtage sin Deel, hvor ringe og umærkelig denne end er, af den fælles Stæben, føle en ædel Tilfredsstillelse ved Kampen selv og vilde ikke undvære denne for nogen Priis eller for nogen blot egoistisk Nydelse.

Dette leder til den rette Vurdering af den Indvending, der gaaer ud paa Muligheden af og Forpligtelsen til at lære at undvære Lykken. Uden Tvivl er det muligt at undvære Lykke; det gjøres ufrivilligt af de nitten Tyvendedele af Menneskeslægten, endog i de Dele af den nu existerende Verden, der stikke mindst dybt i Barbari, og det er ofte blevet gjort frivilligt af Helten eller Martyren til Bedste for Noget, som han satte høiere end sin personlige Lykke. Men dette

Noget, hvad var det Andet end Andres Lykke eller nogle af de nødvendige Betingelser for Andres Lykke? Det er ædelt at formaae heelt at give Afkald paa sin egen Part af Lykke eller Mulighed til Lykke: men, naar Alt kommer til Alt, saa maa denne Selvopoffrelse have et Formaal, og hvis man fortæller os, at dette Formaal ikke er Lykke, men Dyd, som er bedre end Lykke, saa spørger jeg: Vilde Offret blive bragt af Helten eller Martyren, hvis han ikke troede, at dette Offer vilde befrie Andre for lignende Offre? Vilde det blive bragt, ifald han meente, at dette hans Afkald paa Lykke for sin egen Person ingen anden Frugt vilde bringe hans Medmennesker end den at gjøre deres Lod liig hans og altsaa vilde stille dem paa lige Fod med de Faa, som een Gang for alle have givet Afkald paa Lykke? Al Ære være dem, som i Selvfornægtelse give Afkald paa Livets Nydelser, hvis de ved en saadan Forsagelse bidrage deres til at forøge Summen af Lykke i Verden; men den, der forsager eller lærer Forsagelse i noget andet Øiemed, fortjener ikke mere Beundring end Asketen paa sin Søile. Han kan være et vækkende Exempel paa, hvad Mennesker kunne udføre, men vil visselig aldrig blive noget Exempel paa, hvad de bør gjøre.

Endskjøndt det kun er i en meget ufuldkommen Samfundstilstand, at Enhver bedst tjener Andres Lykke ved det absolute Offer af sin egen, saa indrømmer jeg dog tilfulde, at saalænge Verden befinder sig i denne ufuldkomne Tilstand, er Villien til at offre den høieste Dyd, som kan findes hos et Menneske. Jeg vil, hvor paradox end denne Sætning kan lyde, tilføie, at under denne Verdenstilstand giver den bevidste Redebonhed til at ville undvære Lykken det bedste Løfte om Virkeliggjørelsen af den Lykke, som overhovedet kan opnaaes. Thi intet Andet end denne Aandskraft kan hæve et Menneske op over Livets Omvexlinger og bringe ham til at føle, at hvor stærkt end Skæbne og Lykke staae ham imod, have de dog ingen Magt til at kue ham, og har han eengang følt dette, da befrier denne Følelse ham fra enhver overdreven

Engstelse med Hensyn til Livets Ulykker og sætter ham (som saa mangen Stoiker i det romerske Keiserdømmes værste Dage) istand til roligt at øse af de Kilder til Tilfredshed, der ere tilgængelige for ham, uden at bekymre sig om, hvor uvis al menneskelig Glædes Varighed er, eller om, hvor uundgaaeligt det er, at den vil ophøre.

Men lad ligefuldt Nyttetheoriens Forfægtere aldrig ophøre at paaberaabe sig Selvopoffrelse som en sædelig Handling, der med lige saa god Ret tilhører deres Moralsystem som enten det stoiske eller det transscendentale. Nyttetheoriens Moral anerkjender hos Mennesket Evnen til at offre sit eget høieste Gode for Andres Vel. Den nægter kun, at dette Offer i sig selv er et Gode. Et Offer, som ikke forøger eller har til Formaal at forøge den hele Sum af Lykke, betragtes af den som spildt. Den eneste Selvfornægtelse, den bifalder, er Opoffrelsen for Andres Lykke eller for nogle af Midlerne til Andres Lykke, hvad enten disse Andre nu ere hele Menneskeslægten eller enkelte Individer, hvis Lykke søges fremmet paa en saadan Maade, at den ikke iværksættes paa den fælles Lykkes Bekostning.

Jeg maa atter gjentage, hvad Angriberne af Nyttetheorien sjeldent vise den Retfærdighed at anerkjende, nemlig, at den Lykke, der, betragtet som Formaal, efter denne Lære bestemmer, hvad der er Ret, at den, naar Talen er om Handling, ikke er den Handlendes egen Lykke, men alle de Vedkommendes. Hvad angaaer Forholdet mellem den Handlendes egen Lykke og Andres fordrer Nyttetheorien af ham, at han skal være ligesaa strengt upartisk som en uinteresseret og velvillig Tilskuer. I Jesus af Nazareth's gyldne Lære finde vi denne Nyttetheoriens Aand fuldstændigt udtrykt. At handle mod Andre, som man vil, at Andre skulle handle mod En selv, at elske sin Næste som sig selv, det er Idealet for Nyttetheoriens Moral. Som Midler til at komme dette Ideal saa nær som muligt vil Nytteprincipet udfordre, først, at Lovene og Samfundsordenen skulle stille hvert enkelt Individs Lykke eller (med et mere praktisk Udtryk) Interesse i saa

fuldstændig en Harmoni som muligt med det Heles Interesse, og dernæst, at Opdragelsen og den offenlige Mening, som have saa stor en Magt over de menneskelige Karakterer, skulle bruge denne Magt saaledes, at de i hvert enkelt Menneskes Sind tilveiebringe en uopløselig Ideeassociation mellem Tanken om hans egen Lykke og en saadan Livsførelse, der baade gjennem Undladelse og Iværksættelse af Handlinger har den universelle Lykke til Formaal. Saaledes vilde ikke alene det enkelte Menneske blive ude af Stand til at fatte Muligheden af, at dets egen Lykke skulde lade sig forene med en Opførsel, der stod i Strid med det fælles Vel, men en direkte Drift til at fremme det almindelige Bedste vilde i ethvert Individ blive en af de sædvanlige Drivfjedre til Handling, og den Følelse, som en saadan Tilbøielighed fremkalder, vilde udfylde en stor og fremragende Plads i ethvert Menneskes Følelsesliv. Hvis Modstanderne af Nyttemoralen gjorde sig Rede for, hvad denne i dens sande Væsen er, da begriber jeg ikke, med hvilke Fortrin, som skulde fattes denne, nogen anden Morallære skulde kunne anbefale sig; jeg veed ikke, hvilken skjønnere eller høiere Udvikling af den menneskelige Natur noget andet Moralsystem kan antages at ville opfostre, eller hvilke for Nyttemoralen utilgængelige Drivfjedre til Handling saadanne Systemer sætte deres Lid til.

Man kan imidlertid ikke altid bebreide Modstanderne af Nyttemoralen, at de søge at sværte denne. Tvertimod, de iblandt dem, der have en nogenlunde rigtig Forestilling om dens uegennyttige Karakteer, finde Feilen deri, at dens Maalestok er altfor høi for Menneskeheden. De sige, at det er en altfor stærk Fordring, at man stadigt skulde handle med Samfundets almene Interesser for Øie. Men denne Indvending misforstaaer den sande Mening med, hvad et Moralsystem benævner sit Formaal, og sammenblander Regelen for Handlingen med Bevæggrunden til den. Det er Moralens Hverv at fortælle os, hvilke vore Pligter ere, eller ved hvilken Prøve vi kunne lære dem at kjende; men intet Moralsystem fordrer, at den eneste Bevæggrund til Alt, hvad

vi gjøre, skal være en Følelse af Pligt; tvertimod, 99 blandt 100 af alle vore Handliuger udspringe fra andre Bevæggrunde og gjøre det med Rette, hvis de ikke stride imod Pligten. Det er saa meget mere uretfærdigt mod Nyttemoralen at grunde en Indvending mod den særligt paa denne Misforstaaelse, som Forsvarerne af denne Lære ere gaaede videre end næsten alle Andre i at hævde, at Bevæggrunden Intet har at gjøre med en Handlings moralske Værdi, om end saare meget med den Handlendes Værd. Den, der frelser et Menneske fra at drukne, gjør hvad der moralsk er ret, ligegyldigt om hans Bevæggrund er Pligtfølelse eller Haabet om at blive betalt for sin Umag; den, der bedrager en Ven, som har Tillid til ham, er skyldig i en Forbrydelse, selv om hans Formaal er det at tjene en anden Ven, hvem han er endnu mere forpligtet. Men for at holde os alene til de Handlinger, der gjøres af Pligtfølelse og af direkte Lydighed mod et Princip, saa er det en Misforstaaelse af Nyttetheorien at troe, den fordrer, at den Handlende skulde fæste sit Sind paa saa vid og almindelig en Bestemmelse som Verden eller det hele Samfund. Det store Fleertal af gode Handlinger udføres ikke for at gavne Verden, men til Bedste for Individer, af hvis Lykke Verdens samlede Lykke bestaaer, og selv den bedste Mands Tanker behøver ved slige Leiligheder ikke at gaae ud over de bestemte vedkommende Personer, uden forsaavidt som det er nødvendigt for ham at sikkre sig mod, at han ikke ved at gjøre godt mod dem kommer til at krænke nogen Andens Rettigheder, det vil sige nogen Andens lovlige og som gyldige betragtede Forventninger. Mangfoldiggjørelsen af Lykke er, overeensstemmende med Nyttetheoriens Moral, Dydens Gjenstand. De Leiligheder, ved hvilke vi Mennesker (med Undtagelse af maaskee En blandt Tusinde) have det i vor Magt at gjøre dette i noget udstrakt Omfang, ere kun yderst sjeldne, og ved disse Leiligheder alene ere vi opfordrede til at tage det, som er Offenligheden til Gavn, i Betragtning. Kun de, hvis Handlinger udstrække deres Indflydelse over Samfundet i Almindelighed, behøve stadigt at have saa

stor og omfattende en Gjenstand for Øie. Hvad endelig angaaer de Tilfælde, i hvilke man af moralske Aarsager afholder sig fra Noget, skjøndt de enkelte bestemte Følger deraf vilde være En nyttige, da vilde det være uværdigt for et Menneske, der handler med Intelligens, ikke samvittighedsfuldt at agte paa, om ikke den Handling, fra hvilken han afholder sig, er af den Art, at den almindeligt udført vilde være fordærvelig for Almeenheden, og om ikke dette er Grunden til den Forpligtelse, han har til at afholde sig fra den. Saa meget Hensyn til den almene Interesse, som ligger i denne Erkjendelse, er ikke Mere, end hvad der fordres i ethvert Moralsystem; thi alle Systemer paabyde Afholdenhed fra hvad der aabenbart vilde være ulykkebringende for Samfundet.

Den samme Betragtning afvæbner en anden Bebreidelse mod Nyttetheorien, der er grundet paa en endnu grovere Misforstaaelse af Meningen med et Øiemed for Moraliteten og med selve Ordene: Ret og Uret, den Bebreidelse nemlig, at hiin Theori gjør Menneskene kolde og usympathetiske, at den dræber deres moralske Følelser overfor Individer, at den bringer dem til koldt og haardt kun at agte paa Konsekvenserne af en Handling uden at lade deres Dom over dens Moralitet afhænge af de Egenskaber, fra hvilke denne Handling udspringer. Hvis hermed menes, at Theoriens Tilhængere ikke lade deres Dom over en Handlings Rigtighed eller Urigtighed paavirkes af deres Mening om den Handlendes Egenskaber, saa er dette en Indvending ikke mod Nyttetheorien, men mod ethvert Moralsystem; thi det er vist, at ingen ethisk Maalestok lader det, om en Handling er god eller slet, beroe paa, om den er udført af et godt eller slet Menneske, endnu mindre paa, om den er udført af en elskværdig, modig eller godlidende Personlighed hvad eller af En med modsatte Egenskaber. Af denne Betragtning afhænger ikke Bedømmelsen af Handlinger, men Bedømmelsen af Personer, og der er Intet i Nyttetheorien, som staaer i Strid med den Kjendsgjerning, at der er Andet, som interesserer os i Personerne end Rigtigheden eller Urig-

tigheden af deres Handlinger. Ganske vist holdt Oldtidens Stoikere med den paradoxe Sprogbrug, der udgjorde en Deel af deres System og ved Hjælp af hvilken de stræbte at hæve sig over ethvertsomhelst andet Hensyn end det til Dyden, af at sige, at den, som besidder Dyden, besidder Alt, at han og ene han er rig, er smuk, er en Konge. Men Nyttetheorien nedlægger ingen Paastand af den Art om den Mand, hvis Liv er rettet paa, hvad man betegner som Dyd. Dens Talsmænd vide vel, at der gives andre attraaværdige Goder og Egenskaber end Dyden, og ere fuldkomment villige til at indrømme dem alle deres fulde Værd. De vide ligeledes vel, at en rigtig Handling ikke med Nødvendighed angiver en ulastelig Karakteer, og at omvendt Handlinger, som fortjene Dadel, ofte udspringe af roesværdige Egenskaber. Naar dette i et bestemt Tilfælde er tydeligt, saa modificerer det deres Dom — ganske vist ikke om Handlingen, men om den Handlende. Jeg tilstaaer, at de ikke desmindre ere af den Mening, at i Længden er det bedste Beviis for en god Karakteer det, der gives i gode Handlinger, og at de med Bestemthed vægre sig ved at kalde nogen Sindstilbøielighed god, hvis fremherskende Tendens er den at frembringe en slet Handlemaade. Dette gjør dem upopulære hos Mange; men denne Upopularitet maa de dele med Enhver, der seer Modsætningen mellem Ret og Uret i et alvorligt Lys, og Bebreidelsen er ikke af den Art, at en samvittighedsfuld Tilhænger af Nyttetheorien skulde nære Frygt for ikke at kunne vise den tilbage.

Hvis man ikke mener Andet med Indvendingen end det, at Mange af Nyttemoralens Forfægtere lægge altfor stor Vægt paa Handlingernes Moralitet og ikke lægge tilstrækkelig Vægt paa den Art fortrinlige Karakteeregenskaber, der gjøre et menneskeligt Væsen elskværdigt eller beundringsværdigt, saa kan dette indrømmes. De iblandt dem, der kun have udviklet deres moralske Følelser, men ikke deres Sympathier eller deres æsthetiske Anlæg, forfalde til denne Feiltagelse, og dette gjøre iøvrig alle Moralister under de samme

Betingelser. Men hvad der kan siges til Undskyldning for andre Moralister, har lige saa vel Gyldighed for dem, nemlig, at hvis de allerede skulde nære en Vildfarelse, saa var det bedst, at den gik i den Retning. Som en Kjendsgjerning kunne vi forsikkre, at der lige saa godt hos Nyttemoralens som hos nogetsomhelst andet Systems Forfægtere findes enhver tænkelig Grad af Strenghed eller af Slaphed med Hensyn til Anvendelsen af deres Princip: Nogle ere af en aldeles puritansk Stivhed, Andre saa overbærende, som kun nogen Synder eller nogen Sentimentalist kan forlange. Men overhovedet er det lidet sandsynligt, at en Lære, som i høi Grad fremmer den Interesse, Menneskeheden har i at undertrykke og forebygge enhver Handlemaade, der krænker Morallæren, skulde staae tilbage for nogen anden med Hensyn til at bringe den offenlige Mening til at fordømme den Art Krænkelser. Ganske vist er det Spørgsmaal: „Hvad krænker Moralloven?“ et, om hvilket det er sandsynligt, at de, der hylde forskjellige Moralsystemer, i et og andet Punkt ville have forskjellig Mening. Men Uenighed om Morallæren er ikke først bleven indført i Verden ved Nyttetheorien, og tilmed gjør denne Lære det om end ikke altid let, saa dog i ethvert Tilfælde begribeligt og fatteligt, hvorledes man skal bære sig ad med at overvinde denne Uenighed.

Det er maaskee ikke overflødigt at nævne endnu et Par af de meest almindelige Misforstaaelser af Nyttemoralen, endog enkelte, der ere saa iøinefaldende og grove, at man skulde troe det umuligt for noget redeligt eller forstandigt Menneske at falde paa dem; men selv høit begavede Mennesker gjøre sig saa ringe Umag for at sætte sig ind i en Anskuelse, mod hvilken de nære Fordom, og Folk skamme sig i Almindelighed saa lidet over deres frivillige Uvidenhed, at de plumpeste Misforstaaelser af ethiske Doktriner stadig træffes i omhyggeligt udarbeidede Skrifter af Mænd, der gjøre de største Pretensioner saavel i Henseende til Principfasthed som til filosofisk Dannelse. Vi høre ikke sjelden Nyttetheorien bittert

dadlet som en ugudelig Lære. Hvis det er nødvendigt overhovedet at anføre Noget mod saa løs og tom en Paastand, ville vi blot sige, at Spørgsmaalet afhænger af, hvad Idee man har dannet sig om Guddommens moralske Karakteer. Hvis den Tro er sand, at Gud fremfor Alt vil sine Skabningers Vel, og at dette var hans Formaal med at skabe dem, saa er Nyttelæren ikke alene ikke en ugudelig Lære, men dybere religiøs end nogen anden. Hvis Meningen er, at Nyttetheorien ikke anerkjender Guds aabenbarede Villie som Moralens høieste Lov, da svarer jeg, at Den af dens Tilhængere, der troer paa Guds fuldkomne Godhed og Viisdom, nødvendigviis ogsaa troer, at hvad Gud har fundet passende at aabenbare af moralske Lærdomme i høieste Grad maa svare til Nyttelærens Fordringer. Men der er Andre end denne Skoles Filosofer, som have meent, at den kristne Aabenbaring snarere har havt til Hensigt og snarere er skikket til at indgive Sjæl og Sind en saadan Aand, at Menneskene kunne finde, hvad der er det Rette, og gjøre det, naar de have fundet det, end den har havt den Hensigt at fortælle dem, hvad det Rette er, saa at vi derfor trænge til en omhyggelig udført ethisk Lære, der kan fortolke os Guds Villie. Om denne Anskuelse er rigtig eller ei, er det overflødigt her at diskutere, eftersom en hvilkensomhelst Bistand, som den ethiske Forskning kan hente fra Religionen, denne være nu naturlig eller aabenbaret, staaer ligesaa vel aaben for en Moralist af Nyttelærens Skole som for enhver Anden. Han kan benytte denne Bistand som Guds Vidnesbyrd om en eller anden Handlemaades Gavnlighed eller Skadelighed med lige saa god Ret, som Andre i Bibelen finde en Antydning af en eller anden transscendental Lov, der Intet har at gjøre med Nytte eller med Lykke.

Endvidere bliver Nyttetheorien ofte kort og godt brændemærket som en umoralsk Anskuelse, idet man kalder den en Fordelagtighedslære og benytter sig af den populære Mod-

sætning, hvori Ordet Fordeel stilles til Ordet Princip. Det Fordelagtige, taget i den Betydning, i hvilken det modsættes det Rette, vil i Almindelighed sige det, som stemmer med den Handlendes Privatinteresse; man bruger det f. Ex., naar en Minister opoffrer sit Lands Interesser for at holde sig paa sin Tabouret. Naar det tages i en noget bedre Mening, betyder det det, som er gavnligt med Hensyn til et eller andet nærliggende Formaal, men som krænker en Lov, hvis Iagttagelse i langt høiere Forstand er gavnlig. Det Fordelagtige er, saaledes forstaaet, langt fra at være Et med det Nyttige, ja er tvertimod en Art af det Skadelige. Det vilde f. Ex. ofte for at komme ud af en eller anden Forlegenhed eller for at opnaae en eller anden i umiddelbar Forstand nyttig Gjenstand være fordelagtigt at lyve. Men saa vist som det: i os at udvikle den fineste og skarpeste Følelse for Sandhed, en Sanddruhed af ubestikkelig Art, er et af de nyttigste Formaal, hvortil vor indre Selvopdragelse kan lede, og saa vist som Svækkelsen af hiin Følelse er en af de allerskadeligste, saa vist som enhver endog ufrivillig Afvigelse fra Sandheden svækker den Tillid til hverandres Udsagn, der ikke alene er den bedste Støtte for alt Godt i den nuværende Samfundsorden, men hvis Utilstrækkelighed mere end noget Andet forsinker Civilisationen, Dyden, Alt det, af hvilket den menneskelige Lykke i videste Omfang afhænger, saavist føle vi, at det: for en øieblikkelig Fordeels Skyld at overtræde en Regel, hvis Gavnlighed er saa uendelig og uberegnelig, paa ingen Maade kan være til nogen Nytte, og at Den, der for at gavne sig selv eller en Anden efter sin Evne berøver Menneskeheden alt det Gode og paabyrder den alt det Onde, som opstaaer ved den større eller ringere Tillid, den Ene kan have til den Andens Ord, handler som en af dens største Fjender. At ligefuldt denne Regel, hvor hellig den end er, tilsteder mulige Undtagelser, er anerkjendt af alle Moralister. Det vigtigste af disse Undtagelsestilfælde er det, hvor man ved at forebygge et eller andet

Faktum (som f. Ex. det, at Underretning gaves til en Forbryder, eller at en farligt Syg fik en daarlig Efterretning) vilde frelse et Menneske (især en Anden end En selv) fra stor og ufortjent Ulykke, og hvor denne Ulykke kun kunde hindres ved en Benægtelse af det Sande. Men for at Undtagelsen her ikke skal udstrække sig videre end nødvendigt og for at give den saa liden Magt som muligt til at svække Tiltro og Sandhedskjærlighed, maa den prøves og om muligt dens Grændser defineres, og hvis Nytteprincipet er godt for Noget, da maa det formaae at afgjøre Kollisionen ved at veie Nytten af det Ene mod Nytten af det Andet og saaledes angive den Kreds, indenfor hvilken dette eller hiint nyttige Formaal er det herskende.

En Indvending endnu, paa hvilken Forsvarerne af Nyttetheorien ofte føle sig opfordrede til at svare, er den, at der ikke forud for Handlingen er Tid til at beregne og maale den Virkning, som den ene eller den anden Handlemaade kan have paa den almindelige Lykke. Dette er nøiagtigt, som om En vilde sige, at det er umuligt at indrette sit Liv i Overeensstemmelse med Kristendommens Fordringer, eftersom man ikke har Tid til i ethvert Tilfælde, hvor det gjælder om at handle, først at gjennemlæse det gamle og det nye Testamente. Svaret paa denne Indvending er, at der har været Tid nok, nemlig gjennem Menneskeslægtens hele foregaaende Liv. I al den Tid har Menneskeheden ad Erfaringens Vei lært, hvilke Følger de forskjellige Handlinger have, og det er paa denne Erfaring, at al Leveklogskab saavelsom al Moralitet beroer. Folk tale, som om man hidtil havde opsat at foretage den Art Forsøg, og som om en Mand i det Øieblik, da han føler sig fristet til at give sig af med et andet Menneskes Eiendom eller Liv, nu for første Gang skulde til at begynde paa den Overveielse, om Mord og Tyveri ere skadelige for den menneskelige Lykke eller ei. Selv om han først da skulde begynde Overveielsen, troer jeg ikke, han vilde finde Spørgsmaalet meget indviklet. Klar nok er imidlertid Besynderligheden af den Forudsætning, at Menneske-

heden, ifald den ellers var kommen overeens om at betragte Nytteprincipet som det sande Moralprincip, aldeles ikke skulde være kommet til nogen Enighed om, hvad der er nyttigt, og ingen Forholdsregler skulde have taget for at faae sine Ideer om denne Gjenstand indpodede Ungdommen og iværksatte ved den offenlige Mening og Lovgivningen. Det er let nok at bevise, at ethvertsomhelst ethisk Princip vil have skadelige Følger, ifald vi samtidigt antage en almindelig Idiotisme udbredt over Jorden; men under enhversomhelst anden Forudsætning end denne maa Menneskeheden nutildags have erhvervet sig bestemte Anskuelser om Virkningerne af adskillige Handlinger paa dens Lykke, og det er da de saaledes erhvervede Anskuelser, som ere Moralregler for Mængden, og som iøvrig ogsaa ere det for Filosofen, saa længe det ikke er lykkedes ham at finde bedre Regler. At en Filosof allerede nutildags er istand dertil med Hensyn til mange Gjenstande, at den traditionelle Moralkodex ingenlunde har nogen guddommelig Sandhed, og at Menneskeheden endnu har Meget at lære med Hensyn til Spørgsmaalet om Handlingernes Indvirkninger paa den almindelige Lykke, det indrømmer jeg, eller rettere: det hævder jeg paa det Bestemteste. De Læresætninger, der udledes af Nytteprincipet, ere ligesom enhver praktisk Kunsts Forskrifter modtagelige for uendelig Fuldkommengjørelse, og under en aandelig Fremskridtstilstand ville de bestandig forbedres. Men Et er det at betragte de moralske Regler som modtagelige for Forbedring, et Andet at ville udlede enhver individuel Handling af det høieste Princip med Overspringelse af alle de mellemliggende almindelige Begreber og Regler. Det er en underlig Forestilling, at Antagelsen af et høieste Princip skulde være uforenelig med Anerkjendelsen af sekundære Principer. At give en Reisende Underretning angaaende Beliggenheden af hans Reises sidste Maal er ikke det Samme som at forbyde ham at see paa de Pæle eller Mærker, der paa Veien selv kunne angive ham hans Retning. Den Sætning, at Lykke er Moralens sidste Øiemed og Formaal, siger ikke, at det ikke er nødvendigt at lægge nogen Vei hen til

dette Maal eller at give dem, der begive sig derhen, et Raad om hellere at vælge een Retning end en anden. Man burde virkelig ophøre at sige den Art Taabeligheder om dette Emne, som man hverken vilde sige eller høre paa angaaende enhversomhelst anden Gjenstand af praktisk Natur. Hvo paastaaer, at Navigationen ikke kan være grundet paa Astronomi, fordi Sømændene ikke kunne have Tid til at udregne den nautiske Almanak! Da de ere fornuftige Væsener, gaae de til Søes med en allerede forud udregnet Almanak, og alle fornuftige Skabninger gaae til Søes paa Livets Hav med færdige Meninger angaaende de sædvanlige Spørgsmaal om Ret og Uret, saavelsom om mange af de langt vanskeligere Spørgsmaal om, hvad der er fornuftigt og hvad der er taabeligt, og saa længe som Evnen til at forudsee er en menneskelig Egenskab, er det rimeligt, at de ville blive ved dermed. Hvad vi end antage for at være Moralens Grundprincip, maa dette anvendes gjennem underordnede Principer. Da Umuligheden af at kunne undvære disse er fælles for alle Systemer, kan det ikke fremsættes som Argument mod noget enkelt System, at det ikke kan undvære dem; men for Alvor at argumentere, som om slige sekundære Principer ikke lode sig opstille, og som om Menneskeheden havde opsat til nu, og fremdeles maatte opsætte, at drage nogensomhelst almindelig Slutning af Menneskelivets Erfaringer, det er, synes mig, at drive Absurditeten saa vidt, som den neppe nogensinde er bleven drevet i en filosofisk Strid.

Resten af de gængse Argumenter mod Nyttetheorien beroe meest paa, at man lægger den Menneskenaturens almindelige Svagheder til Last eller dem i Forening med de almindelige Vanskeligheder, der bringe samvittighedsfulde Mennesker i Forlegenhed, naar det gjælder om at bryde sig sin Vei her i Livet. Man siger, at en Tilhænger af Nyttetheorien vil være meget tilbøielig til at ansee et Tilfælde, der møder ham, for en Undtagelse fra de moralske Regler, og under en Fristelse vil finde det nyttigere at bryde Loven

end at overholde den. Men er da Nyttelæren den eneste Lære, der kan forskaffe os Paaskud til at handle ilde og Midler til at bedrage vor egen Samvittighed? Ak nei, disse Paaskud og Midler skjænkes i Overflødighed af enhversomhelst Lære, der antager Pligtkollisioner, Noget, som enhver af fornuftige Mennesker antaget Morallære gjør. Aarsagen til, at de moralske Regler ikke kunne dannes saaledes, at de ingen Undtagelser tilstede, og at neppe nogen Handlemaade bestemt kan erklæres at være enten altid en Pligt eller altid en Brøde, Aarsagen hertil ligger ikke i nogen Theori, men i de menneskelige Forholds sammensatte Natur. Der gives ingen Morallære, som ikke formilder sine Loves Strenghed ved under den Handlendes moralske Ansvar at give et vist Spillerum for Læmpelser efter de særegne Omstændigheder, og i enhver Lære kan igjennem den Aabning, der saaledes tilveiebringes, Selvbedrag og uhæderligt Kasuisteri snige sig ind. Der gives intet Moralsystem, som ikke møder utvetydige Pligtkollisioner. Her ligge Knudepunkterne, de sande Vanskeligheder saavel for den ethiske Theori som for en samvittighedsfuld Adfærd i Livet. De overvindes praktisk med større eller mindre Held i Forhold til den Handlendes Forstand og Karakteer; men det kan neppe paastaaes, at Nogen skulde blive mindre skikket til at behandle dem, fordi han havde et høieste Princip, ved Hjælp af hvilket han kunde prøve de kæmpende Rettigheder og Pligter. Hvis Nytten er den første Kilde til Pligten, saa kan man paakalde den, hvor det gjælder at dømme mellem Pligter, hvis Fordringer ikke lade sig forene. Om end Principets Anvendelse kan være vanskelig, er det dog bedre at have et Princip end slet intet at have. Andre Systemer, i hvilke de moralske Love staae hver med sin uafhængige Myndighed, have ingen fælles Voldgift, der kan skille Trætten mellem disse Principer, hvis Paastande paa Forret fremfor hinanden derfor sjelden hvile paa anden Grundvold end Sofisteri; den eneste Udvei er da den, som i Almindelighed gribes, den nemlig, at man ubevidst lader Nytteprincipet dømme dem imellem; gjør man det ikke,

giver Kampen imellem dem et frit Spillerum for personlige Ønsker og Tilbøieligheder. Vi maa huske, at det kun er i disse Tilfælde, hvor sekundære Principer støde sammen, at en Appel til det første Princip er nødvendig; der gives intet moralsk Tilfælde, i hvilket ikke et eller andet sekundært Princip er tilstede, og er der kun eet, kan der sjelden være nogen virkelig Tvivl om, hvilket dette er, og hvorpaa det gaaer ud.

(Fortsættelse i næste Hefte.)

Ved G. Brandes.

Et Spørgsmaal.

Hvi sidder Du taus, med Haand under Kind
Og tankefuld Mine?
Hvi stirrer saa dybt Du i Skyerne ind,
Der jages afsted for den viftende Vind,
Min egen Pauline?
Har Sorgen alt fundet vor yndige Bo?
O, siig mig, hvad er det, som nager din Ro
Og volder Dig Pine?

Guds Død, Du har grædt! I Øiet end staaer
En perlende Taare.
Din Læbe skjælver, dit Hjerte slaaer,
Og dybt et Suk til mit Øre naaer;
Du kan mig ei daare!
Min unge Hustru, hvad volder Dig Meen?
Ak, læg paa mit Hjerte den tunge Steen,
Mig skal den ei saare.

— Ja, Vilhelm, min Husbond, min eneste Ven,
Paa Dig tør jeg lide!
Til Dig har jeg givet mit Hjerte hen,
Al Livets Fylde Du gav mig igjen,

Du Alting skal vide!
Hver nagende Tanke, som plager mit Sind,
Hver Sorg og Bekymring, der bleger min Kind,
Hver Kummer og Kvide!

„I Nat, da Søvnen sløred mit Blik,
Og Drømmen kom til mit Leie,
Da syntes jeg grant, vi tilsammen gik
Saa underligt vexlende Veie.

Jeg drømte, vi gik saa trøstig vor Gang
I Skoven ved Foraarstide;
Blomsterne dufted, Fuglene sang,
Og Tonerne løde saa blide.

Vi sang og jublede Haand i Haand
Omkap med Fuglenes Vrimmel;
Paa Toner baaren, flagred vor Aand
Mod den solbestraalede Himmel.

Da dækkedes Solen, Veien blev trang,
Vi gik paa en nøgen Hede,
Der strakte sig fremad, uendelig lang
Med Afgrunde dybe og brede.

Saa træt blev dit Øie, din Fod saa mat,
Hver Glæde lukked Du inde,
Og trindt omkring faldt Mørket brat,
Saa Vei vi knap kunde finde.

Dog vandred jeg fremad med trøstigt Mod,
Thi en enkelt tindrende Stjerne
Steg op paa Himlen og ledte min Fod
Mod et brusende Hav i det Fjerne.

Men underligt var det; skjøndt Stjernen stod
Og lyste klart fra det Høie,
Var træt din Tanke og svag din Fod
Og lukt for dens Glands var dit Øie.

Ja, underligt var det: naar Stjernen gød
Sin blinkende Trøst i mit Hjerte,
Til Dig sig aldrig en Straale skjød,
Som kunde mildne din Smerte.

Tilsidst vi stod ved det yderste Hav,
Hvor Evighedsbølgerne ile,
Hvor Bredden, dannet af Grav ved Grav,
Gav Jorderigsslægterne Hvile.

Der satte vi Begge os mødige ned,
Vi følte, vor Tid var omme;
Og tause i Nattens hvilende Fred
Vented vi Dagens Komme.

Da foer der et Lyn over Himlens Rand,
Og gjennem vort Hjerte en Gysning —
Af Bølgerne dukked et selsomt Land
Frem i en magisk Belysning.

Og rundtomkring fra den undrende Jord,
Fra Luften og Havets Brimmel,
Steg frigjorte Aanders Forløsningskor
Op imod Herrens Himmel.

Og Havet, der før imod Kysten slog
Alt med sin skummende Bringe,
Det standsede brat sine Bølgers Tog,
Og Vindene hvilte sin Vinge.

Fra Himlen atter sig rev et Lyn
Og spillede hen over Vandet —
Da klarede det for mit indre Syn,
Da saae jeg Forløsningslandet.

Med Regnbuefarver i Sollysdragt,
Som brødes i blanke Krystaller,
Der reiste sig op i unævnelig Pragt
Et Tempel med lyse Haller.

Jeg veed ei længer, hvordan det saae ud;
Det staaer som en uløst Gaade;
Jeg følte kun, jeg var nær min Gud
Og trængte til al hans Naade.

Med Haanden skygged jeg for mit Syn,
Mod Jorden mit Blik jeg vendte;
Da kom der et andet, blinkende Lyn,
Og hør nu, hvad der mig hændte.

Paa Lynets Straaler vandred han trygt,
Som paa Genezareths Vover;
Han sagde: „Kvinde, vær uden Frygt!
Følg med; jeg leder Dig over!"

Da tragdte jeg ud paa det hvilende Hav
Og rakte imod Dig Haanden;
Men Du var bleg som en kalket Grav
Og krympede Dig i Vaanden.

Han sendte Dig kun et eneste Blik,
Men fuldt af den dybeste Smerte,
Da saae jeg, at der en Gysning gik
Igjennem dit døende Hjerte.

Da løstes Du op som den tøende Snee
Og blev til Skummet paa Vandet;
Det gjorde mit Hjerte den sidste Vee
Paa Vei til Forløsningslandet.

Da vaagned jeg op i Angst og Gru,
Du rolig laae ved min Side —
Ak, Vilhelm, min Husbond, fatter Du nu
Min Sorg og lønlige Kvide?"

Vilhelm Bergsøe.

14de Februar 1872.

To Tidsdigte.

1. Den 28de November 1871.

Det myldrer paa Sletten ved Seinestaden,
Paa Satorys Marker Trommerne røres;
Er det blodig Krig, eller Vagtparaden,
Er det Kampsignal, eller Polka, der høres?
Kommer Germanerne atter tilbage,
Var Sedlerne falske, Guldet beklippet?
Eller er det Kommunens gjenfødte Dage;
Var Fredsbulletinen altfor forhippet?

Der er ingen Kommune, ingen Germaner,
Der er ingen flere Huse, som brænde,
Der er ingen Ørne i hvide Faner;
Versaille-Revuen er længst tilende.
Men Trommerne røres derude paa Sletten,
Igjennem Linien Kommandoen lyder
For at exekvere en Dom af Retten, —
Og Soldatesken sigter og skyder! —

Det er en Dom af Ordenens Venner,
En Dom af dem med aarlige Gager,
Etatsraader, høflige Folk, „Deres Tjener",
Notabene paa offenlige Passager.
Smaatyranner paa deres Kontorer,
Frihedsherolder paa Valgtribuner,
Servile overfor Stjerner og Snorer,
Smigrere for en Diktators Luner.

Det er en Dom af en lille Diktator,
En Mand, som skrev de Stores Historie,
En Vexelmægler, Forligsprokurator
Med Bourgeoisiets Frelserglorie.
En borgerlig Konge, en kongelig Borger
I Vikariat for en afdanket Keiser,
En Lamentator for Statens Sorger,
Grosserer=Dineernes Gjenopreiser.

Paa Satorys Marker Trommerne røres,
Bøsserne knalde og Kuglerne hvine,
Krudtrøgen udover Sletten føres
I Taagegestalter med sorgfuld Mine.
Den gamle Prætorianerkohorte,
Med friske Mærker af Preusserens Sabel,
Spiller Bøddel, imedens Cæsar er borte,
I Liberi som Ordenskonstabel.

Der faldt tre Mænd; saa modige Sjæle,
Som nogensinde led Martyrdøden;
Der laae tre Liig ved de splintrede Pæle, —
De skulde sone Kommunebrøden!
Fra Dødens Stilhed tre Navne løde,
Der gled tre Skygger fra Retterstedet,
De meldte et Tab — og ikke en Brøde,
De peged mod Magten i Dommersædet.

Og Blodet, som sived paa Satorys Sletter,
Det var en Sæd, som lagdes i Jorden;
Hvor den skyder op, kommer brandrøde Pletter,
Naar den høstes ind, lyder Kampens Torden.
Da vil Sædemændene mindes Sletten,
Ordenens Venner vækkes af Døsen, —
Hvor Ideen er Magten, Fremskridtet Retten,
Der vil Satorys Liig være Fane og Løsen.

2. Ude og Hjemme.

Ude var der saa streng en Dyst,
Uveiret tog sine Tag med Skoven,
Stormen peb, saa det var en Lyst,
Og leged Tagfat med Voven.
Ude var der saa vild en Krig,
Der hang et Fugleskræmsel paa Pælen,
Kragerne foer mod det lasede Liig;
Der kom Mod, — selv i Kragesjælen.

Hjemme var der saa lunt og godt,
Theemaskinen snurred sin Vise,
Der læstes høit baade Stort og Smaat
I Bibliothek af Riise.
Hjemme leged man Ordsprogsleg,
Der var Diskussion over dannede Them'er,
Der var Valg mellem Hare og Dyresteg
Og mellem Tidens store Problemer.

Ude var det et Herrens Veir,
Buskene svaied som flagrende Faner,
I Skoven styrted de stolteste Træer,
Og fra Havet meldtes Orkaner.
Ude var det en Kampens Dag,
Præstegaardstaget blev revet i Stumper,
Byfogdens Skorsteen faldt ned med et Brag,
Og Byfogdens Grød blev til Klumper.

Hjemme klang det fra Gigernes Streng,
Tonerne elektriserede Sjælen,
Man valsed og inklinered iflæng
Og dandsed paa Taaen og Hælen.
Hjemme stilled man skjønne Tableauer,
Sminkede Kinden og sværtede Brynet,
Saae i sig selv Fortidens Heroer, —
Og applauderede Synet.

Ude brød det paa krigerisk Viis,
Mægtige Hænder greb i det Gamle,
Jeg saae med Jubel Skorstenens Forliis,
Og loe, da jeg hørte den ramle.
Ude veiredes Smaating bort,
Degnen blæste i Gadekjæret,
Og Præsten blev kastet i Kjole sort
Mod et Plankeværk, som var tjæret.

Hjemme sad man saa lunt i Krog.
Der kom en Frier til Søster Malene;
Fruen saae hans Examensbog,
Han fik Pigen — med Laud, Notabene.
Hjemme blev der en Glædesdag,
Der kom Visiter, og man gratulered,
Der blev Bryllup, og saa blev der Barselslag,
Men desværre, den Lille krepered.

Ude blæstes der lydt: Allarm!
Det var, som skulde en Verden ødes,
Og som skulde fra selve Naturens Barm
Den nye Forløser fødes. —
Og jeg rev den gamle Hat fra sin Knag
Og sprang gjennem Hjemmets klinede Rude;
Jeg hørte dem skjælde mig paa min Bag,
Men — jeg stod nu engang derude.

Mark Cole.

Et Brev om Darwinismen.

Deres Velbaarenhed! Af det Brev til Deres Velbaarenhed, som Hr. Biskop D. G. Monrad har ladet offenliggjøre i det nye danske Maanedsskrifts tredie Hefte, seer jeg, at De hylder de darwinske Anskuelser, og Mere end det; thi saavidt jeg kan skjønne af Brevet, synes De at følge Häckel og andre tydske Darwinister i Troen paa, at det Organiske er opstaaet af det Uorganiske. Jeg veed nu ikke, hvorfor De vil gaae saa vidt, da dette Spørgsmaal jo dog endnu ligger saa langt udenfor Videnskabens Rækkeevne, at man ikke engang kan paavise Muligheden af et genetisk Forhold mellem de to nævnte Riger. Det forekommer mig virkelig, at den i Brevet udtalte Dadel over Deres Anskuelser paa dette Punkt er ganske berettiget, og man kan ikke Andet end billige den høitærede Brevskrivers Forsøg paa at føre Dem paa Glatiis ved at faae dem til at konstruere Liv, skjøndt man nok forstaaer, at De ikke lader Dem lokke, da De er formeget Naturforsker til at ville spørge Naturen om, hvad Liv er, paa samme Maade som man spørger den om, hvad Vand eller andre Stoffer er.

Jeg beder Deres Velbaarenhed være forsikkret om, at jeg ikke af Naturen er ondskabsfuld: men jeg kunde ikke Andet end gotte mig over den Forlegenhed, hvori De maa være bleven sat ved Spørgsmaalet om, hvorfor de fire, til forskjellige givne Tider næsten identiske, Fostre af Skildpadde, Høne, Hund og Menneske i saa kort Tid udvikle sig til saa forskjellige Væsner. Nei, Deres Velbaarenhed, man skal ikke give sig af med at forklare, hvad Liv er, man skal foreløbig end ikke indlade sig paa at have nogensomhelst Mening derom. Havde De her fulgt Darwin, saa var dette ikke overgaaet Dem, og De havde blot havt at svare paa den Indvending, at Fosterets Metamorfose ikke staaer i nogen nødvendig Forbindelse med Afstamningstheorien. Det er mig uforklarligt, hvor man kan have Mod til at røre ved Embryologien, naar man holder paa Skabelsestheorien og bekæmper Afstamningstheorien, thi saa giver man jo blot sine Mod-

standere Leilighed til at henlede Opmærksomheden paa den meningsløse Dualisme, Skabelsestheorien afstedkommer. Det er dog nemlig lidt vanskeligt at blive klar over, at hver Form er skabt for sig, uafhængig af alle andre, medens derhos hvert af de høiere Formers Individer udviklingsmæssigt gjentager de lavere Former. Jeg kunde forstaae, at man slog en Streg over Embryologien og sagde: hver Form skyldes en særegen, oprindelig Skabelsesakt, og hver Fødsel er en ny Skabelsesakt, og der er ingen anden Forskjel paa det spæde Individ og det udvoxne end Størrelsen. Det vilde være vitterlig Usandhed, men der vilde da være et Slags Mening deri; skjøndt man dog vistnok hellere end at abstrahere fra Embryologiens Kjendsgjerninger maatte slaae sig paa Darwinismen; thi det forekommer mig, at der for Logikens Velyndere maa være en forførende god Mening i, at de høiere Former have udviklet sig af de lavere, og at det Samme gjentager sig ved hver Fødsel. Den høitærede Brevskriver foreslaaer vel en Middelvei, men saasom han selv synes at have ringe Tiltro til den og tilmed siger, at den ligger hans Anskuelse fjern, og saasom den saavidt mig bekjendt endnu ikke er befaret af Nogen, finder jeg ikke, at der er nogen Grund for Deres Velbaarenhed til at være den Første, der vover sig ind paa den. Deres Velbaarenhed har sagtens, før dissel Linier komme Dem for Øie, besvaret den høitærede Brevskrivers Bemærkninger og der hævdet, at man ikke absolut kan sige, at Mellemformerne mangle, da der findes utallige saadanne, og at den Omstændighed, at der ingen ere fundne, der kunde antages at forbinde Mennesket med dets Stamform, betyder saare lidet, som man kan læse sig til i „origin of species“, da det geologiske Kjendskab til de Lande, hvori Menneskets nærmeste Slægtninge leve, næsten er lig Nul. Deres Velbaarenhed har i samme Skrivelse sagtens ogsaa med Hensyn til det, at Darwinismen skulde betegne et stort Tilbageskridt i Naturvidenskaben, forklaret, at man burde være høist varsom med at sige saa, da Darwins Theori staaer saa nøie i Forbindelse med det naturlige System — overfor hvilket Ingen nutildags er uvenlig stemt —, og da samme Theori er saa ganske af samme Aand som andre nulevende store Theorier, idet den i Forbindelse med disse støtter den store Grundsætning, som Naturvidenskaben i de senere Tider flittigt stræber at befæste, den nemlig, at det Meste i Naturen gaaer forholdsviis naturligt til.

Inden jeg slutter dette mit lange Brev skulde jeg ønske at underholde mig nogle faa Øieblikke med Deres Velbaarenhed om det projekterede Abekatteakademi. Ikke fordi jeg egenlig troer, at De vil sætte Deres Penge i et Foretagende, om hvilket De sagtens mener ligesom jeg, at det vilde føre til noget forholdsviis ligesaa Sørgeligt som det, der hændte ved Barbarossas Institut for Efterspørelse af den paradisiske Dialekt, idet Akademiet nemlig vilde komme til at afslutte sin Virksomhed, ikke med Buskmænd eller Australnegere, men med syge Abekatte. Det er

mere for ligesom at have min Samvittighed fri, ifald det Urimelige skete, men rigtigtignok langt mere for saalænge som muligt at blive fri for den Ubehagelighed, der er ved, selv efter en kun illusorisk Samværen med Deres Velbaarenhed, at sige Dem Farvel. De veed naturligviis ligesaagodt som jeg, at den ærede Forslagsstiller tager feil, naar han troer, at Naturforskerne have synderlig Kjendskab til Varieringslovene og til de Forhold, der fremkalde Varieringerne, og De er sagtens ligesom jeg allerede i Tankerne blevet forskrækket over de Myriader af Abekatte, der maatte til, for at heldige Varieringer kunde opstaae. De veed, at Fangenskab i de fleste Tilfælde har en skadelig Indvirkning paa vilde Dyrs Frugtbarhed, og De er sagtens ogsaa bleven opmærksom paa det, der er det Allerværste ved hele Experimentet, det nemlig, at det er høist usandsynligt, at Mennesket nedstammer fra nogen af de nulevende Abeformer. Ja nogen værre Hindring for Experimentet kan jeg vanskelig finde, om jeg end ingen Vanskelighed vilde have ved at vise, at det hele Forslag er baseret paa en feilagtig Opfattelse af det naturhistoriske Experiment. Endelig seer jeg nu, at jeg er gaaet for vidt ved at have havt selv den allersvageste Skygge af Tvivl om Deres Velbaarenheds Stilling overfor Spørgsmaalet om Abekatteakademiet; thi det vilde jo dog være høist urimeligt om han, der troer, at den ganske Jord lige fra den Tid, det organiske Liv først gryede, og til den, da det første Abemenneske opstod, har været et stort Abekatteakademi —, om han vilde røre en Haand for et Experiment som det proponerede.

Deres Velbaarenheds

ærbødige

J. P. Jacobsen.

Bibelen

efter de nyeste arkæologiske Undersøgelser.

I. Dr. Ad. Merz: Archiw für wissenschaftliche Erforschung des alten Testaments, 1867—69. — II. Ernest Renan: Mission de Phénicie. — III. François Lenormant: Essai de Commentaire sur les Fragmens cosmogoniques de Bérose, 1872; Lettres assyriologiques, Tom. I. — IV. Jules Oppert: Mémoire sur les rapports de l'Égypte et de l'Assyrie, 1869. — V. Waddington: Inscriptions grecques et latines de la Syrie, 1870.

Det er i Kaldæas og Assyriens Religionssystem, saaledes som vi kjende det gjennem Kileindskrifterne og gjennem historiske Mindesmærker fra Rigerne omkring Eufrat og Tigris, at man maa søge Oprindelsen til de Religioner, der bleve de herskende i Syrien, Fønicien og Palæstina. De semitiske Folkeslags oprindelige Religion var Polytheismen. Saaledes som de gamle Beboere af Nildalen, som Arierne ved Oxus Bredder, som alle den gamle og den nye Verdens Menneskeracer, saaledes have ogsaa de bosiddende Folk og de Nomadestammer, der i en meget tidlig Tid udbredte sig i Egnene mellem Armenien, den persiske Havbugt og det røde Hav — Assyrierne, Araberne, Kananiterne, Fønicierne, Hebræerne — i Begyndelsen tilbedt Solen, Maanen og Planeterne, Lyset og Ilden, de stjernebesatte Himles umaadelige

Hvælving, Bjergene, disse af Jorden fødte Kæmper, Floderne, Skovene og Dyrene. Medens Jafeterne fra „de syv Floders Land", hvor de ældste Veda-Hymner bleve digtede, stadig vare Vidne til storartede atmosfæriske Revolutioner, til Indras Kampe mod den Drage, der holdt Himlens velgjørende Vande indespærrede, og til de tusinde Spil af Lys og Skygge, som fremkom ved Aften- og Morgenrødens Tid, have Semiterne næsten altid kun kjendt en glødende Himmel uden Skyer, de store Sandsletters sørgelige Eensomhed og Nætternes straalende Glands, naar Maanen som en Dronning syntes at beherske Stjernerne, Himlenes vældige Hær.

Deraf kommer den Fattigdom, som er et Kjendemærke for den semitiske Religion, naar man sammenligner den med andre. Der findes ganske vist ogsaa Andet end ufrugtbare Ørkener i denne Deel af Asien. For ikke at tale om Arabiens Centralplateau er Jordbunden ved Eufrats Bredder og i visse Dele af Syrien overordenlig frugtbar og frembringer en rigelig Høst. Ved Foden af Libanon findes der herlige Dale, hvor Orangen, Daddelpalmen og Pisangen bære glimrende Blomster og Frugter. Ved Foraars- og Efteraarstid er Syrien et Paradis, — men dog lider man ofte under Tørhed og Mangel paa Vand. Hvad er Jordan i Sammenligning med Indus eller Ganges? En Bæk, over hvilken man kan gaae tørskoet de tre Fjerdedele af Aaret.

Og som Jordbunden er, saaledes er ogsaa Racen. I disse stenede og sandede Sletter maa Mennesket nødvendigviis blive lille, magert, i den Grad ædrueligt, at dets Hoved er ligesaa tomt som dets Mave. Typen for denne Race, Beduinen, tænker saa godt som slet ikke og veed Ingenting; hans Fantasi er ligesaa ufrugtbar som Ørkenen. En hurtig Hest, en rank og lige Landse, en god Kameel og en smuk Kvinde, det er det, hvorom hans Poesi bestandig dreier sig. De Sandseindtryk, han modtager, ere altid de samme og afføde kun Følelser og Ideer, hvis Kjendemærke er den meest monotone Simpelhed. Simpelt er ligeledes Sproget og Syntaxen. Deklinationen, Konjugationen, alle de grammatikalske

Former ere lige fattige. Ingen abstrakte Udtryk for de almene Ideer. Men Børn have jo heller ikke almene Ideer, og det er i Virkeligheden et Børnesprog, dette naive Tungemaal, hvor Sætningerne kjæde sig sammen og følge efter hinanden uden noget andet Baand end Bindeordet „og". Væsner som disse kunne, hvad enten de nu ere bosiddende eller Nomader, ikke frembringe store Kunstnere, og de kunne endnu mindre være Filosofer eller Lærde. Aristoteles, Hippokrates, Ptolemæus, hele den græske Videnskab gik hen over disse sammenskrumpede Hjerner uden at efterlade mere Spor end Vinterens Regnskyl i Landets Flodleier.

Men selv om man hverken er Kunstner eller Filosof eller Lærd, kan man meget vel være Menneske. Man kan ikke leve i nøie Forhold til Naturen uden at bevæges mere eller mindre levende paa tusinde forskjellige Maader, uden at føle sig gjennemtrængt af Rædsel eller Beundring, uden at prise og lovsynge Universets nedbrydende eller opbyggende Kræfter. Mellem alle disse Kræfter er den mægtigste uomstridelig Solen, Himlens Ild, vor jordiske Ilds Fader, den høieste og eneste Grund til Bevægelse og Liv paa vor Planet. Det ligger lige for at opfatte den som Livet selv, som vor himmelske Faders Blod, der strømmer i Jordens, vor Moders Aarer. I Kjærlighedens Aarstid, naar den lysende Himmel omslynger og gjennemtrænger den, seer man en Verden skyde op af dens Skjød. Det er den, der skjælver paa Sletten, hvor den varme, fugtige Vind blidt bevæger Planternes Blade; det er den, som gjennemtrænger Busken, som strømmer gjennem Egen, som fører Fuglenes glade Sange frem gjennem Luften; det er den, som i Havene eller i de rindende Vande, paa Bjergene, i Skovene, forener de kraftfulde Hanner med de længselsfulde Hunner, som vibrerer i hvert et Legeme og elsker med alle Væsener. Men hele dette jordiske Liv, al denne Varme og alt dette Lys er kun Udstrømninger fra Solen. „Vi ere," siger Tyndall, „ikke i poetisk, men i virkelig reel Forstand, Solens Børn." Hvad

Videnskaben i vore Dage har konstateret, det forstod Fortidens Folk gjennem Instinktet.

Langt, meget langt tilbage i Tiden, da der endnu ikke existerede nogen Metafysik, tilbade Menneskene Ilden og ydede Solen en høitidelig Kultus. De Hovedmyther, der ligge til Grund for de semitiske som for de indo-europæiske Religioner, ere Solmyther. Før man søgte at fatte, betragtede man, man beskrev, man besang Universet i beundrende Hymner. Solen, Maanen og Planeterne, Bjergene, Floderne og Planterne, Stormen, Lynet, Ilden, alle Naturens Kræfter bleve betragtede som guddommelige og tilbedte, bleve fremfor Alt frygtede og bleve for alle Mennesker, som endnu den Dag idag for enkelte lavere Racer, udrustede med Liv, med Følelse og med Intelligens. Endvidere: det, som fødes og udvikler sig, som kun naaer frem til Modenhed for atter at svinde hen og døe, Jorden og dens Produkter f. Ex., blev betragtet som afhængigt af det, der existerer evigt, uden at forandres og uden at ældes, Himlen og Stjernerne f. Ex. Man skjelnede da i Naturen mellem en aktiv og en passiv Kraft, og Guddommen blev, efter en reen menneskelig Analogi, opfattet som mandlig og kvindelig. Saaledes have vi hos Semiterne i Baal og Baalath den aktive Kraft, som skaber, bevarer og ødelægger, samt den passive Kraft, som modtager, undfanger og føder. Symbolet paa Naturens skabende Evne blev overalt i Helligdommene og paa de religiøse Mindesmærker fremstillet ved Avlingsorganerne. De to Guddommes Grundeenhed bevirkede imidlertid, at den mandlige Guddoms Attributer ofte overførtes paa den kvindelige, og omvendt; dette forklarer saaledes Tilstedeværelsen af Syriens og Føniciens tvekjønnede Guddomme. Undertiden symboliserede ogsaa, som f. Ex. i Hierapolis' Tempel, et tredie Væsen Eenheden af disse to.

I.

Det var fra det nordlige Assyrien, fra Kurdernes nuværende Hjem, at de semitiske Nomadestammer kom, der, uden Tvivl drevne fremad ved en eller anden Invasion, gik over Eufrat og droge fra nordostlig i sydvestlig Retning henimod Kanaans Land. Ammoniterne, Moabiterne og Edomiterne vare gaaede forud for det Folk, som man pleier at kalde Hebers Sønner eller Hebræerne. Efterat være gaaede ud fra Ur, Kaldæernes store By, der ligger i Nærheden af det Sted, hvor Tigris og Eufrat først flyde sammen, vare de blevne førte af Terah til Byen Harran og senere af Abraham, Terahs Søn, over Floden og gjennem Syrien til Kanaans Land. Beboerne af dette Land vare Semiter ligesom Stammerne, der kom fra den anden Side af Eufrat. Det nære Slægtskab mellem Kaldæerne og disse Nomader er beviist gjennem Sprogets og Religionens Identitet. Man seer intetsteds i Bibelen, at disse Nyankomne have havt Besvær med at gjøre sig forstaaelig for de ældre Indbyggere, og alle de af denne Nations Navne paa Riger og Personer, som vi kjende, ere reent semitiske. Det er desuden paaviist, at et kananitisk Element er fremherskende i den hebraiske Bibel. Kalder ikke Esaias selv Hebraisk for Kanaans Sprog? Alle disse Folk, Amorrhæer, Hethæer, Heræer, som Grækerne med et fælles Navn kalde Fønicier, vare paa denne Tid naaede til en temmelig høi Grad af Civilisation. For Aarhundreder siden havde de allerede knust eller optaget iblandt sig de oprindelige Beboere, Nefilimerne, Emimerne, Refaimerne, en Art kæmpemæssige og monstrøse Væsener, som minde om de Stammer, mod hvilke Jafeterne maatte kæmpe i Hindustan. Handelskaravaner, der vare paa Vei til Aegypten, gjennemkrydsede Landet; der blev slaaet Mønt i Landet, og i første Mosebog tales der om Skibe og Havne. I nogle Byer, som f. Ex. Sodoma og Gomorra, der synes at have gjort samme Indtryk paa de naive „Beduiner", som Babylon, finder man paa adskillige Punkter et Raffinement i

Sæder, der paa ingensomhelst Maade vidner om, at Beboerne vare Barbarer. Kananiterne vare for lang Tid siden komne ud over den plumpe Fetischdyrkelse, som vi finde i Abrahams Familie. Rachel stjæler sin Faders Afgudsbilleder. „Hvorfor har Du stjaalet mine Guder?“ siger Laban til Jakob. Rachel, der havde skjult dem i en Kameelsaddel, satte sig paa den, og da hendes Fader kom ind i Teltet, udfandt hun et Paaskud for ikke at reise sig. Et andet Sted i første Mosebog begraver Jakob under en Eg i Nærheden af Sichem sit Huus' Afgudsbilleder, Talismaner og Amuletter. Gjentagne Steder fremstiller Bibelen os Abrahamiderne som Afgudsdyrkere og Polytheister. I Josvas Bog skildres Terah, Abrahams Fader, ligesaavel som hans Forfædre, der fra Oldtiden af boede „hiinsides Floden“, ɔ: hiinsides Eufrat, som Hedning og Polytheist.

Og selv om Bibelen ikke udtrykkelig sagde os det, kunde vi næsten paa hver Side af Israels gamle Bøger og hos Profeterne i det ottende Aarhundrede finde Vidnesbyrd om Semiternes naturalistiske Polytheisme. For det Første er det en Sandhed, der er indlysende ved sig selv, at der ikke kan findes væsenlige Forskjelligheder i de religiøse Ideer hos Folkefamilier, som beboe de samme Egne, tale det samme Sprog og, ifølge deres egen Angivelse, nedstamme fra hinanden. Nu er i Virkeligheden Assyrernes, Babyloniernes, Syrernes, Føniciernes og de før-islamitiske Araberes Polytheisme et ubestrideligt Faktum. Og ikke mindre ubestridelig er Polytheismen hos Terachiterne, det vil sige Folk, der — ligesom Israeliterne — nedstamme fra Terah: Edomiterne, Ammoniterne, Moabiterne, Ismaeliterne. Alle disse Stammer, der kom fra Kaldæa og Assyrien, tilbade Stjernerne og Ilden; de gjenfandt i Palæstina Dyrkelsen af de samme Guder. Selv Navnene paa nogle af disse Guddomme vare identiske, hvilket tydeligt beviser deres oprindelige Slægtskab.

Genesis fortæller, at Abraham, Hebræernes mythiske „høie Fader“, i Kanaans Land mødte Melkitsedek, Schalems Konge, som var Præst eller „Cohen“ for El-Elion, Himlens

og Jordens Fader. Denne Gud El, der indtil Udgangen af Ægypten vedblev at være Israels Nationalgud, og som næsten altid omtales ledsaget af et Attribut, f. Ex. El-Elion, El-Schaddai, El-Kanna, El-Haï, denne Gud El synes at have været fælles for hele den semitiske Race. Man kan i de græske og latinske Indskrifter fra Syrien, som Waddington nylig har udgivet, eftersee hvad der siges om Monumenter, henhørende til Dyrkelsen af El, som Grækerne kalde Kronos. Man gjenfinder El i de føniciske Kolonier, i Karthago. Med Hensyn til sin universelle Karakteer er El i det semitiske Pantheon det Samme som Djaus i det indoeuropæiske. Gudsideen betegnes paa Assyrisk ved Ordet Ilu, og det tilsvarende Skrifttegn havde oprindeligt Form af en Stjerne. Det var Babyloniernes høieste Guddom, saaledes som Navnet paa deres store Stad Bab-El eller Bab-Ilu (El's Port) angiver. I Assyrien fik denne Gud den exklusivt nationale Benævnelse Assur. Indskrifterne betegne ham som „Gudernes Konge, den øverste Herre, Gudernes Fader". Nogle enkelte Mindesmærker, der alle tilhøre Assyrien, give Ilu eller Assur en Hustru, der er en Fordobling af ham selv og hans passive Form. Hvad enten denne Gud fra først af har betegnet Stjernehimlen eller Lyset, Saameget er vist, at man altid har tillagt ham et Forhold til Stjernerne, at man har gjort ham til Et med Planeten Saturn, at Berosius kalder ham Kronos, og at efter Sanchoniathons Udsagn Kronos hos Fønicierne kaldtes El.

Beni-Israels høieste Gud var saaledes ogsaa Kananiternes. Vi see ligeledes Terachiterne antage visse Steder for hellige, der vare Gjenstand for Tilbedelse blandt Landets Indbyggere: Træer, Bjerge, Kilder og Beth-El eller „Els Huse". Disse primitive Helligdomme vare grove Steenblokke, som man opreiste overalt, men især paa Høiene, til Vidnesbyrd om en eller anden Eed eller til Erindring om en eller anden vigtig Begivenhed. Man indviede disse Stene ved at overgyde dem med en Salve af Olie, tykt flydende Viin og Offerdyrets Blod. Senere blev Oprindelsen til disse Mindesmærker sat

Forbindelse med Patriarkernes Legender, og man opførte Altre og Templer paa Steder, hvor de stode. Det er disse Bâmôth eller „høie Steder", om hvilke der er saa megen Tale i Bibelen, som ogsaa nævnes paa Mesas Søile og andetsteds, og hvor man vedblev at offre endnu længe efter, at den hele Kultus var centraliseret i Jerusalem.

Alle disse Nomadestammer, som med deres Hjorder havde slaaet sig ned i Kanaans Land, vare en sand Svøbe for de oprindelige Beboere. De kom ikke oftere til Byerne, end Beduinerne gjøre det i vore Dage; de opførte deres Telte paa Landet, men de udplyndrede Egnen og fortærede Alt lige til det sidste Græsstraa. Mere end een By maatte dele Skæbne med Sichem, hvor de dræbte Mændene, stjal Alt, hvad der fandtes i Husene, og hvorfra de saa bortførte Kvinderne og Hjorderne. Palæstina synes imidlertid ikke at have kunnet afgive tilstrækkelig Næring for alle disse Horder; i det Mindste see vi de Sidstankomne, Israeliterne, flere Gange drage til Ægypten for at undgaae Hungersnød. Ganske paa samme Maade have nylig ti eller tolv Tusinde Araber fra Provindserne Bengazi og Tripoli drevne af Hunger forladt deres Land og vandret gjennem Ørkenen for at begive sig til Ægypten.

Allerede under det XIII. Dynasti havde semitiske Stammer begyndt at oversvømme Ægypten. Nomader som Abrahams og Jakobs Sønner, hvis hele Rigdom bestod i Hjorder, kunde imidlertid i Ægypternes Øine kun være „Hyrde-Konger", Hyk-sôs, ligesom de andre Horder fra Arabien, Syrien og Kanaan. Slægtskabet mellem Terachiterne og Hyk-sôs kan heller ikke længer være nogen Tvivl underkastet. Man veed, at Landets gamle Herrer under det XVIII. Dynasti fik Overmagten, og at Hyrderne maatte forlade Avaris (Tanis) og drage ud af Ægypten. Hebræerne bleve der imidlertid. De havde nedsat sig i den nordostlige Deel, i Provindsen Gosen, som laae paa Veien til Kanaan. Paa Grund af sin Beliggenhed mellem det røde Hav og Nilen var denne Egn saa rig paa Græsgange, at man kaldte den

Landets bedste Deel. Semiterne formerede sig her efter en saadan Maalestok, at Faraonerne nødvendigviis maatte komme til at betragte disse Hyrders Udbredelse og Velstand med urolige Blikke. Ægypterne, der afskyede Hyrderne og endogsaa, ifølge Manethons Beretning, skulle have jaget dem ud som Urene, undertrykkede dem paa enhver Maade og overvældede dem med svært Arbeide og Hoveri. For ikke at tale om Afbildninger paa flere ægyptiske Grave, hvor man seer Semiterne fabrikere Muursteen og opføre Bygninger under Bevogtning af Ægyptere, der ere bevæbnede med lange Pidske, nævner en Hieroglyfindskrift fra Kong Ramses' Tid Aberiuerne eller Hebræerne mellem de Folk, der bleve anvendte til offenlige Arbeider. Intet menneskeligt Væsen kunde være mindre skabt til dette Slags Arbeider end Israels Sønner.

Hebræerne droge ud af Ægypten og forlode Gosen omtrent Aar 1320. Flere store Lærde ere komne til det Resultat, at Emigrationen fandt Sted under Ramses den Andens Efterfølger Merenphtah (Amnenophtis). Emigrationens Fører bar et ægyptisk Navn og ifølge alle Historieskriveres Udsagn var han bleven omhyggelig underviist i alle Kundskaber, der lærtes mellem Ægypterne. Manethon, der overeensstemmende med Bibelen betegner Moses som Israeliternes politiske og religiøse Fører, lader Hebræernes tilkommende Lovgiver være en Præst fra Heliopolis (Baalbek). Man veed ikke Mere, og man vil rimeligviis aldrig faae Mere at vide om Moses. Mindst fem eller sex Aarhundreder adskille hans Tid fra den, i hvilke de ældste Udtalelser om ham bleve skrevne. Dette store, levende Billede, som man beundrer i anden og fjerde Mosebog, har ikke et eneste historisk Træk. Man kan ikke mellem de ti Bud paapege et, som viser tilbage til Moses, men derimod kan man bevise, at Størsteparten af disse Bud især med de Tillæg, der ledsage dem i anden og femte Mosebogs noget forskjellige Redaktioner, aldeles bestemt ikke kunne have havt en saa tidlig Oprindelse.

Da Israeliterne vendte tilbage til Kanaan, vare de Afgudsdyrkere og Polytheister, som da de forlode det. Deres

Hovedguddom var ikke mere El, men Jahveh (Jehova), som Folket tilbad under Form af en Metaltyr. Intet Fænomen er mere almindeligt i Religionens Historie, end at der viser sig nye Guder, som dethronisere de gamle. Saaledes blegner hos Hinduerne og Hellenerne Varunas lidt efter lidt for Indra, Uranos for Zeus. Men selv om de gamle Guddomme ikke længer ere de herskende, glemmes de dog derfor ikke. Guden El, hvis Navn man læser overalt i Bibelen, især i de poetiske Bøger, flyer ikke mere for Jahveh end for det semitiske Pantheons andre Guder eller Elohim; men han er ikke mere Nationalguden, den beskyttende Guddom for de konfødererede israelitiske Stammer. Jahveh er fra nu af Israels Gud, som Kamos var Moabiternes Gud, som Milkom eller Molok var Ammoniternes, som Orotal (El's Lys eller Ild) var Edomiternes og Ismaeliternes.

Man bliver slaaet af disse Guddommes eiendommelig mørke og skrækindjagende Karakteer. De ere alle Ildguder, der nære sig ved Fedt og Blod, og som fortære Menneskeoffre. Vi maa ikke glemme, at disse Hyrdestammer endnu vare halvvilde. Selv flere Aarhundreder efter det Tidsrum, til hvilket vi ere rykkede frem, seer man, hvorledes der i Hebræernes Lovgivning bliver undertrykt bizarre Vaner og raa Tilbøieligheder, som man kun træffer hos de mindst civiliserede Folk. Det forbydes dem at tatovere sig, at spise Insekter, Krybdyr o. s. v. Terachiternes Guder vare selvfølgelig ligesaa vilde og ligesaa blodige som deres Tilbedere. De bevare længe en mørk og sandselig Karakteer, der adskiller dem fra de kananitiske Guddomme. Men, jeg gjentager det, disse forskjellige semitiske Familier tilbade alligevel ikke fuldstændig forskjellige Guddomme. Foruden Lokalkultus'en, som man gjenfinder hos alle Folk, havde de ikke andre Guder end Solen, Maanen og Stjernerne, der vexelviis bleve betragtede som Aarsag til Produktion og til Ødelæggelse i Verden. Men medens Nogle i Glæden og Orgiet dyrkede Lysets og Livets Gud Baal og hans Baalath, Himlens Konge og Dronning,

søgte Andre ved blodige Offringer og ved tøilesløst grusomme Ceremonier at besværge det uforsonlige Raseri hos den flammende Stjerne, hos den umættelige Molok, der hvert Aar fortærer sine Børn. Det er i det Hele taget Foraarets og Sommerens Sol, der bliver Gjenstand for Dyrkelse. Hvad enten Guden kaldes El, Bel, Baal, Adonis, Tammouz, Hadad-Rimmon o. s. v., eller Molok, Jahveh, Kamos, Milkom o. s. v., er det altid Solen, hvorom der tales. Og ligeledes, hvad enten Gudinden benævnes Baalath, Derketo, Aschera eller Astarte, dreier Talen sig bestandig om en tellurisk eller himmelsk Guddom, om Jorden eller Maanen. Vi kunne tilføie, at Planeter ofte erstatte Solen og Maanen. Solen bliver fra den tidligste Tid som Molok sammenblandet med Planeten Saturn. Adar, der oprindelig er udelukkende Solgud, Ildens Gud, forvexles ligeledes senere med Planeten Saturn. Betragtet som Baal blev Solen identificeret med Lykkens store Stjerne, Planeten Jupiter, og Venus blev associeret med den som Lykkens lille Stjerne.

Det er nutildags beviist, at ved Udgangen af Ægypten, og selv paa Dommernes Tid, var Lyset og Ilden for Israeliterne ikke blot Symboler paa Guddommen, men Guddommen selv. Jahveh, Lysets og Ildens Gud, er ingen Anden end Solen, betragtet som Molok. Ligesom Molok bliver han repræsenteret under Form af en ung Metaltyr af Kobber, Jern eller Guld. Guldkalven, der blev tilbedt i Ørkenen, er ligesaa lidt noget ægyptisk Afgudsbillede, som de to Tyre af samme Metal vare det, hvilke man paa Jeroboams Tid tilbad i Dans og Beth-Els Helligdomme. Jahveh er ikke nogen ægyptisk Gud, som Mange med Urette have troet. Man er nu kommen ud over, bestandig kun at ville see sukcessive Laan i de meest forskjellige Folks Religioner og selv i deres filosofiske Systemer. Det var et simpelt Middel til at naae en foregiven oprindelig Aabenbaring. En aldeles modsat Doktrin er nu fremherskende i Videnskaben. Og hvorledes skulde man vel ogsaa kunne tænke sig, at Horder som Israeliterne skulde have kunnet forstaae Noget af Ægypternes

Civilisation eller endogsaa have kunnet laane deres religiøse Ideer? Ganske vist vil et Ophold paa flere Aarhundreder i et fremmed Land modificere et Folks Sædvaner, og det er sikkert, at særlig Fønicierne og Hebræerne have laant Meget fra Ægypten, men disse Laan vare aldeles udvortes, og de gjaldt kun nogle af Civilisationens reent materielle Enkeltheder, af den præstelige Kultus og af de præstelige Institutioner, som den hellige Ark, Ypperstepræstens Brystsmykke, den linnede Kjortel og visse andre Dele af Præsternes Kostume, de hellige Redskaber ved Offringen o. s. v. Det er paa denne Maade, at Hebræerne fra Assyrien have laant disse „vingede Tyre" med Menneskehoved, som man gjenfinder ved Indgangen til alle større Bygninger, disse Keruber, der bevogte Adgangen til det jordiske Paradis, til Pagtens Ark og til det Allerhelligste i Salomons Tempel, og som endelig tjene Jahveh som Gangere. Hvad Ægypten angaaer, er det endogsaa sandsynligt, at Laanene for en Deel ere senere end Udvandringen af Landet.

Disse Hyrder, der havde slaaet sig ned i Faraonernes gamle Land, vilde kunne være blevet der tusinde Aar uden at gjøre et eneste Fremskridt. De have kun seet Ægypten udenpaa. Hvis de havde været mere talrige, vilde de uden Tvivl have knust Civilisationen hos Folkene i Nildalen, men de vilde aldrig have forstaaet den. De vedbleve at være ligesaa fremmede for enhver overlegen Kultur, som i vore Dage Beduinerne ere det, der nogle Mile fra Damaskus eller Bagdad bevare deres patriarkalske Sæder. De andre semitiske Nomader, som havde oversvømmet Ægypten, adopterede ligesaa lidt den oprindelige Religion. Det er imidlertid blevet beviist, at der oprindeligt har existeret en Religion, der var fælles for nogle Folkeslag i Deltaet og i Syrien. De ægyptiske Mindesmærkers Gud Set eller Sutech var Hyrdernes Nationalgud, før han blev den mørke Tyfon, Osiris' Modstander; det semitiske Navn for Set var Schad. Saaledes finder man allerede i disse tidlige Tider i Ægypten Schaddaï, Hebræernes „almægtige Gud".

Jahveh er ikke nogen ægyptisk Gud, hvilket ubestrideligt bevises derved, at denne Guddoms Navn er kaldæisk. Det hemmelighedsfulde Tetragram, det uudsigelige Ord, der udtales som Adonai, kommer aldeles øiensynligt af Roden »havah«, en kaldæisk Form, der er en Dialekt-Varietet af det hebraiske Verbum, som betegner „at aande, at leve, at være". Denne Guddoms Navn, som man i Almindelighed udtaler Jahveh, har sikkert i Begyndelsen været udtalt Jahavâh. Denne Form er derpaa bleven sammentrukken til Jahu og Jah. Hvad Betydningen af dette Navn angaaer, have Filologerne længe i Jahveh seet Existensens Gud, den, som er og som giver Liv.

Navnet Jahveh beviser paa samme Tid Gudens høie Ælde og hans kaldæo-assyriske Oprindelse. Enhver veed, at Dyrkelsen af Ilden og Lyset kommer fra Høiasien. Da Terachiterne forlode Kaldæa og gik over Eufrat, tilbade de blandt andre Guder Jahveh, de tilbade ham under deres første Ophold i Kanaan, de tilbade ham i Ægypten, og det var uden Tvivl denne Guds Ark, som de bare med ud i Ørkenen. Naar han imidlertid i Begyndelsen ikke synes at have været saa populær som de andre israelitiske Guddomme, naar han behøvede Aarhundreder for at blive dette Folks Nationalguddom, og endnu flere Aarhundreder for at blive betragtet som Universets eneste Gud, er der Intet heri, som kan vække Forundring. Efter al Sandsynlighed tilhørte Jahvehdyrkelsen næsten udelukkende de terachitiske Stammers Aristokrati. Har ikke Max Müller lært os, at Religionerne fra først af have tilhørt yderst faatallige Familier og Samfund?

Iøvrig tilhørte Jahveh ingenlunde udelukkende Israeliterne. Hvis man kan troe selve Bibelen, sendte Balak-ben-Tsippor, Moabiternes Konge, der blev truet af Invasion fra Israeliternes Side, de Ældste i Moab og Madian til en berømt „Seer", Bileam-ben-Behor, for at opfordre ham til at komme og forbande de Indtrængende. Denne mesopotamiske „Seer", Spaamanden Bileam, forbandede og velsignede i Jahvehs Navn. Men lad os lægge Mærke til, at Bileam paa samme

Tid tilbeder Baal, at han opreiser Altre for ham og offrer ham Tyre og Væddere. Movers og Andre have slaaet fast, at Jahveh var den høieste Gud for flere semitiske Folk. I sin sammentrukne Form gjenfindes dette Navn i en stor Mængde kananitiske og føniciske Egennavne. Græske Skribenter, som Diodorus fra Sicilien, kjendte Jau eller Jao. Det interessanteste Vidnesbyrd, som her kan anføres, er maaskee et Orakelsvar af Apollon fra Claros. Det fremgaaer af dette Orakelsvar, at Jao er den største af alle Guder, den øverste Guddom, Solguden, der aabenbarer sig under fire forskjellige Skikkelser, som betegne de fire Aarstider. Det er Hades om Vinteren, Zeus om Foraaret, Solen om Sommeren og Jao om Efteraaret. Tillægsordet blid, kvindelig, som man her giver Jao, viser tydeligt, at der tales om Adonis, hvis Centralkultus var i Byblos i Libanon, og som Sanchoniathon kalder den „Allerhøieste", Elion, ligesom Melkitsedeks Gud. Ligeledes er Jao i Fønicien Kilden til Livet, den livsopvækkende Kraft i hele Naturen. Jao er Solen.

I alle fem Mosebøger, den femte undtagen, er Jahveh ikke Hebræernes eneste Gud, men han er blot mægtigere end alle de andre. Jahveh er El Elohim, Gudernes Gud som Zeus eller Indra. Denne Polytheisme bryder ud overalt i Israels gamle Bøger. Saaledes siger Jefthas Sendebud til Ammoniternes Konge: „Besidder Du ikke det Land, som Kamos, din Gud, har givet Dig i Arv? Paa samme Maade besidde vi alle deres Land, som Jahveh, vor Gud, har fordrevet for vor Skyld." Man har med Grund bemærket, at Alt, hvad der læses paa den nylig opdagede Søile, som Moabs Konge Mesa opreiste for sin Gud Kamos, ligesaa godt vilde kunne være fundet paa et Mindesmærke af samme Slags, en »ebenezer», opført for Jahveh af en Konge i Juda eller Israel. Kamos, der er forbittret paa sit Folk, har givet det i sine Fjenders Hænder; men han bliver det atter naadigt og knuser Kong Moabs Modstandere. Jahveh, hvis Navn

er citeret paa denne Obelisk, taler og handler ikke anderledes i sit Folks Bøger.

Det Navn paa Guddommen: Elohim, der kommer igjen næsten i hvert Vers af Bibelen, er en Pluralisform. — Et »Pluralis majestatis«, siger man. — Det er ganske sandt, at overalt, hvor det var muligt, have de hellige Bøgers sidste Redaktioner sat de Ord i Singularis, som oprindelig stode i Pluralis, men de have ikke saa fuldstændig kunnet udslette ethvert Spor af Polytheisme, at man ikke kan gjenfinde tydelige Vidnesbyrd om den i visse Udtryksmaader, der have overlevet Israels gamle Troeslærdommes Undergang. De populære Talemaader, der ere de sikkreste og de meest authentiske Vidnesbyrd om et Folks Ideer, rette sig ikke altid efter de Skriftlærdes fromme Ønsker*). I visse Parallelsteder lader den ældste Redaktion Verbet rette sig efter Elohim, medens den yngre sætter det i Singularis. Og man gjør Mere endnu. I visse Stykker, der foreligge i dobbelt Redaktion, vil man finde, at Ordet Jahveh overalt er sat istedetfor Ordet Elohim. (Psalmerne XIV og LIII). I Profeternes Bøger er det Navnet Jahveh, som er det almindelige Udtryk, naar man vil betegne Guddommen. Ordet Elohim er meget sjeldent i denne Betydning, og man anvender det kun i visse Formler og Talemaader, der have faaet Hævd gjennem Traditionen. Omvendt: jo længere vi komme tilbage til den hebræiske Literaturs ældste Aktstykker, desto hyppigere finde vi Ordet Elohim anvendt. Tredie og fjerde Mosebog (med Undtagelse af XII—XXIV) ere allerede fuldstændig jahvistiske, medens de eloistiske og jahvistiske Dokumenter holde hinanden i Ligevægt i anden Mosebog, og medens de eloistiske have Overvægten i Genesis. For os stiller Sagen sig ganske simpelt saaledes, at Elohim er Pluralisformen af Eloah,

*) 1. Moseb. XX, 13; XXV, 7; anden Moseb. XXXII, 4, 8; femte Moseb. V, 23. Jos. XXIV, 19; kfr. 1. Sam. XVII, 28, 36; II Sam., VII, 23; 1. Kong. XIX, 2; Ps. LVIII, 12; Jerem. X, 10; XXIII, 36.

og Elohim indbefatter altsaa flere Eloah'er. Elohim er det ubestridelige, for Alle evidente Vidnesbyrd om Israeliternes oprindelige Polytheisme.

Hebræernes Religionshistorie beviser, at den religiøse Idee ogsaa hos dette Folk fremkaldtes ved en Følelse af Rædsel. „Frygten for Elohim" er Grundlaget for hele Israels Religion. Man kunde for at vise denne Paastands Rigtighed anføre utallige Brudstykker af de gamle Bøger. Jakob sværger ved sin Fader Isaaks „Rædsel". Jahveh aabenbarer sig ligesom Indra og som Zeus i Naturkræfterne og i de atmosfæriske Fænomener. Vinden er hans Pust, hans Stemme er Lynilden, som bringer Ørkenen til at skjælve og som sprænger Libanons Cedre. Han lader Sneen og Hagelen falde, han udbreder Rimfrosten, han frembringer Isen og Kulden. Det er ham, der oprører Havet, naar Bølgerne brydes i vildt Raseri. Men det er fornemlig gjennem Ilden, at Jahveh aabenbarer sig for sine Tilbedere. Stormen, Lynet og Tordenen forkynde hans Komme paa Horeb og paa Sinai, hvor han aabenbarer sig som Flammen i den brændende Busk, som Ilden ikke fortærer. Man seer ham stige ned med Mørket under sine Fødder, baaren af en Kerub; en Røgsky hæver sig fra hans Næseboer, og en fortærende Ild gaaer ud af hans Mund; fra Himlene tordner Jahveh, og Elion („den Allerhøieste" hos Fønicierne, Karthagenienserne o. s. v.) lader sin Stemme gjenlyde. Han udslynger Pile og adspreder sine Fjender, han lader Lynet glimte og fortære dem. I Ørkenen gik Jahveh foran Israel om Dagen som en Skysøile, om Natten som en Søile af Ild. Han viser sig for Abraham midt i Nattens Mørke som „en rygende Ovn". For at vise, at han fandt Behag i et Offer, sprang han under Skikkelse af en Flamme omkring mellem de sønderlemmede Stykker af Offerdyrene, der laae udbredte paa Baalet. Han aabenbarer sig saaledes for Abraham, for Gideon, for Elias. Vi maa endvidere mindes, at hos Hebræerne som hos Perserne er Ilden „reen", at den „evige Ild" skulde vedligeholdes paa Altret af en Præst, at de samme Ord paa

eengang betegne Ilden og Offringen. Af de Offre, som man bringer ham — Tyre, Væddere, Faar, Geder og Fugle — forbeholder Jahveh sig fornemlig det Fede, hvis Lugt han finder behagelig, naar det hvislende falder ned paa Ilden og hæver sig op mod Himlen i sorte Røgskyer. „Alt det Fede tilhører Jahveh", læser man i tredie Mosebog. Han skjælver af Glæde ved Tanken om et Blodbad, om en Nedsabling, om et Slagteri af Mennesker og Dyr. „Jahvehs Sværd er drukkent", siger Esaias, „det svømmer i Blod, det er bedækket med Fedme, med Offerlammenes og Bukkenes Blod, med Fedmen fra Væddernes Nyrer".

Naturligviis tilhører Menneskets Afkom Jahveh, ligesom Dyrets Afkom og som Træets Frugt. Alle Semiternes Guder: El, Schaddaï, Adon, Baal, Molok, Jahveh, Kamos, blive opfattede som Orientens Monarker. De have absolut Herredømme over Alt, hvad der fødes og døer i deres Rige. Mennesket anerkjender sig som Vasal, han tilbeder „Herren", han bringer ham Førstegrøden af sin Hjord, sin Mark og sin Familie. Som oprindeligt Et med Molok fordrer Jahveh alle Førstefødte. „Bring mig som Offer hele Førstegrøden, Alt, hvad der fødes først mellem Israels Børn af Mennesker og af Dyr, thi dette tilhører mig." Menneskeoffringer have uden Tvivl existeret hos alle Folk, men de spille særlig en stor Rolle i de semitiske Religioner; de ere først meget seent forsvundne fra dem. I Virkeligheden gjenfinder man overalt, hvor disse Religioner ere trængte igjennem, selv hos andre Racer, Spor af Molokdyrkelsen. I alle Helligdommene i de føniciske Kolonier, der vare blevne oprettede paa Øerne i eller ved Kysterne af Middelhavet, i Karthago, paa Sicilien, i Marseille, paa Rhodos, paa Salamis, paa Kreta fandtes der Metaltyre eller Kobberstatuer af Guden. Paa visse bestemte Tider, ved visse Forsonings-Ceremonier, eller rettere, naar man vilde afvende en eller anden Ulykke, kastede man Mennesker og Børn ind i Tyrens gloende Bug eller i Statuens hvidglødende Arme.

Intet er bedre godtgjort, end at der har existeret saadanne Offringer hos Hebræerne til Ære for Jahveh, og det lige indtil Josias Tid, maaskee endogsaa lige indtil Tilbagekomsten fra det babyloniske Fangenskab. Patriarkernes Periode giver os i Genesis (XXII) et berømt Exempel. Under deres Ophold i Ægypten vedbleve Israeliterne at offre deres Førstefødte til Guden (Ezechias XX, 26). Israeliterne gjaldt ogsaa i Ægypternes Øine for Tilbedere af det onde Princip, af Tyfon, der myrder Osiris. Naar vi saa komme til Dommernes Periode, hvem kjender da ikke Fortællingen om Jeftha og hans Datter, om Samuel og Agag? David vil formilde Jahvehs Vrede ved at dræbe syv Sønner eller Sønnesønner af Saul; han kaster Krigsfangerne i Smelteovnen. I Gilgal, en berømt Helligdom, offrede man Oxer og Mennesker til Jahvehs Metaltyre. Det fremgaaer af et Sted hos Micha, at Offringen af de Førstefødte var en udsonende Handling. „Skal jeg offre min Førstefødte for at udsone min Brøde, — Frugten af mine Indvolde for min Sjæls Synd?" Saalænge Monarkiet varede, have disse Offringer fundet Sted i Israels og Judæ Riger, fornemmelig i Ben-Hinnoms Dal i Nærheden af Jerusalem, syd for Zions Bjerg. Der fandtes det berømte „Tophet", et Slags indviet Ildsted, der blev vedligeholdt af Præsterne. Jeg maa her anføre nogle Ord af Esaias, paa hvilke det forekommer mig, at man ikke i tilstrækkelig Grad har havt Opmærksomheden henvendt; de lade, synes det mig, ikke nogen Tvivl tilbage om Tophets Natur: „Ja, siden igaar er Tophet forberedt, det er forberedt for Molok, det er dybt og bredt. Dets Baal har Ild og Ved i Overflod. *Jahvehs Aande brænder som en Svovlstrøm*". Det var paa dette Baal, at Hebræerne kastede deres Førstefødte. Jahveh, Offringens Flamme, fortærede, hvad der saaledes blev offret. Talrige Steder i Bibelen vise, at det ikke simpelthen dreiede sig om at kaste Børnene gjennem Ilden, men om at kaste dem hen til Næring for Flammen.

Senere, efter det babyloniske Fangenskab, da den jahvistiske Monotheisme havde seiret, formildede man visse Udtryk, der muligviis kunde have forarget de fromme Jøder, som paa Sabbathen vare forsamlede i Synagogen for at høre Oplæsningen af de hellige Bøger. Vi have i Parallelsteder som 2den Krønikernes Bog XXVIII, 1—4 og 2den Kongernes Bog XVI. 3 Beviser paa, at de bibelske Texter have undergaaet Modifikationer af denne Art. Det ene Sted siges der, at Judæ Konge Akas „brændte sine Sønner i Ilden"; paa det andet Sted lader han dem simpelthen gaae igjennem Ilden. De guddommelige Legender tilskyndede i visse Tilfælde Kongerne og Folkene til saadanne Offringer. Eusebius har bevaret et Fragment af Føniciens Historie, hvor Kronos, som Fønicierne kaldte El, offrer sin eneste Søn for at afværge de Krigens Farer, som truede Egnene, hvorover han var Konge. Det er det Samme, Moabs Konge, Mesa, gjør, naar han under lignende Omstændigheder offrer sin ældste Søn til Kamos, thi alle Moloks Former, som Milkom hos Ammoniterne og Kamos hos Moabiterne, for hvem Salomon havde bygget Templer paa Jerusalems Høie, eller som Adrammelech og Anammelech i de Kolonier af kaldæiske og susiske Fanger, som Sinacherib havde ladet bringe til Samaria*), — alle disse Lokalformer for Molok havde ligesom Jahveh deres fortærende Baal og deres Ben-Hinnoms Dale. Hvad vil Indvielsen af de Førstefødte til Jahveh sige? Hvad er især Omskjærelsen uden en Omformning af disse Offringer, nødvendigt medført af Sædernes Formildelse. Omskjærelsen, der ligesom Offringen fandt Sted ottende Dagen efter Fødselen, er endnu en blodig Offring, der har til Hensigt at formilde Guddommen. De Førstefødtes Liv blev løskjøbt ved en Skadeserstatning af 5 Sekel Sølv for en Dreng og 3 Sekel Sølv for en Pige, Penge, der betaltes til Præsterne.

---

*) Alle Navnene paa disse Folkeslag ere med Undtagelse af et eneste blevne gjenfundne i Kileindskrifterne.

II.

Ved Siden af Jahveh og de andre Former, hvorunder den semitiske Molok traadte frem, var den Gud, som havde de fleste Altre og Templer i Palæstina, uimodsigelig Baal. Under Dommernes og Samuels Periode, der omtrent varede i to Aarhundreder, forenede Jahvehs Tilbedere Baals og Ascheras Kultus med den nationale Guds. Naar vi gjenfinde Navnet Jahveh i mange af den Tids Egennavne, som Joas, Jothan, Jonathan o. s. v., gjenfinde vi paa den anden Side ogsaa Baals i ligesaa mange fra samme Tid. Gideon, en Dommer i Israel, kalder sig Jerubbaal; Saul, Jahvehs Salvede, giver en af sine Sønner Navnene Esbaal og Jonathan, og senere bliver Jonathans Søn kaldet Meribbaal. Under de afgudiske og aabenlyst polytheistiske Konger som David og Salomon, og fornemmelig under deres Efterfølgere, var Baals og Ascheras Dyrkelse uden Tvivl den meest populære i de to Kongeriger. Under Achabs Regering stiller den berømte jahvistiske Profet, eller „Nabi", Elias, sig ene udfordrende mod 450 af Baals og 400 af Ascheras Profeter. Jesabel og Athalia, der blive saa ilde medtagne i de jahvistiske Redaktioner af Krønikernes Bøger, holdt ligeledes af at omgive sig med disse lykkelige og naivt sandselige Guddommes Præster og Præstinder. Baals og Ascheras Symboler bleve meget ofte indførte i Jahvehs Tempel i Jerusalem. Efter en pietistisk Konge som Ezechias, der omstyrtede Baals Søiler, sønderhuggede og brændte Ascheras Symboler, fulgte Konger, der vare mindre intolerante og bedre Politikere, som Mannasse og som Ammon, der for ikke at saare den store Mængdes Troesfordomme gjenopbyggede „de høie Steder", gjenindsatte Aschera i Jerusalems Tempel og gjenindførte Baalsdyrkelsen. Det er forgjæves, at Josias, som et blindt Redskab for Ypperstepræsten Hilkijas Statskoup, atter omstyrter Alt det, som Mannasse havde gjenopført. Hiin hebraiske Don Quixote, hvis Hoved var omtaaget af hans Ypperstepræsts Taabeligheder, begik jo endog den Absurditet at udæske Nechao II,

en ægyptisk Pharao. Han, der havde dræbt Baals Præster lige indtil i Samarias Byer, blev just ikke beskyttet af sin Gud Jahveh; han fandtes blandt de Faldne i Megiddos Dal.

Efter Josias religiøse Rædsels-Regering fik Polytheismen, og da særlig Baaldyrkelsen, et stort og fornyet Opsving, Noget, hvorom Habakuk, Jeremias, Zacharias og Ezechiel vidne paa hver eneste Side. „O, Juda," udbryder Jeremias, „under Joachims Regering er Antallet af dine Guder ligesaa stort som Tallet paa dine Byer; ligesaa mange Gader, som der er i Jerusalem, ligesaa mange Altre har Du opreist for Vanæren, for at brænde Røgelse for Baal." Samarias Profeter profeterede mere end nogensinde „i Baals Navn". Hebræernes hyppigere Forbindelser med Fønicien, Ægypten og Assyrien, Udvexlingen af religiøse Ideer, den dybe Skepticisme hos de Vise, som — hvad der f. Ex. er Tilfældet med Forfatteren af Jobs Bog — ikke mere troede rigtig fast paa en nødvendig Forbindelse mellem Lykken og Fromheden, og for hvem Jahveh, hans Himmel og hans Satan ikke var Andet end poetiske Maskiner, — Alt syntes at sammensværge sig for at tilintetgjøre det Værk, der var udført af de store religiøse Reformatorer i det 8de og 7de Aarhundrede. Lykkelig ved at existere, ubekymret om Fremtiden, muntert drikkende sin Viin i Løvhytten, medens Luften gjenlød af bakchiske Sange*) og medens de syriske Piger svang sig i letfærdige Dandse, blev Jakobs Søn efterhaanden saa indgroet Hedning, at Profeten i Fortvivlelse over denne rodfæstede Ugudelighed maatte udbryde: „Hvorledes skulde Æthioperen kunne aflægge sin Hud og Leoparden sine Pletter?"**)

De, der have læst Bibelen og særligt de gamle Bøger, vide, at man der kun træffer Folk, som gaae op til eller ned fra de „høie Steder" med Profeter eller Seere foran og forrest i Spidsen Fløite-, Luth- eller Harpespillere. Enhver

*) Amos V, 5, Esaias V, 12.
*) Jerem. XIII, 23.

Høi, der var overskygget af nogle Træer, enhver Ege- eller Terebinthe-Lund var „et høit Sted", et Bamah, hvor Baals Støtte hævede sig ved Siden af Ascheras Pæl. Vi have talt om Steenblokkene, der vare opførte paa Bjergene, og til hvilke der knyttede sig visse Legender fra de heroiske og mythologiske Tider. Man havde bygget Helligdomme paa disse Bjerge. Præsterne offrede der. Folket steg derop for at bringe Offre og Røgelse til Jahveh eller til andre Guddomme, men især til Baal og Aschera. Det vedblev at være saaledes lige til Josias Regering, eller rettere indtil Exilet (586). Paa Samuels Tid vare de meest bekjendte „høie Steder" Rama, Gilgal, Bethel og Misspa. Ofte var Helligdommen paa det høie Sted ikke et Steentempel, men et simpelt Telt. Paa Baals Alter stode korte Steensøiler, Billeder paa Solen, der havde Form af en Kegle eller Pyramide og forestillede Flammen. Naar disse Søiler omtales, omtales næsten altid ogsaa de saakaldte „Ascherim", Ascheras Symboler.

Bjerget tilhørte Baal, Skoven Aschera. Baal eller Bel vil sige „Herren", „Himlens Hersker", Baal-Schammaim, som alle Folkene af den semitiske Race kaldte ham. Han er som den homeriske Apollo „Guden, der slynger" sine Pile langt ud, Baal-Schillekh; han er den „flammende Herre", Baal-Hamman, saaledes som han bliver kaldet paa Indskrifterne; med eet Ord: han er Solen, ikke mere betragtet som Molok, det vil sige som Gud for Ødelæggelsen og Døden i Universet, men som Livets Fader, som den høieste Uddeler af Lys og Varme, som Princip og Aarsag til den Gjenfødelse, der hvert Aar bedækker Jorden med frodig Vegetation.

Det er denne Gud, den gamle Baal eller Belitan, hvem Byen Itanos paa Kreta tilskrev sin Grundlæggelse, det er denne Gud, som blev tilbedt i de ældste føniciske Kolonier. De stillede deres Byer under hans Beskyttelse og kaldte ham Melkarth, „Byens Herre". Paa de babyloniske Cylindre holder Bel, Gudernes Fader, i Haanden Cirkelen, Billedet paa Evigheden. Hos Hebræerne tillagde man Baal

den Indflydelse, der af Solen udøves paa Vegetationen og paa Jordens Afgrøde, som Kornet, Viinhaven, Oliven- og Figentræet. „Solens Byer", sande Heliopolis'er, vare ikke sjeldne i Palæstina. I Syrien er Profeten Elias' Kultus, paa Grund af Navneligheden, paa mange Steder traadt i Stedet for Solens Kultus. Daniterne havde aabenlyst adopteret denne sidste Kultus. Samsons Historie (Schimschon, af schemesch, Solen), der er Stammens Herkules, er en Solmythe. Vi maa ogsaa mindes, at paa Salmanassar den 3dies Obelisk bliver Solen kaldet „de himmelske Legioners Anfører", og at det Ord, der i Indskrifterne bliver anvendt for at betegne „Legioner", svarer til et hebraisk Ord „Tsebaoth", som man i Bibelen meget hyppig finder føiet til Jahvehs Navn.

Hebræernes Jahveh-Tsebaoth er saaledes endnu engang Solen, det glimrende Himmellegeme, som befaler over Himlens utallige Hærskarer, over Maanen, over Planeterne, over alle Stjernerne. Solen selv blev i Jerusalem tilbedt i Jahvehs Tempel. Ezechiel viser os dens Tilbedere mellem Buegangen og Altret, med Hovedet vendt mod Øst og faldende ned foran Solen. Gudens Emblemer vare i Jerusalem Hestene og hine Solvogne, som Judæ Konger havde stillet ved Indgangen til Templet*).

Under den gamle Baal — der i Bibelen almindelig betegnes ved Ordet Hab-Baal, hvor Artiklen er føiet til hans Navn — er der en yngre Baal, som under tusinde forskjellige Former repræsenterer Solens særskilte og forskelligartede Virkning paa Jorden. Efter de forskjellige Eiendommeligheder, som Folketroen tillagde ham, bar han et forskjelligt Tilnavn; deraf komme hine Baal'er, som vare utallige i Israel og Juda Riger, og til hvilke Profeten alluderer, naar han udbryder: „Som Tallet paa dine Byer, saaledes er Tallet paa dine Guder, o Juda!" Ogsaa i Fønicien havde, som Renan har

*) Ezech. VIII, 16; femte Moseb. IV, 19; II Kong. XXIII, 11.

viist det, hver By og hvert Distrikt sin Kultus, der ofte ikke afveg fra Nabobyens uden i Ord; men disse Ord havde deres Betydning. Nomina sunt numina. Saaledes var Baal-Berith, der blev tilbedt i Sichem, en beskyttende Gud for Stammernes politiske Alliance. Baal-Zeboub, Evangelisternes Belzebub, (for dem var den antike Gud blevet en Djævel) var et berømt Orakel i Ekron i Filisternes Land, hvilket Israels Konge Ahasia raadspurgte. Baal-Peor var den vilde Nydelses Gud, den utæmmede Kjærligheds, der sønderriver Jomfruernes Barm. Naar man undtager Aschera-Dyrkelsen, som vi senere skulle omtale, har der aldrig til nogen Guddom været knyttet en mere naturalistisk Ritus.

Endnu mere talrige ere Baals Lokalformer, som Baal-Hamon, Baal-Hazor o. s. v. Navnet paa den af Baal afledede Gudinde Baalath kan ogsaa gjenfindes mere end een Gang i Palæstinas Geografi, et Vidnesbyrd om hendes Kultus' Udstrækning og Vigtighed. Vi behøve blot at nævne Baalath-Beer eller, som vi vilde sige, „Vor Frue ved Kilden". Indskrifterne lære os endvidere at kjende Jaribol eller Jereah-Beal, Baal forenet med Maanen (Astarte), Aglibol eller Egelbaal, Baal tilbedt under Skikkelse af en ung Tyr o. s. v. Paa de figurligt dannede Monumenter gjenfinder man i Virkeligheden ogsaa Baal under Form af en Tyr og Aschera under Form af en Ko. Paa Seleucidernes Tid, under Antiokus Epifanes Regering, udskar man Gudebilleder, som minde om den helleniske Zeus, der sidder paa sin Throne med sin Ørn, og Aschharoth-Billeder, hvis Hoved er kronet med Taarne.

Men den meest populære Form for Baal, forsaavidt han repræsenterer Solens aarlige Gang, var Adonis (Adon, Adonai) eller rettere Tammuz. De semitiske Religioner have kjendt hine unge og smukke Guder, der døe om Efteraaret og vaagne til nyt Liv om Foraaret. I Palæstina og selv i Jerusalem høitideligholdt man Adonisfester. „Der fandtes Kvinder, som sad og begræd Tammuz", siger Ezechiel, idet han taler om Templet. Denne Dyrkelse maa

have havt meget dybe Rødder i Judæa, thi den overlevede Ødelæggelserne af de to Templer i Jerusalem og Israeliternes Adspredelse over hele Verden. Fra Klosteret i Bethlehem skriver den hellige Hieronimus 396, at Venus' Elsker blev begrædt i den Grotte, hvor Kristus græd som Barn. Han taler endvidere om en Skov, der var indviet til Tammuz i Omegnen af Bethlehem. I Bibelen bliver denne Gud betegnet som „den Eneste"*). Disse høitidelige Begrædelser af den Eneste var en almindelig Sørgefest, fornemmelig mellem Kvinderne, der under Grædekonernes Hulken og Hylen gjentoge som Omkvædet i en Litani: Ak Herre! hvor er din Herlighed nu?**)" Og saadanne Begrædelser vare blevne almindelige. Israels Døttre begræd hvert Aar i fire Dage Jeftha's eneste Datter, der mellem Samaritanerne blev tilbedt som en Gudinde.

Men det er fornemmelig i Biblos, Pilgrimsfartens hellige By, mellem hine Libanons Folk, der synes at have havt mere Lighed med Hebræerne end Kananiterne i Tyrus, Sidon og Aradus, det er fornemmelig i Floden Adonis Dal, at der reiste sig de helligste Helligdomme for Guden. Renan har paa en beundringsværdig Maade beskrevet Libanons Bjerge, disse smilende Alper, og den nuværende Race i Biblos, der er livlig, opvakt, sandselig, og hos hvilken man gjenfinder „Gjenganger-Typer" som i Ægypten. „Naturens uendelige Ynde," siger han, idet han taler om denne Egn, „fører der stadig Tanken henimod Døden, der blev opfattet ikke som grusom, men som et Slags tiltrækkende Fare, til hvilken man lod sig føre hen og i hvilken man slumrede ind. De religiøse Følelser bevæge sig saaledes mellem Vellyst, Søvn og Taarer. De Hymner, som endnu den Dag idag synges til Ære for den hellige Jomfru, ere et Slags klagende Suk, en underlig Hulken". I Dalen findes

---

*) Jerem. VI, 26; Amos VIII, 10; Zach. XII, 10; kfr. Kronik XXXV, 25.

**) Jerem. XXII, 18; kfr. XXXIV, 5.

der endnu talrige Levninger af disse „Adonis's Grave", et Slags hellige Begravelser, hvor de antike Mysteriers Kvinder, fyldte af en vellystig Smerte, med Taarer og Kys bedækkede Gravmindet for den smukke Yngling, som et vildt Dyr, en Bjørn eller et Vildsviin havde dræbt mellem Bjergene, og hvis Blod bragte Flodens Vande til at rødme; endnu den Dag idag antager Nahr-Ibrahim hvert Aar efter Regntiden en rødlig Farvetone. Libanioterne havde ganske sikkert lokaliseret Adonis's Død paa forskjellige Steder. I Gihneh seer man Gudens Lidelseshistorie indhugget paa to Klippesider. Her seer man en Mand, der er iført en kort Tunica, med fældet Landse angribe en Bjørn; noget borte sidder en Kvinde og græder. Det er Baalath, Lysets og Livets Guds utrøstelige Ægtefælle, „den store Gudinde", „den himmelske Gudinde", som de syriske Indskrifter kalde hende; det er den utrøstelige Elskerinde, der gjennembæves af forelskede Længsler, som ikke vil og ikke kan troe paa den Elskedes Død, og som overalt søger sin Adonis, ligesom Isis sin Osiris og Cybele sin Atys.

Det var efter Høsten, om Efteraaret, naar Solen kun sendte nogle blege Straaler ned over Naturen, der laae i Sorg, da var det, Adonisfesterne fandt Sted i Biblos. For symbolsk at fremstille Gudens Død satte Kvinderne forskjellige Planter i Vaser og udstillede dem paa Husenes Terrasser; snart afblegedes og visnede de, og de vare da et Billede paa den afdøde Gud. I Helligdommen udbredte Røgelsestrømme sig rundt omkring Liigsengen, hvor Adonis laae paa Tæpper, der vare „blødere end Søvnen", indbalsameret i Myrrha og aromatiske Planter med en bedøvende Duft. Senere lagde man Guden i et Gravkammer. Paa den syvende Dag vaagnede Adonis paany, og da kom hine Udbrud af en Glæde uden Grændser, der i Orienten følge saa hurtigt efter Suk og Taarer. Enhver Kvinde, og ikke blot de, der havde begrædt Adonis, skulde da offre Guden sit Hovedhaar eller en heel Dag give sig til Priis for Fremmede og skjænke Baalath Betalingen for den hellige Prostitution.

Som Foraarets Gud havde Adonis en anden Fest, til hvilken Mai Maaned (ijar) var helliget. Junis brændende Hede — en Maaned, som hos Aramæerne kaldes haziran, Vildsvinemaaneden — dræbte det unge Aars Sol, som man i Juni begræd under Navnet Tammuz. Denne Maaned bar Gudens Navn i den assyriske og hebræiske Kalender, der, som man veed, er af kaldæo-assyrisk Oprindelse. Det var denne Tammuzfest, som man feirede i Jerusalem, i hele Palæstina, i Syrien og i Fønicien, og som trængte igjennem selv i Babylonien. Det er til Mythen om Adonis eller Tammuz, der bliver dræbt af et Vildsviin i en af Libanons Skove, at man uden Tvivl maa henføre det Forbud mod at spise Svinekjød, som endnu staaer ved Magt mellem Israeliterne. Hvad der beviser, at dette Forbud ikke er Resultatet af en hygieinisk Nødvendighed, men Virkningen af en mythologisk Idee, det er, at man gjenfinder den samme Skik hos alle Folk, hvor Adonisdyrkelsen har fundet Sted, hvorledes saa end Jordbunden og Klimatet er, hos Fønicierne og hos Assyrerne som hos Araberne, ja selv paa Øen Cypern.

III.

Gudinden Aschera, Baals Baalath, var ikke mindre øm og ikke mindre vellystig end Adonis. Hvert Aar frugtbargjort af den himmelske Elsker, udtrykker hun Glæden og den dybe Fred, som vi finde hos den ariske Stammes Gudemødre, hos vor Demeter f. Ex. Og i Virkeligheden er Aschera, som Baals Ægtefælle, ikke Andet end Naturen, der vaagner efter Vinterens tunge Søvn. Aprils varme Straaler vække hende; hun føler de utallige Spirer bevæge sig i hendes Skjød, og medens hendes Legeme, badet i den klare Luft, bedækker sig med en yppig Vegetation, lader hun Fiskene formere sig i Havnenes slimede Vande og forøger Elskoven hos sine Duer, hvis Reder befolke de sorte Cypresser. I Ninive kaldtes hun Belith, i Aschera Derkato. Her ligger

Grunden til, at lige til de moderne Tider Kvinderne efter Nedkomsten, de Spedalske o. s. v. bragte Duer til Templet. Her ligger ligeledes Grunden til, at den antike Dyrkelse af Fiskene, der var meget populær i Syrien, har vedligeholdt sig i Landsbyen Deschon og i en lille muhammedansk Moskee nærved Tripoli.

Skjøndt i Grunden identisk med Føniciernes Astarte, med Karthagos Tanit eller Rabat-Tanit, Arabernes Alilat, Biblos' Baaltis og den assyriske Mylitta, maa Aschera imidlertid adskilles fra alle disse hendes Gudesøstre. Hos Folk, der ere saa blottede for plastisk Fantasi og for kunstnerisk Sands, faae Guderne altid meget vage, ubestemte og svævende Former. Der er ingen Fasthed i Konturerne, Intet, som minder om Livet og Personligheden hos de homeriske Guder. De semitiske Guder ligne snarere hine Guder fra den jafetiske Races Barndomsperiode, hine næsten sammenhængsløse Guddomme fra Vedaerne, i hvilke Varuna, Indra og Agni saa ofte aldeles sammenblandes, og hvor den Gud, som man paakalder, Indra, Savitri eller Rudra, altid bliver den høieste og mægtigste af Guderne. Man kan endvidere sammenligne dem med de græske Titaner, som Okeanos, Helios eller Gæa, eller bedre endnu med Romernes abstrakte Guddomme, som Fides, Virtus o. s. v. Det er da undertiden meget vanskeligt, nøiagtigt at adskille det semitiske Pantheons forskjellige Guddomme. Vi see ogsaa i Bibelen, at El, Baal, Molok og Jahveh meget hyppigt blive sammenblandede. Der findes imidlertid der for Mythologien i det Mindste tre tydeligt adskilte Guddomme. Om Forskjellene her end ere smaa, ere de dog aldrig vilkaarlige og hvile ofte paa faste historiske og geografiske Grunde, hvad der netop ogsaa er Tilfældet med Aschera.

Denne Gudinde, hvis Dyrkelse i Juda og Israels Riger var knyttet til Baals og selv til Jahvehs*), tilhører

---

*) 5. Moseb. XVI, 21; 2. Kong. XXI, 7; XXIII, 15; XVII, 16.

oprindelig de sydlige kananitiske Stammer, men aldeles ikke Fønicierne eller Filisterne. Skjøndt banlyst af pietistiske Konger som Ezechias og Josias, havde hun dog Altre og Tilbedere overalt, endog i selve Jerusalems Tempel, lige indtil det babyloniske Fangenskab; Jeremias taler endnu om hende, og 5te Mosebog forbyder at opreise hendes Billede i Nærheden af Jahvehs Alter.

Astarte (Aschtoreth), der aldrig var populær hos Hebræerne, omtales udelukkende af græske Skribenter. Lige indtil Movers har Videnskaben endog sammenblandet Aschera og Astarte. Man har gjenfundet Føniciernes Astarte i Flertalsbetegnelsen for Assyriens to Istar, den i Arbeles og den i Ninive. Den førstes krigerske Karakteer svarer meget godt til Føniciernes Astarte, og den andens vellystige Karakteer til Palæstinas gode Gudinde Aschera. Disse to Sider af den kvindelige Guddoms Væsen hos Semiterne vise sig ogsaa hos Anat, der kan gjenfindes i et stort Antal Egennavne i Palæstina, og af hvem der findes Billeder, som svare til de to Sider af hendes guddommelige Rolle, paa tre ægyptiske Obelisker fra det 19de Dynastis Tid. Hun fremstilles her deels nøgen, staaende paa en vandrende Løve, med en eller to Slanger i den venstre Haand og med en Buket Lotusblomster i den høire, deels paaklædt, med Hjelm og væbnet med Landse, Skjold og Øxe.

Samuels og Kongernes Bøger sige os ogsaa aldeles tydeligt, at Astarte er en fremmed, af Fønicierne og Filisterne tilbedt Guddom. Omendskjøndt Navnet Astarte, deels ene, deels knyttet til Baal, tidligt forekommer i Bibelen*), citeres det alligevel intetsteds i de fem Mosebøger. Gudinden var dog i en meget tidlig Tid kjendt paa Syriens Kyster og øst for Jordan, hvor Byen Aschteroth-Karnajim laae, det vil sige: Astarte med to Horn, som første Mosebog omtaler. Et Sted i Sanchoniathon omtales i Virkeligheden ogsaa

*) Dommernes Bog X, 6 etc.

Astarte som havende et Tyre- eller Kohoved. Der er ingen Tvivl om, at Astarte oprindeligt jo har været en tellurisk Guddom ligesom Aschera. I Fønicien og i de føniciske Kolonier betøde Astartes Horn Maanens Horn. Deraf Navnene „Luna", „Selene" og „den himmelske Afrodite", som de græske og romerske Skribenter have givet hende. Det var Salomon, som officielt indførte Astartes Dyrkelse i Jerusalem, og indtil Josias havde Gudinden et Tempel i denne By. Det er ganske sikkert hende, som Jeremias kalder „Himlenes Dronning", melecheth ha schammaim. Profeten viser os, hvorledes Børnene opsamle Kviste, Mændene antænde Ild og Kvinderne ælte Deig for at tilberede Offerkager, som de bragte Gudinden samtidig med Libationer og Røgelser. Hvad ere de Velsignelser af Maanen, som Israeliterne endnu fremføre fra den 7de til den 16de Dag i hver Nymaane om Aftenen, naar Maanen staaer op, hvad ere de Andet end en Levning af denne gamle, naturalistiske Kultus? Man siger tre Gange: „Gid dette være et godt Varsel for os og for Israel!" Idet Israeliten udtaler denne Bøn til Nymaanen, tilføier han, med Øinene bestandig rettede mod Himmellegemet: „Gid Skræk og Forfærdelse komme over mine Fjender! . . . gid de blive ubevægelige som Steen! . . . Selah! Selah! Selah!"

Af første Samuels Bog (XXXI. 10) seer man, at Filisterne, der ogsaa tilbade denne Gudinde, nedlagde de Overvundnes Vaaben i hendes Tempel. Denne krigerske Karakteer er et af de Træk, som kunne tjene til at adskille Astarte fra Aschera. Det var i Astartes Tempel — maaskee det i Askalon, hvor der i ethvert Tilfælde var det ældste Tempel for Gudinden — at Sauls Vaaben bleve nedlagte, medens man ifølge Krønikernes Bog sendte Heltens Hoved til Dagons Tempel. Denne underlige Gud, hvis Navn tydelig peger hen paa hans Karakteer og Skikkelse (dag, Fisk), havde berømte Templer med et stort Antal Præster i Asdod, Gaza, Askalon o. s. v. Stednavnene Kephar-Dagon, Beth-Dagon bevise, at hans Dyrkelse ogsaa var meget udbredt i Palæ-

stina paa Dommernes Tid. Man veed nu, at denne Gud tilligemed Marduk er en sekundær Form af Babylons Bel, Verdensbygmesteren. Dagon havde et Hoved, der var prydet med Tiaraen, og to Hænder, der vare fri og ikke knyttede til Legemet, som endte i en Fiskehale. Man har gjenfundet denne Gud paa de føniciske Medailler, paa Ninives Basrelieffer og paa de babyloniske Cylindre. Hans Ægtefælle, Gudinden Derkato, havde samme Skikkelse. Det er semitiske Guddomme fra en uendelig tidlig Tid, og hvis Natur man ikke godt kan bestemme før efter et umiddelbart Studium af Ninives og Babylons Mindesmærker.

Hvad Aschera angaaer, kjende vi hende egenlig kun gjennem nogle hebraiske Texter af Bibelen. Vi have sagt, at hendes Symbol blev opreist i Skyggen af grønnende Træer paa de høieste Høie, ved Siden af Baals Søile. Som en tellurisk Guddom, der fornemmelig aabenbarede sin Magt gjennem Vegetationen, blev Aschera særlig tilbedt i Træer og i Skove. Dyrkelsen af Træer forsvinder først meget seent i Syrien. Naar Kongernes og Krønikernes Bøger næsten ikke tale mere om den, er det Samme dog ingenlunde Tilfældet i de noget ældre Dommernes og Samuels Bøger og i Genesis. Ethvert indviet Træ, enhver indviet Skov var i gamle Dage et Offersted. Da Abraham vilde slaae sig ned under Mamres Ege, bygger han der et Alter. Den lille Lund, som denne Patriark havde plantet i Beer-Scheba, og hvor Isaak havde opført et Alter, var endogsaa paa Profeten Amos Tid bleven et af de meest bekjendte Arnesteder for Afgudsdyrkelsen. Paa Josva Tid stod den hellige Ark under Sichems Ege og Terebinther. Det var under et Træ, „der stod nær ved Jahvehs Ark", at Helten opreiste en Steen, idet han sagde til Folket: „See, denne Steen skal tjene os til Vidnesbyrd, thi den har hørt alle Jahvehs Ord, som han har sagt til os".

De forislamitiske Araberes bekjendte sorte Steen i Kaaba havde ogsaa Øine og Øren. Paa Dommernes Tid var det endnu under Sichems Ege, at Sichemiterne for-

samlede sig for at forhandle om de offenlige Sager. Profetinden Debora giver Orakelsvar under et Palmetræ. Træernes mumlende Susen tjener som Orakel for David. De største og smukkeste Træer, de, som bevare deres Blade hele Aaret rundt, blive tilbedte som Guder. Et stort Antal semitiske Myther knytte sig til Planteriget. Saaledes var det for sin Frugtbarhed berømte Granattræ helliget til Adonis og Afrodite. Mandeltræet, som er det første, der vaagner af Vintersøvnen, har givet Anledning til en stor Skare af semitiske Legender. At nogle af Libanons Cedre og Cypresser ere blevne tilbedte paa Grund af deres Alder og deres Skjønhed, fremgaaer af forskjellige Steder hos Esaias og Habakuk*).

Det var i disse hellige Lunde i Nærheden af de indviede Træer, at der opførtes Helligdomme for de Guddomme, som efter hinanden ere blevne tilbedte paa disse Steder, fra Aschera, Baal og Jahveh til den hellige Georg og til Kristus. I Libanon har altid et Kapel afløst et gammelt Tempel i Ruiner. Et hundredaarigt Johannesbrødtræ, en lille Lund af Ege- eller Laurbærtræer beskygger sædvanligviis disse gamle Ruiner. Sozomenes taler om en hedensk Fest, som man endnu paa Konstantins Tid feirede i Mamre Lund. Det var et Slags Marked, hvorhen man begav sig i masseviis og hvor man offrede Oxer, Geder og Faar, medens man liberede og antændte Røgelse til Ære for Guden. Til Trods for Judaismen, Kristendommen og Islam har et Slags Tilbedelse af Træer holdt sig i Palæstina. De Reisende have Alle seet et eller andet af disse isolerede Træer, der ere Gjenstand for en sand Dyrkelse fra Beboernes Side. Det er heller ikke sjeldent her at finde Træer, som ere aldeles bedækkede med forskjellige Tøistumper. Disse Pjalter ere blevne ophængte paa Træerne af Araberne eller Syrerne for at holde Feberen borte eller for at opnaae Helbredelse for forskjellige Sygdomme.

---

*) Es. XIV, 8. XXXVII, 24; Habak. II, 17.

Saaledes tilhørte i Palæstina Træerne Aschera-Dyrkelsen. Dette forklarer, hvorfor Bibelen, naar den nævner denne Kultus, ofte omtaler „grønnende Træer“, „Træer med tæt Løvværk“, Ege, Popler og Terebinther, i hvis Skygge Ascheras Præstinder iagttoge den gode Gudindes vellystige Ritus*). Disse Ascheras Helligdomme vare henrivende Steder, grønne, skyggefulde Skove, gjennem hvilke der løb rindende Vande, hemmelighedsfulde Tilflugtssteder, hvor der kun hørtes en sagte Kurren af de vilde Duer, som vare helligede Gudinden. Ascheras Symbol, en simpel Pæl, en Træstamme, der var berøvet sine Grene og sine Blade, var Sindbilledet paa den frembringende Magt. Den var ligeledes helliget som Symbol paa Naturens Frugtbarhed til alle Ascheras Gudesøstre, til Astarte, til den syriske Gudinde, til Cyperns Gudinde o. s. v. Aschera er Ninives Istar, den vellystige Istar, der ogsaa kaldes Asurit, „den Lykkelige“, „Lykken“. Paa Mesas Søile læser man: Astar Kamos. Man har identificeret Istar med de himjaritiske Indskrifters Athar. Ifølge Merx kan Aschera kun betyde „den Lykkelige“, Gudinden, som giver Lykke.

Ascheras Symbol var ikke sjeldnere i Palæstina end hendes Gudesøstres i Fønicien, i Syrien, i Ægypten og hos næsten alle Jordens Folk. Disse symbolske Pæle ere senere blevne betragtede som Afgudsbilleder; man stillede dem ogsaa, ligesom hos Latinerne, i Haverne og i Lundene. Jeremias og Esaias spotte, ligesom Horats, over disse „Havernes Guder“. De, som vare Gjenstand for Kultus, vare altid af Træ; deraf Ordene „omhugge“, „oprive“, „brænde“, naar Talen er om Ascherims Ødelæggelse. Størrelsen af disse Afgudsbilleder maa undertiden have været meget betydelig. Af et til Aschera indviet Træ, som Gideon havde omhugget sammen med ti andre Mænd, opfører han et Baal, paa hvilket han som Brændoffer offrer en heel Oxe; men senere under Juda

*) 2. Kong. XVI, 4; Jerem. II, 20; III, 16, 13; Ezech. XX, 28; VI, 13.

og Israels Konger bliver Ascheras Symbol et almindeligt Gudebillede, som man træffer i alle Huse. De rige Kvinder i Israel bare hos sig Guld- og Sølvsymboler paa Aschera, der paa samme Tid vare Prydelser og en Gjenstand for Tilbedelse. Denne Kultus har i det Hele taget altid været Kvindernes Sag, saaledes som f. Ex. Dronning Maachas Historie viser det. Denne Dronnings Søn, en pietistisk Konge i Juda, Assa, lod i Cedrons Dal det Afgudsbillede sønderhugge og brænde, som den fromme Fyrstinde havde ladet gjøre for Aschera.

Efter Menneskeoffringerne er det den hellige Prostitution, der fornemmelig karakteriserer Beni-Israels oprindelige Religion. Den har iøvrig naturligviis ogsaa fundet Sted hos de øvrige Familier af den semitiske Race. Det er ganske sikkert ikke uden Grund, at i femte Mosebog (XXIII. 17), der er skreven nogle Aar før det babyloniske Fangenskab, Prostitutionen blev forbudt Israels Sønner og Døttre. Aldrig har nogen Menneskerace havt et mere vellystigt Temperament*). Jødinden har en naiv Ukydskhed, en Læbe, der rødmer af Attraa, et fugtigt Øie, der paa en eiendommelig Maade lyser i Mørket. Begjærlig efter Vellyst, stolt af sine Triumfer eller simpelthen katteagtig indsmigrende, er hun bestandig den „umættelige" Skabning, Pigen med „de syv Dæmoner", om hvilke Skriften taler, et Slags Ovn, hvori den blonde Germaner smelter som Vox. Saavidt det stod til hende, har Syrierinden med sine stærke, smidige Arme slæbt Grækenlands og Roms sidste, udmattede Sønner til Graven. Men hvem kan beskrive disse syriske Pigers eiendommelig vellystfulde, smægtende Ynde, deres store, sorte, med mørke Rande omgivne Øine, deres Huds dunkle, varme Farvetoner? Ved at see disse blide, ydmyge Skabninger, kuede og ligesom overvældede af et hemmeligt Ildebefindende, slæbende deres Tøfler hen over Fruen-

*) Tacitus: Hist. V, 5. Projectissima ad libidinem gens.

timmerstuens Fliser, skulde man antage dem for sløve Slavinder. Thi naar Sandsernes Rasen var mættet, sank de hen i en uendelig Afmattelse, og medens deres Ansigt vædedes af ufrivillige Taarer, udaandede deres Mund hine smertefulde og hysteriske Klager, hvoraf vi gjenfinde et Ekko i Tammuz' Litanier. Men disse smægtende og febrilske Piger vare meget fine og meget intelligente, Mestere i at smede Intriger. De vare Slavinder den ene Dag, Dronninger den næste. Som Sulamith i „Høisangen" forstode de meget vel at forene en dyb Sandselighed med den skarpeste praktiske Sands. Og ligeledes bevarede de midt i Glædens meest uhørte Raffinementer noget ubestemmelig Alvorligt og Religiøst, der gjorde denne Races Kvinder til Kjærlighedens sande, til dens eneste Præstinder.

Det var i Almindelighed paa de „høie Steder", hvor man bragte Offrene, ved Siden af Baals eller Jahvehs Hoved og Ascheras Symbol, at Teltene for den hellige Prostitution bleve reiste. Bibelen betegner de hellige Prostitutioners Fest med Navnet Sucoth-Benoth („Pigernes Telte"). Movers's Anskuelse, der sammenligner dette Navn med Navnet paa en af det jødiske Aars største Høitideligheder, Tabernakelfesten, er nu den meest fremherskende i Videnskaben. Diodorus fortæller om en lignende Fest i Karthago, der uden Tvivl var indført fra Fønicien. Naar Ezechiel personificerer Jerusalem og Samaria som to Prostituerede, kalder han dem med de Navne, som Movers med Grund har afledt af det hebræiske Ord, der betyder Telt. Vi kunne tilføie, at der i Palæstina var en By, hvis Navn ganske sikkert kom af Sucoth, „Telte". I Babylon var denne „Teltenes Fest" oprindelig helliget Zarpanit, en Gudinde, der, som vi snart skulle see, personificerede Naturens avlende Kraft.

Disse Telte vare vævede og af Ascheras Præstinder prydede med Figurer. Iførte prægtige Klæder, med duftende Haar og sminkede Kinder ventede Præstinderne under idsse Telte paa rummelige Senge Gudindens Tilbedere; de kom overeens om Priserne og Betingelserne og lode Pen-

gene bringe til Templets Skatkammer. Paa Festdagene begave Pilgrimmene sig skareviis til Helligdommen og besøgte Teltene. Undertiden opholdt Præstinderne sig ikke i Helligdommen; siddende, hvor Byens Gader stødte sammen, eller ved Kanten af Veiene, med en Snor om Panden, hengave de sig til Enhversomhelst og offrede Gudinden den Buk eller de enkelte Sølvmønter, som den Fremmede gav dem. Bukken var det Dyr, som blev offret til Gudinden af de Prostituerede i alle hendes Helligdomme; men som oftest bestod Gaven i en Sølvmønt, som f. Ex. i Babylon, hvor den Fremmede, idet han kastede den i Skjødet paa dem, sagde: „Gid Belit beskytte Dig!" I det saakaldte Jeremiæ Brev seer man disse Kvinder sidde i lange Rækker paa Gaden. Naar en af dem er bleven ført bort, spotter hun dem blandt de andre, hvis Pandesnor endnu ikke er bleven revet over. Ofte var det ufrugtbare Kvinder, som helligede sig til Gudinden i det Haab at blive Mødre.

Ved Siden af at være Gudinde for den frugtbargjorte Jord var Aschera ogsaa Gudinde for Undfangelsen. François Lenormant bemærker, at Herodots Mylitta meget nøiagtig gjengiver Mulidits Tilnavn, „den Frembringende", et Tilnavn, som blev baaren af Assyriens store Naturgudinde Belit, der er Moder til alle Gudinder og til alle levende Væsner. Betragtet som Mulidit blev Belit i Babylons Religion sammenblandet med Zarpanit eller Zir banit, „Spirernes Frembringerinde", der som Ægtefælle knyttes til Bel Marduk. Paa de babyloniske Cylindre bliver Zarpanit fremstillet nøgen, altid en face, med begge Hænder paa Brystet. Denne Gudinde, til hvem „Pigernes Telte" i Babylon var helliget, bliver ogsaa paakaldt ved Undfangelserne. I den Indskrift, der er opdaget i Babylon mellem Ruinerne af Gudindens Tempel, læser man en Bøn, som aflægger klart Vidnesbyrd for denne hendes Karakteer. Man har i den samme Indskrift gjenfundet Enkeltalsformen af det Ord, som i Bibelen tjener til at betegne „Teltene", hvorom vi have talt. Zarpanits Helligdom var et Slags Karavanserai, en stor

Bygning med en Mængde Celler. Celler af samme Slags, som bleve benyttede til samme Brug, fandtes i Jerusalem og selv i Jahvehs Tempel, hvor Aschera havde sit Symbol og blev tilbedt. „Han (Josias) ødelagde de Prostitueredes Huse, som vare i Jahvehs Tempel, hvor Kvinderne vævede Telte til Aschera.“ (2den Kongernes Bog (XXIII. 7).

De Prostituerede vare af begge Kjøn; Mændene bleve kaldte Kedeschim, Kvinderne Kedeschoth, ɔ: Hellige, Indviede. 5te Mosebog bevidner, at Begge bragte Frugten af deres Prostitution til Skatkammeret i Jahvehs Tempel. For en Deel dækkede disse Penge Omkostningerne ved Dyrkelsen i Jerusalem, ligesom i Biblos, i Karthago, i Paphos, i Hierapolis. Disse Omkostninger maa have været meget store, naar man skal dømme efter de religiøse Ceremoniers overdaadige Karakteer og efter det næsten uendelige Antal af Præster af enhver Rang og Tempeltjenere af begge Kjøn. I Comana i Kapadosien saae Strabo ikke Mindre end sex Tusinde. I Armenien og i Nabolandene, hvor Dyrkelsen af Anaitis (den babyloniske Anat, Anu's Ægtefælle), der førtes mod Nord sammen med den kaldæo-assyriske Civilisations Indflydelse, havde taget en Udvikling,der var ligesaa betydelig som i Comana, besad Gudinden rundt omkring sit Tempel et stort Territorium, der blev dyrket af talrige Slaver af begge Kjøn, der betragtedes som Gudindens Livegne. Anaitas Kultus var ledsaget af hellige Prostitutioner i Lighed med de babyloniske.

Man havde forskjellige Klasser af Præster. I Spidsen for Hierarkiet stod en Ypperstepræst, den fornemste Mand efter Kongen, hvis Værdighed ofte var arvelig som hos Hebræerne, i Fonicien, i Paphos; derpaa fulgte de øvrige Præster, og efter dem alle de, der som de israelitiske Leviter varetoge de lavere Forretninger i Templet, Kirkesangerne, Fløite- og Harpespillerne, de, som fældede og tilhuggede Træet til Offerbaalene, de, som bragte Vandet til Renselserne o. s. v., og endelig de saakaldte Netinim eller Templets Slaver. Enhver betyde-

lig Helligdoms Præster besad en eller flere Byer med tilhørende betydelige Domæner, som dyrkedes af en heel Befolkning af Agerdyrkere og Hyrder, Templets Vassaler. Man veed, at Leviterne frit kunde tage Ophold i et stort Antal israelitiske Byer med Ret til Græsgangene udenfor disse Byers Mure. De besade 42 Byer og 6 Byer, der tjente som Tilflugtssteder for Forfulgte. De havede desuden Tiende af Jordens Afgrøde og af Husdyrene.

Af Præsterne boede nogle i Templet, andre vandrede om hist og her paa Landet og i Byerne og toge Tjeneste, hvor de kunde finde den. (Domm. XVII-XVIII). Thi i gamle Dage holdt enhver Familiechef, der var istand dertil, en Præst. Micha kjøber en, en Levit fra Bethlehem, for sex Sølvstykker om Aaret. Micha havde under sit Tag et støbt Afgudsbillede, uden Tvivl en Metaltyr, og hans Huus var for Omegnens Folk et „Gudernes Huus", Beth-Elohim. Men de store Skarer af Tempeltjenere bestode især af Kedeschim. De vare af pietistiske Fyrster, som af Assa og Josaphat, flere Gange blevne uddrevne af Juda Rige, men existerede dog endnu i Kongerigets sidste Tid i stort Antal; femte Mosebog nævner dem endog som beboende selve Templet i Jerusalem. Den hellige Bog giver disse Ascheras fanatiske Tilbedere det betegnende Navn „Hunde". Disse indviede Eunuker bare Fruentimmerklæder med prangende Farver; de havde en Turban af Lærred eller guul Silke, de sminkede deres Ansigt og søgte at gjøre deres Øine straalende ved Skjønhedsmidler, de vilde i Et og Alt see ud som Kvinder, og det lykkedes dem ogsaa undertiden. Deres blødagtige Væsen, deres sandselige og udæskende Udseende kunde undertiden bringe En paa Vildspor. Hvem kjender ikke Mythen om Herkules og Omphale? Hvem veed ikke, at Adonis og Astartes Forening blev fremstillet af hermafroditiske Repræsentanter? Cyperns Afrodite havde Skæg paa Hagen. Det er derfor, man læser i femte Mosebog (XXII, 5): „En Kvinde maa ikke bære Mandsklæder og en Mand ikke Kvindeklæder."

Disse Kedeschim vandrede da om i Flækkerne og Byerne, ledsagede af Fløitespillere og andre Musikanter. Med Arme, der vare blottede indtil Skuldrene, svang de deres, med smaa Beenstykker besatte Pidske, et Slags Bodssvøber, og dandsede i Gaderne til en vild Musik af Fløiter, Skralder, Zithere, Piber, Cymbler og Tambouriner. Naar de vare komne ind i en Gaard eller til en offenlig Plads, gave de sig til at udstøde Hyl og skar sig i Armene med Knive. Derpaa begyndte den meest Rasende af Banden, drivende af Blod, at profetere. (1. Kong. XXVIII, 28). Det Hele endte med en Indsamling, ved hvilken Kedeschimerne modtoge Figen, Olie, Hvede og nogle Sølvmønter. Kvinderne, de saakaldte Kedeschoth, gjennemstreifede ogsaa Landet, idet de spillede paa Tympanon, Cymbler og Dobbeltfløite. Syrierinderne have i Oldtiden altid havt Ry for at være meget musikalske. Dette Slags Bajaderer synes at have været særdeles talrige i Føniciens og Judæa Byer. Esaias har opbevaret et Brudstykke af en Folkesang, som var skrevet om dem: „Tag din Cithar, gjennemstreif Byen, forglemte Kourtisane! spil godt, syng meget, for at man kan mindes Dig!"

Vi have forsøgt at vise, at Israels oprindelige Religion, ligesom Kaldæas og Assyriens, var en naturalistisk Religion, i hvilken Solelementet var det fremherskende. Vi have imidlertid Intet sagt om Dyrkelsen af Stjernerne og om Dyrekredsens Konstellationer, som Jahvehs Folk tilbad paa Husenes Terrasser og i selve Templets Forgaard, ligesom man tilbad dem ved Eufrats og Tigris' Bredder. Mellem de Guddomme, som i det kaldæo-assyriske Religionssystem ere stillede under Bel, har man fundet Skæbnens Gud, Manu, der var knyttet til Skæbnens Gudinde, Gad, om hvem Esaias taler; Bau, der øiensynlig er Genesis' Kaos, Usu, Bibelens mythologiske Periodes Esau; Kimmut, Guden for Stjernebilledet Slangen eller maaskee snarere for Pleiaderne, fra Jobs Bog o. s. v. Vi have heller Intet sagt om de hellige Floder, der som Adonis og Belus bare

en eller anden Guddoms Navn; at styrte sig syv Gange i Jordans Vande helbredte for Spedalskhed*). Vi have ikke talt om Søen Meron eller om de andre Søer, der vare helligede til Aschalons og Hierapolis Gudinder, heller ikke om Jordans indviede Kilde eller om de øvrige hellige Kilder i Palæstina. Vi have mindet om, at man offrede paa Høiene og paa Bjergene, og at alle Semiternes berømte Templer vare byggede paa høie Steder, men vi have ikke talt om Morijah, om Tabor, om Horeb, om alle disse hellige Bjerge, hvor Jahveh i Flammen aabenbarede sig for sine Tilbedere. Han boer altid paa Basans Bjerg**). Han viser sig i sin hele Majestæt for Menneskenes Øine i Skoven paa Kap Theu-Prosopon, „Els Aasyn". En Sidegreen af Antilibanon, det sneefulde Hermon, bliver kaldet Baal-Hermons Bjerg***), og blev endnu i det fjerde Aarhundrede efter Kristi Fødsel æret som en Gud af de syrofønicïske Folkeslag. I de jødiske Traditioner bliver dette Bjerg endogsaa et Slags Brocken, hvor, som i Valpurgis Nat, Englene forene sig med Menneskenes Døttre. Hebræerne have sikkert tilbedt Libanon som en Gud. Karmel, hvor der endnu i det første Aarhundrede efter Kristi Fødsel fandtes et berømt Orakel, var, som Tacitus siger, paa samme Tid et Bjerg og en Gud†).

Efter at have dvælet ved Himlenes Guddomme, ved Flodernes, Søernes, Kildernes og Bjergenes, maatte man endelig endnu have undersøgt, hvilke hine Sletternes og Skovenes Guddomme vare, hine Satyrer, som Esaias viser os springe omkring hist og her i Ørkenen kaldende paa hverandre og mødende hverandre i Eensomheden††). Hebræerne have kjendt

---

*) 2. Kong. V, 10, 12, 14.
**) Ps. LXVIII, 17.
***) Domm. III, 3.
†) 1. Kong. XVIII, 32; Mich. VII, 14.
††) Es. XIII, 21; XXXIV, 14.

Morgenens Spøgelser, Middagens Dæmoner og Nattens Sværme af onde Aander*). De babyloniske og føniciske Guddomme ere ofte blevne Dæmoner hos Jøderne og senere hos de første Kristne. Hebræerne have fornemmelig i deres Dæmonologi et besynderligt og i Sandhed semitisk Uhyre, nemlig Lilith, der oprindelig er en af den assyriske Gud Samas (Solens) Hustruer, og i hvilken man maa see Natten, et Slags rædselsfuld Aand, natlig Spøgelse, der antager en ung Bruds Skikkelse og Pynt, Utugtens og Grusomhedens Dæmon, der lumskeligt dræber Børnene og leder den forsinkede Reisende vild i Ørkenen, lurer paa ham i den skumle Time, da Søvnen betvinger ham, griber ham i sine Spøgelsearme og drikker hans Liv i et Ildkys.

Semiternes Mythologi er ganske sikkert mindre riig end Jafeternes, men den er imidlertid et af disse Studier af uendelig Vigtighed, uden hvilke man næsten ikke kan forstaae Occidentens Folks historiske Udvikling. Asiens gamle Nationer have ikke blot givet os de nuværende Religioner. Grækerne, som have civiliseret os, skyldte de ikke igjen deres Civilisation til Fønicien, Assyrien og til Ægypten? Selv om der er en Afgrund imellem den asiatiske Kunsts Mindesmærker og Hellenernes store idealistiske Kunst, selv om en fuldstændig empirisk og for alle almindelige Ideer blottet Videnskab ikke kan sammenlignes med en Demokrits og en Aristoteles' videnskabelige Verdens-Opfattelse, og astronomiske Tabeller og medicinske Forskrifter staae „Bogen om Himlen", „Fysiken" og „Dyrenes Historie" meget fjernt, saa er det dog ganske sikkert, at alle de store græske Værker og alle den occidentalske Civilisations senere Fremskridt forudsætte en langsom og møisommelig Indvielse, under hvilken Hellenerne have maattet lære at læse, at skrive, at regne, at maale, at gjøre

*) Ps. CXXI, 6. Targ.; Ps. XC, 6; LXX; Høis. IV, 6. Targ.

astronomiske Iagttagelser. Ægypten og Kaldæa havde et Forspring paa mange Tusinder af Aar for Grækenland. Og det er da til disse Orientens gamle Civilisationer, vi maa gaae tilbage, naar vi for at forstaae det, som er, ville lære at kjende det, som har været*).

Jules Soury.

*) Oversat efter Revue des deux mondes, Februar 1872, af D—n.

Mogens.

Sommer var det, midt paa Dagen, i et Hjørne af Hegnet. Ligefor stod der et gammelt Egetræ, om hvis Stamme man gjerne kunde sige, at den vred sig i Fortvivlelse over den Mangel paa Harmoni, der var mellem dens ganske ny, gulladne Løv og dens sorte og tykke, krogede Grene, som meest af Alting lignede grovt fortegnede gammelgothiske Arabesker. Bag ved Egen var der frodig Krat af Hassel med mørkt, glandsløst Løv, som var saa tæt, at man hverken saae Stammer eller Grene. Op over Hasselkrattet steg to ranke, glade Ahorntræer med lystigt takkede Blade, røde Stilke og langt Dingeldangel af grønne Frugtklasser. Bag Ahornene blev det Skov — en grøn, jevnt afrundet Skraaning, hvor Fugle kom ud og gik ind som Ellefolk af en Græshøi.

Alt dette kunde man see, naar man kom ad Markstien der udenfor Gjærdet. Laae man derimod i Skyggen af Egen, med Ryggen mod Stammen, og saae den anden Vei — og det var der En, der gjorde — saa saae man først sine egne Been, saa en lille Plet med kort, kraftig Græs, dernæst en stor Klynge mørke Nelder, saa Tjørnehækken med de store hvide Konvolvolus, Stenten, Lidt af Rugmarken udenfor, endelig Justitsraadens Flagstang der borte paa Høien, og saa Himlen.

Det var trykkende hedt, Luften flimrede af Varme, og saa var det saa stille; Bladene hang og sov paa Træerne, der var ikke Andet, der rørte sig, end Mariehønsene derhenne paa Nelderne og lidt vissent Løv, der laae i Græsset og krøllede sig sammen med smaa, pludselige Bevægelser, som om det krympede sig under Solens Straaler.

Og saa Mennesket under Egen; han laae og gispede og saae veemodigt, hjælpeløst, op mod Himlen. Han nynnede lidt og opgav det, fløitede, opgav saa ogsaa det, vendte sig, vendte sig om igjen og lod sine Øine see paa et gammelt Muldvarpeskud, der var blevet ganske lysegraat af Tørke. Pludselig kom der en lille rund, mørk Plet paa det lysegraa Muld, een til, tre, fire, mange, flere endnu, hele Tuen var ganske mørkegraa. Luften var lutter lange, mørke Streger, Bladene nikkede og svaiede, og der kom en Susen, der gik over til Syden; det øste Vande ned.

Alting glimtede, gnistrede, spruttede. Blade, Grene, Stammer, Alting glindsede af Væde; hver lille Draabe, der faldt paa Jord, paa Græs, paa Stenten, paa Hvadsomhelst, splintredes og stænkedes bort i tusind fine Perler. Smaa Draaber hang lidt hist og blev til store Draaber, dryppede ned her, samledes med andre Draaber, blev smaa Strømme, blev borte i smaa Furer, løb ind i store Huller og udaf smaa, seilede bort med Støv, med Splinter og Løvstumper, satte dem paa Grund, gjorde dem flot, snurrede dem rundt og satte dem paa Grund igjen. Blade, der ikke havde været sammen, siden de laae i Knop, samledes af Væde; Mos, der var blevet til Ingenting af Tørke, bruste op og blev blødt, kruset, grønt og saftigt, og graat Lav, der næsten var blevet til Snuus, bredte sig i ziirlige Flige, struttende som Brokade og med Glands som Silke. Konvolvolusserne lod deres hvide Kroner fylde til Randen, klinkede med hinanden og hældte Vandet i Hovedet paa Nelderne. De tykke, sorte Skovsnegle mavede sig velvilligt frem og saae anerkjendende op imod Himlen. Og Mennesket? Mennesket stod med bart Hoved midt ude i Regnveiret og lod Draaberne suse ned i

Haar og Bryn, Øine, Næse, Mund, knipsede med Fingrene ad Regnen, løftede engang imellem lidt paa Benene, som om han vilde til at dandse, rystede nu og da Hovedet, naar der blev for meget Vand i Haaret, og sang af fuld Hals, uden at ane, hvad det var, han sang, saa travlt havde han med Regnen:

Havde jeg, o havde jeg en Datterson, o ja!
Og en Kiste med mange, mange Penge,
Saa havde jeg vel ogsaa havt en Datter, o ja!
Og Huus og Hjem og Marker og Enge.

Havde jeg, o havde jeg en Datterlil, o ja!
Og Huus og Hjem og Marker og Enge,
Saa havde jeg vel ogsaa havt en Kjærrest, o ja!
Med Kister med mange, mange Penge.

Der stod nu han og sang, men henne mellem de mørke Hasselbuske stak der et lille Pigehoved frem. En lang Flig af et rødt Silkeshavl havde viklet sig fast i en Green, der sprang noget længere frem end de andre, og engang imellem kom der en lille Haand og rykkede i Fligen, men det førte ikke til Andet end en lille Skylregn fra Grenen og dens Naboer. Resten af Shavlet laae stramt hen over det lille Pigehoved og skjulte det Halve af Panden, skyggede over Øinene, dreiede saa pludseligt af og tabte sig mellem Bladene, men dukkede atter op i en stor Roset af Folder under Hagen. Det lille Pigeansigt saae meget forbauset ud, men det vilde snart til at lee; Smilet var allerede i Øinene. Med Et gjorde han, der stod og sang i Regnveiret, et Par Skridt til Siden, saae den røde Flig, Ansigtet, de store brune Øine, den lille, forbausede, aabne Mund; øieblikkelig blev hans Stilling forlegen, han saae forbauset ned ad sig selv; men i samme Nu lød der et lille Skrig, den fremspringende Green svaiede voldsomt, den røde Flig blev borte i et Blink, Pigeansigtet borte, og det raslede og raslede, fjernere og fjernere inde bag Hasselbuskene. Saa løb han. Han vidste ikke hvorfor, han tænkte slet ikke, Regnveirslystigheden kom op i ham igjen, og han løb efter det lille Pigeansigt. Det faldt ham ikke ind, at det var en Person, han løb efter, det var kun

det lille Pigeansigt. Han løb, det raslede til Høire, det raslede til Venstre, det raslede for, det raslede bag, han raslede, hun raslede, og al den Lyd og selve Løbet gjorde ham ivrig, og han raabte: „Kuk engang, ihvor Du er!" Ingen kukkede. Ved at høre sig raabe blev han ligesom lidt beklemt, men løb stadigt; saa kom der en Tanke, men kun een, og han mumlede, medens han blev ved at løbe: „hvad skal Du sige til hende? hvad skal Du sige til hende?" Han kom hen mod en stor Busk; der havde hun skjult sig, han saae en Flig af hendes Kjole. „Hvad skal Du sige til hende? hvad skal Du sige til hende?" blev han ved at mumle, alt medens han løb. Han kom hen til Busken, dreiede hurtigt af, løb videre, mumlende det Samme, kom ud paa en bred Gang, løb lidt henad den, standsede pludseligt og brast i Latter, gik stille smilende et lille Stykke videre og loe saa af alle Kræfter, og saaledes blev han ved hele Hegnet igjennem.

* * *

Saa var det en smuk Efteraarsdag, Løvfaldet var i fuld Gang, og Veien ned til Søen var heelt dækket af Elmens og Ahornens citrongule Blade, og hist og her var der ogsaa Pletter af mørkere Løv. Det var saa behageligt, saa renligt at gaae paa dette Tigerskindstæppe og see paa, hvorledes Bladene sneede ned, og Birken saae endnu finere og lettere ud med saa Lidt paa Grenene, og Rønnen tog sig saa prægtig ud med de tunge røde Bærklaser. Og Himlen var saa blaa, saa blaa, og Skoven syntes meget større, man kunde see saa langt ind mellem Stammerne. Saa var der ogsaa det, at det snart var forbi Altsammen, Skov, Mark, Himmel, fri Luft og det Hele, snart skulde det vige for Lampernes, Gulvtæppernes og Hyacinthernes Tid. Derfor gik Justitsraaden fra Kap Trafalgar og hans Datter nedad Søen til, medens Vognen blev holdende hos Sognefogedens.

Justitsraaden var en Ven af Naturen, Naturen var ganske særdeles, Naturen var en af Tilværelsens skjønneste

Zirater. Justitsraaden protegerede Naturen, han forsvarede den mod det Kunstige; Haver var ikke Andet end fordærvet Natur, men Haver med Stiil i det var vanvittig Natur; der var ingen Stiil i Naturen, Vorherre havde viseligen gjort Naturen naturlig, ikke Andet end naturlig. Naturen var det Ubundne, det Ufordærvede; men ved Syndefaldet var Civilisationen kommen over Menneskene; nu var Civilisationen bleven til en Fornødenhed, men det var bedre, om den ikke havde været det; Naturtilstanden var noget ganske Andet, ganske noget Andet. Justitsraaden skulde ikke have Noget imod at ernære sig af at gaae omkring i Lammeskindspelts og skyde Harer og Snepper og Brokfugle og Ryper og Dyrekøller og Vildsviin. Nei, Naturtilstanden var nu engang en Perle, formelig en Perle.

Justitsraaden og hans Datter gik ned mod Søen. Den havde allerede længe blinket frem mellem Grenene, men nu kom den heelt tilsyne, da de dreiede om Hjørnet, hvor den store Poppel staaer. Der var den, med store Flager af speilklart Vand med takkede Tunger af graablaat kruset Vand, med Bælter, der vare blanke, og Bælter, der vare krusede, og Sollyset hvilede i det Blanke og flimrede i det Krusede. Den drog Blikket henover sin Flade, førte det langs med sine Bredder ad langsomt rundede Buer, ad hurtigt brudte Linier, svingede det udenom de grønne Næs, slap saa Blikket og blev borte inde i store Bugter, men tog Tanken med sig. Seile! var der Baade at faae tilleie?

Nei, der var ikke, sagde en lille Fyr, der havde hjemme i det hvide Landsted og stod og slog Smut nede ved Stranden. Var der slet ingen Baade? Jo, det var der rigtignok; der var jo Møllerens, men den kunde ikke faaes; Mølleren vilde ikke have det, Møllerens Niels havde nær faaet Prygl, da han laante den ud sidst, det kunde slet ikke hjælpe at tænke paa den; men der var jo Herren, som boede oppe hos Nikolai Skovløbers, han havde en udmærket Baad, en, der var sort foroven og rød i Bunden, og den laante han Alle og Enhver.

Justitsraaden og hans Datter gik op mod Nikolai Skovløbers. Noget borte fra Huset traf de en lille Pige, som hørte Nikolais til, og hende bad de løbe ind og spørge, om de kunde faae Herren i Tale. Hun løb, som om det var ilde fat, løb baade med Arme og Been, indtil hun kom til Døren, saa satte hun det ene Been op paa det høie Dørtrin og bandt sit Hosebaand, og styrtede saa ind i Huset; kom strax tilbage med to Døre aabne efter sig og raabte, inden hun vel havde naaet Dørtrinet igjen, at Herren kom øieblikkelig, saa satte hun sig ved Siden af Døren op imod Væggen og tittede under sin ene Arm op paa de Fremmede.

Herren kom, og viste sig at være et høit, kraftigtbygget Menneske paa et Par og tyve Aar. Justitsraadens Datter blev lidt forskrækket, da hun i ham gjenkjendte Mennesket, der havde sunget i Regnveiret. Men han saae saa rar og fraværende ud; det var tydeligt, at han kom lige fra en Bog, det kunde man see paa Udtrykket i hans Øine, paa hans Haar og paa hans Hænder, der slet ikke vidste, hvor de vare.

Justitsraadens Datter neiede overgivent for ham og raabte: „Kukuk" og loe.

„Kukuk?" spurgte Justitsraaden.

Men det var jo det lille Pigeansigt; Mennesket blev ganske rød og søgte at faae Noget sagt, da Justitsraaden kom med et Spørgsmaal om Baaden. Jo den stod til Tjeneste. Men hvem der skulde roe? Jo det skulde han, sagde Frøkenen, hun brød sig ikke om, hvad Fader sagde, det var ligemeget, at det gjorde Herren Uleilighed, for han var undertiden ikke bange for at gjøre andre Folk Uleilighed. Saa gik de ned til Baaden og gav Justitsraaden Forklaring paa Veien. De kom i Baaden og vare allerede et godt Stykke ude, før Frøkenen havde faaet sig sat i Lave og fik Tid til at tale.

„Naa", sagde hun, „det var vist noget meget Lærdt, De sad og læste, da jeg kom og kukkede Dem ud at seile?"

„Roe, mener De. Lærdt! det var „Historien om Ridder Peder med Sølvnøglen og den skjønne Magelone“.“

„Af hvem er den?“

„Den er Ingen af; det er det Slags Bøger aldrig. Vigoleis med Guldhjulet er heller ikke af Nogen, og Skytten Bryde ligesaadan.“

„Jeg har aldrig hørt de Titler før.“

„Aa, sæt Dem lidt mere til den Side, ellers kan vi ikke komme til at ligge lige. Nei! det er saa rimeligt, det er slet ikke fine Bøger, det er nogle, man kjøber paa Markederne af Visekoner.“

„Det var da underligt; læser De altid saadanne Bøger?“

„Altid? jeg læser ikke mange Bøger mellem Aar og Dag, og jeg holder egenlig meest af det Slags, hvor der er Indianere i“.

„Men Digterværker? Oehlenschläger, Schiller og de Andre?“

„Jo, jeg kjender dem nok; vi havde et heelt Skab af dem hjemme, og Frøken Holm — min Moders Selskabsdame — læste høit af dem efter Frokost og om Aftenen; men jeg kan ikke sige, jeg syntes om dem — jeg kan ikke lide Vers.“

„Ikke lide Vers! — De sagde havde, lever deres Fru Moder ikke?“

„Nei, og min Fader heller ikke.“

Dette blev sagt i en noget mut, afvisende Tone, og Samtalen standsede for en Tid, og lod de mange smaa Lyde, som Baadens Bevægelse gjennem Vandet frembragte, høres tydeligt. Frøkenen brød Tausheden:

„Holder De af Malerier?“

„Altertavler? aa jeg veed ikke.“

„Ja, eller andre Billeder, Landskaber for Exempel?“

„Maler man ogsaa dem? ja, det er sandt, det veed jeg jo nok.“

„De gjør vist Nar ad mig?“

„Jeg! jo det er nok En af os!“

„Men er De da ikke Student?"

„Student! hvor skulde jeg være bleven det fra! nei, jeg er Ingenting."

„Ja, Noget maa De da være. De maa da bestille Noget?"

„Hvorfor det?"

„Jo, for det — det gjør alle Mennesker."

„Bestiller De da Noget?"

„Aa ja! men De er da heller ingen Dame".

„Nei, Gudskelov!'

„Tak!"

Han holdt op at roe, trak Aarerne lidt i Veiret, saae hende op i Ansigtet og sagde:

„Hvad mener De med det? — nei, De maa ikke være vred paa mig; jeg skal sige Dem Noget, jeg er saadan en løierlig En. De kan slet ikke forstaae det. De troer nu, fordi jeg seer fiin ud i Klæder, at jeg derfor ogsaa skal være en fiin Mand. Min Fader var en fiin Mand, og det er blevet mig sagt, at han kunde saa uhyre Meget, og det kunde han vel ogsaa, da han var Amtmand. Jeg kan Ingenting, for Moder og jeg føiede hinanden i Alt, og jeg brød mig ikke om at lære det, man lærer i Skoler, og gjør det da heller ikke endnu. Aa, De skulde have seet min Moder; det var saadan en lille, lille Dame, allerede da jeg var tretten Aar, kunde jeg bære hende ned i Haven. Hun var saa let; i de sidste Aar sad hun tidt paa min Arm hele Haven og Parken rundt. Jeg seer hende med sine sorte Dragter og mange brede Kniplinger ...."

Han greb Aarerne og roede voldsomt til. Justitsraaden blev lidt urolig, da han saae Vandet gaae saa høit op paa Bagstavnen, og meente, de maatte see at komme i Land; og indad gik det.

„Siig mig", spurgte Frøkenen, da den stærke Roening var sagtnet lidt, „tager De tidt til Byen?"

„Jeg har aldrig været der."

„Aldrig været der! og De boer her kun tre Miil derfra".

„Jeg boer ikke her altid, jeg boer alle mulige Steder, siden Moder døde, men til Vinter tager jeg til Byen for at lære at regne."

„Mathematik?"

„Nei, Trælast", sagde han og loe, „ja, det forstaaer De ikke; jo jeg skal sige Dem, naar jeg bliver myndig, vil jeg kjøbe en Slup og seile paa Norge, og saa maa jeg kunne regne for Told og Klarerings Skyld."

„Har De virkelig Lyst til det?"

„Aa, der er prægtigt paa Søen, der er saadant et Liv i at seile — saa, der har vi Broen."

Han lagde til; Justitsraaden og hans Datter steg i Land, efter at have taget det Løfte af ham, at han vilde see hen til dem paa Kap Trafalgar. Saa gik de op til Sognefogdens, men han roede ud over Søen. Oppe ved Poplen kunde de endnu høre Aaretagene.

* * *

„Hør Kamilla!" sagde Justitsraaden, der havde været ude at lukke Yderdøren af, „siig mig," sagde han, idet han slukkede sin Haandlampe med Kammen af Nøglen, „heed den Rose, de havde hos Karlsens, Pompadour eller Maintenon?"

„Cendrillon," svarede Datteren.

„Det er rigtig, det heed den ogsaa — naa — vi maa vel see at komme til Ro; god Nat, min Pige; god Nat og sov vel."

Da Kamilla var kommen op paa sit Værelse, rullede hun Gardinet op, støttede sin Pande mod den kolde Rude og nynnede Elisabeths Sang af Elverhøi. Ved Solnedgang var det begyndt at lufte lidt op, og enkelte hvide Smaaskyer joge, belyste af Maanen, henimod Kamilla. Hun stod længe og saae paa dem, fulgte dem langt borte fra og nynnede høiere og høiere, jo nærmere de kom, taug et Par Sekunder, naar de bleve borte over hende, søgte nye op og fulgte saa dem. Med et lille Suk rullede hun Gardinet ned igjen. Hun gik hen til Toiletbordet og støttede Albuerne paa det,

lænede sit Hoved mod de foldede Hænder og saae ind i Speilet paa sit Billede uden egenlig at see det.

Hun tænkte paa en høi, ung Mand, der gik med en syg, lille, sortklædt Dame i sine Arme, hun tænkte paa en høi, ung Mand, der styrede et lille Fartøi ind imellem Klipper og Skjær i en forrygende Storm. Hun hørte en heel Samtale om igjen. Hun rødmede: Eugen Karlsen vilde have troet, Du gjorde Kour til ham. Ved en lille skinsyg Idee-Association fortsatte hun: Klara vilde aldrig blive løbet efter i Regnveir ude i en Skov, vilde ikke have opfordret en Fremmed — ligefrem opfordret — til at seile med sig ovenikjøbet. „Dame til Fingerspidserne" havde Karlsen sagt om Klara, det var en Reprimande til Dig, lille Kamilla-Bondepige. Saa klædte hun sig af med affekteret Langsomhed, gik i Seng, tog en lille elegant Bog fra Etagèren ved Sengen, slog op paa den første Side og læste et lille skrevet Digt igjennem med en træt, bitter Mine, lod Bogen falde paa Gulvet, og brast i Graad; saa tog hun sagtmodig Bogen op igjen, lagde den paa sin Plads og slukkede Lyset; laae saa lidt og saae trøstesløs paa det maanebelyste Rullegardin, og sov endelig ind.

Ikke mange Dage efter begav „Regnveirsmanden" sig paa Veien til Kap Trafalgar. Han mødte en Bondemand, der kjørte med et Læs Rughalm, og fik Lov til at sidde op. Saa lagde han sig paa Ryggen i Halmen og saae op paa den skyløse Himmel. Den første Halvmiilsvei laae han og lod sine Tanker gaae og komme som de vilde, de vare forøvrig ikke meget forskjellige, de fleste kom og spurgte om, hvordan et Menneske kunde være saa vidunderlig smukt, og gik og forundrede sig over, at det kunde være en underholdende Beskæftigelse for flere Dage at gjenkalde sig et Ansigts Træk, Miner og Farveskiftninger, et Hoveds og et Par Hænders smaa Bevægelser og en Stemmes forskjellige Tonefald. Men saa pegede Bonden med Pidsken efter et Skifertag en Fjerdingvei borte og sagde, at det var Justitsraadens, og saa kom den gode Mogens op af Halmen

og stirrede ængstelig efter Taget, fik en underlig Følelse af Beklemthed, forsøgte paa at forestille sig, at der var Ingen hjemme, men blev haardnakket trukket ind i den Forestilling, at der var stort Selskab, og kunde ikke komme ud af den igjen, uagtet han talte, hvor mange Køer Landlyst havde paa Græs og hvor mange Grusdynger han kunde see langs med Veien. Omsider holdt Bonden stille der, hvor en lille Vei løb ned til Landstedet, og Mogens lod sig glide nedad Læsset og gav sig til at børste Halmstumperne af sig, medens Læsset knasede langsomt afsted henover Veiens Gruus. Han nærmede sig Havelaagen Fod for Fod, saae et rødt Shavl blive borte bag Balkonvinduerne, en lille forladt hvid Sykurv paa Balkonranden og Ryggen af en gyngende, tom Gyngestol. Han traadte ind i Haven, stadig med Blikket fæstet paa Balkonen, hørte Justitsraaden sige Goddag, vendte Hovedet efter Lyden, og saae ham staae og nikke med Favnen fuld af tomme Urtepotter. Saa sagde de Et og Andet, og saa kom Justitsraaden ind paa at udvikle, hvorledes man nok paa en vis Maade kunde sige, at den gamle Kasteforskjel mellem Træsorterne var bleven ophævet ved Podningen, men at denne forøvrig var ham meget imod. Saa kom Kamilla langsomt henimod dem med et stikkende blaat Shavl om sig. Hun havde Armene viklet ind i Shavlet og hilste med en lille Hovedbevægelse og et mat Velkommen. Justitsraaden gik med sine Urtepotter; Kamilla stod og saae over Skulderen op mod Balkonen, Mogens saae paa hende. Hvordan han havde havt det siden Forleden. Jo, han havde hverken feilet det Ene eller det Andet. Roet meget? Aa ja, som han pleiede, maaskee ikke slet saameget. Hun dreiede Hovedet om mod ham, saae koldt paa ham, holdt Hovedet lidt til Siden og spurgte med halvtlukkede Øine og et mat Smiil, om det da var den skjønne Magelone, der havde lagt Beslag paa ham. Han vidste ikke, hvad hun meente, men han troede det næsten. Saa stode de nogen Tid og sagde Ingenting. Kamilla gik et Par Skridt henimod et Hjørne, hvor der stod en Bænk og en Havestol, hun satte sig paa Bænken og bad ham, da

hun havde sat sig, idet hun saae paa Stolen, om at tage Plads, han maatte jo være træt efter den lange, lange Tour. Han satte sig paa Stolen.

Troede han der blev Noget af den paatænkte Forbindelse? Det var ham maaskee ligegyldigt? Naturligviis brød han sig ikke om Kongehuset? Han hadede selvfølgelig Aristokratiet? Der var kun faa unge Herrer, der ikke troede, at Demokratiet var Gud veed hvad. Han var sagtens af dem, der ikke tiltroede Kongehusets Familieforbindelser nogensomhelst politisk Betydning? Maaskee han dog tog Feil. Man havde dog seet .... Hun standsede pludselig forundret over, at Mogens, der i Begyndelsen havde været lidt forskrækket over alt det Meget, nu saae heelt fornøiet ud. Han skulde da ikke sidde og more sig over hende? hun blev ganske rød.

„Interesserer De Dem meget for Politik?" spurgte hun ængsteligt.

„Ikke det Mindste."

„Men, hvorfor lader De mig saa sidde og politisere en Verdens Tid?"

„Aa, De siger det saa smukt Altsammen, det er ligemeget, hvad De saa taler om."

„Det er virkelig ingen Kompliment."

„Jo, det er det," forsikkrede han ivrigt, da han syntes, hun saae heel fornærmet ud.

Kamilla brast i Latter, sprang op og løb sin Fader imøde, tog ham under Armen og fulgte saa med ham hen til den forbausede Mogens.

Da Middagen var overstaaet og de havde drukket Kaffe oppe paa Balkonen, foreslog Justitsraaden en Spadseretour. De gik da alle Tre ad den lille Vei, over Hovedlandeveien og ad en smal Sti, hvor der var Rugstubber paa begge Sider, over Stenten ind i Hegnet. Der stod Egen og alt det Andet, der var endog Konvolvulus i Tjørnehækken endnu. Kamilla bad Mogens tage nogle af dem til hende. Han rev dem af allesammen og kom tilbage med hele Haanden fuld.

„Tak, jeg skal ikke have saamange," sagde hun, tog nogle faa og lod Resten falde paa Jorden.

„Saa vilde jeg ønske, jeg havde ladet dem sidde," sagde Mogens alvorligt.

Kamilla bukkede sig ned og begyndte at samle dem op igjen. Hun havde ventet, at han vilde have hjulpet hende, og saae forbauset op efter ham, men han stod ganske rolig og saae ned paa hende. Ja, hun var nu engang begyndt paa det, saa hun maatte blive ved, og samlede bleve de; men saa talte hun rigtignok heller ikke til Mogens en lang, lang Tid, ja saae ikke engang til den Side, han var. Men de maa være blevne forligte, thi da de paa Hjemveien kom til Egen igjen, gik Kamilla hen under den og saae op i dens Krone, trippede fra den ene Side til den anden og slog ud med Hænderne og sang, og Mogens maatte gaae hen i Hasselbuskene og see, hvorledes han havde taget sig ud. Med Et løb Kamilla henimod ham, men Mogens faldt ud af Rollen og glemte baade at skrige og løbe, og saa erklærede Kamilla leende, at hun var meget misfornøiet med sig selv og at hun ikke havde tiltroet sig den Dristighed at blive staaende, naar saadan et forfærdeligt Menneske, og saa pegede hun paa sig selv, kom stormende imod hende. Men Mogens erklærede, at han var meget godt fornøiet med sig.

Da han mod Solnedgang skulde hjem, fulgte Justitsraaden og Kamilla ham paa Vei. Og da de gik hjemad, sagde hun til sin Fader, at de vist burde bede det eensomme Menneske ret tidt i den Maanedstid, der endnu kunde være Tale om at blive paa Landet, for han kjendte jo slet ingen Mennesker herude, og Justitsraaden sagde ja, og smilede over at blive antaget for saa godtroende, men Kamilla gik og saae blidt alvorlig ud for ikke at komme til at tvivle paa, at hun jo var Medlidenheden i egen skjære Person.

Det blev nu virkelig saa mildt Efteraarsveir, at Justitsraadens blev paa Kap Trafalgar en heel Maaned endnu, og Medlidenheden førte til, at Mogens kom der to Gange i den første Uge og omtrent hver Dag i den tredie.

Det var en af det gode Veirs sidste Dage, det havde regnet tidlig om Morgenen og været overtrukkent til langt hen paa Formiddagen, men nu var Solen kommen frem, og den skinnede saa stærkt og varmt, at de vaade Havegange, Græsplænerne og Træernes Grene stode i een fiin let Damp. Justitsraaden gik og skar Asters af, Mogens og Kamilla var henne i et Hjørne af Haven for at plukke nogle sene Vinteræbler ned. Han stod oppe paa et Bord med en Kurv paa Armen, hun stod paa en Stol og holdt i Fligene af et stort hvidt Forklæde.

„Naa, hvad blev det saa til!" raabte hun utaalmodigt til Mogens, der havde brudt af i det Eventyr, han fortalte, for at faae fat i et Æble, der hang høit oppe.

„Jo," fortsatte han, „saa begyndte Bonden da at løbe tre Gange rundt om sig selv og synge: „til Babylon! til Babylon! med en Jernring gjennem mit Hoved." Saa fløi han og hans Kviekalv, hans Oldemoer og hans sorte Hane; de fløi over Have, saa brede som Arup Veile, over Bjerge, saa høie som Jannerup Kirke, henover Himmerland og gjennem det Holsteenske lige til Verdens Ende. Der sad Trolden og spiste Davre; han var lige færdig, da de kom.

„Du skulde være lidt gudfrygtig, Fa'erlil," sagde Bonden, „ellers kunde det være, Du kom Himmerig forbi."

Ja han vilde gjerne være gudfrygtig.

„Saa maa Du læse fra Bords," sagde Bonden" . . . „Nei jeg vil ikke fortælle mere," sagde Mogens utaalmodigt.

„Naa, ja saa lad være," sagde Kamilla og saae forbauset op paa ham.

„Jeg kan ligesaa gjerne sige det strax," vedblev Mogens, „jeg vil spørge Dem om Noget, men De maa ikke lee ad mig."

Kamilla hoppede ned af Stolen.

„Siig mig! — nei jeg vil selv sige Noget, — her er Bordet og der er Gjærdet, vil De ikke være min Kjæreste, saa

springer jeg min Vei med Kurven over Gjærdet og bliver borte. En."

Kamilla skottede op til ham og saae Smilet forsvinde fra hans Ansigt.

„To."

Han var ganske bleg af Bevægelse.

„Ja," hviskede hun, slap Fligene af Forklædet, saa Æblerne trillede til alle Verdens Kanter, og saa løb hun.

Men hun løb ikke fra Mogens.

„Tre," sagde hun, da han naaede hende, men han kyssede hende alligevel.

Justitsraaden blev forstyrret i sine Asters, men Amtmandens Søn var en altfor mageløs Blanding af Natur og Civilisation, til at Justitsraaden skulde ville gjøre Vanskeligheder.

* * *

Det var sidst paa Vinteren; det store, tykke Sneelag, der skyldtes en heel Uges idelige Fygen, var raskt i Færd med at smelte bort. Luften var fuld af Sol og af Gjenskin fra den hvide Snee, der i store, funklende Draaber dryppede ned forbi Vinduerne. Derinde i Stuen vare alle Former og Farver vakte, alle Linier og Omrids vare som levende: det Flade bredte sig, det Buede krummede sig, det Skraa gled og det Brudte brødes. Alle grønne Toner myldrede mellem hinanden paa Blomsterbordet lige fra de blødeste mørkegrønne til det skarpeste Gulgrønt. De brunrøde Toner flød i Flammer henover Maghonybordets Plade, og Guld gnistrede og funklede fra Nips, fra Rammer og Lister, men paa Gulvtæppet brødes alle Farver i een lystig, lysende Tummel.

Kamilla sad ved Vinduet og syede, og hun og Gratierne paa Konsollen vare heelt indhyllede i et rødligt Lys fra de røde Gardiner, og Mogens, der vandrede langsomt frem og tilbage paa Gulvet, gik hvert Øieblik ud og ind af skraa Lysstøtter af svagt-regnbuefarvet Støv.

Han var i et snaksomt Hjørne.

„Jo," sagde han, „det er et eget Slags Folk, dem I omgaaes; der er ikke den Ting til mellem Himmel og Jord, de ikke er færdige med i en Haandevending, det er lavt og det er ædelt, det er det Dummeste, der er gjort siden Verdens Skabelse, og det er det Klogeste, det der er saa grimt, saa grimt, og det der er saa kjønt, saa det ikke kan siges, og Alt det er de Allesammen enige om, det er, ligesom de havde en bestemt Tabel eller saadan Noget, som de regnede det ud efter, for de faae Allesammen det samme Facit, ihvad det saa er. — Hvor de ligner hinanden, de Mennesker! Allesammen veed de det Samme og taler de om det Samme, de har Allesammen de samme Ord og de samme Meninger."

„Du vil da ikke," indvendte Kamilla, „sige, at Karlsen og Rønholt mener det Samme?"

„Ja de er nu de Deiligste af dem Allesammen, de høre til forskjellige Partier! deres Grundanskuelser er saa forskjellige som Nat og Dag! nei, de er ikke, de er saa enige, saa det er en Lyst, maaskee der er en lille Stump, de virkelig er uenige om, maaskee det blot er en Misforstaaelse, men det er Gud hjælpe mig en reen Komedie at høre dem, det er ligesom de havde aftalt at gjøre alt Muligt for ikke at blive enige, de begynde med at raabe høit, saa tale de sig strax hidsige, saa siger den Ene i Hidsighed Noget, han ikke mener, saa siger den Anden det stik Modsatte, som han heller ikke mener, og saa angriber den Ene det, den Anden ikke mener, og den Anden det, den Ene ikke mener, og saa er Spillet gaaende."

„Men hvad har de da gjort Dig?"

„De ærgre mig, disse Karle, naar man seer dem i Ansigtet, er det ligesom man fik Brev paa, at der for Eftertiden ikke skal skee noget Mærkeligt i Verden."

Kamilla lagde Sytøiet fra sig, gik hen og tog fat i Fligene af hans Frakkekrave og saae skjelmsk spørgende op paa ham.

„Jeg kan ikke fordrage den Karlsen," sagde han gnavent og slog med Hovedet.

„Naa! og saa?"

„Og saa er Du saa meget, meget sød," mumlede han komisk kjælent.

„Og saa?"

„Og saa," brusede han op, „saa seer han paa Dig og hører paa Dig og taler med Dig paa en Maade, jeg ikke kan lide, han skal lade være, skal han, for Du er min og ikke hans. Ikke sandt! Du er ikke hans, slet ikke hans. Du er min, Du har forskrevet Dig til mig, som Doktoren til Fanden, Du er min med Sjæl og Krop, med Hud og Haar, lige lukt ind i al Evighed."

Hun nikkede lidt ængsteligt op imod ham, saae trofast op paa ham, fik Taarer i Øinene og gjemte sig saa ind til ham, og han slog Armene om hende, bøiede sig ned over hende og kyssede hende paa Panden.

Samme Dags Aften fulgte Mogens Justitsraaden til Posten, der var nemlig kommet en pludselig Ordre til Justitsraaden om en Embedsreise, han skulde foretage. Næste Dags Morgen skulde Kamilla derfor tage ud til sin Tante og blive der, til han kom igjen.

Da Mogens havde faaet sin tilkommende Svigerfader afsted, gik han hjemad og tænkte paa, at han ikke skulde see Kamilla i flere Dage. Han dreiede ned ad den Gade, hvor hun boede. Den var lang og smal og kun lidet befærdet. En Vogn rumlede bort i den fjerneste Deel af den; den Vei var der ogsaa Lyd af Fodtrin, der tabte sig. Nu hørte han kun en Hund gjøe inde i Bygningen bagved sig. Han saae opad Huset, hvor Kamilla boede: der var som sædvanlig mørkt i den nederste Etage, og de hvidtede Ruder fik kun lidt uroligt Liv ved det flagrende Skjær fra Lygten paa Nabohuset. I anden Etage stode Vinduerne aabne, og i et af dem stak der en heel Thlvt Brædder frem over Karmen. Hos Kamilla var der mørkt, ovenover var der mørkt, kun i det ene Kvistvindue var der et hvidgyldent Skjær fra Maanen. Ovenover Huset vare Skyerne i vild Flugt. I Bygningerne paa begge Sider vare Ruderne oplyste.

Det mørke Huus gjorde Mogens sørgmodig, det stod der saa forladt og trøstesløs; de aabne Vinduer klirrede med deres Kroge, Vandet løb monotont trommende ned i Tagrenden, nu og da faldt der et Sted, han ikke kunde see, en Smule Vand med en huul, blød Lyd, og Luften susede tungt gjennem Gaden. Det mørke, mørke Huus! Mogens fik Taarer i Øinene, det trykkede ham for Brystet, og der kom en underlig dunkel Forestilling om, at han havde Noget at bebreide sig overfor Kamilla. Saa kom han til at tænke paa sin Moder og fik Længsel efter at lægge sit Hoved i hendes Skjød og græde ud.

Saaledes stod han længe, med Haanden trykket mod Brystet, indtil en Vogn kom kjørende i skarpt Trav gjennem Gaden, saa gik han efter den og hjem. Han maatte længe staae og ruske i Gadedøren, før den gik op, saa løb han nynnende opad sine Trapper, og da han var kommen ind, kastede han sig paa Sofaen med en af Smollets Romaner i Haanden og læste og loe til over Midnat.

Endelig blev det for koldt i Værelset, han sprang op og gik trampende frem og tilbage for at faae Kulden bort. Han standsede ved Vinduet: Himlen var paa den ene Kant saa lys, at de snedækte Tage smeltede sammen med den; paa den anden Kant drev der nogle lange Skyer, og under dem havde Luften et underlig rødligt Skjær, et usikkert bølgende Skjær, en rød rygende Taage; han rev Vinduet op, der var Ildløs henad Justitsraadens til. Nedad Trappen, henad Gaden, saa hurtigt han kunde; nedad en Tværgade, gjennem en Sidegade, og saa ligefrem; endnu kunde han Intet see, men da han dreiede omkring Hjørnet, saae han det brandrøde Skjær. En Snees Mennesker klamprede enkeltviis nedad Gaden. Idet de løb forbi hinanden, spurgte de, hvor Ilden var. Der blev svaret: Raffinaderiet. Mogens blev ved at løbe ligesaa hurtig som før, men langt lettere om Hjertet. Endnu et Par Gader, der blev flere og flere Folk, og de talte om Sæbefabrikken. Den laae ligeoverfor Justitsraadens. Mogens løb som rasende. Der

var kun en skraa Tværgade tilbage, den var aldeles fyldt med Folk, rolige, velklædte Mandfolk, pjaltede, gamle Koner, der stode og talte i en langsom klynkende Tone, raabende Læredrenge, udmaiede Piger, der hviskede til hinanden, Sjovere, der stode støt og sagde Vittigheder, forbausede Drukkenbolte og Drukkenbolte, der skjændtes, hjælpeløse Politibetjente og Drosker, der hverken kunde komme frem eller tilbage. Mogens vred sig gjennem Hoben. Nu var han ved Hjørnet; Gnisterne dalede langsomt ned over ham. Opad Gaden; det føg med Gnister, Ruderne glødede paa begge Sider, Fabrikken brændte, Justitsraadens brændte, og Nabohuset brændte ogsaa. Alting var Røg, Ild og Forvirring, Raaben, Banden, Tagsteen, der raslede ned, Øxehug, Træ, der splintredes, Ruder, der klirrede, Straaler, der hvislede, spruttede og pladskede, og mellem Alt dette Pumpeslagenes regelmæssige, dumpe Hulken. Møbler, Sengeklæder, sorte Hjelme, Stiger, blanke Knapper, oplyste Ansigter, Hjul, Reb, Seildug, underlige Instrumenter; Mogens styrtede mellem det, over det, under det Altsammen, fremad mod Huset.

Facaden var stærkt oplyst af Flammerne fra den brændende Fabrik, Røgen piblede frem mellem Tagstenene og væltede ud af første Sals aabne Vinduer; derinde buldrede og knittrede Ilden; der kom en langsomt bragende Lyd, der gik over til Rullen og Knækken og endte med et dumpt Drøn; Røg, Gnister og Flammer piintes voldsomt ud af alle Husets Aabninger, og saa begyndte Luerne at spille og smælde med dobbelt Styrke og dobbelt Klarhed. Det var den midterste Deel af Førstesals-Loftet, der faldt. Mogens greb med begge Hænder fast i en stor Brandstige, der støttede op mod den Deel af Fabrikken, der endnu ikke stod i Flammer. Et Øieblik holdt den sig lodret, men saa faldt den fra ham over paa Justitsraadens Huus og stødte en Karm ind oppe paa anden Sal. Mogens sprang op ad Stigen og ind gjennem Aabningen. Det første Øieblik maatte han lukke Øinene for den skarpe Trærøg, og den tunge kvælende Em,

der steg op fra det forkullede Tømmer, som Vandstraalerne havde naaet, tog Veiret fra ham. Han var i Spisestuen. Væggen ind til Dagligstuen var næsten heelt falden. Dagligstuen var et stort glødende Dyb, Luerne nede fra Grunden af Huset sloge engang imellem næsten op mod Loftet, de faa Fjæl, der vare blevne hængende, da Gulvet faldt, brændte med klare hvidgule Flammer, Skygger og Flammeskjær bølgede over Væggene, Tapetet rullede sig hist og her sammen, fængede og fløi i brændende Flager ned i Dybet, og opad løse Lister og Skilderiernes Rammer slikkede vevre gule Flammer. Mogens krøb over Brokker og Brudstykker af den indstyrtede Væg hen til Randen af Dybet, dernedefra bølgede kolde og hede Luftstrømme skifteviis mod hans Ansigt; ovre paa den anden Side var Saameget af Væggen falden, at han kunde see ind i Kamillas Værelse, medens det Stykke, der gjemte for Justitsraadens Kontor, endnu stod. Det blev hedere og hedere, Huden i Ansigtet strammede, og han mærkede, at hans Haar krøllede sig. Noget Tungt strøg over hans Skulder og blev liggende over Ryggen og trykkede ham ned mod Jorden, det var Vexelbjælken, der langsomt var gledet ned fra sin Plads. Han kunde ikke røre sig, hans Aandedræt blev tungere og tungere, og hans Tindinger bankede voldsomt; til Venstre for ham pladskede en Vandstraale mod Spisestumuren, og han gik op i det ene Ønske, at de kolde, kolde Draaber, der spredtes til alle Sider, maatte stænke hen paa ham. Da hørte han det stønne ovre paa Dybets anden Side, og han saae noget Hvidt bevæge sig paa Gulvet i Kamillas Værelse. Det var hende. Hun laae paa sine Knæ og holdt, idet hun vuggede sig i Hofterne, en Haand paa hver Side af Hovedet. Hun reiste sig langsomt og kom hen til Randen af Dybet. Hun stod stivt opreist, Armene hang slapt ned og Hovedet ligesom vaklede paa Halsen; ganske, ganske langsomt sank hendes Overkrop forover, hendes lange deilige Haar feiede mod Gulvet, et kort, stærkt Blus, og det var borte, i næste Nu styrtede hun ned i Flammerne.

Mogens udstødte en klagende Lyd, kort, dyb og stærk, som et vildt Dyrs Brøl, og gjorde i det Samme en voldsom Bevægelse som for at komme bort fra Dybet; han kunde ikke for Bjælken; hans Hænder famlede over Muurbrokkerne, saa ligesom stivnede de i et voldsomt Greb over dem, og saa begyndte han i regelmæssig Takt at hugge Panden mod Gruset og stønnede: Herre G u d, Herre G u d, Herre G u d!

Saaledes laae han. Efter nogen Tids Forløb mærkede han, at der var Noget, der stod og tog paa ham; det var en Brandsvend, der havde kastet Bjælken til Side og nu vilde bære ham ud af Huset; Mogens mærkede med en stærk Følelse af Uhygge, at han blev løftet op og ført afsted. Svenden bar ham hen til Aabningen; da fik Mogens en klar Fornemmelse af, at der var blevet gjort ham Fortræd, og at Svenden, der bar ham, vilde ham tillivs, han rev sig løs af hans Arme, greb en Lægte, der laae paa Gulvet, hug Svenden med den i Hovedet, saa han tumlede tilbage, kom ud af Aabningen og løb opreist nedad Stigen, holdende Lægten over sit Hoved. Gjennem Tumlen, Røgen, Menneskehoben, gjennem tomme Gader, over øde Pladser, ud paa Marken. Dyb Snee allevegne, lidt borte en sort Plet, det var en Grusdynge, der ragede op over Sneelaget, han huggede efter den med Lægten, huggede igjen og igjen, blev ved at hugge efter den, vilde hugge den ihjel, saa den blev reent borte, vilde ogsaa løbe langt bort, løb saa rundt om den og huggede efter den som rasende, den vilde ikke, vilde ikke blive borte, han slyngede Lægten langt bort og kastede sig over den sorte Dynge for at gjøre det af med den, han fik Hænderne fulde af Smaasteen, det var Gruus, det var en sort Grusdynge; hvorfor laae han ude paa Marken og rev i en sort Grusdynge, han lugtede Røgen, Flammerne blinkede om ham, han saae Kamilla synke ned i dem, han skreg og styrtede afsted over Marken. Han kunde ikke blive fri for Synet af Flammerne, han holdt sig for Øinene: Flammer, Flammer! kastede sig paa Jorden og trykkede Ansigtet ned i Sneen: Flammer! sprang op, løb tilbage, løb

frem, dreiede af: Flammer overalt; afsted stod det henover Sneen forbi Huse, forbi Træer, forbi et forfærdet Ansigt, der stirrede ud gjennem en Rude, udenom Stakke og gjennem Gaarde, hvor Hunde tudede op og sled i deres Lænker. Han løb omkring en Forhuus-Længe og stod pludseligt foran et stærkt og uroligt oplyst Vindue, det Lys gjorde ham godt, Flammerne veeg for det; han gik hen til Vinduet og saae ind, det var et Bryggers, en Pige stod ved Gruen og rørte i Kjedlen; Lyset, hun holdt i Haanden, skinnede lidt rødligt i den stærke Em, en anden Pige sad og nebbrede Fjerkræ, og en tredie sved det over en storflammet Ild af Langhalm; Flammerne bleve mindre, saa kom der ny Halm til, og de blussede op igjen, saa bleve de atter mindre, mindre endnu, gik ud. Mogens stødte vredt en Rude ind med Albuen og gik langsomt bort, Pigerne skreg derinde. Saa løb han til igjen, løb længe i en stille Klynken. Der kom spredte Glimt af Erindringer fra den gode Tid, og det blev dobbelt mørkt, naar de vare forbi, han kunde ikke udholde at tænke paa, hvad der var skeet, det maatte ikke være skeet, han kastede sig paa Knæ og vred sine Hænder mod Himlen, idet han tiggede om at faae det Skeete gjort tilbage igjen. Længe slæbte han sig afsted paa Knæene og holdt Øinene vedholdende fæstede paa Himlen, som om han frygtede, at den vilde smutte bort, for at undgaae hans Bønner, naar han ikke blev ved at see paa den. Saa kom Billederne fra den gode Tid svævende, flere og flere i taagelyse Rækker; ogsaa var der Billeder, der skjøde op om ham i pludselig Glands, og andre svang forbi, saa ubestemt, saa fjernt, at de vare borte, før han vel vidste, hvad det var. Han sad stille i Sneen, betagen af Lys og Lød, af Liv og Lykke, og den dunkle Angst, han i Begyndelsen havde havt for, at der skulde komme Noget og slukke det Altsammen, var forsvunden. Det var saa stille om ham, saa roligt i ham, Billederne vare borte, men Lykken var der. Saa stille! der var ingen Lyd; men Lyde spøge. Og der kom Latter og Sange, og lette Ord kom, og lette Fjed og Pumpeslagenes dumpe Hulken.

Jamrende løb han sin Vei, løb langt og længe, kom til Søen og fulgte dens Bredder, indtil en Trærod fik ham til at falde, og da var han saa træt, at han blev liggende.

Med en blød klukkende Lyd skvulpede Vandet over Smaastenene, stødviis susede det let i de nøgne Grene, enkelte Krager skreg ude over Søen, og Morgenen kastede sit grelle, blaa Skjær over Skoven og Søen, over Sneen og over det blege Ansigt.

Ved Solopgang blev han funden af Hegnsmanden fra Naboskoven og baaret op til Nikolai Skovløbers, og der laae han i Uger og Dage mellem Liv og Død.

Omtrent ved den Tid, Mogens blev ført op til Nikolais, var der Opløb om en Vogn for Enden af den Gade, hvor Justitsraaden boede. Kudsken kunde ikke forstaae, hvorfor Politibetjenten vilde forhindre ham i at udføre sit lovlige Hverv, og derfor skændtes de. Det var den Vogn, der skulde hente Kamilla til hendes Tante.

(Sluttes i næste Hefte.)

J. P. Jacobsen.

Revue.

Nogle Billeder paa Foraarsudstillingen.

Om det er den store Industri- og Kunstudstilling, der aabnes ved Sommerens Begyndelse, og som har lagt Beslag paa vore Kunstneres bedste Kræfter og største Arbeider, eller om det maa tilskrives andre ubekjendte Aarsager, — vist er det, at Foraarsudstillingen paa Charlottenborg iaar udviser en paafaldende Magerhed. Af store Billeder findes der kun et, og det er et, som er blevet stort, fordi det saa skulde være. Det er Hs. Majestæt Kongen i Legemsstørrelse, malet af Hr Olrik for Hs. Excell. Overkammerherre v. Oxholm.

Maaskee er det kun tilfældigt, at Skovgaard iaar har udstillet to Portræter og ingen Landskaber. Maaskee tyder det som et Fingerpeg fra en af „de Ældre" hen imod den Retning, som ønskes og haabes af alle „de Ældre", der med stedse høiere Veeraab beklage sig over det frodigt voxende Landskab i Modsætning til det hensygnende Figurmaleri. I saa Fald turde Fingerpeget ikke være udgaaet fra den Rette. Det er sagt om Skovgaard, og sagt ved Kunstakademiet, at han, hvad Øieblik det skulde være, kunde „slaae om", om man vil bruge Udtrykket saaledes, og blive ligesaa fremragende en Figurmaler som han alt var Landskabsmaler, fordi han stadig ved Siden af sine grundige Studier til Landskabet drev lignende grundige Studier til Figurerne. De udstillede Brystbilleder af to Drenge modsige ikke den Dygtighed, Sandhed og Kraft i Tegningen, for hvilken Kunstneren er noksom bekjendt, men de vise paa samme Tid, hvor ukorrekt den ovennævnte Antagelse er. Medens f. Ex. Forgrunden i Skovgaards Landskaber er klar i Lys som i Skygge, medens hans Pensel som Landskabsmaler er bred og stor, medens f. Ex. hans lyse Løvmasser ere mættede af Farve, og hans Luft, navnlig hans Aftenluft, er glandsfuld, let og spillende, saa ere disse Studiehoveder vinklede og haarde; de ere tegnede og modellerede, men med en Jernhaand,

hvorved det barnlige og ungdommelige Udtryk er blevet forstenet, og Farven er bleven mørk, stundom bruun, kold i Lyset og graa i Skyggen.

Skovgaards Staffagefigurer, i Reglen altsaa mindre, let udførte Figurer, ere ypperlige. De staae, hvor de skulle staae; der er Lys paa dem og Tone omkring dem (en lille Eng paa Høslettens Tid paa Udstillingen for et Par Aar siden burde saaledes erindres). Men hvor ypperlige disse end ere, og hvormeget de end kunne virke som Exempel for de yngre Landskabsmalere, saa er der dog et svælgende Dyb befæstet mellem lethenkastede Understøttelsespunkter for Landskabets Rum eller Flade og Hovedbestanddelen, Alpha og Omega i Portrætet eller Figurbilledet. Det gjælder dog i Kunsten, som paa Livets andre Omraader, at udvælge og forfølge sin bestemte Specialitet med al sin Styrke og Kraft, og den Kunstner, hans Begavelse være da saa stor, den være vil, der mener at kunne magte flere af Kunstens fælles og dog saa strengt afstukne Sider, løber nemt Fare for at tilsætte sin Overlegenhed i den enkelte.

Det er Skovgaard, der med sin eiendommelige, dygtige Synsmaade paa og Behandling af Naturen har skabt det nyere danske Landskabsmaleri; det er hans overlegne Kunst, der saa at sige har draget de yngre, muligt vordende Figurmalere bort fra Modellen og Lededukken og placeret dem i den tætte Skov, ved den rislende Aa, i Mosen, ved Markveien og paa Bakkerne. Det maa blive en fremragende Figurmalers Sag at drage de yngre Kræfter tilbage til det menneskelige Livs hjemlige Historie, til Kampens Tummel, til Freden eller til Lidenskaberne.

Det er maaskee en Arv, som vore ældre Malere have taget efter Eckersberg, det at være saa fleersidig i deres Kunst som vel mulig. At Skolens Stifter har været det og har kunnet være det, kan kun betragtes som et Held for Skolen. Men naar man i vore Dage seer vore ældre Kunstnere, med Autoritetens Stempel, snart male et Alterbillede, snart et Landskab, snart et Studie af et Hoved, snart et af en Strand, da forstaaer man den Bevægelse, ifølge hvilken de yngre Kræfter vælge Landskabet og Landskabet udelukkende, af Frygt for at splitte deres Evner paa det Umulige: den hele uendelige Natur. Om der ovenfra ɔ: fra de ældre Kunstnere udgik en Paavirkning i Smag med den, der udgik fra Renaissancens store Mestre, nemlig i at sysle med Musik, Poesi, med tekniske Videnskaber etc., da vilde denne Paavirkning overfor den yngre Kunstner føre til en Fleersidighed, som var heterogen nok til ikke at skade hans Specialitet, medens den samtidig besjælende og belærende vilde aabne hans Blik for den aandelige som for den legemlige Verden. Men at rette et Forlangende til de Yngre, som, naar det var alvorligt meent og skulde alvorligt efterkommes, maatte udfordre Mere end en Michel Angelos mægtige Evner, det vilde ikke engang være at sammenligne

med den Fordring til en Studerende ved et Universitet, at han skulde gjennemgaae og erhverve sig alle Grader ved alle de forskjellige Fakulteter!

Vore yngre Landskabsmalere have ved Begyndelsen af deres kunstneriske Virksomhed forefundet en efter vore Forhold betydelig udviklet Skole for Landskabet. Der har maaskee for En eller Anden været det Øieblik, hvor han har seet sig om efter den store Figurmaler, hvis Vei han kunde ønske at betræde. Han har maaskee ikke kunnet finde denne, eller, hvad der er rimeligere, han er saaledes opvoxet med Landskabet for Øie, har saaledes vænnet sig til at betragte dette som den danske Kunstners særlige Emne, at han snart har ladet de høitflyvende Planer om historiske Kompositioner eller fiinttænkte Genrebilleder fare og har leiet Sommerleilighed i Dyrehaven eller paa Himmelbjerget. Der er muligviis et Tredie endnu: hans Talent, Egenskaben, Størrelsen af hans Kræfter har afgjort været for Landskabet. Thi hvad nu end vore ældre Figurmalere sige, saa er der dog en Specialitet, der hedder Landskabet, som har sin egen Historie, sine egne Skoler, og hvis Dyrkere over det hele Europa løber op i Tusindtal, blandt hvilke findes Hundreder, som ikke af Nemhedshensyn ere knebne ud fra Modellerne, som maaskee ikke engang kunne male en ordenlig Modelfigur, men som alligevel formaae at male et ypperligt Landskab. Oprigtig talt, blandt vore egne dygtige Landskabsmalere herhjemme, der altsaa halvveis betragtes som Renegater fra det eneste, saliggjørende Figurstudium, er der maaskee en eller to, som formaae at male blot en nogenlunde anstændig Staffagefigur. Hos to saa dygtige Kunstnere som Rump og La Cour anvendes Figurer saa godt som aldrig. Skovgaard danner som ovenfor nævnt en Undtagelse. Naar man ikke ad en dekorativ, let Vei kommer til Staffagen, som hos Aagaard, eller direkte ad Følelsen gjennem Billedet, som hos Kyhn, saa anvender man, som hos de Yngre, den bekjendte Ko, den bekjendte Faareflok eller til Nød en langstrakt Røgterdreng, — og saa taler man om, at vore Landskabsmalere egenlig burde give sig til at male Figurer, og at de egenlig drive Landskabsstudiet som en Mageligghedssag paa det besværligere Figurmaleris Bekostning!

Man burde erindre, at Landskabet ligger i Tiden, at det rundtomkring i Europas forskjellige Kunstskoler florerer paa Figurmaleriets Bekostning, at den store Bevægelse, den religiøse, der før og under Renaissancen gav Figurmaleriet sin egenlige Betydning, ikke foreligger nu som Hovedfaktor i Kunstens Opgave, at Tiden er anstrengt og træt og vil nyde sit Otium ved noget lettilgængeligt Forfriskende, og at vi herhjemme maa vente paa en ny Bevægelse udenfra, der skal føre den nye Retning ind, hvis der ikke i vor egen lille Kunstverden opstaaer den Nye, der skal dække Lærredet med de store Skikkelser og lade Landskabet træde tilbage som Baggrund for de handlende Personer.

Der findes paa Foraarsudstillingen iaar en Række af smukke, stemningsfulde Landskaber, der som sædvanlig kunne ordnes i Grupper, mere og mindre bestemt, omkring vore to selvstændigste og dygtigste Landskabsmalere: Skovgaard og Kyhn. Man kan med Hensyn til denne Ordning iagttage, at en stærkere og stærkere Tilknytning synes fra de Yngres Side at gjøre sig gjældende henimod Kyhn, der vistnok ogsaa ved Siden af den Strenghed og Alvor, hvormed han forfølger sit Maal som Kunstner og som Lærer i Kunsten, aldrig opgiver den Friskhed og Livfuldhed, der gjør ham ung blandt de Yngre og væsenlig betegner hans Forskjel fra Skovgaard.

Skovgaard har slet ingen Landskaber paa Udstillingen. Hans ivrigste Beundrer og nærmest Beslægtede la Cour har udstillet et: „Morgen ved Vierwaldstädtersøen". Det er et klart, forstandigt opfattet og gjengivet Billede af en vis Side af Sveitzer-Naturen: den Side nemlig, der viser de fine, zarte Linier af Bjergkonturerne, saaledes som de i Morgenens Lys dølge sig og springe frem i den gjennemsigtige Luft. Søen hviler blank og dyb, Bjergenes fine Farvetoner kaste deres Skjær henover den, og Forgrundens spinkle Siv bøie sig gratiøst ned imod den. Men medens Tegningen er saa dygtig og gjennemført paa ethvert Punkt, er Farven ligesom med een Tone løben gjennem de forskjellige Gradationer i Billedet. Man faaer ikke ret fat paa Massen i de svære Kæmpelegemer. Søens Overflade er Luften, der er sænket ned, og Luften er Søen, der er hævet iveiret. Billedet, Digtet vil paa Grund af det overlegne Foredrag, hvormed det er fremstillet, tiltale, man kunde sige indsmigre sig som en vuggende Melodi hos sit Publikum, men den Personlighed, der skulde staae bagved Billedet, og som man ifjor følte saa djærv, sund og kraftig i Gletscher-Naturen og de vilde Fjeldsider, er her ligesom traadt langt bagved Beskueren. Man vilde gjerne kalde paa ham, gjerne underholde sig med ham om Et eller Andet ved det smukke, fjerne Syn, som Billedet frembyder; men han er der ikke, og medens man saaledes alene betragter Billedet, svinder det mere og mere bort som et Syn, der truer med aldeles at tabe sig i det Ulegemlige.

Harald Foss har udstillet et større Billede, tidlig Sommermorgen over Sæby Skov og Kattegattet. Det er bristigt og bredt gjort ligefra Forgrunden og til Havet, der blinkende hvidt flimrer under Morgensolens Straaler. Det store Bakkestrøg til Venstre kommer som en Styrtesø eller et mægtigt Skred nedover og tversigjennem Billedet. Det er en ypperlig Linie, kraftig og djærvt tegnet, brudt af nogle strittende Træer, og tabende sig umærkeligt henunder Lyngen. Solen er stærkest virkende i Baggrunden udover Havet, men spiller ogsaa med enkelte Blink heelt frem igjennem Billedet, og det er den Fordeling af Lys og Skygge, som derved fremkommer, det er Overgangen fra de stærkt belyste Steder gjennem Halvskygge til Skygge, som især er Billedets Fortrin. Hvor

Lyset fra oven breder sig, løber udover Flader eller sittrer paa Havet, er det maaskee dygtigere givet, end hvor det som paa Lyngbuskene i Forgrunden og Skoven nede i Mellemgrunden virker som Kantlys. Det bliver da nemt flosset, og de tilsvarende Gjenstande faae let noget Uldent ved sig, som skader Indtrykket af Penslen, der som sagt ellers er bred, bestemt og djærv. Maaden, hvorpaa Luften er „gjort", de lange Skylag ovenover hverandre, indvævet hist og her med Smaaskyer, er særdeles tiltalende; Farven holder maaskee ikke alle Steder Stik. Hensigten er tydeligt nok udtalt: at give Morgenens Diis og Solens gjennemtrængende Kraft paa samme Tid. Men Solens Virkning er snarere kommen til Orde gjennem Landskabet. Der er noget Graat og Tungt i Luftens Farve, noget Ugjennemtrængeligt nede imod Horisonten, og naar Luften saaledes er blevet „stemt ned" i Tonen for at faae Havet til at virke, burde maaskee snarere Noget af denne Virkning være offret for at lette og lyse op i Landskabets egenlige Sjæl, den hvælvede Himmel ovenover.

Foss hører som en af de mere Fremragende til den Kreds af Yngre, der har sluttet sig omkring Kyhn. Selv er Kyhn repræsenteret ved to Billeder, der paa en for ham særdeles eiendommelig Maade baade karakterisere det Smukke og Store i hans Talent og tillige vise Grændserne for samme, ja maaskee endogsaa, hvor Grændserne ere overtraadte. Det ene, det største, er et Emne, der er taget i Forsommeren fra den bornholmske Kyst i Nærheden af Helligdomsklipperne i Rø Sogn. Billedet deles ved en Kløft, der aabner sig ned imod Havet. Til Høire bugter en Sti sig op gjennem frodigt Grønt, Underskov og høie Træer. Den venstre Side er mere nøgen, Klippen bryder hist og her udaf den temmelig bratte Skrænt, der imidlertid øverst oppe ligeledes har høie Trægrupper. I det Dybeste af Kløften træder den haarde, mørke Klippe frem som en Muur, hvorigjennem der er skudt Bresche. Paa den sandede Strandbred længst nede bryder Søen sig svagt i krummede Linier. En enkelt Maage streifer Fladen i sin Flugt, og fra Klippemuren flagrer netop en Skare Naager iveiret. Havet er roligt, blankt, men graat, næsten uden Farve, og Taagen kommer rullende derudefra ind imod Landet.

Det milde, regntunge Anelsesfulde ved den tidlige Sommer ligesaameget som det eiendommelige Øde og dog Frodige ved den bornholmske Natur er givet igjennem dette Billede. Og det turde siges at være noget Sjeldent ved et Landskabsbillede, at Stedets og Aarstidens Karakteer paa saa harmonisk en Maade er sammensmeltet i een Stemning. At Vanskelighederne ved Billedets Komposition ere overvundne, saa at man knap føler dem som Vanskeligheder, tyder endvidere hen paa et hos denne Kunstner mindre hyppigt Fortrin. Den dybe Kløft, der deler Landskabet i to næsten lige store Dele, kunde meget nemt være kommet til at dele Billedet i to Billeder. At paavise de Midler, hvorved dette er undgaaet,

kunde være vanskeligt nok, ligesaa vanskeligt som at paavise de Midler, hvorved Løvet paa de fiinttegnede Træer ikke er blevet fremherskende grønt, saalidt som fremherskende guult, bruunt etc., men netop har faaet denne Farve, der saa saare sjeldent er gjengivet og saa saare vanskeligt kan gjengives: Forsommerens lyse-graa-grønne, kort sagt høist ubestemmelige Farvesammensætning.

Medens Forgrundens Planter, den overordenlig fine Tegning i Træerne, Dybden nedefter imod Stranden, og den fremspringende Klippe høre til de bedste Ting i dette Billede, er maaskee Taagen udover Havet vel massiv. Man kunde maaskee tillige sige, at Stien, der bugter sig opefter til Hoire, ikke føles tilstrækkeligt som en Linie, der skyder sig ind i Maleriet, og at Grønsværet paa begge Sider af denne Sti ikke tilfulde kan rose sig af det samme Fortrin, som er blevet Træernes Løv til Deel — men det samlede Billede, det egenlige Resultat fra Kunstnerens Haand, besidder en saa stor harmonisk Skjønhed, at det uden Modsigelse tør regne sig i forreste Række af Udstillingens Arbeider, en Plads, som rimeligviis en mere tilsvarende Indfatning end den hidtilværende yderligere vil hævde.

Det andet af Kyhns Billeder er en sildig Eftermiddag. Emnet er ligeledes taget fra den bornholmske Kyst, men noget sydligere end det første. Forgrunden er vilde, mellem hverandre henslængte Klippeblokke. En af disse, en obeliskagtig Steen, rager høit iveiret og dækker med sin sorte Masse Solen, der luer gulighvid midt i Billedet. Havet kommer dandsende med sine toppede Søer ind imod en flad, sandet Strand, der indtager den forreste Deel af Mellemgrunden. Der er frisk Kuling, maaskee en begyndende Storm, og Vandet sprøiter og skummer mellem Stenene og høit op paa Sandet. Paa den anden Side af Sandet skyde Træerne og Klipperne i Rø Sogn sig frem. Allerbagest krummer Hammeren sin Ryg ud i Havet. Emnet er stort og tiltalende nok, og den valgte Stemning er dristig. Der skal Glød og Varme i Farverne, de haarde Linier i Klipperne skulle mildnes og udjevnes, og det sildige Sollys skal gjennemtrænge Alt. Men idet Kunstneren ligeligt har villet opfylde alle de Betingelser, som hans vanskelige Opgave har stillet ham, er han gaaet frem, man kunde sige med en altfor stor Ærlighed, man kunde maaskee rigtigere sige med en Ærlighed, der har savnet det tekniske Apparat i dets Fuldkommenhed. Det viser sig maaskee meest i Behandlingen af Mellem- og Baggrund, hvor Farven ikke ret har kunnet magte Soltaagen mellem de fremspringende Klipper og udover Træerne. Hvad Farven ikke har formaaet her, synes Formen ikke at have naaet i den Bestræbelse for at gjengive Vandet, der pidsket af Vinden skummer op paa Sandet i uregelmæssige, brudte Dele.

I Sammenligning med det større Kystbillede har dette Motiv et langt dristigere, mere effektfuldt Anlæg, men det savner den Ro og

den Holdning, der giver det andet sin store Skjønhed. Det er et Motiv, som Kunstneren vist ofte paa Grund af dets Rigdom vil komme tilbage til, men det er ganske sikkert ogsaa et Motiv, som denne Gang ikke er kommet til fuldstændig Gjennembrud.

Gaaer man fra den sildige Eftermiddag til den endnu sildigere Midnat, og frygter man ikke for at aflægge et Besøg i Polaregnene, da vil det være Umagen værd at aflægge et saadant Besøg gjennem Carl Rasmussens store Billede, der foruden den store Fortjeneste det i og for sig selv har som et betydeligt Kunstværk, tillige har faaet den fortjente, officielle Udmærkelse at være bleven kjøbt til det kongelige Billedgalleri paa Kristiansborg.

Carl Rasmussen har i længere Tid staaet saa at sige paa Springet; men Ingen vidste rigtig, hvorhen Springet gjaldt eller hvor stort det vilde blive. Ifjor foretog han en Reise, og for en Afvexlings Skyld gjorde han Grønland til sit Maal. „Folk" var som sædvanlig, med Beklagelse over den unge Kunstner, aldeles overbeviste om, at denne Reise vilde virke hæmmende og til Skade for hans Kunst. Nu har han iaar udstillet et iblandt de dygtigste Arbeider og uimodsigeligt det interessanteste Billede paa Udstillingen.

Her sigtes til det store: Midnatsstemning ved den grønlandske Kyst.

Solen er med det Halve af sin glødende Kugle over Horisonten. Fastlandets Bjerge staae blaalige, violette og mørke med de takkede Linier imod Luften. Himlen er som deelt i Zoner og Bælter, øverst oppe flamme de luenderøde, og fra Solen skyder sig mægtige Straaler op imod Zenith. Havet er som stivnet under Kulden og dog flydende, bevægeligt; det skvulper imod Forgrundens nøgne Klipper, og Gjenskinnet fra Luften viser sig som lysende Ildorme, der løbe henover den letbevægede Flade. En „Konebaad" med Indfødte roer langsomt under Kysten; en Kajak følger den, og ude i Havet, som opdukket fra en mystisk Verden, som Seilere i et Eventyr, som Spøgelseskibe, svømme de store, grønligklare Isbjerge med Tinder og Takker, Huler og glatte, af Polarhavets Bølger afslebne Facetter.

Det er ikke alene Maaden, hvorpaa dette Eventyr er fortalt, det er ikke alene den Livfuldhed i Opfattelse, som har grebet og tilegnet sig denne Stemning, det er vel nærmest den Sindighed og Beherskelse, hvormed der er gaaet tilværks imellem saamegen for den bildende Kunst farlig Romantik (Skær, hvorpaa f. Ex. en tydsk Kunstner upaatvivlelig vilde være stødt), det er tillige den „Dygtighed" i teknisk Forstand, hvorom Billedet vidner, der gjør, at dette Arbeide betegner et betydeligt Spring fremefter hos Kunstneren.

Et saa ypperligt og interessant Emne kunde have givet et Resultat, selv om der var taget mindre Hensyn til Udførelsen. At Billedet er dygtigt og taalmodigt gjennemarbeidet er en saameget større Fortjeneste

hos Kunstneren. I saa Henseende vil en Betragtning af Baaden, Gjengivelsen af dens Stof, det Transparente i Siden, Modelleringen af det store Isfjeld, Forgrundens massive Klippeblokke o. s. fr. yde ham velfortjent Roes. Den i tidligere Billeder paaviste vel spidse Pensel, der sjelden rigtig vender Fladen til, kan endnu iagttages i Behandlingen af Vandet, ligesom man vel kunde sige, at Billedets fortræffelige Sammensætning af saagodtsom lutter kolde Farver, der her ere paa deres Plads, i det Hele taget skyldes den Tilbøielighed til at see Naturen kold, som har været Kunstneren eiendommelig fra hans yngre Periode.

Blandt de yngre Malere synes Rasmussen tillige at være den, der anvender Figurer med størst Held. Hans Billede iaar: Den grønlandske Fangedands, er ligefrem et smukt lille Genrebillede, eiendommeligt seet og skjøndt noget spinkelt i Gjengivelsen dog et Udtryk for noget Nationalt, der i Opfattelsens Karakteer paa mange Punkter sætter vore vel massive „Bondegilder" et godt Stykke tilbage. Landskabet er her benyttet med stor Smag og Omhu i Valget; det understøtter og karakteriserer Figurerne, og trods sine store Former danner det paa samme Tid kun en Ramme for Handlingen i Stykket. Med Undtagelse af Sonne har neppe nogen Fremstiller af den danske Landbefolknings Liv saa heldig knyttet Landskabet til Personerne, og dette lille Billede kan indeholde en Lære for kommende Malere om at lukke vore Bønder ud af de kvalme og snevre Stuer og lade dem tumle sig under aaben Himmel, omgivne af den Natur, der skabende karakteriserer deres Leveviis, deres Beskæftigelser, Fysiognomier, Klædedragt etc.

I Rasmussens Billede ere ubetinget Figurerne i den høire Side af Billedet de meest vellykkede. Saaledes til Exempler Spillemændene udenfor Huset, en Indfødt, der udskjænker Brændeviin, en lille Dreng, der løber frem i Forgrunden o. s. v. I det Hele taget er det stærke Kjøn, saavel i de enkelte Figurers Tegning som i hele Grupperingen bagved de Dandsendes Rækker, det dygtigste og bedst Gjengivne. At bringe Kvindesiden i Overeensstemmelse med de Fordringer, en Europæer her vilde stille, og at faae den maleriske Afvexling ind i dette Geled af Sælskindsskjønheder, har vel ogsaa kunnet være vanskeligt nok. Stykkets Hovedperson gjør imidlertid i saa Henseende sit Kjøn til Skamme. Der er i denne kvindelige Figur kommet noget Smidigt og Gratiøst frem, som i Modsætning til den plumpe Dragt og den høist kuriøse Kavalleer i Matroskostume gjør et behageligt og forfriskende Indtryk og kaster et Skjær af noget øieblikkeligt Skjønt udover de „stakkels Grønlænderes" festlige Underholdning.

Det egenlige Figurmaleri er især smukt repræsenteret af F. C. Lund. Ikke mindre end 6 Billeder har den flittige Kunstner sendt til Udstillingen. Et Portræt, to romerske Genrebilleder, et Figurstudie, et historisk Genrebillede og et historisk Portræt. Man kunde kalde det sidste saaledes, skjøndt det strengt taget kun er en Portrætfigur af en nulevende Kunstner

i hans daglige Omgivelser. Men Kunstneren er undergaaet en Metamorfose. Han hører ikke alene en svunden Generation, men næsten en svunden Kultur til, og den, der paa Lunds Billede seer Fra Pietro siddende i sin Celle i klosterlige Omgivelser og klosterlig Dragt, skulde have ondt ved at tænke sig den samme Figur som en dansk Maler fra Thorvaldsens Dage, Peter Küchler, der har overlevet sin Tid; en dansk Maler, som ikke længer maler smaa Abater, der prøve store Hatte, og som for længe siden har lagt den Pensel tilside, der gjengav et lykkeligt Familieliv i Albanos yppige, blomstrende Omgivelser.

F. C. Lund er indtraadt i et nyt Stadium. Tendensen til at faae Farven tør og kalkagtig, til at faae Udtrykket haardt og sterilt og Linierne skrevne, er for Størstedelen veget Pladsen for det Modsatte. Dette Billede fra St. Buonaventura, der er holdt saa gjennemgaaende lyst, viser netop hvor nøie Kunstneren maa have været sig dette Indvundne bevidst. Selv i de nøgne Vægges Kalkbeklædning, der ovenikjøbet gjennem det aabenstaaende Vindue modtager de utallige Reflexer fra det indstrømmende Lys, føler man de fineste, bløde Farvetoner, der afvexlende kolde og varme bringe Variation ind i det store, tomme Rums eensformige Flader. De Fortrin i Friskhed, i blød malerisk Behandling, som selve Figuren i Midten af Cellen udviser fremfor Kunstnerens tidligere Arbeider, sees ogsaa og maaskee endnu bestemtere i et andet Billede, hvor Handlingen ved flere sammenstillede Personer ikke mindre end ved de broget ordnede, men tillige harmonisk sammensmeltede Farver er bleven af en livfuld, festlig Art.

Det er det noget større Billede: Sveitzergarden i Pavens Forgemak.

Rummet er eller føles at være høit og luftigt. Væggenes og Gulvets Marmorbeklædning staae i den skjønneste Harmoni sammen. Paa en Bænk, som indtager hele det ene Hjørne af Forgemakket, sidde en 5—6 Stykker af de pavelige Leiesvende i deres harlekinsagtige Uniformer. En italiensk Nonchalence i Stillinger og Gebærder parrer sig med den raa Soldaterdisciplin, der eengang gjorde denne Garde saa frygtet. Paa en høist træffende Maade er hver enkelt Figur individualiseret, medens der paa samme Tid gjennemgaaende hviler over dem Alle en lurvet, sløv og sneverhjertet Vagtstueaand, der stikker plumpt og grelt af mod det spraglede Hansvurstkostume. En af Soldaterne, maaskee Korporalen, længst til Høire har kastet det ene Been over det andet, og seer netop op fra sin Avis med et vist forslagent Udtryk i sit Ansigt. En anden, med et forsviret, gemeent Fjæs, holder de klamme, solbrændte Hænder henover et Fyrbækken. Halvt bortvendt fra Tilskueren sidder en rank Skikkelse, med Spor af noget Smukt i det fiintformede Hoved. Der synes at være indledet en Samtale med den pavelige Kammertjener, en typisk gammel, sværlemmet Fyr i rødt Silke, der staaer op midt ude paa Gulvet.

Dette Billede har især sin Styrke i den dygtige, realistiske Sandhed, der lyser ud af det. Her er intet Søgt, intet Opstillet, en lille Scene af Livet, saaledes som det daglig gaaer for sig i Vatikanets Forgemak, er fortalt — næsten med en Gèrome's Strenghed og Sky for enhver lavet Situation. De raa Soldaterskikkelser ere vedblevne at være raa Soldater, den gamle, joviale Fyr har ingen Glorie faaet om sig; man indtager ingen „Stilling"; man sidder ned og staaer op, og snakker frem og tilbage; maaskee afhandler man en chronique scandaleuse, maaskee taler man om hvad Makaronien koster; der er Sandsynlighed for begge Dele.

Man føler næsten ikke Modellen igjennem disse fortræffeligt tegnede og kostumerede Figurer. Kunstnerens gamle Svaghed har i saa Henseende ogsaa forladt ham. Det Hele har i høieste Grad det Tilfældighedens Anstrøg, som er den realistiske Kunsts fornemste Særkjende og vigtigste Forsvar. Stofferne ere heelt igjennem dygtigt og omhyggeligt gjengivne; man betragte saaledes Kammertjenerens røde Silkeklædning og den nærmeste Soldats uldne Uniform. Hovederne ere især omhyggeligt og ypperligt modellerede. Den Gamles Nakke med det hvide Haar springende frem under Kalotten; Korporalens afstumpede, kortstudsede Hoved med de smaa, sammenknebne Øine og Manglen af Øienbryn; hans Sidemands dreiede og fordreiede Ansigt med den fidtede Glands over Huden og det mørke Haar, — alle disse Enkeltheder fortjene vel en omhyggelig Iagttagelse. Hvad Stoffernes Gjengivelse endvidere angaaer, da er Værelsets arkitektoniske Udsmykning et heelt lille Mesterværk, der ved det maleriske Blik og den maleriske Arbeidsmaade, hvormed der er gaaet tilværks, bidrager til at vise den store Forskjel mellem malerisk Arkitektur og arkitektonisk Maleri, en Forskjel, som vel de Færreste ret have Øie for, hvilket atter bevirker, at f. Ex. Heinr. Hansens haarde, linierede Billeder, der ere udsprungne af det udelukkende tekniske Apparats Fuldkommenhed, vedblivende have den store Deel af Publikum for sig, som imponeres af den tørre, forstandsmæssige Virtuositet og ikke forlanger Sjælen i Maleriet, det Bløde, Indtagende i Foredraget.

Medens F. C. Lund er saa stærkt repræsenteret, har Bloch iaar, foruden de sædvanlige Bedestolsarbeider, kun udstillet to mindre Billeder: „En Munk, der har Tandpine", og „Hoved af en Munk". Det første er et morsomt lille Genrebillede, gjort med al den Sands for det Smaakomiske og al den maleriske Dygtighed, som Kunstneren nu igjennem en Række af Udstillinger har givet mangfoldige Prøver paa. Naar vi nævne Blochs Sands for det Smaakomiske, da er dermed antydet en bestemt Side og en bestemt Begrændsning af den fremragende Kunstners Syn paa Livet. Lige fra de første, mindre Billeder, som drog den almindelige Opmærksomhed hen paa den senere Fremstiller af Prometheus' Befrielse (f. Ex. de to Drenge, der spise Suppe hos Konen paa Trappen, og imellem hvem Rivaliseringen om Bollerne giver Anledning til det

mesterlige Blik udover Skeen), kan man forfølge den samme Sands for et enkelt pudseerligt Moment ved en bestemt, dagligdags Situation. Denne Sands bliver stundom af en virkelig komisk, forfriskende Art, som i „Bedstefader skal sove", hvor Drengen tysser paa Ænderne og Moderen igjen paa Drengen, medens Bedstefader selv bliver vækket i Alkoven. Det er maaskee den samme Sands, der løfter sig og bryder igjennem ved et Blik af en anden Art som et dybt, ideelt Følelsesmoment gjennem „De to Munke"; — det er atter den samme Sands, men noget paa Retour, som frembringer det Billede, hvor Hummeren kniber Anden, og Manden i Alkoven vaagner. I Sammenligning med Marstrands brede, djærve, ægte komiske Lune, bliver Sandsen lille og spinkel, og i Sammenligning med den gamle Mesters uudtømmelige Væld bliver Blochs Opfindelsesevne ofte udpiint. Det var, som om det ægte Komiske, repræsenteret af vor komiske Historiemalers store, varme og fuldblodige Skikkelse, hørte den svundne Generation til, det var, som om denne Digtart (hvadenten nu Digtet fremkommer paa Papiret eller paa Lærredet) forlangte en anden Jordbund end den nuværende til at suge sin Næring af, og som om altfor megen Omgang med Bedestolsarbeider, Altertavler etc. lod den Side af det reent Menneskelige træde i Baggrunden, som en Kunstner mindst af Alle kan undvære, og som, hvor den er ægte, sund og begavet tilstede, gjør: „Den store Nadvere" til et ægte, kjernesundt Kunstværk, hvor Krykker og Plastre komme frem for at vise Livets Glæde og Festlighed saameget fyldigere — og ikke omvendt!

I „Munken, der har Tandpine" er Tilskuerens Medfølelse og Deeltagelse for Munken. Man beklager den stakkels Djævel; man tænker med stille Gru paa sine egne Lidelser, dengang man stormede hen i Tordenskjoldsgade Nr. —, for at søge Hjælp og Bistand. Man beundrer tillige den kunstneriske Sikkerhed og Dygtighed, hvormed der er gaaet frem i Form som i Farve: Hovedets karakteristiske Behandling, Trækkenes lidende Udtryk, den ypperlige Malemaade gjennem hele Skikkelsen, Gjengivelsen af Dragtens grove Stof, Foldekastet over Benene, og Fødderne, hvor man føler Smerten lige ud til Tæerne, der krumme sig i Sandalen. Det er en Skikkelse, der lider; men den gjør heller ikke Andet; Munterheden, et vist satirisk Træk udenfor Hovedfiguren, der skulde forsone med den Pine, som Enhver kjender af Erfaring, og som ikke er til Døden, det befriende Element, der skulde bringe Smilet frem hos Tilskueren, er borte.

Hvis Marstrand havde valgt sig et saadant Emne havde han maaskee i Krogen hensat et Bord med Opdækning: fristende Kjødspiser, en varm Suppe; -- maaskee en eller anden Frugt, hvoraf der kun var taget een lille Bid, men en tilstrækkelig!

Det andet Billede maa vel nærmest eller udelukkende betragtes som et Studiehoved, udstillet for at vise Kunstnerens Mesterskab i det, der særlig er

hans Styrke, stærkt markeret Lys imod dyb Skygge. Kutten, der her kaster den stærke Skygge over det magre, furede Ansigt, er vist forresten vel meget træagtig; de mølædte Steder bringe ikke Tanken bort fra denne Opfattelse; de fremtræde meget mere som Huller i en haard Masse, Mahognytræ f. Ex. Det sammensunkne Øie, den fremspringende, skarpe Næse, den indfaldne, tandløse Mund er ypperligt tegnet, og Farven er mesterlig. Man forstaaer blot ikke, hvad her er udtrykt. Der er Noget af en Bartholo, enkelte Ting af en Asket, og en heel Deel af Sletingenting i dette Hoved af en Munk, der maaskee kunde kaldes: „Mandligt Hoved med en Kutte, der frembringer en stærk, malerisk Virkning."

Dalsgaard, der maaskee, efterhaanden som han gaaer bort fra de store, historiske Emner, bliver finere og dygtigere, i det Mindste i reent malerisk Forstand, har iaar kun udstillet eet Billede, der imidlertid ikke er langt fra at være det bedste af hans senere, mindre Arbeider. Det er: „Steengangen paa Sorø Akademi, med Portrætfigurer". At gjengive Portrætet i saa smaa Figurer er i sig selv en vanskelig Sag, og de Figurer, der her ere stillede i det stærkeste Lys, ere vel ogsaa blevne vel haarde i Behandlingen. Til Gjengjæld er den Farve i Lyset eller det Lys i Farven, om man vil: begge Dele, hvorover Dalsgaard som ingen Anden raader i det indesluttede Rum, blevet af en særlig Virkning i dette Billede, og Figurerne i Forgrundens Skygge og Halvskygge ere ved Siden af deres smukke Portrætliighed blevne bløde og fine, malerisk seete og tilegnede, og hvad navnlig den midterste Figur angaaer (der række Stokken frem imod Drengen) af en sjelden Klarhed i Farven der, hvor Klarheden maaskee er allervanskeligst, som Skygge imod stærkt Lys.

Et andet Billede, hvor Modsætningerne, men her ved kunstigt Lys, ere smukt og dygtigt gjengivne, er det af Otto Bache udstillede: „Portrætgruppe". I et stort Rum, hvor Smag og Elegance paa en behagelig Maade ere forenede, er en Familie samlet, blandt hvis Medlemmer en Notabilitet i Kunstverdenen med Lethed vil være kjendt af det Udstillingsbesøgende Publikum. Gruppen omkring Bordet, hvorfra Lampen „breder sit milde Skjær", er smukt ordnet af Kunstnerens Haand, maaskee lidt vel sammentrængt hist og her, navnlig for Børnenes Vedkommende og i Betragtning af den store aabne Plads til Høire i Billedet. Lysets Virkning udover det forsamlede Selskab er i sin Heelheed harmonisk dygtigt givet. Det koncentrerer sig ypperligt paa og omkring Bordet og taber sig dæmpet ud i Rummet. Det svageste, men ogsaa det vanskeligste Parti er maaskee de Figurer, der modtage det stærkeste Lys. De to Herrer, den Staaende, paa den anden Side Bordet, og den Siddende til Venstre, ere ganske ypperlige Portræter. Lysets afdæmpede Virkning paa Gruppen ude paa Gulvet er fortræffelig. Ligesaa falder i Baggrunden Lyset fraoven mildt og blødt nedover den læsende Figur.

Naar man erindrer den tvungne Opgave, og naar man tænker paa de forskjellige „Familiegrupper", man nu og da seer udstillede (senest Exners mere end kjedelige Dagligstue) faaer dette Billede en ikke ringe og vel næsten en blivende Betydning som en sjelden dygtig Løsning af en „Portrætgruppe" under de hjemlige, ikke altid for Kunsten lettende Omgivelser. Maaskee kan man ogsaa overfor dette heldige Resultat ved Siden af Kunstnerens anerkjendte Dygtighed tillige spore en Indflydelse, der fra ovennævnte Notabilitet har ytret sig gjennem vedkommende Familie, og saaledes har samvirket med Kunstneren til Løsningen af hans vanskelige Opgave.

Otto Bache har opnaaet den Udmærkelse at blive optaget til Medlem af Akademiet, samtidig med at Udstillingsmedaillen for iaar er bleven ham tilkjendt. Foruden „Portrætgruppen" har den alsidige Kunstner i de sidste Dage udstillet et større Billede i Antiksalen: „Daniel i Løvekulen". Naar man erindrer Landseers fortræffelige Maleri i Kensington Museum i London, og naar man tager i Betragtning den megen Omtale, som Baches Billede har været Gjenstand for, længe forinden Billedet viste sig for det store Publikum, kan det vel nok siges, at Forventningerne herom ikke absolut blive overtrufne, naar man første Gang befinder sig overfor „Daniel i Løvekulen". Det store Rum er næsten overfyldt. Der er anbragt Løver overalt, hvor der i det Hele taget kunde anbringes nogle. Ved den liggende Løvinde, der indtager saagodtsom hele Forgrundens Bredde, faaer Billedet noget vel meget „Arrangeret", Illustrationsagtigt ved sig. Løvinden bliver selv Fodstykket af Rammen; hun hører ikke rigtig med derinde, hvad der saameget mere maa beklages for Ungernes Skyld, da de maaskee ikke ere langt fra at være Billedets meest vellykkede og bedst grebne Motiver. — Hovedfiguren selv er en temmelig forslidt Udgave af den gængse Profet, Messias og Martyrtype. (Man erindre i Modsætning hertil den store franske Bataille- og Dyremalers mesterlige Daniel.) Som det var at vente af den dygtige, begavede og for den franske Teknik særdeles modtagelige danske Kunstner, er saavel Hovedfiguren som de mere fremtrædende Dyr (særligt den hvilende Løve, der modtager Lyset stærkt fra oven) dygtigt og kunstnerisk bevidst gjengivne overalt, hvor Fordringerne til det reent Maleriske træde stærkest frem: Penselføringen, Lysgivning, den pastose Malemaade, Behandlingen af Stofferne etc. Det Spinkle ligger snarere i selve Kompositionen. Der er ikke megen Forbindelse mellem det inspireret troende Menneske og de vilde Dyr, der falde tilføie for Magten i denne Tro. I Opfattelsen og Kunstnerens Fremstilling af Figuren savnes ogsaa Kraften, Majestæten. Det er ikke en af det gamle Testamentes store, bydende Naturer; det er en Skikkelse, der kommer langt senere, og som med et: „Din Villie skee" er forberedt paa at lide — for Alle. En Realist, En, der elsker og søger det Sande, det Naturlige paa alle Punkter, i alle Situationer,

kunde vel tillige her som næsten overalt i den danske Kunst (og ikke alene den bildende) komme med sit: Hvorfor klæde dette Menneske saa smukt paa; — hvorledes kan man konservere sig saa godt i en Løvekule? — Svaret vil vel udeblive her som overalt, hvor man spørger om det Samme: det være sig paa Udstillingen, paa Theatrets Scene og i vor Literatur.

Der er naturligviis endnu paa vor Foraarsudstilling adskillige Arbeider, som ville lønne en mere og mindre omhyggelig Jagttagelse.

Det gjælder dog ikke desto mindre for de fleste af de her ikke nævnte Kunstnere, at en særlig Kraftanstrengelse i Aarets Løb har gjort og gjør sig gjældende henimod den store Udstilling ved Sommerens Begyndelse. Da efter Forlydende den Bestemmelse er taget, at de paa Charlottenborg udstillede Arbeider ikke kunne optages paa den store Kunst- og Industriudstilling, har Forfatteren af disse Optegnelser meent at burde indskrænke sig til en Omtale af de Kunstneres Arbeider paa Charlottenborg, som efter hans Anskuelse først maatte komme i Betragtning. Ligeoverfor de her ikke omtalte Kunstnere har han troet at ville finde Arbeider paa Sommerens Udstilling, der i større Maalestok og mere eiendommeligt for hver enkelt ville repræsentere den danske Kunst, hvor den sammenstilles med de svenske og norske Kunstfæller.

Holger Drachmann.

Skitser og Udkast.

Steffens, det danske Publikum og den danske Øvrighed.

(Henrich Steffens: Was ich erlebte, 5ter Band.)

I Oktober 1803 begyndte Steffens sine meget omtalte Foredrag ved Universitetet i Kjøbenhavn. Han var, siger han selv, besynderligt til Mode. „Hvad jeg i min Ungdom havde levet med som med en vidunderlig Hemmelighed, hvad jeg frygtsomt havde skjult for Modstandere og Fjender, det skulde jeg nu offenligt forkynde. Min Omgang var saa udbredt, mit Kjendskab til Forholdene saa nøiagtigt, at hverken de stærke eller de svage Sider ved Modstanden imod mig kunde være mig skjult. Jeg vidste ret vel, hvordan jeg stod. Den Reflexion maatte da paatrænge sig, om det, jeg her vilde repræsentere, ogsaa var et saadant Offer værd.“

„Hvad de meest overfladiske Venner ofte havde sagt mig, at jeg alene og værgeløs, kun understøttet af nogle ungdommelige Tilhængere, ikke vilde kunne modstaae den hele Hær af Modstandere, at selv Grev Schimmelmann dog tilsidst vilde blive nødt til at lade mig falde, det afviste jeg, naar det saaledes blev udtalt af Andre, altid med Bestemthed, ja saadanne Ytringer egnede sig snarere til at forøge mit Mod end til at indgyde mig Frygt; men nu da jeg skulde træde offenlig frem, overfaldt en uendelig Angst mig. Den hele Fremtid traadte mig truende imøde. Det gjaldt min hele fremtidige Stilling i mit Fædreland. Jeg angrede det Uforsigtige i mangen i Selskabslivet vovet Ytring, der løb rundt i Byen, og som sammenvævet med de meest latterlige Misforstaaelser vel spændte Nysgjerrigheden yderligere paa mine Forelæsninger, men tillige havde væbnet en mægtig Fordom imod mig. Jeg var vel bestemt paa, langsomt udviklende Alt i mine Foredrag at undgaae Anstød, men jeg indsaae ligesaa tydeligt, at der fra den herskende Anskuelse ikke fandtes noget Overgangsled til Spekulationen, som jeg forstod den, at der her fandtes et Spring,

at en Overgang fra det i alle Retninger Betingede, der saavel i Videnskab som i Kunst beskæftigede mine Modstandere, og til det Fritænkeriske og Ubetingede, hvorfra jeg gik ud, var umulig, og at jeg uundgaaelig maatte afstedkomme en absolut Forargelse."

Det syntes ved første Blik, at Steffens mørke Anelser ikke skulde gaae i Opfyldelse. Den hidtil useete og stedse stigende Tilstrømning til hans Forelæsninger, den Begeistring, de i enkelte Kredse vakte, kunde et Øieblik give det Skin af, at Slaget var vundet. En enkelt Bagatel viste imidlertid, allerede fra det femte eller sjette Foredrag af, Steffens, at hans Modstandere ikke vare uvirksomme. Ved Begyndelsen af en af Forelæsningerne bemærkede han nemlig, at han havde glemt sit Hefte hjemme. Han sagde det uden Videre til sine Tilhørere og talte frit. Det Rygte løb nu rundt i Byen, at han med Villie havde ladet Manuskriptet blive hjemme for saaledes at forøge den Opsigt, han gjorde. Snart voxede Bysladderen ham næsten over Hovedet. Man udbredte, at hans Forelæsninger skulde forbydes, og at dette skulde skee paa' en paafaldende Maade; man ventede derfor, at medens han stod paa Kathedret, vilde en eller anden Politifuldmægtig midt i Foredraget paabyde ham Taushed. Dette Rygte var nu vel falskt, men det Indtryk, som Foredragene frembragte, og som allerede i Vinterens Løb begyndte at udøve sin Indflydelse paa Literaturen, syntes dog Magthaverne betænkeligt. Steffens's praktiske Formaal mødte de største Hindringer. Han fik ingen Bistand til at foretage de af ham projekterede geognostiske Reiser i Norge. Og hvad Filosofien angaaer, udtalte Ministeren Reventlov sig uden Forbehold om den skadelige Indflydelse, Steffens udøvede paa Ungdommen. Da den gamle Riisbrigh med sin Baumgartenske Logik og Metafysik ikke formaaede at holde den voldsomme Strøm tilbage, tænkte man alvorlig paa at stille en dygtigere Mand ved Siden af ham. Man valgte hertil Treschov, og ikke blot i danske, men selv i tydske og franske Blade fortaltes, at man ved Kjøbenhavns Universitet havde ansat en dygtig Filosof for paany at sætte de unge Hoveder i Orden, som Steffens havde bragt i Forvirring. Hertil kom, at de løierligste Rygter, der udsprang af Fordom og Misforstaaelser, løb Byen rundt. Da Steffens saaledes engang havde bemærket, at man ikke paa Dansk som paa Tydsk kunde bruge Infinitivet „denken" som Substantiv, hed det sig, at „den tydske Doktor" havde erklæret, at han ikke kunde tænke paa Dansk. Paa denne Tid var det, at Steffens paa et privat Theater optraadte som Erasmus Montanus og morede sig med i Rollen at indlægge enkelte af sine egne Sætninger, som „fordreiede og forvredne, i fuldkommen karrikeret Skikkelse" havde vakt Forargelse. Oehlenschläger spillede Peer Degn.

Imidlertid blev Livet i Kjøbenhavn Steffens stedse mere utaaleligt. Hans Forslag med Hensyn til Exploiteringen af Saltkilden ved Oldesloe blev afviist med Haan, fordi han var udskreget som Fantast, og endnu

langt betænkeligere syntes hans Stilling ham, naar han betragtede den fra sin videnskabelige Virksomheds Standpunkt af. Tilstrømningen til hans Forelæsninger tabte sig vel, men tilskyndet af ham gjorde mange af de betydeligere unge Mænd Bekjendtskab med den nyeste tydske Literatur, og jo mere afgjort hans Indflydelse viste sig, desto mere voxede ogsaa den videnskabelige Øvrigheds Bekymring. En enkelt Hændelse bidrog, behændigt benyttet, ikke lidet til at stemple Steffens som en for Ungdommen farlig Lærer. En ung Mand, der allerede længe havde havt Anlæg til Sindssyge, hørte Steffens' Foredrag, og trods dennes Advarsler ophørte han ikke dermed, skjøndt hans Helbred var ødelagt. Snart blev det nødvendigt at sende ham til en Sindssygeanstalt, men da den Methode, hvorefter Sygdomme af denne Art behandles, dengang endnu var ganske ubekjendt i Danmark, og da Anstalten efter Steffens' Sigende ikke kunde have været mere hensigtsmæssig indrettet, ifald det gjaldt om kunstigt at fremkalde og udvikle Sindssygdomme istedetfor om at helbrede dem, blev den Syges Tilstand bestandig slettere. Han udraabte tidt: O Steffens, o Oehlenschläger! Rygtet herom naaede endog til Kronprindsen og indvirkede stærkt paa dennes Stemning.

Det blev Steffens klart, at tidligere eller senere vilde hans Foredrag blive forbudte, og istedetfor Haabet om en aandelig Virksomhed i hans Fødeland traadte den smertelige Overbeviisning om, at de Mænd, af hvilke hans hele Skæbne afhang, ansaae ham deels for udygtig og unyttig, deels for en farlig Person. Han maatte, siger han, tilstaae sig selv, at han ingen Vaaben besad imod den Magt, der stræbte at undertrykke ham. Han sank dybere og dybere i Gjæld og saae ingen Udvei. Hvor ivrigt han end stræbte at skjule sin unge Hustru sine Sorger, laae det dog i hans eiendommelige Natur, at han bestandig blev uforsigtigere i sine private Udtalelser. Disse bleve i forvansket Skikkelse ikke alene satte i Omløb af hans Fjender, men unge Mennesker, der vare ham venligt sindede, optoge disse Ytringer som Aandrigheder og bragte dem omkring. Disse unge Tilhængere, siger han, der fra Begyndelsen af vare mig besværlige, bleve mig senere næsten farligere end mine Modstandere.

Vi læse i et Brev fra ham til Mynster: „Jeg veed, Du vil med Gjæstfrihed og oplyst Tolerance huse en forskregen Atheist og Gudsbespotter, der uden Skam og Sky vover at erklære disse Tiders Theologi for apokryfisk og den udskregne Goethe for kanonisk.“ Steffens Forsvar for Spinoza havde været tilstrækkeligt til at lade ham blive stemplet som Atheist. Hertil kom nu pudsigt nok Beskyldningen for at udbrede Katholicisme. Faktisk var det, at samtidigt med Steffens Ophold i Kjøbenhavn blev det katholske Kapel besøgt som ingensinde før; Romantiken i Tydskland havde henledet Opmærksomheden paa den katholske Religion, man strømmede til af Nysgjerrighed, og Steffens maatte naturligviis bære Ansvaret. „I Danmark, siger han, og ved Kjøbenhavns Universitet var det forrige

Aarhundredes Rationalisme endnu overveiende, den beherskede Literaturen, den blev næsten altid lært fra Prædikestolene, og den var min farligste Fiende. Thi Rationalisterne stemplede med Begjærlighed enhver religiøs Ytring, der udsprang fra et høiere aandeligt Standpunkt, som Katholicisme." Bysnakken blev saa stærk, at den forstyrrede Steffens' Familieforhold og snevrere huslige Kreds. Da var det, at han i Marts 1804 blev kaldet som Professor til Halle. Saasnart man erfarede, at det var hans Agt at modtage Kaldet, havde han en ny Tortur at gjennemgaae af den danske Patriotisme. Hans Udvandring blev betragtet som en Art Høiforræderi. Ganske fremmede Mænd kom op til ham for at bevise ham, at en Dansk ikke kunde antage nogen fremmed Tjeneste. — „Heller ikke naar mit Fædreland ikke savner mig, spurgte han, naar jeg intet Standpunkt her kan finde for en selvstændig Virksomhed, naar man endog ønsker min Fjernelse?" — Han skulde vente, meente man, Alt kunde endnu gestalte sig anderledes. „Det vil sige, svarede han, at jeg her skal spilde de bedste Aar af min Produktivitet. Lykkes mit Arbeide mig i Udlandet, under bedre, under opmuntrende Forhold, kommer den da ikke Ier tilgode, naar I forstaae at benytte den? Og mener I, at den intet betyder, hvad nyttede det Ier saa, om jeg gik til Grunde her?"

To Aar blev Steffens som Professor i Halle. Det var Franskmændenes Erobringskrig som tvang ham til at forlade Byen. Hele Tydskland blev lidt efter lidt besat af de Franske. Steffens søgte anden Gang Tilflugt i sit Fædreland. I Kiel traf han Frederik den Sjette som Kronprinds og udbad sig en Audients. Han traadte ind og bukkede dybt. „Det er mig kjært," sagde Kronprindsen, „at De igjen kommer tilbage; De er et godt Hoved, vi kunne nok bruge Dem; men det siger jeg Dem: Forelæsninger maa De ikke holde." Disse første Ord vare et sandt Slag for Steffens. „Deres kongelige Høihed," svarede han, „jeg beklager, at jeg da maa betragte mig som udstødt af mit Fædrelands Tjeneste." Han var saa rystet, at han glemte sig, bukkede, og imod al Skik og Brug gav tilkjende, at han vilde gaae. Kronprindsen holdt ham tilbage. „Er De saa kort for Hovedet?" sagde han, „vi kan dog tale sammen. Jeg kan ikke lade Dem holde Forelæsninger. De gjør mig mine Undersaatter forrykte i Hovedet." „Jeg kjender," svarede Steffens, „den ulykkelige Begivenhed, som man har benyttet for at nedsætte mig i Deres kongelige Høiheds Øine. Enhver anstrengende Videnskab kan blive enkelte aandssvage Mennesker farlig; hvormange have ikke mistet Forstanden over det mathematiske Studium eller over Bibellæsning, ja selv Professor Moldenhauer's fortræffelige Forelæsninger have jo indvirket saa ulykkeligt paa en ung Mands Sindstilstand." Denne Professor havde en betydelig Indflydelse, og Steffens kunde forudsætte, at hans Dom havde været ham meget skadelig. Kronprindsen smiilte og syntes at forstaae ham. „Men hvorfor vil De holde Forelæsninger? fortsatte

han, De kan jo udarbeide Skrifter i Deres Videnskab; vi have Pressefrihed, og naar Deres Skrifter ikke indeholde Noget mod Staten, Religionen og Sædeligheden, saa vil intet Menneske lægge Dem Hindringer i Veien." Steffens søgte først at godtgjøre, at han tiltroede sig særligt Talent til det mundlige Foredrag, og meente, at Ingen i denne Henseende ret let vilde kunne gjøre ham Rangen stridig, hvad nok kunde skee i andre Retninger, desuden, at han som Doktor havde erhvervet sig en Ret til at holde Foredrag og altsaa ved Forbudet vilde faae Udseende af at være en straffet Person. „Taaler jeg, at denne Ret bliver mig berøvet, saa aflægger jeg en Art Tilstaaelse om at have forbrudt mig," sagde han, „og hvorledes skulde jeg vel ville bringe en Sag, der synes mig den helligste af alle, i saa skjæv en Stilling, som min derved vilde komme!" Samtalen endte med, at Steffens paadrog sig Kronprindsens allerhøieste Mishag. Høirøstet og forbittret endte denne Audientsen. Steffens fortsatte imidlertid sin Reise for stiltiende og ubemærket at opholde sig nogle Dage i Kjøbenhavn. Naar han tænkte paa sin Kone og sit Barn, gyste han for Fremtiden; han saae ingen Udvei. Udsigten til en Ansættelse, der kunde indbringe ham endog det Nødtørftige, var forsvunden, og naar han vilde forsøge paa at ernære sig som Skribent, var ogsaa i denne Retning enhver Udvei afskaaret ham; thi, siger han, ingen Boghandler tog et videnskabeligt Manuskript.

I Roeskilde traf han sin Broder, der var ligesaa forbittret paa ham som forfærdet. „Hvorledes har Du vidst, at jeg vilde komme?" spurgte han ham. „Du blev allerede igaar ventet af Politiet, Kronprindsen er i høieste Grad opbragt. Der er kommen den Befaling til Universitetet: under enhver Betingelse at forbyde Dig at holde Foredrag." Prindsen synes at have troet, det kunde falde Steffens ind at trodse ham. Da denne kom til Kjøbenhavn, traf han derfor Universitetets Rektor, Professor Bang, meget ugunstigt stemt imod sig. Manden meente, at Universitetet paa en høitidelig Maade maatte bekjendtgjøre det kongelige Forbud. Kun ved at godtgjøre, at Universitetet dog i det Mindste maatte oppebie, om det var Steffens Agt at forsøge paa at holde Foredrag, opnaaede han at forebygge en saadan Skandale. Hans Venner og en Deel unge Literater, der havde sluttet sig til ham, søgte af alle Kræfter nu at bevæge ham til at træde i Opposition mod Forbudet og ønskede at gjøre hans Stilling til Gjenstand for en offenlig Diskussion. Men det lykkedes ham ogsaa at forhindre dette Skridt, især fordi Interessen for ham, siden hans Tilknytning til Tydskland, var betydelig ringere hos Ungdommen nu end før. Han var fast bestemt paa nu for bestandig at forlade Landet. Han vilde kun først aflægge et Besøg hos sin Velynder Grev Schimmelmann. Denne foreholdt ham ligesom alle Andre hans store Heftighed, og at han havde skullet indsee, at man med Klogskab burde have søgt at overvinde de foreliggende Hindringer, der ikke lode

sig fjerne ved ubehændige Angreb, samt at man ikke ved en betænkelig Kamp i et slet valgt Dieblik burde have sat Alt paa Spil. „Man har, svarede Steffens, „saa godt som fordrevet mig fra Landet, da jeg udtalte min Overbeviisning offenligt. Det Haab at virke som Lærer i mit Fædreland maatte jeg opgive, dengang da alle Forhold talte til Fordeel for mig, da intet kongeligt Forbud hæmmede min Virksomhed. Nu derimod bliver jeg opfordret til at indsmugle det, der er mig det Høieste og Helligste, paa en som mig synes uværdig Maade, og jeg indseer ikke, hvorledes det skulde være at vente, at den Øvrighed, der var tilfreds med, at jeg forlod Landet, og som ved et Forbud, der lammer min hele Virksomhed, søger at beskytte sig mod de formeentlige Farer, min Lære medfører, vil forandre sin eengang fattede og saa bestemt udtalte Anskuelse." Faa Dage efter blev Steffens ved en Politiembedsmand tilsagt til at møde hos Præsidenten for det danske Kancelli, Hr. v. Kaas. Steffens afslog at indfinde sig. Han vidste vel, at enhver Fremmed paa Forlangende maatte melde sig hos Politiet, men ikke i Kancelliet. Han fik da en skriftlig Indbydelse til at komme. „Kronprindsen," sagde Kaas meget høfligt, „forstaaer at skatte Deres Forstand, men mener, at Deres dristigere filosofiske Anskuelser kunne være skadelige for den danske Ungdom, der ikke er saa kraftigt udviklet som den tydske." „Jeg kan," svarede Steffens, „som født af en dansk Moder, neppe indrømme, at man fortrinsviis i Danmark skulde være nødt til at træffe Forholdsregler af en saa ydmygende Beskaffenhed. Kronprindsens Forudsætning, at jeg skulde have isinde at tiltrodse mig Retten til at holde Forelæsninger, maa nødvendigviis beroe paa en Misforstaaelse. Skulde jeg nogensinde tage den Beslutning at holde Foredrag i Danmark, maatte ikke blot en Tilladelse, men en utrykkelig Opfordring af Myndighederne gaae forud."

Faa Dage efter denne Samtale forlod Steffens Kjøbenhavn, og var fra nu af tabt for den danske Literatur.

A. Hansen.

Bemærkninger til Hr. Cand. S. Skovs „Religion".

I det fjerde Hefte af „Nyt dansk Maanedsskrift" har Hr. cand. S. Skov offenliggjort en Afhandling, betitlet „Religion", i hvilken han først forsøger at eftervise Religionernes Oprindelse og Trinene i deres Udvikling og Liv, og dernæst giver en rapid Oversigt over alle Videnskabers og Kunsters Indhold og over deres Betydning for Folkenes Civilisation og det enkelte Menneskes Dannelse. Da der igjennem denne Afhandling gaaer en frisindet Aand, som man kun kan anerkjende, er

det saameget mere beklageligt, at Forfatteren har vovet sig ind paa et Emne eller flere Emner, som han øiensynligt ikke magter. Han har sikkert en god Villie, men ingen af de mange Videnskaber, han opregner og hvis nuværende Standpunkt han finder meget lavt, trænger til at ophjælpes af Dilettanter, og at Forfatteren neppe kan undgaae en Mistanke om at høre til disses Tal vil maaskee fremgaae af det Følgende.

Forfatteren har opfundet Noget, som han kalder „Religionen", hvilket skal være et fælles Grundlag for alle forbigangne og nuværende Religioner. Man skulde da troe, at han havde gjort et omhyggeligt Studium af alle disse eller i det Mindste en Deel af dem og ved en Sammenligning formaaet at udsondre det for dem alle Fælles; dog synes det ikke saa, tvertimod, naar han engang imellem giver sig af med at opstille Exempler, ere disse sjeldent rigtige. Paa den anden Side maa jeg tilstaae, at et saadant Studium vilde falde meget vanskeligt. Forfatteren veed, saagodtsom jeg, hvormeget Materiale til Religionsstudiet der endnu savnes, han veed, at Bibelkritiken er i sin Barndom, at der ikke foreligger nogen fuldstændig Oversættelse af de vediske Hymner eller noget større Skrift om vedisk Mythologi, han veed, at Korankommentarerne endnu for en stor Deel vente paa at blive exploiterede og at Koranen som Følge heraf paa mange Punkter har megen videnskabelig Undersøgelse behov, han veed, at af de ældste hellige buddhistiske Skrifter endnu saagodt som Intet er udgivet — og for ikke at gaae i Details, han veed, at endnu ikke en eneste Religion er fulgt videnskabeligt i dens hele Udvikling fra dens Oprindelse til dens Undergang. Men naar han veed Alt det, hvorfor vil han da tage alle Religionerne som Noget, man udmærket veed Besked om? At paavise Liigheder imellem denne og hiin Religion, er gjørligt og gjort, men at slaae dem alle sammen og ville opstille en Fællesreligion er en Sag, der foreløbig ligger udenfor Videnskaben. For at naae til sine Resultater har Forfatteren ogsaa været nødt til at gjøre de frygteligste Spring i kronologisk Henseende, har saaledes maattet tage Skjærsilden og „Peer Gynt" i samme Mundfuld, og medens han lader Vedaen repræsentere det første Trin i den religiøse Udvikling, maattet bruge et Exempel af den senere indiske Religion til et af de allernærmest følgende Trin, og dog er der ligesaamegen Afstand mellem Vedamythologien og Brahmanismen baade i Aand og Tid som mellem Moses' Religion og Luthers Lære.

Efter Forfatterens Mening oprinder Religionen fra en Følelse hos Mennesket, der leder det til at antage en Magt over det, og fra de deraf følgende Bestræbelser for at give denne høiere Magt „en sandselig og fattelig Skikkelse". Imidlertid komme disse Bestræbelser endnu ikke frem paa det første religiøse Stadium, i hvilket de Folk, der endnu ere i deres Barndom, befinde sig; disse gjøre sig ingen tydelige Forestillinger om denne Magts Væsen. For denne Paastand anføres fire Beviser: „Indi-

anerne paa Prairien bede til den store Aand uden at gjøre sig Forestilling om dens Væsen og Skikkelse og paa samme Maade bede Sydafrikas Negere til deres store Fader." Men Indianerne og Negerne have mange andre Guddomme end den nævnte, og selv hvis dette ikke var Tilfældet nu for Tiden, er det dermed jo ingenlunde beviist, at deres Religion oprindeligt begyndte med en Tilbedelse af den store Aand (i selve Ordet „Fader" ligger jo forresten en Forestilling om Guddommens Væsen). „Herodotos fortæller noget ganske Lignende om de gamle Pelasger og Vedaerne om Inderne i ældre Tider." Jeg har ikke kunnet finde Stedet hos Herodot, hvortil der sigtes, paa Grund af Forfatterens lidet priisværdige Vane ikke at forsyne sine Citater med Henviisninger, men om han end fortæller „noget ganske Lignende" (en temmelig uheldig Betegnelse), maatte Forfatteren hellere have søgt til nyere Værker om græsk Mythologi end Herodots Historie. Han vilde da have lært, at de gamle Grækere ingenlunde nærede slige abstrakte Forestillinger om en høiere Guddom. Hvad endelig Vedaen angaaer, saa kan jeg forsikkre Forfatteren, at man ingenlunde ud af den kan slutte „noget ganske Lignende" med Hensyn til Indernes ældste Mythologi.

Forfatterens Anskuelser om Religionen synes desværre at være fremkomne ved aprioriske Slutninger. Maaskee paavirket af den Religion, i hvilken han er opdragen, har han sluttet noget om, at hvad det egenlig kommer an paa i Religionen, er en primitiv Forestilling om et høiere Væsen. Er det ikke nogle gammeltheologiske Meninger om den religiøse Trang hos Mennesket, der her gaae igjen? Den historiske Religionsvidenskab godtgjør, at de to betydeligste Folkestammer, Jafeterne og Semiterne, begge have begyndt deres Udvikling med en pantheistisk Naturdyrkelse; længere tilbage end til dette Trin kunne vi ialfald ikke følge deres Religion. Naar Forfatteren troer, at de ældste Mennesker indlode sig paa Abstraktioner om det høieste Væsen, røber det derfor ligesaalidt historisk Kjendskab som psykologisk Sands. Paa Grund af sit hele System tager Forfatteren nu som det andet Trin, hvad der i Virkeligheden er det første, nemlig Dyrkelsen af Naturkræfterne. Dog falder selvfølgeligt hans Paastand bort, om at denne Dyrkelse skulde skyldes den Omstændighed, at „det faldt naturligere at henvende sig til en synlig Gjenstand end til det fuldstændig Ubekjendte."

De øvrige antagne Stadier i Religionens Udvikling ere alle mere eller mindre uheldigt begrundede af Forfatteren og kunne desforuden paa ingen Maade have fulgt efter hverandre i den Orden, han antager. Fordi man ikke kunde fastholde det Ubegrændsede i Guddommen, skal man have skaffet sig Steder, hvor man specielt kunde henvende sig til denne, deraf skulde saa først hellige Lunde og lignende, senere Templer og Kirker være opstaaede. Forfatteren har øiensynligt glemt, at den hele Gudstjeneste oprindeligt skriver sig fra Offerbrugen. Var man først

begyndt at dyrke Guderne ved Hjælp af Offergaver, der kastedes i den hellige Ild, kom det naturligt, at man indrettede sig særegne Steder, hvor Offringen foregik; deraf Offerhuset med dets Alter og deraf Kirken, hvis Indretning jo, som det fornyligt er paaviist, har sit Mønster i det oprindelige Vaaningshuus. Her er ingen Tale om Forsøg paa at fastholde det Ubegrændsede. Dernæst, mener Forfatteren, har man forsøgt endyderligere at begrændse Guddommens Personlighed igjennem plastiske Fremstillinger, der skulde hjælpe til, at man kunde henvende sig til den som til en bestemt Gjenstand. Forholdet er her omvendt. I Mythologiens Begyndelse opfattedes Naturkræfterne under menneskelige Bestemmelser, idet man dog, naar man forestillede sig Guderne som Mennesker eller Dyr, havde fuld Bevisthed om deres egenlige Væsen. Først efterhaanden som Mythologien skred frem og Mythernes oprindelige Betydning glemtes, fik Guden i Menneskets Tanker virkelig Skikkelsen af et Menneske, en Tyr, en Hest eller hvad det nu kunde være, og naar dette Tidspunkt var indtraadt, kunde man, hvis de bildende Kunster vare kjendte, fremstille Guderne ved Hjælp af disse.

Det vilde føre altfor vidt vedblivende at gjennemgaae alle Enkeltheder i Forfatterens Meninger om de religiøse Forestillingers Udvikling. Jeg skal derfor endnu kun anføre to Ting. Forfatteren har fuldstændig Uret i at ansee Herakles og Thesens, Krishna og Rama for Mennesker, der senere ere ophøiede til Guder, da de tvertimod alle fire ere gamle Guder, der ere trukne ned paa Jorden for der at udmærke sig ved de Bedrifter, som de egenlig udførte i de himmelske Naturkampe. Og hvad dernæst Forfatterens sidste Stadium angaaer, hvor Dyr og Ting, der egenlig vare helligede Guderne, eller Billeder af disse tilbedes istedetfor dem, saa maatte Forfatteren nok have leveret bedre Beviser for denne høist mærkelige Paastand end Dyrkelsen af Apis og Krokodilerne i Ægypten og af de katholske Helgenbilleder. Der er et net lille Spring i Civilisationshistorien fra den ægyptiske Mythologi til Katholicismen og af disse to enkelte Fakta, hvoraf det første endda neppe skal forklares som Forfatteren vil, gaaer det ikke an at slutte Noget om den for alle Religioner fælles Udvikling.

Forfatteren gaaer dernæst over til en Redegjørelse for Udødeligheds-forestillingen; han har imidlertid kun sjeldent fundet det Umagen værd at støtte sine Theorier med Beviser, saa det er kun lidet lønnende at undersøge disse. Han antager, at Troen paa Udødeligheden er opstaaet, fordi Mennesket søgte at begribe, hvorledes det vilde gaae „den aandelige Deel af dets Væsen efter Døden". Hvor langt er atter her Forfatteren fra Sandheden! Det er aldrig paa Reflexion, at de religiøse Forestillinger grundes, Frygt og Haab sammen med mythiske Traditioner have afstedkommet Udødelighedstroen. Dette viser for den jafetiske Folkeæts Vedkommende selve Sproget, hvad jeg her kun kortelig skal antyde. Det

ældste indiske Ord for „udødelig“ er amrita, der dog oprindeligt kun betyder „ikke-død“. Man frygtede for Døden, man ønskede, at den ikke maatte komme, og man bad da om at blive amrita ɔ: om ikke at døe. Men da saa senere Forestillingerne om de Dødes Rige havde dannet sig, gik Ordet over til at betyde „udødelig“, det vil sige „levende efter Døden“. Man mærke desuden, at der i den ældste Tid naturligviis ikke er blevet gjort nogen Forskjel mellem Aand og Legeme af den Art, at Spekulationen er begyndt over den aandelige Deel af det menneskelige Væsen. De Døde tænktes ganske sikkert ogsaa med legemlige Skikkelser og ingenlunde som rene Aander. — Skjøndt det her Anførte maaskee vil være tilstrækkeligt til, at der herpaa kan støttes en Dom over den første Deel af Forfatterens Afhandling, den, der handler om selve Religionen, maa jeg dog endnu berøre et lille Punkt. Forfatteren sammenstiller (Side 312) de tre Norner og de tre Moirer med den indiske Treenighed af Brahma, Vishnu og Siva som „noget Lignende“. Hvorfor han ikke har taget den kristelige Treenighed med, veed jeg ikke, thi anden Lighed end Tretallet findes der neppe mellem de nævnte Fænomener. Sagen er den, at den indiske Adskillelse mellem den skabende, opretholdende og tilintetgjørende Gud beroer paa en mythologisk Anskuelse om, at Verden med visse Aartusinders Mellemrum gaaer under og atter skabes paany, men hvad har dette med Nornerne og Moirerne at gjøre?

I den anden Deel af Afhandlingen, der fremstiller, hvorledes Civilisationen støtter sig paa Kunst og Videnskab, findes der Adskilligt, hvori man kan være enig med Forfatteren, men som rigtignok til Gjengjæld er lidt for bekjendt til, at det behøvedes at siges. Dette gjælder Udtalelserne om den praktiske Anvendelse af Videnskabernes Resultater og Bemærkningerne om, hvorledes Videnskaberne supplere hinanden. Hvor Forfatteren derimod indlader sig paa at give almindelige Bestemmelser, er han gjennemgaaende kommet temmelig ilde derfra. Hvad skal man sige om en Definition som den: „Videnskaben söndrer, adskiller, Kunsten samler, forener“, undtagen at den altfor meget minder om hiin berømte Definition paa Dyden, at den er ingen Ferskeu. Som om ikke Videnskaben samlede (man tænke paa enhver Paaviisning af en Lov), som om ikke Kunsten adskilte (man jevnføre en eller anden psykologisk Roman), og som om der i det Hele taget gaves nogen Adskillen uden Forening, nogen Samlen uden Søndring. Den samme Mangel paa en Smule dialektisk Tænken viser sig ogsaa paa en sørgelig Maade, hvor Forfatteren giver sin Definition af Kunsterne. Jeg vil ikke tale om, at han kun kjender fire, saa at Arkitekturen ikke synes at have fundet Naade for hans Øine, men man høre hans Forklaring: „Af Kunsterne bestaae Billedhuggerkunsten og Malerkunsten i Fremstilling af det Ydre, det Konkrete, det Synlige, — Musiken og Poesien i Fremstilling af det Indre, det Abstrakte, det Usynlige. De to første Kunster fremstille

Legemet, de to sidste Aanden". Den Forskjel, der her gjøres paa det Ydre og det Indre, paa Legeme og Aand, synes mig næsten barnlig. Kraft taget er der naturligviis noget Sandt heri, men naar en Billedhugger fremstiller en kæmpende Helt eller en badende Pige, og naar en Maler viser os „en dunkel Skov" eller „en fortryllende Lund", mon det da ikke er Aanden, som Kunstnerne ville fremstille, og er ikke det Ydre kun Midlet, ikke Maalet? Forfatteren gjør endvidere den Adskillelse mellem Poesien og Musiken, at den første fremstiller Harmonien i det vilkaarlige, den anden Harmonien i det uvilkaarlige Aandsliv. Maa jeg spørge, til hvilket af disse to Gebeter regner Forfatteren en Følelse som Kjærligheden, hvilken Digtere og Musikere indtil Dato have kappedes om at finde Udtryk for i deres Kunst?

Det synes ikke meget bedre bevendt med Forfatterens statsøkonomiske Anskuelser end med hans æsthetiske. Han har nemlig den kuriøse Sætning, at „ethvert Land, hvori Videnskab og Kunst stræber at naae en høi Grad af Udvikling, altid er i stærk Blomstring i industriel, kommerciel og militær Henseende." Mon egenlig den franske Poesis Flor under Ludvig den Fjortende gavnede Landet videre i kommerciel Henseende, eller mon Hamburgs Handel skyldes dens blomstrende Videnskab? Sætningen har en vis ideel Sandhed, men Historien har endnu ikke godtgjort den. Derfor troer jeg heller ikke, at Forfatteren har Ret, naar han mener, at en Religions Udvikling skyldes Religionsstifternes Erkjendelse af denne Sætnings Sandhed. Beviserne herfor ere ikke ganske heldige. Forfatteren siger: „Zoroaster opfordrer stærkt til Arbeidsomhed, Stræbsomhed og Forskning; og ved at hævde paany denne Side af den gamle Religion, der var kommet i Forfald, skabte Ardeschir Sassan i kort Tid et stort og mægtigt Rige". For det Første er det ikke saa ganske afgiort, at Zoroaster virkelig stiftede den oldpersiske Religion, for det Andet tillader jeg mig, til et bestemt Citat foreligger, at betvivle, at han nogensinde har sagt, hvad Forfatteren tilskriver ham, og for det Tredie skal det vistnok falde Forfatteren vanskeligt at bevise sin Hypothese om Sassanidernes Opkomst; hidtil har man da antaget ganske andre Grunde til Ardeschir Babekans Fordrivelse af de parthiske Fyrster. Det andet Beviis er taget af, at Muhammed (hvem Forfatteren haardnakket kalder Mohamed) i „Sunna" har opfordret til at dyrke Videnskaben. Dette skal være Nøglen til Forstaaelsen af, at Videnskaben blomstrede under Muhammedanismen. Men den ene store muhammedanske Sekt, Schiterne nemlig, hvortil Perserne f. Ex. høre, anerkjende jo ikke Sunnas Vægthed, og dog hævede i Persien Videnskaben og Kunsten sig til et meget høit Trin. — Disse Beviser ere saa lidet slaaende, at man føler sig fristet til ligeoverfor Forfatteren at citere Mannegrimms Replik af „Alferne": „Maa jeg saa bede om et andet Beviis, thi dette her duede ikke".

Forfatteren slutter med at give En det Raad, at man igjennem Studiet af Naturen og Aanden skal danne sig en Idee om, hvad Mennesket formaaer at udrette, og saa selv stræbe at udrette det Meste, man kan. Maa det være tilladt, at opfordre ham til selv at følge dette gode Raad, til først at studere det Meste, han kan, og gjøre sig bekjendt med, hvad Andre have udrettet, og saa nøies med at bringe en lille Steen hen til den Bygning, som Videnskabens store Bygmestre anvende al deres Geni paa at opføre uden dog nogensinde at faae færdig.

Den 10de April 1872.

Edvard Brandes.

En Erklæring af C. Hauch.

(Nedenstaaende Erklæring, som Konferensraad Hauch har skrevet tre Uger før sin Død, have Redaktørerne af tre af vore Hovedblade („Dagbladet", „Berlingske Tidende" og „Fædrelandet") vægret sig ved at offenliggjøre. Konferensraadinde Hauch, Enke efter den afdøde Digter, har derfor anmodet Redaktionen af nærværende Maanedsskrift om at optage den med den Tilføielse, at hendes afdøde Mand udtrykkelig til hende har ytret det Ønske, at denne hans Udtalelse maatte blive trykt i et af Bladene.)

Af alle de unge Mænd, som jeg i den Tid, jeg i Kjøbenhavn har været Professor ved Universitetet, er kommet i Berøring med, veed jeg Ingen, der i æsthetisk Begavelse og Kundskaber i denne Retning kan sættes ved Siden af cand. mag. G. Brandes, hvorfor jeg ubetinget anseer ham for at være den meest Berettigede til at beklæde den Post, som nu ved min Død er blevet ledig.

Rom, den 17de Februar 1872.

C. Hauch.

Mogens.

— Sidste Afsnit. —

„Nei! siden den stakkels Kamilla kom saa ynkeligt af Dage, har vi ikke seet det Ringeste til ham."

„Ja det er mærkeligt, hvad der kan være skjult i et Menneske. Man anede Ingenting. Saa stilfærdig og forlegen, næsten keitet. Ikke sandt, Frue, De anede ikke det Mindste?"

„Om Sygdommen! jo Gud, hvor kan De spørge! — naa De mener, — jeg forstod Dem ikke rigtigt — det skulde have været Noget, der laae i Blodet, noget Arveligt? — ja jeg husker, der var Noget med, at Faderen blev ført til Aarhus. Var det ikke saadan, Hr. Karlsen?"

„Nei! — jo, men det var for at blive begravet, hans første Kone ligger der. Nei, jeg tænkte paa, De veed, det forfærdelige eller — ja det forfærdelige Liv, han har ført i disse to eller halvtredie Aar."

„Saa, næ — næ — Nei! — det veed jeg slet ikke Noget af."

„Naa — ja — næ — det er jo ikke af de Ting, man gjerne taler om, man vil jo ikke .... naa! De forstaaer; Hensyn til Næsten. Justitsraadens Familie ...."

„Ja, det har naturligviis sin Berettigelse, det, De siger, — men paa den anden Side — siig mig ganske oprigtigt,

er der ikke i Tiden en falsk, en -- pietistisk Bestræbelse efter at tilsløre, at tilhylle sine Medmenneskers Svagheder, og — jeg forstaaer mig naturligviis ikke paa den Slags Ting — men troer De ikke, at Sandheden eller den offenlige Moral, jeg mener ikke saadan Moralitet, men — Moral, Tilstand, hvad De vil, at den lider derunder?"

„Ganske vist! og det glæder mig overordenlig saa aldeles at være enig med Dem, og i dette Tilfælde .... Sagen er ligefrem den, at han har hengivet sig til Excesser af alle mulige Slags, har levet paa den meest ryggesløse Maade med den allerlaveste Pøbel, med Folk uden Ære, uden Samvittighed, uden Stilling, Religion eller Nogetsomhelst, Dagdrivere, Gjøglere, Krogjæster og — og i Sandhedens Navn: letfærdige Fruentimmer."

„Og det efter at have været forlovet med Kamilla, Gud i Himlen, og efter at have ligget af Hjernebetændelse i tre Maaneder!"

„Ja — og hvad forudsætter det ikke for Tilbøieligheder, og hvordan mon hans Fortid har været, hvordan troer De?"

„Ja og Gud veed, hvordan det egenlig forholdt sig med ham i selve Forlovelsestiden. Han var noget fordægtig. Det er nu min Anskuelse."

„Undskyld, Frue, og undskyld De ogsaa, Hr. Karlsen, De har taget det Hele lidt abstrakt, meget abstrakt; jeg har tilfældigviis meget konkrete Beretninger fra en Ven derovre i Jylland og kan fremstille Sagen i sine Detailler."

„Hr. Rønholt! De vil da ikke ...."

„Give Detailler! jo jeg vil, Hr. Karlsen, med Fruens Tilladelse. Tak. Han har ganske vist ikke levet, som man bør leve efter en Hjernebetændelse. Han har flakket Markederne rundt med et Par Svirebrødre, og skal heller ikke have været uden Berøring med Gjøglertrupperne og da navnlig med deres kvindelige Personale. Maaskee det var det Klogeste, om jeg løb ovenpaa og hentede min Vens Brev. Hvis De tillader? Skal være her paa Øieblikket."

„Synes De ikke, Hr. Karlsen, at Rønholt er sjeldent elskværdig i Dag?"

„Ja! — unægtelig, men Fruen maa ogsaa erindre, at han har udtømt al sin Galde i en Artikel i Morgenavisen. At tænke sig, at man vover at fremsætte — det er reentud Oprør, Foragt for Loven, for — hm ...."

„De fandt Brevet?"

„Jo jeg gjorde. Maa jeg begynde? Lad mig see — ja: „vor fælles Ven, som vi mødte ifjor i Mønsted, og som Du sagde, Du kjendte ovre fra Kjøbenhavn, har i de sidste Maaneder huseret her i Egnen, han seer ganske ud som den Gang, han er den samme blege, triste Ridder af den bedrøvelige Skikkelse. Han er den løierligste Blanding af forceret Kaadhed og stille Haabløshed, er affekteret-hensynsløs og brutal overfor sig selv og Andre, er stille og ordknap, og synes, skjøndt han ikke gjør Andet end svire og sværme, aldeles ikke at more sig; det bliver ved det, jeg allerede den Gang sagde, at han har den fixe Idee at ansee sig for personlig fornærmet af Tilværelsen. Hans Omgang var her navnlig en Pranger, Krodegnen kaldet, fordi han altid synger og altid er paa Sviir, og en forsoren, opløben Mellemting af Matros og Bissekræmmer, bekjendt og frygtet under Navn af Peer Styrløs, desuden Skjøn Abelone; i den sidste Tid maatte denne dog vige Pladsen for et mørkt Fruentimmer, der hørte til en Gjøglerbande, som i længere Tid har lyksaliggjort os med Forestillinger i Kraftkunst- og Liniedands. Du har seet det Slags Fruentimmer, med skarpe, gule, tidligtældede Ansigter, Mennesker, der ere ødelagte af Brutalitet, Armod og fattige Laster og til Overflod altid klædte i luvslidt Fløiel og smudsigt Rødt. Der har Du Banden. Jeg forstaaer ikke vor Vens Passion, det er godt nok, at Kjæresten kom saa ynkeligt af Dage, det forklarer dog ikke Sagen. Du skal dog endnu høre, hvordan han forlod os. Vi havde Marked et Par Miil herfra; han, Styrløs, Prangeren og Fruentimmeret sade i et Værtshuustelt og svirede til langt ud paa Natten. Klokken tre eller

saa bleve de endelig færdige til at tage afsted. De kom da paa Vognen, og det gaaer saa meget godt, men saa dreier vor fælles Ven af fra Landeveien og kjører afsted med dem over Marker og Heder, alt hvad Hestene springe kunde. Vognen slynges fra den ene Side til den anden. Det bliver omsider Prangeren for broget, og han raaber, at han vil af. Da han er kommet af, pidsker vor fælles Ven paa igjen og lader staae til lige mod en stor Lyngbakke; saa bliver Fruentimmeret bange og kommer af, nu gaaer det opad Bakken og nedad den saa susende vildt, at det er et Mirakel at ikke Vognen kom ned før Hestene. Paa Opkjørselen havde Peer imidlertid listet sig af Vognen, og til Tak for Kjørselen sendte han sin store Foldekniv efter Kudskens Hoved."

„Det stakkels Menneske! men det er dog styg͏t med det Fruentimmer."

„Afskyeligt, Frue, decideret afskyeligt. Mener De virkelig, Hr. Rønholt, at denne Fremstilling skulde stille dette Menneske i et bedre Lys?"

„Nei, men i et sikkrere; De veed, i Mørke kan man let antage Ting for større, end de er."

„Kan der da tænkes noget Værre?"

„Hvis ikke, er det det Værste, men De veed, man skal aldrig troe det Værste om Folk."

„Ja, De mener egenlig, at det ikke er saa slemt det Hele, at der er noget Rask ved det, noget i eminent Forstand Plebeiisk, som tiltaler Deres Hang til det Demokratiske."

„Seer De da ikke, at han forholder sig ret aristokratisk til sine Omgivelser?"

„Aristokratisk! nei, det er dog vel paradoxt. Hvis han ikke er Demokrat, saa veed jeg virkelig ikke, hvad han er."

„Ja der er jo forresten andre Bestemmelser."

Hvide Hægebær, blaalige Syringer, Rødtjørn og straalende Guldregn blomstrede og duftede udenfor Huset. Vinduerne stode aabne og med nedrullede Persienner. Mogens lænede

sig ind over Karmen, Persiennen laae ham nedad Ryggen. Det var velgjørende for Øiet efter al den Sommersol paa Skov og Vand og i Luft at see ind i Stuens dæmpede, bløde, rolige Lys. En høi, fyldig Dame stod derinde med Ryggen til Vinduet og satte Blomster i en stor Vase. Blouselivet paa hendes blegrøde Morgenkjole samledes høit oppe under Brystet af et sort glindsende Læderbælte, paa Gulvet bag ved hende laae en sneehvid Friseerkappe, hendes store, meget blonde Haar hang i et høirødt Natnet.

„Du er noget bleg efter Sviren igaar," var det Første, Mogens sagde.

„Godmorgen," svarede hun og rakte, uden at vende sig, Haanden og de Blomster, hun havde i den, henimod ham. Mogens tog en af Blomsterne. Laura dreiede Hovedet halvt om imod ham, aabnede Haanden lidt og lod Blomsterne i smaa Partier falde ned paa Gulvet. Saa gav hun sig igjen til at sysle med Vasen.

„Syg?" spurgte Mogens.

„Træt."

„Jeg spiser ikke Frokost hos Dig i Dag."

„Ikke!"

„Vi kan heller ikke spise til Middag sammen."

„Du skal fiske?"

„Nei! — Farvel!"

„Naar kommer Du igjen?"

„Jeg kommer ikke igjen."

„Hvad skal nu det sige?" spurgte hun, rettede paa sin Kjole, kom hen til Vinduet og satte sig paa Stolen der.

„Jeg er kjed af Dig. — Det er det Hele."

„Nu er Du ond, hvad er der i Veien? hvad har jeg dog gjort?"

„Ingenting, men da vi hverken ere gifte eller gale af Kjærlighed til hinanden, kan jeg ikke see, at der er noget Mærkeligt i, at jeg gaaer min Vei."

„Er Du jaloux?", spurgte hun ganske sagte.

„Paa En som Dig! Vorherre bevare min Forstand!"

„Men hvad skal det sige Altsammen?"

„Det skal sige, at jeg er træt af din Skjønhed, at jeg kan din Stemme og dine Bevægelser udenad, og at hverken dine Luner eller din Dumhed eller din Listighed kan more mig mere. Kan Du saa sige mig, hvorfor jeg skulde blive?"

Laura græd. „Mogens, Mogens, hvor kan Du nænne det! O, hvad skal jeg, skal jeg, skal jeg, skal jeg gjøre! Bare bliv i Dag, bare i Dag, Mogens, Du maa ikke gaae fra mig."

„Aa, det er jo Løgn, Laura, Du troer det ikke engang selv; det er ikke, fordi Du gjør saa forskrækkelig ad mig, at Du er bedrøvet; det er blot lidt Befippelse over Forandringen, Du er ængstelig for en Smule Forstyrrelse i dine daglige Vaner. Jeg kjender det saa godt, Du er ikke den Første, jeg er bleven kjed af."

„O, bliv bare hos mig i Dag, saa skal jeg ikke plage Dig om at blive saameget som en Time til."

„I ere nogle Hunde, i Fruentimmer! I har ikke Ære skabt i Livet, om man saa sparker Jer bort, kommer I krybende tilbage igjen."

„Ja, ja vi gjør, men saa bliv i Dag — hvad — bliv!"

„Bliv, bliv! nei!"

„O, Du har aldrig elsket mig, Mogens."

„Nei."

„Jo, Du har, Du elskede mig den Dag, det blæste saa stærkt, o, den rare Dag dernede ved Stranden, da vi sad i Ly af Baaden."

„Tossede Tøs!"

„Bare jeg var en ordenlig Pige af fine Forældre og ikke saadan En, som jeg er, saa blev Du nok hos mig, saa nænnede Du ikke at være saa haard — og jeg, der elsker Dig saadan!"

„Det skal Du ikke."

„Nei, jeg er ligesom det Støv, Du træder paa, mere

bryder Du Dig ikke om mig. Ikke et godt Ord, bare haarde Ord; Foragt, det er godt nok til mig."

„De Andre er hverken bedre eller værre end Du. Farvel, Laura!"

Han rakte Haanden til hende, men hun holdt Hænderne paa Ryggen og klynkede: „nei, nei, ikke Farvel! ikke Farvel!"

Mogens løftede Persiennen, gik et Par Skridt tilbage og lod den falde ned for Vinduet. Laura bøiede sig hurtigt under den udover Karmen og bad: „kom hen til mig! kom og ræk mig din Haand."

„Nei."

Da han var kommet noget bort, raabte hun klagende: „Farvel! Mogens."

Han vendte sig mod Huset med en let Hilsen. Saa gik han videre: „og saadan en Pige troer endnu paa Kjærligheden! — nei, hun gjør ikke."

* * *

Ude fra Havet trak Aftenvinden ind over Landet, og Marehalmen svang sine blege Ax og løftede lidt paa de spidse Blade, Sivene duvede, Klitsøen mørknede af tusinde fine Furer, og Aakandebladene rykkede uroligt i deres Stilke. Saa tog Lyngen til at slaae med de dunkle Toppe, og paa Sandmarkerne svaiede Rødknæet ledeløst omkring. Indover Landet! Havrenegene dukkede, den unge Kløver skjælvede paa Stubbemarken, og Hveden blev høi og lav i tunge Bølger, Tagene gav sig, Møllen knagede, Fløiene svang rundt, Røgen slog ned i Skorstenene, og Ruderne duggede.

Det susede i Glamhullerne, i Herregaardens Popler og peb i det forblæste Krat paa Bredbjerg Grønhøi. Mogens laae deroppe og saae udover den mørke Jord. Maanen var ved at faae Glands, Taagerne dreve dernede i Engen. Det var saa sørgeligt det hele Liv, tomt bagved, mørkt foran. Men saadan var Livet. De, der gik og vare lykkelige, de vare ogsaa blinde. Han havde lært at see af Ulykken, Alt var uretfærdigt og løgnagtigt, den hele Jord var een stor

rullende Løgn; Troskab, Venskab, Barmhjertighed, Løgn var det, Løgn hver en Stump; men det, der kaldtes Kjærlighed, det var dog det Huleste af det Hule, Lyst var det, flammende Lyst, ulmende Lyst, osende Lyst, men Lyst og aldrig Andet. Hvorfor skulde han vide dette? hvorfor havde han ikke faaet Lov til at blive i Troen paa alle disse lueforgyldte Løgne? hvorfor skulde han see, og de Andre være blinde? han havde Ret til Blindhed, han havde troet paa Alt, hvad der kunde troes paa.

Lysene tændtes nede i Byen.

Dernede var Hjem paa Hjem. Mit Hjem! mit Hjem! og min Barnetro paa alt det Deilige i Verden! — Og om de nu havde Ret de Andre! om Verden var fuld af bankende Hjerter og Himlen fuld af en kjærlig Gud! Men hvorfor veed jeg da ikke det, hvorfor veed jeg noget Andet? og jeg veed noget Andet saa skjærende, bittert, sandt . . . .

Han reiste sig op, Mark og Eng laae i fuldt Maanelys for ham. Han gik ned mod Byen ad Stien langs med Herregaardshaven, gik og saae ind over Steengjærdet. Inde paa en Plaine i Haven stod der en Sølvpoppel, Maanelyset faldt skarpt paa de skjælvende Blade, snart vendte de den mørke Side til, snart den hvide. Han lagde Albuerne paa Gjærdet og stirrede ind paa Træet, det saae ud, som Bladene rislede ned over Grenene. Han troede at kunne høre den Lyd, Løvet frembragte. Pludselig lød det nærved med en deilig Kvindestemme:

„Du Blomst i Dug!
Du Blomst i Dug!
Hvisk mig Drømmene dine.
Er der i dem den samme Luft,
Den samme selsomme Elvelandsluft,
Som i mine?
Og hvisker, sukker og klager det der
Gjennem døende Duft og blundende Skjær,
Gjennem vaagnende Klang, gjennem spirende Sang:
I Længsel,
I Længsel jeg lever!“

Saa kom Stilheden igjen. Mogens trak Veiret dybt og lyttede spændt: ingen Sang; oppe ved Gaarden blev der gaaet med en Dør. Nu hørte han tydeligt Lyden af Sølvpoplens Blade. Han bøiede Hovedet mod sine Arme og græd.

Den næste Dag var en af dem, paa hvilken Eftersommeren er saa riig. Dag med rask kølig Vind, med mange store, hurtigt ilende Skyer, med evindelig Bliven mørkt og Bliven lyst, alt som Skyerne dreve forbi Solen. Mogens var gaaet op paa Kirkegaarden, Herregaardshaven stødte op til den. Der saae temmelig bart ud deroppe, Græsset var nylig slaaet, bag et gammelt fiirkantet Jerngitter stod der en bred, lav Hyld og flagrede med sine Blade, om enkelte Grave var der Trærammer, de fleste var ellers kun lave fiirkantede Tuer, nogle af dem havde Blikopstillinger med Indskrifter, andre Trækors, hvor Malingen var skallet af, andre havde Voxkrandse, Størstedelen havde slet Ingenting. Mogens gik og søgte efter et Sted, hvor der var Læ, men det syntes at blæse paa alle Sider af Kirken. Han kastede sig ved Diget og tog en Bog op af Lommen; det blev dog ikke til Noget med Læsningen; hvergang der gik en Sky for Solen, syntes han, det blev for koldt, og tænkte paa at reise sig, men saa kom Lyset igjen og fik ham til at blive liggende. En ung Pige kom langsomt gaaende, en Mynde og en Hønsehund løb legende foran hende. Hun standsede og syntes at ville sætte sig, men da hun fik Øie paa Mogens, fortsatte hun sin Gang tversover Kirkegaarden ud ad Laagen. Mogens reiste sig og saae efter hende; hun gik dernede paa Landeveien, Hundene legede endnu. Saa gav Mogens sig til at læse Indskriften paa et af Gravstederne, den fik ham snart til at smile. Med Et kom der en Skygge over Graven og blev liggende. Mogens saae til Siden. Der stod en ung solbrændt Mand, den ene Haand i sin Jagttaske, i den anden Haand en Bøsse.

„Den er ikke saa tosset, den," sagde han og nikkede mod Indskriften.

„Nei," sagde Mogens og reiste sig fra den bøiede Stilling.

„Siig mig," vedblev Jægersmanden og saae til Siden, som om han søgte Noget, „De har været her et Par Dage, og jeg har gaaet og undret mig over Dem, men er ikke kommet Dem paa nær Hold før nu; De gaaer og driver saa alene omkring, hvorfor har De ikke seet op til os? og hvad i Alverden forslaaer De Tiden med? for De gjør jo ikke Forretninger her i Egnen?"

„Nei, jeg ligger her for min Fornøielse."

„Ja det er her rigtignok Meget af," udbrød den Fremmede og loe, „gaaer De ikke paa Jagt? har De ikke Lyst til at følge med mig? jeg skal alligevel ned til Kroen og have nogle Hagl, og medens De gjør Dem i Stand, kan jeg gaae over og skælde Smeden ud. Naa! De gaaer med?"

„Ja gjerne."

„Men det er sandt — Thora! har De ikke seet en Pige?" han sprang op paa Diget, „jo der gaaer hun, det er min Kousine, jeg kan ikke præsentere Dem for hende, men kom, lad os gaae efter hende, vi have væddet, nu kan De være Dommer; hun skulde have været paa Kirkegaarden med Hundene, og saa skulde jeg gaae forbi med Bøsse og Taske og maatte hverken kalde eller fløite, og dersom Hundene saa alligevel gik med mig, saa havde hun tabt, nu skal vi see."

Lidt efter naaede de Damen; Jægeren saae lige ud, men kunde ikke bare sig for at smile, Mogens hilste, idet de gik forbi. Hundene saae forbausede efter Jægeren og knurrede saa smaat, saa saae de op paa Damen og gjøede, hun vilde klappe dem, men de gik ligegyldigt fra hende og gjøede efter Jægeren; Skridt for Skridt gik de længere og længere bort, skottede om til hende og satte saa paa eengang afsted efter Jægeren og blev, da de naaede ham, aldeles ustyrlige med at springe op ad ham og med at pile af til alle Sider og tilbage igjen.

„Tabt," raabte han til hende; hun nikkede smilende, vendte sig om og gik.

Jagten varede til langt ud paa Eftermiddagen; Mogens og Villiam kom godt ud af det med hinanden, og Mogens maatte love at komme op paa Gaarden om Aftenen; det gjorde han da ogsaa og kom der saa næsten hver Dag siden, men blev, alle gjæstfri Tilbud uagtet, boende i Kroen.

Det blev en bevæget Tid for Mogens. I Begyndelsen vakte Thoras Nærværelse alle tunge og sørgelige Erindringer til Live; ofte maatte han pludseligt give sig i Tale med Andre eller gaae sin Vei, for at hans Bevægelse ikke heelt skulde faae Magt over ham. Hun lignede slet ikke Kamilla, men dog hørte og saae han kun Kamilla. Thora var lille, fiin og spinkel, let til Smiil, let til Taarer og let til Begeistring, talte hun længere alvorligt til Nogen, saa var det ikke som en Tilnærmelse, snarere som om hun blev borte i sig selv; fortalte eller udviklede En Noget for hende, udtrykte hendes Ansigt, hele hendes Skikkelse den inderligste Tillidsfuldhed og nu og da vel ogsaa Forventning. Villiam og hans lille Søster behandlede hende ikke ganske som Kammerat, men dog langtfra som Fremmed, Onklen og Tanten, Karle, Piger og Egnens Bønder, Alle gjorde de Kour til hende, men saa forsigtigt og næsten ængsteligt; — de vare overfor hende, omtrent som Vandreren i Skoven, der nær ved sig seer en af disse smaa, nydelige Sangfugle, med klare, kloge Øine, med smaa yndige Bevægelser; han er saa glad ved dette lille levende Væsen, vil saa gjerne, det skal komme nærmere og nærmere, men tør ikke røre sig, neppe drage Aande, for at det ikke skal blive bange og borte.

Som Mogens tiere og tiere saae Thora, kom Erindringerne sjeldnere og sjeldnere, og nu begyndte han at see hende, som hun var. Det blev en Tid med Fred og Lykke, naar han var hos hende, stille Længsel og stille Veemod, naar han ikke saae hende. Senere talte han med hende om Kamilla og sit forbigangne Liv, og det var næsten med Forbauselse, at han saae tilbage paa sig selv, og undertiden blev det ham næsten uforstaaeligt, at det var ham, der havde tænkt, følt og gjort alt det Underlige, han fortalte om.

En Aften stod han og Thora oppe paa en Høi i Haven og saae paa Solnedgangen. Villiam og hans lille Søster legede Tagfat rundt om Høien. Der var lette, lyse Farver i Tusindviis, stærke, straalende i Hundredviis. Mogens vendte sig fra dem og saae paa den dunkle Skikkelse ved sin Side: hvor uanseelig tog hun sig dog ikke ud mod al denne glødende Pragt, han sukkede og saae igjen paa de farverige Skyer. Det kom ikke som en virkelig Tanke dette, fjernt og flygtigt kom det, var et Sekund og forsvandt, det var, som om det var Øiet, der tænkte.

„Nu er Troldene i Grønhøi glade, nu Solen er heelt nede," sagde Thora.

„Saa—aa!"

„Ja! veed De ikke nok, at Troldene elske Mørket?"

Mogens smiilte.

„Ja, De troer ikke paa Trolde, men det skulde De dog gjøre. Det er saa deiligt at troe paa det Altsammen, paa Høifolk og Elvepiger. Jeg troer ogsaa paa Havfruer og paa Hyldekvinden, men Nisser! hvad skal man med Nisser og Helheste? Det bliver gamle Maren vred over, naar jeg siger det; for det, siger hun, er der ingen Gudfrygtighed i at troe paa, det, som jeg troer paa, saadan Noget, som ikke kommer Folk ved; men Varsler og Kirkegrimer de er med i Evangelium, siger hun. Men hvad siger De?"

„Jeg? ja jeg veed ikke, — hvordan mener De egenlig?"

„De holder bestemt ikke af Naturen?"

„Jo, tvertimod!"

„Ja, jeg mener ikke Naturen, saadan som man seer den fra Udsigtsbænke og Bakker med Trapper opad, hvor den bliver høitideligt anrettet, men Naturen hver Dag, altid. Holder De saadan af Naturen?"

„Ja netop! hvert Blad, hver Kvist, hvert Lysskjær og hver Skygge kan jeg glæde mig ved. Der er ingen Bakke saa nøgen, ingen Tørvegrav saa fiirkantet, ingen Landevei saa kjedelig, at jeg ikke et enkelt Øieblik kan forelske mig deri."

„Men hvad Fornøielse kan De da have af et Træ eller en Busk, naar De ikke forestiller Dem, at der boer et levende Væsen i den, som aabner og lukker Blomsterne og glatter Bladene. Naar De seer en Sø, en dyb og klar Sø, er det saa ikke derfor, at De holder af den, fordi De tænker Dem, at dybt, dybt nede der lever der Væsner, der have deres Glæder og Sorger, deres eget underlige Liv med underlige Længsler, og hvad kjønt er der for Exempel ved Bredbjerg Grønhøi, naar De ikke forestiller Dem, at det derinde myldrer og summer med smaa, smaa Skikkelser, der sukke, naar Solen staaer op, men begynde at dandse og lege med deres skjønne Skatte, naar Aftenen kommer."

„Hvor det er underlig smukt! og det seer De?"

„Men De?"

„Ja jeg kan ikke forklare det, men det ligger i Farven, i Bevægelsen og i den Form, det har, og saa i det Liv, der er i det, Safterne, der stiger op i Træer og Blomster, Solen og Regnen, der faaer dem til at voxe, og Sandet, der fyger sammen i Bakker, og Regnskyllene, der furer og kløver Skrænterne, aa! det kan slet ikke forstaaes, naar jeg skal forklare det".

„Og er det nok for Dem?"

„Aa! det er sommetider formeget! — altformeget! Og naar der nu baade er Form og Farve og Bevægelser saa yndige og saa lette, og der saa bag Alt dette er en selsom Verden, der lever og jubler og sukker og længes og som kan sige og synge det Altsammen, saa føler man sig saa forladt, naar man ikke kan komme den Verden nær, og Livet bliver saa mat og saa tungt."

„Nei! nei! saadan maa De ikke tænke paa Deres Kjæreste".

„Aa, jeg tænker ikke paa min Kjæreste."

William og Søsteren kom op til dem, og de fulgtes ad ind.

En Formiddag flere Dage senere spadserede Mogens og Thora i Haven. Mogens skulde see Viinhuset, der havde han endnu ikke været; det var et temmelig langt, men ikke

meget høit Drivhuus, Solen funklede og spillede henover dets Glastag. De traadte derind, Luften var luun og fugtig og havde en underlig dump og krydret Lugt, som af frisk Muldjord. De skjønne, bugtede Blade og de tunge, duggede Drueklaser, gjennemstraalede, oplyste og beskinnede af Solen, bredte sig under Glasdækket i een stor, grøn Salighed. Thora stod og saae lykkelig derop, Mogens var urolig og stirrede nu og da bedrøvet paa hende, nu op i Løvet.

„Hør!" sagde Thora glad, „nu troer jeg, jeg begynder at forstaae det, De sagde forleden oppe paa Høien om Form og Farve."

„Forstaaer De ikke Mere?" spurgte Mogens sagte og alvorligt.

„Nei," hviskede hun, saae hurtigt paa ham, sænkede Blikket og rødmede, „ikke dengang."

„Den Gang!" gjentog Mogens blidt og knælede ned for hende: „men nu, Thora?"

Hun bøiede sig mod ham, rakte ham den ene Haand og holdt den anden for sine Øine og græd. Mogens trykkede Haanden mod sit Bryst, idet han reiste sig, hun løftede Hovedet, og han kyssede hende paa Panden. Hun saae op paa ham med straalende vaade Øine, smiilte og hviskede: „Gudskelov!"

Mogens blev endnu en Uge; Aftalen faldt saadan, at Bryluppet skulde staae ved Midsommertid. Saa reiste han, og saa kom Vinteren med mørke Dage, lange Nætter og en Snee af Breve.

* * *

Lys i alle Herregaardens Vinduer, Løv og Blomster over alle Porte, pyntede Venner og Bekjendte i tæt Stimmel paa den store Steentrappe, Allesammen stirrende ud i Skumringen — Mogens var kjørt bort med Bruden.

Vognen rumlede og rumlede, de lukkede Vinduer klirrede, Thora sad og saae ud ad det ene, paa Landeveisgrøften, paa Smedens Bakke, hvor der var Primulaer om Foraaret, paa

Bertel Nielsens store Hyldebuske, paa Møllen og Møllerens Gjæs, paa Dalum Banke, som hun og Villiam for ikke saa mange Aar siden havde kjørt nedad i Slæde, paa Dalum Enge, paa Hestenes lange, urimelige Skygger, der jog over Grusdyngerne, over Mosehullerne, over Rugmarken. Hun sad og græd ganske stille; engang imellem, naar hun tørrede Duggen af Ruden, skottede hun om til Mogens. Han sad bøiet forover, Reisetøiet stod aabent om ham, Hatten laae og vuggede paa Forsædet, Hænderne holdt han for sit Ansigt. Alt det han tænkte paa! Det havde været en underlig Dag for ham, og Afskeden havde næsten heelt taget Modet fra ham. Der havde hun maattet sige Farvel til alle sine Slægtninge og Venner, til en Evindelighed af Steder, hvor Minder og Erindringer laae ovenpaa hinanden, heelt op til Himlen, og det for at reise med ham. Og han var en sikker Mand at give sig i Vold, han med sin Fortid af Raahed og Udsvævelser. Det var ikke saa sikkert, det var Fortid endda, nok var han jo forandret og havde ondt ved at forstaae, hvad han selv havde været, men man løb aldrig saadan heelt fra sig selv, det var der nok Altsammen, og her havde han faaet dette uskyldige Barn at vogte og vare, Gudskelov! han havde da faaet sig selv ned i Dyndet til over Hovedet, det vilde nok ogsaa lykkes ham at faae hende derned med. Nei! — nei, hun skulde ikke — nei, hun skulde faae Lov til at leve sit lyse, lette Pigeliv tiltrods for ham. Og Vognen rumlede og rumlede, Mørket var faldet paa, nu og da skimtede han gjennem de heelt tilduggede Ruder Lysene i Gaarde og Huse, de kjørte forbi. Thora blundede. Henad Morgen kom de til det nye Hjem, en Herregaard, Mogens havde kjøbt. Hestene dampede i den kolde Morgenluft, Spurvene kviddrede i de store Lindetræer paa Gaardspladsen, og Røgen bugtede sig langsomt ud af Skorstenene. Thora saae smilende og fornøiet paa det Altsammen, da Mogens havde hjulpet hende ud; men det hjalp ikke, hun var søvnig og for træt til at kunne skjule det. Mogens fulgte hende til hendes Værelse og gik saa selv ud i Haven, satte sig paa en Bænk og troede,

han saae paa Solopgangen, men han nikkede for stærkt til at kunne holde sig i Troen. Men ved Middagstid, saa mødtes han og Thora igjen, glade og friske, og der blev en Visen omkring og en Falden i Forbauselse, og der blev lagt Raad og truffet Bestemmelser, og der gjordes de taabeligste Forslag, der eenstemmigt erklæredes for praktiske, og hvor Thora anstrengte sig for at see klog og interesseret ud, da Køerne præsenteredes for hende, og hvor det holdt haardt at lade være med at blive altfor upraktisk glad over den lille laadne Hundehvalp; og Mogens, hvor talte han ikke om Draining og Kornpriser, medens han stod og spekulerede paa, hvorledes Thora vilde see ud med de røde Kornvalmuer i Haaret.

Og saa om Aftenen, da de sade i deres Havestue, og Maanen saa grangiveligen aftegnede Vinduerne paa Gulvet, hvad var det saa ikke for en Komedie med ham, der alvorligt forestillede hende, at hun burde gaae til Ro, virkelig gaae til Ro, da hun maatte være træt, medens han blev ved at holde hendes Haand i sin, og med hende, der saa erklærede, at han var styg og vilde af med hende, at han fortrød, at han havde giftet sig en Kone til, og saa kom der naturligviis en Forsoning, og saa loe de, og saadan blev Klokken mange. Endelig gik da Thora til sit Værelse, men Mogens blev siddende i Havestuen, aldeles ulykkelig over, at hun var gaaet, og saa lavede han sorte Fantasier om, at hun var død og borte, og han sad her ganske ene i Verden og græd over hende, og saa græd han virkelig, saa blev han vred paa sig selv, spankede op og nedad Gulvet og skulde være fornuftig. Der var en Kjærlighed, reen og ædel, uden al grov, jordisk Lidenskabelighed, jo der var, og var der det ikke, saa skulde der komme det, ja, Lidenskab ødelagde Alting, og den var saa styg, saa umenneskelig, hvor han hadede Alt det i Menneskenaturen, der ikke var skjært og reent, fiint og let! Han havde været kuet, tynget, plaget af dette Stygge og Stærke, det havde været i hans Øie og hans Øre, forpestet alle hans Tanker. Han gik ind i sit Værelse. Han vilde læse og tog en Bog, han læste, men han anede ikke hvad, — hun skulde dog ikke

være kommet Noget til! nei, hvor skulde hun det?" Han blev alligevel bange, det kunde dog være, — nei, han kunde ikke udholde det; han listede sig stille hen til hendes Dør; nei, der var saa tyst og saa fredeligt; naar han nøie lyttede, syntes det ham, at han kunde høre hendes Aandedrag, — hvor hans Hjerte bankede, han syntes, han kunde høre det med. Han vendte tilbage til sit Værelse og sin Bog. Han lukkede Dinene: hvor han saae hende tydeligt, han kunde høre hendes Stemme, hun bøiede sig mod ham og hviskede, — hvor han elskede hende, elskede hende, elskede hende. Det sang indeni ham, det var, ligesom hans Tanker kom i Rhytmer, og saa tydeligt han kunde see Alt, hvad han tænkte paa! Stille, stille laae hun nu og sov, med Armen under sin Nakke, med Haaret løst, med Haaret løst, Diet var lukket, hun aandede saa let — Luften skjælvede derinde, den var rød som af Gjenskin af Roser — som en klodset Faun, der efterligner Nymfens Dands, gjengav Tæppet i plumpe Folder hendes fine Skikkelse — nei, nei! han vilde ikke tænke paa hende, ikke tænke saadan paa hende, ikke for Alt i Verden, nei, og der kom det igjen Altsammen, det var ikke til at holde borte, men det skulde bort, bort! Og det kom og gik, kom og gik, til Søvnen kom og Natten gik.

Som Solen den næste Dags Aften var gaaet ned, spadserede de omkring i Haven sammen. Arm i Arm gik de ganske langsomt og ganske tause opad den ene Gang, nedad den anden, ud af Resedaduft, gjennem Rosenduft, ind i Duft af Jasminer; enkelte Natsværmere fløi dem svirrende forbi, Knaranden skreg derude i Kornet, ellers kom den meste Lyd fra Thoras Silkekjole.

„Som vi kan tie!" udbrød Thora.

„Og som vi kan gaae," fortsatte Mogens, „vi har vist gaaet en Miil nu."

Saa gik de endnu en Tidlang og taug.

„Hvad tænker Du paa?" spurgte hun.

„Jeg tænker paa mig selv."

„Det er netop, hvad jeg gjør."

„Tænker Du ogsaa paa Dig selv?"

„Nei — paa Dig selv — Dig, Mogens."

Han drog hende nærmere ind til sig. De gik op mod Havestuen, Døren stod aaben; der var meget lyst derinde, og Bordet med den snehvide Dug, Sølvfadet med mørkerøde Jordbær, den straalende Sølvkande og Armstagerne gjorde et heelt festligt Indtryk.

„Det er ligesom i Eventyret, hvor Hans og Grethe kommer til Kagehuset ude i Skoven," sagde Thora.

„Vil Du ind?"

„Du glemmer nok, at der er en Hex derinde, som vil stege og spise os ulykkelige smaa Børn. Nei, det er meget bedre, vi modstaae Sukkervinduerne og Pandekagetaget og tager hinanden i Haanden og gaaer ud i den sorte, sorte Skov."

De gik bort fra Havestuen. Hun lænede sig tæt op til Mogens og vedblev: „Det kan ogsaa være Storthyrkens Pallads, og Du er Araberen ude fra Ørkenen, der vil bortføre mig, og Vagten er efter os, det blinker med krumme Sabler, og vi løber og løber, men de have taget din Hest, og saa tager de os med og putter os i en stor Sæk, og der sidder vi sammen og blive druknede i Havet. — Lad mig see, hvad kan det være mere ....?"

„Hvorfor maa det ikke være, hvad det er?"

„Jo det maa det nok, men det er for lidt .... dersom Du vidste, hvor jeg elsker Dig, men jeg er saa ulykkelig — jeg veed ikke, hvad det er — der er saa langt imellem os — nei —."

Hun slog Armene om hans Hals og kyssede ham heftigt og trykkede sin brændende Kind imod hans: „Jeg forstaaer det ikke, men sommetider er jeg nærved at ønske, at Du vilde slaae mig — jeg veed, at det er barnagtigt, og at jeg er saa lykkelig, saa lykkelig, men jeg er alligevel *saa* ulykkelig".

Hun lagde Hovedet ind til hans Bryst og græd, og saa begyndte hun, alt mens Taarerne randt, at nynne, først ganske sagte, men saa høiere og høiere:

„I Længsel,
I Længsel jeg lever!"

„Min egen lille Hustru!" og han løftede hende op paa sin Arm og bar hende ind.

Om Morgenen stod han ved hendes Seng. Lyset kom roligt og dæmpet gjennem de nedrullede Gardiner, og alle Linier derinde gjorde det stilfærdiget, alle Farver mættede og fredsommelige. Det var Mogens, som om Luften, med hendes Bryst, steg og sank i stille Dønninger. Hendes Hoved hvilte lidt skjævt paa Puden, Haaret laae nedover den hvide Pande, den ene Kind havde stærkere Rødme end den anden, nu og da sittrede det svagt i de roligt hvælvede Øielaag, og Mundens Linier vugggedes umærkeligt frem og tilbage mellem ubevidst Alvor og slumrende Smiil. Mogens stod længe og saae paa hende, lykkelig og rolig, den sidste af Skyggerne fra hans Fortid var forsvunden. Saa listede han sig sagte ud og satte sig i Dagligstuen og ventede stille paa hende. Han havde siddet en Stund, da han mærkede hendes Hoved paa sin Skulder og hendes Kind mod sin.

De fulgtes ad ud i den friske Morgen. Sollyset jublede henover Jorden, Duggen funklede, tidligt vaagne Blomster straalte, Lærken kvidrede høit oppe under Himlen, Svalerne jog gjennem Luften. Han og hun gik bort over den grønne Toft mod Banken med den gulnende Rug, de fulgte Stien, der løb der igjennem; hun gik foran, ganske langsomt, og saae over Skulderen tilbage paa ham, og de talte og loe. Jo længere de kom ned ad Banken, jo mere kom Kornet imellem, snart kunde de ikke sees mere.

J. P. Jacobsen.

Frihandlens Udvikling i England.

Frihandelssystemet, der gaaer ud paa at bekæmpe og fortrænge Beskyttelsessystemet, er allerede theoretisk opstillet af den fysiokratiske Skole, som omtrent i Midten af forrige Hundredaar blev stiftet af Ludvig den Femtendes og Madam Pompadours Livlæge, Francois Quesnay, Forfatter til »Tableau économique« med det bekjendte Motto: »Pauvres paysans, pauvre royaume; pauvre royaume, pauvre roi« (fattige Bønder, fattigt Kongerige; fattigt Kongerige, fattig Konge).

Skolens Lære med Hensyn til Handlens og Industriens Frihed blev formuleret i den bekjendte Sætning: »Laissez faire, laissez passer« („Lad Folk arbeide og handle"), en Sætning, der i Almindelighed tilskrives Gournay, som ogsaa var en af Skolens Hovedmænd.

Den fysiokratiske Skoles Lære med Hensyn til Handlens og Industriens Frihed blev videre udviklet af den navnkundige Skotte, Adam Smith, som ved sin i 1776 udkomne Bog om „Nationernes Velstand„ grundlægger den moderne politiske Økonomi. Skjøndt Frihandelssystemets Theori saaledes er gammel, har det dog kun langsomt trængt sig frem, og selv i Storbritannien, A. Smiths Fødeland, kan det først siges at være gjennemført 1860; de fleste Lande staae endnu meget langt tilbage, og det uagtet Systemets Rigtighed i Almindelighed godkjendes: saa udbredte have Fordommene været og saa stærke de Interesser, der knytte sig til de

bestaaende Indskrænkninger i Handlens og Industriens Frihed. Naar Tydskerne vedblivende forsvare Beskyttelsessystemet, er det ikke som en vedvarende Forholdsregel, men kun som et industrielt Opdragelsesmiddel for Lande paa et vist Udviklingstrin (især fremhævet af F. List, Forfatter til „das nationale System der politischen Oekonomi"). At Beskyttelsessystemet ikke virker paa denne Maade, er klart, thi ellers maatte jo de Lande, der saa længe have været beskyttede, kunne konkurrere med England.

Forinden vi gaae over til at give en Fremstilling af Frihandlens Fremgang og Seir i England, skulle vi i al Korthed fremsætte Frihandelssystemets Hovedsætninger. I et hvilketsomhelst Samfund vil ethvert af dets mange Individer lettest og fordeelagtigst kunne skaffe sig de Gjenstande, der ere nødvendige til Fornødenhedernes Tilfredsstillelse, naar Enhver tilveiebringer de Ting, til hvis Frembringelse han har meest Lyst og Evne, og derpaa bytter med de andre Individer. Det vil være indlysende, at en Kjøbmand vilde handle aldeles taabeligt ved selv at sye sine Klæder eller forarbeide sine Møbler, og skjøndt han derved vistnok blev uafhængig af Skrædder og Snedker, at omvendt Skrædderen og Snedkeren vilde være daarlig tjente med selv at forskrive og indføre de Varer, som de nu blot behøve at sende Bud efter i Kjøbmandens Butik. Paa dette uomtvistelige Grundprincip, Arbeidets Deling, hviler hele den økonomiske Ordning i ethvert blot nogenlunde udviklet Samfund. Dette Princip kræve nu Frihandelsmændene anvendt paa Forholdet imellem de forskjellige Stater. Det samme Forhold, som finder Sted imellem Individerne i et Samfund, kan ogsaa siges at finde Sted imellem Staterne indbyrdes. Staterne kunne søge at udvikle sig indenfor deres Grændser paa en dobbelt Maade, enten saaledes, at de selv søge at frembringe alle til deres Forbrug nødvendige Gjenstande (det er jo netop dette, Beskyttelsessystemet søger), eller saaledes, at enhver Stat kun arbeider i enkelte, for den særlig passende Retninger og for

Overskuddet af sin Virksomhed tilbytter sig, hvad den iøvrig mangler.

Saafremt alle Lande vare lige skikkede til, og alle Folk havde lige Anlæg for, enhver Næringsvei, vilde den naturligste Ordning være den, at ethvert Folk selv tilveiebragte, hvad der var nødvendigt til Forbruget; det vilde jo endog herved have den Vinding at spare Forsendelsesomkostningerne fra det ene Land til det andet. Saaledes er Forholdet imidlertid ikke; de forskjellige Lande ere meget forskjelligt udrustede fra Naturens Haand (i nogle findes store Samlinger af Metaller og Brændsel i Jorden, mange seilbare Floder og gode Havne o. s. v., medens andre i saa Henseende ere fattige), og de enkelte Folkeslags Anlæg for Næringsveiene ere høist forskjellige (vi behøve i saa Henseende kun at sammenholde den energiske og opfindsomme Englænder med Italieneren med hans Hang til et dolce far niente).

Naar et Land sysselsætter sig med de Næringsveie, hvortil det ved Forholdene i det Hele taget er bedst skikket, og det for det vundne Overskud tilbytter sig, hvad det trænger til af de Produkter, som andre Lande efter denne Fremgangsmaade have vundet, da vil dette være det til langt større Vinding, end om det selv havde søgt at frembringe alle mulige Slags Varer. Tillades det nu saavel hvert enkelt Individ som Staten i sin Heelhed at skaffe sig de fornødne Gjenstande paa den Maade og paa det Sted, Enhver selv vil, da maa Forholdet ordne sig saaledes, at man kjøber, hvor man kan faae Gjenstandene bedst og billigst, og sælger, hvor man faaer den høieste Priis for dem.

Enhver Stat og ethvert Folk vil da til fælles Fordeel blive henviist til det Slags Sysler, som de af Naturen maa siges at være bestemte for.

Frihandlen er ingenlunde, som det saa tidt fremhæves, eenstydig med Frihed for al Told, det Middel, hvormed Beskyttelsessystemet søger at holde de industrielle Anlæg, som ikke egne sig for Folket eller Landet, oppe. Tolden fordyrer jo nemlig de udenlandske Produkter, medens den indenlandske

Produktion faaer en Beskyttelse; ved denne ledes Frembringelsen over i Retninger, som ikke egne sig for Landet, hvorved den bliver dyrere, idet den kommer til at mangle den Spore, som Udlandets Konkurrence, der nu ikke kan komme til at virke, vilde have været. Fremskridt vil saagodtsom ikke finde Sted; gamle, andetsteds forlængst afskaffede Arbeidsmaader og anden uhensigtsmæssig Indretning af Driften bibeholdes, da det alligevel kan gaae og give Overskud, takket være Tolden, der jo til den enkelte Fabrikants Fordeel maa ydes af alle Forbrugere; og hvad der er det Værste, Fabrikanten faaer ikke engang hele Tolden, det Meste af den gaaer ligefrem til Grunde ved den slette Produktion.

Frihandelsmændene kræve ikke Afskaffelse af al Told; de kræve kun, at Tolden skal lægges saaledes,at der bliver Lighed i Vilkaar for Forbrugere og Frembringere, for den Sælger, der indforskriver Varen, og den, der selv frembringer den. Frihandelssystemet vil altsaa i saa Henseende kun en ligelig Beskatning af Arbeidet, hvad enten det er udenlandsk eller indenlandsk. Frihandelsmændene kræve, at Tolden ikke maa hvile paa Nødvendighedsgjenstande, Raastoffer eller Redskaber, der bruges i Industriens Tjeneste; ligesaalidt som man skal beskytte Industrien, ligesaalidt skal man lægge Hindringer i Veien for dens Udvikling. Tolden maa lægges paa Luxusvarer; hermed menes dog ikke alene de egenlige Luxusvarer, thi vilde man alene beskatte dem, vilde det kun blive et ringe Beløb, som Tolden vilde indbringe; Ordet tages i den Betydning, at der forstaaes saadanne Varer, som tilfredsstille et overflødigt, og som tillige ere Gjenstand for et betydeligt Forbrug, saaledes især Sukker, Thee, Kaffe, Tobak, Spirituosa. Disse Varer ere ikke ligefremme Fornødenheder, saa at Forbruget af dem antyder en vis Skatteevne; de bruges fremdeles i stor Mængde af hele Befolkningen og kunne derfor ved at belægges med Told give en stor Indtægt; og hvad Sukker, Thee og Kaffe angaaer, da kan man tillige være vis paa at ramme dem,

da de ikke kunne frembringes i Europa, men maa indføres fra oversøiske Lande.

Ved nu at lægge Tolden paa de nævnte Gjenstande gjør man sig rigtignok skyldig i Ubillighed imod den fattige Deel af Befolkningen, thi denne bruger forholdsviis mere af de nævnte Varer end den velhavende; og denne Uliighed bliver endnu større derved, at man af praktiske Grunde er nødt til at opkræve Told efter Maal og Vægt og ikke efter Værdi, hvilket selvfølgelig vilde være det Principrigtige; Værditold forudsætter et varekyndigt Toldpersonale og vil let føre til Stridigheder imellem Kjøbmændene og Toldvæsnet. Ved at opkræve Told efter Maal og Vægt rammer man de simple og grove Sorter forholdsviis stærkere end de fine (især fremtrædende ved Manufakturvarer), og derved rammer man igjen den fattige Befolkning stærkere end den velhavende, idet de grove Varer ikke alene maa betale den samme Told som de fine, men i Virkeligheden mere, da de veie mere. Tolden kan for de simple Varers Vedkommende tidt paa denne Maade blive saa høi, at den nærmer sig til at være Indførselsforbud. Den Uliighed, der herved fremkommer, maa man raade Bod paa ved de direkte Skatter, og da især ved Indkomstskatten, idet man fritager et vist Minimum af Indkomsten for Skat. Told, der giver mere Uleilighed end Indtægt, bør hæves.

Efter disse indledende Bemærkninger skulle vi gaae over til at betragte Frihandlens Kamp med Beskyttelsessystemet i England, det Land, hvor Kampen har været heftigst, men tillige ogsaa meest afgjørende.

Allerede paa Adam Smiths Tid optraadte den engelske Statsmand, Villiam Pitt, Lord Chatams yngre Søn, der i 1783 var bleven Skatkammerkantsler, til Fordeel for Frihandlen. England havde dengang ved de nordamerikanske Staters Løsrivelse mistet et privilegeret Marked for sin Industri. Pitt indsaae, at det var nødvendigt at skaffe England nye Markeder, og 1786 fik han afsluttet en Traktat med Frankrig, ved hvilken en efter de daværende Forhold

lav Told blev fastsat (for de fleste Artikler 15 pCt. af Værdien). Det lykkedes ham desuden at faae gjennemført en Omredaktion af Toldlove og Toldtariffer samt nogle Forbedringer i Toldadministrationen. Den Vei, Pitt havde betraadt, blev dog snart efter afbrudt ved den franske Revolution, og man vendte igjen tilbage til de ældre Forhold. Skjøndt Theorien var imod Forbud, dannede der sig dog den Anskuelse, at Udviklingen afhang af det gamle Systems Opretholdelse. Man saae nemlig hen til, at det især var England, der uafbrudt i 15 Aar havde ført Krigen mod Napoleon, hvorfor man havde ventet, at det efter Freden skulde have været ødelagt og opløst: men man fandt alligevel til sin største Forbauselse en efter Omstændighederne stor Velstand. Da denne Velstand havde udviklet sig under Beskyttelsessystemet, sluttede man, at dette maatte være Aarsagen, og anbefalede det derfor som en særdeles gavnlig Foranstaltning. Aarsagerne vare naturligviis ikke at søge i Beskyttelsessystemet, men i reent andre Omstændigheder. England havde nemlig i omtrent 200 Aar havt indre Fred, hvilket havde givet Landets Produktion et overordenligt stærkt Opsving; det havde gjennem et langt Tidsrum havt en ordnet Lovgivning om Eiendom og Arbeide; hertil kom fremdeles Landets store Rigdom paa nyttige Mineralier, der ved Folkets Dygtighed til Fabrikarbeide og dets Foretagelsesaand bearbeidedes paa den heldigste Maade; endelig Landets heldige geografiske Beliggenhed: der er herfra en nem Adgang ikke alene til en stor Deel af Europa, men ogsaa til det atlantiske Hav, som er den vigtigste Handelsvei til de andre Verdensdele; intet Punkt paa Storbritannien er mere end 15 Mile og paa Irland mere end 8 Mile fra Kysten, og denne er overalt rig paa Havne, Floderne ere vandrige og paa Grund af deres jevne Løb meget seilbare. Disse forskjellige Omstændigheder, der vare de sande Aarsager, lagde man ikke Mærke til.

Det varede dog ikke længe, inden der i England indtraadte Forhold, som aabnede Øinene for Beskyttelsessystemets uheldige Egenskaber. Man havde i 1815 vedtaget en Kornlov,

hvorefter Indførslen af ethvert Slags Korn og Meel til Forbrug i Landet blev forbudt, undtagen naar Gjennemsnitsprisen paa Hvede var stegen til 80 sh. (1 sh. omtr. 2 Mk. 12 Sk.) pr. Quarter (omtr. 2 1/10 d. Korntd.) og forholdsviis for de andre Kornsorter. Indførsel fra britisk Nordamerika var forbudt, naar Gjennemsnitsprisen var under 67 sh. pr. Quarter. Paa denne Maade sikkrede man nu de engelske Landmænd høie Priser. I December 1816 var Prisen stegen til 103 sh. 7 d. pr. Quarter, Januar 1817 til 104 sh. 1 d., og i Juni samme Aar gik den op til 112 sh. 8 d. Disse høie Priser i Forbindelse med Arbeidslønnens Synken paa Grund af den stærkt tiltagende Befolkning kunde ikke Andet end bidrage til at bringe den største Elendighed over hele den fattige Befolkning; det var iøvrig ikke alene Kornet, der fordyredes ved Toldbeskyttelsen: den var udstrakt til de Industridrivende, til Skibsrhederne og mange Handlende. Beskyttet var ligeledes Vestindiens Sukker, Kanadas Tømmer, engelske Faar og engelsk Kjød.

Den Elendighed og Nød, der herskede iblandt den fattige Befolkning, bevirkede, at man undersøgte Beskyttelsessystemet og hele den økonomiske Lovgivning. Det maa mærkes, at ved Kornlovens Vedtagelse i 1815 havde dog endeel Jorddrotter været forstandige nok til at indsee, at deres Interesser vare identiske med Forbrugernes, og 10 Lorder havde i Underhuset nedlagt en Protest imod Lovens Vedtagelse.

Det første Angreb udgik fra Thomas Tooke, Handelsmand i London og Statistiker, Forfatter til det bekjendte Værk: »History of Prices«. Som praktisk Handelsmand havde han følt de trykkende Byrder og indseet, at der kun var eet Middel til at skaffe Lettelse, nemlig at give Frihandel. Han affattede et Andragende til Parlamentet om Frihandel, men da man var bange for at støde Ministeriet, kunde han ikke faae Nogen til at underskrive det; Alle vilde derimod i Andragendet have indført særegne Begunstigelser og Fordringer. Tooke henvendte sig nu til Premierministeren, Lord Liverpool,

og forespurgte, om han var villig til at modtage et saadant Andragende. Ministeren svarede ikke alene bekræftende, men lovede endog at ville nedsætte en Kommission til at undersøge det.

Efter dette Svar havde Tooke ikke længer Vanskelighed ved at finde Underskrivere, og Andragendet indbragtes den 8de Mai 1820 i Underhuset af Alexander Baring, senere Lord Ashburton. Det indeholdt en fuldstændig Beviisførelse imod Beskyttelsessystemets Principer; det fremhæver, at hvis de vare rigtige, maatte de føre til at beskytte alle Erhverv og derved tilintetgjøre al udenlandsk Handel, ja konsekvent endog Omsætningen mellem de forskjellige Dele af samme Rige, ja imellem de forskjellige Egne; fremdeles vises der, hvorledes de store Beløb, der tages fra Forbrugerne, kun tildeels komme de Beskyttede tilgode, men for det Meste ere et reent nationaløkonomisk Tab.

En Kommission blev nedsat og afgav en Betænkning, efter at den havde tilkaldt forskjellige Handelsmænd og Andre som Vidner, der paa Examination afgave mundlige Forklaringer med Hensyn til deres Erfaringer om Handlen. Kommissionen foreslog vel ikke Handelsfrihed, men udtalte, at Toldlovene vare altfor indviklede og derfor burde reformeres. (Antallet af disse Love opgives til to Tusinde). Kommissionen fremhæver, hvorledes det ikke kan være paafaldende, naar de engelske Handelsmænd beklage sig over, at de ved Lovgivningen idelig hindres i deres Foretagender, og at de langtfra med Tillid og Raskhed kunne benytte sig af Konjunkturerne; de maa først raadspørge professionelle Raadgivere, om hvad de tør eller ikke tør indlade sig paa.

I Betænkningen hedder det: Komiteen erklærer sig overbeviist om, at ethvert Brud paa Handelsfriheden i sig selv er et Onde, der alene kan retfærdiggjøres af politiske Grunde; men længere henne: „Eders Komitee er imidlertid aldeles overbeviist om, at en Opgiven paa eengang af Beskyttelsessystemet vilde være i høieste Grad farlig; dette System har længe existeret, det er en Bestanddeel ikke alene af dette

Kongeriges, men ogsaa af de øvrige europæiske Staters Lovgivning, og en pludselig Venden om fra den betraadte Vei forbydes af ethvert Hensyn til Klogskab, Sikkerhed og Retfærdighed".

Følgen af Forhandlingerne var en Simplificering af Toldlovene og en Forandring i Navigationsakten.

I Aaret 1822 døde Lord Castlereagh, netop som han skulde afgaae til Kongressen i Verona; som Udenrigsminister blev han efterfulgt af Lord Canning. Lord Liverpools Ministerium vedblev vel at bestaae til 1827, men Forandringen af Udenrigsministeren fik dog en indgribende Indflydelse. Finansministeren Vansittart udtraadte 1823 og blev efterfulgt af Robinson; samme Aar blev Huskisson, der var Præsident i Handelskollegiet, optagen i Ministeriet, og nu indtræder den første Periode, hvor der skeer væsenlige Skridt henimod Frihandlen. Disse skyldes især William Huskisson, der havde tilbragt en Deel af sin Ungdom i Paris, hvor han under Revolutionen havde faaet en frisindet Opdragelse, og hvor han omgikkes med den bekjendte amerikanske Statsmand Jefferson og Benjamin Franklin, der dengang var de forenede Staters Gesandt i Paris. Huskisson blev ogsaa stadig af sine Modstandere betegnet som „Jakobiner og Terrorist".

Tidsrummet fra 1823—1827. Kampen i dette Tidsrum aabnes ikke, som man kunde have ventet, med et Angreb paa Kornlovene; man undlod dette; thi da Torryerne dengang vare ved Roret, turde man ikke røre ved Landaristokratiets Interesser; man rettede derimod Angrebet paa Forbudet imod Silkevarers Indførsel. De engelske Silkemanufakturer hørte oprindelig ikke hjemme der i Landet, men skrev sig fra Ophævelsen af det nantiske Edikt. Da Ludvig den Fjortende 1685 ophævede dette, udvandrede mange Hugenotter, der hørte til Frankrigs meest vindskibelige Indbyggere, og man regner, at omtrent 50,000 nedsatte sig i England; blandt disse var der et Antal Silkevævere, som nedsatte sig i Spitalfields, en Deel af London, hvor der altid senere

har været drevet Silkefabrikation. De indvandrede Silkevævere havde imidlertid ogsaa ført deres Begreber om Fortrinligheden af Colberts Beskyttelsessystem med sig, og det lykkedes dem snart at udvirke en overordenlig høi Told paa og senere et fuldstændigt Forbud imod Indførsel af Silkevarer.

Som allevegne ved Monopoler fordyredes Varerne, Produktionen gjorde ingen Fremskridt, medens Forbruget aftog ved Bomuldsmanufakturernes Udvikling. I 1824 indgave saa de største Silkefabrikanter en Petition til Underhuset, i hvilken de forklarede den nedtrykte Stilling, hvori deres Erhvervsgreen befandt sig, og paastode, at de dem særlig vedrørende Love vare Skyld heri. Huskisson greb Leiligheden og foreslog at hæve Indførselsforbudet samt at indføre en Indførselstold af 30 pCt. af Værdien, en efter Nutidens Begreber høi Told, men i Sammenligning med Datidens engelske System et stort Fremskridt.

Under Forhandlingerne om dette Forslag udtalte Huskisson sig i Underhuset paa følgende Maade: „Monopolet har bevirket, hvad det ved enhver Leilighed vil bevirke, nemlig Ligegyldighed med Hensyn til Forbedringer. Den Iver, som giver Industrien Liv, som skaber Opfindsomhed, og som idelig anstrenger sig for at skaffe Varen til den billigste Priis, har her været udslukket. Det maa tilskrives Beskyttelsessystemet, at vi kun i Silkefabrikationen, den eneste i hele Rækken af Industrigrene, staae tilbage for vore Naboer. Vi have her et Vidnesbyrd om den sløvende og stivnende Virkning, som altid bliver Følgen der, hvor Aanden ikke kaldes til Hjælp, og hvor vi ere gjorte ligegyldige for Anstrengelser paa Grund af den sløvende Følelse af Sikkerhed, som skriver sig fra beskyttende Toldbestemmelser. Jeg har ikke den mindste Tvivl om, at hvis det samme System havde været anvendt med Hensyn til Bomuldsindustrien, vilde denne nu have været ligesaa underordnet ligeoverfor Uldindustrien, som den er yngre i sin Oprindelse".

Efter en heftig Kamp lykkedes det Huskisson at sætte Forslaget igjennem. Da Udgifterne ved Indsmugling imidlertid

kun beløb sig til 15 pCt., blev denne dreven i meget stort Omfang, og først i 1845 nedsatte man Tolden til 15 pCt. af Værdien eller 5 sh. pr. Pund. Det varede ikke længe, inden Silkefabrikanterne endog frabade sig denne Beskyttelse. I November 1852 overrakte 27 Manchester-Huse Disraeli, der var Chancellor of the Exchequer, en Adresse, hvori de udtalte, at deres Forretninger vare i en uheldig Stilling, at deres Arbeidere ikke vare fuldt sysselsatte, og at Industrigrenen i det Mindste i de to sidste Aar ikke var gaaet frem, medens enhver anden Green af Tøifabrikationen havde gjort store Fremskridt. Som Grund til Forretningens uheldige Stilling og Mangel paa Fremskridt anførte de den ringe Efterspørgsel fra Udlandet, hvilket skyldtes den beskyttende Told, der var paalagt fremmed Silke ved Indførslen til Riget, idet de antoge, at denne Afgift havde fremkaldt paa Verdensmarkedet den Mening, at Englands Silkeindustri ikke var istand til at konkurrere med Fastlandets, hvorfor Udførselshandlen næsten udelukkende kastedes over i Frankrigs og Sveitz's Hænder. Ansøgerne bade altsaa om, at man vilde ophæve Tolden ikke deelviis eller gradviis, men fuldstændig og strax, og saaledes tilkjendegive for hele Verden, at Manchesters Silkefabrikanter forkastede den saakaldte Beskyttelse og enhver anden Hjælp, Regeringen kunde yde; at de vare bestemte paa kun at bestaae ved egen Dygtighed, og at de antoge, at de lettere vilde naae frem til en høiere Rang imellem deres Konkurrenter, naar de ikke længer vare lænkebundne ved Beskyttelsen. Tolden bortfaldt fuldstændig 1860.

Strax ved den første Nedsættelse af Silketolden tiltog Indførslen, og 30 Aar efter var den stegen til det Tredobbelte (7½ Mill. Pund).

Huskissons første Seir fulgtes af andre finansielle Reformer af flere indirekte Afgifter; der blev afsluttet forholdsviis liberale Skibsfartstraktater med Danmark, Preussen og flere andre Lande, og Toldforskjellen imellem Irland og Storbritannien ophævedes. I 1827 udtraadte Huskisson af Ministeriet. I 1830, ved Aabningen af Jernveien imellem

Manchester og Liverpool, blev han dræbt ved et Ulykkestilfælde; han var stegen ud af Toget, der holdt stille for at indtage Vand, og var gaaet hen til en anden Vaggon for at hilse paa Hertugen af Vellington, da der pludseligt kom et andet Tog farende paa det paralelle Spor. Han skyndte sig med at komme bort, men faldt baglænds over paa Skinnerne, og hele Toget gik over ham.

I Tidsrummet fra 1828—1841 hører Frihandlen ikke længer til Dagens store Spørgsmaal, men der foregik dog en heel Deel gjennemgribende Forandringer i andre Retninger, der vare væsenlige Betingelser for Frihandlens senere Seir. I 1829 lykkedes det saaledes at gjennemføre Loven om Katholikernes Ligestillen i politisk Henseende med den engelske Statskirkes Medlemmer. I 1832 blev Reformbillen om Valgene gjennemført, hvorved Tallet af de større Byers Repræsentanter i stort Omfang blev forøget, og dette blev af stor Betydning, idet Landaristokratiets Magt for en stor Deel herved knækkedes, tilmed da de smaa Byer, der vare i dets Magt, mistede deres særlige Valgret. I dette Tidsrum forbedredes ogsaa Kommunikationsmidlerne i høi Grad. Jernveienes Anvendelse for Persontrafiken, der skriver sig fra 1830, og Gjennemførelsen af Rovland Hills Postreform (eensformig Porto) 1838 vare Midler, som i høi Grad lettede Agitationen. I dette Tidsrum ophævedes ogsaa en heel Deel tunge Accisepaalæg.

Tidsrummet fra 1842—46. Trykket i dette Tidsrum kom væsenlig udefra, fra en folkelig Bevægelse, og Regeringen havde i det Hele taget en mere passiv Rolle, indtil Anskuelserne havde fæstnet sig og der med Held kunde gribes ind. I Tidsrummet fra 1823—27 var det Regeringen og Underhuset, til hvilke Interessen knyttede sig, nu bliver det Anti-Corn-Law-League; i det forrige Tidsrum sluttede Begivenhederne sig til Ministeren Huskisson, i denne er det Richard Cobden, „Bondens Søn og det arbeidende Folks Mand", der er Hovedmanden og Lederen af den folkelige Bevægelse, som river Ministeren,

Robert Peel, med og bringer ham til at opoffre sit Parti. Kampen dreier sig nu væsenlig om Kornlovene. Vi have tidligere omtalt, hvorledes man i 1815 havde vedtaget en Lov, der forbød Indførsel af Korn, naar Prisen paa en Quarter Hvede var under 80 sh. og forholdsviis for de andre Kornsorter. Efterhaanden var der imidlertid skeet Ændringer heri, og i Aaret 1838 havde man faaet en bevægelig Skala for Korntolden. Jo lavere Prisen paa Kornet var, desto høiere blev Tolden; var Prisen paa 1 Quarter Hvede 73 sh., var Tolden kun 5 sh., ved en Priis af 70 sh. var den 10 sh., ved en Priis af 53 sh. var den 33 sh. Praxis viste snart den glidende Skalas Uhensigtsmæssighed og Forsyningens Uregelrethed. Kornhandlen blev et ligefremt Lotterispil; Kjøbmanden vidste ikke, hvilken Told han kom til at betale; en Forretning, der saae ud til at være fordeelagtig, var maaskee faa Uger efter gjort ufordeelagtig. Man paastod, at Arbeiderne ikke lede noget Tryk ved denne Ordning, de maatte jo have deres Underholdningsomkostninger erstattede, det maatte gaae ud over Entreprenøren; til en vis Grad kan det være sandt, men Arbeidslønnen retter sig dog ikke efter enhver Svingning af Kornpriserne, men efter disse for en længere Tid.

I Efteraaret 1838, efter at Sagen først var sat igang af en ung veltalende Student Paulton, samledes en Dag i i Manchester 7 private Mænd og bestemte sig til at ville begynde en Kamp imod Kornlovene, og det uagtet de saagodtsom havde Alt imod sig. Den Forening, de havde indgaaet, kaldte de Anti-Corn-Law-League; den egenlige Ordning fik den dog først i 1839, og Cobden blev Foreningens Leder. Foreningen satte uhyre Kræfter i Bevægelse, og fra Manchester (senere London) leder og organiserer den Bevægelsen over hele Landet; den tilveiebringer overordenlige Midler (engang samledes ved et Møde i Manchester i 1½ Time over 100,000 Rd.); dens Skrifter spredes ud over hele Landet og trænge ind i alle Klasser af Folket, og Bevægelsen vinder Dag for Dag mere Terræn; fra en Agitation imod Kornlovene gaaer den over til at omfatte Toldforholdene i det Hele. Medens

Bevægelsen udenfor Parlamentet havde vundet Folket, var det derimod i Parlamentet vanskeligt at vinde Indgang; Forslagene forkastedes hver Gang, indtil tilsidst Bevægelsen ogsaa griber Robert Peel, til hvis Navn Kornlovenes Ophævelse knytter sig. Han holdt først stærkt paa Kornlovene og den glidende Skala, men Forholdenes Magt bragte ham tilsidst til at skifte Overbeviisning. I 1841 var han bleven Premierminister. Riget befandt sig da i en meget uheldig Tilstand, Hunger og Elendighed rasede iblandt den fattige Befolkning, Uordener og Forbrydelser tiltoge i en foruroligende Grad, Handlen sygnede hen, og Budgettet viste en ikke ubetydelig Underbalance. Det gjaldt nu om at foretage Reformer, der kunde raade Bod paa den store Nød og Elendighed. Peel gjorde i 1842 et Forsøg, som gik ud paa at bibeholde den bevægelige Skala, men med væsenlige Ændringer i Stigningsforholdet, der nu bestemtes saaledes, at for hver shilling, Torveprisen sank, steg Tolden et tilsvarende Beløb. Stigningsforholdet blev jevnere, men Principet blev staaende. Forslaget gik igjennem og blev Lov under 29de April 1842; men ingen af de forskjellige Parter følte sig tilfredse med denne Ordning; dog begyndte Frihandelsmændene at nære Haab.

Robert Peel foreslog dernæst at gjenindføre Indkomstskatten, der tidligere havde været anvendt fra 1798—1816, foreløbig for 3 Aar. Hensigten med Skatten var den: at muliggjøre Nedsættelsen i de forskjellige Toldsatser. I Mai 1842 kom Tarifforslaget til Behandling, og Peel udtalte sig paa følgende Maade: „Vi have søgt at fjerne fra Tariffen ethvert absolut Forbud imod Indførsel af fremmede Artikler og at reducere de Satser, der nærme sig Forbudet, saa at vi give Adgang til en fornuftig Konkurrence med de udenlandske Producenter. For Raastoffer have vi reduceret Tolden til et næsten nominelt Beløb. For halvt forarbeidede Stoffer, der have næsten lige saa megen Betydning for vore Fabrikker som Raastoffer, er Tolden bleven reduceret til et moderat Beløb. Den uundgaaelige Virkning af disse Forholdsregler maa blive, at alle konkurrerende Klasser ville have stor

Fordeel deraf, at der for enhver Familie i Landet vil opstaae en betydelig Besparelse i dens aarlige Forbrug. Den Omdannelse, jeg og mine Kolleger foreslaae, er ikke Andet, end hvad en udmærket Statsmand, Huskisson, foreslog i 1825, kun at vi gaae noget videre. Jeg veed, at mange Medlemmer, som forsvare den frie Handel, ville hævde, at jeg ikke er gaaet vidt nok. Men jeg troer, at der nu ikke findes nogen stor Forskjel i Opfattelsen af Frihandlens almindelige Principer, og at Alle ere enige om den Regel, at vi skulle kjøbe paa det billigste og sælge paa det dyreste Marked. Jeg er overbeviist om, at større Forandringer ville forværre Landets Nød og forøge den Uro, som hersker i mange Klasser."

Vi see heraf, hvorledes Robert Peel nu er kommen over paa Frihandelsmændenes Side; de eneste vigtige Artikler, han endnu, paa Grund af Frygt for de mange Interesser, der knytte sig til dem, kræver Beskyttelsestold for, ere Sukker og Korn. Af Tariffens 1200 Artikler reduceredes Tolden i det Hele paa 750, og Tabet ved de i 1842 nedsatte Toldsatser beregnedes i det Hele til 1,627,000 Lstr.; det samlede Toldbeløb, der i 1825 eftergaves, udgjorde 2,770,000 Lstr. Blandt de Artikler, paa hvilke Tolden var nedsat, maa nævnes Tømmer, Kvæg og Kjød.

I 1845 finder der igjen en Reduktion i Tariffen Sted. Tolden nedsattes med $2^1/_5$ Million Lstr., og 430 Artikler, der ikke gave videre Indtægt, bleve udslettede. Udførselstold paa Kul og Indførselstold paa Bomuld hævedes, Told paa Sukker nedsattes, men man beholdt Toldforskjellen med Hensyn til Sukker fra Slavekolonier og andre Kolonier, og Debatten herom i Underhuset gav Macaulay Anledning til en af de meest glimrende Taler, han har holdt. Sukker fra Slavekolonierne beskattedes høiere end andet Sukker; med Hensyn til de Kolonier, der ikke havde Slaver, skjelnede man imellem, om de vare engelske eller ei; de førstes Sukker beskattedes lavere.

I Aaret 1846 indtraadte der stor Nød i England og især paa Irland; den store Nød skyldtes navnlig Kartoffelsygdommen, som dengang først viste sig paa de britiske Øer. Mange

Kapitaler vare desuden fastgjorte i de store Jernveisanlæg (i den sidste Parlamentssession var der indrømmet Tilladelse til at bygge Jernveie af tilsammen 2841 engelske Miils Længde og for en Sum af 48 Millioner Lstr., fordeelt paa 3 Aar), saa at man ikke havde disponible Kapitaler til dermed at gjøre Indkjøb fra Udlandet; Handelskrise indtraf og medførte et stort Antal Falliter.

Under Trykket af denne Nød besluttede Peel sig til at gjøre det afgjørende Skridt, skjøndt han herved maatte bryde med sit eget Parti, Toryerne; kun en ringe Deel af Partiet fulgte ham, medens den øvrige Deel valgte sig en anden Chef. I 1846 lykkedes det ham at faae vedtaget en Lov, hvorved det bestemtes, at fra 1849 skulde der være fast Told paa Kornvarer, og denne skulde kun udgjøre det reent nominelle Beløb af 1 sh. pr. Quarter; i Mellemtiden fra 1846—49 skulde den glidende Skala ændres. Den ubetydelige Told, der efter Loven af 1846 blev staaende, er iøvrig for et Par Aar siden bortfalden. Peels Forslag mødte baade i Over- og Underhuset den største Modstand, men tilsidst opgaves den, og Loven gik igjennem. Ved Torypartiets Deling fratraadte Peel og blev ikke mere Minister, men Reformen var gjennemført, Frihandlen var sikkret og var nu kun et Tidsspørgsmaal. I 1850 endte han sit Liv ved et Fald med Hesten. At Korntolden efter den glidende Skala ophævedes og ombyttedes med en lav uforanderlig Told, virkede meget heldigt paa den danske Kornhandel. Den danske Kjøbmand kunde nu give en langt høiere Priis for Kornet, deels fordi hans Risiko var mindre, deels fordi Toldens Nedsættelse forøgede Englands Efterspørgsel efter fremmed Korn og derved dets Priis paa Udførselsmarkedet. Samtidig med Kornlovenes Ophævelse satte Peel igjennem, at Tolden paa Talg, Lys, Sæbe og Skotøi nedsattes, og at Tolden paa almindelige Bomuldsvarer (10 pCt.), garvede Huder, levende Kvæg, Kjød og Flesk ophævedes.

Reformer i Navigationslovene fandt Sted i 1849 under John Russels Ministerium. Navigationsakten af 1651 var

givet for at ødelægge Hollands store Søhandel og Fragtfart; i hele det 17de Hundredaar var Holland jo Havets Dronning. Navigationsakten bestemte, at Kysthandlen i England og Kolonierne og Handlen imellem dem indbyrdes kun maatte skee med engelske Skibe (d. v. s. Skibe byggede i England eller erobrede i Krig), der førtes af engelske Kapitainer og paa hvilke 3/4 af Mandskabet vare engelske. Indførsel af Varer fra fremmede Verdensdele maatte kun skee direkte og i engelske Skibe. Indførsel fra europæiske Lande maatte kun skee enten i engelske Skibe eller Skibe, der tilhørte det Land, hvor Varerne frembragtes, eller, hvis det ikke drev Handel, i Skibe, der hørte hjemme i de Havne, hvorfra Varerne pleiede at udføres; endelig maatte de fremmede Skibe betale høiere Afgifter.

Man opnaaede vel at skade Hollands Mellemhandel, men skadede ogsaa Englands Handel; man oversaae, at Skibsfarten forudsætter Handel, men denne hæmmede man jo netop ved Navigationsakten, som hindrede de Handlende i at bruge de billigste Skibe. Man kan derfor sige, at den engelske Skibsfart ikke har udviklet sig paa Grund af de Fordele, som Navigationsakten gav den, men tiltrods for de Hindringer, den lagde i Veien for Handlen. Fra Aaret 1783 begyndte man at ændre Navigationsakten i liberal Retning; men først i 1849 bestemte man, at fra Januar 1850 skulde Skibsfarten være fuldstændig fri med Undtagelse af Kystfarten; denne blev dog aldeles frigiven 1854. De saakaldte Koloniallove, der især bestode i Differentialtold til Fordeel for Koloniernes Produkter, medens paa den anden Side Handelsfrihed med fremmede Lande næsten var nægtet dem, havde man allerede i Huskissons Dage begyndt at forandre; men med Kraft tog man dog ikke fat derpaa før 1848. Sukkertolden var især Gjenstand for Reformer, idet efterhaanden Forskjellen imellem Tolden paa engelsk Kolonialsukker og fremmed Sukker formindskedes, indtil den i 1854 aldeles ophævedes, og omtrent paa samme Tid bortfaldt de øvrige for Kolonierne bestaaende særlige Forhold.

Den sidste Periode af Frihandlens Gjennemførelse i England er den, hvori William Gladstone er Finantsminister, og Reformerne finde især Sted ved Budgetterne 1853 og 1860. Gladstone er født i Liverpool 1805, hvor hans Fader var en meget riig Kjøbmand; han studerede i Oxford erhvervede sig her stor Berømmelse ved sin klassiske Lærdom og er altid senere optraadt som en af Klassicitetens ivrigste og talentfuldeste Forsvarere; Gladstone er ogsaa optraadt som Forfatter og har udgivet flere filologiske og statsøkonomiske Værker. I en Alder af 23 Aar blev han Medlem af Underhuset og sluttede sig her til Toryerne og navnlig til den Deel, der fulgte Peel. Da Lord Aberdeen i 1853 efter Toryministeriets Fald dannede et Koalitionsministerium, blev Gladstone Finantsminister i dette og er efterhaanden gaaet over til Whiggerne, hvilket har gjort ham til Gjenstand for voldsomme Angreb fra Toryernes Side.

Ved Budgettet af 1853 ophævedes alle de Satser, som ikke gave videre Indtægt, med Mindre de stode i Forbindelse med andre Artikler, og deres Ophævelse derfor vilde lede til Indsmugling. Fremdeles ophævedes Tolden paa Fabrikater med Undtagelse af de Varer, der have naaet det sidste Stadium af Forfærdigelsen, hvilket i Reglen staaer i Forbindelse med Haandarbeide. (Tolden her 10 pCt.) Dernæst indførtes faste Toldsatser efter Maal og Vægt istedetfor Værditold. Tolden paa Varer, der ikke vare uundværlige Livsfornødenheder, men dog gjorde Livet behageligt for den mindre velhavende Deel af Folket, nedsattes, saaledes Tolden paa Æbler, Ost, Kakao, Nødder, Æg, Oranger, Citroner, Smør og Rosiner. Ialt hævedes Tolden for 123 Artikler og nedsattes for endnu flere, saaledes at Tariffens Satser nu kun beløb sig til 360. Nedsættelsen af Toldsatserne beløb sig til 1½ Million Lstr. Akcisen paa Sæbe, der virkede hæmmende paa Reenligheden hos de lavere Klasser, blev ophævet, og flere Stempelafgifter bortfaldt eller nedsattes.

Under den russiske Krig kunde større Reformer ikke finde Sted, man maatte endogsaa gribe til forskjellige extraordinære

Udveie for at skaffe Statskassen den nødvendige Indtægt, navnlig ved at forhøie Tolden paa Kolonialvarer.

Budgettet af 1860 danner Slutstenen paa Reformerne i Beskyttelsessystemet; med dets Vedtagelse har Frihandlen fuldstændig seiret. Reformerne vare tildeels en Følge af Traktaten med Frankrig, hvis Afslutttelse væsenlig skyldtes den berømte Statsøkonom Michel Chevalier, der under et Ophold i England havde havt flere Sammenkomster med Cobden, Bright og Gladstone. Det vil være bekjendt, at Thiers den 15de Marts 1872 har opsagt denne Traktat, hvorved Frankrig var traadt et godt Skridt ind paa Frihandelssystemet. Denne Traktat hviler paa det samme Princip som de Traktater, Frankrig senere har sluttet med Italien, Belgien, Toldforeningen, Sveitz og Sverig-Norge, nemlig en gjensidig Nedsættelse i Toldsatserne paa saadanne Varer, som især ere eller kunne blive Gjenstand for Bytte mellem de paagjældende Lande. Ved Traktaten af 1860 forpligtede Frankrig sig overfor England til at nedsætte Tolden paa engelsk Kul, Kokes, Støbejern, Staal, Redskaber og Maskiner samt Garn og Varer af Hør og Hamp. England forpligtede sig til at nedsætte Tolden paa Kognak og Viin samt til strax, paa enkelte ganske faa Undtagelser nær, at hæve al Told paa fabrikerede Varer. Frankrig har havt to Grunde til at benytte sig af Traktatens mindre fuldkomne Form, for det Første fordi det derved til Gjengjæld kunde opnaae flere fordeelagtige Bestemmelser i de paagjældende Landes Tariffer, og for det Andet fordi Frihandlen paa denne Maade lettere kunde glide ind hos det i økonomisk Henseende aldeles uoplyste Folk. Ifølge Gladstones Budget af 1860 blev Tolden nedsat paa Viin, Brændeviin, Korender, Rosiner, Figner, Humle og Tømmer; den bortfaldt aldeles for de fleste Frugter, Smør, Æg, Nødder og Ost; endelig ophævedes Beskyttelsen saagodtsom for alle Fabrikvarer.

Antallet af toldpligtige Varer blev herefter 48, hvoraf dog kun 15 beholdtes for Indtægtens Skyld, medens de

andre ere Surrogater for hine eller staae i nær Forbindelse med dem, saa at man har maattet beholde Tolden.

Englands væsenligste Toldindtægter indkomme især af Sukker, Thee, Kaffe, Viin og Spirituosa, Tømmer (Tolden herpaa er dog nu bortfalden), Tobak og Rosiner. I Finansaaret 1861—62 bortfaldt Produktionsafgiften og Indførselstolden af Papir.

I Løbet af 20 Aar er saaledes det engelske Folk fra en stærk Beskyttelse gaaet over til næsten fuldstændig Frihandel. Reformerne have viist sig velsignelsesrige for de arbeidende Klasser; Agerdyrkning og Industri have hævet sig overordenlig, ja dette gjælder endog Industrigrene, som stode langt tilbage. Statens Indtægter ere stegne Aar for Aar; man har givet Afkald paa den ene trykkende Skat efter den anden, og der er afbetalt store Summer paa Statsgjælden. Arbeidslønnen er stegen stærkt, Forbruget er tiltaget stærkt, især af Sukker og Thee; Befolkningen er bedre klædt, Indskuddene i Sparekasserne ere i overordenlig høi Grad forøgede, Understøttelses- og Sygekasser fortrinlig udviklede, og Antallet af Fattige forholdsviis formindsket.

Naar Beskyttelsesmændene vel ikke nægte, at denne store Udvikling skyldes Frihandelssystemet, men paastaae, at Frihandlen ikke vilde medføre lignende Resultater i et i industriel Henseende mindre udviklet og med mindre Kapital forsynet Land, da kan man henvise til Sveitz. I dette Land maa Udgifterne ved Førslen af alle transatlantiske eller fra andre fjerne Steder kommende Varer blive meget store, og dog har der siden 1814 udviklet sig en meget høit staaende Industri baade med Bomuld og andre Varer, der ikke alene i mange Grene kunne forsyne Landet, men som endog konkurrere med Udlandet; og dette er opnaaet, uden at der nogensinde er gjort Forsøg paa ved Beskyttelsestold at fremme Industrien.

Kaste vi nu et Blik paa Udviklingen af Danmarks Toldlovgivning, da ville vi see, at alle vore Toldtariffer fra 1651 til 1797 fuldstændig vare i Merkantilismens Aand;

det gik endog saavidt, at vi havde 148 Indførselsforbud og 12 Udførselsforbud, og blandt Indførselsforbudene fandtes Forbud imod Silke-, Linned-, Bomulds- og Uldmanufakturers Indførsel.

Den fysiokratiske Bevægelse i Frankrig naaede imidlertid ogsaa til Danmark og ledede her til den frisindede Toldlov af 1ste Februar 1797; den udtaler bestemt, at Beskyttelsessystemet bør forkastes som uhensigtssvarende og uretfærdigt, men erkjender, at det bør skee efterhaanden. Den hæver alle Udførselsforbud og de fleste Indførselsforbud og modererer Toldsatserne. Intet Land kunde paa den Tid opvise en saa frisindet Toldlovgivning, og den senere Toldlovgivning gaaer i en længere Tid mere tilbage end fremad. Den nugjældende Toldtarif er af 4de Juli 1863 (jfr. L. 5. Aarg. 1864); ved denne ophævedes al Udførselstold (alle Indførselsforbud vare tidligere bortfaldne, det sidste 1847), derimod beholdt den Transittold (dog bortfalden 1865). I Tariffen er der opført 271 Varer, hvoraf 61 ere toldfri. Tolden er i det Hele høi, i Gjennemsnit 15 pCt. af Værdien, og vi have her Told paa Kul, Metaller, Tømmer, Manufakturvarer, paa almindelige Livsfornødenheder som Riis, Ost, Salt; desuden ikke faa beskyttende Satser.

Regeringen forelagde den nylig sluttede Rigsdag et Udkast til en ny Toldlov; Forslaget kom kun til 1ste Behandling i Thinget, og det nedsatte Udvalg naaede først at afgive sin Betænkning, samme Dag som Rigsdagen sluttedes. Hvorvel Regeringsudkastet betegnede et Fremskridt fra det Bestaaende, lod det dog Meget tilbage at ønske. Det er at haabe, at Regeringen, naar den ventelig forelægger et nyt Udkast for den kommende Rigsdag, i dette vil tage Hensyn til de Krav, som Udvalgets Fleertal har gjort gjældende.

Told- og Brændeviinsafgiften 1869—70.

(Efter Frederiksen: Almindelig Formue- og Indkomstskat.)

Sukker med Sirup og Mallas	1,750,000 Rd.	Ialt over 3 Millioner Rd. eller næsten Halvdelen af Tolden.
Kaffe	500,000 —	
Cikorie	60,000 —	
Thee	90,000 —	
Tobak og Tobaksurrogater	400,000 —	
Spirituosa og andre Drikkevarer	400,000 —	
Manufakturvarer af Uld	650,000 —	Ialt 1,400,000 Rd. eller omtrent $1/4$ af Tolden.
do. af Bomuld, Hør og Hamp	600,000 —	
do. af Silke	160,000 —	
Tømmer og Træ	400,000 —	Ialt 900,000 Rd. eller $1/7$ af Tolden.
Jern og andre Metaller	300,000 —	
Steenkul	200,000 —	
Salt	160,000 —	Disse tre almindelige Levnetsmidler give 350,000 Rd. i Told.
Riis	125,000 —	
Ost	60;000 —	
Olier og Olæn	180,000 —	
Jord og Leer	60,000 —	
Glas	70,000 —	
Frugter	60,000 —.	

Disse 10 Artikler give 6,000,000 Rd.

Altsaa vindes de $9/10$ af Tolden ved de nævnte 19 Artikler. Af de andre 56 Artikler indbragte 9 Artikler, opførte under 31 Positioner, hver mellem 20—50,000 Rd. og ialt 4 pCt.; 47 Artikler under 97 Positioner ialt kun 3 pCt af hele Tolden.

Brændeviinsafgiften udgjorde 1,600,000 Rd.

Vilhelm Arntzen.

Den elektriske Telegrafs Opfinder.

Samuel Finley Breese Morse.

I Aaret 1837 indkom der til den amerikanske Kongres i Washington en Ansøgning fra Hr. S. F. B. Morse, om at der maatte bevilliges ham Understøttelse af det Offenlige til at anlægge en Telegraflinie mellem den nysnævnte By og Baltimore. Den paagjældende Komitee afgav en velvillig Betænkning angaaende Planen, men ikke desto mindre fandt Andragendet hverken i denne eller i en Række følgende Sessioner, hvor det stadig fremkom paany, Naade for de amerikanske Lovgiveres Øine.

Det var ikke, fordi Ansøgeren var ubekjendt eller lidet agtet. Født i Charlestovn ved Boston (27 April 1791), hvor Faderen nød Anseelse paa Grund af sine theologiske og geografiske Kundskaber, havde den unge Morse i 1811 begivet sig til England for under Allstons Veiledning at studere Malerkunsten, og han havde der vundet ikke blot akademisk Udmærkelse, men ogsaa hædrende Omtale af de vigtigste Journaler. Efterat han i 1815 var vendt tilbage til sit Fædreland, havde han vel maattet gjøre den smertelige Jagttagelse, at den unge amerikanske Nation ikke nærede nogen synderlig levende Interesse for de skjønne Kunster, og medens han maatte flakke om og søge at ernære sin Hustru og sig selv ved at male Portræter etc. til meer end billige Priser, havde han vel ofte været fristet til med en af sine Venner, Skribenten Percival, at udbryde: „Hvem gider længer skrive eller male for saadan en fashionabel Pøbel som den, vi har hertillands? Hvad mig angaaer, da er jeg træt af at klappe de Hunde, jeg vil fra nu af kun regalere

dem med Spark." Men efter Omstændighederne havde han dog kunnet glæde sig ved en meer end almindelig Velvillie, han var omsider bleven kaldet til at holde Foredrag ved en anseet Læreanstalt i Nevyork, og efterat han i 1829—32 havde foretaget en ny Reise til Europa, var han bleven ansat som Professor i Kunsthistorie ved Universitetet. Samtidig dermed havde han samlet en Skare indflydelsesrige Venner omkring sig og sikkret sig et godt Navn blandt det dannede Publikum, saa at han, da hiint Andragende endelig blev bevilliget, med Rette kunde sige, at „Billen var gaaet igjennem mere af Hensyn til hans Person end formedelst Grunde, som laae i selve Sagens Natur."

„Den 27 Februar 1843, skriver Senator Benton fra Missouri, optog Komiteen, paa Forslag af Hr. Kennedy fra Maryland, den Bill til Forhandling, ifølge hvilken der skulde anvendes 30,000 Dollars til Forsøg med Morses elektromagnetiske Telegraf. General-Postmesteren skulde vaage over Summens Anvendelse. — Hr. Cave Johnson gjorde nogle Bemærkninger, som gik ud paa, at siden Kongressen i denne Session havde gjort Meget til Videnskabernes Fremme, burde den ogsaa gjøre Noget for at fremme den Videnskab, som kaldtes Mesmerismen. Han foreslog derfor at give Halvdelen af den omhandlede Sum til Hr. Fisk (som dengang holdt Forelæsninger i Washington over den nævnte Videnskabsgreen[!]), for at han kunde anstille Experimenter. Hr Houston meente, at fremdeles en Deel af Summen burde anvendes til at understøtte Millerismen. Hr. Stanley svarede den første Taler, at han ikke havde Noget at indvende mod hans Forslag, saafremt den ærede Gentleman fra Tennessee (Hr. Johnson) vilde agere magnetisk Subjekt ved Experimenterne (Latter), hvorpaa Hr. Johnson erklærede, at det skulde der ikke være Noget iveien for, hvis Stanley vilde optræde som Magnetisør (høirøstet Latter). Det stillede Ændringsforslag: „Halvdelen af Summen anvendes til Forsøg med Mesmerismen, under Skattesekretærens Auspicier," blev oplæst, og der udspandt sig saa en kort Debat om, hvorvidt dette Ændringsforslag kunde komme under Afstemning; Præsidenten erklærede, at der ikke kunde være Noget tilhinder i saa Henseende, „med Mindre man vilde anstille en videnskabelig Undersøgelse for at prøve, om Mesmerismens Magnetisme var analog med den, som skulde anvendes ved Telegraferingen." Ved Afstemningen afgaves der dog kun nogle faa Stemmer for Hr. Johnsons Forslag, og efterat man endnu en Stund

havde moret sig selv og Medlemmerne med forskjellige vittige Indfald (et Medlem foreslog, at en Deel af Summen skulde anvendes til en Telegraflinie til Maanen), vedtoges tilsidst, ved nogle faa velsindede Mænds Hjælp, selve Hovedforslaget med 89 mod 83 Stemmer. Morse, der havde konstrueret sit første, meget ufuldkomne Apparat i 1835 (det følgende Aar havde det været offenlig udstillet), skyndte sig nu at lægge Haand paa Værket, og under megen Møie og efter mange Feilgreb havde han i Slutningen af Mai 1844 fuldendt Telegraflinien mellem Washington og Baltimore. At der endnu en god Stund var utallige Vanskeligheder og Ubehageligheder at kæmpe imod, at hans Eneret blev krænket, han selv paaført en Række gemene Processer og hans gode Navn og Rygte skændet af Misundelige og Konkurrenter, ligesom at han endelig tilsidst kom til Ære og Værdighed, fik Medailler og Hædersdiplomer og offenlige Belønninger, — det er kun den gamle Historie, som gjentager sig ved næsten enhver ny Opfindelse. Mere vigtigt er det at erindre, at Morse en klar Maaneskinsnat i Oktober 1842 lagde i Nevyorks Havn den første undersøiske Telegrafledning, og at han, om han end lod det blive ved dette Experiment, det næste Aar gjorde Unionens Skattesekretær opmærksom paa, at det store Projekt, som C. V. Field senere bragte i Udførelse, efter al Rimelighed lod sig realisere.

Samuel Morse døde den 2. April 1872. Et saadant Dødsfald har Magt til at fremkalde mange Tanker. Fantasien kaster sine hurtige Blinklys hen over en Række anstrengte Arbeidsdage og gjennemvaagede Nætter, over frugtesløse Forsøg og smaa Seirvindinger, over en uendelig Kjæde af Haab, Skuffelser, Sorger og Triumfer, og hvert lille Billede vækker og ledsages af en Stemning, hvori Medfølelse, Ærbødighed, Taknemlighed og hvad ikke skifter og smelter sammen til en Eenhed. Og imedens ligger der ligesom længst tilbage i Ens Bevidsthed et utydeligt, tilsløret Spørgsmaal, som man ikke ret kan faae frem og dog heller ikke kan frigjøre sig fra. Hvorfor? Hvorfor blev han den Lykkelige, hvem det forundtes at knytte sit Navn til en af de betydningsfuldeste, meest følgerige Opfindelser, der nogensinde er gjort, og at indtage Hæderspladsen mellem Menneskehedens største Velgjørere? De videnskabelige Grundsætninger, som danne Basis for hans Opfindelse, skyldes Andre og vare almindeligt kjendte; Andre havde før ham gjort Forslag og udkastet Planer om at benytte Elektriciteten til Telegrafering,

og samme Aar som Morse første Gang henvendte sig til Kongressen, havde Wheatstone i England og Steinheil i Bayern udtænkt et Telegrafsystem: hvorfor tilhører da Krandsen denne Ene? Ja, kan man sige, det er Tilfældets Skyld, forsaavidt man kan tale om en Tilfældighed. Naar en Frugt er moden, falder den til Jorden ved det svageste Stød til den Green, hvorpaa den sidder. Det uendelige Væv af Aarsager, der bestemmer den Enkeltes og det Heles Skjæbne, og som er saa fiint forgrenet, at man ofte ikke kan see Sammenhænget og derfor troer paa lovløse Hændelser, — det bevirkede, at det blev Morse, der kom til at støde til Grenen.

Han var for det Første øiensynlig ikke nogen „høitbegavet" Mand, stod ikke „paa Høiden af sin Tids Dannelse". For at forstaae dette, er det ikke nødvendigt at gjennemblade hans jevne, ligefremme „Reminiscences" eller at plette hans Minde ved at erindre om, at han var Præsident for en Forening i Newyork, der arbeidede paa at bevare til evige Tider Negerslaveriet, „som anordnet af Gud". Man behøver blot at læse den lille Tale, hvormed han i 1872 indviede et Mindesmærke for Benjamin Franklin: „Medborgere! sagde han, jeg føler mig usigelig hædret ved, at man har overdraget mig idag at afsløre denne smukke Statue af vor udødelige og berømte Franklin. Da jeg modtog Opfordingen til at udføre denne høitidelige Handling, laae jeg tilsengs; jeg vægrede mig alligevel ikke, men sagde Ja, skjøndt jeg maatte frygte for, at man vilde blive nødt til at bære mig herhen. Benjamin Franklin trænger ikke til mine Lovtaler; men Ingen har større Aarsag end jeg til at nære Ærefrygt for hans Minde. Gid det straalende Exempel, som han med opoffrende Flid efterlod os i Værker, der bære den sande Humanitets Stempel og ere til Nytte for hele Menneskeheden, — gid det ogsaa fremtidig maa anspore til Gjerninger, som sikkre ikke blot et enkelt Land, men hele Verden en varig Fordeel". — I disse faa Ord har man, synes det, et Billede af Manden; ærlig, ukunstlet, energisk, med et aabent Hjerte for sine Medmennesker og en varm Higen efter at gjøre noget Godt; men det er ikke det Sprog, Aandernes Stormænd pleie at føre.

Tilfældet, Lykken hjalp ham, selv hvor det saae ud, som om Lykken gik ham imod — hjalp ham ved at forbittre ham hans Kunstnerbane, saa han kom til at „skrive

med elektriske Gnister istedetfor at male i Olie", hjalp ham, da den amerikanske Gesandt til Mexiko, hos hvem han havde faaet Ansættelse som Attaché, pludselig blev kaldt tilbage. Stærkest fristes man dog til at tænke paa et blindt Fatum ved at høre om Morses Hjemreise fra Havre til Amerika i Oktober 1832. Ombord paa Skibet „Sully" befandt (til en vis Grad tilfældigviis) Dr. Charles S. Jackson fra Boston sig, og denne kom (ligeledes til en vis Grad: tilfældigviis) en Dag til at fortælle om nogle fysiske Experimenter, han havde seet i Paris, og ved hvilke Elektriciteten med forbausende Hurtighed lededes gjennem et heelt System af Traade. Nu er det sandt nok, at der krævedes visse Forudsætninger, en vis videnskabelig Dannelse til at uddrage Slutninger af denne Meddelelse, og det vides da ogsaa, at Morse en Tidlang havde drevet naturvidenskabelige Studier og navnlig i Vintersemestret 1826—27 hyppigt havde underholdt sig med sin Ven, Professor i Fysik J. F. Dana, angaaende elektromagnetiske Fænomener og Forsøg. Men paa den anden Side var Morse paa dette Omraade dog kun en interesseret Dilettant, og selv om man — idet man bruger Ordet Geni som Betegnelse for flygtige Dieblikke, da et Menneskes Syn skærpes til at see de finere Forhold og dybere liggende Berøringspunkter, som ere skjulte for det grove Blik, — selv om man vil kalde ham genial, da han udbrød: „Isaafald seer jeg ingen Grund til, at man ikke skulde kunne besørge Bud videre umiddelbart ved Elektricitet," tør det dog ikke glemmes, at den selvsamme geniale Tanke kunde haves og faktisk havdes af Flere, hvoriblandt ialfald Adskillige ikke kastede den hen som et løst Indfald, men bevarede den som en Plan, der skulde søges realiseret. Og komme vi saa endelig til alle de paafølgende Forarbeider, til Anstrengelserne og Udholdenheden (hvor det synes, som om Morse har høstet Nytte af visse overtroiske Elementer, der fandtes i hans Bevidsthed), er det da saa vanskeligt at fremføre Mænd, der med en endnu heftigere Energi have viet sig til en Opgaves Løsning, eller som have raadet over en langt betydeligere Skarpsindighed?

Græs døer, Fæ døer, Dommen over død Mand døer ogsaa. De saakaldte Stores Minde bliver tilbage som Mumier i indholdsløse Lærebøger, og ved Jubilæer og Mindefester føres der en Krukke Støv omkring i Gaderne, og der holdes Prædikener, under hvilke saare Faa med virkelig Taknemlighed og Kjærlighed erindre sig den Afdøde. Der

ligger i denne uundgaaelige Skjæbne et tydeligt Fingerpeg. Hvad der, seet fra det Heles, fra Verdensudviklingens Standpunkt, viser sig som et ubrydeligt Net af Nødvendigheder, tager sig for den Enkeltes Vedkommende ud som et lunefuldt Tilfælde. Det var, naar man fæster Øiet alene paa Morse, ingenlunde tilfældigt, men uundgaaeligt nødvendigt, at han under hiin Samtale med Jackson fik den følgerige Indskydelse, bevarede den, førte den ud i Praxis; men det var tilfældigt, at det netop blev denne Opgave, som tilfaldt ham, og ikke en hvilkensomhelst anden, og at Opgaven tilfaldt netop ham. Naar en Fugl bærer et Frø til en ubevoxet Ø, er der vel en lang Række af bagved liggende, næsten usynlige Aarsager, som bevirke, at Fuglen standser just paa dette Sted; men hvis Jorden kunde tale, maatte den dog, naar Frøet skyder op og sætter Frugt, ydmygt sænke sig og sige: Jeg fik Planten ved et Tilfælde; der var andre Øer med mere frugtbar Bund og ligesaa rige Betingelser — hvorfor blev jeg den Udkaarne?

Der er kun Et, som aldrig døer: Gjerningen, Ordet, Blikket, Smilet, Haandtrykket, hele den uendelige og uoverskuelige Sum af Livsytringer. Nogle af dem have for det Heles Udvikling kun en Indflydelse, som svarer til den Virkning, man fremkalder i Atlanterhavet, naar man kaster en Steen i Vandet ude paa Toldboden; atter andre, og ikke altid de meest straalende eller de mest støiende, ere som smaa Stifter og Hjul i et mægtigt Maskineri; og nogle enkelte blive til de store Svinghjul, som i majestætiske Dreininger drive Kulturen og Civilisationen høiere og høiere opad mod det endelige Maal, vor Tids spottede Utopien. Hvor maa ikke Mænd, der som Guttenberg, James Watt, Morse have været med til at smede disse mægtige Redskaber, som skulle føre Menneskene nærmere og nærmere til hinanden i Overbeviisningen om den hele Menneskeheds Solidaritet, — hvor maa ikke de, hvis de have havt Fremsyn nok til at forstaae deres egen Gjerning, have følt sig ydmygede og taknemlige! Og hvad er alle disse Kampe, fulde af Fred, alle disse Anstrengelser, fulde af Hvile, alle disse Skuffelser, fulde af Haab, alle disse glædesfyldte Sorger, hvad er hele denne Opfinderens Martyrgang, som han dog ikke vilde have undværet, hvad er det for en ringe Løn at byde mod det store Hverv: at have været en af det evige Fremskridts betroede, om end tilfældige Tjenere!

A. Hg.

Moral
grundet paa den høieste Lykke som Formaal.

Af John Stuart Mill.

Andet Kapitel.

Vidnesbyrd og Beviis for Nytteprincipet.

Der er et Spørgsmaal, som man ofte hører, og det med Hensyn til hvilkensomhelst Rettesnor i Moralen: Hvad er det, som stadfæster den? Hvilke Bevæggrunde er der til at følge den? hvor er Kilden til dens forpligtende Magt? hvoraf udleder den sin bindende Evne? Besvarelsen af dette Spørgsmaal danner en nødvendig Deel af Moralfilosofien, et Spørgsmaal, der, skjøndt det hyppigt forkynder sig som en særligt mod Nyttemoralen rettet Indvending, i Virkeligheden opstaaer overfor enhversomhelst Moral. Det opstaaer, saasnart et Menneske opfordres til at henføre Moralen til en anden Basis end den, paa hvilken han er vant til at tænke sig den bygget. Thi Vanemoralen, den, som Skik og Brug og offenlig Mening har stadfæstet, er den eneste, der fremstiller sig for Sindet, ledsaget af den Følelse, at den i sig selv er forpligtende, og naar en uudviklet Personlighed opfordres til at antage, at denne Moralitet udleder sin forpligtende Evne fra et eller andet almindeligt Princip, om hvilket Vanen ikke har lagt den samme Glorie, synes denne Antagelse ham et Paradox. De Sætninger, der for den mere Udviklede staae som afledede, synes ham at have en større

forpligtende Kraft end den oprindelige Grundsætning, af hvilken de udledes; Bygningen synes ham at staae meget bedre uden, end med dens Grundvold. Han siger til sig selv: Jeg føler, at jeg er forpligtet til ikke at røve eller myrde, bedrage eller snyde. Men hvorfor er jeg forpligtet til at fremme den almindelige Lykke? Hvis min egen Lykke bestaaer i noget Andet, hvorfor maa jeg da ikke give dette Fortrinet?

Denne Vanskelighed vil altid frembyde sig, saalænge indtil de Indtryk, der danne en sædelig Karakteer, begynde at udspringe fra det moralske Princip, ligesaa fuldt som de nutildags udgaae fra de underordnede Konsekvenser af dette, saalænge altsaa, indtil gjennem den forbedrede Opdragelse Følelsen af Eenhed med vore Medskabninger er bleven (hvad det ikke kan nægtes, at Jesus vilde, den skulde være) saa dybt rodfæstet i vor Karakteer og vor Bevidsthed, som Rædsel for Forbrydelse nu er det hos ethvert velopdraget ungt Individ. Imidlertid træffer Vanskeligheden i det Mindste ikke særligt Nyttetheorien, men følger med ethvert Forsøg paa at analysere Moraliteten og føre den tilbage til Principer, Forsøg, som altid, medmindre Principet allerede i den almindelige Bevidsthed er anseet for ligesaa helligt som enhver af dets Anvendelser, synes at berøve disse en Deel af deres Hellighed.

Intet lader sig anføre, hvorfor Nyttepricipet ikke skulde være modtageligt for enhver Stadfæstelse, som et hvilketsomhelst andet Moralsystem kan opnaae. En saadan Stadfæstelse er enten ydre eller indre. Om de ydre Hensyn, der kunne bekræfte og styrke Principet, er megen Tale overflødig. Saadanne ere: Haab om Velvillie eller Frygt for Mishag af vore Medskabninger eller af Universets Herre tilligemed hvad vi maatte have af Sympathi med dem eller Kjærlighed til ham og Ærefrygt for ham, idet vi bøie os for hans Villie, uafhængigt af hvilke Følger dette drager efter sig for os selv. Der er øiensynligt ingen Aarsag, hvorfor alle disse Bevæggrunde til Lydighed ikke skulde kunne knytte sig ligesaa fuldstændigt og ligesaa mægtigt til Nyttemoraliteten som til enhversomhelst anden. Og det er da ogsaa sikkert, at de

iblandt disse Bevæggrunde, der gjælde vore Medmennesker, knytte sig til denne Moral, og det desmere, jo høiere den almindelige Intelligens har sit Niveau; thi hvad enten der gives anden Aarsag til moralsk Forpligtelse end den almindelige Lykke eller ikke, saa ønske Menneskene nu engang Lykken, og hvor ufuldkommen deres Praxis end er, saa attraae de altid hos Andre og anbefale altid Andre en saadan Handlemaade imod dem selv, ved hvilken de tænke, at deres Lykke vil blive fremmet. Og hvad den religiøse Bevæggrund angaaer, da gjælder det, at hvis Menneskene troe paa Guds Godhed, saaledes som de Fleste sige, at de gjøre, maa de, som mene, at det at gavne den almindelige Lykke er Kjernen i i det Gode eller dog Kjendemærket paa det Gode, nødvendigviis troe, at dette ogsaa er det, som Gud bifalder. Den hele Kraft, der ligger i ydre Løn og Straf, baade fysisk og moralsk, hvadenten den udgaaer fra Gud eller fra vore Medmennesker, tilligemed Alt, hvad Menneskenaturen formaaer at frembringe af uinteresseret Selvopoffrelse enten for Gud eller Mennesker, al denne Kraft kan anvendes til at styrke Nyttetheorien, i samme Forhold som denne Moral er anerkjendt, og den gjør det desmere mægtigt, jo mere Opdragelsen og den almindelige Kultur anvendes i denne Retning.

Saameget om den ydre Stadfæstelse. Pligtens indre Stadfæstelse er, hvilket Moralprincip vi end hylde, en og den samme, nemlig en Følelse i vor Sjæl, en mere eller mindre heftig Smerte, som følger Overtrædelsen af en Pligt, og som hos Naturer med en stærkt udviklet Moralitet i de alvorligste Tilfælde stiger til en Gysen tilbage for Pligtbruddet som for en Umulighed. Naar denne Følelse er uinteresseret og knyttet til den rene Pligtidee og ikke til en særegen Form af denne eller til en blot underordnet Omstændighed ved den, stammer den fra Sympathi, fra Kjærlighed og endnu mere fra Frygt, fra alle Formerne af religiøs Følelse, fra Barndomserindringer og Erindringer om hele vort foregaaende Liv, fra Selvagtelse, Ønsket om Andres Agtelse og leilighedsviis ogsaa fra Ringeagt for sig selv.

Det er denne Følelsens saa overordenlig komplicerede Karakteer, i hvilken Aarsagen maa søges til det Mystiske, som man formedelst en Tilbøielighed i det menneskelige Sind, paa hvilken der gives mange andre Exempler, pleier at knytte til Ideen om den moralske Forpligtelse, og som leder Folk til at troe, at denne Idee paa ingen Maade kan knyttes til andre Gjenstande end dem, som — formedelst en formeentlig mystisk Lov — netop fremkalde den paa vort nuværende Udviklingstrin. Dens bindende Kraft bestaaer imidlertid ligefuldt i Existensen af den Masse Følelser, der maa nedbrydes en for en, før vi kunne gjøre Noget, der krænker vort Retsprincip, og som vi, hvis vi ikke desmindre krænke det, sandsynligviis bagefter ville møde igjen under Form af Samvittighedsnag. Hvad Theori vi end have om Samvittighedens Oprindelse og Natur, saa er dette dog det, som væsenlig konstituerer den.

Da nu altsaa den sidste Stadfæstelse af enhver Moral (fraseet de ydre Motiver) er en subjektiv Følelse i vort eget Sind, seer jeg Intet, der kunde sætte Nytteprincipets Forsvarere i Forlegenhed i det Spørgsmaal, hvori Stadfæstelsen af dette bestemte Princip bestaaer. Vi kunne svare, at den er den samme som den, der gjælder for alle andre Moralprinciper: Menneskeslægtens Samvittighedsfølelser. Ganske vist har vel denne Stadfæstelse ingen bindende Kraft for dem, der ikke nære de Følelser, hvortil herved appelleres; men disse ville ligesaalidt findes villige til at adlyde hvilketsomhelst andet Moralprincip som Nytteprincipet. Paa dem virker en hvilkensomhelst Moral kun gjennem de ydre Motiver. Imidlertid existere disse Følelser nu eengang i den menneskelige Natur, og deres Realitet tilligemed deres store Magt over de Mennesker, i hvem de ere blevne omhyggeligt pleiede, ere Kjendsgjerninger, som Erfaringen har beviist. Man har aldrig formaaet at give nogen Grund, hvorfor de ikke skulde kunne naae en ligesaa stor Høide og Kraft under Nyttetheorien som under enhver anden Moralregel.

Man finder, troer jeg, hyppigt en Tilbøielighed til at troe, at et Menneske, der i en moralsk Forpligtelse seer et

Faktum af transscendent Natur, en objektiv Realitet, der henhører under „Tingene i sig selv" vil være lydigere overfor den, end Den, som antager Pligten for reent subjektiv og troer, at den har sit Sæde alene i den menneskelige Bevidsthed. Men hvad Mening man end har om dette Punkt i Ontologien, saa er den Kraft, hvormed man føler sig tvunget og bundet, Ens egen subjektive Følelses Styrke, og hiin Kraft kan nøiagtigt maales ved denne Styrke. Ingens Tro paa, at Pligten er en objektiv Realitet, er stærkere end hans Tro paa, at Gud er det, og dog virker Troen paa Gud, fraseet Forventningen om Belønning og Straf, alene paa Sindet igjennem den subjektive religiøse Følelse og i Forhold til dennes Styrke. Stadfæstelsen udgaaer, forsaavidt som den er uinteresseret, altid fra Sindet selv, og Tilhængerne af Transscendentalmoralen maa derfor mene, at denne Stadfæstelse ikke vil findes i Sindet, medmindre det troes, at den har sin Rod udenfor Sindet, og at et Menneske, der siger til sig selv: „Dette, som binder mig og som kaldes min Samvittighed, er kun en Følelse i mit eget Sind", muligviis vil drage den Slutning, at naar Følelsen ophører, saa ophører ogsaa Forpligtelsen, og at han, hvis denne Følelse generer ham, kan oversee den og bestræbe sig for at blive den kvit. Men truer denne Fare Nyttemoralen alene? Gjør den Antagelse, at Pligten har sit Sæde udenfor Sindet, Følelsen saa stærk, at den ikke kan dræbes? Det er saa langt fra at være saaledes, at alle Moralister indrømme og beklage den Lethed, med hvilken Samvittigheden hos det store Fleertal kan bringes til Taushed og undertrykkes. Det Spørgsmaal: „Behøver jeg at adlyde min Samvittighed?" gjøres ligesaa ofte af Mennesker, der aldrig have hørt Tale om Nytteprincipet som af dettes Tilhængere. Thi de, hvis Samvittighedsfølelser ere saa svage, at de tilstede hiint Spørgsmaal, ville, hvis de besvare det med ja, ikke gjøre det, fordi de troe paa en Transscendentaltheori, men formedelst de ydre Motiver.

Det er med Hensyn til den nærværende Gjenstand ikke nødvendigt at afgjøre, hvorvidt Pligtfølelsen er medfødt eller indplantet. Hvis man antager den for medfødt, er det et aabent Spørgsmaal, til hvilke Gjenstande den naturligt knytter sig; thi denne Antagelses filosofisk dannede Forsvarere ere nutildags enige om, at den intuitive Pligtfølelse gjælder Principerne, ikke Enkeltheder. Dersom her overhovedet findes noget Medfødt, da seer jeg ingen Grund, hvorfor den medfødte Følelse ikke skulde være en Følelse, hvis Væsen er Hensyn til Andres Fornøielser og Lidelser. Dersom der gives noget Moralprincip, som er intuitivt forpligtende, saa skulde man sige, at det maatte være dette. Forholdt det sig saaledes, vilde den intuitive Ethik falde sammen med Nyttemoralen, og der vilde ikke mere være nogen Tvist imellem dem. Men selv som Forholdet er, mene de intuitive Moralister allerede, at hiint Hensyn til Andres Vel og Vee er en af flere intuitivt moralske Forpligtelser. De mene eenstemmigt, at en stor Deel af Moraliteten gaaer ud paa det Hensyn, som skyldes vore Medmenneskers Interesser. Hvis derfor Troen paa Pligtens transscendentale Udspring føier en ny Styrke til den indre Stadfæstelse af Principet, da forekommer det mig, at Nytteprincipet allerede raader over denne forøgede Kraft.

Dersom nu derimod omvendt, saaledes som jeg for min Part mener, de moralske Følelser ikke ere medfødte, men erhvervede, da ere de ikke derfor mindre naturlige. Det er naturligt for Mennesket at tale, at gjøre Fornuftslutninger, at bygge Byer, at opdyrke Jorden, skjøndt alle disse Færdigheder ere erhvervede. De moralske Følelser udgjøre ganske vist ikke i den Mening en Deel af vor Natur, at de i nogen kjendelig Grad skulde være tilstede hos os Allesammen; men dette antages desværre af dem, som nære den ivrigste Tro paa disse Følelsers transscendentale Oprindelse. Ligesom de andre nysnævnte erhvervede Evner er den moralske Evne om ikke en Deel af vor Natur, saa dog en Udvikling af den; ligesom hine røber den sig svagt forud for Kulturen,

men kan ved Kultur drives iveiret til et høit Udviklingstrin. Ulykkeligviis kan den imidlertid overhovedet ved tilstrækkelig Brug af de ydre Vidnesbyrd og ved tidlige Indtryks Magt over Sindet dyrkes i næsten enhversomhelst Retning, saa at der neppe gives noget saa Absurd eller Fordærveligt, at det ikke ved Hjælp af disse Indflydelser kan bringes til at virke paa det menneskelige Sind med Samvittighedens hele Myndighed. At betvivle, at man skulde kunne give Nytteprincipet samme Magt ved samme Midler og det, selv om det slet ikke var grundet i Menneskenaturen, vilde være at byde al Erfaring Trods.

Men moralske Idee-Associationer, som ere blevne til paa reent kunstig Maade, give, alt som den intellektuelle Udvikling stiger, efter for Analysens opløsende Kraft, og dersom Pligtfølelsen, naar den er associeret med det Nyttige, viste sig at være indtraadt i en reent vilkaarlig Association, dersom der ikke var nogen styrende Deel af vor Natur, nogen mægtig Klasse af Følelser, hvormed denne Association stemte, og som bragte os til deels selv at føle den som naturnødvendig, deels til ikke blot at ville fremkalde den hos Andre (hvortil vi have egennyttige Motiver i Overflod), men ogsaa til at elske den hos os selv — hvis der kort sagt ikke var en naturlig Følelsesgrundvold for Nyttemoralen, da kunde det let hænde, at, selv efter at denne Association var bleven indpodet ved Opdragelsen, det en skjøn Dag lykkedes Analysen at sprænge den.

Men der er denne Grundvold af mægtig naturlig Følelse, og den er det, som, naar engang den almindelige Lykke er anerkjendt som det ethiske Formaal, vil udgjøre Nyttemoralens Styrke. Det er paa denne faste Grund, at Menneskeslægtens sociale Følelser hvile, paa den Enkeltes Attraa efter at befinde sig i Overeensstemmelse med sine Medskabninger, hvilket allerede i og for sig er et mægtigt Princip i den menneskelige Natur og lykkeligviis et Princip, der ved den fremskridende Civilisations Indflydelse selv uden særlig Indskærpning stedse stræber at blive stærkere. Samfundslivet

er paa eengang saa naturligt, saa nødvendigt og nu en saadan Vanesag for Mennesket, at den Enkelte, naar man undtager nogle ualmindelige Omstændigheder og seer bort fra en og anden Bestræbelse for vilkaarligt at udsondre sig deraf, maa siges aldrig at kunne tænke sig stillet anderledes end som Medlem af et Korps. Og denne Idee-Association nagles fastere og fastere sammen, alt som Menneskeheden fjerner sig mere og mere fra den vilde Uafhængigheds Tilstand. Derfor bliver enhver for en Samfundsorden væsenlig Betingelse en stedse mere uadskillelig Deel af ethvert Menneskes Opfattelse af den Tingenes Tilstand, han er skabt til, og som udgjør et menneskeligt Væsens Bestemmelse. Nu er et Samfund af Mennesker, naar Forholdet mellem Herre og Slave alene undtages, aabenbart umuligt paa nogen anden Grundvold end den, at Alles Interesser raadspørges. Et Samfund mellem Ligestillede kan kun existere, hvor man er enig om at tage lige Hensyn til Alles Interesser. Og da nu under alle civiliserede Samfundstilstande ethvert Menneske, med Undtagelse af den absolute Monark alene, har Ligemænd, er Enhver forpligtet til at stille sig paa lige Fod med En eller Anden, og i hver Tidsalder gjøres der et Skridt henimod en Tilstand, under hvilken det vil være umuligt at stille sig anderledes end som Ligemand overfor Hvemsomhelst. Saaledes bliver man da lidt efter lidt ude af Stand til at tænke sig en Samfundstilstand som mulig, i hvilken man aldeles intet Hensyn behøvede at tage til Andres Interesser. Man føler sig under Nødvendigheden af at maatte tænke sig Menneskene som Væsener, der i det Mindste afholde sig fra alle grovere Forurettelser og om ikke af anden Aarsag saa for deres egen Beskyttelses Skyld under hele deres Liv uafladeligt protestere mod slige. Alle Mennesker ere altsaa fortrolige med den Tanke, at de arbeide sammen med Andre, og det med en Samfundsinteresse, ikke med en individuel Interesse som Maal for deres Handlinger. Saalænge de samvirke med Andre, falde deres Formaal sammen med Andres; de have i det Mindste for en Tid en Følelse af, at Andres Interesser ere

deres egne Interesser. Ikke alene giver enhver Styrkning af de sociale Baand og enhver sund Opblomstren af Samfundslivet hvert enkelt Individ en kraftigere personlig Interesse i praktisk at tage Hensyn til Andres Velfærd: han ledes derved endog til mere og mere at identificere sine Følelser med Hensynet til deres Bedste eller i det Mindste med en stedse høiere Grad af praktisk Hensyntagen til dette. Han kommer om end ad Instinktets Vei til at være sig bevidst som et Væsen, der naturligviis tager Hensyn til Andre. Andres Vel bliver ham en Sag, som han naturligviis og nødvendigviis maa skjænke Opmærksomhed, en lignende Opmærksomhed, som den han skjænker en af sit Livs fysiske Betingelser. Hvad Sum af denne Følelse et Menneske end har, saa er han ved de stærkeste Bevæggrunde, deels sympathetiske, deels egennyttige, tvungen til at lægge den for Dagen og til saa stærkt, som det blot staaer i hans Magt, at opmuntre den hos Andre; ja endog naar han selv slet ikke besidder denne Følelse, er han ligesaa høiligt som enhversomhelst Anden interesseret i, at Andre nære den. Som en Følge heraf blive endog blot de ringeste Spirer til denne Følelse paaagtede og opelskede ved den som en Smitte sig udbredende Sympathi og ved Opdragelsens Indflydelse, og dernæst væves en fuldstændig Væv af styrkende Idee-Associationer rundt omkring den ved de ydre Vidnesbyrds mægtige Indvirkning. Alt som Civilisationen gaaer frem, føles denne Maade at betragte os selv og Menneskelivet paa som stedse mere naturlig. Ethvert Skridt i Retning af politisk Forbedring styrker den, idet det fjerner Aarsager til egennyttig Opposition og udjevner de Uligheder, der opstaae ved de Privilegier, som Lovgivningen har forundt visse Individer eller visse Klasser, Privilegier, der endnu bestandig gjøre det muligt intet Hensyn at tage til hele Grupper af Menneskers Lykke. Under en intellektuel Fremskridtstilstand stige stedse de Indflydelser i Betydning, der stræbe hen til i ethvert Menneske at fremkalde en Følelse af Eenhed med det store Hele, en Følelse, der, hvis den var fuldkommen, vilde bringe ham til aldrig at tænke paa noget

fordeelagtigt Vilkaar for ham selv, hvis gavnlige Virkninger ikke kom de Andre tilgode. Dersom vi nu tænke os, at denne Følelse af Eenheden blev lært som en Religion, og at Opdragelsens, Institutionernes og den offenlige Menings hele Kraft blev rettet saaledes, at ethvert Menneske fra Barndommen af voxede op paa alle Maader omringet af denne Følelse (deels lært som Theori, deels praktisk sat i Værk), saa troer jeg ikke, at Nogen, som kan fastholde denne Forestilling, vil føle Mistanke til Tilstrækkeligheden af hiin den sidste Stadfæstelse af Lykkemoralen. Til Enhversomhelst, der giver sig af med den Art Studier, og som finder denne Tanke for haard, anbefaler jeg som et Middel til at lette Tilegnelsen af den det andet af Comtes to Hovedværker »Traité de politique positive». Jeg har meget betydelige Indvendinger at gjøre mod det politiske og moralske System, som er udviklet i denne Afhandling; men jeg troer, at den til Overflod har godtgjort Muligheden af, at man, selv uden Hjælp af Troen paa et Forsyn, kan stille en psykologisk Magt og en social Virkekraft, der er liig en Religions, til Menneskehedens Tjeneste, ja at man endog kan bringe denne Magt til at underkaste sig hele det menneskelige Liv og i en saadan Grad farve enhver Tanke, Følelse og Handling, at selv den største Indflydelse, som nogensinde er bleven udøvet af en Religion, kun kan betragtes som en Forberedelse dertil og en Forsmag derpaa. Det bliver derfor mindre at befrygte, at denne Magt skulde vise sig utilstrækkelig, end at den skulde blive saa overvældende, at den paa utilbørlig Maade kom i Veien for Individualitetens Udvikling og den personlige Frihed.

Det er da ikke heller nødvendigt for den Følelse, der udgjør Nyttemoralens bindende Kraft over dem, som nu anerkjende den, at oppebie saadanne sociale Tilstande, der vilde medføre, at dens forpligtende Evne blev følt af den hele Menneskehed. I den sammenlignelsesviis tidlige Tilstand af menneskelig Udvikling, i hvilken vi nutildags leve, kan et Menneske i Virkeligheden ikke føle den fuldstændige

Sympathi med Andre, der vilde gjøre enhver virkelig Uoverensstemmelse mellem Principerne for hans og deres Handlemaade umulig. Men ligefuldt kan allerede nu et Menneske, hos hvem Samfundsfølelsen overhovedet har naaet nogen Udvikling, ikke overvinde sig til at tænke paa sine øvrige Medskabninger som paa Rivaler, der ligge i Kamp med ham om Midlerne til at vinde Lykke, og hvis Bestræbelser han maa ønske at see tilintetgjorte, for at han kan have Held med sig i sine. Den dybt rodfæstede Anskuelse, som ethvert Menneske allerede nu har om, at han selv er et Væsen af social Natur, bringer ham til at føle det som en naturlig Fornødenhed for ham, at der skal være Harmoni imellem hans og hans Medskabningers Følelser og Formaal. Om ogsaa Meningsforskjelligheder og Ulighed i aandelig Udvikling gjør det umuligt for ham at dele mange af de Anskuelser, Andre nu for Tiden nære, ja maaskee endog bringer ham til at angribe og trodse deres Følelser, maa han dog stedse være sig bevidst, at hans virkelige Formaal ikke er modsat deres, at han paa ingen Maade modsætter sig, hvad de virkeligt ønske, nemlig deres eget Vel, men tvertimod vil fremme dette. Denne Følelse er ganske vist hos mange Mennesker meget svagere end deres selviske Følelser og mangler ofte heelt. Men hos dem, som besidde den, har den alle en naturlig Følelses Karakteermærker. Den staaer ikke for deres Sind som en Overtro, Opdragelsen har fremkaldt, eller som en Lov, der despotisk er bleven paalagt ved Samfundets Magt, men som en Egenskab, de vilde befinde sig ilde ved at undvære. Denne Overbeviisning er det stærkeste Vidnesbyrd for den paa Principet: den høieste Lykke, grundede Moral. Den er det, som bringer ethvert Menneske, hvis Følelsesliv er udviklet, til at arbeide med og ikke imod de ydre Motiver til at tage Hensyn til Andre, som fremkomme ved hvad jeg har kaldt de ydre Vidnesbyrd, og naar disse Vidnesbyrd mangle eller naar de gaae i modsat Retning, udgjør denne Overbeviisning i sig selv en mægtig indre og bindende Kraft, og det i samme Forhold, som Individet har Tænkedygtighed

og Karakteer. Thi faa Andre end de, hvis Sjæl i moralsk Henseende er som et Stykke hvidt Papir, kunne anlægge deres Liv og Levnet efter den Plan, at de intet andet Hensyn ville tage til Andre, end det, deres egen Interesse afnøder dem.

Saameget om Vidnesbyrdene for denne Lære. Hvad Beviset for den angaaer, da har det allerede været bemærket, at de høieste Principer ikke ere modtagelige for Beviis i dette Ords almindelige Forstand; det gjælder i samme Grad om de første Forudsætninger for vor Viden som om de første Forudsætninger for vor Handlen. Da hine imidlertid ere Kjendsgjerninger, kan man med Hensyn til dem ligefrem appellere til de Evner, som træffe Afgjørelse angaaende Kjendsgjerninger, nemlig til vore Sandser og vor Selvbevidsthed. Men kan man appellere til de samme Evner med Hensyn til Spørgsmaalet om praktiske Formaal? eller ved Hjælp af hvilken anden Evne kunne disse Spørgsmaal besvares?

Spørgsmaal angaaende Formaal ere med andre Ord Spørgsmaal om, hvilke Ting der ere attraaværdige. Nyttetheorien er den, at Lykke er attraaværdig og det Eneste, der er attraaværdigt som Formaal, at alle andre Ting kun ere attraaværdige som Midler til dette Formaal. Hvad kan man fordre af denne Lære ɔ: hvilke Betingelser maa man forlange, at den skal opfylde, for at godtgjøre Sandheden af det, den lærer?

Det eneste Beviis, som det er muligt at give for, at en Gjenstand er synlig, er det, at Folk virkelig see den. Det eneste Beviis for at en Lyd er hørlig, er, at Folk høre den, og saaledes fremdeles med Hensyn til alle vor Erfarings andre Kilder. Ligedan mener jeg, at den eneste Maade, paa hvilken man kan godtgjøre, at Noget er attraaværdigt, er det, at man viser, det virkelig bliver attraaet. Ifald det Formaal, som Nyttetheorien sætter sig, ikke baade i Theori og Praxis var anerkjendt som Formaal, kunde Intet nogensinde overbevise noget Menneske om, at det var det. Der kan ikke gives nogen anden Grund til, at den

almindelige Lykke er værd at attraae, end den, at ethvert Menneske attraaer sin egen Lykke, saavidt som han troer det muligt at opnaae den. Da dette nu imidlertid er en Kjendsgjerning, have vi ikke alene ethvert Beviis, som dette Tilfælde tilsteder, men overhovedet ethvert Beviis, som det er muligt at forlange, for den Sætning, at Lykke er et Gode ɔ: at ethvert Menneskes Lykke er et Gode for det selv, og at den almindelige Lykke altsaa er et Gode for Menneskeheden. Saaledes er det da beviist, at Lykke er et af Formaalene for vore Handlinger og følgelig et af Formaalene for Moraliteten.

Men dermed er jo ikke beviist, at Lykken er det eneste Formaal. Dertil synes det efter vor Beviisførelse nødvendigt at vise, ikke blot, at Menneskene attraae Lykke, men at de aldrig attraae Andet end Lykke. Nu veed Enhver, at de attraae Ting, som i daglig Tale bestemt adskille sig fra Lykke. De attraae for Exempel ligesaa sikkert Dyd og Frihed for Laster som Fornøielse og Frihed for Smerte. Attraaen af Dyd er vel ikke saa udbredt en Kjendsgjerning, men en ligesaa sikker Kjendsgjerning som Attraaen af Lykke. Heraf ansee da Nytteprincipets Modstandere sig berettigede til at slutte, at der gives andre Formaal for menneskelig Handling end Lykke, og at Lykke ikke afgiver Prøvestenen for, hvad man bør bifalde og hvad man bør laste.

Men nægter vel Nyttetheorien, at Menneskene attraae Dyd, eller paastaaer den, at Dyden ikke er en attraaværdig Gjenstand? Lige modsat. Den hævder ikke blot, at Dyden er attraaværdig, men at at den bør attraaes paa uinteresseret Maade for sin egen Skyld. Hvad Mening end Nyttemoralisterne have om de oprindelige Betingelser, der gjøre Dyden til Dyd, om de end troe, at Handlinger og Planer kun ere dydige, fordi de fremme et andet Formaal end Dyd, saa stille de dog, naar dette er indrømmet, og naar det er afgjort, hvad der skal forstaaes ved Dyd, ikke blot Dyden i Spidsen for de Ting, der ere gode som Midler til det sidste Formaal, men de anerkjende ogsaa som en psykologisk Kjends-

gjerning Muligheden af, at den for Individet selv kan være et Gode uden Hensyn til noget videre Formaal. De mene, at Sjælen ikke befinder sig i en sund Tilstand, ikke i den Tilstand, som stemmer med det Nyttige eller som er gavnligst for den almindelige Lykke, medmindre den elsker Dyden paa denne Maade — som en i og for sig selv attraaværdig Gjenstand, og det selv om Dyden i det individuelle Tilfælde ikke skulde medføre de attraaværdige Konsekvenser, den er rettet mod og med Hensyn til hvilke den betegnes som Dyd. Denne Anskuelse indeholder ikke i ringeste Maade et Brud med Nytteprincipet. Lykkens Bestanddele ere meget forskjellige, og enhver af dem er attraaværdig i sig selv og ikke blot betragtet som en Tilvæxt i Summen. Nytteprincipet betyder ikke, at en eller anden given Fornøielse, Musik f. Ex., eller en eller anden Frihed for Smerte, god Helbred f. Ex., skulle betragtes som Midler til Tilveiebringelsen af en Samling Goder, betitlet Lykke, og at disse kun bør attraaes som saadanne; de attraaes og bør attraaes i og for sig selv; thi foruden at være Midler udgjøre de en Deel af Endeformaalet. Efter Nyttelæren er Dyden ikke fra Naturens Haand eller oprindeligt en Deel af Formaalet; men den kan blive det, og hos dem, som elske den uegennyttigt, er den bleven det og attraaes og opelskes ikke som et Middel til Lykke, men som en Deel af deres Lykke.

Til videre Oplysning af dette maa vi erindre, at Dyd ikke er den eneste Sag, som, skjøndt den oprindeligt er et Middel og skjøndt den, hvis den ikke var Middel til noget Andet, vilde være og blive ligegyldig, dog ved Idee-Association med sit Formaal bliver attraaet i og for sig og det med den største Heftighed og Inderlighed. Hvad skal man f. Ex. sige om Kjærligheden til Penge? Der er oprindeligt ikke mere Attraaværdigt ved Penge end ved en Bunke skinnende Smaasteen. Deres Værdi beroer udelukkende paa Værdien af de Ting, man kan kjøbe for dem. Lysten til dem beroer udelukkende paa en Lyst til andre Ting, hvilken de afgive et Middel til at tilfredsstille. Og dog er Kjærligheden til

Penge ikke blot en af de stærkeste bevægende Kræfter i det menneskelige Liv, men Penge blive i mange Tilfælde attraaede for deres egen Skyld. Lysten til at besidde dem er ofte stærkere end Lysten til at bruge dem og tiltager i Styrke, alt som alle de Lyster, der pege ud over Lysten til Penge, lidt efter lidt døe bort. Man kan da med Sandhed sige, at Penge i dette Tilfælde ikke attraaes som Middel til et Formaal, men som en Deel af Formaalet. Det Samme kan siges om flere af Menneskelivets store Øiemed, om Magt f. Ex. eller om Ære, kun med det Forbehold, at der til hvert af disse Øiemed er knyttet en vis Sum af umiddelbar Fornøielse, som i det Mindste tilsyneladende er naturligt indbefattet i dem, Noget, som ikke kan siges om Penge. Men lige fuldt er jo dog den største naturlige Tiltrækning baade ved Magt og ved Ære den uhyre Hjælp, de yde, til Opnaaelsen af vore øvrige Ønsker, og det er den stærke Idee-Association, der saaledes dannes mellem dem og alle de andre Gjenstande for vor Attraa, der meddeler den direkte Attraa efter dem den Heftighed, som den ofte antager, og som i adskillige Karakterer giver denne en Styrke, som overgaaer alle de andre Lidenskabers. I disse Tilfælde er Midlet blevet en Deel af Maalet og en vigtigere Deel af det end nogen af de Gjenstande, hvortil det er Middel. Hvad der først attraaedes som Redskab til Opnaaelse af Lykke, attraaes nu for sin egen Skyld. Men idet det attraaes for sin egen Skyld, attraaes det ikke desto mindre som en Deel af Lykken. Individet bliver eller mener at ville blive lykkeligt ved den blotte Besiddelse deraf, og bliver ulykkeligt, hvis det ikke opnaaer denne. Dets Attraa efter Gjenstanden er ikke forskjellig fra dets Attraa efter Lykken, ligesaa lidt som Kjærligheden til Musik eller til god Helbred er forskjellig derfra. De nævnte Ting indbefattes i Lykken. Lykke er ikke en abstrakt Idee, men et konkret Hele, og hine Gjenstande ere Elementer i den. Nytteprincipet stadfæster og billiger, at de ere det. Livet vilde være fattigt og saare slet forsynet med Kilder til Lykke, hvis Naturen ikke havde sørget for, at Ting, som

oprindeligt ere Tilfredsstillelsen af vore primitive Ønsker uvedkommende, men som lede til denne eller som paa anden Maade blive aandeligt associerede med den, selv bleve Kilder til Fornøielser, som ere endnu mere værdifulde end vore primitive Fornøielser, og det saavel i Henseende til Varigheden af den Tid, de formaae at udfylde, som med Hensyn til den blotte Heftighed.

Efter Nyttemoralens Mening er Dyden et Gode af denne Art. Der var ingen anden oprindelig Attraa efter den eller Bevæggrund til den, end at den fremmede og udbredte Fornøielse og især at den beskyttede imod Lidelser. Men gjennem den Idee-Association, der saaledes dannedes, føltes den som i sig selv et Gode og attraaedes som et saadant med ligesaa stor Heftighed som ethvert andet Gode; Forskjellen mellem Attraaen efter den og Lysten til Penge, Ære eller Magt er kun den, at alle disse Tilbøieligheder kunne gjøre Individet skadeligt for de øvrige Medlemmer af det Samfund, det tilhører, og ofte gjøre det, medens der ikke gives Noget, som gjør det til en saadan Velsignelse for Andre som en uinteresseret Kjærlighed til Dyden. Medens derfor Nytteprincipet taaler og billiger hine andre erhvervede Tilbøieligheder lige indtil det Punkt, ud over hvilket de vilde skade den almindelige Lykke mere end gavne den, paabyder og fordrer det af Enhver, at han skal bringe Kjærligheden til Dyden i sit Sind op til saa stor en Høide og saa stor en Kraft som muligt, da Dyden langt mere end noget Andet er af Vigtighed for den almindelige Lykke.

Resultatet af de foregaaende Betragtninger er dette, at der i Virkeligheden ikke attraaes noget Andet end Lykke. Hvad der attraaes anderledes end som et Middel til et udenforliggende Maal og i sidste Instans som Middel til Lykke, det attraaes som en Deel af Lykken og attraaes ikke for dets egen Skyld, før det er blevet dette. De, som attraae Dyden for dens egen Skyld, attraae den enten, fordi Bevidstheden om at besidde den er en Fornøielse, eller fordi Bevidstheden om at savne den er piinlig, eller af begge disse Grunde, da i Virke-

ligheden Fornøielse og Smerte her sjeldent findes adskilte, idet det samme Menneske er fornøiet med at have opnaaet den Grad af Dyd, hvortil han har hævet sig, og er misfornøiet med ikke at have hævet sig høiere. Hvis det Første ikke foraarsagede ham nogen Fornøielse og det Andet ingen Smerte, vilde han ikke elske eller attraae Dyden eller vilde alene attraae den for de øvrige Goders Skyld, som den vilde indbringe ham og de Mennesker, han brød sig om.

Vi have da nu et Svar paa det Spørgsmaal, hvad Beviis Nyttepricipet er modtageligt for. Hvis den Mening, jeg nu har fremstillet, er psykologisk rigtig, hvis den menneskelige Natur er saaledes beskaffen, at den Intet attraaer, som ikke enten er en Deel af Lykken eller et Middel til Lykken, kunne vi hverken faae eller fordre noget andet Beviis for, at disse Ting ere de eneste attraaværdige. Hvis saa er, er Lykken det eneste Maal for den menneskelige Handlen, og det, om Noget fremmer Lykken eller ei, den eneste Prøve, ved Hjælp af hvilken al menneskelig Færd kan bedømmes. Heraf følger da nødvendigviis, at dette maa være Maalet for Moraliteten, da Delen selvfølgelig er indbefattet i det Hele.

Og for nu at afgjøre, om dette virkelig forholder sig saaledes, om Menneskene intet Andet attraae for sig selv end Fornøielse eller Frihed for Smerte, saa maa vi fremhæve, at vi her øiensynligt ere naaede til et Spørgsmaal om Kjendsgjerninger, et Erfaringsspørgsmaal, hvis Besvarelse, som alle lignende Spørgsmaals, afhænger af, hvad der lader sig godtgjøre. Det kan kun besvares ved, at man stræber at blive sig sine egne Tilstande bevidst, ved Selviagttagelse og en denne supplerende Iagttagelse af Andre. Jeg troer, at man, naar man uden Fordomme ved disse Midler søger at bringe Klarhed tilveie, maa erklære, at det at attraae en Ting og at finde den behagelig, at have Uvillie mod den eller Modbydelighed for den og at tænke sig den som smertelig ere aldeles uadskillelige Fænomener eller snarere to Sider af samme Fænomen. Strengt taget have vi her kun to forskjellige Maader at benævne den samme psykologiske Kjendsgjerning

paa. Det at tænke paa en Gjenstand som attraaværdig (for dens egen og ikke for Konsekvensernes Skyld) og det at tænke paa den som fornøiende er een og samme Ting, og at attraae Noget paa anden Maade, end i samme Forhold som Forestillingen derom medfører Fornøielse, er en fysisk og metafysisk Umulighed.

Saa indlysende synes dette mig, at jeg neppe troer det kan blive omtvistet, og den Indvending, man vil gjøre, vil ikke være den, at Attraa i sidste Instans muligviis kan være rettet paa noget Andet end Fornøielse og Smertefrihed, men den, at Villien er en fra Attraaen forskjellig Sag, og at et Menneske, hvis Dyd er prøvet, ja endog blot enhver fast Karakteer udfører sine Beslutninger uden at tænke paa den Fornøielse, han har af at dvæle ved dem eller som han venter af at sætte dem igjennem. Ja, siges der, han vedbliver at handle med samme Formaal for Øie, selv om hiin Fornøielse er i høi Grad formindsket ved Forandringer i hans Væsen eller Svækkelse af hans Modtagelighed, eller selv om den opveies ved de Lidelser, Kampen for hans Formaal bringer over ham. Alt dette indrømmer jeg tilfulde og har andetsteds hævdet det saa bestemt og saa eftertrykkeligt som nogen Anden. Villien, det aktive Fænomen, er visselig forskjellig fra Attraaen, den passive Modtageligheds Tilstand, og skjøndt den oprindelig er et Skud fra Attraaens Stamme, kan den senere hen selv skyde Rod og skille sig fra Moderstammen. Ja dette gaaer saa vidt, at vi ved mangt et almindeligt Forsæt langt fra at ville Sagen, fordi vi attraae den, attraae den, fordi vi ville den. Dette er imidlertid lige fuldt kun et Tilfælde af hiin velbekjendte Kjendsgjerning: Vanens Magt, og er paa ingen Maade indskrænket til kun at gjælde de dydige Handlinger. Mange ligegyldige Ting, som man oprindeligt gjorde af en eller anden Bevæggrund, vedbliver man at gjøre af Vane. Undertiden gjøres Sligt ubevidst, idet Bevidstheden først indtræder efter Handlingen, til andre Tider gjøres det med Villie og Bevidsthed, men med en Villie, som er bleven tilvant, og som sættes i Bevægelse ved Vanens

Magt, der maaskee endog staaer i Strid med det Forsæt, som en rolig Overveielse vilde give Fortrinet: et Tilfælde, man ofte er Vidne til hos dem, som give efter for lastværdige eller skadelige Vaner.

Det tredie og sidste Tilfælde er det, i hvilket Villiens Vanehandling i det enkelte Tilfælde ikke staaer i Strid med den almindelige Handleplan, som til andre Tider hersker, men udfører denne; saaledes i det Tilfælde, hvor den Handlende enten er af prøvet Dyd eller med Overlæg og Fasthed forfølger et hvilketsomhelst bestemt Formaal. Naar Forskjellen mellem Villie og Attraa forstaaes paa denne Maade, er den et tilforladeligt og i høi Grad vigtigt psykologisk Faktum; men dette Faktum bestaaer alene deri, at Villien ligesaavel som andre Elementer i vor Konstitution kan underkastes Vane, saaledes at vi af Vane ville, hvad vi ikke længer attraae for dets egen Skyld, eller hvad vi alene attraae, fordi vi ville det. Det er ikke desmindre vist, at Villien fra først af heelt og holdent er et Produkt af Attraa, idet vi i dette Ord indbefatte saavel Smertens tilbagestødende som Fornøielsens tiltrækkende Indflydelse. Lad os da nu ikke mere betragte det Menneske, som har en prøvet Villie til at gjøre det Rette, men Den, i hvem Villien til Dyden endnu er svag, udsat for at overvindes af Fristelser og ikke fuldt til at lide paa. Ved hvilke Midler kan hans Villie styrkes? Hvorledes kan Villien til at være dydig, hvor den ikke forekommer med tilstrækkelig Styrke, indpodes eller vækkes? Ene og alene ved at bringe Personligheden til at attraae Dyden, ved at bringe ham til at see den i et behageligt Lys og Mangelen paa den i et pinligt. Det er ved at associere Ideen „at gjøre Ret" med Ideen „Fornøielse" og Ideen „at gjøre Uret" med Ideen „Smerte", eller ved at fremdrage og indpræge den Fornøielse, der naturligt følger med det Første, og den Smerte, der naturligt følger med det Sidste, i den Paagjældendes Sind og ved selv at lade ham erfare disse Følelser, at der alene gives nogen Mulighed for at fremkalde den Villie til at være dydig, som, naar den først er prøvet og hærdet, virker uden

nogen Tanke om Fornøielse eller Smerte. Villie er et Barn af Attraa og udløses kun af sin Faders Herredømme for at komme under Vanens. Det, at Noget er et Resultat af Vane, afgiver i og for sig ingen Garanti for dets indre Værd, og der vilde ikke være nogen Grund til at ønske, at Dydens Øiemed skulde være uafhængigt af Forestillingen om Fornøielse eller Smerte, hvis man kunde fæste tilstrækkelig Lid til, at de Fornøielse og Smerte indbefattende Idee-Associationer, som fremme Dyden, vilde sikkre ubrødelig Fasthed i Handling, selv uden Vanens styrkende Magt. Men baade med Hensyn til Følelse og Handling er Vanen det Eneste, som giver Sikkerhed. Det er da paa Grund af den Betydning, det har for Andre, at de absolut kunne stole paa vore Følelser og vor Handlemaade, og paa Grund af den Betydning, det har for os absolut at kunne stole paa os selv, at vi maa stræbe efter at bringe Villien til at gjøre det Rette ind i hiin Afhængighed af Vanen. Med andre Ord, denne Villiens Tilstand er et Middel til et Gode, ikke oprindeligt et Gode, og den strider ikke imod den Lære, at Intet er et Gode for menneskelige Væsener, uden forsaavidt som det enten selv volder Fornøielse eller er et Middel til at opnaae Fornøielse eller undgaae Smerte. Hvis nu denne Lære er sand, saa er Nytteprincipet beviist. Om den er sand eller ei, maa overlades til den tænkende Læsers Betragtning.

(Sluttes i et følgende Hefte.)

Ved G. Brandes.

Etatsraaden.

Etatsraaden drager fra Gilde
— det stod for en Jubilar —
paa Skydebanen Champagnen
masseviis strømmet har.
Der var saamænd Nogle, som paastod,
Etatsraaden var noget ør;
han holdt sig dog ligesaa værdig,
alvorlig og sat som før.

Trøstigt ad Veien han styrer
— den gik over Vesterbro —
men underligt, døsigt, fantastisk
de Gaslygter paa ham gloe.
De hopped og dirred og dandsed
Med Svaien og Neien saa sær,
Alt havde som tabt Balancen
lige til Huse og Træer.

Selv Frihedsstøtten, som ellers
har saa adstadigt et Præg,
saae ud for Etatsraadens Øie,
som var den med i den Leg.
Etatsraaden tog sig til Panden:
„Er Vesterbro bleven gal?
den teer sig saa underlig fjantet,
som havde den en Perial."

En dunkel Erindring opdukked
og gav ham af Trøst et Stænk,
at hist i de smaa Alleer
stod en eller anden Bænk.
Imellem de dandsende Træer,
imellem de hoppende Blus
han naaede did og sig troede
i Ly for gøglende Puds.

Og ned imod Bænkens Planke
han faldt saa tung som en Sæk,
men føler sig greben om Livet
og stivner i panisk Skræk.
En Stemme, som minded ham ganske
om Støttens i Don Juan,
i Nattens bundløse Stilhed
hæst ham imøde klang:

„Jeg drømte om funklende Øine,
jeg drømte om skummende Viin,
nu vækkes jeg op af et natligt
hjemdrivende Kneipesviin."
Etatsraaden kom til sin Samling:
„Naa, naa! bliv blot ikke grov!
Jeg kunde jo slet ikke vide,
der sad en Herre og sov."

Ved Lygteskjæret han skimted
et Skæg saa struttende bredt,
to Øine klare og brune,
et Ansigt blussende hedt.
En Haand faldt ned paa hans Skulder:
„Ho, ho, min Fa'er, er det Dig?
Dig vented jeg aldrig at træffe
undtagen paa Dydens Vei."

Etatsraaden studsed forbauset
og lidt tilbage han foer,
han søgte at fæste Foden
haardt mod den usikkre Jord,
han famled efter en Holdning,
som kunde indgyde Respekt;
han saae jo, han havde at gjøre
med et forfaldent Subjekt.

Da lød det: „Kjender Du ikke
din gamle Kontubernal?“
„— Men Gud — er det Dig? — jeg troede …
at længst Du var bleven gal.“
„Det er saamænd meget muligt,
men nu er vi eens omtrent
og svømme broderligt sammen
i Fuldskabens Element.

Naa, fra Kancelliets røde,
store og skumle Huus
Du lister Dig ud paa Broen
og drikker en ærlig Ruus
og dyrker andægtig, i Løndom,
som Mystos, den herlige Gud
og skyller din tørre Gane
for muggent Kontorstøv ud?

Kom! Ingen inat Dig kjender —
kom med til et herligt Lag,
hvis lystige Fest først ender,
naar atter det gryer ad Dag.
Saml Ungdommen i Dig sammen,
glem Vrøvl og Embed og Rang.
Vi Alle vil puste til Flammen
med mangen en gammel Sang.

O, husk paa de svundne Tider,
paa Vaarens spirende Pragt,
paa Hjerteslaget, det unge,
der stod med det Bedste i Pagt!
Husk selv paa de lønlige Taarer,
der var som Morgenens Dug,
husk paa, hvor hver Ven var lystig
hvor hver en Pige var smuk!"

Etatsraaden rysted paa Ho'det,
han kunde sig selv ei forstaae;
det var, som i Clairvoyance
sin Dobbeltgænger han saae,
der svæved luftigt forbi ham
seilende paa en Sky;
selv kan han neppe sig røre;
hans Fødder er tunge som Bly.

Hans Hjernefibre sig filtre
sammen som speget Traad:
„O — hvem der nu turde være
lystig, forsoren og kaad!
Jeg bryder mig ikke det Mindste
om denne Etatsraadsrang,
men — jeg er dog altid Chef for
tredie Departement."

Fast uden han selv det mærked,
han fulgte den Andens Fjed,
og ud ad Vesterbrogade
de blidelig seilende gled.
Den Fremmede endelig standsed
og aabned en Gadedør;
de gik gjennem smalle Gange
i Mørkets ravnsorte Slør,

saa over en Gaard og en Have,
hvor Foden i Snee slog Sjap:
„Nu skal Du til at begynde,
min gamle Ven, hvor Du slap."
Med Skodder for begge Vindver
et lille Havehus laae;
den Fremmede banked, man aabned,
og Lys Etatsraaden saae.

Der sad i den lave Stue
omkring det aflange Bord
en halv Snees halvgamle Fyre,
som op nu med Hurra foer.
For begge de nye Gjæster
de gjorde saa høfligt Plads
og svang i Luften om Ho'det
de svinglende fulde Glas.

„Jeg bringer Jer her en Etatsraad,
som ikke blev Renegat:
min gamle Ven fra Regensen,
en brav og tro Kammerat.
Han avancerede mægtigt
ved Slid i Kontorernes Vraaer,
men glemte dog ikke den skjønne
Gud med Viinløv i Haar.

Høit leve hver Sjæl, der tørster
i denne viinløse Ørk,
hvert Øie, som speidende søger
Lyset i Natten mørk,
hvert Hjerte, som har bevaret
den evige Ungdoms Gnist,
hvert Sind, som ingen Slags Skæbne
i Længden kan gjøre trist!

En gik ad undas i Elskov,
hans Tankers Dronning ham sveg;
En leged med Tid og Kræfter
en altfor hensynsløs Leg;
En troede paa Favntag af Musen
men krysted den vaade Sky;
— dog, smidig som Tjørnegrenen,
sprang Aanden iveiret paany.

Der er dog saameget Prægtigt
paa denne rullende Jord;
der groer for hvert Skridt, vi træde,
Smaablomster i broget Flor.
Af Solens Glimten paa Vandet,
af Skyggens Bæven paa Blad,
af alle de flygtige Glæder,
der svæve forbi paa Rad,

af hvert et tryllende Øie,
der har os fanget engang,
af Ekko, der døende flygter,
af Ungdommens Jubelsang,
af hvert et duftende Minde
fra Fortidens rige Aar
saa fyldig en Krands vi binde
og slynge den om vort Haar.

Af Vinens perlende, røde
Draaber den vandes maa,
da dølge de fugtige Blade
Lokkerne tynde og graa.
Nu skal I stemme i Sangen
— I gamle Krigeres Trop! —
i Toner, som flagrende stræbe
fra Sneen mod Stjernerne op.

.... Her seer I nu min Etatsraad!
ei sandt — heel sjelden en Fugl? —
Inat han listelig flagred
ud af sit dølgende Skjul."
— „Aa" — lød der fra flere Sider,
„det er jo Juristen Strøm,
i sin Tid Helt ved et Bæger,
en Elsker, farlig og øm!"

Nu fæsted Etatsraaden Blikket
skarpt paa den glade Kreds
og mindedes fra sin Ungdom
hele den halve Snees.
Samtidige vare de Fleste,
Høiskolens lovende Skud,
men vidt fra de slagne Veie
vare de skeiede ud.

Tre Timelærere var der,
saa kom en Toldassistent,
saa En, der var Noget i Banken,
saa En, der var Gadebetjent.
En eied en Kro paa Landet,
En havde slet ingen Stand,
En var Billettør ved „Banen",
og En var Brændeviinsmand.

Da lufted ham Noget imøde,
som ei var simpelt og lavt;
han skued i hvert et Ansigt
noget saa Trofast og Bravt:
en Tro paa det Bedste i Livet,
et stille drømmende Haab,
der ei havde lidt det Mindste
ved Tidens isnende Daab.

Historier lød nu i Masse
— en Mindernes Krønikeskrift —
om Dands under Bøgens Kroner,
om dristig Nattebedrift;
ad Piger, der havde dem narret,
de tidt gjennem Taarer loe;
thi henover Skuffelsens Veemod
bygged de Sangens Bro.

„De Fleste blandt os har fundet,“
tog endelig En til Ord,
„et temmelig tarveligt Stade
paa Markedspladsen paa Jord.
Men leve det lette, det lyse,
det frie, det freidige Sind,
der samler os her om Glasset
ved Lysepraasenes Skin.

Vi samles kun enkelte Gange,
ellers vi passe vort Kram,
da vandrer Hver sine Veie,
taalmodig, stille og tam.
Engang om Sommeren Skoven
skuer den lystige Sværm,
om Vinteren yder vor lille
Kneipe os Ly og Skjærm.“

— Man skiltes. Etatsraaden finder
med Møie sit pæne Hjem;
paa Sokker forsigtig han listed
til Sovekamret sig frem.
Hans Frue, begravet i Dyner,
ham hilste med Snorken der,
saa trak han Klæderne af sig,
— endskjøndt med endeel Besvær.

Man siger, at næste Dagen,
da han paa Kontoret sad,
han længe, hyllet i Tanker,
ei skrev paa Papirets Blad;
at kjættersk han løfted paa Skuldren,
at spodsk sig hans Mund fortrak,
da han i Akterne læste
den lange grundige Snak.

Der siges fremdeles, han listed
enkelte Gange sig bort;
hvorhen — fik Ingen at vide,
og Gjætningen kom tilkort.
Men længe derefter var han
ret i et prægtigt Humør
og gnaved og snærred ikke
ad Kone og Børn som før.

Kontoret præcist han passed;
dog meente Ministeren tidt,
at Stilen i Embedsbreve
han gav vist for flot et Snit.
Fuldmægtigen vendte sig stundom
lønligt om paa sin Stol
og hviskede til Kancellisten:
„Han bliver mig vel frivol!“

S. Schandorph.

Skitser og Udkast.

Feiden om Kvindens Frigjørelse i Danmarks Literatur 1851.

„Klara Rafael! Klara Rafael!" lød det vidt og bredt for 21 Aar siden. Fra kort før Juul 1850 til hen paa Sommeren 1851 blev neppe noget Navn udtalt saa ofte i den straalende Selskabssal saavel som i den hyggelige Dagligstue, hos Baronens saavelsom hos Præstens, ja endog hos „Noget paa et Kontor". I næsten et halvt Aar var „Klara Rafael" det Trylleord, som stærkest satte Sindene i Bevægelse: „Klara Rafael" og — „Damernes Emancipation!" Saaledes kaldte man dengang Kvindens Frigjørelse, — det brændende Emne, som nu dukker frem paany*).

Det kom, og det svandt, dette Ord, Løsenet i denne korte Feide. Som et lysende Stjerneskud viste det sig; man vidste neppe, hvor det kom fra, eller hvor det blev af.

Kampen for Kvindens Frigjørelse er dog uden Tvivl ligesaa gammel som Verden, eller rettere sagt: som Kvindens Tilværelse. Alt Levende udvikler sig uophørlig eller gaaer under i Kampen for sin Udvikling. I Aandens Verden gjælder denne Sandhed ikke mindre end i den legemlige.

---

*) Naar Forfatteren ikke — hvad der kunde synes at ligge nær — har givet denne Afhandling Overskriften: „Klara Rafael=Feiden", da er Grunden følgende: „Klara Rafael=Feiden" har flere Sider: en religiøs, en æsthetisk, en national, ja endog en „international=socialistisk" — foruden den sociale om Kvindens Fri=gjørelse, der skal afhandles paa det indskrænkede Rum, et Tidsskrift kan tilbyde. Fuldstændig og tillige meget udførligere haaber Forfatteren i et særlig udgivet Skrift at faae Leilighed til at skildre hele „Klara Rafael=Feiden"; den har en særlig Interesse for Nutiden, forsaavidt de fleste brændende Nutidsspørgsmaal kulturhistorisk Henseende ligesom havde sat hverandre Stævne i hiin Feide. Af ovennævnte Grund udelades alle Henviisninger til Kilderne, hvoraf foreliggende Afhandling er øst. Henviisningerne findes i den større.

Dersom vi sammenligne Kvindens Stilling i vidt adskilte Tidsaldere, vil Fremskridtet blive os klart. Frihedskampen har uden Tvivl i en Række af Tusind-Aar været ført ubevidst; nu føres den med Bevidsthed. Deri ligger det største Fremskridt.

Vi kjende neppe Mere end det sidste Afsnit af Menneskeslægtens Historie; men alene deri vil det være muligt at paavise, at hvergang en stærkere Frihedsluftning farer hen over Landene, viser den ogsaa sin Indflydelse paa Kvindekjønnet. Nærmest ligger det at pege paa de franske Statsomvæltninger i de sidste hundrede Aar. De vare tillige mere eller mindre Samfundsomvæltninger. Og fra Frankrig har det øvrige Europa i lange Tider hentet — ikke alene sine Moder, men ogsaa mange af sine Samfundsideer. Gjentagne Gange har en fransk Revolution været ligesom en Tordensky: naar den har sendt sine Lyn ned over Paris, drager den ad andre Kanter og udgyder sin Regn. At ogsaa Kvindesagen spillede en Rolle i den første franske Omvæltning, er almindelig bekjendt. Færre vide maaskee, at Spor heraf kan paavises i Danmarks Literatur fra Slutningen af forrige Aarhundrede. Disse var imidlertid kun svage. Stærke bleve de derimod efter den socialistiske Revolution 1848.

Det er dog kun middelbart, at Klara Rafael-Feiden kan kaldes Revolutionens Barn. Men umiddelbart stammede den fra Danmarks Statsomdannelse, som maaskee ikke havde fundet Sted dengang uden det stærke Frihedsrøre i Udlandet. „Klara Rafael" kan forsaavidt kaldes en Frugt af Femtejuni-Grundloven. At denne Frugt modnedes saa hurtigt, maa for endeel tilskrives det Røre, som, allerede inden „Klara Rafaels Breve" udkom, var vakt ved det spandetske Lovforslag. Dettes første Lovsted talte vel kun om borgerlig Ægteskab, men derved brødes Veien for Kvindesagen. Næsten samtidig drøftedes Lovforslag, som havde Hensyn til Kvinden, paa Islands Althing (1849), Sverigs Rigsdag (1850—51) og Norges Storthing (1851). Sagen ligesom laae i Luften. Spor deraf viste sig ogsaa i Literaturen, inden hine „Breve" kom frem. Saaledes findes i „Literært Maanedsskrift", December-Heftet 1850, nogle Digte, som udtrykke en lignende Stemning; de vare undertegnede „Liane" hvilket Mærke tilhørte Frøken Betty Melby (død den 4de Februar 1856).

Mathilde Fibiger — der jo, som Alle veed, er Forfatterinde til „Klara Rafals Breve" — fik imidlertid sin aandelige Vækkelse ad national Vei. „For mig viste Bebudelsens Engel sig i en Valkyries Skikkelse", skrev hun til J. L. Heiberg i et af de Breve, som vexledes mellem dem, inden han paatog sig at udgive hendes Bog, skrive Fortale til den, ja endog give den Navn. Men den Valkyrie, som indviede hende til Kampen for Kvindens Sag, var i hendes Øine en af dem, som havde svævet over de danske Helte i den nylig endte sønderjydske Krig. Dette siger hun vel intetsteds; men det er derfor ikke mindre vist. I sin nationale Henrykkelse gik hun endog saavidt, at hun lod „Klara Rafael"

skrive: „Med mit Fædreland fik jeg Troen paa Gud", — og i dette Tilfælde tør man vistnok gjøre Bogens Heltinde til Et med dens Forfatterinde. Hun sætter sin Idee om Kvindens Frigjørelse i nær Forbindelse med sine religiøse Meninger; men i religiøs Henseende var hun vakt ved den nationale Krig. Denne nationale Sideindflydelse paa hendes literære Virksomhed er saa stærk, at den ikke heelt bør forbigaaes, skjøndt det egenlig ikke er den, som skal skildres i det Følgende. Heller ikke i denne Henseende stod hun heelt uden Forgængerske. „Valgerda" — en endnu levende Kvinde — havde 5—6 Aar tidligere følt sin danske nationale Følelse saaret ved E. M. Arndts Udtalelser. Hun havde da tilskrevet ham et mærkeligt Brev, som blev endnu mærkeligere derved, at Heiberg brugte det som Emne til Skuespillet „Valgerda", hvis Heltinde Digteren skildrer som en „Valkyrie", „denne unge Pige, denne danske Skjoldmø, som med nedslaaet Visir, med Ynde og Anstand i alle Bevægelser stiller sig ligeoverfor den gamle, tungfodede, tydske Professor og udfordrer ham til Kamp". Om den ikke femtenaarige Mathilde Fibiger allerede 1845 har modtaget en første national Paavirkning af „Valgerdas" Brev, eller snarere den sextenaarige Pige af Heibergs Skuespil, som opførtes første Gang den 5te Februar 1847 — det er muligt, men iøvrig mindre vigtigt*). Nationalfølelsen opbruste saa stærkt 1848, ja har vel senere til sine Tider eller paa sine Steder været saa nær ved at skumme over Randen, at hun uden Hensyn til „Valgerda" kan være bleven paavirket paa tusind andre Maader. Vigtigere vilde det være, om det lod sig godtgjøre, at „Klara Rafaels" Forfatterinde har modtaget et Barndomsindtryk af „Valgerda", som den kæmpende Kvinde, „Valkyrien", „Skjoldmøen", og at dette Indtryk maaskee har frembragt Tanken om at henvende sig til „Valgerdas" Digter og bede ham være „Klara Rafaels" Gudfader. En slig Forklaringsgrund er iøvrig unødvendig; thi efter Oehlenschlægers Død stod Heiberg paa Toppen af det danske „Parnas", og det Stempel, som hans Haand satte paa den lille Bog, var i det store læsende Fleertals Øine et ufeilbarligt, æsthetisk Prøvestempel. Det æsthetiske Hensyn var dengang langt vigtigere end nu. At Skriftet har en „Tendens" og navnlig: Kvindens Frigjørelse, faaer man næsten ikke at vide af Heibergs Fortale. Derimod glemte han ikke at meddele, at det var forfattet „af en ganske ung, omtrent tyveaarig Pige", „staaende i den ungdommelige Skjønheds første Blomstring".

Den ydre Handling i „Klara Rafaels Breve" er kun en løs Ramme, som alene skal sammenholde det indre Liv, der udvikler sig hos Heltinden.

---

*) Denne Afhandlings Forfatter har ikke, med Hensyn til Feiden 1851, raadført sig med nogen af de Personer, som deeltoge i den. Det vilde i saa Fald ikke have været muligt at opfatte saa selvstændigt og dømme saa uhildet, som det fremfor Alt har været tilsigtet.

Hun har forladt en gammel Tantes Huus, fordi denne var et saa fuldstændigt Hverdagsmenneske, at den unge Pige med de voxende ideale Tanker ikke i Længden kunde udholde dette Samliv. Fra Kjøbenhavn flytter hun ud paa Landet for at være Lærerinde hos en Forpagter paa en Herregaard. Herfra er det, at Klara skriver sine Breve til Veninden Mathilde. Hun skildrer sin nye Omgangskreds, Hverdagsmennesker, som hun ligner ved „Fyldningen i Bunden af et kulørt Broderi". Ved den Modsætning, hvori hun snart føler sig til dem, udvikler hendes Kræfter sig. Hun kommer til at tænke selvstændig over Samfundet; og det forekommer hende, at Alting „staaer paa Hovedet". Særlig henvender hun sin Opmærksomhed paa Kvindens Stilling, og hun faaer det Indtryk, at Kvindekjønnet „slet ikke existerer endnu". Disse stærke Ord ville sige: Menneskeslægten skrider frem, men Kvinden har ingen Deel i dette Fremskridt. For med Bevidsthed at kunne medvirke til Fremskridtet, maa man nemlig have en Villie; men det har Kvinden ikke i sin hidtilværende Stilling. Det vil sige: Kvinden i Almindelighed har intet fast Livsmaal med Hensyn til Samfundets Udvikling. For at hun med Bevidsthed skal kunne deeltage i denne, maa hun frigjøres. Personligheds-grundsætningen er ligesaa gyldig i Kvindens som i Mandens Livsførelse; de ere begge Mennesker. „Mand, Kvinde, er intet Heelt for sig, men ved en aandelig Forening bliver hver et Menneske i Ordets ædleste Forstand: Gud skabte Mennesket i sit Billede". Klara opfyldes saaledes af Tanken om Kvindens Frigjørelse, at hun beslutter at stride og leve for den. „Er det ikke allerede store Ting", skriver hun til Veninden, „at vide, hvad man vil? Hvorledes man vil det, bliver ikke et Menneske klart paa en Dag eller to". Men for at følge dette sit Kald føler hun, at hun maa bryde med „Verden". Fristelsen til at svigte Løftet skulde imidlertid snart indfinde sig. Herregaardens Eier, den gamle Baron, døer, og den unge Baron Axel viser sig for at tage sin Fædrearv i Besiddelse. Han kommer, seer og — bliver forelsket i Klara; hun ikke mindre i ham. Tilstaaelsen om sin Kjærlighed lægger han ind i Schillers „Jungfrau von Orleans", og sender hende Bogen. Da faaer Klara — som ellers er saa fri for religiøs Overtro — det ulykkelige Indfald at ville „spaae" sin Skæbne af de Blade, Brevet har ligget imellem. Ak, hvad læser hun? Det er selve den himmelfarne Jomfru Marie, som taler til hende i de Ord: „en reen Jomfru mægter alt muligt Herligt paa Jorden, naar hun modstaaer den jordiske Kjærlighed". Men er Elskov ikke en jordisk Følelse? Hun mener det, og bortstøder Axels Haand. Han, som imidlertid faaer at vide, hvortil hun har viet sit Liv, finder sig med Heltemod i sin Skæbne, — ja gaaer endog som Frivillig med i Krigen. Han naaer netop at deeltage i Slaget ved Fredericia. Inden han kommer tilbage, føler hun, at hendes Kjærlighed er bleven renset; thi ved Budskabet om Seiren er Danmark hendes første

Tanke, og Axel kun den anden. Da han derfor nu beder hende blive „hans Hustru for Verden", har hun Intet imod, at de „leve sammen som kjærlige Sødskende". Ved en slig „aandelig Forening", mener hun, vil hun ikke være hindret i at følge sit Kald og virke for Kvindens Frigjørelse.

Saaledes var Hovedindholdet af den lille Bog, som — under Titlen „Klara Rafael. Tolv Breve, udgivne af Johan Ludvig Heiberg" — udgik fra Reitzels Boglade kort før Juul 1850 (skjøndt der rigtignok stod „1851" paa Titelbladet).

At Bogen vilde „vække mere end almindelig Interesse", spaaede „Berlingske Tidende" allerede den 21de December 1850. Dog misbilligede Bladet Forfatterindens „Opposition mod Verden", ... „der især hos en Kvinde let faaer noget Uskjønt". Naar man husker, hvilken Stilling „gamle Berlingske" ifølge sin hele historiske Udvikling indtager i Bladverdenen, og dengang indtog mere end nu, vil man finde et heelt lille Tidsbillede i denne første trykte Dom over „Klara Rafael".

Nytaarsaften kjørte „Kjøbenhavnsposten" op med det første Stykke af et lille Batteri, hvis sidste naaede ind i det ny Aar. Det var den 23aarige Rudolf Varberg, som førte dem i Ilden. Han stillede sig meget velvillig ligeoverfor Spørgsmaalet om Kvindens Frigjørelse, og ønskede, at Kvinden mere end hidtil maatte faae Leilighed til at udvikle sig „i Overeensstemmelse med sin Natur". Mindre velvillig, skjøndt meget anerkjendende, stillede han sig til Forfatterinden, som „efter sin hele spiritualistiske Retning mere synes at tilsigte en Forandring af Kvinden end umiddelbart af hendes sociale Stilling". Han kan have Ret, naar han siger, at Forfatterinden „taler paa en forældet Maade om Guds og Verdens Fjendskab". En gavnlig Modvægt til hendes Retning danner hans egen modsatte; men ogsaa den gaaer til Yderlighed, saaledes naar han siger: „det Ideelle er Intet uden denne foragtede Verden", og „Naturen lader sig ikke spotte". Selv spotter han Schillers Skuespil og især „die Reinheit der Jungfrau", som om vore Hustruer og Mødre vare faldne Væsner. „Nei," udbryder han endog, „først naar Kvinden bliver Moder, er hun virkelig Kvinde" (!). I Slutningen af sit sidste Stykke, den 8de Januar 1851, siger han, at „Klara Rafaels næste Bog skal afgjøre, om hun i ham skal finde „en Medkæmper eller Modstander". Iøvrigt kunde hun altid finde ham paa „venstre" Side.

Samme Dag, som „Kjøbenhavnsposten" havde sluttet, begyndte „Fædrelandet" — ligeledes med mere end eet Stykke. Den, som skjuler sig under Mærket „—a—", har et mere idealistisk Blik paa Livet end Rudolf Varberg og nærmer sig derved mere til Mathilde Fibiger; men ikke desmindre dømmer han hende haardere. Af en Lærerinde som „Klara Rafael" kunde man ventet „en Kritik over den almindelige filistrøse kvindelige Opdragelse"; dette har han savnet og yder derfor selv sine

Bidrag. Han opstiller som Mønster nærmest Nordamerika, hvor de unge Piger have „lige til den voxne Alder i det Hele den selvsamme Uddannelse som Drengene"; derved blive de mere i Stand til at følge Mandens Færd og bevare ham med større Lethed for Idealet. Skaanselsløst revser „—a—" Bogens Slutning, især „det flaue Indfald at spaae sin Skæbne" og „det Sentimentale og Forskruede" i Halvægteskabet med Baron Axel, der kaldes „en from Stillids, som snakker Klara efter Munden". Dog er han heller ikke blind for Bogens mange gode Sider; han roser hendes udmærkede Fremstilling af Personer, hvor hun i de første Breve skildrer sin Omgangskreds, især den orthodoxe „Pastor Star", „et nyt meget godt Species af vor til æsthetisk Behandling saa vel skikkede Præstestand".

Til Forpostfægtningen, som indledede den egenlige Feide, høre endnu nogle Smaating. „En Røst fra Danmarks unge Kvinder" havde i „Berlingske Tidende" af 11te Januar faaet indrykket: „Til Klara Rafael", et Læredigt, der smagte som meget syreholdigt Vand. Et enkelt opmuntrende Ord hørte hun den 17de Januar fra „Dannevirke", som Peder Kristian Koch i Haderslev dengang udgav. Endnu mere maatte hun føle sig opmuntret ved at læse det indholdsrige Brev, som „Kristian L." i Kjøbenhavn havde skrevet til „Laura N." i Kjøge, og som den 19de Januar blev trykt i „Kjøbenhavnsposten", hvis faste Medarbeider, Rudolf Varberg, syntes at være noget i aandelig Slægt med Brevskriveren.

Den egenlige Feide blev først uundgaaelig, da M. Goldschmidt rykkede frem paa Afstand med sorte Masser i „Nord og Syd" (den 10de Januar). Det saae ud som svært Skyts; men da de umaadelige Støvskyer, som Kvindesagens Forkæmpere fik i Øinene, spredte sig, viste hans Styrke sig som let Rytteri. — Salig „Korsarens" dristige og vittige Fører var paa denne Tid sysselsat med „Grundeierforeningens" Oprettelse og nød nu Gjæstfrihed paa de landlige Herresæder. „Jeg skriver dette her ude paa Landet" — begynder han — „kort efter at have seet Mynderne fare afsted efter en Ræv, bemægtige sig den og erholde la curée". Saaledes mener han, at Folk nu ogsaa fare afsted i Kjøbenhavn for at faae at vide, hvem „Klara Rafael" er, og saaledes vil man ogsaa inden hans Hjemkomst faae fat i hendes Personlighed, „om just ikke for at holde Vielse". Efter Goldschmidts Mening har „vor store æsthetiske Professor" aldeles „forrykket Standpunktet" ved at meddele Noget om Forfatterens Kjøn, Alder o. s. v., hvilket maa være ligegyldigt med Hensyn til Dommen over Bogen, og „Nord og Syds" Udgiver vil derfor i det Følgende omtale hende med „han". Med Hensyn til Bogens egenlige Kjærne, Spørgsmaalet om Kvindens Frigjørelse, da er han meget utilfreds med, at dette er fremdraget særlig; „man kan ikke", siger han, „tale om Kvindens Emancipation uden tillige at tale om Mandens og vide, hvad Ordet i Almindelighed betyder". Han gaaer iøvrigt, meget

rigtigt, ud fra „Kvindens naturlige Ret"; sin sande Natur skal hun kunne følge: „Spørgsmaalet bliver stadig dette, om den Tvang, som Samfundet udøver, er i Overeensstemmelse med Kvindens sande Væsen, altsaa, om hun i Virkeligheden adlyder sin egen Lov". Og til Spørgsmaalet svarer han „ja", skjøndt han i dette første Angreb udtaler det med Maadehold og Mildhed. „Først naar man har Mildheden mod de Svage, har man Ret til at være streng mod de Slette", — dette er hans egne Ord, dog i andet Sammenhæng.

En af „Nord og Syd"s unge Læserinde, den aandrige Fanny Bretteville*), saae med blandede Følelser paa denne Udtalelse af den yndede Forfatter. Hendes Hjerte var paa den modsatte Side. Hun frygtede, at Kvindesagen skulde tage Skade, dersom Goldschmidt for Alvor optraadte som dens Modstander. Slutningen af hans Stykke gav hende Haab om, at han endnu kunde stemmes mildere imod den. Hun sendte ham derfor et længere Brev, som hun undertegnede „Sibylla". Det var al den Oplysning han fik om Forfatterinden.

Goldschmidt har vist ikke havt sine kritiske Briller rigtig pudsede, da han læste Brevet. Ellers havde han neppe faaet det Indtryk, at hun var enig med ham i det Væsenlige, medens hun kun egenlig gik med ham i nogle Udfald mod den Ubestemthed, hvori „Klara Rafaels Breve" havde fremstillet Ideen om Kvindens Frigjørelse. „I Bogen" — skrev „Sibylla" nemlig i sit Brev — „spiller den omtrent samme Rolle som Heibergs deilige Dyr — man spørger: „Er det en Fugl? Er det en Fisk? Er det saa stort som en Elefant? Og hvad faaer man saa at see? En Madam Volti Subito". Denne Lignelse maa have blændet Goldschmidt, eller dog tiltalt ham stærkt. Han er aabenbart paavirket af den, da han skriver sin „Dagbog" den 21de Januar (i „Nord og Syd" af 24de Januar), hvor han ligner „Klara Rafael" ved en Kunstberiderske: „Kjøbenhavnsposten har ikke kunnet modstaae saa megen englelig, tyveaarig, blomstrende Skjønhed, ... saa megen Kjækhed hos en Kvinde, der viser, hvilken ubetvungen Energi, hun bærer i sig, der fremstiller sig amazoneagtigt i rask Ridt*), hilser, lokker, rider bort, efterladende Følelser, hun aldrig vil dele". „Men" — tilføier han — „Baronesse Rafael kan lade sig vie til Kjøbenhavnspostens Æsthetik ved venstre Haand" (hvorved sigtes til N. Varbergs Ytring om „Venstre" i Slutningen af hans sidste Stykke). Goldschmidt vil derfor betragte dem som „offenlig Forlovede" og afholde sig fra noget saa Umoralsk som at „føre Vaaben mod en Brudgom, der forsvarer sin

*) Fanny Lodovica le Normand de Bretteville (f. den 22de Juni 1827 † den 21de November 1859) blev senere paa Aaret forlovet og gift med nuværende Professor Simesen.

**) Klara Rafael fortæller i sine Breve, at hun i Kjøbenhavn har lært at ride, hvilket senere kommer hende til Nytte paa Landet.

Brud"; han tilføier endnu nogle Vittigheder om dette Forhold, som han selv har opdigtet for at gjøre latterligt. Selve „Klara Rafaels Emancipationsidee" vil han een Gang for alle have „ophængt blandt de Urimeligheder, som Tiden frembringer". Hermed synes Goldschmidt at ville vende Ryggen til det Hele. Ligesom i Døren vender han sig dog om og ledsager det udgaaende Hefte af „Nord og Syd" med følgende lille Spørgsmaal: „Tør Sibyllas Brev trykkes?"

Fanny Bretteville gav „noget overrasket sin anonyme Tilladelse til Trykningen". „Hvorfor jeg da vilde have det trykt?" spørger Goldschmidt i næste Hefte af sit Ugeskrift, og svarer sig selv: „Fordi det beder mig være Advokat for en Sag, som det selv forsvarer med Alvor og Iver". Vi skulle see, hvorvidt dette er Tilfældet. Hun skriver nemlig: „Paa Deres Spørgsmaal, om den Tvang, Samfundet udøver, er i Overeensstemmelse med Kvindens sande Væsen, om hun i Virkeligheden adlyder sin egen Lov — svarer jeg: Nei, det er kun meget betinget!" Nogle Uddrag af hendes Brev ville vise dette nærmere. Idet hun paaviser, hvor uretfærdigt Samfundet allerede ved Opdragelsen er mod Kvinden, hedder det: „Hun har saa vanskeligt ved at finde en Støtte, en Virksomhed, en Interesse, der behøves for den Levende, og som Religionen ikke alene kan udfylde. Man taler saa meget om Religion — hvad er den, naar den ikke tillige bliver en praktisk Sag, en Sjælens Henvendelse til Livets hele Indhold, en mæglende Magt mellem Evighedens Storhed og Livets Lidenhed? Og naar man nu intet Liv har, naar man er indespærret og naar man er forladt i den Selskabsæske, hvori man er indespærret, og hvis Sider ere Former og utallige Hensyn!" Maalet for den nuværende kvindelige Opdragelse er: „Hustru eller Intet". Derfor raader „Sibylla" saaledes: „Giv Kvinden en sund, fri og selvstændig Opdragelse, og hun vil være Noget, enten hun gifter sig eller ikke, og gifter hun sig, da vil hun vide at vælge med Tanke og Følelse!" „Kvindens Berettigelse som Menneske" — vedbliver hun senere — „vil .... give hende Kraft og Evne til at staae ene og forhindre de mange Ægteskaber uden Kjærlighed, de mange Hensyns-, Nødvendigheds-, Overtalelses- og Kjedsommeligheds-Partier, ikke at tale om Balforlovelser og Forlovelser fra Gaden". Hvor Forfatterinden i Brevets Slutning taler om Maaden, hvorpaa Kvindesagen bør fremmes, bruger hun dog et Udtryk, som let kunde mistydes af Goldschmidt. „Den hviler" — siger hun — „i Tidens moderlige Skød, den behøver ingen Missionær og ingen Valkyrie, men som Planten fordrer den Pleie og Omhyggelighed". Dersom G. nemlig har dvælet særlig ved hendes første Sætninger, og har faret flygtig hen over „men", dette slemme Ord, — da kan han let være bleven vildledt med Hensyn til hendes sande Mening.

Snart var Kampen staaende over hele Linien. De lette Dagblade kunde ikke længer gjøre Fyldest alene, — ligesaalidt Ugeskrifterne. Fra begge Sider rykkede „Reserverne" frem, baade i Maanedsskrifter og især som selvstændigt udgivne Bøger. Det var ligesom sluttede Afdelinger, af hvilke den største talte ikke Mindre end 141 Sider. En af de Kæmper, som sidst rykkede i Ilden — „Peter Vandal" med sine 71 „barbariske" Sider — maler Slagets Hede, idet han spøgende siger, at der „i disse Dage aabnes eget Folio paa Kongens Bibliothek*)" for „den vældige rafaelske Literatur": „gamle Molbech, som dog skriver med begge Hænder, sidder og transpirerer deroppe fra Morgen til Aften, og kan alligevel neppe faae de ny Sager i denne Retning protokollerede, med saa voldsom en Hastighed følge de i uoverskuelig Strøm paa hverandre".

Først kom der en „ung Hustru" og sendte en Ladning af „Fem Breve" imod „Klara Rafael". Hvor kunde denne dog falde paa, at Kvinden var underkuet eller trængte til at frigjøres! Hun havde det saa deiligt i Hjemmets stille Verden, i sit „lille velsignede Bo", i sit „solover-strømmede Slot". Hun var saa lykkelig som Hustru og Moder, at hun ikke brød sig om at virke ude i Verden. Hun var saa glad over sin lille Dreng, om hvis Afklædning hun fortæller: „Naar jeg lægger hans sidste Klædningsstykke paa Stolen, og jeg seer hans lille Legeme saa sundt og saa livsfyldigt, som det er, saa bøier jeg mig troende og taknemlig tre Gange mod Øst og tre Gange mod Vest — og jeg føler, at i hans Liv har jeg en herlig og viid Virkekreds". Jo, hun havde rigtignok følt sig krænket ved Klara Rafaels „Emancipationsidee!" — Og hvor hun tildeels har Ret! Havde alle Kvinder det som en „ung Hustru", saa var der ingen Trang til Frigjørelse, i det Mindste ikke i materiel Henseende. Men en „ung Hustru" er jo heelt udenfor Sagen og rammer derfor heller ikke, hvad hun vil. Hende og et Par, vi skulle see paa i det Følgende, kan „Klara Rafael" rolig stoppe ned paa Bunden af sit kulørte Broderi som Fyldning. „Flyveposten" (den 8de Februar 1851), udgiven af Edvard Meyer, gav hende rigtignok det Skudsmaal, at hun havde sagt „omtrent Kvintessensen af det, som den saarede Kvindelighed kan have at indvende mod en Klara Rafaels hjerteløse Reflekteren og idealistiske Taagebilleder"; men Februarheftet af „Literært Maanedsskrift", udgivet af Kr. Arentzen og G. Fistaine, var af stik modsat Mening. Udgiverne vidste aabenbart, hvem der havde klædt sig ud som „ung Hustru".

*) Hans Ord vare dog mindre Spøg, end han maaskee selv har troet. Paa det kongelige Bibliothek findes indbundne i eet Bind, med Rygtitel: „Klara Rafael med tilhørende Skrifter. 1851, de 10 særlig udgivne Flyveskrifter. De kunne der læses omtrent efter Tidsfølgen, hvori de udkom; dog bør det næstsidste (af „Theodor Immanuel") flyttes frem, saa at det kommer til at følge lige efter det tredie („Fire Breve .... til en ung Pige fra hendes Søster").

Derom vidner Slutningen af deres Kritik: „Ligesom Bogens Indhold vel kan passe paa et ubetydeligt Fruentimmer, saaledes er Stilen ogsaa fruentimmerlig blød; imidlertid kan Forfatteren derfor godt have Bakkenbarter, thi der gives som bekjendt ogsaa kvindagtige Mandfolk". Derunder stod Mærket G. C. J., hvorved uden Tvivl er sigtet til Bogens Forfatter; naar disse tre Bogstaver ombyttes, har man nemlig hans Navns Forbogstaver. Den, som havde skrevet som „en ung Hustru", var ingen Anden end: Forfatteren Julius Christian Gerson.

Efter hende — eller ham — kom en „Ridder af den profane Aand". Saaledes kaldte Rudolf Varberg sig i nysnævnte Hefte af „Literært Maanedsskrift", og paa dettes Indholdsliste kaldes hans Brev „Til den profane Jomfru" et „rødt Brev". Han skriver til sin „elskede Marie", efter at han har kaldt Klara Rafaels Væsen „kun blegrødt": „Jeg er „rød" — ligesom Du, Marie! — og deler Klara Rafaels Mening, at Kvinden baade indadtil og udadtil trænger til at emanciperes, naturligviis overeensstemmende med hendes legemlige og aandelige Natur". Skjøndt den „profane Ridder" heller ikke her lægger Skjul paa sin Materialisme i Modsætning til Klara Rafaels Idealisme, kan man dog sige, at han bryder en Landse for hende og tager hende i Forsvar endog, hvor man mindst skulde troe det. Han har ikke kunnet afvente hendes næste Bog. Hans ridderlige Følelse har budt ham at ile hende til Hjælp, da han saae hende overfalden i den voxende Kamptummel.

Derpaa kom „Fire Breve om Klara Rafael" flyvende fra Jyllands Kyst. De vare ikke, som de fleste Andre, stilede til hende, — derimod „til en ung Pige fra hendes Søster", som kaldte sig og virkelig heed: Pauline — Worm var Efternavnet. Da den 25aarige Forfatterinde satte Pennen til Papiret, har det neppe staaet aldeles klart for hende, hvortil hendes Breve skulde sigte, med andre Ord: i hvilken Retning hun selv vilde gaae, paa hvilken Side hun vilde stille sig i Kampen. Men ligesom Franskmændene sige: „Madlysten kommer, medens man spiser", kan man tidt sige: „Tankerne klares, medens man skriver". Pauline Worm stiller sig først noget tvivlende ligeoverfor Mathilde Fibiger og hendes Idee, men skriver sig lidt efter lidt baade klar og varm. Hun ikke alene lyser Ideen i Kuld og Kjøn i alt Væsenligt, men hun giver ogsaa gode praktiske Vink til at virkeliggjøre den. Af det, hun siger om Opdragelsen, har Adskilligt Værd endnu; i den Henseende udfylder hun, hvad „Klara Rafael" savnede. Kvindens Frigjørelse skal, efter Forfatterindens Mening, for en meget stor Deel være Skolens Værk: thi Kvindens oprindelige Natur er i Tidernes Løb blevet svækket. Kraften skal gjenvindes. Fordi Kvinden bliver stærkere, bliver hun ikke mindre kvindelig, — tvertimod! Hun hæves kun mere til sit sande Menneskeværd. — Hvilken Stilling den mere realistiske „Pauline" indtager til

den idealistiske „Klara Rafael", skjønnes i Hovedsagen af et indflettet Digt fra hiin til denne: deri hedder det:

Du tabe maa, hvis vi ved Dig skal vinde,
Du maa berøre Jorden med din Fod,
ei Engel meer, Du vorde skal — en Kvinde!
Først da Du kan den grønne Krone finde
paa Livets Træ, som har i Jorden Rod. —

Af alle dem, som deeltoge i Feiden, er der Ingen, der saa fuldstændig deler Mathilde Fibigers Synsmaade og Meninger om Kvindens Frigjørelse, som Magnus Eiriksson. Det er nemlig ham, som under Navnet „Theodor Immanuel" har skrevet de „Breve til Klara Rafael", som udkom omtrent midt i Marts 1851. Da han er næsten 25 Aar ældre end hun, bliver han i Stand til at støtte hende med den modne Alders Erfaring. „Jeg har", skriver han, „nu alt i tyve Aar beskæftiget mig med det Aandelige, i det Hele taget med stigende Interesse". Kvindens Frigjørelse seer han fra et Stade, som egenlig er endnu høiere eller mere idealt. Han seer i Kvindens Frigjørelse et Middel til Menneskeslægtens høieste Maal, til dens Udvikling henimod Fuldkommenheden. Han siger, at „da Gudsbilledet kun er et, og da Mandens og Kvindens Gudsbillede er det samme, saa følger deraf atter, at Fuldkommenheden ikke bestaaer i det Særegne, i det, som de enten i legemlig eller aandelig Henseende ikke have tilfælles med hinanden, men netop i det, som de have tilfælles, samt at Gudsbilledet aldrig kan uddannes paa den rette Maade, aldrig nærme sig Fuldkommenhed, saa længe det Særegne hos de forskjellige Kjøn fremhæves og anføres som det Væsenlige. Saalænge man holder fast ved den Forestilling, som Fordom og Vane har etableret og opretholdt, at Mand og Kvinde ere i den Grad forskjellige, saavel i aandelig som i legemlig Henseende, at de maa ligesom supplere eller komplettere hinanden, for at de Begge i Forening kunne udgjøre et alsidigt Menneske, — saalænge vil det i Almindelighed aldrig kunne blive til Noget med den menneskelige Fuldkommenhed". I det Foregaaende har han gjennem en meget grundig Undersøgelse søgt at paavise, at Erkjendelsesevnen og Følelsesevnen af Naturen ere lige stærke hos Mand og Kvinde (den sidste maaskee endog stærkest hos hende); han tillægger dem vel ogsaa begge af Naturen samme Villiesevne, dog er denne i Tidernes Løb, især ved Opdragelsen, bleven svækket hos Kvinden. Hun har „ikke den samme Grundvold som Manden at bygge sin Villie paa"; thi — mener han — Kundskaben er „til en vis Grad" Forudsætning for Villien.

Vi mærke nu allerede, hvorledes Feidens Udbytte voxer. Mathilde Fibiger havde sagt: Kvindekjønnet har ingen bevidst, eller ingen umiddelbar, Deel i Fremskridtet, fordi hun i Almindelighed ikke har nogen Villie. Pauline Worm har derpaa sagt: Svækkelse er Skyld deri. Endelig paaviser Magnus Eiriksson en Grund til denne Svækkelse af hendes

Villiesevne. Saalænge Kvinden ikke faaer samme Leilighed som Manden til at udvikle sine Evner og bruge sine Kræfter, ere hendes Vinger stækkede.

Feiden er nu paa sit Høieste. Vi ville imidlertid gaae let hen over nogle Slag og Stik og Stød, som ikke traf, men kun forøgede Vaabengnyet. Saaledes gjorde et lille i i „Berlingske Tidende" (den 19de Marts 1851) et arrigt Udfald mod Magnus Eiriksson. Rudolf Varberg, hvem hiin dog havde kaldt Gudsfornægter, afbødede imidlertid Stødet (i „Kjøbenhavnsposten"), roste Bogen og fremhævede tillige som en Fortjeneste hos Forfatteren, at han havde „foranlediget „Berlingske Tidende" til at prostituere sig". Den eneste tilslørede Forfatterinde, hvis Slør det endnu ikke har været muligt at hæve, „Cecilie", snakkede gammelt til „Klara Rafael", skjøndt hun forsikkrer, at hun selv er kun 24 Aar. Men hende tør vi vist rolig gaae forbi, da endog hendes Meningsfælle „Flyveposten" (den 24de Marts) meddeler os, at hun fattes „altfor meget det, som selv hos den ivrigste Modstander af Klara Rafael maa forsone ham med hende, nemlig Aand". Og i en skarp literær Feide er det dog virkelig ikke nok med Hjertet alene.

Endelig rykker den kjække „Sibylla", Fanny Bretteville, frem igjen, og denne Gang imod Goldschmidt. For at forstaae denne Fremrykning, eller for at see denne Tvekamp i Sammenhænget, maa vi dog først gaae en Maanedstid tilbage. — I „Nord og Syd" af 14de Februar havde Udgiveren skrevet et „Svar til Sibylla". Siden hendes sidste Brev havde han „været ligefrem overvældet af Breve om Kvindens Stilling og Kvindens Emancipation". Han siger selv, at han „er træt, har tabt Traaden, og givet alle Parter Ret, og nu er jeg fortumlet". Men nu nødes han jo til at udtale sig, og han meddeler da, at han ved „Kvindens Emancipation" forstaaer Vedligeholdelsen og Udviklingen af den Ærefrygt for Kvinden, som er grundet i „den erotiske Følelse". Han er iøvrig aldeles sorgløs for sit kvindelige Ideals Fremtid; thi — siger han — „Naturen bærer Omsorg i denne Retning, ligesom den sørger for, at der hvert Aar er Roser. Hvor der fremtræder Noget, som synes mig at bringe hiin Kvindeligheds Væsen i Fare, ... at ville forvandle Kjønnet fra en Blomsterhave til en Rugmark, der reiser jeg mig uvilkaarlig til Strid, Andet forstaaer jeg i Grunden ikke". — Dette „Svar til Sibylla" (14de Februar) var skrevet i et glimrende, ja i et blændende Sprog, og maatte derfor gjøre stærkt Indtryk paa de tvivlraadige kvindelige Tilskuere ved Kampen!

Det gjorde dog saa langt fra Sibylla modløs, at hun tvertimod faa Dage senere — vistnok alt den 18de Februar — havde sit „Gjensvar paa Brevet i Nord og Syd" færdigt til at trykkes. At hendes Fremrykning

blev sinket til henimod Slutningen af næste Maaned, maa derfor vel nærmest tilskrives den Omstændighed, at hun havde Vanskeligheder ved at faae Gjensvaret trykt. „Flere tilstødende Hindringer have forsinket dets tidligere Udgivelse", har hun skrevet bag paa Titelbladet. — Hun siger meget træffende, at Mandens Opfattelse af Kvinden let bliver „partisk og hildet, idet han opfatter hende i Forhold til sig, eller med stadigt Hensyn til sig", — ligesom om hun ikke ogsaa stod i et umiddelbart Forhold til Gud og til Menneskeheden, og derfor ogsaa maatte opfattes med Hensyn dertil. Mandens sædvanlige skjæve Opfattelse af Kvinden var en væsenlig Grund til, at hendes „Berettigelse som Menneske" ikke blev erkjendt, en væsenlig Grund til hendes ufri Stilling. „Jeg vil" — skriver Fanny Bretteville — „i nogle Billeder fremstille, hvad Kvindens nuværende Stilling i Samfundet ofte er, og hvorledes hun ofte bliver betragtet.

„En Kvinde bliver mere betragtet som Legeme end som Aand, mere som Form end som Væsen. Hun bliver opdraget til at kjende Ordene paa fire Sprog, Historien som løsrevne Afsnit uden Forbindelse af Aarsag og Virkning. I Skolen erholder hun en Nøgle — hun veed ikke hvortil — og bærer den saa udenpaa. Hun lærer at .... sandse — men at forstaae? at erkjende? ....

„At være Kvinde er at gaae paa Gaden og blive betragtet med profane Blikke, i Frastand at maale og betragte den mødende Herre og nærved at slaae Øinene ned eller see stivt lige ud, at man ikke skal beskyldes for Behagesyge og Vindelyst."

„At gaae forbi Gianelli i Regnveir og blive seet paa Fødderne".

„At spørge i Øster og blive svaret i Vester".

„At bede om et Stykke Brød og faae en Pebermyntekage eller et Stykke Brystsukker; at blive gjort Nar af, naar en eller anden alvorlig Bog, som „Aanden i Naturen", ligger paa Ens Bord ....

„At blive læst høit for, og see Bogen lukkes i paa det interessanteste Punkt: „Det Følgende er for vanskeligt, er ikke Noget for Damer" (Kvinden er Aand og Legeme, Damen blot Form).

„At forfægte sin Mening med Alvor, Iver og Varme ligeoverfor en ung Herre (samme Modsætning til Mand), at være aldeles inde i Sagen og da pludselig fæste sit Blik paa ham, for at see, om han er med — og at møde et beskuende, smilende Øie, at høre en venlig Stemme udbryde: „hvor det klæder Dem godt at blive ivrig!"

„At være saa smaat koket, bag Viften, Sløret eller Parasollen at kaste et Blik à la derobée."

„At være svævende og gratiøs, at være Glimmerblomster uden Duft ....".

„At gaae paa Gaden om Aftenen og blive kiget ind under Hatteskyggen; er Tjeneren ikke lige et Skridt bagefter, da undertiden høre det

pathetiske Udbrud: „Skjønne", selv om man er formummet som en Kapucinermunk ....".

„At bilde sig ind at være gammel, naar man er 24 Aar — at sukke over sin svundne Skjønhed, sin tabte Ungdom, fordi man ikke kjender den evige Skjønhed, den evige Ungdom ....".

„At blive sagt om: „hun har været" — at blive sagt om: „je presse l'orange, et après je jetterai l'écorce" ....

„I Ungdommen lunefuld og i Alderdommen trættekjær".

„Endelig at høre Komplimenter istedetfor Sandhed. — Saaledes er det, — men saaledes bør det ikke være. Opdrag hende! Et Menneskes Mening og Overbeviisning er dets Eiendommelighed og Værdighed. Aandens Seir er at hæve os fra Instinktet til Bevidsthed, fra Vankelmodighed til Fasthed, fra Lovens Aag til Erkjendelsens Frihed, fra Uskyldighed til Dyd".

Ja „Sibylla" siger endnu meget Mere af blivende Værd; men hendes Udtryksmaade er saa kort, at det er vanskeligt at gjøre Uddrag. Hendes „Gjensvar" til Goldschmidt bør læses i sin Heelhed.

Inden vi gaae over til hans Svar — eller rettere: til hans Tilbagetog —, ville vi med „Sibyllas" livlige Billeder i frisk Minde see paa nogle andre Billeder, som en Modstanderske stillede op for at parodiere dem.

„Hieronymus" stod rigtignok paa Titelbladet af den Bog, hvori disse Modbilleder fandtes: „Betragtninger over den grasserende Emancipationsfeber"; — men det kan nu godtgjøres, at „Hieronymus'" Rolle blev spillet af Forfatterinden Atalia Schwartz, dengang 30 Aar gammel. Naar man seer paa hendes Billeder af „Mandens Stilling", faaer man det Indtryk, at hun netop gavner den Sag, hun vil skade: Kvindens Frigjørelse; thi er Kvinden virkelig saaledes, som „Hieronymus" fremstiller hende, da vinder den Paastand i Styrke, at hun bør frigjøres, ikke alene for sin egen Skyld, men ogsaa for Mandens Skyld.

„At være Mand" — hedder det nemlig — „er at være Maalet for enhver Kokette; at leges med og opmuntres for siden at kastes tilside".

„At være Mand er, naar man er alvorlig og beskeden, at ringeagtes og oversees, naar man er Laps og Nar, at være Damernes Kjæledægge ....".

„At være Mand er, at tale Alvor og at blive svaret med Pjat; at tale om fornuftige Ting og blive kaldt kjedelig; at bilde sig ind, at man taler med en Kvinde, og bemærke pludselig, at det er en Uting, der taler om, hvad hun ikke forstaaer, og forsmaaer at tale om det, hun forstaaer".

„At henvende tre fornuftige Ord til en Dame, og til Gjengjæld see sig overskyllet af et Styrtebad af Nonsens".

„At være Mand er at frie til en Pige og faae Kurven, fordi man ikke bærer Knebelsbarter".

„At være Mand er at blive gift, og finde, at man har faaet en Citron istedetfor en Appelsin“.

„At komme sulten og træt hjem om Aftenen og finde lange Udsigter til Aftensmad og Hvile, fordi Ens Kone skriver paa en Kogebog“.

„At være Mand er aldrig at være ung eller gammel nok til at gaae i Ro for Koketterne og de Giftelystne“.

„At være Mand er, at have indgaaet den uopslidelige Forpligtelse, at hvert Ord, man henvender til en Dame, skal være indsvøbt i en Kompliment“.

Forsaavidt „Hieronymus“ nu vil sige, at „Sibylla“ har stillet Sagen paa Spidsen, kan hun tildeels have Ret; men hendes egne Billeder kunne da ligesaavel vendes til Fordeel for Kvindens Frigjørelse. At hun er Modstander af denne, faaer man derfor ikke at vide ved at læse Ovenstaaende; hun er det dog saa fuldstændig, at hun ikke vil vide af nogensomhelst „offenlig Fremtræden“ af Kvinden at sige. I sin Iver kommer hun lidt i Forlegenhed med visse kvindelige Stillinger, „f. Ex. at være Klasselotterikollektrice, Gjordemoder o. s. v,“, hvilke hun derfor ikke vil tale om. Bogen er dog mindre rettet mod Kvindesagen i Almindelighed end mod „Sibylla“ i Særdeleshed; og Adskilligt tyder paa, at hun ikke er traadt op, før det var tydeligt, at Goldschmidt, hendes nære Meningsfælle, havde opgivet at maale sig i Kampen med „Sibylla“.

At Goldschmidt ikke vilde optage den tilkastede Handske, havde han allerede den 28de Marts 1851 viist i „Nord og Syd“ under Overskriften: „Klara-Literaturen“. Han nævner „Sibylla“ flygtigt under Siden som En, „der tidligere har været Gjæst i „Nord og Syd“, tildeels fordi bemeldte Forfatterinde dengang syntes at staae i Opposition til „Klara Rafael“. Af hendes Skrift løsriver han nogle Sætninger (t. Ex. om Gianellis Vinduer, Glimmerblomster o. s. v.), og siger, det gjælder ikke saaledes — ligesom „Klara Rafael“ — at „nedsætte og vanskabe det almindelige, blandt Mænd anerkjendte Begreb om Kvinden for at faae Anledning til at fordre „Kvindens Berettigelse“.“ Nogen anden Gjendrivelse indlader han sig egenlig ikke paa. Han siger, at det er ligesaa unyttigt og tidsspildende at skændes videre derom, som om man vilde overtale Damer til at opgive en Reise, naar de allerede sidde i Vognen, og han gjør derefter hvad man i Krigssproget kalder en „Diversion“. Han kjører op i skraa Retning med en ældre Bog af Søren Kierkegaard, peger paa Afhandlingen „In vino veritas“ (af „Stadier paa Livets Vei“) og siger til sine Læsere: nei, see engang! hvilken mærkelig Lighed mellem de talende Personer ved Gjæstebudet og de Skrivende i Klara-Rafael-Feiden! læs rigtig efter! man vil see, „at Klara Rafael-Literaturen hidtil er naaet til Pag 72 øverst paa Siden, midt paa 3die Linie, midt i et Komma — man kan sætte Neglen derpaa — og da Afhandlingen er paa 137 Sider, kan Læseren — som

alt tilraadet — ved at læse de resterende 65 Sider i Forveien nyde den fremtidige Deel af Klara Rafael-Literaturen, inden den bliver skreven ...." Og medens de undrende Tilskuere læse Bogen og „sætter Neglen derpaa", borttages Goldschmidt bag Søren Kierkegaards Ryg fra deres Øine. — Heelt borte blev han dog ikke; thi den 3die Mai stak han Hovedet frem igjen og gjentog: „Vor Tid har i Princippet indrømmet Kvinden al den Frihed, som er forenelig med hendes Natur". Men derefter kan man ogsaa sige, at han er „ude af denne Saga"; thi nogle paafølgende personlige Kjævlerier kastede intet Lys over det foreliggende Spørgsmaal.

Man mærker nu tydeligt, at Feiden nærmer sig sin Slutning. Hovedkampen havde staaet mellem Fanny Bretteville og Goldschmidt; da hendes værdige Modstander tier, viser hun sig heller ikke mere, — „Hjeronymus" svarede hun ikke.

En eenlig Ridder, som havde været lovlig længe om at ruste sig, viste sig endnu. „En paa et Kontor" havde følt sig saa dødelig fornærmet ved en Ytring af „Klara Rafael" om et grundprosaisk Menneske, som var „Noget paa et Kontor" og iøvrig hørte til „Fyldningen i Bunden af det kulørte Broderi" — at han maatte vise sig. De „uafladelige Extraskriver-Forretninger" i hans „afsides Opholdssted" have hidtil hindret ham deri. Iøvrigt er han en meget fredelig Mand, og hans Forsvar for Fredstanken — et Emne, hvori han er hjemme — er det Bedste i hans Bog. Meget ilter er han dog ligeoverfor „Klara Rafael", men skyder stadigt over Maalet. I Et og Alt viser han sig som hendes fuldstændigste Modsætning. Forfatteren var nulevende Overkrigskommissær — V. Kr. E. Børgesen. — Den ældste Deltager i Feiden kom ogsaa meget seent, ja maaskee allersidst. Det var N. F. S. Grundtvig, alt dengang næsten 68 Aar gammel. Hans lange Udeblivelse var maaskee en Følge af, at han ved Feidens Udbrud havde mistet sin første Kone (den 14de Januar 1861). Samme Efteraar (den 25de Oktober) giftede han sig anden Gang. Man kunde have ventet, at han da særlig havde havt Leilighed til at tænke over Kvindesagen. Han rører dog ikke meget ved selve denne, og naar han stiller sig saa særdeles velvillig ligeoverfor „Klara Rafael", maa det vel nærmest tilskrives hendes stærkt udprægede „nationale" Følelse. „At nemlig en gammel Skjald" — skriver han i sin „Dansker" den 24de Mai — „taler og skriver paa Modersmaalet, som desuden er aldeles indtaget i Danekvinden og har kysset sig endnu dybere ind i hendes Mundhæld, end han som Bogorm har gnavet sig ind i det gammeldanske og nordiske Skriftsprog", at han skriver en „Dansker" .... „det vil jeg nødig nok kalde ganske ubetydeligt, men det er dog langt fra at være saa godt og tydeligt et Varsel for Danskhedens

Seir paa sine egne Enemærker, som saadan en lille kvindelig og ungdommelig Bog".

Pauline Worm havde -- en Maanedstid før Grundtvig udtalte sig — skrevet nogle meget læseværdige Stykker i „Fædrelandet" (den 23de—25de April): „Om Kvindens Kald og Kvindens Opdragelse", hvori hun slutter sig nær til „Sibylla"s Meninger. „Vi forlanger Ret til at bruge de Kræfter, Naturen har givet os", siger hun et Sted. Men, at hun nu kan nøies med et Blad istedetfor at udtale sig i en særlig Bog om saa omfattende et Emne, tyder ogsaa paa Feidens Aftagen.

Et Tegn i samme Retning er det, at der udkom et Flyveskrift med følgende Titel: „Blik paa det verdenshistoriske Værk „Klara Rafael" og den derved fremkaldte Dameliteratur. Efter en høi Beskytterindes Ordre af Peter Vandal, Akademisk- og Verdensborger". Forfatteren var den unge Læge og ivrige Socialist Frederik Dreier (født den 16de December 1827 † 1853). Fuld af bidende Vittighed gjennemhegler han næsten alle Deeltagerne i Feiden. Om den Pen, han fører, kan man gjøre sig en Forestilling ved følgende Uddrag. „Halleluja! Frøkenen er stor!" udbryder han et Sted, og et andet: „hvorlænge var Abrahams i Paris, hvorlænge spillede Axel og Klara Paradis?!" Med Hensyn til Pigeskolen vil Forfatteren, at „de exakte Videnskaber" skulle afløse Størstedelen af „de uendelige smaalige Broderier, Strikkerier, Brikkerier og andre Prikkerier" o. s. v. Han staaer saa yderlig til Venstre, at han tidt ikke er langt fra at røre ved sin Modsætning, Goldschmidt. Modstander af, hvad man dengang kaldte „Damernes Emancipation", er Dreier egenlig ogsaa; thi — siger han — „den ringe Forskjel, der er mellem Mandens og Kvindens Grad af Frihed, er noget Forsvindende imod Ligheden i den Trældom, hvori deres fælles Fordomme holder dem i den store sociale Trædemølle". Alligevel yder han i nogle Henseender, middelbart, sit Bidrag til Kvindesagens Fremme. Det er saaledes Tilfældet, naar han spotter over, at de, som dengang virkede for Kvindens Frigjørelse, næsten altid talte om „Damer" og glemte, at de fattigere Kvinder ligesaa fuldt, ja tidt meget mere, trænge til at frigjøres, i dette Ords meest omfattende Mening. Det kan ikke nægtes, at hele Klara Rafael-Feiden havde et noget aristokratisk-æsthetisk Præg, hvilket dog nærmest var en Følge af Tidsaanden.

I „Kjøbenhavnsposten" (den 25de April—4de Mai 1851) kastede Rudolf Varberg ligeledes et Blik tilbage over den Literatur, som Feiden havde fremkaldt. Efter at han med umiskjendelig Sandhedskjærlighed og Retfærdighedsfølelse har udtalt sin Dom over den hele Række af Flyveskrifter, fremstiller han sit eget Udbytte i kort Sammendrag. „Der er" — siger han „udtalt en Trang til større Selvstændighed for Kvinden". For at faae denne Trang tilfredsstillet gjælder det at

indvirke paa den „offenlige Mening"; man maa søge at „vække de Voxnes Selvbevidsthed og forbedre Børnenes Opdragelse".

I nysnævnte Stykker af Varberg havde Frederik Dreier naturligviis ogsaa faaet læst og paaskrevet, skjøndt han i materialistisk Syn paa Livet ikke stod hiin saa meget fjern. Goldschmidt gav ham ogsaa det glatte Lag i „Nord og Syd" (den 3die Mai 1851). Den utaalmodige unge Forfatter havde imidlertid ikke kunnet vente saa længe, inden han fik Almeenhedens Øine henledt paa sin Bog. Samme Dag, som Varberg skrev sit første Stykke, havde han allerede skjældt sig selv ud i „Flyveposten" (den 25de April). Det er senere godtgjort, at denne Anmeldelse, hvori „Peter Vandals" Bog kaldes „en Kritik fra Gaden", var skrevet af Dreier selv „for at prøve, om man kunde mystificere Redaktionen", og at han „havde den Fornøielse at see denne bide paa Krogen". Endnu den 26de Mai har „Flyveposten" ikke kunnet have nogen Anelse om hans „Spas"; thi Redaktionen (uden Tvivl Edvard Meyer selv) skriver, at „under de nærværende literære Forhold, hvor Pressen kan undertrykke næsten ethvert Skrift af en begyndende Forfatter, ved at lade det uomtalt, — er for en saadan selve det at blive anmeldt, uden alt Hensyn til Anmeldelsens Beskaffenhed, en stor Lykke" (!). Dette Svar til Dreier var fremkaldt ved en meget udførlig „Tak til Anmelderne fra Peter Vandal", som denne havde faaet optaget i „Fædrelandet" den (21de Mai 1851). I denne „Tak" hugger han af alle Kræfter løs paa Edvard Meyer og Goldschmidt. Anmeldelsen i „Flyveposten" — vel at mærke: af ham selv — kalder han en „særdeles god Præstation i at trumfe". Goldschmidt skælder han ud for en „Kritikfabrikant" og tillægger ham Vendekaaberi baade i religiøs og politisk Henseende, — „en Smidighed", som han ligner ved „den Kunstners, som med Frakke paa sprang ud af en stærk Vest, der var lukket med to Rader Knapper". Ved endelig at foreslaae „en Priis for den bedste plutarkisk paralleliserende literære Levnetsbeskrivelse af vore tvende industrielle Heroer", lykkedes det ham at faae Edvard Meyer og Goldschmidt indviklet i en personlig Strid, der fører bort fra Feidens egenlige Kjerne.

Da synes Mathilde Fibiger at have villet gjøre et Forsøg paa at bringe Forhandlingerne ind i det rette Spor igjen. Under Navn af „Sofie A****" udgav hun nogle ny Breve under Titlen: „Hvad er Emancipation?" Af dette lille Flyveskrift seer man, at hun ingenlunde er bleven rokket i Troen paa sin Idees Sandhed; hun siger endog, at Spørgsmaalet om Kvindens Frigjørelse forekommer hende saa vigtigt, at hun regner det til dem, „paa hvis Løsning Menneskeslægtens Frelse og Fuldkommengjørelse beroer". Man seer tillige, at hun har lært af Feiden; thi „at Enhver lærer at følge sin egen Lov", kalder hun „Emancipation" (det var jo Udbyttet af Hovedslaget, som stod mellem Fanny Bretteville og Goldschmidt). Dette udvikler hun nærmere som

eenstydigt med „at udvikle sig efter sin Natur", idet hun „gaaer ud fra den Forudsætning, at vor Natur er god, at dens Lov er, at udvikle sig i det Gudsbillede, hvori den er skabt". „Men", siger hun senere, „hvad hjælper det at føre en Blind ud i Naturen for at beundre dens Skjønhed!" Hun vil derfor, at „Erkjendelsen skal gaae forud for Erobringen" af Kvindens Frihed; og hun advarer ligefrem imod at tabe Ideen af Syne for praktiske Skridt. — Dette Sidste kan der være megen Grund til at gjentage i vore Dage, da Spørgsmaalet om Kvindens Stilling tidt synes nær ved at opløse sig i en Uendelighed af Spørgsmaal om Kvindens Stillinger; men iøvrigt maa man vist indvende mod Mathilde Fibigers Syn paa Sagens Udvikling, at Erkjendelsen vil komme hurtigere og sikrere, naar der tillige arbeides for de praktiske Skridt. Selv fastholder hun vist heller ikke denne Opfattelse endnu; ja, man kunde snarere nære Frygt for, at hun senere har tilegnet sig en stik modsat Mening.

Folk vare imidlertid blevne trætte af tre Aars næsten uafbrudt aandeligt Røre, først det politiske og nationale (1848—50) og nu sidst det sociale (1851). Dette maa vel være Hovedgrunden til, at Feiden ophørte.

Eftervirkninger har den uden Tvivl havt, saavist som ingen mægtig Idee sætter Sindene i Røre uden at efterlade sig blivende Spor. At paavise disse i ydre Kjendsgjerninger kan derimod have sine store Vanskeligheder; og disse forøges ved den Omstændighed, at Feiden ligger kun saa kort tilbage i Tiden, at Muligheden af ny og haandgribelige Eftervirkninger ikke kan afvises.

Lader man et opmærksomt Øie fare hen over Danmarks senere Kulturhistorie, vil man dog finde Adskilligt, der kan opfattes som middelbare Eftervirkninger af Feiden om Kvindens Frigjørelse 1851. Man vil mere end tidligere see Kvinder slutte sig sammen til Virksomhed for menneskekjærlige Øiemed, hvilket for en Deel maa kunne tilskrives den stærkere Samfundsaand, ligesom selve Sammenslutningen atter virker tilbage og styrker denne. Man vil see, at Kvinden har mistet noget af den i Grunden snerpede Sky for Almeenheden, som tidligere i dette Aarhundrede ikke tillod en Forfatterinde at sætte sit virkelige Navn paa den Bog, hun udgav, og altsaa personlig at vedkjende sig de Meninger, hun havde udtalt. Man har endogsaa seet en enkelt Kvinde virke med sit mundtlige Ord paa en større Tilhørerkreds, og dette gjælder en af Deeltagerne i Klara Rafael-Feiden, hvem netop denne synes at have vakt op til Kamp for Kvindens Sag, nemlig: Pauline Worm.

Ogsaa i Mændenes Sind har Tanken om Kvindens Frigjørelse uden Tvivl ligget og groet i de følgende Aar. Blandt de mere frem-

ragende Statsmænd, som have medvirket til Tankens Virkeliggjørelse, kunne vi nævne: Orla Lehmann. Om end Loven om Kvindens Myndighed og om hendes lige Arveret med Manden (1857) vilde være kommen alligevel, er det dog høist rimeligt, at den først vilde være kommen senere, dersom hin Feide ikke havde gaaet nogle Aar i Forveien.

Derimod vil det neppe være rigtigt at tilskrive Feidens Eftervirkninger videre Indflydelse paa det Nøre, som siden 1864 har begyndt at vaagne igjen, og som allerede 1867 har givet sig et svagt lille Udtryk i den saakaldte Lærerindelov. Det kan maaskee tilskrives det voxende Samkvem med Sverig, som med Hensyn til Kvindesagen er langt forud for det øvrige Norden, og som særlig i Lærerindespørgsmaalet har en riig Erfaring at øse af. Vest fra, fra England, fik Sagen middelbart et Stød fremad. Her virkede en af Europas største politiske Tænkere, Stuart Mill, for den; det blev Dr. G. Brandes Fortjeneste at have ført hans Tanker „om Kvindens Underkuelse" ind i den danske Læseverden. Endelig maa Stiftelsen af „Dansk Kvindesamfund" i Slutningen af 1871 nærmest kaldes en Følge af Sagens danske Venners Forbindelse med det over hele Verden udbredte Kvindesamfund, som har sit Hovedsæde i Genève. Men — at Sagen fik disse Venner, maa udledes af tidligere Indflydelser, og af disse tør en ikke ringe Vægt tillægges den literære Feide 1851 og dennes Ophav: „Klara Rafael".

Fredrik Bajer.

Bognyt.

Som et Bidrag til en Karakteristik af visse Sygdomssymptomer hos den danske Skjønliteratur meddeles her et Referat af: Hjalmar og Solblink, et Eventyr for Børn af Jul. Kr. Gerson. Personerne ere følgende: Adalille, Barn af en fornem Frue: naar den lille Pige skal fore et Par Svaner, kysser hun først paa Fingren ad dem, og naar hun er færdig, neier hun for dem — en Opmærksomhed, som Svanerne gjengjælde, hvilket atter foranlediger nogle Karper og Foreller, der ere ifærd med at lege „Solskinslegen", til at stirre paa „det smukke Skue", til „deres Øine løbe i Vand af Henrykkelse og Beundring." Forresten bevæger hun sig stille og „fuld af Ynde", modtager af Blomsterne Beretninger om deres Drømme og Virksomhed, men vil dog ikke fortælle Blomsterne sine Drømme, da de „ikke skulde vide, at hun holdt saameget af Krykkepylle, som hun gjorde". Bemeldte Krykkepylle er intet Ringere end — en virkelig Engel. En deilig Sommerdag befalede Gud ham „at ile til Jord" for at vogte et Barn, der legede paa en Skrænt; „mellem Blomster smaa i Engen" glemte imidlertid Vogteren sit Hverv, Barnet slog sig ihjel, Englen blev „paa Jord i Drengens Sted som en Krøbling stedt i Vaande" og optoges af det døde Barns Moder, den mærkelige Karen Margrethe. Om dennes Liv meddeles der forskjellige Oplysninger. Den Dag, hendes afdøde Søn Hjalmar var fem Aar gammel, lagde hun sin Haand paa hans Hoved og sagde: „Gud holde sin Haand over Dig, i Dig har jeg al den Lykke, jeg begjærer." Og hele den Fødselsdag rørte hun ikke sin Rok, men ved hvert Ord, hendes Søn sagde, „spandt hun Guldtraade ind i sit Hjerte". Senere, da Barnet var død, spurgte hun forgjæves Stjerner og Græsstraa om ham og græd, saa „Solen maa have skinnet længe paa den Jord, jeg den Nat gik hen over, før den fik tørret de Taarer, jeg dengang fældte". Undertiden nærer hun en dunkel Formodning om, at det døde Barn „endnu er en Trækfugl, der flyver fra Land til Land, langt bort, til Steder, som Ingen kjender", men iøvrig gaaer hun hver Morgen og Aften til hans Grav, og „naar jeg en Stund har siddet ved den, saa borer jeg med min Finger et Hul i Graven og lytter, om jeg ikke kan høre ham kalde, og om han ikke længes efter mig". Da der imidlertid ikke kommer Svar, dækker hun atter Hullet til med Jord og gaaer hjem, hvor hun „spinder Taarer ind i Traaden paa sin Rok", „nynner ind i sig en Sang" og forresten underholder sig med sit Pleiebarn (hvem hun undertiden „neppe vover at berøre") i Sentenser som denne: „Sorgens Vande ere tidt saa dybe, at Barneøie ikke kan see Bund". Ligeoverfor hende indtage Fru Malfred og Gouvernanten, der til Forfatterens og Englenes Forbittrelse indprente Adalille aristokratiske Læreregler (Ak, Herregud, den betydeligste Opposition, til hvilken den danske Literatur har drevet det!), en temmelig ubetydelig Plads, hvorimod et Par Muldvarpe, der repræsentere den moderne, atheistiske Dannelse [„Rod i Mulde, hvor Du huser — Pas det Nære, glem det Fjerne — Tro, hvad Du med Trynen snuser, — Saa har Du al Viisdoms Kjærne!" —] og navnlig en Uendelighed af Engle, med og uden Lyrer, optræde i første Række. — Handlingen er, som i alle saadanne Feérier, temmelig spinkel, men dreier sig forresten nærmest om Kjærlighed. Efterat Adalille omsider har faaet Tilladelse til at see Krykkepylle, føres hun af en Svane over til ham paa den anden Side af en vis lille, meget speilklar Sø: „hvor straalede da deres Øine af Lykke ved hinanden! Der var næsten ingen Ende derpaa!" Dette skeer oftere, og en tidlig Morgen overraske

de paa en Høi en ubeskrivelig Mængde Engle, der blandt Andet bære hverandre i Guldstol og betale Bæreløn „med Kys og Hjertets klingende Guld“. Uden videre Grund falder saa Krykkerne fra Krykkepylle, men Adalille gaaer hjem og bliver dødssyg. Krykkepylle kommer som Engel, med store hvide Vinger paa sin Ryg, og sætter sig ved hendes Seng, hun husker, at hendes Gouvernante har befalet hende „ikke blotte Hals og Arme, naar en Fremmed er tilstede“, og trækker Tæppet heelt op til sin Hals, men han smiler, tager hendes Haand, hvisker hende Kjærligheds-ord i Øret, og

Eia, eia! slig en Lykke
Ingen Tunge kan udsige,
Og med Krykkepylle fløi hun
Lige ind i Himlens Rige.

— I Johann Verastus' historiske Skuespil: „Keiser Josef den Andens Ungdom“, træffer man atter Spor af en Fantasi, der har indladt sig i en betænkelig Forbindelse med religiøs Sentimentalitet eller Forskruethed og — det Frivole. Forfatterens kvindelige Ideal tænker og taler saagodtsom ikke om Andet end Engle, hun har Visioner, nærer ingen høiere Længsel end at komme til sin døde Moder o. s. v.; men den samme ætheriske Kvinde, denne Inkarnation af Uskyldighed og Ikke-Jordiskhed, tilbyder sig selv i de hedeste Udtryk til en Præst, og det for — at demaskere ham. I saadanne Smaatræk aabenbarer sig utvivlsomt noget Mere end den umodne Skribents, den Enkeltes Ansigt. Forøvrig vidner Bogen, trods sine store og talrige Mangler, (blandt Andet en vis Tilbøielighed til af Ordklang at lade sig føre ud i det Meningsløse) om en poetisk Bevægethed, der vel endnu er for spæd og indholdsløs til at kunne befrugte Andre, men som maaskee gjennem Erfaring og Arbeide kan voxe sig stærk og sund.

— Et Handelshuus. En Fortælling af Forf. til Dobbeltgængeren. (Den Gyldendalske Boghandels Forlag.) — Denne Fortælling mangler i altfor høi Grad det Individualitetens Stempel, uden hvilket intet sandt Digterværk fødes, til at den skal kunne kaldes en god Bog. Det vil snart gaae op for Læseren, at Forf. har det, som han giver, paa anden Haand, og at det ikke er Poesien i det virkelige Liv, der omgiver ham, som har skabt Digtertrangen i ham; ja, man kan vel uden altfor stor Dristighed gaae et Skridt videre og paastaae, at det er Charles Dickens, der har gjort Forfatteren til Forfatter, og at det er „Dombey & Søn“, der har bevirket, at „et Handelshuus“ er blevet til. Naar man kjender og elsker en saa stor Forfatter som Charles Dickens, kan han have den største Betydning for Udviklingen; han kan vække Sandsen for og aabne Blikket for Mangt og Meget, som man hidtil har ladet drage uændset forbi, men han kan ikke gjøre et Menneske til Digter, der ikke har faaet Guddomsgnisten i Eie. Men at Forf. har dette, derom afgiver hans Bog ikke et utvetydigt Vidnesbyrd; den er kun en simpel Efterligning, der i Sammenligning med sit fortræffelige Forbillede er mat og svag. Ikke alene er Bogens Idee den samme som den i „Dombey & Søn“, nemlig at vise, hvorledes en kold Natur, der uden Kjærlighed og Interesser i sin indbildte Storhed lever et Liv uden egenligt Indhold, gjennem Ulykker og Trængsler omvendes og faaer Blikket op for Livets sande Værd, men ogsaa de Fleste af de Personer, Forfatteren lader optræde, ere øiensynligt meer eller mindre skaarne ud af det samme Mønster. Forholdet mellem Frank og Frederikke er ganske som Forholdet mellem Dombey og Florence, den unge, friske, livsglade Nikolai Storm, der sendes til

Vestindien for at holdes borte fra Frederikke, har et tilsvarende Sidestykke i Walter, der sendes sammesteds hen af samme Grund, og skjøndt Ligheden vel ikke er slet saa slaaende, er det dog mere end tydeligt, at Kaptain Cuttles humoristiske Billede har staaet altfor levende for Forfatterens Fantasi, da den skabte den gamle Styrmand Karstensen.

Trods Alt dette maa det dog indrømmes, at Bogen er skreven med et vist Talent. De Fleste af Figurerne ere tegnede med Korrekthed og Anskuelighed, Fremstillingen er let og livlig, skjøndt med en vel fremherskende Tilbøielighed til Kraftudtryk, og Kompositionen en saadan, at Bogen er istand til at holde Interessen vedlige; der er derfor en Mulighed tilstede for, at Forf., naar han prøver paa at staae paa sine egne Been istedetfor at realisere den Opgave, han efter sine hidtidige Arbeider at dømme synes at have sat sig: nemlig at omplante Dickens Værker paa dansk Grund, — vil kunne opnaae Resultater, hvoraf hans Læsere og han selv kunne have mere Nytte og Glæde end Tilfældet er med den foreliggende Fortælling.

— Paa L. A. Jørgensens Forlag har Edgar Collin udgivet et Udvalg af sin Bedstefader Jonas Collins Papirer, som et Bidrag til det kgl. Theaters og dets Kunstneres Historie. Flere af de interessanteste Aktstykker og Breve have vel alt tidligere seet Lyset i forskjellige Blade og Tidsskrifter, men samlede til en Bog udgjøre de dog alligevel et værdifuldt Led i den Række af Breve og Erindringer, som det maa siges at være en af vor Tids vigtigste literære Gjerninger at tilveiebringe, og som mere og mere samler sig sammen til at blive et rigt Materiale til en kommende literær og kulturhistorisk Skildring af det danske Aandsliv i dette Aarhundrede. Noget strengere Udvalg, noget mere Kritik overfor ubetydelige og ligegyldige Gjenstande vilde ikke have skadet, og baade Balthasar Bang og C. J. Boye kunde f. Ex. have været karakteriserede ved færre Bidrag, for ikke at tale om de heelt ukjendte Forfattere og deres Stykker; men i Hovedsagen fortjener dog Udgiveren Tak for Bogen. Hvad der da i denne foreligger, er kort sagt Bidrag til Theatrets baade indre og ydre Historie under J. Collins Direktionstid, fornemmelig fra Aarene 1820—30. Foruden enkelte karakteristiske Breve fra forskjellige Kunstnere, som f. Ex. Ryge, C. Winsløv, Frydendahl, C. N. Rosenkilde, og Aktstykkerne til Oehlenschlägers („Sigrid med Sløret") og J. L. Heibergs („Elverhøi") Væddestrid om Feststykket til senere Frederik VII's Formæling, turde vel nærmest den gamle Skoles Modstand mod de Heibergske og andre Vaudeviller, saaledes som den her kommer til Orde gjennem Rahbeks Censurer, have Krav paa vor Opmærksomhed, ligesom det heller ikke vilde være uden literær Interesse at anstille en Sammenligning mellem denne de Gamles Modstand og den, som C. Hauch og Andre af den Heiberg modsatte, yngre Skole kort efter reiste, men hvis Opfattelse f. Ex. Henr. Hertz imødegaaer S. 134 o. f. i Anledning af en ham indleveret Vaudeville. Iøvrig vilde det føre for langt her at gaae i Enkeltheder, og det gjøres neppe heller fornødent, da Dagspressen gjennem Anmeldelser og Feuilletoner tilstrækkeligt har fremdraget, hvad der findes af særlig literær og historisk Interesse. Vi ville derfor kun som et Supplement til disse Anmeldelser henlede Opmærksomheden paa et fiint og interessant Brev fra J. L. Heiberg, som vi hidtil ikke have seet omtalt, skjøndt dog den Fordring til en personlig Staaen inde for sin Tale og Sang, som Heiberg her slaaer paa, den Fordring, at en Mands Ord og Gjerninger maa stemme overeens, ogsaa i vor Tid paany gjøres gjældende, efterat man i Perioden fra 48 til 64 ikke just har taget det for nøie dermed. —

N. P. Nielsen havde i 1848 givet Direktionen Ideen til at gjenoptage Sanders Sørgespil „Niels Ebbesen" paa Repertoiret, men Heiberg fraraader det indstændigt i et Brev fra April, hvori han bl. A. udtaler sig paa følgende Maade: „Den offenlige Enthusiasme behøver i dette Øieblik ikke at stimuleres; tvertimod vil en yderligere Stimulation af den bevirke dens Afslappelse. Allerede længe har man ved uforsigtig Brug af Stimulantia søgt — vistnok ubevidst — at svække Nationalfølelsen og Nationalbegeistringen. Især spille nogle af vore Poeter en ussel Rolle, idet de, istedetfor at tage Musketten paa Nakken, sidde i god Ro hjemme og skrive poetiske Udfordringer i Jakob v. Tyboes Maneer — en Maneer, som burde overlades vore Modstandere, saa meget mere som den er unational."

Skriver man engang den nævnte „national=liberale" Periodes (48—64) Historie, vil man ikke glemme det Indlæg i Sagen, som dette Brev giver, naar blandt Andet samme Digters Ord i „Valgerda" (1847) om den politiske Poesi skal fremdrages og prøves. „Julius: De holder jo ikke af Poesi? Vilhelmine: Jo, af den politiske. Jul.: Ja, hvor er den? Jeg hører nok tale om den, som et nyt Evangelium, men jeg har endnu ikke truffet paa den. Ogsaa her maa jeg gjøre min Distinktion gjældende: politisk Poesi bryder jeg mig ikke om, men den nationale holder jeg høit i Ære. Vilh.: De lade sig vist ikke adskille; kun det Politiske kan i vore Tider være nationalt. Jul.: Men alle vore største Digtere ere de da unationale? thi politiske ere de ikke. Vilh.: De høre alle til en forbigangen Tid, ja jeg vil næsten sige til en forhenværende Nation; hvad der fra nu af skal blive nationalt, maa have en politisk Karakteer." Den politiserende Vilhelmine fik desværre Ret. „Alle vore største Digtere" kom snart efter 1848 til at høre til „en forbigangen Tid", og istedetfor nationale Digterværker fik vi lutter politiske Viser og Sange. Tiden skal vise, hvorvidt hele denne de sidste 20 Aars Produktion har mere Livskraft i sig, end f. Ex. Rahbeks Drikkeviser og hele Klubvise=Literaturen i sin Tid havde. Hvad den gemytlige „Sang ved Bollen" engang var for vore Forfædre, har den politiske Sang og Studentervisen været for os, og Tidens Gang, den forandrede Smag, for ikke at tale om „den store æsthetiske Dommedag", vil neppe bringe Mere af denne Deel af vor Tids Digtning til Efterverdenen, end der af den nævnte Klubviseliteratur er bevaret for os.

— Nordisk Tidsskrift for Blinde=, Døvstumme= og Idiotskolen, 5te Aargangs 2det Hefte (Chr. Steen & Søn). — Det af os fremsatte Ønske om, at der jevnligt maatte blive meddelt saadanne Skildringer fra den abnorme Skole, som kunde tjene til at vise de forskjellige Methoders eller en enkelt Methodes Indflydelse paa Disciplen, have vi havt den Glæde at see opfyldt allerede i det foreliggende Hefte, idet Hr. Keller har givet en sammentrængt Fremstilling af en enkelt Døvstums gradvise Udvikling. Det er kun at beklage, at denne Fremstilling bevæger sig for meget i det Almindelige, det Upersonlige, istedetfor saa at sige Trin for Trin at skildre selve Disciplen; men det er jo Noget, som kan afhjælpes ved de følgende Skildringer. Blandt Heftets øvrige Indhold ville nogle korte Efterretninger om Londons Blinde og Blindeinstituter have Interesse for et større Publikum.

— A. Westrup: Herrernes Noteringskalender for 1872, med Portræt af Fru Sødring; Børnenes Kalender, med Portræt af Prinds Kristian. De to sidstanførte indeholde nogle ikke betydelige poetiske og musikalske Smaating. (L. A. Jørgensens Forlag.)